

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΟΣ ΚΖ'

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΙΔΡΥΤΑΙ 1952—54
† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
ΕΤ. Α. ΦΑΚΑΤΣΕΛΗΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ—ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
1954—56
† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
1956—73
† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
ΔΗΜ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ
ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ — ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΘ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Επιτροπή 'Επιμελείας ὅλης
ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ
ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ
ΝΙΚΟΣ ΤΕΝΤΑΣ
ΚΩΝ. ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Σ Τ Ν Δ Ρ Ο Μ Α Ι
(ἐτήσια)

Ἑσωτερικοῦ Δοχ. 400
Νομ. Προσώπων, Ὁργανισμῶν, Τραπεζῶν » 600
Κοινοτήτων καὶ Σχολείων » 400
Ἑξωτερικοῦ Δολλ. 20
Τιμὴ τεύχους Δοχ. 100

Ἀντεπιστέλλοντα Μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς

Λ. Ι. ΒΡΑΝΟΥΤΣΗΣ (Ἀθῆναι)
ΧΡΤΣ. ΖΙΤΣΑΙΑ (Θεσ/νίκη)
ΓΙΩΡΓ. Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ (Ἀθῆναι)
ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗΣ (Ἀθῆναι)
ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ (Ἀθῆναι)

Ἑμβάσματα: «ΗΠ. ΕΣΤΙΑΝ» Ὁδὸς Σμύρνης ἀριθ. 11, Ἰωάννινα, Τηλέφ. 26.659

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Ναπολ. Δοκανάρη	: Αἱ καταβολαὶ τῆς Χωροφυλακῆς (ἱστορ. μονογραφία)	Σελ. 1
Μαρίας Μιλτ. Παντελιού	: Ἡ προσωπικότης τοῦ Ἀθ. Ψαλῖδα (ἱστορ. στοιχεῖα)	» 8
Στεφ. Μπέττη	: Ἡ Κοβίλιανη (ἱστορ. πραγματεία)	» 13
Σταύρου Ματθ. Γκατσοπούλου	: Γλωσσάριο τῶν περιοχῶν Πωγωνίου καὶ Κονίτσης (λα- γραφ. μονογραφία)	» 21
Φωτίου Μ. Πέτσα	: «Πιὲ νερό, φάι χιόν» (λαογρ. στοιχεῖα)	» 27
Χρ. Σκανδάλη	: Δημοτικὰ τραγούδια Κρυφοβοῦ καὶ Πεστών Ἰωαννί- νων (λαογρ. συλλογή)	» 29
Νικολ. Β. Λώλη	: Οἱ βίζιτες (λαογρ. στοιχεῖα)	» 36
Γεωργίου Πατσούρου	: Προγραμματισμὸς στὴν ἐκπαίδευση (μελέτη)	» 39
Θεμ. Παπαθανασίου	: Ἡ ἐργασία κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν (μελέτη)	» 45
Πάυλου Α. Κυριακίδου	: Ἡ κοινωνικὴ καὶ θρησκευτικὴ κατάστασις τῶν Ἑλλή- νων φοιτητῶν (μελέτη)	» 59
Γκεγκὼρ Μαρανιὸν (μετάφρ. Μά- γιας - Μαρίας Ρούσσου)	: Γκρέκο (μελέτη)	» 70
Δημ. Σιωμοπούλου	: Μυστικὸς ὕμνος (ποίημα)	» 81
Νίκου Α. Τέντα	: Μνημόσυνον (ποίημα)	» 81
Γ. Μ. Πολιτάρχης	: Γέρο Τολστόϊ - Τὸν θυμάμαι - Ὡς πότε; (ποιήματα)	» 82
Τάκη Τσιάκου	: Τὸ κενὸ (ποίημα)	» 83
Εὐάγγ. Ἀβέρωφ - Τοσίτσα	: Ἀπὸ τίς ρίζες στὸ σήμερον (διήγημα)	» 84
Κων. Μπράτσου	: Ἱερὴ μοναξιά (ποίημα)	» 113
Ἀντιγόνης Γαλανάκη - Βουρλέκη	: Σύνθεση (ποίημα)	» 113
Γεώργου Μάνθ. Οἰκονόμου	: Τὸ παιδί (διήγημα)	» 114
Πηνελόπης Μαρνέλη	: Κύκλωμα ἐποχῶν (ποίημα)	» 119
Νίκου Χατζηνικολάου	: Ἰκαρος (ποίημα)	» 119
Γιάννη Σακελλίωνα	: Σύγχρονες πολιτικὲς διαστάσεις στὸ ἔργο τοῦ Ἀλεξ. Παπαδιαμάντη (δοκίμιο)	» 120
Κορν. Σερμπάν (μετ. Φ. Δέλφη)	: Ἡσυχία μου - Πρόποση - Εἶναι οἱ νύχτες (ποιήματα)	» 134
Νίνας Κοκκαλίδου - Ναχμία:	: Πάργα (ἔδοιπορικὸ)	» 135
Franco Fortini (μετ. Φ. Δέλφη):	: Ἐκεῖνο ἦταν τὸ βουνὸ (ποίημα)	» 137
Primo Conti (μετ. Φ. Δέλφη):	: Σὰν Μινιάτο ἀλ Μόντε - Διακοσιστὸ κυνικὸ καῦμα (ποιήματα)	» 137
Roland Certà (μετ. Φ. Δέλφη):	: Στὸν Ἥλιον (ποίημα)	» 138
Gabriele Aldo Bertozz	: Τὸ γεφύρι - Ἡ σκάλα καὶ τὸ ὕψος (ποιήματα)	» 138
Κώστα Ν. Νικολαΐδη	: Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα στὴν Ἰταλία (πνευματικὴ ἐπισκόπηση)	» 140
Wisława Szymborska	: Βιετνάμ (ποίημα)	» 141
Zbigniew Herbert	: Τοῖχος (ποίημα)	» 142
Julian Przybos	: Ὡσπου ζοῦμε (ποίημα)	» 142
Ewa Napwer	: Μεγάλος ἄντρας (ποίημα)	» 142
Georges Barthouil (μετάφρ. Γ. Κόκκινου)	: Ἡ γουμένιτσα (ποίημα)	» 143

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Σ η μ ε ι ὡ μ α τ α: Τὰ βραβεῖα, οἱ χορηγίες καὶ οἱ συντάξεις (Δ. Κόκ-
κινου). — Πνευματικοὶ ἄνθρωποι καὶ ἥθος («Η.Ε.»). — Μιὰ διάλεξη γιὰ τὸν Γερβάσιο (Δ.
Κ.). — Κώστας Λαζαρίδης (Α.Γ.). — Πενήντα χρόνια πνευματικῆς ζωῆς (Δ.Κ.). —
Βραβεύσεις Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν («Η.Ε.»). — Κρατικὰ Βραβεῖα («Η.Ε.»). — Ἐπιστο-
λὰ («): Τὸ ὑπόμνημα Λαδάνη (Βασ. Κέσκου). — Κριτικὴ τοῦ βιβλίου. —
Πνευματικὰ πένθη (Γ. Μ. Πολιτάρχης). — Ἀλ. Παραφεντίδου (Χρυσ. Ζι-
τσαίας).

Δ)ΝΣΕΙΣ: Συντάξας: Δ. Κόκκινος — Μελετίου Γεωγράφου 51 - Ἰωάννινα
Τυπογραφείου: Φ. Β. Μπαμπούσης — Γ. Διβολή 15 (Α. Τούμπα) - Θεσ/νίκη
Ἑμβάσματα: Τυπογραφεῖον «Η ΔΩΔΩΝΗ», Κονίτσης 195, τηλ. 920.610 — Θεσ/νίκη

Ἡ ΠΕΙΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΖ'   ♦   ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1978   ♦   ΤΕΥΧΟΣ 309 - 310

ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ ΣΤ. ΔΟΚΑΝΑΡΗ

Ταγματάρχου Χωροφυλακῆς

Πτυχιούχου Φιλολογίας

ΑΙ ΚΑΤΑΒΟΛΑΙ ΤΗΣ ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗΣ

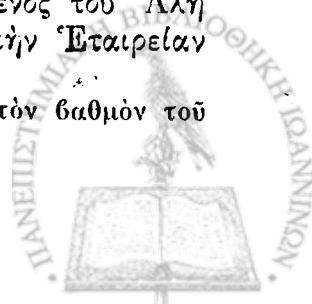
**Μία ανέκδοτος ἐπιστολὴ τοῦ Συνταγματάρχου* Χωροφ)κῆς
Γεωργίου Κροκίδα πρὸς τὸν ἱστορικὸν Ἰωάννην Φιλήμονα**

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ: Περὶ τῆς ἐξ Ἰωαννίνων οἰκογενείας Κροκίδα

Ἡ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος ἀκμάσασα ἐν Ἰωαννίνοις οἰκογένεια Κροκίδα ἔλκει τὴν καταγωγὴν ταύτης ἐξ Ἀκαρνανίας. Ὡς δὲ προκύπτει ἀπὸ ἐπίσημα στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ τότε Βουλευτοῦ Βάλτου, Ἀνδρέου Ν. Στράτου, δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 952 φύλλον τῆς ἐφημερίδος «ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ» τῆς 14 - 2 - 1884, ἡ οἰκογένεια Κροκίδα ὑπῆρξε κλάδος τῆς οἰκογενείας Στρατέων καὶ συγγενῆς τῶν κλεφταρματολικῶν οἰκογενειῶν Ἰσκού καὶ Φαρμάκηδων. Κατὰ ταῦτα αἱ μακρυναὶ καταβολαὶ τῆς Ἡπειρωτικῆς οἰκογενείας Κροκίδα θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν εἰς τὰς ἀνωτέρω κλεφταρματολικὰς οἰκογενείας τῆς Ἀκαρνανίας. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι τὸ ἐπώνυμον Κροκίδας προῆλθεν ἐκ παρωνυμίου (παρατσούκλι) μέλους τινὸς τῆς οἰκογενείας Στράτου καὶ εἴτα ἀπετέλεσε ἴδιον κλάδον οἰκογενείας μετὰ τὸ ἐπώνυμον Κροκίδας. Μέλη τῆς οἰκογενείας Κροκίδα ἐγκατεστάθησαν κατὰ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος εἰς Ἄρταν καὶ ἐκεῖθεν διεσπάρησαν καὶ κατὰ τὴν λοιπὴν Ἠπειρον. Ὁ Φιλικὸς Ἀσημάκης Κροκίδας ἐγεννήθη τὸ ἔτος 1770 εἰς Ἄρταν ἔνθα παρηκολούθησε γκύκλια μαθήματα καὶ ἐν συνεχείᾳ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του εἰς Μπαλάνειον Σχολὴν Ἰωαννίνων, διακριθεὶς δὲ διὰ τὴν φιλομάθειάν του ἀνεδείχθη ὡς εἰς τῶν διακεκριμένων λογίων τῆς ἐποχῆς του. Εἰς τὰ Ἰωάννινα ὁ Ἀσημάκης Κροκίδας νυμφευθεὶς ἀπέκτησε πέντε τέκνα, τὸν Κωνσταντῖνον, Ἀναστάσιον, Γεώργιον, Μιχαλάκην καὶ τὴν Θεοδώραν.

Ἀλλὰ ὁ γενάρχης τῶν Ἰωαννιτῶν Κροκιδέων πέραν τῆς ἐπιδόσεώς του εἰς τὰ γράμματα, εἶχεν ἔντονον κλίσιν καὶ εἰς τὴν ἐπιχειρηματικὴν δραστηριότητα, διακριθεὶς δὲ ὡς ἐπιχειρηματίας - μεγαλέμπορος εἰς Ρουμανίαν, Μόσχαν καὶ Κωνσταντινούπολιν, ἀπέκτησε τεραστίαν περιουσίαν καὶ μεγίστην φήμην διὰ τὰς ἀγαθοεργίας του. Τὸ ἔτος 1817 διαμένων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὡς ἐπιτετραμμένος τοῦ Ἀλῆ Πάσα τῶν Ἰωαννίνων παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ, ἐμυήθη εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν

* Κατὰ τὸν χρόνον ἀποστολῆς τῆς ἐπιστολῆς ὁ Γεώργιος Κροκίδας ἔφερε τὸν βαθμὸν τοῦ μοιράρχου.

ἀπὸ τὸν Ἀναγνωστόπουλον καὶ προσέφερεν εἰς πρώτην δόσιν τὸ ποσὸν τῶν τριάκοντα χιλιάδων γροσίων, διὰ τὴν εὐδωσιν τῶν σκοπῶν τῆς Ἑταιρείας.

Ὁ ἀγνὸς αὐτὸς πατριώτης, δίδων τὸν ὄρκον τοῦ Φιλικοῦ, κατελήφθη ὑπὸ ἀκράτου συγκινήσεως, δακρύων δὲ καὶ τρέμων σύγκορμος, διεκόπτετο συνεχῶς ὑπὸ λυγμῶν. Μετὰ τὴν κατήχησίν του εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν ἐφρόντισε διὰ τὴν διάδοσιν τῆς εἰς τὴν Ἑπειρον καὶ Ἀκαρνανίαν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔστειλεν εἰς Ἰωάννινα τὸν σύγγαμρόν του Χριστόδουλον Οἰκονόμου κομίζοντα καὶ ἱκανὸν χρηματικὸν ποσὸν διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς Ἑταιρείας. Ὁ Χριστόδουλος Οἰκονόμου μεταβὰς εἰς Ἰωάννινα, ἐμύησε τὸν ἀδελφόν του Μάνθον Οἰκονόμου καὶ τὸν Ἀλέξιον Νούτσον, ἀμφοτέρους Ἀξιωματούχους τοῦ Ἀλῆ. Τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ Κροκίδα ταχύτατα ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία ἐπεξετάθη καθ' ὅλην τὴν Ἑπειρον καὶ Ἀκαρνανίαν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐμυήθησαν εἰς τὴν Ἑταιρείαν καὶ αἱ συγγενικαὶ πρὸς τὸν Ἀσημάκην Κροκίδα οἰκογένειαι τῆς Ἀκαρνανίας τῶν Στρατέων, Φαρμάκηδων καὶ Ἰσκού. Μετὰ τὴν ἀποστασίαν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ὁ Ἀσημάκης Κροκίδας ὡς ἐκπρόσωπος αὐτοῦ παρὰ τῇ Πύλῃ συνελήφθη καὶ ἐξετοπίσθη εἰς Μικρὰν Ἀσίαν διὰ νὰ ἀνακληθῇ βραδύτερον μὲ λύτρα ἢ ἐκτόπισίς του καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐκραγείσης ὁμως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ὁ Ἀσημάκης Κροκίδας ἀναζητηθεὶς ἐκ νέου ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἐπικειμένης τῆς συλλήψεώς του, διὰ τὸν ἡγετικὸν ρόλον τὸν ὁποῖον εἶχε διαδραματίσει εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν, κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ καὶ νὰ διαφύγῃ εἰς Ὑδραν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Πελοπόννησον ἔνθα ἔλαβε μέρος εἰς τὰς ἐπαναστατικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν πρώτων ἐτῶν. Κλονισθείσης τῆς υἱείας του, λόγῳ κακουχιῶν καὶ γήρατος, ἀπεσύρθη εἰς τὰ Ἰωάννινα ἔνθα ἀπεβίωσε τὸ ἔτος 1828. Ἡ τεραστία ἐν Κωνσταντινουπόλει περιουσία του διηρπάγη ἀπὸ τὰ ἄτακτα Ὀθωμανικὰ στίφη ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἡ ἐναπομείνασα ἐδημεύθη ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους. Ἐκ τῶν πέντε τέκνων τοῦ Ἀσημάκη Κροκίδα, τὰ ὁποῖα προαναφέραμεν, διεκρίθησαν ὁ πρωτότοκος Κωνσταντῖνος νυμφευθεὶς τὴν ὠραιότατην Ἑλένην Ἀλεξίου Νούτσου καὶ ὁ τριτότοκος Γεώργιος. Ὁ Κωνσταντῖνος Κροκίδας ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἀπέκτησε διδακτορικὸν δίπλωμα. Ὑπῆρξε κάτοχος τεσσάρων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν (ἐκτὸς τῆς Τουρκικῆς) Ἀγγλικῆς, Γαλλικῆς, Γερμανικῆς, Ἰταλικῆς καὶ διεκρίθη ὡς νομικὸς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐχρησιμοποιήθη δὲ ὑπὸ τῆς Πύλης εἰς ὑψηλὰ ἀξιώματα. Οὕτω ἐχρημάτισε Ἀρχιγραμματεὺς καὶ σύμβουλος τῶν Κιουταχῆ Μεχμέτ Ρεσίτ καὶ Μαχμούτ Πασᾶ. Ἀργότερον (1846) τοῦ ἀνετέθη ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἡ ἡγεμονικὴ θέσις τῆς Ζάρας, τὴν ὁποίαν ὁμως ἐγκατέλειψεν οἰκειοθελῶς καὶ τελικῶς ἀπεστάλη ὡς διπλωματικὸς ἐκπρόσωπος τῆς Πύλης εἰς τὴν Νεάπολιν (1851) τῆς Ἰταλίας ἔνθα καὶ ἀπεβίωσε τὸ ἔτος 1858.

Ἀντιθέτως πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, ὁ τριτότοκος υἱὸς τῆς οἰκογενείας Γεώργιος, εἰσῆλθεν ἐκ νεαρωτάτης ἡλικίας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος. Ὁ Γεώργιος Κροκίδας ἐγεννήθη τὸ ἔτος 1809 εἰς Ἰωάννινα καὶ ἔτυχεν ἐπιμελεστάτης μορφώσεως, ἐγνώριζεν ἀπταιστως τρεῖς Εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, Ἀγγλικήν, Γαλλικὴν καὶ Ἰταλικήν. Μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν του ἀπὸ τὰς ἐν Ἰωαννίνοις ἀκμαζούσας Σχολὰς (Μπαλάνειον καὶ Καπλάνειον) ἐστάλη εἰς Κέρκυραν ἔνθα παρηκολούθησε μαθήματα Νομικῆς εἰς τὴν ἀρτισύστατον Ἰόνιον Ἀκαδημίαν, διακρίθεις διὰ τὴν ἐπίδοσίν του. Εἰς τὴν Κέρκυραν ὁ μικρὸς Γεωργάκης ὑπῆρξε συμφοιτητὴς καὶ ἐπιστήθιος φίλος τοῦ Λέοντος Μελά, συμπατριώτου καὶ ἐξαδέλφου του ἐκ μητρὸς. Τὴν φιλίαν καὶ ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Λέοντος Μελά διетήρησεν ἐφ' ὅρου ζωῆς, ὡς προκύπτει ἀπὸ τὸν φάκελλον 190 τῆς οἰκογενείας Κροκίδα τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους (Συλλογὴ Βλαχογιάννη). Τὰ πρῶτα μαθητικὰ χρόνια τοῦ Γεωργάκη συνέπεσαν μὲ τὴν ἑναρξιν τῶν προπαρασκευῶν τῆς Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐπαναστά-

σεως. Ἡ ἐν Ἰωαννίνοις οἰκία τοῦ Ἀσημάκη Κροκίδα εἶχε μεταβληθῇ ἀπὸ τὸν Χριστόδουλον Οἰκονόμου εἰς μυστικὸν κέντρον τῶν Φιλικῶν καὶ Κλεφταρματολῶν Ἡπείρου καὶ Ἀκαρνανίας. Μὲ συγκίνησιν περιγράφει τὰς μυστικὰς ἐκείνας συναντήσεις τῶν ἐνόπλων πρωτοκεφαλᾶδων τῆς Ἡπείρου καὶ Ἀκαρνανίας ὁ Γεώργιος Κροκίδας. «Εἰς τὴν οἰκίαν μας συνήρχοντο μετὰ τοῦ θεοῦ μου Χριστοδοῦλου Οἰκονόμου διάφοροι Ἰωαννίται, Ζαγορήσιοι, Ἀκαρνάνες καὶ Σουλιῶται πάντοτε δὲ ἐν καιρῷ νυκτὸς καὶ ὥπλισμένοι, ἡ δὲ οἰκία μας ὁμοιάζε στρατῶνα μυστηριώδη καὶ τρομερὸν» εἰς τὴν ἀπὸ 2 Ἰουλίου 1859 ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν ἱστορικὸν Ἰωάννην Φιλήμονα κατ' αἵτησιν τοῦ τελευταίου (φάκελλος 190 οἰκογενείας Κροκίδα ΓΑΚ). Εἰς κλῖμα λοιπὸν πατριωτικῆς ἐξάρσεως ἀνετράφη ὁ Γεώργιος Κροκίδας καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν ἤδυνήθη νὰ συνεχίσῃ τὰς σπουδὰς του εἰς Ἴόνιον Ἀκαδημίαν. «Ὁ ἀντίλαλος τῶν τυραννικτῶν ὄπλων ἐκ τῆς Ἡπειρωτικῆς ἀκτῆς ἔφθασε μέχρι τῶν ἀκοῶν του καὶ ἡ πατριωτικὴ του καρδιά ἤρχισε νὰ πάλλῃ· δὲν τὸν ἐχωροῦσε ἡ Ἀκαδημία· τὴν ἀπεχαιρέτησε διὰ παντὸς καὶ ἐτάχθη πλήρης ἐνθουσιασμοῦ καὶ σφρίγους ὑπὸ τὰς ἱερὰς σημαίας τῶν ἀγωνιζομένων, ἐνθα ἐπίσης διεκρίθη διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν φιλοφροσύνην του», γράφει ἡ Φωνὴ τῆς Ἡπείρου εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 33 φύλλον τῆς 30 Ἀπριλίου 1893 ἅμα τῇ ἀναγγελίᾳ τοῦ θανάτου τοῦ Γεωργίου Κροκίδα.

Τὴν ἀνδρείαν καὶ εὐτολμίαν τοῦ Γεωργίου Κροκίδα ἐξετίμησαν πρῶτος ὁ Στρατάρχης τῆς Ρούμελης Γεώργιος Καραϊσκάκης, ὁ Τσώρτς καὶ ὁ Φαβιέρος. Μετὰ τοῦ τελευταίου εἰσῆλθεν, ὡς εἰς τῶν ἐπιλέκτων του, εἰς τὴν πολιορκουμένην ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ Ἀκρόπολιν «κομίζων ἐπὶ τῶν ὤμων του πυρίτιδα διὰ τοὺς ἀπέλπιδας πολιορκουμένους». Εἰς τὰς περὶ τὴν Ἀκρόπολιν ἀψιμαχίας διεκρίθη καὶ εἰς τὴν μάχην τοῦ Φαλήρου ἠνδραγάθησεν ἀλλ' ἐτραυματίσθη βαρύντατα καὶ μετεφέρθη πρὸς θεραπείαν εἰς τὴν Σαλαμίνα. Μετὰ τὴν ἀποθεραπείαν του εἰσῆλθεν εἰς τὴν Στρατιωτικὴν Σχολὴν Αἰγίνης ἐξ ἧς ἐξῆλθεν Ἀξιωματικός. Κατετάγη ἐκ τῶν πρώτων ὡς Ἀξιωματικὸς τῆς Χωροφυλακῆς καὶ ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ὀργανωτὴς καὶ ἀναμορφωτὴς τῆς. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του σπουδαιότεραν θέσιν κατέχουν ἡ «Συλλογὴ νόμων πρὸς χρῆσιν τῶν ἀνδρῶν Χωροφυλακῆς» (1849) καὶ ἡ περισπούδαστος πραγματεία του «Περὶ Χωροφυλακῆς» (1867) ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀντικρούει ἐκτοξευθεῖσας κατηγορίας εἰς βάρος τῆς Χωροφυλακῆς ὑπὸ τοῦ τότε Λοχαγοῦ καὶ Βουλευτοῦ Δημητρακοπούλου.

Ἡ ἐν τῇ Χωροφυλακῇ σταδιοδρομία του ὑπῆρξε καρποφορωτάτη, ἀπεστρατεύθη μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ Συνταγματάρχου, τοῦ ἀνωτέρου δηλαδὴ βαθμοῦ εἰς τὸν ὁποῖον ἔφθανον τότε οἱ Ἀξιωματικοὶ Χωροφυλακῆς. Ἀλλ' αἱ πρὸς τὴν Πατρίδα ὑπηρεσίαι τοῦ Συνταγματάρχου Χωροφυλακῆς Γεωργίου Κροκίδα δὲν σταματοῦν ἐδῶ, ἐξέρχονται τοῦ κυκλώματος τῆς Χωροφυλακῆς καὶ τῶν ὁρίων τῆς Ἡπείρου καὶ τὸν κατατάσσουν μετὰ τῶν διασημοτέρων ἀνδρῶν τῆς πρώτης μετὰ τὸν ἀγῶνα πεντηκονταετηρίδος. Ὑπῆρξεν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Βασιλεὺς Ὁθων καὶ ὁ Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν Σκαρλάτος Σούτσος ἐνεπιστεύθησαν τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὸν συντονισμόν τῆς Ἡπειροθεσσαλικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1854. Ὁ Γεώργιος Κροκίδας, ἐν μέσῳ χειμῶνος, κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1853, ἐντολῇ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Σκαρλάτου Σούτσου μετετέθη ἐκ τῆς Μοιραρχίας Ἀρκαδίας εἰς τὴν Μοιραρχίαν Φθιώτιδος, κριθεὶς ὡς μοναδικὸς μετὰ τῶν συναδέλφων του διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὸ μέγα ἐγχείρημα. Εἰς τὰ Γεῖκα Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (ΓΑΚ) ὑφίσταται ἐπιστολὴ Σούτσου πρὸς Κροκίδα ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐκτίθενται οἱ λόγοι τῆς προτιμήσεώς του διὰ τὸ δύσκολον τοῦτο ἔργον. Ἐκ Λαμίας ὁ Γεώργιος Κροκίδας ὡς Διοικητὴς τῆς ἐκεῖσε Μοιραρχίας κατηύθυνε κατὰ τρόπον ἀριστοτεχνικὸν τὰς ὅλας ἐπιχειρήσεις, δυστυχῶς ὁμῶς ἡ ἐπέμβασις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἠμπόδισε τὴν αἰσίαν ἐκδασιν

τοῦ ἀναληφθέντος τολμήματος. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι μία ἄλλη ἱστορία σχετιζομένη μετὰ τὴν ἐμπλοκὴν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων εἰς τὸν Κριμαϊκὸν Πόλεμον. Εἰς ΓΑΚ ὑφίσταται τὸ μυστικὸν ἀρχεῖον τῆς Ἑπειροθεσσαλικῆς Ἐπαναστάσεως 1854 τοῦ Συνταγματάρχου Χωροφυλακῆς Γεωργίου Κροκίδα (Φ. 190 Συλλογὴ Βλαχογιάννη) καὶ τὸ ὅποιον δυστυχῶς παραμένει εἰσέτι ἀνέκδοτον.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ διευκρινίζεται ὅτι τὸ Τμήμα Ἱστορίας τοῦ Ἀρχηγείου Χωροφυλακῆς ἐπεξεργάζεται τὰ ὑπάρχοντα εἰς ΓΑΚ στοιχεῖα τὰ σχετιζόμενα μετὰ τὸν Συνταγματάρχην Χωροφυλακῆς Γεωργίου Κροκίδα καὶ τὴν Ἑπειροθεσσαλικὴν Ἐπαναστάσιν τοῦ 1854, ἐν συνδυασμῷ δὲ καὶ πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν βιβλιογραφίαν, σχεδιάζει νὰ παρουσιάσῃ ἐν καιρῷ μίαν ἱστορικὴν μονογραφίαν διὰ τὸ ὑπέροχον τέκνον τῆς Ἑπείρου. Οὕτω ὁ σχεδὸν λησμονημένος Συνταγματάρχης Χωροφυλακῆς Γεωργίος Κροκίδας, ὁ τόσον ἀφθόνους ὑπηρεσίας προσφέρας εἰς τὴν Πατρίδα, θὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς ἀφανείας καὶ θὰ καταλάβῃ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τὴν ἀρμόζουσαν εἰς αὐτὸν θέσιν.

Κατωτέρω παραθέτομεν ἀντίγραφον τῆς ἀπὸ 2 Ἰουλίου 1859 ἐπιστολῆς τοῦ Συνταγματάρχου Χωροφυλακῆς Γεωργίου Κροκίδα πρὸς τὸν ἱστορικὸν Ἰωάννην Φιλήμονα, ὡς καὶ φωτοαντίγραφον τῆς πρώτης σελίδος ταύτης, ἀπλοῦν δεῖγμα τῶν πρὸς τὴν Πατρίδα προσφερθεῖσων ὑπηρεσιῶν τῆς ἐξ Ἰωαννίνων οἰκογενείας Κροκίδα.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 2 Ἰουλίου 1859

Κύριε Φιλήμων,

Μετὰ τὴν σημερινὴν τυχαίαν συνάντησιν καὶ συνδιάλεξίν μας ἐπὶ τοῦ παρελθόντος καὶ περὶ τῶν κυρίως συνεργησάντων εἰς τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεώς μας καὶ τὴν εὐδῶσιν αὐτῆς προσώπων, συναισθανόμενος τὴν ἀλήθειαν τῶν παρατηρήσεών σας περὶ τοῦ ὅτι τριπλῶς ἁμαρτάνει ὁ ἀποσιωπῶν, εἴτε ἐκ μετριοφροσύνης, εἴτε ἐκ κακῶς ἐννοουμένου πατριωτισμοῦ, εἴτε δι' ἄλλην τινα οἰανδήποτε αἰτίαν, ὅσα ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, ἢ κατ' ἄλλον θετικὸν τρόπον, γνωρίζει περὶ τῶν προσώπων ἐκείνων, διότι, διὰ τῆς σιωπῆς του, παρὰ μὲν τοῦ κοινοῦ ἀφαιρεῖ μέρος τῆς ἱστορίας τῆς πατρίδος του, ἀδικῶν τοιουτοτρόπως καὶ τοὺς παρελθόντας καὶ τοὺς μέλλοντας, ἀπὸ δὲ τῆς οἰκογενείας τίλους ἱερούς, τὸ δὲ χεῖριστον πάντων ὅτι ἡ ἀποσιώπησίς του αὕτη γίνεται σκανδαλώδης ἀφορμὴ ἀντιποιήσεων καὶ ἐπιδείξεων ἄλλων προσώπων, οὐδένα μέρος ἢ πολὺ μικρὸν λαβόντων εἰς τὸ μέγα, τὸ ἐπικίνυον, τὸ τρομερὸν ἐκεῖνο δράμα, τὸ ὅποιον ὀλίγοι τινὲς προετοίμασαν, ἐπιχείρησαν καὶ ἔφερον τέλος εἰς πέρας, μετὰ καταστρεπτικῶν δεινῶν τῶν οἰκογενειῶν των καὶ τῶν συμφερόντων αὐτῶν, εἶπον ἐν ἑμαυτῷ ὅτι, εἰς τόπον ὅπου ὁ φανατισμός, ἡ ἀπάτη καὶ τὸ ψεῦδος συσταίνεταί ὡς ἀρετὴ δι' ὅλων τῶν ἐπιτηδείων μέσων, διὰ νὰ μὴ εἶπω τῶν ποταπῶν, ἅτινα αἰετοῦ τίθενται εἰς ἐνέργειαν παρὰ τῶν οὐδεμίαν ἀληθῆ ἀξίαν ἐχόντων, ὁ δὲ πατριωτισμός, ἡ αὐταπάρνησις καὶ ἡ ἀληθῆς ἀξία θεωροῦνται γελοῖα ὄνειροπολήματα, ἁμαρτάνει βεβαίως ὁ ἀποσιωπῶν τὰς ὑπὲρ τῆς πατρίδος πράξεις καὶ θυσίας τῆς οἰκογενείας του καὶ αὐτὰς τὰς ἰδίας... (δυσανάγνωστοι τέσσαρες λέξεις) καὶ διότι προσέτι οὐχὶ μόνον ἐκτίμησις γίνεται τῆς ἀποσιωπήσεώς του, ἀλλὰ μάλιστα οὐδόλως παράδοξον εἶναι νὰ ἐκληφθῇ οὗτος ὡς ἀνίκανος καὶ μωρός.

Τούτων ἕνεκεν, μετὰ τὴν συνδιάλεξίν μας, ἔλαβον πάλιν, ὕστερον ἀπὸ πολλὰ ἔτη, εἰς χεῖρας μου τὸ παρ' ὑμῶν ἐκδοθὲν δοκίμιον τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ φυλλολογῶν αὐτό, εὗρον εἰς τὴν 192 σελίδα ὅσα εὐαρεστήθητε ν' ἀναφέρετε περὶ τοῦ μακαρίτου πατρός μου Ἀσημάκη Κροκίδα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ πατήρ μου ὡς καὶ ἄλλοι συγγενεῖς μου καὶ συμπολίται μου, ἔχοντες τὰς οἰκογενείας των εἰς Ἰ-

ωάννινα, εἰς Ἄρταν, εἰς τὸ Ζαγόρι καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἡπείρου, οὐδέποτε ἐμεταχειρίσθησαν τὴν ἀλληλογραφίαν καὶ τὰς Ἑταιρικὰς ἐνεργείας των, φοβούμενοι μὴ προκύψῃ δυστύχημά τι, δυνάμενον νὰ ἐπιφέρῃ καταστροφὴν τῶν οἰκογενειῶν των, οὐδ' ἕκαμιον χρῆσιν τῆς ἀποστολῆς προσώπων ἐκ τῶν μᾶλλον οἰκείων καὶ πιστῶν. Οὐδένα ἐπομένως ἐγγραφον ὑπάρχει (ἢ ὀλίγιστα ἴσως, τὰ ὅποια ὁ χρόνος κατέφθειρε) δυνάμενον νὰ φωτίσῃ ὑμᾶς ἢ καὶ πάντα ἄλλον εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ ἀδύνατον ἦτον εἰς ὑμᾶς νὰ γράψητε περισσότερα τῶν ὧν εἶπατε εἰς τὸ Δοκίμιόν σας περὶ τοῦ πατρός μου.

Ἐρχόμενος λοιπὸν εἰς βοήθειάν σας, προσθέτω ἐνταῦθα ὀλίγα τινά, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ὅσα ἡ μνήμη μου ἀτελῶς ἐδιατήρησε, καθότι εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἤμην λίαν τρυφερᾶς ἡλικίας.

Ὁ πατήρ μου, ἅμα γινόμενος Ἑταῖρος εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατέθεσε τριάκοντα χιλιάδες γρόσια (εὐκόλως νομίζω δύναται ἕκαστος νὰ ὑπολογίσῃ τὴν ἀξίαν τῶν 30 χιλιάδων γροσίων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, δηλαδή πρὸ τοῦ 1820 ἔτους), διὰ νὰ χρησιμεύσουν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς εὐδοώσεως τοῦ ἔργου τῆς Ἑταιρείας. Δι' αὐτοῦ δὲ τοῦ ποσοῦ ἀπεστάλη ἀκολούθως εἰς Ἀμβρακικὸν κόλπον φορτίον ὀλόκληρον τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων εἰς παραλαβὴν τοῦ μακαρίτου Τζόγκα. Καθ' ἣν δὲ ἐποχὴν ἀπεφασίσθη παρὰ τοῦ Σουλτάνου ἡ καταστροφὴ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, ὁ πατήρ μου ἀπέστειλε τὸν θεῖον μου Χριστόδουλον Οἰκονόμου εἰς Ἰωάννινα, ἵνα κατηχήσῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Μάνθον Οἰκονόμου καὶ τὸν Ἀλέξιον Νοῦτζον, συγγενεῖς ἡμῶν καὶ ισχύοντας τὰ μέγιστα τότε κατὰ τὴν Ἡπειρον, τὸν Ἰσκον τὸν Στράτον καὶ τοὺς Φαρμάκηδες ἐξ Ἀκαρνανίας, ἅπαντας συγγενεῖς τοῦ πατρός μου καὶ ἄλλους παλλοὺς σημαίνοντας συμπολίτας μας.

Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Χριστόδουλος Οἰκονόμου ἐμετέβη εἰς Ἰωάννινα, ὁ πατήρ μου ἐξωρίσθη παρὰ τοῦ Σουλτάνου εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, ὡς ἐπίτροπος πληρεξούσιος τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ. Καθ' ὃν δὲ καιρὸν ὁ πατήρ μου ἐδιετέλει εἰς τὴν ἐξορίαν, εἰς τὴν οἰκίαν μας, ὡς καλῶς ἐνθυμοῦμαι, συνήρχοντο μετὰ τοῦ θεῖου μου Χριστοδούλου Οἰκονόμου διάφοροι Ἰωαννίται, Ζαγορίσιοι, Ἀκαρνάνες καὶ Σουλιῶται, πάντοτε ἐν καιρῷ νυκτός καὶ ὠπλιμένοι· ἡ δὲ οἰκία μας ὁμοίᾳζε στρατῶνα μυστηριώδη καὶ τρομερόν.

Ἀνακληθέντος τοῦ πατρός μου παρὰ τοῦ Σουλτάνου ἐκ τῆς ἐξορίας, ἐξερράγη συγχρόνως καὶ ἡ ἐπανάστασις. Τότε ὁ μὲν πατήρ μου ἀναζητηθεὶς παρὰ τῆς Πύλης (βεβαίως διὰ ν' ἀποκεφαλίσθῃ), ἐκατέρωθωσε νὰ φύγῃ λάθρᾳ ἀφῆγων ἐπέκεινα τῶν τριακοσίων χιλιάδων γροσίων εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὰ ὅποια ἐν μέρει ἀπωλέσθησαν, συναχθέντων τῶν ἐπιλοίπων παρὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως, ὁ δὲ Μάνθος Οἰκονόμου ἀπεκεφαλίσθη, δυνάμει σουλτανικοῦ φερμανίου, εἰς Μέτσοβον, καὶ ὁ Ἀλέξης Νοῦτζος ἐκλείσθη εἰς Σούλι, ὅθεν ἀκολούθως, ὡς σᾶς εἶναι γνωστόν, ἐμετέβη εἰς Ἀκαρνανίαν, ἥτις εἶχεν ἤδη ἀναστατωθῇ.

Ἰδού, κύριε Φιλήμων, ὅσα ἡ μνήμη μου ἠδυνήθη νὰ διατηρήσῃ. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουν ἄραγε οὐσιώδη περιστατικὰ ἄλλα πολλά, τὰ ὅποια ὁ χρόνος ἐνταφίασεν ἴσως διὰ παντός; Θέλουν ἀνακαλυφθῇ ἄραγε ταῦτα ποτέ, ἢ ἀνακαλυπτόμενα θέλουν παρουσιασθῇ ὑπὸ τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἔποψιν; Κύριος οἶδε!

Περαίνων τὴν παροῦσαν, δίδω εἰς ὑμᾶς, κύριε Φιλήμων, τὴν ἄδειαν νὰ κάμητε ὅποιανδήποτε χρῆσιν θεωρήσῃτε ὡς ἀναγκαίαν αὐτῆς, καθ' ὅσον μάλιστα ὑμεῖς ἐγνωρίσατε τὸν μακαρίτην πατέρα μου εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπομένως εἰσθε εἰς θέσιν νὰ κρίνητε καὶ μαρτυρήσῃτε περὶ αὐτοῦ καὶ τῶν ὧν ἐκθέτω ἐνταῦθα καλῶτερον παντός ἄλλου.

Ὑποσημειοῦμαι μὲ τὴν προσήκουσαν πρὸς ὑμᾶς υπόληψιν,

ὁ φίλος σας
Γ. Κροκίδας

Walden Aug 2. 1859.

Robert Fitzgerald

[illegible]

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ: Διευκρινίζεται ότι τὸ ἀνωτέρω ἀντίγραφον ἀποτελεῖ σχέδιον τῆς πρωτοτύπου ἐπιστολῆς τοῦ Γεωργίου Κροκίδα. Τὸ περιεχόμενον ταύτης ἀπέτελεσε τὴν θάσιν τοῦ Δοκίμιου τοῦ ἱστορικοῦ Ἰωάννου Φλήμονος «ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ», Ἀθῆναι 1859' εἰς ὃ σημεῖον ἀφορᾷ τὴν δραστηριότητα τοῦ Ἀσημάκη Κροκίδα εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν καὶ τὴν συμμετοχὴν τούτου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν.

ΠΗΓΑΙ — ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

1. ΦΑΚΕΛΛΟΣ 190 οἰκογενείας Κροκίδα καὶ τὸ μυστικὸν ἀρχεῖον τῆς Ἡπειροθεσσαλικῆς Ἐπαναστάσεως (1854) τοῦ Συνταγματάρχου Χωροφυλακῆς Γεωργίου Κροκίδα τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους (Συλλογὴ Βλαχογιάννη).
2. ΙΩΑΝΝΟΥ ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ:
  - α) Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, Ἀθῆναι 1834, καὶ
  - β) Ἰδίου, Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἀθῆναι 1859.
3. ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ, φύλλον 33 τῆς 30 Ἀπριλίου 1893, Βιογραφικὰ Γεωργίου Κροκίδα.
4. ΣΠ. Π. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ:
  - α) «Ἀσημάκης Κροκίδας. Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ τοῦ Τεπελενλῆ» καὶ
  - β) Ἰδίου, «Βιογραφικὴ Συλλογὴ λογίων τῆς Τουρκοκρατίας».
5. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΙΑ: «Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1854 καὶ αἱ ἐν Θεσσαλίᾳ ἰδίαι ἐπιχειρήσεις», Διατριβὴ ἐπὶ Διδακτορίᾳ, Ἀθῆναι 1976.

ΜΑΡΙΑΣ ΜΙΛΤ. ΠΑΝΤΕΛΙΟΥ
Βιβλιοφύλακος Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΨΑΛΙΔΑ (1767 ἔως 1829)

δ. Στὴ Μόσχα (1795)

Τότε στὴ Μόσχα διακρίνονταν οἱ ἔμποροι Ζωσιμάδες καὶ Ζώης Καπλάνης ἀπ' τὸ Γραμμένο τῶν Ἰωαννίνων. Οἱ Ζωσιμάδες ὑποστήριζαν τὴ σχολὴ τῶν Μπαλάνων στὰ Γιάννινα ποὺ ἦταν συντηρητικῶν ἀρχῶν. «Ὁ δὲ Καπλάνης μὴ ἔχων τι νὰ προσθέσῃ εἰς ταῦτα, ἀπεφάσισε νὰ συστήσῃ, ἰδίαν αὐτοῦ σχολὴν καὶ νὰ προικίσῃ αὐτὴν διὰ τε διδασκάλου, ἐκπαιδευθέντος κατὰ τὴν νεωτέραν μέθοδον, διὰ τῶν ἀναγκαίων ἐργαλείων τῆς φυσικῆς πειραματικῆς, καὶ διὰ πάντων τῶν χρησιμευόντων εἰς ἀνωτέραν τινά, οἷον ἐπιστημονικὴν ἐκπαίδευσιν»²⁶. Ὁ Καπλάνης ἤθελε νὰ ἀνασυστήσῃ τὴ Μαρουτσαία στὸ ὄνομά του μὲ ἱκανώτερο διδάσκαλο. Αὐτὸ θὰ γίνῃ μετὰ τὸ 1797 ὁπότε ὁ Ναπολέων κατέλυσε τὴ Δημοκρατία τῆς Βενετίας καὶ χάθηκε τὸ κληροδότημα τῆς Μαρουτσαίας.

Ἀπὸ τὴ Μόσχα θὰ πῆγε πάλι στὴ Βιέννη ὅπου ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἐγκατεστημένος καὶ ἀπὸ ἐκεῖ θὰ φύγῃ γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

ε. Στὰ Ἰωάννινα (1795 - 1820).

Σώζεται τὸ διαβατήριο μὲ τὸ ὁποῖο ταξίδεψε ἀπὸ Βιέννη μέσῳ τῆς Τεργέστης στὴν Ἑλλάδα, μὲ χρονολογία 13 Αὐγ. 1895²⁷. Γιὰ τὸ ταξίδι του αὐτὸ μιλάει στὸ ὑπ' ἀριθ. 51 αὐτοβιογραφικὸ σημείωμά του²⁸: «1795 Σεπτ. 14 ἦλθον ἀπὸ Βιένναν διὰ Τριεστίου καὶ Ἀρτῆς εἰς Ἰωάννινα».

Στὰ Ἰωάννινα προσλήφθηκε στὴ Μαρουτσαία Σχολή, ὅπου ἀρχισε νὰ διδάσκῃ ἀπὸ 1 Φεβρ. 1796²⁹. Ἡ Σχολὴ αὐτὴ ἐκλείσε τὸ 1797 ὅπως εἴπαμε γιὰτὶ χάθηκε τὸ κληροδότημα ποὺ ἦταν κατατεθειμένο στὴν Τράπεζα τῆς Βενετίας. Τότε ὁ Ψαλίδας μὲ κληροδότημα τοῦ Ζώη Καπλάνη ἀπὸ τὴ Μόσχα ἀνοίξε τὴν Καπλάνειο Σχολὴ στὴ θέση τῆς Μαρουτσαίας, ποὺ τὴ διηύθυνε καὶ δίδαξε μέχρι τὸ 1820³⁰.

Ἡ περίοδος αὐτὴ εἶναι ἡ σπουδαιότερη τῆς δράσης τοῦ Ψαλίδας, ποὺ διακρίθηκε σὰν οἰκογενειάρχης, σὰν διδάσκαλος, σὰν δημόσιος ἄνδρας στὴν κοινότητα τῶν Ἰωαννίνων, στὶς σχέσεις του μὲ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ, στὴ συνεργασία του μὲ τοὺς τότε λο-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τόμου, σελ. 868.

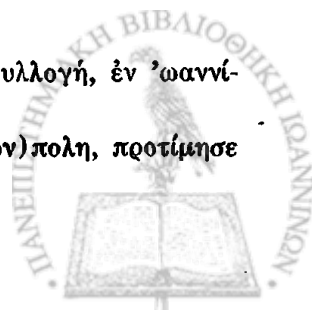
26) Α. Γούδα, Βίοι Παράλληλοι, τ. Β' 289 - 290.

27) ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστολ. ἀριθ. 13.

28) ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστολ. ἀριθ. 51.

29) ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστολ. ἀριθ. 51. — Π. Ἀραβαντινοῦ, Βιογραφ. Συλλογή, ἐν Ἰωαννίνοις 1960, σ. 115.

30) Ὁ Ψαλίδας μεταξὺ προτάσεων νὰ διδάξῃ στὴ Λεβαδεία ἢ στὴν Κων(η)πολιν, προτίμησε νὰ ἀνοίξῃ στὰ Ἰωάννινα τὴν Καπλάνειο.

γίους και διδασκάλους, τούς ξένους προξένους, τούς ξένους-περιηγητές κ.λ.π., στις σχέσεις του με τον Πατριάρχη και τούς άλλους ιεράρχες.

Τò 1799 είχε έτοιμο φιλοσοφικό σύστημα πού ήθελε νά τò τυπώση και έστειλε γράμματα «πάσι τοίς άπανταχοϋ φιλομούσοις τών Έλλήνων» νά έγγραφούν συνδρομη-ται για τὰ έξοδο τής έκτυπώσεως. Τοϋ συστήματος αϋτοϋ τὰ μέρη ήταν τὰ ακόλου-θα: «ή Λογική, ής και ή έμπειρική ψυχολογία προτέτακται, και αί κατηγορίαι τοϋ περιφήμου Γερμανοϋ Καντίου προσετέθησαν· ή Μεταφυσική, ής μέρη τέσσερα, Όν-τολογία, Κοσμολογία, Ψυχολογία και Φυσική Θεολογία, κατὰ τόν Λεϊβνίτιον τόν έξοχον τών φιλοσόφων. Η πρακτική Φιλοσοφία, ήγουν ή Ήθική, ής μέρη τὰ έπό-μενα: τò Φυσικόν Δικαίωμα, τò Ήθικόν, τò Πολιτικόν και Οίκονομικόν. Η Μαθημα-τική, ής μέρη ή Αριθμητική, ή Αλγεβρα και ή Γεωμετρία. Και τέλος πάντων ή Πειραματική Φυσική, ής τὰ πλείστα μέρη πραγματεύονται κατὰ τόν κλεινόν Λαβοΐ-σιέρ, και μάλιστα ή ανάλυσις τοϋ υδατος εις άέρα και ανάπαλιν· θέλοντας όμως όπου αϋτò τò έπωφελές σύστημα νά μή μείνη έν παραδύστω που κείμενον, αλλά νά ιδή τò φώς διά τύπων, διά νά γένη ωφέλιμον τοίς πάσι, και μή ήμπορώντας ιδίοις μου ανα-λώμασι τοϋτο νά έκτελέσω, ώσάν όπου θέλουν γένει πέντε τόμοι ανά τεσσαράκοντα κόλλας και επέκεινα, προστρέχω εις ύμās, φιλόμουσοι και εύγενείς Έλληνες, διά νά με συνδράμητε έκαστος τò κατὰ δύναμιν, υπογράφοντας τò όνομά του και τόν αριθμόν τών σωματίων, όπου βούλεται, και πληρώνοντας μοναχά τώρα διά τόν πρώτον τόμον, όπου περιέχει τήν Λογικήν και Μεταφυσικήν, ανά έκατόν παραδες, εις τόν όποιον πρώτον τόμον θέλουν τυπωθῇ και τὰ όνόματα τών συνδρομητῶν, ό όποιος έλπίζω εις τόν Θεόν, ότι έως τόν έρχόμενον Ιούλιον θέλει τελειώσει³¹. Τὰ άποτε-λέσματα όμως φαίνεται δέν ήταν ικανοποιητικά και δέν κατώρθωσε νά τυπώση τὰ βιβλία του. Τήν προσπάθειά του αϋτή θα τή συνεχίζω σ' όλη του τή ζωή χωρίς τε-λικά νά τυπώση τίποτε άφ' ότου ήλθε στην Ελλάδα και έτσι τὰ έργα του πλήρη ή μισοτελειωμένα έμειναν ανέκδοτα. Τήν 11 Νοεμβρ. 1800 νυμφεύθηκε τή Ζαχαρένια κόρη τής Έλένης Κοντοβασίλη και άπόκτησε τόν Πέτρο, Αναστάσιο, Έλένη και Έ-λισάβετ. Ο Αναστάσιος πέθανε άμέσως. Τήν 6 Απριλ. 1805 πέθανε ή σύζυγος και τόν Ιανουαρ. 1806 νυμφεύθηκε τή Βασιλική, κόρη τής Ζωίτσας Αποστόλη Σπάχου και άπόκτησε τόν Πλάτωνα, Νικόλαο και Εϋφροσύνη. Προτοϋ νά κάμω τò δεύτερο αϋτò γάμο, ήθελε νά τοϋ δώση τήν ανεψιά του ό τότε δεσπότης Ιωαννίνων Γερό-θεος από τή Νάξο. Αλλ' ό Ψαλίδας δέν τόν ήθελε αϋτò τò γάμο. Ο ίδιος γράφει σχετικά σέ ένα γράμμα του τής 1 Δεκ. 1805 πρòς τόν Ζώη Καπλάνη³², στόν όποιο είχαν σταλή συκοφαντικά γράμματα ότι δέν διοίκησε καλά τò σχολείο και τò κληρο-δότημα.

Γράφει λοιπόν μεταξύ άλλων και για τò σχολείο και για τò κληροδότημα και για τούς συκοφάντες.

Στό γράμμα αϋτò φαίνονται: τί μαθήματα παρέδιδε και με τί ζήλον εργαζό-ταν· ότι αϋτός είχε και τò διοικητικό και τò διδασκαλικò τοϋ σχολείου· ότι ένεργούσε νά άγορασθῇ σπίτι πρώτον και νά κτισθῇ σέ σχῆμα σχολείου και νά γίνη ή βιβλιοθή-κη θολογύριστος. Έπειτα νά έλθουν και τὰ άλλα βιβλία από τή Βιέννη και τέλος νά σταλθοϋν δυò μαθηταί του υπότροφοι για τρία χρόνια ένας στο Παρίσι νά μάθω τή γαλλική διάλεκτο και τήν ύψηλή καθηματική για νά τὰ διδάξω στο σχολείο όταν επιστρέψω και ό άλλος στην Ιταλία νά μάθω τήν Ιταλική διάλεκτο και τήν ιστορία τοϋ έμπορίου. Έτσι ύστερα από 3 χρόνους νά είναι όλες οι έπιστήμες στο σχολείο και οι καλύτερες γλώσσες.

31) ΓΑΚ, Κ. 71, Έπιστολ. άριθ. 18, ΔΙΕΕΕ, ΙΣΤ' 305-306.

32) ΓΑΚ, Κ. 71, Έπιστολ. άριθ. 54, ΔΙΕΕ, ΣΤ' 322-328.

Ἡ δράση του καὶ ἡ ζωὴ του στὰ Ἰωάννινα μέχρι τὸ 1820 εἶναι ἔντονη καὶ ποικίλη καὶ τὶς σχετικὲς λεπτομέρειες μπορεῖ νὰ ἰδῇ κανεὶς στὸ ἀρχεῖο του³³ καὶ τὶς βιογραφίες³⁴.

στ. **Στὸ Τσ επ έ λ ο θ ο** τοῦ Ζαγοριοῦ (ἀπὸ τὸν Αὐγούστο 1820 μέχρι τὸν Ἰούλιο 1822).

Τότε ὁ Ἀθ. Ψαλίδας ἀντιμετώπισε τὶς δυσκολίες τοῦ ξεσπιτώματος καὶ τῆς προσφυγίας γιὰ τὴν οἰκογένειά του. Δὲν παρέλειψε ὅμως νὰ συνεργασθῇ μὲ τὸν Ἰω. Βηλαρά καὶ τὸν Α. Καραμίχο καὶ γιὰ τὴν πατρίδα ποὺ εἶχε ἀποδυθῇ στὸν τιτάνιο ἀγῶνα νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὸ βάρβαρο κατακτητὴ. Ἐπειδὴ ἡ Ἡπειρος τότε εἶχε γίνῃ πεδίο συγκρούσεων τῶν Σουλτανικῶν στρατευμάτων μὲ τὰ στρατεύματα τοῦ ἀποστάτη Ἀλῆ Πασᾶ καὶ τὰ Ἰωάννινα ἔπαθαν τὰ πάνδεινα μὲ τὴν πυρκαϊὰ καὶ τὸν πόλεμο, οἱ κάτοικοι ἔφευγαν ἢ πρὸς τὰ γύρω χωριὰ ἢ πρὸς τὴν Κεντρικὴν Ἑλλάδα ἢ πρὸς τὰ νησιὰ τῆς Ἑπτανήσου.

ζ. **Στὴν Κέρκυρα** (ἀπὸ Ἰουλίου 1821 μέχρι τέλος 1828).

Ἀφοῦ κατέφυγε στὴν Κέρκυρα μόνον μὲ τὰ δύο του παιδιά Πλάτωνα καὶ Πέτρο, ἀντιμετωπίζει ὑπεράνθρωπες δυσκολίες γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὴν οἰκογένειά του, νὰ ἐξοικονομήσῃ δοῆθαι ἀπὸ συγγενεῖς καὶ φίλους καὶ ἀπὸ ἰδιωτικὰ μαθήματα.

Ταυτόχρονα μελετᾷ καὶ συγγράφει καὶ προσπαθεῖ νὰ δημοσιεύσῃ τὰ συγγράμματα του. Μεγάλη εἶναι ἡ προσφορά του καὶ στὴν ἀγωνιζομένη πατρίδα³⁵.

η. **Στὴ Λευκάδα** (Ἀγία Μαύρα) ἀπὸ τέλος 1828 μέχρι τὸν Ἰούλιο 1829, ποὺ πέθανε ὡς Διευθυντὴς τοῦ Λυκείου Λευκάδας.

Ὁ φλογερὸς αὐτὸς διδάσκαλος καὶ πατριώτης περίμενε ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή νὰ τὸν καλέσῃ ὁ Κυβερνήτης στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἔργο τῆς παιδείας, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔτρεφε τόσα ὄνειρα καὶ διαρκῶς ἐτοιμαζόταν³⁶.

33) ΓΑΚ, Κ. 71 (Ἀρχεῖο Ψαλίδα. Μέρος ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Κων. Ἀθ. Διαμάντη στὸ ΔΙΕΕ, τ. ΙΔ' 550-583 καὶ ΙΣΤ' 273-368 (ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία).

34) Βιογραφίες: Α. Ν. Γούδα, Βίοι Παράλληλοι, τ. Β', ἐν Ἀθήναις 1870, σελ. 285-308. Σταμ. Δ. Κρίνου, Ἀθ. Ψαλίδας, στὸ περιοδικὸ «Ἑστία» ἔτος Δ', τόμ. Ζ' ἀριθ. 167 (11 Μαρτ. 1879) σελ. 145-150. — Λεάνδρου Ἰ. Βρανούση, Ἀθ. Ψαλίδας, στὸ περιοδικὸ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», τ. Α' (1952), σελ. 331-470 (ὅπου καὶ ἀφθονὴ βιβλιογραφία). — Κώστα Σαρδελῆ, Τὸ Συναξάρι τοῦ Γένους, (Ἀθῆναι 1974), σελ. 319-349 καὶ 399-400.

35) Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του στὴν Κέρκυρα καὶ Λευκάδα παρέχομε λεπτομερεῖ ἔκθεση στὴ μελέτη μας: «Ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας στὴν Κέρκυρα (1822-1828), περιοδ. «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία» ἔτος 1976 καὶ ἀνάτυπο σελίδες 43. — Ἀξιόλογη στὸ προκείμενόν εἶναι ἡ μελέτη τοῦ Α. Βρανούση «Ἀθανάσιος Ψαλίδας» στὸ περιοδ. «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία» τ. Α' (1952) σελ. 397-438.

τ. Α' (1952) σελ. 397-438. — Γιὰ τὴ δράση τοῦ Ἀθ. Ψαλίδα στὴ Λευκάδα βλ. τὴ μελέτη Παν. Ροντογιάννη, «Ὁ Ἀθ. Ψαλίδας καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς Μέσης Παιδείας στὴ Λευκάδα (περιοδ. «Ἡπειρωτ. Ἑστία» τ. Γ' (1954) σελ. 15-18 καὶ 168-172 (ὅπου δημοσιεύονται καὶ πέντε ἔγγραφα τοῦ Ἀθ. Ψαλίδα τοῦ 1829).

36) Στὴ μελέτη μας «Ὁ Ἀθ. Ψαλίδας στὴν Κέρκυρα» στὸ περιοδ. «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», τ. 1976 καὶ ἀνάτυπο σελ. 36-43, παραθέτουμε σχετικά.

Ο πρόωρος θάνατός του στην καλύτερη ώρα της καρποφορίας του θα έπηρέασε αρκετά την πορεία της πνευματικής καλλιέργειας του Έθνους, αφού χάθηκε ένας απ' τους μεγάλους αναγεννητές σαν τον Κοραή, το Ρήγα, το Βηλαρά, το Χριστόπουλο, τον Κάλβο, το Σολωμό³⁷.

θ. Κρίσεις

Για την προσωπικότητα του Αθ. Ψαλίδα ως ανθρώπου, φιλοσόφου και παιδαγωγού Εὐριπίδη Σούρλα, της οποίας ένα μέρος δημοσιεύεται στο περιοδ. «Ηπειρωτ. Έστια» (τ. Α' 1952, σελ. 471 - 484). Σταχυολογούμε μερικούς χαρακτηρισμούς από την σπουδαία αυτή μελέτη. Ήτανε κατ' αυτόν ο Ψαλίδας: «μιά εξαιρετική φυσιογνωμία μέσα εις την πλειάδα των Μεγάλων Διδασκάλων του Γένους», «ή μορφή του επέζησεν εις την μνήμην του Έλληνισμού και κατά τας μεταγενεστέρας περιόδους», «είχεν υπέροχον πατριωτισμόν, απλότητα βίου, γαλήνιον ψυχικόν μεγαλείον και μεγάλην άφοσίωσιν στην ιδέαν των Γραμμάτων και της Παιδείας», «συνεδύαζε το πνεῦμα του άρμονικώς τας όνειροπωλήσεις του Μεταφυσικού με την αγάπην και άφοσίωσιν του διασκάλου», «ο Σουγδουρής και ο Εὐγένιος Βούλγαρις είχανε την ίδια φιλοσοφική κατάρτισιν, άλλ' ή διδασκαλική ψυχή έλειπεν από όλους τους συγχρόνους του», «ο Βηλαράς τον αποκαλει Αρχιδιδάσκαλο», «κατά τον Σπ. Λάμπρον είναι ο κατ' έξοχην χαρακτηριστικός τύπος του Έλληνος διδασκάλου της εποχής του», «το έσχατον και μύχιον παιδαγωγικόν του ελατήριον συνίστατο ούχι απλώς εις την ανύψωσιν του πνευματικού επιπέδου των επί μέρους μαθητών του, αλλά και εις την βαθυτέραν κατανόησιν υπ' αυτού του πνεύματος και των αναγκών της εποχής και του υποδούλου έθνους», «είναι ο τύπος του Κοινωνικού και Έθνικού Παιδαγωγού», «προπαρασκευάζει μαζί με την πνευματικήν αφύπνισιν και την πολιτικήν του Γένους ανάστασιν», «εις την ψυχήν του δέν ένεφώλεε μόνον ή θρησκευτική αξία, αλλά και αι ιδέαι του αληθινοῦ και του ωραίου», «ή αξία του αληθοῦς ίστατο εις την κορυφήν της πυραμίδος των αξιών, χωρίς να κυριαρχή απολύτως», «παρεξηγήσεις ένεφιλοχώρησαν εις θάρος του, τόσον εκ μέρους των αντιπάλων του, όσον και από μερίδα της κοινής γνώμης των Ιωαννίνων, «εις τους μαθητάς του και τους συμπολίτας του επεδλήθη με την δύναμιν της αγάπης», «μέσα του ένεφώλεε και ή προδιάθεσις δια το διδασκαλικόν επάγγελμα», «ήτανε ο μεγάλος διδάσκαλος και ο μεγάλος πατριώτης», «μαθηται αυτού ήσαν ο πολυμαθής Κρανάς, ο Κων. Ασωπίος, ο Χρ. Φιλητάς, ο Αναστ. Σακελλάριος, ο Ιω. Κωλέττης, ο Γεώργ. Σταύρου», «ελάμπρυνε το έσκοτισμένον Γένος», «ούχι άνευ κινδύνων της ζωής του εξυπηρέτησε και από πολιτικής απόψεως την Ήπειρον», «σκοπός της Αγωγής εις την Καπλάνειον ήτο το πολλαπλούν μορφωτικόν ιδεώδες, ήτοι επιστημονικόν, θρησκευτικόν, πατριωτικόν και ήθικόν, ένῳ εις την αντίπαλον Μπαλαναίαν ήτο το αὐστηρῶς θεοκρατικόν και μονομερές», ή σχολή του ήτο υποτυπώδης πανεπιστημιακή», «έκαμιν ικανοποιητικώς μεταβολάς εις τας μεθόδους διδασκαλίας και εις το πρόγραμμα», πρώτος έδίδαξεν εις τὰ Ιωάννινα την φυσικήν δια πειραμάτων», έξέπεμψε διδασκάλους της Λατινικής εις την λοιπήν Ελλάδα», «κατέλιπε την επί πολὺ επικρατήσασαν φυγαγω-

37) Για την προσφορά του Αθ. Ψαλίδα στο νεοελληνικό Διαφωτισμό μπορεί κανείς να ενημερωθῇ αρκετά από το βιβλίο του Φ. Μιχαλόπουλου «Τὰ Γιάννενα κι ή νεοελληνική αναγέννηση» (Αθήνα 1930) και για το νεοελληνικό διαφωτισμό γενικά από τὰ σχετικά κεφάλαια στο βιβλίο του Κωνστ. Θ. Δημαρά: «Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, έκδοση 2α Αθήνα. Έπίσης από το βιβλίο του Κώστα Σαρδελῆ «Τὸ Συναξάρι του Γένους» (Αθήναι 1974), σελ. 319 - 349 και 399 - 400.

γίαν και ἐχρῆτο ὅλως νεωτέρῳ συστήματι καὶ μεθόδῳ», «ἐγεννήθη ἀνὰ τὸ Πανελλήνιον ἀρίστη φήμη τόσοι περὶ αὐτοῦ ὅσον καὶ περὶ τῶν μαθητῶν του», «ἡ μέθοδός του ἤγγιζε τὰ ὅρια τῆς αὐτενεργείας», «ἐφήρμοξε μίαν μορφήν συγκεντρωτικῆς διδασκαλίας», «ἡ συγκέντρωσις τῆς διδασκαλίας τῶν μαθημάτων τῶν ἀνωτέρων τάξεων τοῦ Γυμνασίου εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον καθίστα δυνατὴν τὴν διδασκαλίαν εὐρείας φιλοσοφικῆς προπαιδείας», «ἡ γλῶσσα κατ' αὐτὸν δὲν εἶναι κάτι τι σταθερὸν καὶ δεδομένον, ἀλλ' ὁμοιάζει πρὸς ποταμὸν, ὅστις ἀκαταπαύστως μὲν μεταβάλλεται ἀλλ' ὁ ὁποῖος δὲν χάνει στὴν χρονικὴν ροὴν καὶ ἐξέλιξιν, τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ταυτότητά του», «ἡ προσωπικότης τοιούτων μορφῶν εἶναι χρήσιμος καὶ διὰ τὴν σημερινὴν μας ἐποχὴν (σελ. 471 - 484).

«Κατηγορήθη ἐπὶ ἐλευθεριότητι πεποιθήσεων, Βολταιρισμῷ καὶ ἀθεΐᾳ ἀκόμῃ», «ἡ προσωπικότης του καὶ ἡ διδασκαλία του συνέτειναν ὥστε ἐντὸς βραχείου χρόνου νὰ συρρεύσῃ πλῆθος μαθητῶν εἰς τὴν Καπλάνειον νέαν σχολήν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Ψαλ. εἰσήγαγεν ἐλευθερωτέρας μεθόδους ἐρεύνης, ἐδίδασκε δὲ καὶ τὰ ριζοσπαστικώτερα φιλοσοφικὰ καὶ φυσιοδιφικὰ συστήματα τῶν συγχρόνων του ξένων σοφῶν», «διεδίδετο φήμη περὶ ὑπόπτων φιλοσοφικῶν, θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν ἔτι φρονημάτων τοῦ Ψαλ.», «εἶχε σχηματισθῇ γνώμη περὶ ἀκρισίας καὶ ἀθυροστομίας αὐτοῦ», «ἦτο πολυπράγμων καὶ πολυσύνθετος φύσις», «αἱ εἰς τὸν Ψαλ. βραδύτερον ἀποδοθεῖσαι κατηγορίαι ἐπὶ ἀθεΐᾳ ἢ καὶ σκεπτικισμῷ μόνον ἢ φιλελευθερισμῷ δὲν εὐσταθοῦν διὰ τὸ νεανικὸν τοῦλάχιστον ἐπιστημονικὸν στάδιον τοῦ Ψαλ.». (Ἰω. Ὁρ. Καλογήρου, Αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις τοῦ Ἀθ. Ψαλίδου, περιοδ. «Ἡπειρωτ. Ἑστία» Α' (1952) σελ. 487 - 494).

«Εἶχε κλίσιν πρὸς τὰ γράμματα», «προκόπτων εἰς τὰ μαθήματα, προσεῖλκυσε τὴν εὐνοίαν τῶν καθηγητῶν», «ἦτο, σῶφρων, συνετός, εὐπροσῆγορος», «εἶχε ποιμπῶδη εὐγλωττίαν», «κατέστη τὸ στήριγμα τῶν ἐν Ἰωαννίνοις ἐλευθεροφρονούντων ἢ νεωτεριζόντων λογίων», «εἶχεν ἐμπάθειαν κατὰ τοῦ Κοραΐ ἐκ φθόνου», «ἦτο ἔνθερμος ὁπαδὸς τοῦ νεωτέρου ὕφους τῆς γλώσσης, ἀπέκλινε μάλιστα κατὰ τι εἰς τὸ χυδαῖόν», «ἦτο ἄσπονδος ἐχθρὸς τῶν ὑποκριτῶν καλογήρων, ἀθυρόστομος καὶ ὀλίγον τι ἄκριτος», «ἦτο μικρόσωμος, στρογγυλοπρόσωπος καὶ χαρῖεις», «τὰ ἔργα του καὶ εὐάριθμα εἶναι καὶ μὴ σπουδαῖα», «ἦτο μετὰ τὸν Εὐγένιον ὁ ἐγκαινιστὴς τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμῶν κατὰ τὴν Ἡπειρον τοῦλάχιστον» (Ἀναστ. Ν. Γούδας: Ἀθαν. Ψαλίδας, εἰς «Βίοι Παράλληλοι» τόμος Β' σελ. 285 - 308).

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΜΠΕΤΤΗ

Η ΚΟΒΙΛΙΑΝΗ*

ΤΟ ΧΩΡΙΟ, ΟΙ ΓΟΡΓΟΛΗΔΕΣ, ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΤΟΥΣ

6) Συνήθειες

Στή συνέχεια δὲν θὰ ἐπιχειρήσω καταγραφή τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τοῦ χωριοῦ, τῶν τωρινῶν, γιατί καί τέτοιο θὰ ἐξέτρεπε τὴν παρούσα προσπάθεια ἀπὸ τὸ ἱστορικό της πλαίσιο, ἀλλὰ θὰ ἀναφερθῶ στὶς περὶ τὸ γάμο μόνο παλιές συνήθειες, ἐπειδὴ μέγα μέρος τους, παρασυσμένο ἀπὸ τὸ κύμα τοῦ ἐκμοντερνισμοῦ τῆς ζωῆς, ἔχει ἐγκαταλειφθεῖ κι ἀνήκει στὴν ἱστορία ἤδη. Θὰ περιγράψω μ' ἄλλα λόγια ἓνα ἀκόμα μνημεῖο τοῦ χωριοῦ, λαογραφικὸ αὐτὴ τὴ φορά, μὲ βάση τὴ ζῶσα τοπικὴ παράδοση.

Ὁ γάμος ἦταν τὸ μεγαλύτερο γιορταστικὸ γεγονὸς τῆς οἰκογένειας καὶ τῆς μικρῆς κοινωνίας τοῦ χωριοῦ, τὸ μακρότερο σὲ χρονικὴ διάρκεια καὶ τὸ δαπανηρότερο, ἡ δὲ σχετικὴ μ' αὐτὸν τελετουργία ἐτηρόνταν παλιότερα μ' εὐλάβεια θρησκευτικῇ. Ξεκίναγε πάντοτε μὲ προξενιό, τὴ μεσολάβηση δηλ. προξενητῆ φίλου ἢ συγγενῆ, ἀλλὰ καὶ μ' ἀπ' εὐθείας πρόταση τῶν γονέων ἐν ἀγνοίᾳ δὲ τῶν μελλοντῶν πάντοτε. «Αἱ κόραι τότε, γράφει σύγχρονος λόγιος, ἐκρύπτοντο ἐμνηστεύοντο δὲ ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῶν ὑπὸ τῶν γονέων καὶ οὐδέποτε σχεδὸν πρὸ τοῦ γάμου ἐβλεπον τὸν μέλλοντα κύριον καὶ αὐθέντην των». Μετὰ λοιπὸν τὴ συμφωνία συντάσσονταν τὸ σχετικὸ προικοσύμφωνο, δείγματα τοῦ ὁποίου θὰ παραθέσω στὸ τέλος, ποὺ καὶ παραδίδονταν στὸ συμπεθερὸ ὑπογραμμένο ἀπὸ τὸν πατέρα τῆς νύφης καὶ μαρτυρημένο κάποτε ἀπὸ τὸν παπᾶ καὶ χωριανούς ἔγκριτους, ἐφκιάνονταν τὰ δακτυλίδια κι ὀρίζονταν ἡ μέρα τῶν ἀρραβόνων. Κατ' αὐτὲς ἀντήλλασαν οἱ γονεῖς μὲ τοὺς κοντίτερους συγγενεῖς ἐπισκέψεις, «σύρτα - φέρτα» λεγόμενες, συνήθως βράδυ, στὴ διάρκεια δὲ παρατιθέμενου δείπνου ὁ παππᾶς παίρνοντας προσφορά καὶ κρασί ἐδιάβαζε τὰ γράμματα, εὐλογοῦσε τὰ δακτυλίδια καὶ τᾶλλαζε μὲ τὴ γενικὴ εὐχὴ «καλὰ σκουλάσματα» ἢ «καλὰ στέφανα».

Τότε ὀρίζονταν κι ἡ μέρα τῆς χαρᾶς, Κυριακὴ πάντοτε, μὲ πιὸ συνηθισμένη ἐκείνη τοῦ Θωμᾶ ἢ μετὰ τὴ βράση τῶν κρασιῶν ἀμέσως. Περιστὸ νὰ ποῦμε, πὼς στὴ διάρκεια τῆς μνηστείας μακρᾶς ἢ σύντομης οἱ ἀρραβωνιασμένοι δὲν βλέπονταν. Ὁ γάμος ἄρχιζε ἀπὸ τὴν Τετάρτη, ὅποτε ζυμώνονταν στὰ σπίτια τῶν γαμπροῦ καὶ νύφης οἱ «μπουγάτσες», ὥραϊο ψωμὶ σταρίσιο — τὰ προζύμια ἀναπιάνονταν ἀπὸ τὴ Δευτέρα καὶ καλοῦνταν νὰ τίς ζυμώσει νέα μὲ μάνα καὶ πατέρα — τὸ δὲ βραδάκι ὅταν θόλωνε συγγενῆς τοῦ γαμπροῦ «μποῖατζῆς» λεγόμενος, μὲ μπογάτσια καὶ πλόσκα κρασί σὲ τσάκι (=δισάκι) μέσα, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, καὶ ντουφέκι ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἔρχονταν στὸ σπίτι τῆς νύφης. Ἀπ' ὄξω ἀπὸ τὴν πόρτα φτάνοντας ἔρριχνε μιὰ ντουφεκιὰ «μπουϊὰ» λεγόμενη, σημάδι πὼς ἄρχιζε ὁ γάμος καὶ μπαίνοντας μέσα ἐγίνονταν θορυβωδῶς δεκτὸς ἀπὸ γονεῖς καὶ συγγενεῖς τῆς μ' εὐχὲς καὶ χαιρετοῦρες. Κατόπι, ἀφοῦ ἄλλαζε μπογάτσες, ἔφευγε καὶ γύριζε στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Τὴν Πέμπτη ἐγίνονταν κι ἀπὸ τίς δυὸ μεριές τὸ κάλεσμα τῶν συγγενῶν στὸ γάμο. Παιδιὰ κρατώντας κανίστρια ἐπήγαιναν στὰ σπίτια γύρω κι' ἄφηναν ἀπὸ δυὸ στὸ καθένα κοι-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγούμενου τόμου, σελ. 889.

μάτια μπογάτσιας, ένα από τοῦ γαμπροῦ κι ένα ἀπὸ τῆς νύφης, λέγοντας: «Τοῦτου εἶνι ἀποὺ τοῦ γαμπρό, τούτου εἶνι ἀποὺ τ' νύφ'», κι οἱ προσκαλούμενοι τὰ φίλευαν μὲ φαγουλὰ (ζαχαρικά, κοκόσιες, σταφίδες) καὶ τὴν εὐχή: «'Αἱ κι στ' χαρά σας γυιέ μ' κι στοὺ γάμου σας». Τὴν ἴδια μέρα οἱ κοπέλλες τοῦ χωριοῦ ἐπήγαιναν γιὰ τὰ ξύλα τοῦ γάμου τραγουδώντας κι ὅταν γύριζαν ἐκάθονταν σὲ δεῖπνο. Τὸ ἴδιο βράδυ ἔβαναν καὶ τὴ λεγόμενη «ὀκνά», ἔβαφαν δηλ. ξανθὰ τὰ μαλλιά τους λούζοντάς τα μὲ ζεστὸ νερό, ὅπου διέλυαν αὐτὴ τὴ σκόνη φερμένη «ἀποὺ τ' 'Αἶννα». Κατόπι τραγούδαγαν καὶ χόρευαν τὰ πανέμορφα τραγούδια μας ὡς ἀργά, πάντα μὲ τὸ στόμα, καθώς:

«'Απὸ τὴν Πόλη κι ὡς τὸ Σαλονίκι
ν' ἀητὸς ἐβῆκε νὰ κυνηγήσει
δὲν κυνηγάει λαγούς περδίκια
μόν' κυνηγάει τὰ μαῦρα μάτια. . .»
ἦ «Αὐτὰ τὰ μάτια Δῆμο μ' τᾶημορφα
τὰ φρύδια τὰ γραμμένα
γεια σ' ἀγάπη μ' γεια σ',
τὰ φρύδια τὰ γραμμένα
σὲ κλαῖν τὰ μάτια μου. . .»
ἦ «'Αἱ μωρὲ σεβντὰ ἄϊ καρασεβντὰ
ἄχ πῶς μ' ἔχεις καταντήσει, τὸν μαῦρουν
πῶς μ' ἔχεις καταντήσει. . .».

Κι αὐτό:

«'Εκεῖ στὸν πέρα μαχαλὰ στὸν πέρα καὶ στὸν δῶθε
ἐκεῖ 'ναι πύργος γυάλινος μὲ κρουσταλλένιο τζιάμι
ἐκεῖ κοιμᾶται μιὰ ξανθή. . .».

Καὶ τοῦτο:

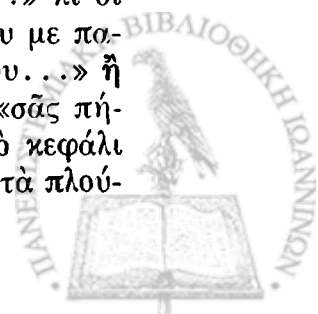
«Μαρία λέν Μαρία λέν τὴν Παναγιά
Μαρία λέν κι σένα μωρ' Μαρία μου. . .»
ἦ «Γιὰ μὴ μὲ δέρεις μάνα μουρ' μάνα γιὰ μὴ μὲ πολεμᾷς
κι ἐγὼ θὰ μαρτυρήσω τὸ ποίός μὲ φίλησε. . .»

Κι ἄλλα ἀκόμα πλῆθος, ὅλα τῆς ἀγάπης, π' ἀλοίμονο, λίγο - πολὺ ξεχάστηκαν καὶ χάθηκαν γιὰ πάντα. Παρασκευὴ καὶ Σάββατο ξοδεύονταν σὲ προετοιμασίες, συγύρισμα τοῦ σπιτιοῦ, τακτοποίηση τῶν προικιῶν τῆς νύφης (καρσέλα - γοῖκος), ψώνια ἀπὸ τὴν πόλη, ἐξοικονόμηση μὲ δανεισμό τῶν ἀπαραίτητων ἐπίπλων καὶ σκευῶν γιὰ τὸ φαῖ (τάβλες, λίμπες, ζαγάνια, χουλιάρια καὶ τὰ παρόμοια), ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἀπόγιομα τοῦ Σαββάτου ἄρχιζαν νὰ καταφθάνουν οἱ συγγενεῖς ἀπὸ τὰ χωριὰ τὰ γύρω, γυναῖκες ἡλικιωμένες μὲ παιδούλια, ποὺ βόηθαγαν τοὺς σπιτικούς. Τὸ βραδάκι τῆς ἴδιας μέρας ὑψώνονταν στὴν αὐλὴ τοῦ γαμπροῦ μπηγμένο στὴ στοιβανιὰ μὲ τὰ φρεσκοκομμένα ξύλα τὸ μπαϊράκι, τὸ παραπέτασμα τῆς 'Ωραίας Πύλης τῆς ἐκκλησιᾶς σὲ κοντάρι μὲ σταυρὸ ἐπὶ Τουρκίας, ἡ σημαία ἡ ἐλληνικὴ μετέπειτα, μὲ κλώνους ἐλιᾶ ἐπάνω - ἐπάνω, ἐρρίχνονταν μιὰ ντουφεκιὰ καὶ σφάζονταν ἓνα ζῶο. Τὴν Κυριακὴ μετὰ τὴν ἐκκλησιὰ ἐπισκέπτονταν τὸ σπῖτι οἱ χωριανοί, οἱ μεγάλοι, συγγενεῖς καὶ μὴ, γιὰ τὴν εὐχή, ἐνῶ σβέλτοι νέοι ζωσμένοι εἰδικές παρδαλές ποδιές τοὺς «φτάδες» περέτευαν. Κατὰ τὸ γιοματάκι νέοι ἀπὸ τὸ γαμπρὸ ἐπήγαιναν μὲ τὰ βιολιά κι ἔπαιρναν τὸν κουμπάρο, νουνὸ κατὰ κανόνα τοῦ γαμπροῦ, πῶφερνε μαζί του σὲ μεγάλο δίσκο (νταμπάκ') μέσα — τὸν κράταγε ἡ κουμπάρα — τ' ἀπαραίτητα στὴ στέψη (στεφάνια, λαμπάδες, ὕφασμα γιὰ φόρεμα τῆς νύφης, ζαχαρικά, σκεπασμένα μὲ μαντήλι μεταξωτὸ) κι εὐθὺς ἐκάθονταν γιὰ γιόμα.

Γλεντοῦσαν κατόπι καὶ χόρευαν ὥς τ' ἀπόγιομα. Στὸ μεταξὺ καὶ προτοῦ ἀκόμα ξεκινήσει τὸ ψίκι ἀπὸ τὸ γαμπρὸ γιὰ νὰ πάρουν τὴ νύφη, ἔπαιρναν τὸ προικιό. Προτιμοῦσαν ἄσπρο ἄλογο, πῶδεναν στὴ χαίτη ἢ στὸ καπίστρι τοῦ μαντήλι ἄσπρο. Τὸ φόρτωναν στὴν αὐλὴ κι ἂν δὲ χωροῦσε ἡ ἐξώπορτα νὰ βγῇ, ἀπ' ὅξω, τὴν καρσέλα ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά φκειασμένη στὰ Γιάννινα φτηνὴ ἢ ἀκριβὴ (ξύλο, κατασκευὴ, ποικίλματα στὸ μπροστινὸ τῆς μέρος), ἀνάλογα μὲ τὸ ἔχει τοῦ σπιτιοῦ τῆς νύφης, μὲ τὸ ρουχισμό τῆς μέσα κι ἀπὸ τὴν ἄλλη βελέντζες, ἄλλα ὑφαντά, προσκέφαλα, πού τ'ἀβγαζαν χέρι - χέρι μέσα ἀπὸ τὸ σπίτι. Καθὼς φόρτωναν τὸ προικιὸ οἱ γυναῖκες τραγουδαγαν: «Φορτώνω ξεφορτώνω καρσέλα μου γραμμένη,

φορτώνω ξεφορτώνω φλουράκια γιομισμένη...».

κι ἂς εἶχε καμμιά φορὰ καὶ κανα λιθάρι μέσα γιὰ νὰ φαίνεται βαρύτερη. Στὸ σαμάρι ἢ τὰ καπούλια τοῦ ἀλόγου, ξεκινώντας, ἔβαναν πάνω παιδὶ ἀρσενικὸ μὲ μάνα καὶ πατέρα. Μετὰ τὴν μεταφορὰ τῶν προικιῶν ἐτοιμάζονταν νὰ πάρουν τὴ νύφη. Προηγόνταν πρόσκληση τῶν συγγενῶν ἀπὸ νέους, δυὸ συνήθως, πού περιέρχονταν τὰ σπίτια κρατώντας γαράφες μὲ κρασί ἢ ρακὶ στὸ χέρι. Ἀφοῦ τέλειωναν οἱ ἐτοιμασίες ὅλες μὲ τελευταία τὸ ξύρισμα τοῦ γαμπροῦ, ἀπ' ὅπου καὶ τὸ λεγόμενο «στοὺν πάτου ξιουρίζ'ν τοῦ γαμπρὸ» ξεκινοῦσε ἡ γαμήλια πομπή (ψίκι) μὲ εἰδικὸ παιζόμενο ἀπὸ τοὺς γύφτους σκοπὸ, τὸ «ξεκίνο» πού τὸ γύριζαν κατόπι σὲ τραγούδια τοῦ χοροῦ, χορευόμενα ἀπὸ νέους πάντοτε σ' ὅλη τὴ διαδρομὴ, ἂν ἡ νύφη ἦταν μέσα ἀπὸ τὸ χωριό. Ἄν ὄχι, βγαίνοντας ἀπὸ τὸ χωριὸ σταματοῦσαν τὸ χορὸ καὶ καθαλοῦσαν σ' ἄλογα, οἱ πιὸ πολλοί, μὲ κόκκινες βελέντζες στὰ σαμάρια, ἐνῶ οἱ γύφτοι ἔβαναν τὰ ὄργανά τους παραμάσκαλα κι ἀκολουθοῦσαν. Μπροτὰ πηγαινε πάντα τὸ μπαϊράκι, πού τὸ κρατοῦσε ἀνεμίζοντάς το ὁ βλάμης (ἀδερφοποιητὸς τοῦ γαμπροῦ) μὲ δυὸ μῆλα καὶ δυὸ πορτοκάλλια μπηγμένα σταυρωτὰ στὴν κορφή ἀπάνω. Καθὼς ξεκινοῦσαν τὸ γαμπρὸ οἱ γυναῖκες ἀπὸ κοντὰ του τραγουδοῦσαν: «Κίνα δεντρί μου κίνα, κίνα κυπαρίσσι...» ἢ «Σήμερα ἡ πεθερά μου τὸ δρόμο καθαρίζει, τὸ δρόμο καθαρίζει καὶ ρόϊδα τὸν γιομίζει...». Πλησιάζοντας στὸ σπίτι τῆς νύφης φίλοι τοῦ γαμπροῦ ἓνας ἢ δυὸ ἔφιπποι «σκαριαραῖοι» (=συχαρικιαραῖοι) λεγόμενοι, ξεκόβονταν ἀπὸ τὴν πομπὴ καὶ τρέχοντας ἀφίππευαν μπροστὰ στὴν πόρτα, ἔρριχναν μιὰ ντουφεκιά, σημεῖο ὅτι τὸ ψίκι φθάνει, ἔμπαιναν μέσα κι εὐχόνταν στοὺς συγγενεῖς, πού καρτεροῦσαν, ὁ δὲ συμπέθερος τοὺς κέραγε μαντήλι, πού τῶδεναν στὴ χαίτη «' ἄλογού τους. Καθὼς ἐσίμωναν στὸ σπίτι οἱ γυναῖκες, πού ἀκολουθοῦσαν τὸ γαμπρὸ ἢ καὶ τὰ βιολιά, ἔπαιρναν τὸ «ξύπνα περδικομάτα μου κι ἦρθα στὸ μαχαλά σου». Τὸ γαμπρὸ ὑποδέχονταν στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ ὁ πεθερός, πού τὸν φιλοῦσε κι ἐκεῖνος ἀντιφιλώντας του τὸ χέρι, τραβοῦσε ἴσια μέσα μὲ τὴν παρέα του, ὅπου τοῦ πρόσφεραν αὐγὰ τηγανιτὰ νὰ φάει, ἐνῶ σὲ ἄλλο μέρος νέες συγγενισσες εἶχαν ξεσκολάσει τὸ στολισμὸ τῆς νύφης μὲ τελευταῖο τὸ φόρεμα τῶν παπουτσιῶν, δῶρο τοῦ γαμπροῦ, πού τὰ φοροῦσε ὁ βλάμης ἢ συγγενοπαίδι ὑπὸ τὰ γέλια καὶ τὰ πειράγματα τῶν παριστάμενων. Τότε τραγουδοῦσαν τῆς νύφης οἱ στολίστρες τό: «Νύφη μου γραμμένη τί στέχεις μαραμένη...» ἢ τό: «Ντύσου στολίσου λυγερή, ντύσου στολίσου κόρη...». Σὲ λίγο, ἀφοῦ ὅλα ἦταν ἔτοιμα, πρόβαινε ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ συγκρατούμενη ἀπὸ τοὺς γονεῖς τῆς καὶ τοὺς δυὸ, ἂν εἶχε, διαφορετικὰ ἀπὸ ἄλλους συγγενεῖς, ἡ νύφη, σεμνὴ, ὡραία, ἀληθινὴ καὶ καλοῦσαν τὸ γαμπρὸ νὰ τὴν τραβήξει ἀπὸ τὸ χέρι, ἐνῶ τὰ βιολιά, καθὼς ξεκινοῦσε, ἔπαιρναν τὸ τραγούδι τοῦ ἀποχωρισμοῦ: «Ἀφήνω γειὰ πατέρα μου ἀφήνω γειὰ μανούλα...» κι οἱ γυναῖκες πίσω ἀπ' αὐτή, καθὼς προχωροῦσε λίγο, τραγουδοῦσαν: «Εὐχὴ σου με πατέρα μου τώρα στὸ κίνημά μου, τώρα στὸ κίνημά μου, στὸ ξεπροβόδισμά μου...» ἢ «Γιὰ χρυσὸ μ' ἄητάρι γιὰ κοντοκαρτέρει...» ἐνῶ ἐκεῖνες τοῦ γαμπροῦ τὸ «σᾶς πήραμαν τὴν πέρδικα τὴν πενταπλουμισμένη...». Ἡ φορεσιὰ τῆς: φέσι στὸ κεφάλι βυσσινὶ μὲ φούντα ἢ χωρὶς μὲ μαύρη κορδέλλα γύρω, πού συγκρατοῦσε μέσα τὰ πλού-

σια μαλλιά πλεγμένα σὲ κοτσίδες, πλουμισμένο μὲ φλουριά ἢ τετραμίδες ἄσπρες, σκουλαρίκια, σιγκούνι μαῦρο μὲ στρίγγες βυσσινί, καμμιά φορὰ καὶ ἄσπρο σαγιάκι, γιλέκο βλάχικο μὲ μακριὰ μανίκια καὶ πανωγίλεκο μ' ἀσημοκούμπια, ποδιὰ ρούχινη κεντημένη, ποδόγυρο ἄσπρο, κάλτσες μὲ πλιμιά (=πλουμιά), κοντούρες μαῦρες, ἀσημόζωνα στὴ μέση, κεμέρι, κοσοτοκάδες δυὸ ζευγάρια, γιορντάνι στὸ λαιμὸ ἢ μακρὸ σταυρὸ ἀσημένιο, γκρέπ (=εἶδος κοσμήματος στὸ λαιμό), σκουλαρίκια καὶ τέλια μακριὰ ὡς κάτω.

Στὴ συνέχεια σχηματίζονταν πάλι ἡ πομπή μὲ τὸ μπαϊράκι, τὰ βιολιά, τὸ γαμπρὸ καὶ τὸν κουμπάρο, τοὺς συγγενεῖς τοῦ πρώτου καὶ πίσω τὴ νύφη, ποὺ ἂν ἦταν ἀπ' ἄλλο χωριὸ τὴν ἔβαναν κι αὐτὴ καθάλλα σ' ἄλογο καὶ μάλιστα ἀντρίσια, συνοδευόμενη ἀπὸ τοὺς δικούς της μὲ κατεύθυνση τὴν ἐκκλησιὰ τοῦ χωριοῦ, τοῦ γαμπροῦ βέβαια, ὅπου ἐγίνονταν πάντοτε ἡ στέψη. Στὴ διάρκεια τῆς τελετῆς κι ὅταν ἀκούονταν ὁ λόγος τοῦ Βαγγέλιου «ἡ δὲ γυνὴ νὰ φοβῆται τὸν ἄνδρα» ὁ γαμπρὸς ἂν θυμόνταν ἀπὸ τὴ συγκίνηση τῆς στιγμῆς ἢ τόκοβε, ἐπάταγε λίγο ἢ πολὺ τὴ νύφη στὸ ποδάρι, ἔτσι γιὰ νὰ βάλει στὸ νοῦ τὴ θεία σύσταση, κι ἀκόμα, ὅταν ἐχόρευαν τὸν Ἡσαΐα, ἔρριχναν τὰ νιόγαμπρα μὲ χοῦφτες ρύζι, γιὰ νὰ ριζώσουν, καὶ ζαχαρικά, ποὺ τὰ καϊφόπαιδα σκοτώνονταν πέφτοντας στὶς πλάκες κάτω κι ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ ποδάρια τῶν μεγάλων νὰ τὰ μᾶσουν. Ὅταν ἐστέκονταν ἐσήκωνε ψηλὰ ἕνας τὸν κουμπάρο τρεῖς φορὲς φωνάζοντας: «Τάξι ν' νέ». Καὶ κεῖνος κάθε φορὰ ἀπαντοῦσε: «Τγεία, εὐτυχία, πέντε γιουὺς καὶ μιὰ μηλιά».

Σημειώνω, πὼς κατὰ τὴ στέψη ὁ κουμπάρος ἔρριχνε στὶς πλάτες τῶν παιδιῶν τὸ γνωστὸ ὕφασμα, δῶρο του στὴ νύφη, ἡ δὲ κουμπάρα τὴν κέραγε περὶ τὸ τέλος δαχτυλίδι ἢ σταυρὸ φιλώντας τὴν καὶ ἐκείνη τῆς ἔπιανε καὶ τῆς ἀσπάζονταν τὸ χέρι. Ἀκόμα ὁ γνωστὸς μποϊατζῆς, ὅξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ, ἐμοίραζε φέτες μπογάτσια ἀπὸ τὸ τσάκι του περιφέροντας μαζὶ καὶ τὴ γιομάτη πλόσκα.

Μετὰ τὸ στεφάνωμα, τὰ νιόγαμπρα κατευθύνονταν ἴσια στὸ σπίτι ὀδηγούμενα ἀπὸ τὸν παπᾶ τοῦ χωριοῦ κι ἀκολουθούμενα κι ἀπὸ 5—10 συγγενεῖς τῆς νύφης «φυλαχτάδες» λεγόμενους, ἐνῶ παιδιὰ ἀνεβασμένα στὴν ἐξώπορτα τὰ ράντιζαν μὲ ρύζι κι οἱ γυναῖκες τραγοῦδαγαν: «Ἔβγα κυρὰ καὶ πεθερὰ γιὰ νὰ δεχτεῖς τὴν πέρδικα...» ἢ «Ἔβγα κυρὰ καὶ πεθερὰ κι ἀρχοντοθυγατέρα...». Τὴ νύφη ὑποδέχονταν στὴν πόρτα ἢ πεθερὰ, ποὺ τὴ φιλοῦσε σταυρωτὰ καὶ τὴν ἔβανε νὰ πατήσῃ σὲ προσκέφαλο ἐπάνω καὶ νὰ μπῇ μὲ τὸ δεξιὸ ποδάρι μέσα. Μπαίνοντας οἱ γυναῖκες τραγουδοῦσαν:

«Ἐδῶ ποὺ μπῆκες πέρδικα ἐδῶ νὰ ξεπουλιάσεις
ἀστραπὲς θροντὲς ν' ἀκούσεις
τὴ φωληὰ σου μὴν ἀφήκεις...»

Κατόπι ἄρχιζε ὁ χορὸς, ποὺ ἀνοίγε ὁ κουμπάρος, ἡ κουμπάρα ὕστερα, ὁ γαμπρὸς κι ἡ νύφη μὲ πρῶτο - πρῶτο τραγούδι τὸ «Σήμερα ἄσπρος οὐρανὸς σήμερα ἄσπρη μέρα, σήμερα ἀνταμώνεται ἀητὸς καὶ περιστέρα...» Καὶ τὸ γλέντι ἀναφτε πρὸ καὶ μετὰ τὸ δεῖπνο ὡς τὰ χαράματα.

Κατὰ τὸ δεῖπνο, κι ὅσο νὰ τοιμαστεῖ, ἔβαναν τὰ λεγόμενα «πουρκὰ» (=ὀπωρικά), φρούτα διάφορα ἢ ζαχαρικά, ποὺ ἀντάλλασσαν οἱ καλεσμένοι μὲ ρακὶ κι εὐχὲς διάφορες καθὼς: «νὰ μᾶς ζήσ'ν, ν' ἀσπρίσ'ν νὰ γηράσ'ν, κι στὰ γιαν'τσούρια τ'ς κι στοῖν ἁλλῶν νὰ χαροῦμε». Μετὰ τὸ φαί, καὶ τί φαί, ὅπου ὁ «καθρουμᾶς» (μαγειρίτσα) καὶ τὸ «ρύζ' μὲ κριάς» δὲν ἔλειπαν, ἔπαιρναν οἱ καλεσμένοι μὲ τὸ στόμα κάποιον ἀπὸ τὰ τραγούδια μας «τῆς τάβλας» καθὼς <σὲ τούτ' τὴν τάβλα ποῦεμαστε σὲ τοῦτο τὸ τραπέζι» ἢ «φίλοι μ' γιατί δὲν τρῶτε γιὰ δὲν πίνετε» ἢ «χιλιο - καλῶς τοῦ ἠῦραμαν τοῦτον τὸ νοικοκύρη» κι εὐθὺς κατόπι ἐσήκωναν τὶς λεγόμενες «ντουλὲς» (=ἐντολές), τρία ποτήρια μὲ κρασί σὲ δίσκο μέσα, ποὺ τᾶπαιρνε ὁ καθένας μὲ ὄρισμὸ τοῦ κουμπάρου πάντοτε κι ἔπινε ἀπ' αὐτὰ μὲ τὴ σειρὰ ὑπὲρ

τῶν νεονύμφων, τῶν συμπεθέρων καὶ τῆς «κουμπανίας» (τῆς παρέας). Στὴ διάρκεια τῶν ἐντολῶν ἀλλὰ καὶ ὅλη τὴ νύχτα, ὅταν δὲ χόρευαν, ἡ νύφη καὶ ὁ γαμπρὸς ἐστέκονταν ὀρθοὶ καὶ ἔκαναν «μετάνοιες», ὑποκλίσεις δηλ., εὐχαριστώντας μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ὅσους τοὺς εὖχονταν.

Τὴ Δευτέρα οἱ γονεῖς τῆς νύφης καὶ συγγενεῖς στενοί, ἔφερναν στοῦ γαμπροῦ τὸ σπίτι τὰ λεγόμενα «κανίσκια», πῆτες δηλ., ψητὰ καὶ κρασί, καὶ τρωγόπιναν καὶ γλεντοῦσαν ὡς τ' ἀπόγιομα, ὁπότε ἀποχωροῦσε ὁ καθένας γιὰ τὸ σπίτι του. Τοὺς πρόπεμπαν τὰ νιόγαμπρα καὶ οἱ συγγενεῖς ὡς ὅξω καὶ ἀποχωρίζονταν μ' ἀγκαλιές, φιλιὰ καὶ δάκρυα, τὰ πῖο πολλὰ τῆς νύφης καὶ ὁ γάμος λάβαινε τέλος, καθὼς τὸ λέει καὶ ὁ λόγος: «ἔκλαψ' ἡ νύφ' σκόλας' οὐ γάμους»⁹⁵.

Τὴν Πέμπτη νέες συγγένισσες συνόδευαν τραγουδῶντας τὴ νύφη γιὰ νερὸ στὸ Πλατὺ πηγάδι μ' ἓνα παιδί στὸ ζῶο καβάλλα, τὴ δὲ Κυριακὴ, τὴν ἐπόμενη, οἱ γονεῖς τῆς καλοῦσαν τὸ νέο ζευγάρι καὶ τοὺς συμπεθεροὺς στὸ σπίτι, ὅπου τοὺς παράθεταν τραπέζι πλούσιο «καλέστρα» λεγόμενο, τελευταία μεταγαμήλια συνήθεια καὶ ἀκολουθοῦσε γλέντι τρικούβεργο ὡς τὸ βράδυ. Ἐκεῖ ἀκούονταν συχνὰ καὶ τὸ τραγούδι μὲ τὴν ἀπαράμιλλη ποιητικὴν εἰκόνα τῆς νύφης, ποὺ γύριζε στὸ πατρικό. «Μιὰ λυγερὴ ξεκίνησε στὴ μάνα τῆς νὰ πάει, βάνει τὸν ἥλιο πρόσωπο καὶ τὸ φεγγάρι κύκλο, βάνει καὶ τὸν αὐγερινὸ φλουρένιο διαχτυλίδι...».

Ἔτσι, μὲ κάθε δυνατὴ σύντομία καὶ κατὰ τὴν ἐκτεθεῖσα τάξη, ἐγίνονταν παλιότερα, τὶς τελευταῖες τοῦλάχιστον δεκαετίες τοῦ περασμένου αἰῶνα καὶ τὶς πρώτες τοῦ τρέχοντος στὴν Κοβίλιανη καὶ στὰ ἄλλα Γραμμενοχώρια ὁ γάμος. Τώρα τὰ πράγματα ἄλλαξαν. Νέοι δὲν ὑπάρχουν στὸ χωριὸ καὶ ἂν καμμιά φορὰ γίνεи γάμος ἡ παλιὰ τάξη ὅλη, μᾶλλον δὲν τηρεῖται.

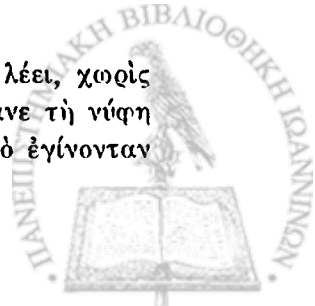
Τὰ π ρ ο ι κ ο σ ύ μ φ ω ν α : α') Πάνω - πάνω σταυρὸς ζωγραφισμένος, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῶν καθέτων σκελῶν του τὰ γράμματα ΙΣ — ΧΣ (Ἰησοῦς Χριστός) ΝΙ — ΚΑ (Νικᾶ) καὶ ἀμέσως:

«Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας παραγενόμενος καὶ τὸν ἐκείσε πρώτον γάμον εὐλόγησας, αὐτὸς εὐλόγησον καὶ τὸ παρὸν συνοικέσιον ὅπερ μέλλεις ποιῆσαι.

Ὁ ὑποφαινόμενος Νικόλαος Θεοχαρίδης ὑπανδρεῦω τὴν θυγατέρα μου Ἀγγελικὴν εἰς πρώτου γάμου κοινωνίαν μετὰ τοῦ Δημητρίου Σπ. Μέρτζου εὖχομαι δὲ αὐτοῖς ἀπὸ καρδίας εὐτυχίαν ζωὴν εἰρηνικὴν εὐτεκνίαν καὶ ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῆς συζυγίας δίδωμι δὲ αὐτῇ ὡς προῖκα τὰ ἀκόλουθα:

1 μίαν κασσέλαν	1 ἐν σιαμτάνιον
2 δύο κλοῦφια χονδρὰ	1 ἐν βλάχικον
1 μίαν βελέτζαν	1 μίαν ποδιὰν ρούχινη κεντημένη
2. δύο προσκεφάλαια καὶ	4 τέσσερα γελέκια
2 δύο μαξιλάρας	1 ἐν κεμέριον
8 ὀκτὼ συγκούνια	2 δύο ζευγάρια σκουλαρικίων
4 τέσσερας φλοκάτας	1 ἐν ζευγάριον κοσσοτοκάδες
10 δέκα ὑποκάμισσα	4 τέσερα ζευγάρια θαλυκοτάρια τοκάδων
6 ἕξ ποδιάς	1 ἐν γκιουρντάνιον
12 δώδεκα ζευγάρια τσουραπίων	5 πέντε δαχτυλίδια ἀσημένια
7 ἑπτὰ ζόνας	

95) «Ἐκλαψε» βέβαια καὶ ὅχι σ' ἀντὶ τοῦ ψ, καθὼς ὁ λαὸς παρωδώντας το λέει, χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ πεῖ καὶ τὸ γιατί. Ἀλλ' οὔτε καὶ ἔπλασε. Ἡ πεθερὰ δὲν ἔβανε τὴ νύφη ὕστερα ἀπὸ ὀρθοστασία δυὸ μερῶν καὶ ξενύχτι νὰ πλάσει ἀμέσως πίττα. Αὐτὸ ἐγίνονταν ἀργότερα.

6 ἑξ μανδήλια

1 ἑν τεψίον καὶ ἑν κακάβιον

3 τρεῖς ὀμπόλιες

Ταῦτα μόνον ὁδὲ πανοικτίρμων Θεὸς διὰ πρεσβειῶν τῆς Παναχράντου Αὐτοῦ Μη-
τρὸς καὶ τοῦ Ἀγίου Μεγαλομάρτυρος Προκοπίου δώῃ αὐτῇ ἑκατονταπλασίονα.

Γραμμένου

Τῇ 2 Ἀπριλίου 1882

(ὑπογρ.) Νικόλαος Θεοχαρίδης⁹⁶

β') Πάνω - πάνω κι ἐδῶ, στή μέση, σταυρὸς πρόχειρος κι ἀμέσως τὸ ἀκόλου-
θο κείμενο αὐτούσιον:

«Προικοσύμφωνον

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀμήν.

Ὁ ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας εὐλογήσας τὸν γάμον εὐλόγησον καὶ τὸ παρὸν συνου-
κέσιον Κωνσταντίνου Εὐσταθίου μετὰ τῆς Αἰκατερίνης Μ. Γιαννοπούλου.

Τὸ προικεῖον τὸ ὁποῖον παραχωρῶ εἰς τὸν γαμβρόν μου Κωνσταντῖνον Εὐστα-
θίου εἶνε τὸ ἑξῆς:

2 ἦτοι δύο κλούφια	4 ἦτοι τέσσαρες φοῦστες
2 » δύο γάμπολες	8 » ὀκτὼ μανδύλια εἰδῶν 2
6 » ἑξ προσκεφάλαια	1 » ἑν κιμέριον
5 » πέντε φλουκάτες	4 » τέσσερα ζεύγη τουκάδες εἰ- δῶν 2
5 » πέντε συνκοῦνες	2 » δύο σκουλαρίκια
13 » δέκα τρία συνκούνια	1 » ἑν ζεῦγος κουστοτοκάδες
7 » ἑπτὰ ποδιὲς μονές	1 » ἑν κρέπι
2 » δύο δεμτένιες	3 » τρία δακτυλῖδια
1 » μιὰ ρούχινη	1 » ἕνα σταυρόν
7 » ἑπτὰ ζωσταρίκια ζῶνες	1 » μίανκαρφίτσαν
20 » εἴκοσι ζεύγη τσουράπια	6 » ἑξ πρόβατα
5 » πέντε ἀλατζάδες μεταξωτὲς	10 » δέκα ὀκ. χαλκώματα
3 » τρεῖς ἀλατζάδες βαμβακερναῖς	1 » μίαν καρσέλαν
15 » δέκα πέντε ὑποκάμισα	

Ἰωάννινα τῇ 11 Μαΐου 1903

Μιχαλὶ γιανοπουλὸς

Διὰ Εὐστάθιον Δ. Καζαντζῆν

τὸν ὑπογράφω ἐγὼ ὁ υἱὸς τοῦ Λεωνίδας Σ. Καζαντζῆς μὲ λόγου τοῦ

Κωνσταντίνος Παπᾶς (;)

Ἀντόνιος Χρ. Μάγιος

Εὐθύμιος Β. Ἀναγνωστου

Βεβαιῶ τὸ Γνήσιον τῶν ὑπογραφῶν

Ἰερεὺς Ἀγάπιος»

5) Γλῶσσα

Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα (ντοπιολαλιά) τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ, καθὼς τῶν
Γραμμενοχωρίων ὄλων, ἀνήκει γλωσσογεωγραφικὰ στὴν εὐρύτερη ομάδα τῶν κεντρο-
ελλαδικῶν καὶ βόρειων ιδιωμάτων τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς, παρουσιάζει δὲ μὲ τὴν

96) Τὸ προικοσύμφωνο, καθὼς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, τὸ μόνο παλιὸ πού μπόρεσα νὰ βρῶ,
δὲν εἶναι ἀπὸ τὴν Κοβίλιανη ἀλλ' ἀπὸ τὸ γειτονικὸ Γραμμένο, τὸ κεντρικὸ καὶ μεγα-
λύτερο ἀπὸ τὰ Γραμμενοχώρια, τῶν ὁποίων οἱ συνήθειες σὲ τίποτε δὲ διαφέρουν.

τελευταία αὐτὴ φωνητικές, πῶς πολὺ, ἀλλὰ καὶ μορφολογικὲς καὶ λεξιλογικὲς διαφορές, τὶς παρακάτω:

Γενικὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ φανερὴ τάση τοῦ λαοῦ νὰ καθιστᾷ κατὰ τὴν ὁμιλίαν τὶς λέξεις λιγοσύλλαβες καὶ ὅπου δυνατό μονοσύλλαβες, ἀφανίζοντας τὰ διάφορα ἄτονα ι καὶ ου ὅπουδῆποτε τῆς λέξης καὶ ἂν βρίσκονται ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχή, καθὼς σκ'λί, π'λί, στ'λιάρ',

μπ'γάδ' καὶ οὐρανός, ἰδρώνου, εἰκόνα, ἰσκιώματα. Παρατηρεῖται ἐν τούτοις καὶ διατήρηση ἁτόνων τοῦ εἶδους αὐτοῦ φωνηέντων ποὺ κατὰ τὸν ἀείμνηστο γλωσσολόγο Γ. Ἀναγνωστοπούλου⁹⁷, ἀναφερόμενο στὸ Ζαγορίσιο ἰδίωμα, — μὲ τὸ ὁποῖο τὸ δικό μας περισσότερο προσιδιάζει — εἶναι μεγαλύτερη, ὅσο «φιλαποδημότεροι καὶ μᾶλλον μεμορφωμένοι» εἶναι οἱ κάτοικοι. Λέμε παράδειγμα, πυρουστία, μιξιάρ'ς, Δημητρούλα καὶ μοιράζου, πειράζου, γιδοπρόβατα καὶ ὄχι μ'ράζου, π'ράζου, γ'δόπρατα. Ξεχωριστὰ στὰ ἄρθρα, τὰ διάφορα ι καὶ ου ἀποβάλλονται καὶ τονούμενα μὲ ἐξαιρέση τὶς ὀνομαστικὲς ἐνικοῦ καὶ πληθυντικοῦ, καθὼς: ἡ μάνα τ' Ἰδάσκαλ', τσάκ'σι τ' γαράφα, τ'ς καλὲς μέρις, τοῦ φ'στάν' τ'ς Μαρίας, οἱ μιγάλ' τ' χουριοῦ κ.λ.

Τὰ διάφορα ἄτονα ε καὶ ο προφερόμενα μεταβάλλονται στοὺς κωφότερους φθόγους ι καὶ ου ἀντίστοιχα, καθὼς: ἔρχιτι οἱ Γιώργους, τ'ς φαίνιτι τοῦ μπλέτ'σ'.

Τρίτη κλίση δὲν χρησιμοποιεῖται, ἐξὸν στὰ εἰς -μα καὶ -ιμο οὐδέτερα, ποὺ καὶ σ' αὐτὰ χρῆση γενικῶς ἀποφεύγεται, σχηματιζόμενη στὴν ἀνάγκη περιφραστικά, καθὼς: ἡ ζιάκα ποὺ τοῦ στρώμα σκίς'κι ἀντὶ ἡ ζιάκα τοῦ στρώματος σκίς'κι. Συχνὰ δὲ κατὰ τὰ πράματα, χῶματα, γ'νήματα λέμε καὶ λάδιατα, ρίζιατα, ἡπώρατα, σ'νόρατα, κατὰ τὰ πιδιῶν, ἀμπελιῶν καὶ πραματιῶν, προβατιῶν, γυφτιῶν καὶ τὰ παρόμοια.

Ρηματικὴ αὐξηση συλλαβικὴ ἢ χρονικὴ δὲν χρησιμοποιεῖται, ἡ δὲ συλλαβικὴ τίθεται μόνον ὅταν τὸ ε τονίζεται καθὼς: ἀλέθου - ἄλεθα, ἔρχουμι - ἔρχομουν, διαλέου - διάλιγα, μάζουσα, σκάλ'σα, ζύμουσα, ἔφαγα, ἔπιξα, λὲν ὅμως καὶ λέου - ἦλιγα, φέρου - ἦφερα, ἀκούω ἄκ'σα καὶ ἦκ'σα.

Τὸ α' καὶ β' πληθυντικὸ πρόσωπο τοῦ παρατατικοῦ καὶ ἁόριστου τελειώνουν σὲ -μαν, -ταν, καθὼς παίζαμαν, παίζαταν, φάαμαν, φάαταν, παίξαμαν, παίξαταν κ.λ.

Τὰ εἰς -άω ρήματα στὸ α' καὶ γ' ἐνικὸ ἐνεστωτικὸ πρόσωπο λέγονται ἐσυναίρετα, καθὼς: γιλάου (γιλάς), γιλάει, στὸ δὲ α' πρόσ. τοῦ παρατατικοῦ τελειώνουν σὲ -γα, τοῦ γ αὐτοῦ διατηρούμενου καὶ στὸ γ' πληθυντικὸ, ὅπως γέλαγα, γέλαες, γέλαε, γιλάαμαν, γιλάαταν, γέλαγαν.

Ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία α ὕ τ ὁ ς (-τος) συναπτόμενη μὲ τὸ ρῆμα ε ἰ - μ α ι τὸ ἀκολουθεῖ ἀκέφαλη καὶ ἄτονη, καθὼς: εἶν' τους, ἦταντους, ποῦντους, ἐνῶ σὲ γειτονικὲς περιοχὲς μπαίνει μπροστά, ὅπως, τουνεῖνι, τουνηῖταν, ποῦ τ'σῆταν (ποῦ ἦταν αὐτοί).

Ἐπίσης ἡ ἀντωνυμία μου, σου, του, τους προτασσομένη ἢ ἐπιτασσομένη τοῦ ρήματος ἢ οὐσιαστικοῦ ἀποβάλλει τὰ φωνήεντά της, ἔστω καὶ τονιζόμενα, καθὼς: μ' σκάλ'σι τ' ἀμπέλ' μ', τ'ς εἶπα (τοὺς εἶπα), τὰ χαρτιά τ'ς κ.λ.

Οἱ δεικτικὲς ἀκόμα ἀντωνυμίες αὐτός, ἄλλος, ἐκεῖνος, τοῦτος κλινόμενες κάνουν στὴ γενικὴ ἀφνοῦ, ἀλλ'νοῦ, ἱκ'νοῦ, τουτ'νοῦ, ἀφ'νῶν, ἱκ'νῶν κ.λ.

Τῶν τοπικῶν ἐπιρρημάτων ἐδῶ, ἐκεῖ, αὐτοῦ ἐπιτάσσεται συχνὰ τὸ -ια ὅταν πρόκειται νὰ δηλωθῇ ἀπόστασις κοντινὴ, καθὼς: ἰδῶια, ἐκεῖια, αὐτοῦια. Λέμε ἀκόμα: τ'σιδῶ, τ'σικεῖ, τ'σαντοῦ προκειμένου νὰ δηλωθῇ κατεύθυνσις καὶ σιαπὰν (ἴσια - πά-νω), σιακάτ', σιαπίσου, σιαόξου, σιαπέρα κ.λ.

97) Πρὸβλ. Γ. Ἀναγνωστοπούλου: Βραχεῖα ἐπισκόπησις τῶν Ἡπειρ. ἰδιωμάτων περ. «Ἀ-θηνα» 36 (1925) σελ. 61 - 7.

Τὸ γ μεταξὺ δυὸ φωνηέντων ἀποβάλλεται καθὼς κατῶ(γ)ι, κουμπουλδί, φάαιαν, λουῆς - λουιδῶν, φυτρῶναι ὅμως στὴν ἴδια θέσιν ἐκεῖ πού δὲν ὑπῆρχε, καθὼς: ζῶγα, γιαγούρτ', ἀθώγους, γέλαγα κ.λ.

Γιὰ τὴ δήλωση οἰκογενειακῆς καταγωγῆς χρησιμοποιεῖται κατὰ κανόνα ἡ παραγωγικὴ κατάληξις -ατ'ς (-άτης) καὶ -άτ'σσα (-άτισσα), καθὼς: Κεφάτ'ς, Κεφάτ'σσα, Γουργουλάτ'ς, Γουργουλάτ'σσα (ἀπὸ τὴς οἰκογ. δηλ. Κέφου καὶ Γοργόλη ἀντίστοιχα). Ἡ ἴδια κατάληξις καὶ ἡ -ώτ'ς (-ώτης), ὡτ'σσα (-ώτισσα) καὶ ἰτ'ς (-ίτης), -ίτ'σσα (-ίτισσα) συναπτόμενη μὲ ὀνόματα χωριῶν εἶναι δηλωτικὲς τῶν κατοίκων τους, καθὼς Γραμμινιάτ'ς, Κουβιλιανίτ'ς, Κουν'σκιώτ'ς (ὁ ἀπὸ τὰ χωριά δηλ. Γραμμένου, Κοβίλιανη Κόνισκα κ.λ. καταγόμενος). Ἐπίσης μὲ τὴν κατάληξιν -αῖοι δηλώνεται τὸ σύνολο τῶν μελῶν μιᾶς οἰκογένειας ὑπὸ τὴν πλατεῖά της ἔννοια, ἐνὸς σοιοῦ, μιᾶς φάρας, καθὼς Καραλαῖοι, Καπερδαῖοι, Μπαρτασαῖοι τῆς Κάτω Χώρας καὶ Γοργολαῖοι, Μουκουβαλαῖοι, Μαντζαῖοι, Μητσαῖοι κ.λ. τῆς Ἀνω Χώρας.

Ἡ ἀπὸ χωριὸ ἀκόμα καταγωγή γυναικῆς παντρεμένης δηλώνεται καὶ μὲ τὴ θηλυκὴν κατάληξιν -ου (ω) καθὼς Μουσπίνου, Πιράτου, Βαϊνίτου (ἡ ἀπὸ τὰ χωριά Μοσπίνα, Περάτι, Βαγενίτη) καὶ καμμιά φορὰ καὶ μὲ μόνο τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ, ἂν αὐτὸ εἶναι γένους θηλυκοῦ, καθὼς **Κ ο υ β ῖ λ ι α ν** (ἡ ἀπὸ τὸ χωριὸ Κοβίλιανη καταγόμενη).

Ὑποκοριστικὲς σὲ χρῆσιν καταλήξεις εἶναι οἱ -όπλου (-όπουλο) καθὼς γυφτόπ'λου, χουραφόπ'λου, -ούλ'ς, -ούλ (-ούλης, οὔλι), καθὼς τρουβούλ'ς, τινικούλ'ς, μπ'γαδούλ', πιδούλ', -ελ' (-έλι), καθὼς τσιουκανέλ', κουματσιέλ', -έτσ' (-έτσι), φουραδέτσ', χλιαρέτσ', -άκ', ἀμπιλάκ', τσ'πράκ', -οῦδ', καρβελούδ', προουφουρούδ', -πούλα, τσιουπρουπούλα, γκουρτσουπούλα, μεγενθυτικὲς δὲ οἱ -ίνα, καθὼς ἀλογίνα, χουραφίνα, -άνα, ἀμπελάνα, καλ'θάνα, -αρος, βόϊδαρος, γύφταρος, -ρώνα, μανδαρώνα, γυφτ'σαρώνα, -ριά, πλακαριά, βαλτακαριά. Τὸ μέγεθος δηλώνεται ἐπίσης μὲ πρόταξιν στὸ οὐσιαστικὸ τῶν θεο- καὶ κοτζιά, καθὼς θεουχώραφο, κοτζιά - τσιούπρα ἢ ἀκόμα σὲ τρισύλλαβα παροξύτονα οὐδέτερα μὲ τὴ μετατροπὴ τοῦ γένους σὲ ἀρσενικὸ καὶ ἀνεβασμὸ τοῦ τόνου στὴν προπαραλήγουσα, καθὼς κούταβους, γόμαρους, χώραφους, μούλαρους κ.ἄ. (μεγάλο δηλ. κουτάβι, γομάρι, χωράφι, μούλαρι).

Χρησιμοποιοῦνται φθόγγοι μὴ δυνάμενοι νὰ ἀποδοθοῦν μὲ τὰ γνωστὰ στοιχεῖα τῆς ἀλφαβήτας μας. Τὸ σ παράδειγμα προφέρεται συχνὰ κατὰ τὸ γαλλικὸ ch, καθὼς ἀchκί, pachάς, ch'κώτ', ch'κόνου, chούρ'ξε, πλατεῖα δὲ χρῆσις γίνεται τῶν γραμμάτων d, b, g, πού ἀποδίδονται ἀντίστοιχα μὲ τὰ συμπλέγματα ντ, μπ, γκ.

Τὰ οὐρανικὰ κ γ χ ὑγραίνονται ἁπλῶς μετὰ τὴν ἀποβολὴν τοῦ κατόπι τους ἢ ὁποιοῦδήποτε, καθὼς σταλίκ', γ'ναίκα, χ'μὸς κ.λ.

Γίνεται χρῆσις τῆς ἀνδρωνυμικῆς κατάληξεως -ίνα ἀντὶ -οβα, καθὼς Γιώργινα, Κώστινα, Ἀλέξινα, συχνὰ δὲ τὰ ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν λέγονται παραλλαγμένα, καθὼς Τσίλ'ς, Μήτ'ς, Γούσιας, Λάλους, Τσιόλ'ς, Τσιάβους, Μάντζιους, Κουλιός, Κώτσιους δηλ. Βασίλης, Δημήτρης, Γιώργος, Χαράλαμπος, Χριστόδουλος, Σταῦρος, Διαμάντης, Νικόλας, Κώστας ἀντίστοιχα καὶ Τσίλου, Λώλου, Τσιάντα, Τσέβου, Μάτου, Ρίνου δηλ. Βασίλω, Θεοδώρα, Ἀλεξάνδρα, Παρασκευή, Σταμάτω, Κατερίνα. Κλίνουμε τέλος, ἤμουν (ὅχι ἤμαν) ἤσουν, ἦταν, εἴμασαν, εἶσαν, ἦταν, ἕνας - μιανοῦ καὶ μιὰ - μιανῆς, οὐ ἄντρας - τ' ἄντρος κι Ἀῖ - Λιάς - τ' Ἀῖ - Λιὸς καὶ λέμε: οὐ θ'κός μ', οὐ θ'κός σ' (ὁ δικός μου - ὁ δικός σου), θ'κράν' (δικράνι), θ'κέλ' (δικέλι), θ'κέντρα (βουκέντρα), φ'κιάρ' (φτυάρι), χ'λιάρ' (κουτάλι), τ'χάλα (διχάλα), ποιός σέρ'; (ποιός ξέρει;), ἀμασκάλ', ἀσκιά (συκιά), ἀστήθ', ἀπαλάμ', ἀλθάρ', ἀλλάζοντας ἀρχικὰ σύμφωνα καὶ προσθέτοντας τὸ α στὴν ἀρχὴ πολλῶν λέξεων.

ΣΤΑΥΡΟΥ ΜΑΤΘ. ΓΚΑΤΣΟΠΟΥΛΟΥ
Δημοδιδασκάλου

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟΝ ΤΩΝ ΔΥΟ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΠΩΓΩΝΙΟΥ ΚΑΙ ΚΟΝΙΤΣΗΣ*

Ἀρχόμενα ἀπὸ μ:

Μαμαλίγκα: Τοῦτο εἶναι εἶδος προχείρου φαγητοῦ παρασκευαζομένου ἐξ ἀραβοσιτίνου ἀλεύρου. Εἶναι τηλός, εἰς ὃν ρίπτουν δι' ἄρτυμα βούτυρον ἢ ἔλαιον καὶ τυρόν.

Μαξούλι: Οὕτω λέγονται τὰ ἐκ τῶν αἰγοπροβάτων γαλακτοκομικὰ προϊόντα, τυρός, βούτυρον, οὔρδα κτλ.

Μαξούς: Εἶναι ἐπίρρημα τροπικὸν καὶ σημαίνει ἐπίτηδες. π.χ. Ὁ Γιώργος μαξοὺς εἶπε ψέμα.

Μεζάτι: Λέξις τουρκικὴ, φανερώνει δημοσίᾳ. Ὁ Παῦλος μ' ἔβγαλε στὸ Μεζάτι (δημοσίᾳ).

Μερεμέτι: Λέξις τουρκικὴ, σημαίνει ἐκτέλεσιν ἢ ἐπισκευὴν μικροεργασιῶν.

Μίντζαρος: Οὕτω λέγεται ἐκεῖνος ὅστις δὲν τρώγει ἀδιακρίτως ὅ,τι τοῦ παρατεθῇ.

Μιντζίλι: Εἶναι ἐπίρρημα τροπικὸν καὶ ἐξηγεῖται τροχάδην π.χ. Ὁ Παῦλος πῆγε κι' ἤρθε μιντζίλι, ἢ τὸ ἄλογό τοῦ Θανάση βιάδιζε μιντζίλι.

Μίντζα ἢ Μίντζο: Οὕτω λέγεται ἡ δωροδοκία, ποὺ γίνεται εἰς πρόσωπόν τι, ἔχον τὴν εὐχέρεϊαν ἀλλὰ καὶ τὴν συνήθειαν νὰ δέχεται ταύτην, ἱκανοποιεῖ κάποιαν ἀπαίτησιν συνήθως παράνομον.

Μούντζα: Οὕτω λέγεται ἡ ὑβριστικὴ προβολὴ ἀνειγομένης τῆς δεξιᾶς χειρὸς πρὸς τὸ περιφρονοῦμενον πρόσωπον.

Μουστερῆς: Οὕτω λέγεται ὁ ἐπιζητῶν ν' ἀγοράσῃ ἰδίως ὀκίνητον μὲ τιμὴν συνήθως ἱκανοποιητικὴν διὰ τὸν πωλοῦντα.

Μπέχαρη: Οὕτω λέγεται ἡ καλοκάγαθος καὶ εὐγενὴς γυνή.

Μπεγιαντῶ: Τὸ ρῆμα αὐτὸ σημαίνει εὐγενῇ συμπεριφορὰν πρὸς οἶον-δήποτε καὶ εἰς οἰανδήποτε κοινωνικὴν θέσιν καὶ ἂν ἀνήκῃ.

Μπίκος: Οὕτω λέγεται ὁ ὡς κύβος συνήθως λίθος, ἐφ' οὗ ἐναποθέτουσιν οἱ παῖκται ἰσόποσα κέρματα. Ἀπὸ ὠρισμένον σημεῖον ἀλληλοδιαδόχως ρίπτουσι πρὸς τὸν Μπίκον λιθίνας πλάκας καλουμένας ὁ μάδας. Ὅστις θὰ ἐπιτύχῃ διὰ τῆς πλάκας του νὰ κρημνίσῃ τὸν Μπίκον, θὰ κερδίσῃ ὅσα κέρματα εἶναι πλησιέστερα πρὸς τὴν ὁμάδα του ἀπὸ τὸν Μπίκον.

Μπίρμπος: Οὕτω λέγεται ὁ αἰσχροῦς διαγωγῆς ἄνθρωπος. Οὕτω ἡ μητέρα λέγει στὸ παιδί της: «Δὲν θὰ σὲ κάμω Μπίρμπο».

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τόμου, σελ. 911.

Μπαρμπαλέω: Τὸ ρῆμα τοῦτο ἐννοεῖ ψάχνω εἰς ἀπηγορευμένον μέρος διὰ νὰ εὔρω κάτι καὶ τὸ οἰκαιοποιηθῶ.

Μπέτσιανη: Τοῦτο ἦτο ἓνα παιγνίδι, ποὺ ἐπαίζετο ὡς ἐξῆς: Πέντε, τὸ πολὺ, παιδιά, ἴννοιγον ἓνα μικρὸν λάκκον. Κρατοῦσαν ἕκαστον ἓνα ραβδί, κοινῶς λεγόμενον **σκόπι**, ἠμποδίζον διὰ τοῦ ραβδιοῦ ἓνα φῶκι (οὕτω λέγεται τὸ ἐσωτερικὸν εἰς ὃ εἶναι ἐναποτιθέμενοι οἱ κόκκοι τοῦ ἀραβοσίτου), τὸ ὅποιον εἰς ἓκ τῶν παικτῶν ἐμερίμνα ἐπιμελῶς νὰ εἰσαγάγῃ τοῦτο εἰς τὸν ἀνοιχθέντα λάκκον, ἐνῶ οἱ ἄλλοι προσεπάθουν διὰ τῶν ραβδίων τὸν νὰ ἀποτρέψωσι τοῦτο. Πρὸς τοῦτο κατεβάλλετο ἡμιποτέρωθεν μεγάλη προσπάθεια. Ἐὰν κατορθοῦτο τοῦτο, νικητὴς ἐθεωρεῖτο ὁ ἐπιτυχὼν τὸ τοιοῦτον καὶ νικημένη ὅλη ἡ προσπαθοῦσα νὰ ἀποτρέψῃ τοῦτο ὁμάς. Ἐνίοτε τὸ παιγνίδι αὐτό, ποὺ ἤρχιζε μὲ χαρὰν, φαιδρότητα καὶ γέλια, κατέληγεν εἰς ἀθελήτους διὰ τῶν ραβδίων μικροτραυματισμούς, ὅποτε τὴν χαρὰν διεδέχετο τὸ κλάμα τοῦ τραυματισθέντος καὶ ἐνίοτε καὶ μικροφιλονικία.

Μπλέτσος: Οὕτω λέγεται περιφρονητικῶς ὁ ἀναιδῶς παρουσιαζόμενος ἡμίγυμνος.

Μπόϊ: Οὕτω λέγεται τὸ ἀνάστημα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἀκούομεν εἰς περιπίπτοντα εἰς σφάλμα ὑψηλὸν νέον νὰ τοῦ λέν περιφρονητικῶς: «Κρῖμα στὸ μπόϊ σου καημένε!».

Μπουλώνω: Τὸ ρῆμα τοῦτο σημαίνει καλύπτω τὸ πρόσωπον διὰ τεμαχίου ὑφάσματος. Τοιοῦτον κάπως διαφανὲς καλύπτει τὸ πρόσωπον τῆς νύμφης πρὸ τῆς στέψεως, κοινῶς λεγόμενον **μπαρμπούλι**.

Μπούρας: Εἶναι ἀλβανικὴ λέξις καὶ σημαίνει ἀνδρεῖον ἄνδρα.

Μπουνταλάς: Καὶ αὕτη εἶναι ἀλβανικὴ λέξις, εἰλημμένη ἀπὸ τὴν τουρκικὴν. Οὗτος ἐννοεῖ τὸν ὀλιγόγνωμον, τὸν εὐήθη, τὸν ἀνόητον.

Μπιρεκέτι· ἢ Μπερεκέτι: Καὶ ἡ λέξις αὕτη εἶναι τουρκικὴ καὶ σημαίνει ἰδίως τὰ γεωργικὰ προϊόντα.

Μωρὲ - Μωρή: Εἶναι κλητικὰ ἐπιφωνήματα, δι' ὧν καλοῦσι κάποιον ἢ κάποιαν. Ἀκούομεν οὕτω: Γιώργο! Γιώργο! Μπρὲ Γιώργο!!! Πόπη! Πόπη! Μωρὲ Πόπη!!!

Μάνεμα: Συνθηματικὴ λέξις τῶν κτιστῶν καὶ φανερῶν ἐργασίαν μὲ μισοτροφοδοσίαν.

Μπαρμπαλέω: Ψάχνω ὑπόπτως νὰ εὔρω κάτι ποὺ δὲν μοῦ ἀνήκει.

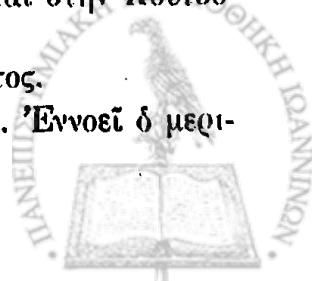
Μπρούσια: Οὕτω λέγονται τὰ εἰς τὴν καπνοδόχον πεφυρακτωμένα κάρβουνα. Ἡ λέξις αὕτη λέγεται καὶ ὡς εὐχή. Ἡ μητέρα λέγει εἰς τὸν ἐπιχειροῦντα ἐμπόριον υἱὸν τοῦ: «Ἡ δουλειὰ νὰ πάη μπρούσια», δηλαδὴ «τὰ κέρδη νὰ σοῦ εἶναι ἄφθονα».

Μπιντιαβά: Ἐπίρρημα ποσοτικὸν καὶ ἐννοεῖ περίπου **δωρεάν**. Λέγει παραδείγματος χάριν ὁ ἀναλαβὼν κτίστης νὰ κάμῃ μίαν ἐργασίαν ἀντὶ ὠρισμένου ποσοῦ. Εἰς τὸ τέλος τῆς ἐργασίας εἶδε ὅτι τὸ συμφωνηθὲν καὶ πληρωθὲν ποσὸν ἦτο πολὺ ὀλίγον ἐν σχέσει μὲ τὴν καταβληθεῖσαν ἐργασίαν. Τότε ἀπαντᾷ ἐρωτώμενος: «Ἐργάσθηκα μπιντιαβά», δηλαδὴ δωρεάν.

Μπίτι: Ἀλβανικὴ λέξις καὶ ἐννοεῖ καθόλου. Ἀπὸ τὸ ἐπίρρημα αὐτὸ γίνεται τὸ ρῆμα **μπιτῶ**, ἄορ. **μπίντησα** καὶ ἐννοεῖ τότε τελειῶνω - ἐτελείωσα τὴν ἀναληφθεῖσαν παρ' ἐμοῦ δι' ἐκτέλεσιν ἐργασίαν. Τοῦτο παρ' ἡμῶν δὲν ἔχει προσβλητικὴν ἐννοιαν, ἣν ἔχει ἄλλοῦ. Εἰς ἡμᾶς ἔχει προσκλητικὴν μορφήν, ὡς τὸ Λαί στην Κουτσοβλαχικήν. Εἶναι μᾶλλον ἐπιτατικὸν τῆς καλούσης φωνῆς.

Μάκας: Οὕτω λέγεται περιφρονητικῶς ὁ χαζός, ὁ ἀνόητος.

Μουκαέτης: Λέξις τουρκικὴ. Μουκαέτ == Μουκαέτης. Ἐννοεῖ ὁ μεριμῶν, ὁ ἐρευνῶν δι' αἰσίαν λύσιν μιᾶς ὑποθέσεως.

Μ α ξ ο ύ ς: Είναι επίρρημα τροπικόν καὶ φανερώνει ἐπίτηδες.

Μ π α ῖ μ ᾶ κ η ς: Παράγεται ἐκ τῆς τουρκικῆς μπαϊμπάκ. Καὶ ἐννοεῖ βραδυκίνητος, συνεπεία πνευματικῆς καθυστερήσεως.

Μ ε ζ ῆ: Είναι επίρρημα τροπικόν καὶ ἐξηγεῖται μόλις καὶ μετὰ βίας.

Ἀ ρ χ ό μ ε ν α ι ἄ π ό ν:

Ν ᾱ μ ι: Ἡ λέξις αὕτη εἶναι ἄλβανικὴ καὶ φανερώνει δυσφήμησιν τοῦ ὀνόματος σου. Ἐξ αὐτὸν ἡ παροιμία: «Κάλλιο νὰ σοῦ βγῇ τὸ μάτι, παρὰ νὰ σοῦ βγῇ τὸ νάμι».

Ν έ τ ο: Λέγεται τὸ καθαρὸν βάρος ἐνὸς πράγματος, ἀφαιρουμένου τοῦ ἀποβάρου. Ἐξ αὐτοῦ ἐξήχθη καὶ ἡ παροιμία «Θὰ σοῦ τὰ πῶ νέτα, σκέτα», δηλ. θὰ σοῦ τὰ πῶ καθαρὰ, χωρὶς νὰ ἀποκρύψω τίποτε.

Ν τ α λ α μ π ί ρ α ς: Οὕτως ὀνομάζεται ὁ κατὰ τὸ σῶμα παχύσαρκος, κατὰ τὸ πνεῦμα νωθρὸς καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν ρυπαρὸς.

Ν τ α λ ᾱ κ ι: Οὕτω λέγεται ἡ κακοήθης ἀσθένεια, ἡ ὁδηγοῦσα πρὸς τὸν θάνατον, ἃν δὲν προληφθῇ ἐγκαίρως. Ἄλλως ἡ ἀσθένεια αὕτη λέγεται καὶ «Τ ὁ κ α λ ὁ σ π ε ι ρ ῖ» κατ' εὐφημισμὸν, ὅπως ὁ Εὐξείνιος Πόντος.

Ν τ α ρ ν τ ᾱ ν α: Οὕτως ὀνομάζεται μεγαλόσωμος κόρη ἢ γυνή, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολύλογος καὶ ἀναιδής.

Ν τ ε β ε κ έ λ α ς: Λέξις ἀπευθυνομένη εἰρωνικῶς πρὸς νέον μὲ μὴ κανονικὸν καὶ ἀνδροπρεπὲς βᾶδισμα.

Ν τ έ β ι καὶ συνηθέστερον **Ν τ ᾱ β ι:** Μᾶλλον τουρκικὴ λέξις καὶ ἐρμηνεύεται ἐκκρεμοῦσα δικαστικὴ ὑπόθεσις μεταξὺ δύο ἀντιδίκων.

Ν τ ε λ ι κ ᾱ τ ο ς: Οὕτω λέγεται ὁ ἰσχνός, ὁ ἀδυνάτου κρόσεως, ὁ μὲ ἐλαχίστην αἰτίαν ἀσθενῶν.

Ν τ ε ρ μ ᾱ ν ι: Λέξις τουρκικὴ σημαίνουσα ἐπιείκειαν εἰς πταίσαντα.

Ν τ έ τ ε σ τ ε: Ἐπίρρημα παρορμητικὸν καὶ σημαίνει: Προχωρεῖτε πρὸς ἐπίτευξιν τερματισμοῦ δρόμου ἢ ὑποθέσεώς τινος.

Ν τ έ β ρ ι: Τὸ ντέβρι. Ἡ λέξις αὕτη ἀνήκει εἰς τὰς νεοπλασσομένας αὐτεπαγγέλτως καὶ σημαίνει διασκέδασιν εὐγενῇ μὴ ἐξικνουμένην πέραν τῶν πολιτισμένων ἠθῶν.

Ν τ ε ρ μ π ι έ: Λέξις τουρκικὴ, σημαίνουσα λήψιν μέτρων ἐναντίον παρεκτροπομένου πρὸς σωφρονισμόν του.

Ν τ ρ ᾱ β α λ α (τὰ): Οὕτω λέγεται ἡ ἐκτέλεσις ἀνοήτων πράξεων μεταφορικῶς δὲ ἀπλᾶ οἰκιακὰ σκεύη.

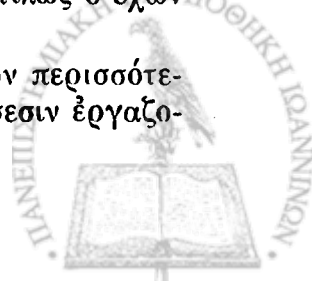
Ν τ ρ α σ κ ε λ ῶ: Ρῆμα φανερῶνον ὅτι ὑπερπηδῶ ἓνα ἐμπόδιον ἄνευ καταβολῆς μεγάλης προσπάθειας ὡς ἡ σκημένος πρὸς τοῦτο.

Ν τ ὀ - μ ο ζ ν τ ὀ: Είναι φράσις ἄλβανικὴ σημαίνουσα ὅτι εἶσαι ὑποχρεωμένος νὰ ἐκτελέσης ἀσυζητητὴ τὰ παραγγελλόμενα ἢ θέλεις ἢ δὲν θέλεις.

Ν τ ὀ τ σ ι: Οὕτω λέγεται τὸ ἐκ κλειψιγαμίας γεννώμενον βρέφος τὸ ἀτυχὲς τοῦτο πλάσμα, τὸ ὁποῖον τὴν αὔριον εἰς τὴν κοινωνίαν περιφρονεῖται ὑπὸ τῶν δηλίκων καὶ ἐμπαίζεται. Εἰς αὐτὸ ἰσχύει τὸ ἐκκλησιαστικὸν ρητόν: «Ἀμαρτίαι γονέων παιδεύουσι τέκνα».

Ν τ ο ύ ρ ι α ρ η ς (ὁ): Οὕτω λέγεται περιφρονητικῶς, γλευαστικῶς ὁ ἔχων ὑψηλὸν ἀνάστημα καὶ περιπατῶν εὐθυτενέστατα.

Ν τ ρ ε β ε ν ί τ σ α: Δοχεῖον ξύλινον χωροῦν δύο ἢ καὶ ὀλίγον περισσότερον κιλὰ νεροῦ μὲ πόμα στενόν, μεταφερόμενον ὑπὸ τῶν ἐν ἀγροῖς ἢ δάσεσιν ἐργαζομένων πρὸς πόσιν δταν εἶναι κεκοπιακότες.

Ἀρχόμενα ἀπὸ ξ:

Ξαγκούσιω: Οὕτω λέγεται μία μικρὴ ὁμαλὴ ἔκτασις ἀμφιθεατρικῇ.

Ξάϊ: Οὕτω λέγεται ἡ δικαία ἀμοιβὴ τοῦ μυλωθροῦ δι' ἄλεσιν γεωργικῶν προϊόντων, ἧτις λαμβάνεται εἰς εἶδος καὶ εἶναι ἐν ἀναλογίᾳ τοῦ ἀλεθομένου 2% ἢ τὸ πολὺ 3%.

Ξαναστραμάρα: Οὕτω λέγεται τὸ ἀπρεπές, τὸ ἀταίριαστον, πὺν κάμνει κανεῖς. Οὕτω ἀκούομεν εἰς γέροντα, διαπράττοντα ἀνόητον, ἀπρεπές, νὰ λέγεται: «Ξαναστραμάρα γέροντα μὲ τὸ χορό, πὺν κάνεις».

Ξαχλιάζω: Περνῶ τὴν ὥρα μου διασκεδάζων μὲ μικροπράγματα.

Ξεῖγκλωτη: Οὕτω λέγεται καὶ ἡ ἀσύδοτος γυνὴ ἢ κόρη, λέγουσα καὶ πράττουσα ἀνόητα καὶ ἐπιλήψιμα. Ἡ λέξις παράγεται ἐκ τοῦ οὐσιαστικοῦ ἵνγκλα πὺν ἡρμηνεύσαμεν εἰς τὴν οἰκείαν στήλην καὶ τῆς προθέσεως ἐκ μεταβαλλομένης εἰς ξε καὶ ἐρμηνεύεται τῆς λείπει ἢ τοῦ λείπει ἢ ἵνγκλα ἢ ὁποῖα καθορίζει τὴν κανονικὴν τοποθέτησιν ἐπὶ τοῦ σάγματος τοῦ ὑποζυγίου, ἄρα ξεῖνγκλωτος = βαδίζει ἀπερισκέπτως, προσδίδων μομφὴν εἰς ἑαυτὸν ἢ τὴν.

Ξεραγκιανός ἢ Ξερακιανός: Οὕτω λέγεται ὁ ἀντίθετος τοῦ παχυσάρκου ἀνδρός.

Ξῶδι: Οὕτω λέγεται ἡ εἰς τὸν ἱερὸν ναόν, μεθ' ὃ εἰς τὸ νεκροταφεῖον μεταφορὰ τοῦ νεκροῦ. Εἶναι παράφρασις τοῦ οὐσιαστικοῦ ἔξοδος. Ἐνίοτε αἱ καὶ γλῶσσαι μεταχειρίζονται ταύτην ὡς κατάραν, λέγουσαι: «Νὰ σοῦ βγῇ τὸ ξόδι», δηλαδὴ νὰ ἀποθάνῃς.

Ξόρκι: Σύνθετος λέξις ἐκ τοῦ ὄρκος = ἔξορκος, ἐξορκίζω· λέγεται εἰς προκαλούμενον νὰ ὀρκισθῇ πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῶν λεγομένων αὐτοῦ.

Ξωρόσου ἢ Ξερόσου: Εἶναι ἐπιτιμητικὴ λέξις εἰς μικρὸν διαπράττοντα σφάλμα τι καὶ ἐννοεῖ: Νὰ ξεραθῇ ἡ γλῶσσα σου.

Ξεφτέρι (τό): Εἶναι λέξις σύνθετος ἡλλοιωμένη. Παράγεται ἐκ τοῦ ἔξ + πτέρυγας = ἔξαπτέρυγας, ἔξαπτέρυγα καὶ ἐννοεῖ τοὺς ἀγγέλους εἰκονιζομένους μὲ ἔξ πτέρυγας ἔξαπτέρυγα = ἔξαπτέρι = ξεφτέρι. Οὕτω ὀνομάζουσιν ἄνθρωπον εὐφυῆ, εὐγλωττον καὶ ταχὺν εἰς τὸ πράττειν. Οὕτω ἀκούομεν νὰ λέγεται: «Αὐτὸ τὸ παιδί ἐγίνε ξεφτέρι».

Ξώχαλα ἢ Ξάχαλα: Οὕτως λέγονται τὰ ἄχρηστα πὺν ἀπομένουν ἀπὸ τὸ κοσκινιζόμενον σιτάρι.

Ξῶανον (τό): Εἶναι λέξις ὑβριστικὴ, ἐμπαικτικὴ, ἐκτοξευομένη πρὸς ἄνθρωπον ἀπρόθυμον, ἀνόητον, βραδυκίνητον, μηδὲν περίπου ἀποδίδοντα. Λέγεται: «Ἄ καημένε. Ξῶανο εἶσαι;»

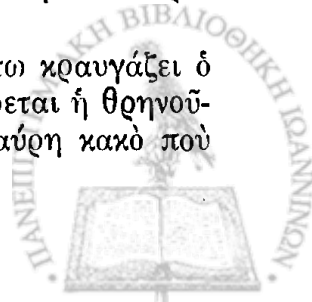
Ἀρχόμενα ἀπὸ ο:

Ὁξοσου: Ἀποπεμπτικὸν ἐπίρρημα πρὸς ἄνθρωπον πταίσαντα. Ὁξοσου τὸν φωνάζουν, δηλαδὴ πηγαινε ὄξω (ἔθω). Πηγαινε ἀπὸ δῶ.

Ὁϊντί - Ὁϊντίζει: Κάθε πρᾶγμα στὴν ὀντί του λέγουσι συζητοῦσαι δύο γυναῖκες. Δηλαδὴ: ἀρμόζει, ταιριάζει.

Ὁχτίκι καὶ Χτίκι: Οὕτω λέγεται ἡ ἔως χθὲς μεταδοτικὴ καὶ ἀθεράπευτος ἀσθένεια, ἡ φυματίωσις τῶν πνευμόνων.

Ὁϊ! Ὁϊ!: Ἐπιφώνημα λύπης καὶ πόνου σημαντικόν. Οὕτω κραυγάζει ὁ μικρὸς ὀδυρόμενος διότι ἐτιμωρήθη δι' ἀξιοποῖνον πρᾶξιν. Οὕτω ὀδύρεται ἡ θρηνοῦσα προσφιλεῖ νεκρὸν ἢ γυνὴ καὶ λέγουσα: «Ὁϊ! Ὁϊ! ἐμένα τὴ μαύρη κακὸ πὺν μὲ βρῆκε!».

Ὁ β ί ρ α: Οὕτω λέγεται μικρὸν λιμνῶδες κοίλωμα ἐδάφους πλήρες ὀμβρίων ὑδάτων.

Ο ὕ ρ γ ι α: Τοῦτο εἶναι προτρεπτικὸν ἐπιφώνημα ἐκείνων ποὺ ἀλωνίζουσιν πρὸς τὰ ἀλωνίζοντα ζῶα. Ἡ προτρεπτικὴ αὕτη λέξις συνοδεύεται καὶ ἀπὸ μίαν ἀήθη πρότασιν. ....

Ἀ ρ χ ό μ ε ν α ι ἀ π ό π ι:

Π α σ π α τ ε ύ ω: Τὸ ρῆμα τοῦτο ἐννοεῖ ψάχνω εἰς τὸ σκότος νὰ ἀνεύρω κά-
τι, ποὺ ζητᾶς.

Π α τ ρ ι ν τ ί: Λέξις ἐγγραφεῖσα εἰς τὸ νέον ἑλληνικὸν λεξιλόγιον καὶ ἐννοεῖ
λογομαχία τὴν ὁποίαν συνήθως ἀκολουθεῖ συμπλοκὴ δι' ἀσήμαντα συνήθως. Ταύτης
προηγείτο ἡ τουρκικὴ λέξις λ α κ ρ ι ν τ ί. Εἰς τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν ἡ φράσις
μπράκ λακριντὶ εἶναι συμβουλὴ λέγουσα: Ἀφῆστε τὴν λογομαχίαν.

Π ά ! - π ά - π ά ! Εἶναι ἐπίρρημα ἀρνητικόν, σημαῖνον τὸ δ έ ν.

Π ε σ κ έ σ ι: Τουρκικὴ λέξις, σημαίνουσα τὸ προσφερόμενον δῶρον.

Π ε ρ ε κ ε ν τ έ ς: Λέξις ὑβριστικὴ ἀπευθυνομένη πρὸς τινα, ὅστις διαπράτ-
τει ἀσχημίας.

Π ι ρ π ι ρ ί: Εἶναι ἐπίρρημα τροπικόν, δηλοῦν ὅτι τὰ τοῦ οἴκου ἢ τοῦ κα-
ταστήματος κατεσπαταλήθησαν ἀσκόπως καὶ οὕτω ἔμειναν κενὰ τὰ ράφια.

Π ι σ π ι ρ ί γ κ α: Οὕτως ὀνομάζεται ἐπαινετικῶς ἡ γυναῖκα, ἥτις ταχέως
καὶ ἀσφαλῶς τακτοποιεῖ τὰ τοῦ οἴκου της.

Π ι σ τ ι ό β λ α κ ο ς: Οὕτως ὀνομάζεται ὁ μέχρις ἀηδίας λαίμαργος, ὅστις
δύναται ἀντὶ π ι ν α κ ί ο υ ὁ ρ ε κ τ ι κ ῆ ς φ α κ ῆ ς νὰ «πωλήσῃ τὸν ἀ-
τίμητον, ὅπως ὁ τῆς Ἀγίας Γραφῆς λαίμαργος Ἡσαῦ, ἐχορήγησε τὰ πρωτοτόκιά του
κληρονομικά του δικαιώματα εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰακώβ.

Π α π α ρ ο ύ ν α: Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πορφυροῦν γνωστὸν τοῖς πᾶσι, ἄνθος, τὸ αὐ-
τοφνές, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν Μάϊον κάμνει τοὺς λόφους, τὰς κοιλάδας, τὰ δάση, τὰ
βουνά, νὰ κοκκινίζουν καὶ προσδίδει μίαν ἰδιαίτουσαν εὐχάριστον εἰκόνα, τὰ Ἡπει-
ρωτόπουλα καὶ ἰδίως τῶν ἐν λόγῳ ἐπαρχιῶν, ἐορτάζουν μίαν ἰδιόμορφον παιδικὴν
ἐορτήν, καλουμένην κοινῶς π α π α ρ ο ύ ν α. Γράφων ἐν τῇ παρούσῃ μου περὶ
ταύτης τοὺς μὲν πρεσβυτέρους τὴν ἡλικίαν κάμνω νὰ νοσπλαγήσουν τὰ ἄθῳα παιδικά
τοὺς χρόνια, τοὺς δὲ σημερινοὺς μικροὺς νὰ μάθουν τὰς συνηθείας, ἔθιμα καὶ ἐορτὰς
τῶν γονέων των. Ἡ π α π α ρ ο ύ ν α ἐλάμβανε χώραν ὡς ἀκολούθως: Ὅτε κα-
τὰ τὴν θερινὴν περίοδον ἐπεκράτει ἀνομβρία μακρᾶς διαρκείας καὶ ἐκινδύνευον νὰ
κατσατραφῶσι τὰ σιτηρά, οἱ ἄρρενες μαθηταὶ τῶν χωρίων, προτρεπόμενοι ἀπὸ τὰς
μητέρας καὶ ἄλλας γυναῖκας τοῦ χωρίου, ἔκαμνον τὴν ἐν συνεχείᾳ ἀναγραφομένην
πρὸς τὸν Θεὸν δέησιν, ἵνα φανῇ ἴλεως καὶ ρίψῃ τὴν εὐεργετικὴν βροχήν. Μετὰ τὴν
θείαν λειτουργίαν τῆς Κυριακῆς, συνήρχοντο οἱ μαθηταί, συνεκέντρωνον ἐκ τῶν ἀ-
γρῶν ἀφθόνους παπαρούνας καὶ ἔκοπτον ἐκ τῆς ρίζης τὸ φυτὸν των, ποὺ λέγεται
β ο ύ ζ ι α. Μὲ τοὺς κλάδους αὐτοὺς ἐκάλυπτον ἐπιμελῶς ἓνα μαθητὴν, ἀπὸ κεφα-
λῆς μέχρι ποδῶν καὶ ἐστόλιζον τὴν πρασίνην ταύτην ἀμφίεσιν μὲ παπαροῦνες. Τὸν
μαθητὴν αὐτὸν περιέφερον εἰς τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου. Τὴν συνοδεύαν ταύτην ὑπεδέ-
χeto χαρίεσσα ἢ νοικοκυρὰ καὶ περιέλουε τὸν οὕτω ἐστολισμένον μὲ νερόν, ἐνῶ οἱ ἄλ-
λοι ἐδέοντο πρὸς τὸν Θεόν, ψάλλοντες οὕτω:

«Παπαρούνα τ' ἀνηφόρου καὶ βροχὴ τοῦ κατηφόρου,

Θό μου βρέξε μιὰ βροχή, μιὰ βροχὴ καλὴ - καλή.

Γιὰ νὰ γένουν τὰ σπαρτά, νὰ ἀνθίσουν τὰ χορτάρια.

Νὰ ὠριμάσουν τὰ σπαρτὰ, τὰ σιτάρια
Τὰ κριθάρια τοῦ Θεοῦ τὰ Μπερεκέτια».

Τὰ παιδιὰ ἐφιλοδοροῦντο μὲ αὐγὰ καὶ ἄλλα φαγώσιμα. Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀφελοῦς παιδικῆς ταύτης λιτανείας, ὅχι ἐνίοτε, αὕτη ἐγένετο εὐμενῶς ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸν Πανάγαθον καὶ συνήθως ἡνοίγον οἱ καταρράκται τοῦ Οὐρανοῦ, ἐξαποστέλλοντες τὴν εὐεργετικὴν βροχὴν των, τὰ δὲ παιδιὰ χαρούμενα καὶ γελαστά, ἀφοῦ ἐκόπαζεν αὐτὴ, συνήρχοντο εἰς τὸ ἔξω τοῦ χωρίου ἁ λ ὦ ν ι, παρεσκευάζον τὸ φαγητόν των, αὐγὰ μὲ βούτυρο καὶ τυρί, συνέτρωγον ὅλα μαζὶ εὐλογοῦντα καὶ εὐχαριστοῦντα τὸν Παντοδύναμον.

Π ε ρ γ έ ν υ φ η - Π ε ρ γ έ ν υ φ ε ς: Οὕτω λέγεται ἡ μία ἢ τρεῖς νεάνιδες — ἄγαμοι συνήθως — ποὺ συμπαρίστανται παρὰ τὴν καμαρώνουσαν νύμφην μικρὸν πρὸ τῆς στέψεώς της, ἄδουσαι κατάλληλα νυμφικὰ τραγούδια. Ἡ λέξις εἶναι παραποιημένη. Ἡ ὁρθή της ὅψις εἶναι παράνυμφος - παράνυμφες.

Π ο υ ρ π ο ὑ ρ ω: Οὕτως ὀνομάζεται ἐμπαικτικῶς ἡ φλύαρος γυνή, ἡ ὁποία λέγει τὰ «ἐξ ἀμάξης» ἢ «ἄρρητα ἀθέμιτα» ἢ «Ὅσα παίρνει ἡ σκοίπα», κατὰ τὴν λαϊκὴν φράσιν.

Π υ γ κ ὠ ν ω: Οὕτω λέγεται ἡ μετ' ἐπιμονῆς παραφόρτωσις τοῦ στομάχου μὲ ὑπερβολικὴν τροφήν. Τὸ ρῆμα αὐτὸ ἔχει καὶ μεταφορικὴν σημασίαν. «Μὴ μὲ πυγκώνεις» λέγει ὁ α' εἰς τὸν β' καὶ ἐννοεῖ «Μὴ ἐκστομίζεις λόγια ἐπιβαρυντικὰ δι' ἐμέ».

Π ι σ μ ἄ ν ι - Π ι σ μ α ν ε ὑ ω: Ἡ πρώτη τουρκικὴ λέξις, ἡ δευτέρη ἐλληνοποιημένη ἐξ αὐτῆς διὰ προσθήκης τῆς καταλήξεως εὐω καὶ ἐρμηνεύεται «Μετανοῶ δι' ὅτι εἶπα ἢ ἔκαμα».

Ἀ ρ χ ὁ μ ε ν α ι ἀ π ὸ ρ:

Ρ α ῖ σ θ η κ ε: Τοῦτο ἐννοεῖ ὅτι τὸ ὑάλινον σκεῦος ἐρράγη ἐλαφρῶς. Ἔχει δὲ καὶ μεταφορικὴν σημασίαν, ὅπου λέγεται «Ραίσθηκε ἡ καρδιά μου», ὁπότε ἐννοεῖ δυσσαρεστήθηκε πολὺ ἐκ τῶν ἀπρεπῶν λόγων τρίτου.

Ρ ἄ μ π ω: Συνθηματικὴ λέξις τῶν κτιστῶν, ἐρμηνευομένη ἐργασία.

Ρ έ μ π ε λ ο ς καὶ Ρ ε μ π ε τ σ ο ὑ λ η ς: Οὕτω λέγεται ὁ μὴ τακτοποιῶν κατὰ τὸν ἐνδεικνυόμενον τὰ πράγματά του, ἐγκαταλείπων ταῦτα τῇδε κ' ἐκεῖσε.

Ρ ε ν τ ῖ κ ο υ λ ο: Ἡ λέξις αὕτη σημαίνει ἐξευτελισμὸν ἐνὸς ἀνθρώπου, δι' ἀπρεπῶν φράσεων.

Ρ θ φ ε ν έ ς: Οὕτω λέγεται τὸ κανονικὸν μερίδιον, ποὺ δικαιούται τις ἀπὸ τὴν διανομὴν κρέατος, φαγητοῦ ἢ οἰονδήποτε φαγώσιμου. Συνήθως τὴν λέξιν αὐτὴν μεταχειρίζονται οἱ κυνηγοί, ὅταν πρόκειται νὰ μοιράσουν θήραμά τι εἰς τόσα ἴσα μέρη.

Ρ ό ρ ω: Οὕτω λέγεται εἰρωνικῶς, χλευαστικῶς ἢ ἐλαφρόνους γυνή, ἡ κάμνουσα συνήθως ἀσκόπους ἀπερισκέπτους ἐπισκέψεις.

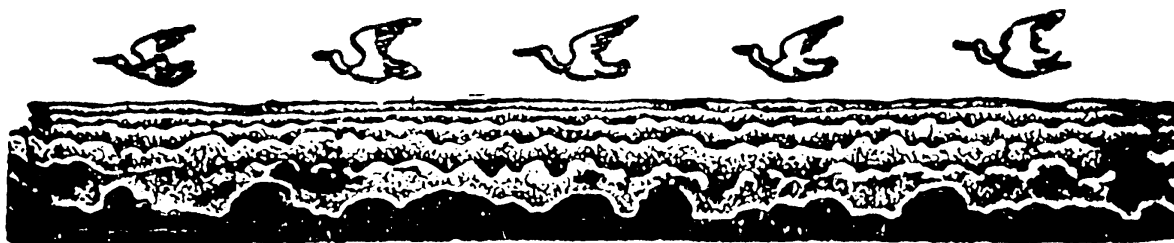
Ρ ο υ γ κ α λ ι ο ὕ μ α ι: Ὅταν κατὰ τὴν πέψιν τῶν τροφῶν συμβαίνει λυγμὸς εἰς τὸ πεπτικὸν σύστημα, τότε λέγεται οὕτω, ρουγκαλιούμαι.

Ρ ο υ τ ῖ: Οὕτω λέγεται τὸ γυναικεῖον ὑποκάμισον, ποὺ φθάνει κάτω τῶν γονάτων, τὸ ὁποῖον αἱ — ὅπως πρέπει — γυναῖκες διατηροῦν κατάλευκον κ α θ α ρ ὶ τ α τ ο ν πάντοτε.

Ρ ο υ φ ῖ ᾱ ν ο ς: Εἶναι λίαν ὑβριστικὴ λέξις καὶ ἀπευθύνεται πρὸς ἐκεῖνον, ὅστις συκοφαντεῖ χαιρόμενος νὰ ἐκθέσῃ. Ἀκόμῃ λέγεται δι' ἐκεῖνον ὅστις δὲν διστάζει νὰ παραδώσῃ καὶ τὴν οἰκογενειακὴν του τιμὴν.

Σ υ ν ε χ ῖ ζ ε τ α ι

ΦΩΤΙΟΥ Μ. ΠΕΤΣΑ

ΠΙΕ ΝΕΡΟ, ΦΑ·Ι· ΧΙΟΝ'

Ο Κώστας Π. Λαζαρίδης στο τεύχος της 'Ηπειρωτικής Έστίας' υπ' αριθ. 305 - 306, Σεπτ. - Οκτ. 1977, σελ. 706 κέξ. πραγματεύθηκε λαογραφικά θέματα από το χωριό του Κουκούλι του Ζαγοριού. Στην παραάγραφο για τα κόλιντα καταχωρίζει, σελ. 710, τραγούδι από 15 στίχους και προσθέτει:

«Το τραγούδι αυτό κάτι θέλει να πει ως εκεί που έχει τα λόγια: «ξύλα ρουκαούν». Από κει και κάτω όμως δεν βγαίνει κανένα νόημα. Έτσι όμως λέγεται. Γιατί; Κανένας δεν μπορεί να δώσει σχετική εξήγηση και πληροφορία γι' αυτό».

Πράγματι μετά τους στίχους 1 - 10, που αναφέρονται στο Χριστουγεννιάτικο έθιμο ακολουθούν οι στίχοι 11 - 15:

Ρόκ, ρόκ, του ρουκάν
κι' άστραπή κι κουλουπάν',
φαϊ νιρό, πιέ χιόν'
να λαλήσ' σαν τ' άηδόν'
σαν του πιτρουχιλιδόν'...

Απ' αυτούς τους πέντε στίχους οι τρεις τελευταίοι τουλάχιστον φαίνονται όπωσδήποτε άσχετοι.

Ο καθηγητής μου της Νεωτέρας Έλληνικής Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης αείμνηστος Γιάννης Αποστολάκης (1886 - 1947) κυρίως στο θαυμάσιο βιβλίο του «Τα Δημοτικά Τραγούδια» (1929) έδειξε τη σύγχυση που προκάλεσε στα δημοτικά τραγούδια μας ή συμπαράθεση έτερόκλητων στοιχείων, ισοτίμων μοτίβων από άλλες παραλλαγές κλπ. Αυτό το άνακάτεμα δεν έγινε μόνον από τους Συλλογείς. Πιστεύω ότι ο κ. Λαζαρίδης κρατάει σωστά τις αναμνήσεις του, αλλά και σέ τούτη την περίπτωση τη σύγχυση την έκαμαν τα ίδια τα παιδιά, τα όποια μετά τους στίχους για τα Χριστούγεννα κολλούσαν στο τέλος και άσχετους στίχους.

Τρεις στίχοι μου είναι γνωστοί, από μιá παραλλαγή των παιδικών μου χρόνων στην Άρίστη του Ζαγοριού, έτσι:

Γούμ, ζούμ, κάρα - ζούμ,
πιέ νιρό, φαί χιόν'
να λαλήις σαν άηδόν'.

Τραγουδούσαμε τους στίχους αυτούς, σαν ρυθμική έπωδό, όταν φτιάχναμε τσαμπούνες από κλαδιά κουτσουπιás. Έπρεπε να αποφλοιώσουμε κομμάτι κλαδί της

κουτσουπιᾶς, για να χρησιμοποιήσουμε τὸ φλοιό. Ἡ ἀποφλοιώση γίνονταν μὲ τέχνη: βρέχαμε ἢ σαλιώνουμε τὸ κοιμένο κλαδί καὶ τὸ χαράζαμε ἐλικωτά, ὕστερα χρησιμοποιοῦσαμε σὰν σφυρί ἓνα θαρύτερο κομμάτι κλαδί καὶ μὲ αὐτὸ χτυπούσαμε ρυθμικά τὸ φλοιὸ τοῦ κοιματιοῦ τῆς κουτσουπιᾶς βρέχοντάς το ἢ σαλιώνοντάς το κάθε λίγο για νὰ «πιῇ». Ἄν αὐτὸ γίνη μὲ ὑπομονὴ καὶ τέχνη, ὁ φλοιὸς τῆς κουτσουπιᾶς, χαραγμένος ὅπως εἶναι ἐλικωτά, θαίνει καὶ γίνεται μιὰ ταινία - ἐλικας, για νὰ σχηματισθῇ ὁ σωλήνας τῆς τσαμπούνας, ὅπως οἱ φαντάροι τοῦ παλιοῦ καιροῦ ἔδεναν τίς μάλλινες γκέτες στίς κνήμες. Ἡ τσαμπούνα για νὰ λαλήσῃ ἤθελε κι' ἓνα «γλωσσίδι», ἀλλ' αὐτὸ εἶναι ἄσχετη ἱστορία.

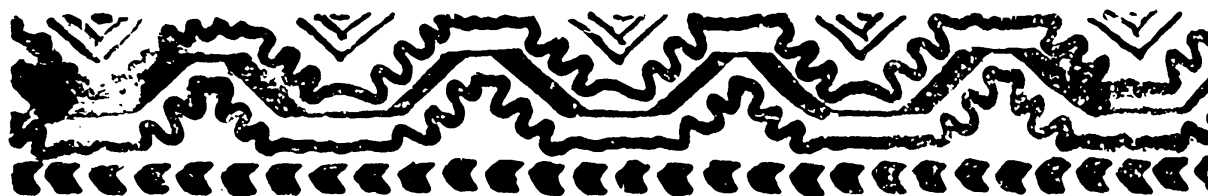
Γιὰ τὸ θέμα μας σημαντικὸ εἶναι ὅτι διευκολύναμε τὴν ἀποφλοιώση τῆς κουτσουπιᾶς μὲ τὸ βρέξιμο καὶ μὲ τὴ ρυθμικὴ ἐπωδὸ: Πιὲ νιρό, φάι χιόν' νὰ λαλήσῃς σὰν ἀηδὸν'.

Ἔτσι καταλαβαίνουμε τὸ νόημα τῶν στίχων καὶ ἀποκαθιστοῦμε καὶ μετρικὰ καὶ γλωσσικὰ τὰ πράγματα διορθώνοντας

πιὲ νιρό, φάι χιόν'

ἀφοῦ, στὰ χωριά μας τοῦλάχιστον, πίνουμε νερὸ καὶ τρῶμε χιόνι· ὅχι ἀντίθετα.

ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΚΑΝΔΑΛΗ

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΚΡΥΦΟΒΟΥ ΚΑΙ ΠΕΣΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ*

Ἐψές με τὸν ἀφέντη μου

Ἐψές με τὸν ἀφέντη μου προψές με τὸν καλό μου
κάτι μαλώσαμεν τὰ δυὸ καὶ ξεχωριστηκάμαν.
Ὁ ἕνας στρώνει στὸν ὄντα κι ἄλλος μὲς στὴν κρεβάτα.
Ἰσια με τὰ μεσάνυχτα δυὸ ὥρες ἔταν νὰ φέξει
ἴκούγω τὸ κρεβατάκι μου νὰ λιανοκρατσιανάει
καὶ βγάζω τὰ ποδήματα καὶ πάνω ἀγάλια ἀγάλια
κι ἀπλώνω τὸ χεράκι μου καὶ πιάνω δυὸ κεφάλια.
Κι ἔπιασα τὶς λιανόκοσες καὶ τὰ μακριὰ τσιαμπάσια.
— Μωρὴ τί χάλευες ἐδῶ στὸν ἄντρα τὸ δικό μου.
— Ξαρρωστικά τοῦ ἔφερα νὰ φάει καὶ νὰ γερέψει.

Ἀπαγγελία ἀπὸ Πεστά.

Μωρὴ κακιά γειτόνισσα

Μωρὴ κακιά γειτόνισσα τ' ἔχεις καὶ με μαλώνεις,
μῆνα τὸν ἄντρα σ' ἀγαπῶ μῆνα μ' αὐτὸν κοιμᾶμαι.
— Οὐδὲ τὸν ἄντρα μ' ἀγαπᾶς κι οὐδὲ μ' αὐτὸν κοιμᾶσαι.
Σύμας' τὰ περιστέρια σου ἔρχονται στὴν αὐλή μου,
μοῦ τρῶνε τὸ σταράκι μου μοῦ πίνουν τὸ νερό μου,
μοῦ παίρνουν καὶ τὸ χῶμα μου στὰ νυχοπόδαρά τους.
Κι ἐγὼ τὸ χῶμα τὸηθελα νὰ στήσω μοναστήρι.
Νὰ θάλω μέσα καλογριές κι ἀπέξω καλογέρους,
νὰ θάλω καὶ πνευματικούς νὰ τοὺς ξομολογᾶνε.

Παραλ. Ἦπ. Δημ. τραγ. σελ. 588.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τόμου, σελ. 920.

Παπαδοπούλα

Πῶς τρέμει τό καρυόφυλλο ὄξω στήν καρπούλα,
 ἔτσ' τρέμ' καί ἡ καρδούλα μου γιά τήν παπαδοπούλα.
 Παπαδοπούλα φίλησα καί μ' κόψανε τό χέρι.
 "Ἄς μάτα τήν ἐφίλαγα κι ἄς μόκοβαν καί τ' ἄλλο.
 "Ὅσα φτερά καί κόκκαλα ἔχει ἡ μαύρη κόττα
 τόσες φορές τή φίλησα στής μάνας της τήν πόρτα.
 Ρίξε νερό στήν πόρτα σου νά ρθῶ νά ξαγλιστρήσω,
 νά βρῶ ἀφορμή στή μάνα σου νά 'ρθρῶ νά σέ φιλήσω.

Τρεῖς λυγερές

Τρεῖς λυγερές τρεῖς ὁμορφες καί τρεῖς καλές κυράδες,
 πᾶν νά λευκάνουν τὰ πανιά στής Κόνιτσας τή βρύση.
 Στό δρόμο πού ἐπήγαιναν στό δρόμο πού πηγαίνουν,
 βρῆκαν τοὺς κλέφτες ἀμπροστά καί χαραμῆδες πίσω.
 Μάσε Βασίλω τὰ πανιά, Γιαννούλα στουμπιασέτα.
 Καί σὺ Μαρούσιω τοῦ παπᾶ στή σέλα καθαλικά.
 Νά πᾶμε στήν 'Αρβανιτιά καί στ' 'Αρβανιτοχώρια.
 Θά κάνεις τούρκα πεθερά τουρκόπλα συγγενάδια.
 Κάλλιο νά δῶ τὸ αἷμα μου τῇ γῆς νά κοκκινίσει,
 παρὰ νά δῶ τὰ μάτια μου τοῦρκος νά τὰ φιλήσει.

Στουμπιάζω = κοπανάω.

Ἡ Χάϊδω ἀπὸ τὸ Πέποβο

Ἐπῆρε ὁ ἥλιος στὰ βουνὰ καί καίει τὰ χορτάρια
 κι ἡ Χάϊδω ἀπὸ τὸ Πέποβο μαραίνει παλικάρια.
 Καί ἡ μάνα της τῆς ἔλεγε καί ἡ μάνα της τῆς λέει:
 — Σκούντρα νά σόρθει Χάϊδω μου κι ἀρπελογιὰ μεγάλη,
 ὅπου μαραίνεις τὰ παιδιὰ κι ὅλα τὰ παλικάρια.
 — Σκούντρα νά σόρθει μάνα μου κι ἀρπελογιὰ μεγάλη,
 πού μ' ἔδωσες τῶν κοπελιῶ καί τῶν γελαδαρέων.
 Ποτέ δὲν ξέρουν τῇ γιορτῇ καί τὴν καλὴν ἡμέρα.
 Πού σέρνουν γουρνουτσάρουχα καί σκύλινες λουρίδες.
 — Σκούντρα νὸ σόρθε μάνα μου κι ἀρπελογιὰ μεγάλη.
 — Κι ἂν δὲ σ' ἀρέσει Χάϊδω μου ρίξε καί σκότωσέ τον.
 — Ἐγὼ μάνα μ' τὸν σκότωσα τὸν ἔχω σκοτωμένον,
 τὸν ἔχω σκοτωμένον καί στοὺς φουσκι θαμένον,
 στήν κερασιὰ στήν περγουλιὰ πίσω ἀπ' τὸ στρουγκολίθι.
 — Σκούντρα νά σόρθει Χάϊδω μου κι ἀρπελογιὰ μεγάλη,
 πού σκότωσες τὸν ἄντρα σου τὸ πρῶτο σου στεφάνι.

Σκούντρα = ἀναποδιά, πρόσκομμα, ἐμπόδιο (ἀρχ. σκόνδρος).

Ἀρπελογιὰ = περίπου ἡ ἴδια σημασία μὲ τὴν προηγούμενη.

Ἀπαγγελία τῆς Ἀγγέλως ἀπὸ Πεστά. Κοίτ. καί Δημοτ. Τραγούδια Παραμυ-
 θιάς, Σ. Μουσελίμη, «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία» τόμ. 12, σελ. 729.

Ἄρμενιτοπούλα

Ἐνὰ Σαββάτο βράδυ μιὰ Κυριακὴ πρωί,
 βγήκα νὰ σεργιανήσω ὁ μαῦρος νὰ χαρῶ.
 Βρίσκω Ἄρμενιτοπούλα ὅπου χτενίζονταν,
 μὲ φιλιτσένιο χτένι κι Ἀγγλέζιγο γυαλί.
 — Μῶρ' Ἄρμενιτοπούλα — Καὶ ὄρσε ἀφέντη μου.
 Λαμπάδα στὸ παζάρι δὲν εἶχα εἰδεῖ ποτέ.
 γαράφα στὸ παζάρι δὲν εἶχα εἰδεῖ ποτέ.
 Γαϊτάνι στὸ παζάρι δὲν εἶχα εἰδεῖ ποτέ.
 Φλυτζάνι στὸ παζάρι δὲν εἶχα εἰδεῖ ποτέ.

Ἀπαγγελία Μαρ. Σκανδάλη ἀπὸ Κρυφοβό.

Κάτω στοὺς κάμπους τοὺς πλατεῖς

Κάτω στοὺς κάμπους τοὺς πλατεῖς στὸν ὁμορφο τὸν τόπο,
 τρεῖς λυγερὲς συντάζονταν νὰ στήσουν μοναστήρι.
 Τὸ στήσαν καὶ τ' ἀπόσπασαν καὶ τ' ἀποθεμελιῶσαν.
 Καὶ πιάστηκαν καὶ χόρευαν οἱ τρεῖς οἱ Ζερβοπούλες.
 Κι ὁ βασιλιάς ἐδιάβαινε νὰ λαφοκυνηγῇ,
 μὲ τὰ χρυσὰ λαγωνικά καὶ τ' ἀργυρὰ κυνήγια.
 Τὸ μάρμο του κοντοκρατεῖ καὶ τὸ χορὸ ἀγναντεύει
 καὶ μὲ τὸ νοῦ του ἔλεγε καὶ μὲ τὸ νοῦ του λέει·
 Νὰ μὴ εἶχα γίνεи βασιλιάς νὰ μ' εἶχα γίνεи ρήγας,
 νὰ πιάνομαν νὰ χόρευα σιμὰ στὴ Ζερβοπούλα,
 ποὺ λάμπει τὸ μανίκι τῆς κι ἀστράφτ' ἡ τραχηλιά τῆς.

Γύρισμα: Κάτω στοὺς κάμπους ΡΟΥΣΑ Μ' τοὺς πλατεῖς, — κάτω στοὺς κάμ-
 πους τοὺς πλατεῖς στὸν ὁμορφο τὸν τόπο στὸν ὁμορφο τὸν τόπο.
 Παραλ. στὰ Ἡπ. Δημ. Τραγ. σελ. 273 τὸ 378.

Ἐσεῖς τριανταφυλλάκια μου

Ἐσεῖς τριανταφυλλάκια μου κι ἐσεῖς μυρωδικά μου,
 ἐσεῖς μ' ἀποκοιμήσαταν καὶ μόφυγε ἡ ἀγάπη.
 Μόφυγε ἡ ἀγάπη μου κοντούλα καὶ γεμάτη.
 Πῆρα τὰ ὀρη ψάχνοντας καὶ τὰ βουνὰ ρωτούντας.
 Ἐπῆγα καὶ τὴν νύρκα στὸν ἀργαλειὸ νὰ ὑφαίνει.
 Τῆς κρένω δὲ μοῦ κρένει τὴ ζαλοταραμένη.
 — Κρίνε μ' ἀγάπη μ' κρίνε μου καὶ παρηγόρησέ με.
 — Παρηγοριά ἔχ' ὁ θάνατος κι ἀλπομονιὰν ὁ χάρος
 κι ὁ ζωντανὸς ξεχωρισμὸς παρηγοριά δὲν ἔχει.

Παρ. στὰ Ἡπειρ. Δημ. τραγ. σελ. 267 τὸ 364.

Τρικαλινὴ μου πέρδικα

Τρικαλινὴ μου πέρδικα κι Ἀλαρσινὴ τρυγῶνα,
 αὐτοῦ ψηλὰ ποὺ περπατεῖς καὶ χαμηλὰ ποὺ βλέπεις,
 ὅλο τ' ἀπόσκια ἀπόσκια περπατεῖς καὶ τὰ ζερβὰ ἀγναντεύεις.
 Κι ὁ κυνηγὸς τὴν κυνηγὰ καὶ θέλει νὰ τὴν πιάσει.
 Σπῆνει τὰ βρόχια στὸ βουνὸ τὰ ξόβεργα στοὺς κάμπους,

γιὰ νὰ τὴν πιάσει ζωντανή νὰ τὴ γλυκομερέψει.
 Πάει νὰ περάσει ἡ πέρδικα καὶ πιάστηκε στὸ θρόχι
 Κι ὁ κυνηγὸς ἀπὸ μεριά ρίχνει νὰ τὴ σκοτώσει.
 — Ἀσέμε ἀσέμε κυνηγέ κι ἀκόμα τούτ' τὴ μέρα.
 Ἔχω πουλάκια στὶς φωλιές ἔχω κι αὐγὰ στὸν κλῶσσο.
 Ὅσο τὸν ἐπροσέλασε κ' ἔκανε σὰν παρέκεια.
 — Μωρὲ σανιδομάγουλε καὶ κορακογλεμένε,
 ποῦεσαι ἄξιος γιὰ φίλημα πέρδικας μαῦρα μάτια.
 Ἐοὺ 'σαι ἄξιος γιὰ φίλημα τῆς παλιοκουκουδάγιας.

Παραλ. Δημ. Τραγ. Ἑπείρ. σελ. 268 τὸ 368.

Τ' ἀηδόνια τῆς Ἀνατολῆς

Τ' ἀηδόνια τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὰ πουλιὰ τῆς Δύσης,
 θγλίζαν τὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ μισή τὴ Δύση,
 θιγλίζαν κι ἓνα νιὸ καλὸ ποῦ πάει νὰ μεταλάβει.
 Νὰ μεταλάβει μιὰ φορὰ νὰ κοινωνήσει δύο.
 Ἡ μάνα του τὸν ἔκλαιγε κι ἡ ἀδερφή του σκούζει.
 — Δῆμο μ' τὰ τί κακὸ ἔκανες κι οἱ ἐκκλησιές σὲ διώχνουν.
 Κι οἱ ἐκκλησιές σὲ διώχνουν τὰ μοναστήρια κλείνουν.
 Μάνα μου κι ἂν μὲ ἐρωτᾷς νὰ σοῦ τ' ὁμολογήσω.
 Ἄλλοτε τὸν παλιὸ καιρὸ καὶ τὰ παλιὰ ζαμάνια
 ἤμουν στὴ χώρα προεστὸς ὁπούριχνα τὰ χρέη.
 Στοὺς πλούσιους ρίχνα ἑκατὸ στοὺς ἐφτωχοὺς διακόσια
 στὴ χήρα τὴν κακόμοιρη χίλια καὶ πεντακόσια.
 Στοὺς πλούσιους τρώγα κίχρινο στοὺς ἐφτωχοὺς καθάριο
 στὴ χήρα τὴν κακόμοιρη ἑπτὰ ξεσιτισμένο.
 Ὅλοι ἐτρώγανε ἄρνια κι ἐγὼ μικρὰ παιδάκια,
 ὅλοι ἐπίνανε κρασί κι ἐγὼ αἷμα π' ἀνθρώπου.
 Ὅλοι δέναν τοὺς μάρκους των στοὺς κάμπους στὰ τσαῖρια
 κι ἐγὼ δέσα τὸ μάρκο μου πίσω στὸν Ἅγιο Δῆμο.
 Ὁ μάρκος μὲ τὸ πέταλο κι ἐγὼ μὲ τὸ κοντάρι
 καὶ σκάψαμαν καὶ βγάλαμαν κόρης ξανθῆς κεφάλι
 κι ἔγραφε τὸ θηλίκι τῆς παπᾶ - Κονόμου κόρη
 κι ἔγραφε ἡ ἀρρεβώνα τῆς γραμματικοῦ γυναῖκα.

Γύρισμα: Τ' ἀηδόνια ΔΗΜΟ Μ' τῆς Ἀνατολῆς — τ' ἀηδόνια τῆς Ἀνατολῆς
 καὶ τὰ πουλιὰ τῆς Δύσης καὶ τὰ πουλιὰ τῆς Δύσης.
 Ἀπαγγελία τῆς Ἀγγέλωσ Μακρῇ ἀπὸ Πεστὰ καὶ Βασιλ. Ἰωάννου ἡ Νάσαι-
 νας ἀπὸ Κρυφοβό.

Ἀστρί μου καὶ φεγγάρι μου

Ἀστρί μου καὶ φεγγάρι μου κι Αὐγερινὲ τῆς Πούλιας.
 Γιὰ χαμπλῶστε τὰ στερνὰ νὰ κοιμηθοῦν οἱ θίγλες,
 νὰ πάει ὁ νιὸς ὅπ' ἀγαπᾷ ὅπ' ἔχει τὴν ἀγάπη
 πέρα στὸν πέρα μαχαλὰ πέρα στὴν πέρα ρούγα.

Ἐκεῖ ἀγαπᾷ τρεῖς λυγερές τρεῖς ἑμορφες κοπέλες,
Μάρω καὶ Θόδω κι Εὐδοκιά, δὲν ξέρει ποῦ νὰ μείνει.
Στὴ Θόδω ἔμεινε ἐψές στὴν Εὐδω θγῆκε ἡ Πούλια.
Στὴ Μάρω τὴν καλύτερη ἐκεῖ τὸν πῆρε ἡ μέρα.

Ἀπαγγελία Μαρ. Σκανδάλη ἀπὸ Κρυφοβό, 65 χρονῶν.

Ἄλλη παραλλαγή ἀπὸ Πεστὰ

Ἀστρί μου καὶ φεγγάρι μου κι Αὐγερινὲ τῆς Πούλιας,
αὐτοῦ ψηλὰ ποῦ περπατεῖς καὶ χαμηλὰ ποῦ βλέπεις,
μὴν εἶδες τὸν ἀσὴκη μου τὸν ἀγαπητικό μου.
— Ἐψές προψές τὸν εἶδαμαν στὰ θλάχικα κονάκια.
— Τίνος μάτια τὸν κοίταγαν καὶ τὰ δικά μου κλαῖνε.
Τίνος χεράκια τὸν κερνᾶν καὶ τὰ δικά μου τρέμουν.
Θέλω νὰ τὸν καταραστῶ καὶ πάλι τὸν λυπιέμαι.
Σὲ κυπαρίσσι ν' ἀνεβεῖ κι ἀπὸ ψηλὰ νὰ πέσει,
σὰν τὸ καθαρίο τὸ ψωμί, νὰ γένει τὸ κορμί του.
Ξήντα γιατροὶ νὰ τὸν κοιτοῦν καὶ γιατριά μὴν ἔχει
κι ἐγὼ διαβάτης, νὰ διαβῶ νὰ τὸν καλοσκανίσω.

Ἀπαγγελία τῆς Ἀγγέλως. Παρ. ὑπάρχει: Κ. Σιόντη ὅπου παραπάνω σελ. 20.

Στὴν Πόρτα τοῦ Σαλονικιοῦ

Στὴν πόρτα τοῦ Σαλονικιοῦ
καθέται ἕνας καθόνται δυὸ
καθέται ἕνας γενίτσαρος
κι ἕνα γενιτσαρόπουλος.
Κρατεῖ στὰ χέρια ταμπουρά,
μαλαματένιο ταμπουρά
καὶ τοῦλεγε σιγὰ σιγὰ.
Λάλα καημένε ταμπουρά
ἀπόψε κι ἄλλη μιὰ φορά,
μὲς στὴν ἀπάνω γειτονιά,
ποῦναι τὰ σπίτια τὰ ψηλά,
κι οἱ πόρτες μὲ τὸ μάλαμα.
Ἐκεῖ ἀγαπῶ καὶ γὼ μιὰ νιά,
μιὰ παντρεμένη μὲ παιδιά.
Μιὰ ρωμιοπούλα μιὰ ξανθιά
πού ἔναι καὶ κόρη τοῦ παπᾶ.

Ἀπαγγελία ἀπὸ Κρυφοβό. Παρ. στὰ Ἠπ. Τραγ. σελ. 348.

Στρομπούλω

Στ' ἁλώνι σου Στρομπούλω μου
κι ὅξω στὸ περιβόλι σου.

καθόταν νιός ανύπαντρος
 κι ένας πρωτοπαλίκaros.
 Καί τῇ Στρομπούλῳ ζέταζε.
 — Στρομπούλῳ μ' ποῦ 'ναι ἡ μάνα σου
 τὸ ποῦ 'ναι ὁ πατέρας σου.
 — Ἡ μάνα μου στὴν ἐκκλησιά,
 πατέρας μου στὰ μαγαζιά.
 — Στρομπούλῳ μ' ἀνοιξ' τὴν πόρτα σου
 'πὸ μέσα γιὰ νὰ ἔρθω.
 Ἡ πόρτα μ' ἔχει σίδερα
 καὶ δὲν ἀνοίγει γρήγορα.
 — Στρομπούλῳ μου στὴν πίστη σου
 πάρε με βράδυ σπίτι σου.
 — Ξένους ἐγὼ μωρὲ λεβέντη,
 ξένους ἐγὼ δὲν ζημερώνω.

Ἀπαγγέλλει Μ. Σκανδάλη ἀπὸ Κρυφοδό.

Κι ὅς πᾶν νὰ εἰδοῦν τὰ μάτια μου

Κι ὅς πᾶν νὰ εἰδοῦν τὰ μάτια μου
 πῶς τὰ περνᾷ ἡ ἀγάπη μου.
 Μὴν νῦρε ἀλλοῦ κι ἀγάπησε
 καὶ μένα μ' ἀπαράτησε.
 — Ποιὸς τὸπε δεντρολάκι μου
 δὲ σ' ἀγαπῶ πουλάκι μου.
 Ἄν στῶειπε ὁ ἥλιος νὰ χαθεῖ
 τ' ἄστρι νὰ μὴ ζημερωθεῖ.
 Κι ἂν στῶειπανε στὴν ἐκκλησιά
 κερί νὰ μὴν ἀνάψεις πιά.
 Κι ἂν στῶειπανε στὴ γειτονιά
 νὰ μὴ ξανάρθει ἥλιος πιά.
 Κι ἂν στῶειπε τὸ ρηγόπουλο
 τῆς Πάτρας τ' ἀρχοντόπουλο.
 Νὰ τὸν εἰδῶ στὰ σίδερα
 ποῦ μὲ παιδεύει σήμερα.

Ὅπως τραγουδιέται στὸ χορὸ τὶς μέρες τῆς Λαμπρῆς στὸ Κρυφοδό καὶ στὰ
 Πεστά.

Στὴ ρίζα στὴν τριανταφυλλιά

Στὴ ρίζα στὴν τριανταφυλλιά
 ἔχει ἡ πέρδικα φωλιά
 μὲ σύρμα καὶ μὲ μάλαμα.
 Κι ὅταν πετάει ἡ πέρδικα
 τινάζει τὰ φτερά της
 καὶ πέφτουν τὰ τριαντάφυλλα

καί τὰ μαζεύει μιὰ κυρά,
γιά νά τὰ φτιάσει φορεσιά
γιά νά τὰ θάλ' τὴν Πασχαλιά.
Κι ἀπάνω στὴν τριανταφυλλιά
χρυσὸς ἀετὸς τριγύριζε
γιά νά τὴ φάει τὴν πέρδικα.

Ὅπως τραγουδιέται τὶς μέρες τῆς Λαμπρῆς στὰ Πεσά
Γύρισμα: Στὴ ρίζα στὴ ΚΙ' AMAN AMAN AMAN, στὴ ρίζα κλπ.

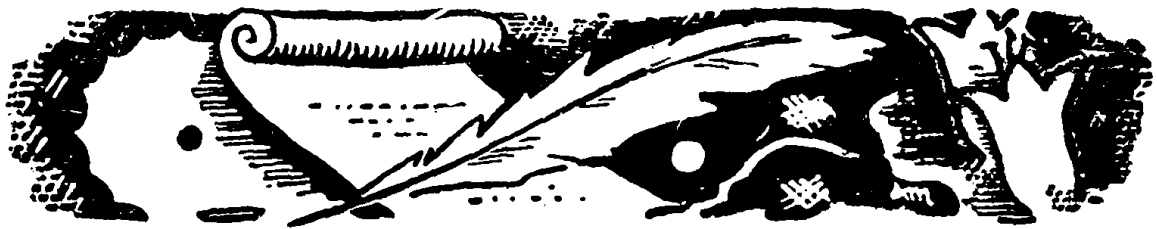
Τ' ἀκοῦς μαυροδερφούλα μου

Τ' ἀκοῦς μαυροδερφούλα μου
τί λένε γιά τ' ἐμένα.
Λένε τὰ πῶς σ' ἀγάπησα
καί θέλ'ν νά μὲ σκοτώσουν.
Τ' ἀκοῦς μαυροδερφούλα μου
δυὸ λόγια νά σοῦ εἰπῶ.
Καράβι κινδυνεύει
θαρκούλα νά πνιγεῖ,
κι ὁ νιὸς ἀπούηταν μέσα
δὲν κλαίει τὰ νιάτα του
μόν κλαίει τὴν καλή του
τὴν καλούδια του.
Τὰ ποιὸς θὰ τὴ φιλήσει
τὰ μεσάνυχτα,
τὰ ποιὸς θὰ τ'ν' ἀγκαλιάσει
τὶς γλυκὲς αὐγές.
Ἐγὼ θὰ τὴ φιλήσω
τὰ μεσάνυχτα,
ἐγὼ θὰ τ'ν' ἀγκαλιάσω
τὶς γλυκὲς αὐγές.

Κατὰ τὸ τραγούδισμα στὸ χορὸ ἐπαναλαμβάνεται ἔτσι: «Τ' ἀκοῦς μαυροδερφούλα μου / — τ' ἀκοῦς μαυροδερφούλα μου τί λένε γιά τ' ἐμένα τί λένε γιά τ' ἐμένα».

Παρ. κοίτ. στὰ Ἑπ. Δημ. Τραγ. σελ. 261 τὸ 352.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΛΩΛΗ

ΟΙ ΒΙΖΙΤΕΣ

(Κοινωνικές εκδηλώσεις)

Κοινωνική εκδήλωσι πρώτου μεγέθους μέσα στο χωριό, όπως φυσικά και στις πόλεις, αποτελούν οι επισκέψεις, οι καλούμενες «βίζιτες», στην οίκια του εορτάζοντος την ονομαστικήν του εορτήν.

Ἡ ονομαστική εορτή, ἥτις συμπίπτει με τὴν εορτὴν τῆς μνήμης ἐπισήμου τινὸς Ἀγίου τοῦ χριστιανικοῦ εορτολογίου, ἔχει ἐπικρατήσει νὰ γιορτάζεται κατὰ κανόνα στὸν σύγχρονον ἑλληνικὸν κόσμον ἀντὶ τῆς ἐπετείου τῆς γεννήσεώς τινος ἀνθρώπου ἢ ἐτέρου σημαντικοῦ γεγονότος τῆς ζωῆς αὐτοῦ.

Τὸ γεγονὸς ὅμως αὐτό, τὸ ὅτι δηλαδή ἀντὶ τῆς ἐπετείου γιορτάζεται ἡ ονομαστικὴ εορτὴ κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς μνήμης Ἀγίου τινός, ἔχει σὰν συνέπεια τὴν πολλαπλότητα, δηλαδή τὸ νὰ γιορτάζουν πολλοὶ μαζὺ συγχρόνως κατὰ τὴν ἴδια μέρα. Πράγμα τὸ ὁποῖον συνεπάγεται ἡῤῥξημένες ὑποχρεώσεις ὅχι ἐκ μέρους τῶν εορτάζόντων ἀλλὰ ἐκ μέρους τῶν ἐπισκεπτῶν, οἱ ὁποῖοι πρέπει νὰ ὀργανώσουν τὶς ἐπισκέψεις τους κατὰ τέτοιον τρόπον ὥστε νὰ ἱκανοποιήσουν ὅλους τοὺς εορτάζοντας συγγενεῖς, φίλους καὶ συγχωριανούς.

Ἡ ὀργάνωσις αὐτὴ στὰ χωριὰ πῆρε μιὰ συγκεκριμένη μορφή πού τηρεῖται με σχολαστικότητα, ὥστε νὰ μπορούμε νὰ μιᾶμε γιὰ τὴν ὕπαρξι ἐνὸς ἐθίμου ἢ ἐνὸς ἐθιμικοῦ κανόνος, ὁ ὁποῖος διέπει τὶς ἐπισκέψεις, τὶς συνήθως καλούμενες «βίζιτες». Ἡ μορφή δὲ αὐτὴ εἶναι ἡ ἑξῆς:

Ὅπως εἴπαμε, ἡ ονομαστικὴ εορτὴ συμπίπτει με τὴν εορτὴν Ἀγίου τινός, τοῦ ὁποίου ἡ μνήμη τιμᾶται ἰδιαίτερος ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας μας, π.χ. τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, τοῦ Ἀγίου Νικολάου, τοῦ Ἀγίου Βασιλείου, τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, τοῦ Ἀγίου Κωνσταντίνου, κτλ. Συνεπῶς κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν τελεῖται θεία λειτουργία. Μετὰ δὲ τὴν θείαν λειτουργίαν ἀρχίζουν οἱ βίζιτες.

Ὅλοι οἱ ἄνδρες, προηγουμένου τοῦ παπᾶ τοῦ χωριοῦ καὶ φυσικά τῶν εορτάζόντων, ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, πού βρίσκεται στὸ μεσοχώρι, γιὰ τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ πού γιορτάζουν. Τὸ δρομολόγιο πού ἀκολουθεῖται εἶναι τέτοιο, ὥστε νὰ ἀποφεύγωνται τὰ περιττὰ πᾶνε - ἔλα, ἀλλὰ καὶ νὰ τηρεῖται μιὰ προτεραιότης ἀνάλογη με τὴν ἡλικία καὶ τὴν κοινωνικὴ κατάστασι μέσα στὸ χωριὸ τοῦ εορτάζοντος. Πολ- λές φορές ἀφίνουν τελευταῖον αὐτὸν πού στὸ σπίτι του πρόκειται νὰ διασκεδάσουν καὶ νὰ καθήσουν περισσότερο. Ἐπειδὴ δέ, ὥπως εἴπαμε, οἱ εορτάζοντες εἶναι συνήθως πολλοί, γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἐπισκέψεις εἶναι σύντομες καὶ τὰ κεράσματα καθιερωμέ- να καὶ με ὠρισμένη σειρά. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ὥρα πού γίνονται οἱ βίζιτες εἶναι πρὸ τοῦ γεύματος, τὸ βασικὸ ποτὸ πού κερνιέται εἶναι τὸ τσίπουρο ἢ ρακὶ καὶ ὅχι τὸ κρασί.

Ἀλλὰ νὰ, οἱ ἄνδρες ἔφθασαν κιόλας στὸ πρῶτο σπίτι. Προηγείται ὁ Παππᾶς, ὁ Πρόεδρος, οἱ γέροντες, οἱ μεσήλικες καὶ ἔπονται οἱ νέοι. Στὸ κεφαλόσκαλο τοὺς ὑποδέχεται ὁ οἰκοδεσπότης καὶ τὰ ἄλλα ἄρρενα μέλη τῆς οἰκογενείας του, ὅπου δε- χόμενος τὶς εὐχές τους τοὺς σφίγγει τὸ χέρι καὶ τοὺς ὀδηγεῖ στὸν ὄντᾶ ἢ στὴν καλὴ

τῇ κάμαρα. Ἐκεῖ, ὅπου συνήθως καίει καὶ τὸ τζάκι, κάθονται πάλι κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν καὶ περιμένουν τὰ κεράσματα, διηγούμενοι παληές ἱστορίες ἢ συζητοῦντες τὰ κοινοτικά προβλήματα.

Σὰν πρῶτο κέρασμα εἶναι τὸ γλυκό, λυοκούμι μὲ νερό, ἐσχάτως δὲ καὶ φοντάν, ἢ παλαιότερα γλυκὸ τῆς κούπας (τοῦ κουταλιοῦ), δηλαδή σπιτικό γλυκὸ ἀπὸ κεράσι, σταφύλι ἢ κυδώνι κτλ. Τὸ δεύτερο κέρασμα εἶναι τσίπουρο (ρακί) σπιτικό, φρεσκοβγαλμένο, ἐφ' ὅσον εἶναι χειμώνας, καὶ ἐν ἀνάγκῃ οὔζο, μὲ τὸ σχετικὸ μεζέ, συνήθως σαλάτα ἀπὸ λάχανο μὲ κόκκινο πιπέρι πού καίει, γιὰ νὰ τραδιέται τὸ τσίπουρο, (ὅποιος ἔχει πολὺ πιπέρι ρίχνει καὶ στὰ λάχανα), ἢ σταφίδες, σῦκα καὶ ἄλλους ξηροὺς καρπούς. Συνήθως δὲ τὸ κέρασμα αὐτὸ δευτερώνεται, γιὰτὶ ὅπως λένε: «κανεῖς δὲν ἔρχεται μὲ ἓνα ποδάρι». Ἀλλὰ οἱ ἐπισκέπτες πρέπει νὰ φυλάγονται, γιὰτὶ ἔχουν νὰ κάνουν πολλές βίζιτες ἀκόμα καὶ ἂν πιοῦν πολλὰ ἀπὸ τώρα θὰ ζαλισθοῦν. Τρίτο δὲ κέρασμα καὶ τελευταῖο εἶναι ὁ καφές, ἀλλὰ αὐτὸν ἐπειδὴ ἔχουν νὰ κάνουν πολλές βίζιτες συνήθως τὸν ἀποφεύγουν, ἐκτὸς βέβαια ἂν βρίσκωνται στὸ τέλος τῶν ἐπισκέψεων.

Ὁ δίσκος μὲ τὰ κεράσματα προσφέρεται ὑπὸ ἐνὸς ἀπὸ τὰ νεώτερα μέλη τῆς οἰκογενείας τοῦ ἐορτάζοντος ἢ καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἐορτάζοντα, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὸν Παππᾶ τοῦ χωριοῦ, ὅστις ἀφοῦ εὐλογῇ τὰ προσφερόμενα ἐπιλαμβάνεται δεόντως αὐτῶν. Ἀκολουθεῖ ὁ δίπλα στὸν Παππᾶ καθήμενος μέχρι τοῦ τελευταίου καὶ νεωτέρου πού κάθεται κοντὰ στὴν πόρτα.

Οἱ εὐχές εἶναι καθιερωμένες: «εἰς υἱείαν», «χρόνια πολλά», «νὰ ζήση», «νὰ τὸν χαϊρόμαστε», «καὶ τοῦ χρόνου». Ἄν εἶναι ἀνύπανδρος: «καὶ στὸ γάμο του». Ἄν εἶναι στὰ ξένα: «νὰ τὸν δεχτοῦμε μὲ τὸ καλὸ», «καλὰ καζάντια».

Κατὰ τὴν ἀποχώρησιν πάλι, ὁ οἰκοδεσπότης καὶ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τοῦ τοὺς ἀποχαιρετοῦν σφίγγοντάς τοὺς τὸ χέρι κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν τῆς ἀφίξεως.

Ἐὼ τελειώνει ἡ ἐπίσκεψις στὸ πρῶτο σπίτι γιὰ νὰ συνεχισθῇ στὰ ἐπόμενα μὲ τὸ αὐτὸ τυπικόν.

Ἐφ' ὅσον τὸ χωριὸ εἶναι μικρό, οἱ βίζιτες ὅλες τῶν ἀνδρῶν τελειώνουν τὸ πρῶτ. Τὸ ἀπόγευμα γίνονται οἱ βίζιτες τῶν γυναικῶν. Ὅχι βέβαια ὑπὸ τὴν μορφήν τὴν ὁποίαν εἶδαμε, ἀλλὰ ὑπὸ μορφήν μικρῶν παρεῶν ἐκ δύο, τριῶν ἢ καὶ περισσοτέρων γυναικῶν πού πηγαίνουν στὰ συγγενικά, φιλικὰ καὶ γειτονικά σπίτια τῶν ἐορταζόντων.

Τὸ μεσημέρι στὸ σπίτι τοῦ κάθε ἐορτάζοντος παρατίθεται γεῦμα πρὸς τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους πού προσέρχονται ἀπὸ τὸ ἴδιο χωριὸ ἢ καὶ ἀπὸ γειτονικά χωριά.

Ἄν τὸ χωριὸ εἶναι ἀρκετὰ μεγάλο τότε οἱ βίζιτες συνεχίζονται καὶ τὸ ἀπόγευμα ἀπὸ μικρὲς ἢ μεγάλες παρέες ἀνδρῶν πού γυρίζουν στὰ σπίτια τῶν ἐορταζόντων μέχρι τὰ βαθεῖα μεσάνυχτα. Τὸ τυπικὸ ὅμως δὲν εἶναι τὸ ἴδιο. Οἱ ἐπισκέπτες εἶναι φαγωμένοι καὶ συνεπῶς ἔχουν διάθεσιν νὰ πιοῦν κρασί. Γι' αὐτὸ γιὰ κάθε παρέα στρώνεται ἓνα πρόχειρο τραπέζι μὲ μεζέδες, κυρίως ψητό, καὶ κρασί. Ἀλλὰ ὅταν στρώνεται τραπέζι εἶναι δύσκολο νὰ ἀποχωρισθῇ κανεὶς ἀπ' αὐτό, καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὸ πιστὸ συνεχίζεται μέχρι νὰ θρεθῇ ὁ πάτος τοῦ θαραλιοῦ ἢ τοῦ καζανιοῦ. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ οἱ ἐπισκέπτες καλοῦνται «πατοκαζανιές», δηλαδή ἀνθρωποι πού δὲν χορταίνουν τὸ πιστό, λέξι πού εἶναι συνώνυμη πρὸς τοὺς «μπεκρῆδες».

Οί βίζιτες είναι κυρίως κοινωνική έκδήλωσι τῆς ἐποχῆς τοῦ χειμῶνος, γιατί τότε εἶναι οἱ περισσότερες ἐορτὲς τῶν Ἀγίων καὶ οἱ περισσότερες ὀνομαστικὲς ἐορτὲς, ἀρχίζουν δὲ ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο. Ὁ δὲ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς τοῦ ὁποῦ ἡ μνήμη ἐορτάζεται τὴν 18ην Ὀκτωβρίου θεωρεῖται ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὁ πρῶτος ἅγιος. Ἐξ οὗ καὶ τὸ λαϊκὸν ρητόν: «Ἄϊ - Λουκᾶς καὶ Πρῶτος Ἅγιος».

Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι οἱ βίζιτες γίνονται στίς ὀνομαστικὲς ἐορτὲς ἀνδρῶν καὶ οὐδέποτε ἢ σπανίως γυναικῶν. Καὶ τοῦτο γιατί — στήν Ἑπειρο τοῦλάχιστον — οἱ γυναῖκες κατὰ κανόνα ἔχουν ἀρχαιοελληνικά ὀνόματα, μουσῶν ἢ χαρίτων, ὅπως Καλλιόπη, Οὐρανία, Θάλεια, Ἀγλαΐα, Λευκοθέα καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα δὲν ἐμφανίζονται στὸ χριστιανικὸν ἐορτολόγιον. Δὲν λείπουν βέβαια καὶ οἱ ἐξαιρέσεις, ὅπως Ἑλένη, Βαρβάρα, Μαρία, Αἰκατερίνη κτλ., ἀλλὰ αὐτὲς εἶναι ὑποχρεωμένες νὰ ὑποκύβουν στὸν γενικὸν κανόνα, ὅτι οἱ γυναῖκες δὲν ἐορτάζουν ὀνομαστικὴν ἐορτή.

Ποτὲ ὅμως δὲν παύει ἡ παρουσία τῶν γυναικῶν νὰ εἶναι ἔντονη. Γιατί στίς βίζιτες αὐτὲς ἀνοίγει τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ κάθε νοικοκύρη γιὰ νὰ μποῦν καὶ νὰ θγοῦν οἱ ξένοι καὶ νὰ θαυμάσουν τὴν κατάντια του καὶ τὰ καζάντια του, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν νοικοκυρωσύνη καὶ τὰ ἐργόχειρα τῶν θηλέων μελῶν τῆς οἰκογενείας: τίς ἀσβεστωμένες καὶ σφουγγαρισμένες σκάλες, τοὺς στρωμένους ὀντάδες μετὰ τὰ χωριάτικα ὑφαντά, τίς μπάντες στοὺς τοίχους μετὰ τὰ κεντήματα, τὰ τραπεζομάνδηλα καὶ ὅλα τὰ ἄλλα. Ὅλα δείγματα τῆς προκοπῆς τῶν γυναικῶν τοῦ σπιτιοῦ καὶ μάλιστα τῶν κοριτσιῶν πού εἶναι σὲ ὥρα γάμου. Θὰ τὰ ἰδοῦν οἱ μέλλοντες συμπεθέροι καὶ ὁ γαμπρὸς καὶ θὰ ἀποφασίσουν. Καὶ ποῖός ξέρει, ὥς τοῦ χρόνου μπορεῖ νὰ γιορτάζωμε μιὰ ἀκόμα ὀνομαστικὴν ἐορτή.

Αὐτὰ τὰ καλὰ ἔχουν οἱ βίζιτες.

ΠΑΙΔΕΙΑ

ΓΕΩΡΙΟΥ ΠΑΤΣΟΥΡΟΥ
Οικονομολόγου - Δημογράφου

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Αιτιολόγηση καὶ προσεγγιστικὴ θεώρηση

Ἐπειδὴ ὁ περιορισμένος ἀριθμὸς τῶν εἰσαγομένων στὰ Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικά Ἰδρύματα πλὴν τῶν ὑποψηφίων, ξαναφέρνει στὴν ἐπικαιρότητα κάθε χρόνο τὸ ζήτημα τῆς ἀνάγκης τοῦ προγραμματισμοῦ στὴν ἐκπαίδευση, σὰν ἀπαραίτητη προϋπόθεση αἰτιολογήσεως τόσο τῆς ἀδυναμίας τῆς οἰκονομίας νὰ ἀπορροφήσῃ ὅλους ὅσους θάθελαν νὰ σπουδάσουν, ὅσο καὶ τῶν Α.Ε.Ι. νὰ τοὺς δεχθοῦν στὰ περιορισμένα κτήρια, ἐργαστήρια καὶ προσωπικὸ (ἐκπαιδευτικὸ καὶ διοικητικὸ), ἐγράφη τὸ παρὸν σὰν μία πρώτη συμβολὴ στὸν προγραμματισμὸ τῆς ἐκπαιδεύσεως γιὰ τὴν «παραγωγή» ὧν καὶ ὅπως ἐνδεχομένως θὰ μᾶς χρειαστοῦν στὴν παρούσα καὶ τίς ἐπόμενες φάσεις ἀναπτύξεως τῆς οἰκονομίας μας.

Εἰσαγωγή — Θέση

Στὸ σημεῖωμα αὐτὸ ἡ ἐκπαίδευση θὰ ἀναλυθῇ μόνον ἀπὸ μία ἄποψη. Ἐκείνη δηλ. ποὺ τὴν θεωρεῖ σὰν ἐπιχείρηση, μέσω τῆς ὁποίας ἀναζητᾶμε, βελτιώνοντας τὸ ἀνθρώπινο δυναμικὸ, τοὺς τρόπους ἐπιταχύνσεως τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, μὲ τὴν δημιουργία ἐιδικευμένων στελεχῶν.

Ἔτσι ἡ ἐκπαίδευση θεωρεῖται σὰν μία βιομηχανία παραγωγῆς ἐιδικευμένου προσωπικοῦ, ἡ ὁποία παρέχει τίς προϋποθέσεις γιὰ τὴν προσαρμογὴ τῶν παραγωγικῶν κλάδων πρὸς τὴν συνεχῶς ἐξελισσόμενη τεχνολογικὴ πρόοδο καὶ κατὰ συνέπεια τὴν κοινωνικοοικονομικὴ ἀνάπτυξη, τὴν αὐξηση τῆς παραγωγικότητος καὶ τὴν μείωση τῆς ἀνεργίας, μὲ τὴ βελτίωση τοῦ μορφωτικοῦ καὶ παραγωγικοῦ ἐπιπέδου καὶ τὴν παραγωγή τῶν ἀπαραιτήτων στελεχῶν.

Ἀλλὰ ἡ ἔννοια αὐτὴ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἡ οἰκονομικὴ, σὲ δεδομένη στιγμή μπορεῖ νὰ φανῇ ἀντιφατικὴ μὲ τὴν «μορφωτικὴ» ἀποστολὴ τῆς παιδείας. Ἡ ἀντίθεση αὐτὴ στηρίζεται στὸ ἐπιχείρημα μεταξὺ τῆς ποιότητος καὶ τῆς ποσότητος τῆς μορφώσεως, καθὼς καὶ στὴν πρακτικὴ χρησιμότητα τῆς παιδείας γιὰ κράτη ποὺ βρίσκονται στὰ πρῶτα στάδια τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως.

1.— Συνοπτικὴ Ἀνάλυση τῆς Ἐκπαιδεύσεως

α. Στατικὴ ἄποψη

Μορφωτικὸ ἐπίπεδο τοῦ ἔθνους (CAPITAL EDUCATIF DE LA NATION). Εἶναι ἡ σὲ ὀρισμένη στιγμή (π.χ. Ἀπογραφῆς), συνολικὴ εἰκόνα τῶν «τυπικῶν προσόντων» τοῦ πληθυσμοῦ (πτυχιούχοι, ἀπόφοιτοι γυμνασίου, ἀναλφάβητοι κλπ.) καὶ ἐξηγοῦν ἐν μέρει, ὀρισμένες δυνατότητες τῆς οἰκονομικῆς καὶ τεχνολογικῆς ἀναπτύξεως καὶ μεταβολῆς τῶν ρυθμῶν.

β. Δυναμική άποψη

- Μαθηται κατ' επίπεδο και κλάδο.
- Ποσοστιαία σχέση βαθμίδων και κλάδων μεταξύ τους (δηλ. οριζόντια και κάθετη διάρθρωση της παιδείας).

γ. Συνιστώσες του σχολικού πληθυσμού

- Ο συνολικός πληθυσμός σχολικής ηλικίας (ο οποίος εξαρτάται από τον συνολικό πληθυσμό, την γονιμότητα, θνησιμότητα, μετανάστευση κλπ.).
- Διάρκεια εκπαίδευσης (υποχρεωτική και μή).
- Η έφεση του πληθυσμού προς μάθηση ή οποία επηρεάζεται από ψυχολογικούς παράγοντες, από οικονομικούς παράγοντες, από την πληρότητα, άνεση και αποτελεσματικότητα της παρεχόμενης παιδείας.

2.— Λόγοι επέκτασης και διαφοροποίησης της παιδείας

— Πλήν των συνταγματικώς κατοχυρωμένων, αναφέρεται ή κοινωνικοοικονομική άποψη της ανάπτυξης της παιδείας, ή οποία πλήν του SAVOIR - FAIRE δημιουργεί και κλίμα αναπτυξιακό.

— Η συνεχής αύξηση του εισοδήματος, ή αστικοποίηση και εκδιомηχάνιση και ή επέκταση της παιδείας (σε έκταση και βάθος) είναι παράλληλος.

Ο Προγραμματισμός δέ της εκπαίδευσης έγινε αναγκαίος για την κάλυψη των κενών και την άποφυγή αντιπαραγωγικών δαπανών με την δημιουργία ανέργων.

— Η συνεχής εξέλιξη της τεχνικής παρασύρει συνεχώς ένα μεγαλύτερο αριθμό εργαζομένων, οι οποίοι έπιζητούν έτσι να καρπωθούν ένα μέρος των πλεονεκτημάτων της για να βελτιώσουν την θέση τους. (Έπιμόρφωση ένηλίκων).

— Ειδικότερα για την Ελλάδα αναφέρεται ή αναλογία μεταξύ πτυχιούχων μέσης τεχνικής παιδείας προς τους πτυχιούχους γενικής μέσης παιδείας (κλασσικής) που είναι χαμηλή και άσήμαντη, κυρίως για τον θηλυκό πληθυσμό και γενικότερα ή αντιοικονομική διάρθρωση των διαφόρων βαθμίδων της εκπαίδευσης.

3.— Άνισορροπίες στην εκπαίδευση

Μπορούμε να διακρίνουμε δύο τύπους άνισορροπίας των εκπαιδευτικών συστημάτων, οι οποίες επιβραδύνουν την ανάπτυξη της οικονομίας και δημιουργούν κοινωνικά προβλήματα σαν συνέπεια άδυναμίας της να άπορροφήση τις διάφορες ειδικότητες.

— Μία οριζόντια άνισορροπία μεταξύ των διαφόρων κλάδων σπουδών (άνισορροπία μεταξύ άποφοίτων θετικών και κλασσικών σπουδών). Είναι το κύριο χαρακτηριστικό, στις χώρες παλαιών πολιτισμών (Έλλάς, Αίγυπτος, Ινδία, Μεξικό).

— Μία κάθετη άνισορροπία, μεταξύ των επιπέδων (ή βαθμίδων) της εκπαίδευσης (άνισορροπία μεταξύ άνωτάτης, άνωτέρας, μέσης και στοιχειώδους).

Κύρια αίτια των άνισορροπιών τούτων είναι το κόστος της εκπαίδευσης, δεδομένου ότι οι σπουδές ενός τεχνικού στοιχίζουν στο Κράτος 3—4 φορές περισσότερο άπ' όσο ένας δικηγόρος ή κοινωνιολόγος.

Η ανάπτυξη λοιπόν των θεωρητικών Σχολών (των φθηνών δηλ. Σχολών), είναι συνέπεια της πίεσης του πληθυσμού για μόρφωση, του κακού εκπαιδευτικού προγραμματισμού της παιδείας (ή της άνυπαρξίας προγραμματισμού), της ροπής,

για πρόχειρες λύσεις και της αναμίξεως στην παδεία της ιδιωτικής πρωτοβουλίας).

Έτσι ή επικράτηση έξω-οικονομικῶν κριτηρίων στην ανάπτυξη της εκπαιδεύσεως έχει σὰν συνέπεια νὰ παρέχη παιδεία - κατανάλωση, ἀντὶ παιδεία - ἐπένδυση.

Ὁ πρῶτος λοιπὸν παράγοντας οἰκονομικώτερου προγραμματισμοῦ ἐπεκτάσεως καὶ διαφοροποιήσεως τῆς εκπαιδεύσεως εἶναι ἡ ἀποφυγὴ τῶν σφαλμάτων τοῦ παλαιοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖο θασίζόταν στὴν κλασσικὴ ἐκπαίδευση τῶν εὐπορωτέρων τάξεων μὲ ἀπόφοιτους κατάλληλους μόνον γιὰ τὴν διοίκηση, τὶς ὑπηρεσίες, τὸ ἐμπόριο, τὶς Τράπεζες.

Ἐνα μοντέρνο πρόγραμμα εκπαιδεύσεως δὲν μπορεῖ νὰ πετύχη, ἂν δὲν συντονιστῇ μὲ ἕνα πρόγραμμα οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐκβιομηχανίσεως καὶ συστηματικὰ ἀναπροσανατολιστῇ καὶ αἰτιολογηθεῖ ἀπὸ τὶς προοπτικὲς καὶ πόρους αὐτῆς τῆς ἀναπτύξεως.

4.— Στάδια Προγραμματισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως

— Κατάρτιση μιᾶς στρατηγικῆς καὶ καθορισμὸς στόχων κατὰ προτεραιότητα.

— Μετατροπὴ τῶν στόχων σὲ πρόγραμμα δράσεως.

— Συνεχὴς ἀξιολόγηση καὶ προσαρμογὴ τῶν προγραμμάτων πρὸς τὶς ἐξελίξεις τῆς ἐπιστήμης, τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς παραγωγῆς καὶ κυρίως τῶν παιδαγωγικῶν συστημάτων.

5.— Τρόποι ἐκτίμησης μελλοντικῶν κλαδικῶν ἀναγκῶν σὲ εἰδικευμένο προσωπικὸ

A.— ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

α. Μέθοδος ἀναγωγικὴ

Ἐπαγγελματικὴ κατανομή τοῦ σημερινοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ (βάσει τοῦ κλάδου ἀπασχολήσεως, τὴν θέσιν εἰς τὸ ἐπάγγελμα καὶ τὰ τυπικὰ προσόντα) καὶ προβολὴ τῶν ποσοστῶν τούτων βάσει τῶν ἐκδηλουμένων τάσεων, τῆς ζητήσεως, τῆς παραγωγῆς, τῶν ἐπενδύσεων.

β. Μέθοδος ἐπαγωγικὴ

Καθορισμὸς τοῦ συνολικοῦ μελλοντικοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ, κατὰ κλάδον, βάσει τῶν τάσεων καὶ προοπτικῶν (ἐκ τῆς ροπῆς τῆς ζητήσεως, τῶν πόρων καὶ τῆς παραγωγικότητος) καὶ ἀνακατανομὴ τῶν παραγωγικῶν Σχολῶν πρὸς κάλυψιν τῶν κενῶν.

B.— ΕΦΑΡΜΟΖΟΜΕΝΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ

α. Ἐρευνα μέσω τῶν ἐπιχειρηματικῶν

Ἡ ἔρευνα αὕτῃ μπορεῖ νὰ ἀφορᾷ εἰς ἕνα τοιμέα, ἐπάγγελμα, κλάδο οἰκονομικῆς δραστηριότητος ἢ καὶ τὸ σύνολο τῶν κλάδων. Τὸ ἐρωτηματολόγιο ἐπιτρέπει τὴν ἐκτίμηση τῶν μελλοντικῶν ἀναγκῶν τοῦ εἰδικευμένου καὶ μὴ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ ἀπὸ τὶς προβλέψεις νέων ἀναγκῶν, κατὰ κατηγορίαν καὶ ἐπίπεδο, τῶν ὑπευθύνων προγραμματιστῶν κάθε ἐπιχείρησης ἢ κλάδου. Τὰ μειονεκτήματα τῆς μεθόδου εἶναι:

- Προσεγγιστικές απαντήσεις (συνήθως υπερεκτιμήσεις).
- Ύψηλὸ κόστος τῆς μεθόδου.
- Ἀδυναμίες, λόγω ἀπουσίας, τῶν ἐπιχειρήσεων, οἱ ὁποῖες θὰ δημιουργηθοῦν μετὰ τὴν ἔρευνα.

Στὴ Σουηδία ἡ μέθοδος αὐτὴ ἔχει βελτιωθῇ τουλάχιστον ὡς πρὸς τὸ πρῶτο μειονέκτημα, ἐπειδὴ, παράλληλα, ζητοῦν ἀπὸ τοὺς ἐπιχειρηματίες νὰ προσδιορίσουν καὶ τὴν ἐκτιμωμένη (πιθανή) μελλοντικὴ παραγωγὴ τους. Ἔτσι ἡ σύγκριση τῆς ἐξελίξεως παραγωγῆς - ἀπασχολήσεως ἐπιτρέπει τὸν περιορισμὸ τῶν σφαλμάτων, ἐπειδὴ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ πιθανὴ μεταβολὴ τῆς παραγωγικότητος.

β. Τὸ ποσοστὸ ἐκάστου κλάδου ἢ ἐπαγγέλματος εἰς τὴν οἰκονομικὴ δραστηριότητα (ἢ τὸν ἐνεργὸ πληθυσμὸ)

Ἡ μέθοδος αὐτὴ στηρίζεται στὴ μακροχρόνια συσχέτιση τοῦ ποσοστοῦ ἐργαζομένων εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους, πρὸς τὸν συνολικὸν ἐνεργὸ πληθυσμὸ καὶ τὴν προβολὴ αὐτῆς τῆς ἀναλογίας καὶ τῶν διαφοροποιήσεων τῆς στὸ μέλλον. Ἡ μέθοδος προϋποθέτει, φυσικὰ, τὴν ὑπαρξὴ χρονολογικῆς σειρᾶς στοιχείων γιὰ τὴν ἀναλογία κάθε κλάδου πρὸς τὸν συνολικὸ ἐνεργὸ πληθυσμὸ.

γ. Ἀναδρομὴ στὴ ζήτηση προσωπικοῦ

Ὑπάρχει ἀναλογία μεταξὺ παραγωγῆς ἑνὸς κλάδου καὶ τῶν ἐργατῶν αὐτοῦ (βάσει τοῦ ἐπιπέδου τῆς τεχνικῆς). Ἀναλύοντας τὴν ἀναλογία αὐτὴ καὶ τὴν διαχρονικὴ τῆς ἐξελίξεως καὶ στηριζόμενοι στὶς ἐκτιμήσεις καὶ ἀναμενόμενες ἐξελίξεις τοῦ κλάδου, προσδιορίζουμε τὸν ἀναγκαῖο μελλοντικὸ ἀριθμὸ παραγωγῶν (ἐργαζομένων).

Ἔτσι οἱ ἐκτιμήσεις αὐτὲς θὰ μᾶς δώσουν τὴν δυνατότητα νὰ καθορίσουμε τὸ PLAFONT κάθε κλάδου, τὴν ἐνδοκλαδικὴ διάρθρωση τῆς ἀπασχολήσεως καὶ νὰ χαράξουμε τὸν προγραμματισμὸ τῶν διαφόρων βαθμίδων τῆς παιδείας, γιὰ νὰ ἀποφύγουμε διαφοροποιήσεις μεταξὺ μελλοντικῶν ἀναγκῶν σὲ εἰδικευμένο προσωπικὸ καὶ παραγωγῆς πτυχιούχων.

6.— Διακρίσεις τῶν προβλέψεων εἰδικευμένου προσωπικοῦ

α. Προβλέψεις βάσει τῶν μελλοντικῶν ἀναγκῶν:

Περιλαμβάνει ὅλες τὶς μεθόδους ποὺ ἀναλύθηκαν πρὸ πάντων.

β. Προβλέψεις βάσει τῶν δυνατοτήτων δημιουργίας νέων ἐπιστημόνων, τεχνικῶν καὶ στελεχῶν, δηλ. βάσει τῶν ὑφισταμένων δυνατοτήτων αὐξήσεως τῶν δαπανῶν παιδείας ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὸ Α.Ε.Π., τῆς δημιουργίας τῶν ἀναγκαίων προϋποθέσεων ὑποδοχῆς (κτίρια, ἐργαστήρια, διδακτικὸ προσωπικὸ), στροφῆς καὶ προσαρμογῆς τοῦ ὑφισταμένου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος πρὸς τὶς ἀνάγκες τῆς ζήτησεως καὶ προσελκύσεως τῶν νέων εἰς τοὺς κατὰ παράδοσιν ἐλλειμματικούς κλάδους (βιομηχανίαν) ἐνῶ ἡ προσφορὰ (προτίμησις), στρέφεται πρὸς τὸν τριτογενῆ τομέα (ἐμπόριο, ὑπηρεσίες) γιὰ λόγους παραδοσιακοῦς, κοινωνικοῦς, συνθηκῶν ἀπασχολήσεως κλπ., παρὰ τὴν σημαντικὴ διαφορὰ ἀμοιβῶν.

7.— Διάκριση τῶν ἀναγκῶν σὲ εἰδικευμένο προσωπικὸ

Μποροῦμε νὰ διακρίνουμε δύο εἴδη:

α. Ἀνάγκες ἀνανεώσεως (εἴσοδος νέων).

β. Ἀνάγκες μεταβολῆς τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ (λόγω γήρατος, συνταξιοδοτήσεως, ἐξόδου ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμα κλπ.).

Οἱ δύο αὐτὲς κατηγορίες ἀποτελοῦν τὶς ἀνάγκες προσελκύσεως (RECRUTEMENT) πρὸς διατήρηση τοῦ σημερινοῦ δυναμικοῦ. Ἡ ἀνάλυση τῆς διαρθρώσεως τῆς πυραμίδας ἐνὸς ἐπαγγελματικοῦ ἢ ἐπιστημονικοῦ σώματος ἢ κλάδου (CORPS PROFESSIONNEL) ἐπιτρέπει τὴν ἐκτίμηση τῶν «ἀνανεωτικῶν» ἀναγκῶν αὐτοῦ.

Ἔτσι οἱ ἀνάγκες ἀνανεώσεως καὶ ἡ ἀνάγκη ἐπεκτάσεως ἢ αὐξήσεως τοῦ «σώματος» δάσει ἐκτιμήσεων τῆς μελλοντικῆς ζητήσεως τῶν ὑπηρεσιῶν του, θὰ συμβάλουν στὸν προσανατολισμὸ τοῦ συστήματος δημιουργίας του (δηλ. τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος). Ἔτσι θὰ μειωθοῦν οἱ διαφορὲς προσφορᾶς - ζητήσεως προσωπικοῦ ὠρισμένου βαθμοῦ εἰδικεύσεως, ἢ ὅποια εἶναι ἀντιοικονομικὴ καὶ ἔχει κοινωνικὲς καὶ ψυχολογικὲς συνέπειες γιὰ τὸν ἄνεργο.

Μία λοιπὸν ἀπὸ τὶς ἀνάγκες προγραμματισμοῦ τῆς παιδείας στηρίζεται στὴν ἀρχὴ τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν τῆς οἰκονομίας σὲ εἰδικευμένο προσωπικὸ καὶ ἐπιστημονικὰ στελέχη.

Ἀλλὰ, ἐννοεῖται, ὅτι, ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὰ παραπάνω εἶναι νὰ ἔχουμε:

— Τὶς ἐκτιμήσεις τοῦ μελλοντικοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ (π.χ. γιὰ τὸ 2000 μ.Χ.).

— Τὰ ποσοστὰ συνολικῆς καὶ κλαδικῆς ἀπασχολήσεως κατὰ φύλο, ἡλικία καὶ τομεῖς.

Γιὰ τὶς ἐκτιμήσεις αὐτὲς ἡ μελλοντικὴ κατανομὴ τοῦ πληθυσμοῦ σὲ ἀστικὸ καὶ ἀγροτικὸ, ἡ ἐξέλιξη τῆς θνησιμότητος, μεταναστεύσεως καὶ γονιμότητάς του καὶ ἡ διάρθρωση τῆς παραγωγῆς εἶναι ἀπαραίτητες. Σημειώνεται τέλος ἡ ἀρνητικὴ συσχέτιση μεταξὺ ἐπιέδου μορφώσεως καὶ τῆς γονιμότητος τοῦ θηλυκοῦ πληθυσμοῦ καὶ οἱ ἐπιπτώσεις ἐπομένως ἐπὶ τοῦ μεγέθους τοῦ συνολικοῦ μελλοντικοῦ πληθυσμοῦ τῆς συνεχοῦς αὐξήσεως τῶν μορφωμένων καὶ εἰδικευμένων γυναικῶν.

8.— Προβολὴ σχολικοῦ πληθυσμοῦ

Ἡ ἐκτίμηση τοῦ μελλοντικοῦ συνολικοῦ σχολικοῦ πληθυσμοῦ (TANX FUTUR DE SCOLARISATION) σὲ κάθε βαθμίδα τῆς ἐκπαίδευσης καὶ τομέα ἐξαρτᾶται:

— Ἀπὸ τὴν σχολικὴ ἐπιβίωση (SURVIE SCOLAIRE) δηλ. τὴν ἐπιτυχῇ συνέχιση τῶν σπουδῶν.

— Τὴν ἐξέλιξη τῶν ποσοστῶν τούτων κατὰ τὸ παρελθόν.

— Τὴν ἐνδεχόμενη χρονικὴ ἐπέκταση τῆς ἐκπαιδεύσεως.

— Τὸν Προγραμματισμὸ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὴν βελτίωση τῶν συνθηκῶν φοιτήσεως (ὑποδομῇ, προσωπικῷ, μέσα διδασκαλίας).

— Τὸν συνολικὸ πληθυσμὸ σχολικῆς ἡλικίας.

9.— Οἱ προϋποθέσεις ἐπιτυχίας ἐνὸς ἐκπαιδευτικοῦ Προγραμματισμοῦ

— Οἱ διαθέσιμοι πόροι.

— Ἡ ἱκανότητα καὶ ἀποτελεσματικότητα τῆς Διοίκησης γιὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ προγράμματος κατασκευῶν, ἀναπροσανατολισμοῦ καὶ προσέλκυσης τῶν νέων.

— Τὸν προγραμματισμὸν τῆς παραγωγῆς τοῦ ἀναγκαίου ἐκπαιδευτικοῦ προσωπικοῦ.

— Τὴν μελέτη τῶν ἀπόψεων τῶν διαφόρων φορέων γιὰ τὴν μελλοντικὴ διαμόρφωση τῶν ἀναγκῶν.

— Τὴν προσαρμοστικότητα καὶ εὐλυγισία τοῦ συστήματος.

— Τὴν ὑπαρξὴ καταλλήλου φορέως διοικήσεως καὶ συντονισμοῦ.

— Τὴν διαφώτιση τοῦ λαοῦ καὶ τῶν νέων.

10.— Συμπέρασμα

“Ὅσα προηγούνται χωρὶς νὰ ἐξαντλοῦν τὸ θέμα χαράζουν τίς γενικὲς γραμμὲς καὶ τίς ἀπαραίτητες φάσεις τοῦ Προγραμματισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως, ὁ ὁποῖος μακροχρόνια θὰ ἐπιτύχει τὴν σύμπτωση προσφορᾶς καὶ ζητήσεως προσωπικοῦ καὶ στελεχῶν καὶ τὴν μείωση τῶν σημαντικῶν διαφοροποιήσεων στὶς ἀμοιβὲς ἀνὰ κλάδο ἢ τομέα οἰκονομικῆς δραστηριότητος. Ἔτσι θὰ ἀποφύγουμε τὴν σπατάλη τοῦ δημιουργεῖ ἢ «παραγωγή» μὴ εἰδικευμένου προσωπικοῦ καὶ οἱ ἄνεργοι, ἐνῶ ἄλλοι τομεῖς παραγωγῆς ζητοῦν πάντοτε προσωπικὸ καὶ στελέχη γιὰ νὰ ἐπανδρωθοῦν.

Ἄν δὲ ὑπάρξῃ ἐνδιαφέρον θὰ ἀκολουθήσῃ εἰδικώτερη ἀνάλυση ὠρισμένων ἐννοιῶν καὶ κυρίως τοῦ τρόπου ἐκτιμήσεως τῶν μελλοντικῶν ἀναγκῶν ἐνὸς κλάδου, ὥστε νὰ συγκεκριμενοποιηθοῦν οἱ φάσεις Προγραμματισμοῦ γιὰ τὴν «παραγωγή» ὠρισμένων ἀπαραιτήτων στελεχῶν καὶ γενικώτερα τοῦ Προγραμματισμοῦ τῆς παιδείας.

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ Β. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
Θεολόγου Καθηγητού

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΑΝΤΙΛΗΨΙΝ*

Καὶ ὁ Παῦλος στενὰ συνέδεσε μὲ τὴν ἐργασίαν καὶ τὸ λεγόμενον «κοινωνικὸν πρόβλημα». Τοῦτο συνάγεται, ὅχι μόνον ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ διακρίσεως τῶν τάξεων τῶν πλουσίων καὶ τῶν πτωχῶν, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων διακηρύξεών του, ὅτι τὰ ἐκ τῆς ἐργασίας ἀγαθὰ τῶν πλουσίων ἔχουν κοινωνικὴν ἀποστολὴν καὶ ἀποσκοποῦν εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς ἀδελφούς μας. Οὕτω, καθορίζων πρὸς τὸν Τιμόθεον κατὰ τρόπον θετικὸν τὴν καλὴν χρῆσιν τοῦ πλούτου, θεωρεῖ ἀξιόμισθους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μόνον ἐκείνους τοὺς πλουσίους ποὺ εἶναι πλούσιοι εἰς ἔργα ἀγαθὰ, εὐμετάδοτοι καὶ κοινωνικοί²¹⁹. «ἀγαθοεργεῖν, πλουτεῖν ἐν ἔργοις καλοῖς, εὐμεταδότως εἶναι, κοινωνικούς, ἀποθησαυρίζοντας ἑαυτοῖς θεϊ-έλιον καλὸν εἰς τὸ μέλλον, ἵνα ἐπιλάβωνται τῆς αἰωνίου ζωῆς»²²⁰. Τὰ ἔργα τῆς εὐποιίας, τονίζει ἀλλαχοῦ, ὅχι μόνον δὲν κινδυνεύουν νὰ πτωχύνουν αὐτοὺς ποὺ τὰ ἐπιτελοῦν, ἀλλὰ τοῦναντίον τοὺς καθιστοῦν πραγματικῶς πλουσίους. Τοῦτο δὲ ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι «δυνατὸς πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι»²²¹. «Ὅσοι ὁμῶς ἐπιθυμοῦν νὰ κρατοῦν τὸν πλοῦτον μόνον διὰ τὸν ἑαυτὸν των, τότε αὐτοί, ὅταν ἀποθέσουν τὸ σῶμα των εἰς τὸν τάφον, θὰ ἀφήσουν ὀπίσω των καὶ ὅλον τὸν πλοῦτον καὶ θὰ ἀπέλθουν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου γυμνοὶ καὶ πάμπτωχοι. Διὰ τοῦτο εὐχεται ὁ Παῦλος πάντοτε δι' ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἱκανοποιοῦν κοινωνικὰς ἀνάγκας διὰ τοῦ πλούτου των «πληθύναι τὸν σπόρον... καὶ αὐξῆσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης»²²², ὥστε «ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἀπλότητα, ἣτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ»²²³. δηλαδή νὰ γίνουν πλούσιοι εἰς παντὸς εἶδους γενναιοδωρίαν, ἣ ὁποία συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἀναπέμπωνται εὐχαρισταὶ εἰς τὸν Θεόν.

Τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀμοιβῆς ἐκείνων ποὺ εὐεργετοῦν τοὺς συνανθρώπους των ἐπιβεβαιώνει καὶ ἀλλαχοῦ ὁ Παῦλος καὶ συγκεκριμένως εἰς τὴν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἐνίσχυσιν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Οὕτως, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς Φιλιππησίους, εὐχαριστεῖ αὐτούς, διότι, παρὰ τὰ πενιχρά των μέσα, ἐβοήθησαν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς συντηρήσεώς του καὶ τοὺς βεβαιώνει περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀνταποδόσεως τῶν εὐεργεσιῶν των· «ὁ δὲ Θεὸς μου πληρώσει πᾶσαν χρεῖαν ὑμῶν κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ ἐν δόξῃ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»²²⁴. Ὁ Θεὸς λοιπὸν θεραπεύει τὰς ἀνάγκας τῶν πλουσίων ποὺ εὐεργετοῦν σύμφωνα μὲ τὰ ἀνεξάντλητα καὶ ὑπερβαίνοντα πάντα ὑπολογισμὸν πλούτη του²²⁵. Δὲν χάνει τίποτε ὁ εὐεργετῶν καὶ δαπανῶν διὰ τὸ καλὸν τοῦ πλησίον. Ἡ ἐργασία λοιπὸν ἔχει μεγίστην κοινωνικὴν ἀποστολὴν καὶ σημασίαν. Ὁ ἐξ αὐτῆς πλουτῶν καὶ εὐημερῶν εἶναι οἰκονόμος τῶν ἀγαθῶν εἰς τὸν

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγούμενου τόμου, σελ. 970.

219. Π. Ν. Τρεμπέλα - "Ὑνθ' ἀνωτέρω, σελ. 389.

220. Α'. Τιμ. στ, 18-19.

221. Β'. Κορινθ. θ, 8.

222. Αὐτόθι θ, 10.

223. Αὐτόθι θ, 11.

224. Φιλιπ. δ. 19.

225. Π. Ν. Τρεμπέλα - "Ὑνθ' ἀνωτέρω, σελ. 220.

κόσμιον τοῦτον. Διὰ τοῦτο καθήκον τῶν πλουσίων εἶναι νὰ μὴ ὑψηλοφρονοῦν εἰς τὴν παροῦσαν πρόσκαιρον καὶ παροδικὴν ζωὴν, ὅτε νὰ στηρίζονται εἰς τὸν πλοῦτον, τοῦ ὅποιο ἢ κατοχὴ εἶναι ἀβεβαία καὶ ἀδηλος, ἀλλὰ νὰ ἐλπίζουν «ἐν τῇ Θεῷ τῇ ζῶντι, τῇ παρέχοντι ἡμῖν πάντα πλουσίως εἰς ἀπόλαυσιν»²²⁶. Ταῦτα παραγγέλλει ὁ Παῦλος εἰς τὸν Τιμόθεον. (Ὁ Θεὸς λοιπὸν παρέχει τὰ ἀγαθὰ καὶ νὰ ἀπολαμβάνωμεν αὐτά, ἀλλὰ καὶ νὰ σκορπίζωμεν εἰς ἔργα ἀγαθοποιίας καὶ εὐεργεσίας πρὸς τὸν πληθύν. Ἐκεῖνοι ὅμως ποὺ ἔχουν προσκολληθῇ εἰς τὸ χρήμα καὶ τὰς ὑλικὰς ἀπολαύσεις καὶ ἐπιθυμοῦν νὰ γίνουν πλούσιοι μόνον διὰ τὸν ἑαυτὸν τὸν, λέγει ὁ Παῦλος εἰς τὸν Τιμόθεον, «ἐπιπίπτουσιν εἰς πειρασμὸν καὶ παγίδας καὶ ἐπιθυμίας πολλὰς, ἀνοήτους καὶ θλαθεράς, αἵτινες βυθίζουσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὀλεθρον καὶ ἀπώλειαν»²²⁷. Πολλοὶ ἐκ τῶν πλουσίων, κυριευμένοι ἀπὸ τὴν ἀπιστίαν καὶ τὸν ὕλισμὸν καὶ σκεπτόμενοι τὸν θάνατον καὶ τὴν βραχύτητα τῆς ζωῆς, ἐπιδίδονται εἰς ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέραν ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν τοῦ κόσμου, διότι πιστεύουν ὅτι σκοπὸς τῆς ζωῆς τῶν, λέγει ὁ Παῦλος, εἶναι τὸ «φάγωμεν καὶ πίωμεν αὖριον γὰρ ἀποσπένχομεν»²²⁸. Ρίξαν δὲ ὅλων τῶν κακῶν θεωρεῖ τὴν φιλαργυρίαν, «ἣς τινες ὀρεγόμενοι ἀπεπλανήθησαν ἀπὸ τῆς πίστεως καὶ ἑαυτοὺς περιέπειραν ὀδύναις πολλαῖς»²²⁹. Ἡ φιλαργυρία λοιπὸν ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς πλεῖστα κακά, ἐν τῇ προσπάθειά του νὰ αὐξήσῃ τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἔχει. Μέγιστον δὲ πάντων τῶν ἐκ τῆς φιλαργυρίας κακῶν εἶναι ἡ ἀπομάκρυνσις ἐκ τῆς πίστεως, ἡ ὅποια ἐμπλέκει τὸν ἄνθρωπον εἰς ὀλίφεις καὶ ὀδύνas πολλὰς²³⁰. Ὡστε ἡ μέριμνα τοῦ πλούτου ἀποκόπτει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ τοῦ δημιουργεῖ αἰώνιαν κατάθλιψιν.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω καθίστουν σαφῆ τὴν θέσιν τοῦ Παύλου ἐπὶ τοῦ κεφαλαιώδους τούτου θέματος, τὸ ὅποion ἀποτελεῖ καὶ τὴν σπονδυλικὴν στήλην τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος. (Ὁ πλοῦτος δὲν ἀποτελεῖ ἐμπόδιον διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἡ κακὴ χρῆσις αὐτοῦ. Καὶ ὁ πρῶτιστος σκοπὸς τῶν ἐκ τοῦ πλούτου ἀγαθῶν πρέπει νὰ εἶναι, μετὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἰδίων ἀναγκῶν τοῦ πλοῦτου, ἡ θεραπεία τῶν συνανθρώπων. Ἐπομένως ἡ μέριμνα ὑπὲρ τῶν πτωχῶν, κατὰ τὸν Παῦλον, ἀποτελεῖ τὴν λύσιν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος καὶ ἐξουδετερώνει τὰς κοινωνικὰς ἀδικίας. Τοῦτο ὅμως ἐπιτυχάνεται, ὅταν οἱ πιστοὶ εἶναι ἐμπεποτισμένοι ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου. Παραστατικὴν ἐν προκειμένῳ εἰκόνα τῆς ὑπὲρ τῶν πτωχῶν μερίμνης τῶν χριστιανῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ δίδει ὁ Παῦλος μὲ τὰς λίαν σημαντικὰς πληροφορίας ποὺ μᾶς παρέχει εἰς τὰς ἐπιστολάς του περὶ τῆς γνωστῆς «λογίας». Τί ἦτο δὲ ἡ «λογία»; Ἦτο συλλογὴ χρημάτων τῶν χριστιανῶν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν ἀδελφῶν τῶν Ἱεροσολύμων. Ἦτο τοῦτο ἐν ἐκτεταμένον ἔργον ἀγάπης καὶ ἀποτελεῖ διὰ τὸν Παῦλον μίαν μεγάλαν ἀνάγκην τῆς ψυχῆς του. Ἦθελεν ὁ ἔρανος αὐτοῦ νὰ διεισπορφήντο ὡς μίαν πανηγυρικὴ ἐκδήλωσις σεβάσμιου τῶν θυγατέρων Ἐκκλησιῶν πρὸς τὴν μητέρα Ἐκκλησίαν. Διὰ νὰ ἀφαιρέσῃ δὲ ἀπὸ τὸν ἔρανον αὐτὸν κάθε τυχόν ὑλικὴν ἔννοιαν τὸν ἐχαρακτήριζε «διακονίαν», «εὐλογίαν», «λειτουργίαν», «διακονίαν τοῖς ἁγίοις»²³¹. Ἀλλὰ διατί ὅμως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων ἡ πτωχεία ἦτο εὐρέως διαδομένη; Αὕτη «δὲν προήλθεν ἐκ τῆς κοινοκτημοσύνης, ἣτις ἐπέβαλεν εἰς προσωρινὰς θυσίας, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς τὸ κατ' ἀρχὰς διεδόθη μεταξὺ τῶν πτωχῶν ἐν Παλαιστίνῃ»²³². (Ὁ Παῦλος δὲν καλεῖ ὅμως αὐτοὺς πτωχοὺς, ἀλλ' «ἀγίους»²³³, διότι ἡ ὀνομασία αὐτὴ ἦτο ἡ ἀριμύζουσα εἰς τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἔργου. Ἀλλωστε

226. Α'. Τιμ. στ. 17.

227. Αὐτόθι στ. 9.

228. Α., Κορινθ. ιε, 32.

229. Α'. Τιμ. στ. 10.

230. Π. Ν. Τρεμπέλα - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 385.

231. J. Holzner - Παῦλος - Μετάφρασις Ἱερων. Κοτσώνη - Ἀθήναι 1958, σελ. 840.

οί άνωτέρω μνημονευθέντες όροι άποδεικνύουν ότι ή ύπέρ τών πτωχών μέριμνα έθεωρείτο τότε ύπό τών πιστών ως έκπλήρωσις θείου θελήματος και άγίου έργου. Ήτο μία έμπρακτος άπόδειξις τής πρός άλλήλους αγάπης και τής αγάπης των πρός τόν Θεόν²³⁴. Πάντως ό Παύλος δέν έζήτει βοήθειαν διά τούς πτωχούς πέραν τών δυνάμεων τών ανθρώπων, έπαινει όμως τήν ύπέρ τās ιδίας δυνάμεις μέριμναν ύπέρ τών άλλων, ή όποία φθάνει και μέχρις αὐτοθυσίας. Παράδειγμα ήσαν οί Χριστιανοί τής Μακεδονίας, οί όποιοι έφάνησαν πολύ πρόθυμοι και γενναιόδωροι, παρά τήν υπέρμετρον και «κατά θάθος πτωχείαν» των, ή όποία «επερίσσευσεν εις τόν πλοῦτον τής απλότητος αὐτῶν»²³⁵. Δέν έπεκαλέσθησαν τήν τυχόν άθλίαν κατάστασίν των, αλλά, παρά τās οικονομικās δυσχερείας των, επέδειξαν πλοῦτον αγαθής διαθέσεως ύπέρ τών πτωχών αδελφών και προσέφερον ύπέρ τοῦ ύστερήματός των.

Έκεινο όμως πού έθεώρει ως δίκαιον ό Παύλος είναι ότι έπρεπε νά ύπάρχη ισότης εις τήν διανομήν τών αγαθών, διότι ή παρεχομένη βοήθεια δέν πρέπει άλλους μέν νά άνακουφίζη, άλλους δέ νά θλίβη. «Εί γάρ ή προθυμία πρόκειται, καθ' ό έαν έχη εύπρόσδεκτους, οὔ καθ' ό οὔκ έχει. Οὔ γάρ ίνα άλλοις άνεσις, υμίν δέ θλίψις, άλλ' έξ ισότητος έν τῷ νῦν καιρῷ τῶ υμῶν περίσσευμα εις τῶ εκείνων ύστερήμα, ίνα και τῶ εκείνων περίσσευμα γένηται εις τῶ υμῶν ύστερήμα, ὅπως γένηται ισότης, καθώς γέγραπται ό τῶ πολῦ οὔκ έπλεόνασε και ό τῶ ολίγον οὔκ ήλαττόνησε»²³⁶ Έφ' όσον λοιπόν θά ύπάρχη αὐτή ή αρχή εις τήν διανομήν τών αγαθών, τότε ακριβώς θά κυριαρχή τῶ πνεῦμα τής αγάπης και αδελφосύνης μεταξύ τών μελῶν τών Χριστιανικῶν κοινοτήτων.

Χαρακτηριστική είναι και ή εικὼν τής σποράς και συγκομιδής, τήν όποίαν λαμβάνει ό Παύλος διά νά δείξη ότι και ή έλεημοσύνη και ή συμπαραστάσις πρός τούς πτωχούς είναι σπορά παντός είδους αγαθών και εύλογιῶν, υλικῶν τε και πνευματικῶν ²³⁷ Έπομένως «ό σπείρων φειδομένως φειδομένως και θερίσει, και ό σπείρων έπ' εύλογίαις έπ' εύλογίαις και θερίσει»²³⁸. δηλαδή εκείνος πού θά εύεργετή, διαθέτων τὰ αγαθά του ύπέρ τών άλλων, θά θερίση πολλαπλάσια αγαθά, έαν ὅχι εις τήν παροῦσαν, ὅπωςδήποτε όμως εις τήν μέλλουσαν ζωήν²³⁹. Διά τοῦτο λοιπόν επιβάλλεται ή προθυμία, ή χαρά και ή ειλικρινής αγάπη. Έλεημοσύνη πού γίνεται έξ ανάγκης ή από επίδειξιν, ως πολλάκις πράττουν οί φιλάργυροι, οὔδεμίαν ὠφέλειαν άποκομίζει, ένῶ ό έλεῶν από αγάπην δανίζει εις τόν Θεόν, ό όποιος άσφαλώς θά δώση πλουσίους τούς καρπούς, ὥστε οί έλεοῦντες νά περισσεύουν και νά είναι πλούσιοι και αὐτάρχεις έν παντί και πάντοτε²⁴⁰. Ό Θεός δύναται νά δώση εις τόν άνθρωπον πλούσια υλικά αγαθά, αλλά και νά αύξήση τήν προθυμίαν και αγαθήν διάθεσιν, ὥστε νά γίνωνται εύεργετικοί πρός τούς άλλους. Ή πρόνοια τοῦ Θεοῦ αύξάνει τούς καρπούς τής γῆς και παρέχει έπάρκειαν αγαθών, ὅχι μόνον διά τās ανάγκας ένός έκάστου, αλλά νά προσφέρουν και εις τούς άλλους, σπείροντες οὔτω σπέρματα αγαθοεργίας, διά νά θερίσουν τήν πλούσιαν συγκομιδήν εις τήν μέλλουσαν ζωήν²⁴¹. «Δυνατός δέ ό Θεός πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εις υμᾶς, ίνα έν

232. Π. Ν. Τρεμπέλα - 'Υπόμνημα εις τās 'Επιστολάς τής Καινῆς Διαθήκης, Τόμος Α' - 'Αθήναι, 1956, σελ. 420.

233. Α'. Κορινθ. ιστ, 1.

234. Βασ. Χ. 'Ιωαννίδου - 'Ενθ' άνωτέρω, σελ. 56.

235. Β'. Κορινθ. η, 2.

236. Αὐτόθι, η, 12 - 16.

237. Βασ. Χ. 'Ιωαννίδου - 'Ενθ' άνωτέρω, σελ. 57.

238. Β'. Κορινθ. θ, 6.

239. Π. Ν. Τρεμπέλα - 'Ενθ' άνωτέρω, σελ. 516.

240. Βασ. Χ. 'Ιωαννίδου - 'Ενθ' άνωτέρω, σελ. 58.

παντί πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν, καθὼς γέγραπται· ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι καὶ ἄρτον εἰς βρώσιν χορηγῆσαι καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξῆσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν»²⁴². Ἐπομένως ὁ Χριστιανὸς ὀφείλει νὰ καταστήσῃ συνείδησιν εἰς τὸν ἑαυτὸν του ὅτι ἐπιβάλλεται νὰ εἶναι εὐεργετικὸς πρὸς τοὺς πτωχοὺς, διότι καὶ εἰς τὴν ἐργασίαν του ὁ Κύριος ἐπιδαφιλεῖ πλούσια τὰ ἀγαθὰ καὶ ἐντὸς τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ζῇ ἐκ τῶν πλουσίων εὐεργεσιῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο σαφῶς μαρτυρεῖ ὁ Παῦλος, ὅταν λέγῃ πρὸς τοὺς Κορινθίους ὅτι «γινώσκετε τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὢν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε»²⁴³. Τὴν μέριμναν τέλος ὑπὲρ τῶν πτωχῶν συνιστᾷ καὶ πρὸς τοὺς Γαλάτας, εἰς τοὺς ὁποίους παραγγέλλει ἐκ Κορίνθου διὰ τὴν ἀποστολὴν τῆς λογίας εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ λέγει «μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημονεύωμεν, ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι»²⁴⁴. Καὶ ἡ μέριμνα αὕτη δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται μόνον εἰς τοὺς ἔχοντας τὰ αὐτὰ συναισθήματα με' ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἐπεκτείνεται καὶ πρὸς τοὺς ἐναντι ἡμῶν ἐχθρικῶς διακειμένους²⁴⁵.

Μετὰ τοῦ πλούτου καὶ τῆς πτωχείας στενὰ συνδέει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ιδιοκτησίας, τὸ ὁποῖον ἀναγνωρίζει μὲν, τηρεῖ ὅμως οὐδετέραν στάσιν καὶ ἐναντι αὐτοῦ, ὅπως καὶ ἐναντι τοῦ πλούτου, «περιοριζόμενος εἰς τὴν ἀπὸ θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς πλευρᾶς κατόπτεισιν καὶ κρίσιν αὐτοῦ»²⁴⁶. Ἐπομένως δὲν θεωρεῖ ἐμπόδιον τὴν ιδιοκτησίαν διὰ νὰ καταρτισθῇ ὁ ἄνθρωπος πνευματικῶς καὶ νὰ ζῇ κατὰ Χριστόν, ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν, «ἡ ὁποία δύναται νὰ ἐμφωλεύῃ ὑπὸ τὰ διάφορα εἶδη τῆς κακίας εἰς τὰς καρδίας τόσοι τῶν κατόχων περιουσίας, ὅσον καὶ τῶν ἐνδεῶν»²⁴⁷. Συνηθεστέρα δὲ μορφή ἁμαρτίας εἶναι ἡ ὑπέρμετρος προσκόλλησις εἰς τὰ ὕλικά ἀγαθὰ πού βαρυνεῖται ἐκτρέπεται εἰς τὴν πλεονεξίαν, «ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρία»²⁴⁸. Διὰ νὰ ἀποφευχθῇ ὅμως τοῦτο, κατὰ τὸν Παῦλον, πρέπει νὰ δημιουργηθῇ μία ἰδεώδης κοινωνία ἀνθρώπων πού θὰ ἔχῃ ὡς ἰδανικὸν τὴν Βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν. Ἡ ἰδεώδης δὲ αὕτη κοινωνία δὲν γνωρίζει διακρίσεις, ἀλλ' εἶναι μία ἀδελφότης, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι, διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἱκανοτήτων καὶ διακρίσεων, συνεργάζονται ἁρμονικῶς με' τὴν συναίσθησιν ὅτι μετέχουν ὅλοι ἐξ ἴσου εἰς τὴν κοινὴν δημιουργίαν διὰ τὸ καλὸν τῆς κοινωνίας²⁴⁹. Αὐτὴν τὴν ἀδελφότητα παρομοιάζει παραστατικώτατα πρὸς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴν (ιβ', 14-17), ἀντίστοιχον τεμάχιον τοῦ ὁποίου δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὴν Παγκόσμιον Φιλολογίαν πού νὰ περιγράψῃ τόσοι ἀπλᾶ καὶ παραστατικᾶ τὴν συνεργασίαν ὅλων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, ἐντὸς μιᾶς ἀτμοσφαίρας ἐνότῃτος καὶ κατανοήσεως. Ἐπομένως, ἐφ' ὅσον ἀποφεύγεται ἡ πλεονεξία εἰς τὴν ἀπόκτησιν περιουσίας πού ἐξευτελίζει τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα, ἡ ιδιοκτησία δὲν ἀποτελεῖ ἁμαρτήμα.

241. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 512.

242. Β'. Κορινθ. θ, 8-10.

243. Β'. Κορινθ. η, 9.

244. Γαλάτ. β, 10.

245. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ὑπόμνημα εἰς τὰς ἐπιστολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης, Τόμος Β' - Ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 26.

246. Π. Ἱ. Μπρατσιώτου - Ἡ κοινωνικὴ διδασκαλία τοῦ Ἀπ. Παύλου - Περιοδ. «Ἀκτῖνες» ἔτους 1951, σελ. 250.

247. Παν. Δημητροπούλου - Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Ἠθικὴ - Ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 192.

248. Κολοσ. γ, 5, Ἐφεσ. ε, 5.

249. Δημοσθ. Σαβράμη - Τὸ νόημα τῆς ἐργασίας - Ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 68.

Ἡ ἀναγνώρισις τοῦ δικαιώματος τῆς ιδιοκτησίας τῶν Χριστιανῶν ὑπὸ τοῦ Παύλου καταφαίνεται καὶ ἐξ ἄλλων μαρτυριῶν τῶν ἐπιστολῶν του. Ἐκεῖνο ὅμως πού ἰδιαίτερώς τονίζεται εἰς αὐτὰς εἶναι ἡ ἀνάγκη τῆς καλῆς δαιχειρίσεως τῆς περιουσίας. Οὐδαμοῦ ἀπαντᾷ περίπτωσις βιαίας ἢ διὰ πειθαναγκασμοῦ στερήσεως τῆς ιδιοκτησίας²⁵⁰, ἀλλὰ κυριαρχεῖ μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐθελουσίας προσφορᾶς πρὸς περίθαλψιν τῶν ἐνδεῶν. Ἦτο κοινὴ συνείδησις τῶν Χριστιανῶν ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν πού εἶχεν ἰδρύσει ὁ Παῦλος ὅτι σκοπὸς τῆς περιουσίας δὲν ἦτο ἀπλῶς ἡ ἐξ αὐτῆς ἀπόλαυσις ἀγαθῶν ὑπὸ τοῦ κτήτορος, ἀλλὰ τὸ «ἐργάζεσθαι τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως»²⁵¹. Τὸ ἀγαθὸν ὅμως αὐτὸ θὰ προσφέρεται ἐξ ἀγάπης, ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως καὶ ἐξ ἀγαθοῦ συνειδότος, διότι «ἡ προθυμία τοῦ θέλει»²⁵² ἐκτιμᾶται μετὰ τῆς ἀγάπης· ἄλλως «καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου... ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι»²⁵³. Ὅλα αὐτὰ λοιπὸν καταδεικνύουν σαφῶς ὅτι ἡ ιδιοκτησία δὲν ἔχει ὡς σκοπὸν τὸν πλουτισμόν, ἀλλὰ τὴν αὐτάρκειαν, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὰς ἀπαραιτήτους διὰ τὴν καθημερινὴν ζωὴν «διατροφὰς καὶ σκεπάσματα»²⁵⁴, διότι εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν «οὐδὲν εἰσενέγκαμεν... δῆλον ὅτι οὐδὲν ἐξενεγκεῖν τι δυνάμεθα»²⁵⁵. Καὶ ὁ πλουσιώτερος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου δὲν θὰ ἀποκομίσῃ μεθ' ἑαυτοῦ οὔτε τὸ φέρετρόν του, οὔτε τὸν τάφον του, ἀλλὰ προσωρινῶς μόνον θὰ χρησιμοποιήσῃ δι' ἑαυτὸν ταῦτα²⁵⁶. Ὡστε λοιπὸν εἰς τὴν ιδιοκτησίαν πρέπει νὰ ἐπικρατῇ, κατὰ τὸν Παῦλον, ἡ ἀρχὴ τῆς αὐταρκειᾶς.

Ἀφοῦ κατὰ τὴν ἐργασίαν ὁ Χριστιανὸς δὲν θέτει ὡς σκοπὸν τὸν πλουτισμόν καὶ τὴν ἰδικήν του ἀπόλαυσιν καὶ εὐημερίαν, ἀλλὰ τὸ «ἐργάζεσθαι τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας»²⁵⁷, ἐπιβάλλεται ὅπως κατὰ τὴν ἄσκησιν αὐτῆς δεσπόζουν καὶ ἐνταῦθα αἱ δύο θεμελιώδεις ἀρεταὶ τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς δικαιοσύνης. Τοῦτο ἰδιαίτερώς τονίζει ὁ Παῦλος πρὸς τὸν Τιμόθεον, λέγων· «Δίωκε δικαιοσύνην, εὐσέδειαν, πίστιν, ἀγάπην, ὑπομονήν, πραότητα»²⁵⁸. Ἡ δικαιοσύνη, ἡ πίστις, ἡ ἀγάπη, ἡ εἰρήνη, ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ πραότης εἶναι ἀρεταί, αἱ ὁποῖαι συνιστοῦν τὴν καθόλου ἀρετήν²⁵⁹. Αὐτὴ δὲ ἡ δικαιοσύνη κατὰ τὰς μεταξὺ των σχέσεις τῶν Χριστιανῶν εἶναι προϋπὸθεσις, κατὰ τὸν Παῦλον, τῆς ἀπολάυσεως τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ· «οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὁρώσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν Πνεύματι Ἀγίῳ»²⁶⁰. Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ οὐσία τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, δι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος εἰς τὸ κύκνειον ἄσμα του πρὸς τὸν Τιμόθεον θὰ ζητήσῃ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸν στέφανον τῆς δικαιοσύνης, ὡς ἀνταμιδοῦν τῶν ὑπηρεσιῶν του, τὰς ὁποίας ὁ Θεὸς ὡς δίκαιος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λησμοήσῃ²⁶¹.

Οἱ πιστοί, λέγει ὁ Παῦλος πρὸς τοὺς Κορινθίους, εἶναι καὶ πάντοτε ὀφείλουν νὰ εἶναι δίκαιοι, ἐνῷ οἱ ἄπιστοι εἶναι ἄνομοι καὶ ἄδικοι. Οἱ πιστοί, ἐνούμενοι μὲ

250. Παν. Δημητροπούλου - Ἡ πίστις τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας ὡς κανὼν ζωῆς - "Ενθ' ἄνωτέρω, σελ. 374.

251. Γαλάτ. στ, 10.

252. Β'. Κορινθ. η, 11.

253. Α'. Κορινθ. ιγ, 3.

254. Α'. Τιμ. στ, 8.

255. Αὐτόθι στ, 7.

256. Π. Ν. Τρεμπέλα - "Ενθ' ἄνωτέρω, σελ. 387.

257. Γαλάτ. στ, 10.

258. Α., Τιμ. στ, 11 καὶ Β'. Τιμ. β, 22.

259. Π. Ν. Τρεμπέλα - "Ενθ' ἄνωτέρω, σελ. 408.

260. Ρωμ. ιδ, 17.

261. Β'. Τιμ. δ, 8 καὶ Π. Ν. Τρεμπέλα - "Ενθ' ἄνωτέρω, σελ. 420.

τὸν Χριστόν, γίνονται τὸ φῶς, ἐνῷ οἱ ἄπιστοι, ἀπωθήσαντες τὸν Χριστόν, εἶναι θυσιζόμενοι εἰς τὸ σκότος²⁶². «τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνομίας; Τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;»²⁶³ Ἡ δύναμις λοιπὸν τῆς πίστεως εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε δι' αὐτῆς ὅλοι οἱ ἅγιοι ἄνδρες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης «εἰργάσαντο δικαιοσύνην»²⁶⁴, δηλαδή εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς των ἐπολιτεύθησαν μὲ δικαιοσύνην. Ἀλλὰ καὶ ὁ Νῶε, κατὰ τὸν Παῦλον, εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς του ἦτο τοιοῦτος, ὥστε «τῆς κατὰ πίστιν δικαιοσύνης ἐγένετο κληρονόμος»²⁶⁵, δηλαδή ἡ πίστις ἐχάρισεν εἰς αὐτὸν τὸ ὄνομα τοῦ δικαίου. Ἡ δικαιοσύνη δημιουργεῖ «τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα»²⁶⁶ καὶ θωρακίζει τὸν Χριστιανὸν²⁶⁷ εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν του. Εἰς τὴν ἔννοιαν τέλος τῆς δικαιοσύνης ὁ Παῦλος περιλαμβάνει καὶ τὴν ἄσκησιν τῆς φιλανθρωπίας· «ἐσχόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα»²⁶⁸.

Ὅλα τὰ ἀνωτέρω δικαιολογοῦν τὴν ἀποστροφὴν τοῦ Παύλου πρὸς τοὺς ἀδίκους καὶ τὴν ἀδικίαν, τὴν ὁποίαν θεωρεῖ ἀπάτην καὶ ἀσυμβίβαστον μὲ τὸν ἄνθρωπον, τὸν φέροντα τὸν τίτλον τοῦ Χριστιανοῦ. Οὕτως, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Τιμόθεον, τὸν προτρέπει καὶ συμβουλεύει, ὅπως «ἀποστήτω ἀπὸ ἀδικίας πᾶς ὁ ὀνομάζων τὸ ὄνομα Κυρίου»²⁶⁹. Ἐπομένως ὁ ἐργαζόμενος τὴν ἀδικίαν εἶναι ἄνθρωπος πεπλανημένος καὶ ἁμαρτωλός. Πλάνη καὶ ζωὴ ἀδικίας ὑποδογηθοῦνται καὶ ἐνισχύονται ἀμοιβαίως²⁷⁰. Οἱ ἄδικοι δὲν ἀγαποῦν τὴν ἀλήθειαν «εἰς τὸ σωθῆναι αὐτοὺς καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστευσάντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ»²⁷¹. Εἶναι λοιπὸν οἱ ἄδικοι διάνοιαι ἐσκοτισμένοι, διὰ τοῦτο ὡς συνέπειαν τῆς ἀδικίας των θὰ ἔχουν τὴν στέρησιν τοῦ φωτισμοῦ τῆς ἀληθείας· ἡ ἀλήθεια δὲ αὕτῃ εἶναι ὁ Χριστός, ὁ ὁποῖος χάριν αὐτῆς ἤλθεν εἰς τὸν κόσμον. Οὕτω καὶ ὁ Χριστιανὸς ὁ ἀγαπῶν τὸν συνάνθρωπόν του χαίρει, ὅταν βλέπῃ νὰ ἐπικρατῇ ἡ ἀλήθεια, οἱ δὲ ἄνθρωποι κανονίζουν τὴν συμπεριφορὰν των συμφώνως πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου. Ἡ ἀγάπη λοιπὸν «οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ»²⁷².

Ἐκτὸς ὅμως τῆς βιοποριστικῆς ἐκτενῆ λόγον κάμνει ὁ Παῦλος καὶ περὶ τῆς ἀναπλαστικῆς καὶ σωστικῆς ἐργασίας. Οὕτως, ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐργασίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, λέγει ὅτι πᾶσας τὰς πρὸς ἐργασίαν τοῦ ἀναπλαστικοῦ καὶ σωστικοῦ ἔργου ἰκανότητάς «ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται»²⁷³. Ἰδιαιτέραν ἔμφασιν καὶ σημασίαν δίδει εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ ἀγαθοῦ. Εἶναι γνωστὸν ὅτι, ἔνεκα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου ἔχει διαφθορὰν μὲ ἀποτέλεσμα εὐκόλως μὲν νὰ ὠθῆται πρὸς τὸ κακόν, δυσκόλως δὲ καὶ κατόπιν μεγάλης πολλᾶκις προσπάθειας νὰ κατορθώγῃ ἐργαζόμε-

262. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 489.

263. Β'. Κορινθ. στ, 14.

264. Ἐβρ. ια, 33.

265. Ἐβρ. ια, 7.

266. Ἐφεσ. δ, 24.

267. Ἐφεσ. στ, 14.

268. Β'. Κορινθ. θ, 9.

269. Β'. Τιμ. β, 19.

270. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ὑπόμνημα εἰς τὰς ἐπιστολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης, Τόμος Α' - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 326.

271. Β'. Θεσσ. β, 10-12.

272. Α'. Κορινθ. ιγ, 6.

273. Α'. Κορινθ. ιβ, 11.

νος τὸ ἀγαθόν. Τοῦτο ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, συνιστᾷ καὶ προτρέπει ὅπως ἀγωνιζώμεθα διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς ἀρετῆς, ἡ ὁποία θὰ εἶναι καὶ ἡ μεγίστη ἀμοιβὴ ἐκ τῆς πνευματικῆς μας ἐργασίας. Ἰσως κοπιᾶσωμεν δὲν πρέπει ὅμως νὰ καταβαλῶμεθα ἀπὸ τοὺς κόπους καὶ νὰ ἀπογοητευώμεθα, διότι εἰς τὸν πρόποντα χρόνον θὰ λάβωμεν τὴν ἀμοιβὴν τῶν κόπων μας, ἡ ὁποία θὰ εἶναι διὰ πάντα ἐργαζόμενον τὸ ἀγαθόν «δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη»²⁷⁴. Διότι ἡ ἐργασία, ὅταν δὲν σκοπῇ εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἔχει ἀπολέσει τὸν πνευματικόν της χαρακτήρα καὶ ὑποβιβάζει τὸν ἄνθρωπον²⁷⁵. Ἐπομένως «τὸ καλὸν ποιῶντες μὴ ἐκκακῶμεν» καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσωμεν, μὴ ἐκλυόμενοι»²⁷⁶. Διὰ τὴν ἀπόληψιν δὲ τῆς ἐκ τῆς πνευματικῆς ἐργασίας ἀμοιβῆς, ἡ ὁποία θὰ εἶναι βεβαία εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, πρέπει νὰ ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθόν τῶρα πού εὐρισκόμεθα εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν. Ἡ προσφορὰ τοῦ πνευματικοῦ μας ἔργου θὰ περιλαμβάνῃ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, ἰδιαίτατα ὅμως τοὺς Χριστιανούς, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ προτιμῶμεν²⁷⁷.

Διὰ τὸν Παῦλον τόσον μεγάλην ἀξίαν ἔχει ἡ πνευματικὴ ἐργασία, ὥστε οἱ Χριστιανοὶ ὀφείλουσιν ὄχι μόνον νὰ μὴ περιφρονοῦν τοὺς ἐργαζομένους αὐτὴν, ἀλλὰ νὰ τοὺς διευκολύνουν εἰς τὴν δρᾶσιν των. Πρέπει νὰ συνειδητοποιήσουν ὅτι ὁ πνευματικὸς διάκονος «ἔργον Κυρίου ἐργάζεται»²⁷⁸. Ἀλλὰ καὶ ὁ πνευματικὸς ἐργάτης, ὡς διάκονος τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ, κυρίαν μέριμναν κατὰ τὴν ἐπιτέλεισιν τοῦ ὑψηλοῦ ἔργου του πρέπει νὰ ἔχῃ πῶς θὰ ἀρέσῃ εἰς τὸν Θεὸν καὶ ὄχι εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπιβάλλεται ἐπομένως νὰ εἶναι πρόθυμος εἰς τὸ νὰ κοπιᾷ χάριν αὐτοῦ, προσεκτικὸς δὲ εἰς τὴν ἐπιτέλεισίν του, διὰ νὰ μὴ ἀντιμετωπίξῃ οὕτω τὴν κοινὴν καταισχύνῃ²⁷⁹. Πνευματικοὶ ἐργάται ἐργαζόμενοι τὸ ἔργον των πρὸς ἐπίδειξιν καὶ ἀπὸ ἰδιοτέλειαν εἶναι ἀνάξιοι νὰ ὀνομάζωνται οὕτω, διότι αὐτοὶ εἶναι ψευδᾶπόστολοι, «ἐργάται δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ»²⁸⁰. Αὐτοὺς τοὺς ψευδαποστόλους ἀλλαχοῦ τοὺς ὀνομάζει «κακοὺς ἐργάτας»²⁸¹, διότι αὐτοὶ, ἀντὶ νὰ ἐργασθοῦν πρὸς οἰκοδόμησιν τῶν πιστῶν, προσεπάθουν μὲ ἔνδυμα προβάτου νὰ ἐξαπατήσουν τοὺς ἀπλουστέρους τῶν Χριστιανῶν.

Ἄλλη μαρτυρία ἐπιβεβαιοῦσα τὴν σημασίαν πού ἀπέδιδεν ὁ Παῦλος εἰς τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν εἶναι ἡ διαρκὴς προσπάθεια καὶ ὁ ἀγὼν πρὸς νουθεσίαν τῶν πιστῶν²⁸². Τέλος «τὸ περιβάλλον εἰς τὸ ὁποῖον εἰργάσθη ὁ Παῦλος κατέστη κέντρον ἱεραποστολικῆς δράσεως, γεγονὸς τὸ ὁποῖον διδάσκει ὅτι καὶ ὁ σύγχρονος ἐργαζόμενος ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας δύναται νὰ μεταβάλῃ τὸν τόπον ἐργασίας του εἰς εὐκαιρίαν διαδόσεως τῶν Χριστιανικῶν ἀρχῶν»²⁸³.

Ὅλα ὅσα μέχρι τοῦδε ἀνεπτύχθησαν διὰ τὴν περὶ τῆς ἐργασίας διδασκαλίαν τοῦ Παύλου ἀποδεικνύουν τὸν βαθύτατον σεβασμὸν πρὸς αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑψηλὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν τὴν ἀνήγαγεν ὁ Χριστιανισμός. Ἡ διδασκαλία αὕτῃ δὲν

274. Ρωμ. β, 10.

275. Δημοσθ. Σαβράμη - Ἡ περὶ ἐργασίας διδασκαλία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 31.

276. Γαλάτ. στ, 9.

277. Γαλάτ. στ, 10 «Ἄρα οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθόν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως».

278. Α'. Κορινθ. ιστ, 10.

279. Β'. Τιμ. β, 15 «Σπούδασον, σεαυτὸν δόκιμον παραστήσαι τῷ Θεῷ, ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον, ὁρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας».

280. Β'. Κορινθ. ια, 13.

281. Φιλιπ. γ, 2.

282. Πράξ. λ, 81.

283. Δημοσθ. Σαβράμη - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 48.

περιορίζεται εἰς μίαν μόνον ἐποχὴν, ἀλλ' ἀποτελεῖ καὶ θὰ ἀποτελῇ τὸν θεμελιώδη ὁδηγὸν πάσης ἐποχῆς. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος εἰργάζετο καὶ διὰ τῆς τιμίας ἐργασίας του ἔδωκεν ὑπόδειγμα πρὸς μίμησιν καὶ κατέστη «τύπος» παντὸς ἐργαζομένου. Ἐναπόκειται πλέον εἰς πάντα ἄνθρωπον νὰ ἀποφασίσῃ καὶ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ ὑπέρχον αὐτὸ παράδειγμα.

3. Λοιποὶ συγγραφεῖς

Ἐκ τῶν ὑπολοίπων συγγραφέων τῶν διβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐλαχίστας μαρτυρίας περὶ ἐργασίας ἀντλούμεν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν βιοποριστικὴν ἐργασίαν χαρακτηριστικὸς ἐν προκειμένῳ εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου ἔλεγχος τῶν πλουσίων διὰ τὰς εἰς θάρος τῶν ἐργατῶν ἀδικίας. Οἱ πλούσιοι ἀντὶ νὰ ταπεινωθοῦν ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, καυχῶνται διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις των. Τοῦτο πράττουν, διότι πιστεύουν ὅτι εἶναι μόνιμοι πολῖται τῆς ζωῆς αὐτῆς. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ὀρμώμενοι, ὅχι μόνον θησαυρίζουν ὑλικοὺς θησαυροὺς μετ' ἄνομα μέσα, ἀλλὰ κατακρατοῦν καὶ καταπατοῦν τὸ δίκαιον ἐκείνων πού εἰργάσθησαν εἰς τὰ κτήματά των. Ἐναντίον αὐτῶν καταφέρεται μετὰ δριμύτητος ὁ ἀδελφόθεος Ἰάκωβος, λέγων ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως θὰ ἐλεγχθοῦν διὰ τὴν ματαιότητα καὶ σκληρότητα των, ὁ δὲ μισθὸς τῶν ἐργατῶν πού ἐθέρισαν τοὺς ἀγρούς των θὰ κραυγάζῃ, διότι τὸν κατεκράτησαν καὶ αἱ κραυγαὶ τῶν θεριστῶν ἔφθασαν εἰς τὰ ὦτα τοῦ Κυρίου· «ἄγε νῦν οἱ πλούσιοι, κλαύσατε ὀλολύζοντες ἐπὶ ταῖς ταλαιπωρίαις ὑμῶν ταῖς ἐπερχομέναις. Ὁ πλοῦτος ὑμῶν σέσηπε καὶ τὰ ἱμάτια ὑμῶν σητόδρωτα γέγονεν, ὁ χρυσὸς ὑμῶν καὶ ἄργυρος κατίωται, καὶ ὁ ἴδς αὐτῶν εἰς μαρτύριον ὑμῖν ἔσται καὶ φάγεται τὰς σάρκας ὑμῶν ὡς πῦρ ἐθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις· ἰδοὺ ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν τῶν ἀμησάντων τὰς χώρας ὑμῶν ὁ ἀπεστερημέος ἀφ' ὑμῶν κράζει, καὶ αἱ βοαὶ τῶν θερισάντων εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαὼθ εἰσεληλύθασιν. Ἐτρυφήσατε ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐσπαταλήσατε, ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. Κατεδικάσατε, ἐφονεύσατε τὸν δίκαιον· οὐκ ἀντιτάσσεται ὑμῖν»²⁸⁴.

Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Ἰακώβου διαπιστοῦται ὅχι μόνον ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν ἐργασίαν, ἀλλ' ὅτι οἱ ἐργαζόμενοι τυγχάνουν τῆς προστασίας τοῦ Θεοῦ κατὰ παντὸς ἀδικούντος αὐτοῦς. Ἡ ἀμοιβὴ ἐπομένως τῆς ἐργασίας εἶναι ἀναφαίρετον δικαίωμα παντὸς ἐργαζομένου τιμίως, διὰ τοῦτο καὶ οἱ κατακρατοῦντες αὐτὴν πλούσιοι γαιοκτήμονες θὰ ἔχουν δικαίαν τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ. Ἡ μαρτυρία ὅμως αὕτη θεωρεῖται ἀξιόλογος καὶ διὰ τὰς πληροφορίας περὶ ἀσκήσεως τῆς γεωργίας κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους. Οὕτω μανθάνομεν περὶ ὑπάρξεως ἐκτεταμένων καλλιεργημένων ἀγρῶν, περὶ θεριστῶν, θερισμοῦ καὶ ἀμοιβῆς τῶν θεριστῶν ὑπὸ τῶν γαιοκτημόνων. Εἰς ἄλλον δὲ σημεῖον τῆς ἐπιστολῆς του, συνιστῶν ὑπομονὴν ἔναντι τῶν ἀδίκων πλουσίων, μνημονεύει καὶ πάλιν παράδειγμα ἐκ τοῦ γεωργικοῦ βίου, ὅπου ὁ γεωργὸς μετ' ἐκτεταμένην ὑπομονὴν «ἐκδέχεται τὸν τίμιον καρπὸν τῆς γῆς»²⁸⁵. Οὗτος ἀναιμένει κατ' ἀρχὴν τὴν πρώϊμον βροχὴν πού καθιστᾷ τὴν γῆν κατάλληλον πρὸς σποράν, κατὰ δὲ τὴν ἄνοιξιν τὴν ὀψιμον βροχὴν, ἡ ὁποία ποτίζει τὸν ἀναφυέντα σπόρον²⁸⁶.

Ἐλεγχον δριμύτατον ἀσκεῖ ὁ Ἰάκωβος καὶ ἔναντίον ὅλων τῶν ἐμπόρων καὶ ἐπιχειρηματιῶν τῆς ἐποχῆς του, οἱ ὅποιοι, ἀντὶ νὰ ταπεινωθοῦν ἔναντι τοῦ Θεοῦ διὰ τὰς ἀμαρτίας των, καυχῶνται διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις των καὶ πιστεύουν εἰς τὴν στα-

284. Ἰακώβου ε, 1—6.

285. Ἰακώβου, ε, 7.

286. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους καὶ τὰς ἐπτὰ Καθολικὰς - Ἀθῆναι 1941, σελ. 222.

θερότητα και μονιμότητα αὐτῶν. Σεῖς, ἀναφέρει, οἱ ὅποιοι λέγετε «πορευσόμεθα εἰς τήνδε τὴν πόλιν καὶ ποιήσομεν ἐκεῖ ἐνιαυτὸν ἓνα καὶ ἐμπορευσόμεθα καὶ κερδήσομεν»²⁸⁷ δὲν ἔχετε ἀντιληφθῆ τί εἶναι ἡ ζωὴ σας; Τιποτένια, ἀπαντᾷ ὁ ἴδιος²⁸⁸. Ἰδιαιτέρως σημαντικοὶ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν οἱ λόγοι αὐτοῦ τοῦ Ἀποστόλου, διότι διδάσκουν τὴν θεῖαν καταγωγὴν τῆς ἐργασίας. Ἐπομένως οἱ ἐργαζόμενοι πρέπει νὰ ἀντιλαμβάνονται ὅτι εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν εἶναι ἐργάται καὶ οἰκονόμοι τοῦ Θεοῦ. Τὰς αὐτὰς μαρτυρίας ἔχομεν καὶ ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου, ὅπου βλέπομεν ὅτι οἱ ἔμποροι τῆς νοητῆς Βαβυλῶνος, κυριευμένοι ἀπὸ ἀλαζονείαν καὶ ἐγωϊσμόν, ἐστήριζαν τὰ πάντα εἰς τὰ ἐμπόρια καὶ τὰ πλούτη των. Αὐτοὶ ὅμως οἱ ἔμποροι τῆς γῆς, οἱ ὅποιοι «ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ στρήνους αὐτῆς ἐπλούτησαν»²⁸⁹, τῶρα πλέον «κλαύσουσι καὶ πενθήσουσιν ἐπ' αὐτήν»²⁹⁰, διότι τὰ ἐμπορεύματά των δὲν θὰ ἀγοράζῃ κανεὶς πλέον, ἀφοῦ ἡ πόλις θὰ καταστραφῇ διὰ τὰς ἁμαρτίας τῶν κατοίκων της.

Οἱ πλούσιοι θεωροῦνται ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου ὡς μία τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ἀπευθύνεται δὲ πρὸς αὐτοὺς μετ' αὐστηρότητος «ἀποσκοπῶν κυρίως, ἵνα καταστήσῃ σαφές εἰς τοὺς Χριστιανοὺς ἀναγνώστας, πόσον ἀνόητος εἶναι ὁ θαυμασμός καὶ ἡ κατάπληξις, ἅτινα οἱ πολλοὶ δοκιμάζουσι διὰ τὰ πλούτη»²⁹¹. Ἐπομένως ὁ πλούσιος πρέπει νὰ εἶναι ταπεινὸς καὶ ὄχι ὑπερόπτης καὶ ἐγωϊστῆς, διότι, ὥς ἔχῃ ὑπ' ὄψιν του, «ὡς ἄνθος χόρτου παρελεύσεται»²⁹². Πάντως ἐκ τοῦ δριμυτάτου γενικῶς ἐλέγχου τοῦ Ἰακώβου ἐναντίον τῶν πλουσίων τῆς ἐποχῆς του συνάγεται ὅτι τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα ἦτο δξύτατον, ἡ δὲ ἀδικία τῶν πλουσίων ἐναντίον τῶν πτωχῶν ἦτο καταφανής. Οὗτοι κατεδυνάστευον τοὺς πτωχοὺς, τοὺς κατεξητελίζον καὶ τοὺς ὠδήγουν εἰς τὰ δικαστήρια. Αὐτοὶ οἱ πλούσιοι ἐβλασφήμουν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, μετὰ τὸ ὅποιον ὠνομάζοντο οἱ Χριστιανοί²⁹³. Βεβαίως εἶναι ἄγνωστον πῶς οἱ πλούσιοι κατεδυνάστευον ἀκριβῶς τοὺς πτωχοὺς, δὲν ἦσαν ὅμως ἄγνωστοι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην αἱ κοινωνικαὶ τάξεις τῶν Φαρισαίων, Γραμματέων καὶ Σαδδουκαίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκετελέγοντο καὶ πολλοὶ πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ ἀξιωματοῦχοι τῶν χρόνων ἐκείνων. Αὐτοί, ὡς γνωστόν, ἦσαν ἐναντίον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐνταῦθα ὁ Ἰακώβος μᾶλλον ἐννοεῖ καταπίεσεις ἀστικοῦ καὶ κοινωνικοῦ χαρακτῆρος ἐκ δανείων, τόκων²⁹⁴ κλπ. Ἡ καυτηρίασις τῆς σκληρότητος τῶν πλουσίων ἐναντι τῶν πτωχῶν καὶ τῆς ματαιότητος τοῦ πλούτου εἶναι τὸ προσφιλὲς θέμα τοῦ Ἰακώβου, αὐτὸς δὲ ὁμοῦ μετὰ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ εἶναι οἱ δύο συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι ἀσχολοῦνται περισσότερο μετὰ τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα τῶν πλουσίων καὶ τῶν πτωχῶν²⁹⁵.

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἰακώβου ὑπὲρ τῶν πτωχῶν δὲν ὀφείλεται ἀπλῶς καὶ μόνον εἰς τὸ γεγονὸς τῆς πτωχείας, διότι οὔτε ἡ πτωχεία, οὔτε τὰ πλούτη αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ καθιστοῦν τὸν ἄνθρωπον ἀγαθὸν ἢ κακόν²⁹⁶, ἀλλ' εἰς τὸ ὅτι οἱ πτωχοὶ τοὺς ὁποίους μνημονεύει ἦσαν «πλούσιοι ἐν τῇ πίστει καὶ κληρονόμοι τῆς βασιλείας ἧς ἐπηγγείλατο τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν»²⁹⁷. Πτωχοὶ λοιπὸν ἀγαπητοὶ εἰς τὸν Θεὸν εἶναι

287. Ἰακώβου δ, 13.

288. Αὐτόθι δ, 14.

289. Ἀποκάλ. Ἰωάνν. ιη, 7.

290. Αὐτόθι ιη, 11.

291. Π. Ν. Τρεμπέλα - "Ενθ' ἄνωτέρω, σελ. 219.

292. Ἰακώβου α, 10.

293. Ἰακώβου β, 6—7.

294. Π. Ν. Τρεμπέλα - "Ενθ' ἄνωτέρω, σελ. 105.

295. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - "Ενθ' ἄνωτέρω, σελ. 89.

296. Π. Ν. Τρεμπέλα - "Ενθ' ἄνωτέρω, σελ. 194.

297. Ἰακώβου β, 5.

μόνον εκείνοι που έχουν αναγεννηθῇ ἐσωτερικῶς διὰ τῆς Χάριτος Αὐτοῦ²⁹⁸.

Ἡ ἰσορροπία ὁμῶς μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν κοινωνικῶν τάξεων τῶν πλουσίων καὶ τῶν πτωχῶν ἐπιτυγχάνεται, ὅταν ἐπικρατῇ ἡ δικαιοσύνη εἰς τὴν κοινωνίαν. Ἡ δικαιοσύνη, κατὰ τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, ἔχει τὴν πηγὴν τῆς εἰς τὸν Χριστόν. Ἐπομένως, λέγει, «ἐὰν εἰδῇτε ὅτι δίκαιός ἐστι, γινώσχετε ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται»²⁹⁹. Ἡ δικαιοσύνη λοιπὸν ἀποτελεῖ τὸ κύριον γνώρισμα τοῦ Χριστιανοῦ, διότι, ἀφοῦ ὁ Κύριος εἶναι δίκαιος, καὶ πᾶς ἐφαρμόζων ἐν τῇ πράξει τὴν δικαιοσύνην ἔχει γεννηθῇ ἐξ αὐτοῦ, ἀφοῦ τὰ παιδιά ὁμοιάζουν πρὸς τὸν πατέρα των. Αὕτῃ ἄλλωστε ἀναδεικνύεται ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν ιδιότης τοῦ Κυρίου³⁰⁰, ἀφοῦ Οὗτος «ἐν δικαιοσύνῃ κρίγει καὶ πολεμεῖ»³⁰¹, «ἀδίκους δὲ εἰς ἡμέραν κρίσεως κολαζομένους τηρεῖν»³⁰², ἐνῷ γνωρίζει νὰ ἐλευθερώνη πλήρως ἀπὸ κάθε πειρασμὸν καὶ ἐξωτερικὴν στενοχωρίαν τοὺς εὐσεβεῖς. Τὴν στενὴν δὲ σχέσιν τοῦ δικαίου μετὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τονίζει ὁ Ἀπόστολος Πέτρος καὶ εἰς τὴν Α' Καθολικὴν ἐπιστολὴν του, ὅταν λέγῃ «ὅτι ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους καὶ ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν»³⁰³, ἐνῷ ἡ ἁμαρτία θέτει εἰς ἐπικοινωνίαν τὸν ἁμαρτωλὸν μετὰ τοῦ διαδόλου.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ὕλικῆς ἀμοιβῆς τῆς βιοποριστικῆς ἐργασίας, περὶ πνευματικῆς δι' ἔργα πνευματικὰ μᾶς ὁμιλεῖ ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης εἰς τὴν Β' Καθολικὴν ἐπιστολὴν, ὅπου ἀναφέρει ὅτι οἱ Χριστιανοὶ πρέπει νὰ βαδίζουν τὴν ὁδὸν τῆς ἀγάπης, νὰ εἶναι ἠγνωμένοι μεταξύ των, ὥστε νὰ μὴ ἀπολέσουν ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα οἱ κήρυκες τοῦ Θεοῦ Λόγου διὰ κόπων πολλῶν εἰργάσθησαν μεταξύ των, ἀγωνιζόμενοι ἐναντίον τῶν διδασκόντων πλάνας, ἀλλὰ νὰ λάβουν ὡς ἀμοιβὴν ὅλον τὸν μισθὸν των. «Βλέπετε ἑαυτοὺς, ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν τὴν εἰργασάμεθα, ἀλλὰ μισθὸν πλήρη ἀπολάβωμεν»³⁰⁴.

4. Ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην

Ὁ Χριστιανισμὸς, ἐμφανισθεὶς ὡς νέος τρόπος ζωῆς, ἐν ἀντιθέσει μὲ τὸν τρόπον ζωῆς τοῦ ἀρχαίου εἰδωλολατρικοῦ κόσμου, ἐπόμενον ἦτο νὰ λάβῃ θέσιν καὶ ἐναντὶ τῆς δουλείας. Αὐτὴν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν σαφῶς, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην. Οἱ συγγραφεῖς τῆς Καινῆς Διαθήκης πολλάκις καὶ εἰς πολλὰ σημεῖα ἀναφέρουν τὴν λέξιν δοῦλος καὶ δουλεία. Τὰς λέξεις αὐτάς ὁμῶς ἐκλαμβάνουν, ἄλλοτε μὲν ἐν πνευματικῇ ἐννοίᾳ, ὡς ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ, ἄλλοτε δὲ ἐν πραγματικῇ ἐννοίᾳ ὡς ὁ δοῦλος τοῦ Ἀρχιερέως κλπ.

Κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην οὐδεμίᾳ λέξις ἀπαντᾷ, ἡ ὁποία ἐξηλθεν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Κυρίου, καταδικάζουσα εὐθέως τὸν θεσμὸν τῆς δουλείας, παρ' ὅλον ὅτι πολλάκις μνημονεύονται δοῦλοι εἰς αὐτὴν καὶ προϋποτίθεται ἡ δουλεία ὑπὸ τῶν Εὐαγγελίων. Οὐδεὶς ἐπίσης ἐκ τῶν συγγραφέων τῆς Καινῆς Διαθήκης καταδικάζει ἀμέσως τὸν θεσμὸν τῆς δουλείας ἢ εἰσηγεῖται ἐμμέσως τὴν κατάργησίν του³⁰⁵. Τοῦναντίον οἱ δοῦλοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων ἐχρησιμοποιοῦντο ὑπὸ τῶν κυρίων των εἰς παντὸς εἶδους ἐργασίαν. Οὕτως ὁ Κύριος, ξενη-

298. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 40.

299. Α' Ἰωάνν. β, 29.

300. Παν. Ἰ. Μπρατσιώτου - Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου - Ἐν Ἀθήναις 1950, σελ. 278.

301. Ἀποκάλ. Ἰωάνν, ιθ, 11.

302. Β' Πέτρ. β, 9.

303. Α' Πέτρ. γ, 12.

304. Β' Ἰωάνν. 8.

305. Παν. Δημητροπούλου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, Θεολογία, τόμος ΛΑ (1960), σελ. 284.

τευόμενος, ἄφηνε τὴν ἐπιμέλειαν τῆς οἰκίας του εἰς τοὺς δούλους καὶ καθώριζε τὴν οἰκιακὴν ἐργασίαν ἑνὸς ἐκάστου. Οἱ δούλοι εἰργάζοντο ἀκόμη καὶ ὡς θυρωροί³⁰⁶, ὡς φύλακες τῆς οἰκίας κατὰ τὴν νύκτα³⁰⁷ καὶ οἰκονόμοι τῆς περιουσίας τῶν κυρίων³⁰⁸. Οἱ Εὐαγγελισταὶ καὶ ὁ Παῦλος ἀναφέρουν μάλιστα καὶ ὀνόματα δούλων, ὡς ὁ Μάλχος, ὁ δούλος τοῦ Ἀρχιερέως, τοῦ ὁποῦ ἀπέκοψε τὸ οὖς ὁ Πέτρος κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς συλλήψεως τοῦ Κυρίου³⁰⁹ καὶ ἡ Ρόδη, δούλη τῆς Μαρίας τῆς μητρὸς τοῦ Μάρκου³¹⁰. Δούλη ἦτο καὶ ἡ «ἔχουσα πνεῦμα πύθωνος» παιδίσκη, τῆς ὁποίας οἱ κύριοί της ἐξεμεταλλεύοντο τὸ μαντικὸν πνεῦμα, ἐκείνη δέ, προλέγουσα ἐπὶ πληρωμῇ καὶ μὲ τὰς μαντείας της τὰ ἄγνωστα, ἔγινεν ἀντικείμενον ἐκμεταλλεύσεως ὑπὸ τῶν κυρίων της, διότι «ἐργασίαν πολλὴν παρείχεν»³¹¹ εἰς αὐτοὺς. Τὴν δούλην αὐτὴν ἐθεράπευσεν ὁ Παῦλος, οἱ δὲ κύριοί της, «ιδόντες ὅτι ἐξῆλθεν ἡ ἐλπίς τῆς ἐργασίας αὐτῶν»³¹², κατηγόρησαν τὸν Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν εἰς τοὺς ἄρχοντας, ὡς κηρύττοντας θρησκευτικὰ ἔθιμα ἀπαράδεκτα εἰς τοὺς Ῥωμαίους, διὰ τοῦτο καὶ διετάχθη ὁ ραβδισμός των.

Τὰ περιστατικὰ αὐτὰ μᾶς ὁδηγοῦν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι πολλάκις ἐγίνετο ἀγρία ἐκμετάλλευσις τῶν δούλων ὑπὸ τῶν κυρίων των, ἡ δὲ συμπεριφορὰ τῶν κυρίων πρὸς αὐτοὺς ἦτο χειρίστη. Διὰ τοῦτο εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς Καινῆς Διαθήκης θὰ ἴδῃ τις νὰ γίνεταί λόγος περὶ τῆς δουλείας ὡς κακοῦ καὶ ἐπομένως νὰ συμβουλεύουν τὴν ἀπαλλαγὴν εἰ δυνατόν ἐξ αὐτοῦ³¹³. Ὁ Παῦλος π.χ. συμβουλεύει τὸν Χριστιανὸν δούλον μὲ τοὺς ἐξῆς λόγους: «Δούλος ἐκλήθης; μὴ σοι μελέτω». Προμαντεύων ὅμως τὰς δικαίας ἐνδομύχους ἀντιρρήσεις τοῦ δούλου, προσθέτει εὐθὺς ἀμέσως: «ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι» καὶ συμβουλεύει ἐν συνεχείᾳ: «τιμῆς ἡγοράσθητε· μὴ γίνεσθε δούλοι ἀνθρώπων»³¹⁴.

Γνωστὸς τέλος εἶναι καὶ ὁ δούλος τοῦ Φιλήμονος Ὀνήσιμος, ὁ ὁποῖος ἐδραπέτευσεν ἀπὸ τὸν κύριόν του, ἀφοῦ προηγουμένως ἔκλεψεν αὐτόν. Ὁ Παῦλος τότε δι' ἐπιστολῆς του, μικρᾶς μὲν εἰς ἑκτασιν, θαυμασίας ὅμως εἰς περιεχόμενον τὸν ἐπαναφέρει πρὸς τὸν εὐσεβῆ κύριόν του Φιλήμονα μὲ τὴν παράκλησιν νὰ τὸν συγχωρήσῃ³¹⁵. Ἐκεῖ ὁ Παῦλος, μολονότι δὲν ἀμφισβητεῖ τὸ νόμιμον δικαίωμα τοῦ Φιλήμονος ἐπὶ τοῦ δούλου τοῦ Ὀνησίμου, ἐν τούτοις ἐμμέσως καὶ μὲ τρόπον εὐγενῆ ὑπαινίσσεται τὸ καθήκον του νὰ δώσῃ εἰς τὸν Ὀνήσιμον τὴν ἐλευθερίαν³¹⁶, ὁπότε θὰ τὸν ἔχῃ πλησίον του, ὅχι πλέον ὡς δούλον, «ἀλλ' ὑπὲρ δούλον ὡς ἀδελφὸν ἀγαπητόν»³¹⁷. Ἐκτὸς τούτου ἄλλωστε, σύμφωνα μὲ τὴν Χριστιανικὴν διδασκαλίαν ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς τέκνα Αὐτοῦ εἶναι ἀδελφοὶ μεταξύ των, ἤρθη ἡ διάκρισις μεταξύ κυρίου καὶ δούλου, τοῦλάχιστον ἐν ἠθικῇ ἐννοίᾳ. Οἱ δούλοι μάλιστα, ἐφ' ὅσον ἐγίνοντο Χριστιανοί, συμμετεῖχον εἰς τὰς συνάξεις τῶν κατ' οἶκον Ἐκκλησιῶν, ὅπου ἐκεῖ κύριοι καὶ δούλοι παρεκάθηντο ὡς ἴσοι πρὸς ἰσους. Οὕτως ἡ Χριστιανικὴ ἀγάπη τὴν νομικὴν σχέσιν τοῦ δούλου πρὸς τὸν κύριον τὴν ἐξηγίασε καὶ τὴν μετέβαλεν εἰς σχέσιν Χριστιανοῦ πρὸς Χριστιανόν.

306. Μάρκ. ιγ, 34.

307. Λουκ. ιβ, 37—38.

308. Λουκ. ιστ, 1, ιθ, 12, Ματθ. κε, 14.

309. Ἰωάνν. ιη, 10.

310. Πράξ. ιβ, 13.

311. Πράξ. ιστ, 16.

312. Αὐτόθι ιστ, 19.

313. Παν. Δημητροπούλου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 289.

314. Α' Κορινθ. ζ. 21, 23.

315. Φιλήμ. 16.

316. Παν. Δημητροπούλου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 290.

317. Φιλήμ. 16.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὅτι ἡ δουλεία ὡς παροχή οἰκιακῶν ὑπηρεσιῶν, ὄχι μόνον δὲν ἀποκλείεται, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀναγνωρίζεται. Τυχόν ἄρνησις αὐτῆς, καθ' ἡμᾶς, θὰ ὠδήγει εἰς τὴν ἄρνησιν αὐτῆς ταύτης τῆς ἐργασίας. Δουλεία ὅμως εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην δὲν σημαίνει καταπίεσις, ἀλλ' ἀπλῆ προσφορά ἐργασίας. Ὑπῆρχον δοῦλοι ὑπηρετοῦντες εἰς πιστοὺς καὶ εὐσεβεῖς κυρίους καὶ ἄλλοι, ὑπηρετοῦντες εἰς ἀπίστους. Οἱ πρῶτοι ἐθεώρουν τούτους ἀδελφοὺς ἐν Κυρίῳ, ἐνῶ οἱ δεῦτεροι τοὺς κατεπίεζον θαναύσως. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν σαφῶς καθορίζει ὁ Παῦλος εἰς τὸν Τιμόθεον τὰ καθήκοντα πρὸς τοὺς δούλους. Οἱ ὑπηρετοῦντες, λέγει, εἰς εἰδωλολάτρας κυρίως ὀφείλουν νὰ σέβωνται αὐτοὺς καὶ νὰ ὑπακούουν εἰς τὰς ἐντολάς των, διὰ νὰ μὴ γίνωνται διὰ τῆς δυστροπίας των ἀφορμὴ περιυδρίσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ συκοφαντήσεως τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου³¹⁸. «ὅσοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δοῦλοι, τοὺς ἰδίους δεσπότας πάσης τιμῆς ἀξίους ἡγείσθωσαν, ἵνα μὴ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασημῇται»³¹⁹.

Ἐκεῖνοι ὅμως ποὺ δουλεύουν εἰς κυρίους πιστοὺς Χριστιανοὺς ἔχουν μεγαλύτερας ὑποχρεώσεις ἔναντι αὐτῶν, διότι οἱ ἀπολαμβάνοντες τῆς καλῆς δουλείας των εἶναι ἀδελφοὶ πιστοὶ καὶ ἀγαπητοί. Δὲν εἶναι χριστιανικόν, κατὰ τὸν Παῦλον, οἱ δοῦλοι αὐτοί, ἐκμεταλλεῖσθαι τὸ γεγονός ὅτι ἔχουν τὴν αὐτὴν πίστιν μετὰ τῶν κυρίων των καὶ εἶναι ἐπομένως ἀδελφοί, νὰ ἀθετοῦν τὰ καθήκοντα καὶ τὰς κοινωνικὰς ὑποχρεώσεις των³²⁰. Τοῦτο θὰ ἦτο ἀκόμη ἀντίθετον καὶ μετὰ τὴν περὶ ἐργασίας ἀντίληψιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, θεωροῦντος αὐτὴν ὡς εὐλογίαν Θεοῦ καὶ καταδικάζοντος ἐπομένως τὴν ὀκνηρίαν καὶ ἀργίαν· «οἱ δὲ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότας μὴ καταφρονεῖτωσαν, ὅτι ἀδελφοὶ εἰσιν, ἀλλὰ μᾶλλον δουλευέτωσαν, ὅτι πιστοὶ εἰσι καὶ ἀγαπητοὶ οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι»³²¹.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος διὰ τὰς σχέσεις κυρίων καὶ δούλων ὁμιλεῖ καὶ εἰς τὰς ἐπιστολάς του πρὸς Ἐφεσίους³²² καὶ Κολοσσαεῖς³²³. Οἱ δοῦλοι, λέγει, ὀφείλουν νὰ ὑπακούουν πλήρως εἰς τοὺς κατὰ σάρκα κυρίους των καὶ οὐδέποτε νὰ ἀπειθοῦν πρὸς αὐτοὺς, ἀδιάφορον ἂν ἐπρόκειτο περὶ κυρίων Χριστιανῶν ἢ ἐθνικῶν³²⁴, βεβαιοῦντες αὐτοὺς ὅτι «ὁ ἕαν τι ἕκαστος ποιήσῃ ἀγαθὸν κομιεῖται παρὰ τοῦ Κυρίου, εἴτε δοῦλος, εἴτε ἐλεύθερος»³²⁵. Ἡ ὑπακοή δὲ δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὑποκριτικὴ, ἀλλὰ νὰ διακρίνηται διὰ τὴν εὐθύτητα καὶ εἰλικρίνειαν, ὥς νὰ ὑπακούουν δηλαδὴ εἰς τὸν Κύριον. Οἱ εἰλικρινεῖς δοῦλοι, κατὰ τὸν Παῦλον, δουλεύουν ὄχι μόνον ὅταν τὸ ὄμμα τῶν κυρίων τοὺς διακρίνῃ, ἀλλὰ καὶ ὅταν δὲν γίνωνται ἀντιληπτοὶ ὑπ' αὐτῶν, διότι ἡ ὑπηρεσία αὐτῇ, ὅταν ἐπιτελῇται κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, εἶναι ὡς νὰ προσφέρηται εἰς τὸν Κύριον. Οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ Παύλου ἔχουν μεγίστην σημασίαν δι' ὅσους ἐργάζονται ἐπ' ἀνταμοιβῇ ἢ ἡμερομισθίῳ καὶ διδάσκουν ὅτι οἱ οὕτως ἐργαζόμενοι πρέπει νὰ εἶναι εἰλικρινεῖς καὶ πρόθυμοι, ὥς ἂν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν ἐργοδοτῶν τοὺς παρηκολούθουν πάντοτε, διότι, ἂν τὰ ὄμματα τῶν ἐργοδοτῶν των, παρὰ τῶν ὁποίων θὰ ἀξιῶσιν τὴν ὑλικὴν ἀμοιβήν, δὲν τοὺς βλέπουν, τὸ ὄμμα τοῦ Θεοῦ τοὺς παρακολουθεῖ. Ἄλλωστε ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἀγαθοῦ ἐκτιμᾶται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἄνευ διακρίσεώς τινος.

Ἀλλὰ καὶ οἱ κύριοι κατ' ἀναλογίαν τὰ αὐτὰ πρέπει νὰ πράττουν πρὸς τοὺς δούλους. Πρέπει νὰ διακρίνωνται διὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης ἔναντι αὐτῶν καὶ νὰ συμ-

318. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ὑπόμνημα εἰς τὰς ἐπιστολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης, Τόμος Β' -

Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 381.

319. Α' Τιμ. στ, 1.

320. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 381.

321. Α' Τιμ. στ, 2.

322. Ἐφεσ. στ, 5—9.

323. Κολοσ. γ, 22—δ, 4.

324. Α' Τιμ. δ, 1—12.

325. Ἐφεσ. στ, 8.

περιφέρονται με πραότητα πρὸς ἐκείνους, διότι ὁ Κύριος, ὡς ἀπροσωπόληπτος καὶ ἀδέκαστος Κριτής, θὰ κρίνῃ τούτους ἀναλόγως τῆς συμπεριφορᾶς των πρὸς τοὺς δούλους. Ἐπομένως χρέος ἱερὸν ἔχουν οἱ κύριοι, κατὰ τὸν Παῦλον, νὰ παρέχουν «τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις», μετὰ τὴν βεβαιότητα ὅτι καὶ αὐτοὶ ἔχουν «Κύριον ἐν Οὐρανοῖς»³²⁶. Λέγων δὲ ἰσότητα ὁ Παῦλος, ἐννοεῖ τὴν σύμφωνον πρὸς τοὺς καταδληθέντας ὑπὸ τῶν δούλων κόπους ἀμοιβὴν των. Αὕτη συνίστατο εἰς τὴν χορήγησιν πρὸς αὐτοὺς καταλλήλου καὶ ἐπαρκoῦς τροφῆς, εἰς τὴν παροχὴν ἐλευθεριῶν ποὺ θὰ τοὺς καθίστων προθυμότερους εἰς τὰ ἔργα των, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ θὰ ἦσαν ὀλιγώτερον ἐπαχθῇ³²⁷. Ἐκ τῶν προτροπῶν αὐτῶν τοῦ Παύλου προκύπτει ὅτι ἡ ἐργασία τῶν δούλων πρὸς τοὺς κυρίους των εἶναι καθήκον, ὅχι μόνον ἔναντι αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἔναντι τοῦ Θεοῦ. Ὁ Χριστιανός, ἔστω καὶ ἐὰν εἶναι δούλος, πρέπει πάντοτε νὰ ἐργάζεται καὶ νὰ ἐνεργῇ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον «ἐν φόβῳ Θεοῦ».

Τὰ αὐτὰ μετὰ τὸν Παῦλον συμβουλεύει πρὸς τοὺς δούλους καὶ ὁ Πέτρος³²⁸, ὁ ὁποῖος ἐπὶ πλέον τονίζει ὅτι οἱ δούλοι πρέπει νὰ ὑποτάσσωνται, ὅχι μόνον εἰς τοὺς ἐπιεικεῖς καὶ καλοὺς κυρίους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς δυστρόπους καὶ ἀδίκους. Τοῦτο δὲ πράττει διὰ νὰ προλάβῃ τυχὸν ἀντίστασιν τῶν δούλων ἔναντι τῶν κυρίων των, ἐφ' ὅσον αὐτοὶ διὰ τῆς σκληρότητός των θὰ κατεπάτουν τὴν περὶ δικαιοσύνης καὶ φιλανθρωπίας Χριστιανικὴν διδασκαλίαν³²⁹.

Συνοφίζοντες πάντα τὰ ἀνωτέρω, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι, ἐνῶ εἰς τοὺς Ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ Ρωμαίους ἡ ἐργασία ἦτο ἔργον μόνον τῶν δούλων καὶ ὅχι τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων, οἱ δούλοι ἦσαν ἀπόλυτα ἐξηρητημένοι ἀπὸ τοὺς κυρίους των καὶ δὲν εἶχον οὐδεμίαν προσωπικότητα, ἀφοῦ οἱ κύριοί των τοὺς κατεπίεζον θαναύσως καὶ εἶχον δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπ' αὐτῶν, εἰς τὸν Χριστιανισμόν ἀντιθέτως ἡ ἐργασία εἶναι θεία ἐντολή, ἡ δὲ δουλεία δὲν εἶναι καταπίεσις, ἀλλ' ἀπλὴ προσφορά ὑπηρεσιῶν ἔναντι νομίμου καὶ δικαίας ἀμοιβῆς. Νέα λοιπὸν ἀντίληψις περὶ δουλείας καὶ ἐλευθερίας διαμορφοῦται εἰς τὸν Χριστιανισμόν. «Καινὴ κτίσις» καὶ «καινὴ ζωὴ» ὑπάρχει πλέον εἰς αὐτόν, τὰ πάντα δὲ εἶναι «καινά». Ὁ ἄνθρωπος ἐπομένως ποὺ πλησιάζει τὸν Χριστὸν «ἀπεκδύεται τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ» καὶ «ἐνδύεται τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν»³³⁰. Διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τῆς ἀληθείας τοῦ Χριστιανισμοῦ γίνεται ὁ ἄνθρωπος εἰκὼν καὶ ὁμοίωμα τοῦ Θεοῦ, ἐνδύεται πλέον τὸν Χριστόν. Ὁ νέος ἐπομένως ἄνθρωπος, ζῶν πλέον ἐν Χριστῷ, εἶναι ἐλεύθερος καὶ δὲν ὑπάρχει εἰς αὐτόν οὐδεμίαν φυλετικὴν διάκρισιν ἢ διάκρισιν θρησκευματος, κοινωνικῆς τάξεως, ἀξιώματος ἢ ἄλλης προσωπικῆς ιδιότητος. Αὐτὰ ἀνήκουν εἰς τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τοῦ ἐγωῖσμοῦ καὶ τῆς ἰδιοτελείας. Τώρα πλέον «τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός»³³¹. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι τέχνα τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς, ἀδελφοὶ ἰσότιμοι μετὰ τῶν καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς διακρίσεως³³².

Αἱ παλαιαὶ πλέον λέξεις *δοῦλεια* καὶ *δοῦλος* ἀπώλεσαν τὸ παλαιὸν των περιεχόμενον εἰς τὸν Χριστιανισμόν καὶ λαμβάνουν νέον. Ὁ προσφέρων ὑπηρεσίαν δούλος ἔναντι ὀρισμένης ἀμοιβῆς εἶναι ἄνθρωπος μετὰ προσωπικότητα καὶ δικαιώματα. Ἐπὶ τέλους εἰς τὸν Χριστιανισμόν ἀναγνωρίζεται καὶ αὐτὸς ὅτι εἶναι

326. Κολοσ. δ, 1, Ἐφεσ. στ, 10.

327. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 264.

328. Α' Πέτρ. β, 18—22.

329. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ἐπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους καὶ τὰς ἑπτὰ Καθολικάς - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 269.

330. Κολοσ. γ, 10—11.

331. Κολοσ. γ, 11. Πρὸβλ. καὶ Ἰωάνν. η, 33, 36, Ρωμ. στ, 22, η, 21 Α' Κορ. ινθ. ζ, 22, Β' Κορινθ. γ, 17, Γαλάτ. β, 4 καὶ γ, 28.

332. Λεων. Ἱ. Φιλιππίδου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 273.

ποίημα τοῦ Δημιουργοῦ, ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπομένως ἐλεύθερος, ἰσότημος πρὸς τὸν κύριον καὶ ἀδελφὸς πρὸς αὐτόν, ἀφοῦ εἶναι τέκνα τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς. Τὴν ἀλήθειαν τῶν ἀνωτέρω πιστοποιοῦν σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ οἱ λίαν χαρακτηριστικοὶ λόγοι τοῦ Παύλου πρὸς τὸν Φιλήμονα, ὅπου τοῦ συνιστᾶ νὰ ἔχῃ τοῦ λοιποῦ τὸν δούλον του Ὀνήσιμον «οὐκέτι ὡς δούλον, ἀλλ' ὑπὲρ δούλον, ἀδελφὸν ἀγαπητόν... καὶ ἐν σαρκὶ καὶ ἐν Κυρίῳ»³³³. Ἡ διαφορὰ λοιπὸν τοῦ δούλου ἀπὸ τὸν κύριον εἰς τὸν Χριστιανισμόν ἔγκειται μόνον εἰς τὸ ὅτι αὐτὸς ἀναθέτει εἰς τὸν ἐλευθέρως ἐρχόμενον δούλον ὑπηρεσίαν τινα, ὃ δὲ δούλος ἐλευθέρως καὶ ἀδιάστως ἀναλαμβάνει τὴν ἐκτέλεσίν της. Ἡ δουλεία ἢ κοινῶς «δουλεία» εἶναι δημιουργία πλέον καὶ ὄχι καταπίεσις, ἀποβλέπει δὲ εἰς τὴν κοινὴν εὐημερίαν ἀμφοτέρων-τῶν μερῶν καὶ ἐπιτυγχάνεται ἀσφαλῶς διὰ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης.

Κατόπιν τῆς σαφοῦς θέσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔναντι τῆς δουλείας καὶ τῆς καταργήσεως τῶν διαφόρων διακρίσεων μεταξὺ δούλων καὶ ἐλευθέρων, ἡ λέξις αὐτὴ ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν της ἔννοιαν οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει πλέον εἰς αὐτόν καὶ οὐδένα σκοπὸν ἐξυπηρετεῖ. Δούλος κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον δὲν εἶναι τώρα ὁ ὑπὸ καταπίεσιν ἐργαζόμενος διὰ λογαριασμόν τοῦ κυρίου του, ἀλλ' ὁ εἰς τὰ πάθη του δουλεύων. Εἶναι ὁ ἀποκομιμένος ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ὁ μηδεμίαν σχέσιν ἔχων μὲ τὸν Χριστόν, ὁ ὅποιος εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια, ἀλλ' ὁ αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας. Δουλεία λοιπὸν εἶναι «ἡ ὑπεξουσιότης εἰς τὴν ἁμαρτίαν, ἣτις ὁδηγεῖ εἰς τὸν θάνατον, θάνατον τῆς ψυχῆς, ἥτοι ἀποκοπὴν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ζωοδότου Χριστοῦ»³³⁴. Ἐπομένως ὅσοι ἠλευθερώθημεν ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ, ἐγενόμεθα πλέον δούλοι Κυρίου. Ἐκτοτε ὅλοι οἱ διὰ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος ἀναγεγεννημένοι εἴμεθα «δούλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου»³³⁵, «δουλεύοντες τῷ Κυρίῳ»³³⁶, «δουλεύοντες τῷ νόμῳ Θεοῦ»³³⁷. «Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλον σου, δέσποτα»³³⁸, εἶπεν ὁ Συμεὼν πρὸς τὸν Θεόν, ὅταν ἔλαβεν εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ τὸν Κύριον, ὃ δὲ Παῦλος ἀναφέρει πάντοτε εἰς τὰς ἐπιστολάς του ὅτι εἶναι «δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ»³³⁹.

Κατὰ ταῦτα ἡ δουλεία ἀπέκτησεν εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην πνευματικὸν περιεχόμενον καὶ δούλος πλέον Χριστοῦ θεωρεῖται πᾶς χριστιανός, ὑποτασσόμενος ἐκουσίως εἰς τὸν Ἰησοῦν καὶ προσαρμοζόμενος ἀπολύτως πρὸς τὸ ἅγιον Αὐτοῦ θέλημα. Τότε εἶναι καὶ ἐλεύθερος κατὰ Χριστόν. «Ὅστε ἐλεύθερος δὲν εἶναι ὁ αὐτόδοτος, ἀλλ' ὁ χαλιναγωγῶν ἑαυτὸν καὶ ὑποτάσσων εἰς τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου, ὃ μὴ δουλεύων εἰς τὰ πάθη αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν ἁμαρτίαν»³⁴⁰. Τύπον δὲ ὑποταγῆς εἰς τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς ἔδωκεν ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, ὁ ὅποιος «ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαθόν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος»³⁴¹.

Ἐξ ὅλων αὐτῶν ποὺ ἀποτελοῦν ἀπλῶς δείγματα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, δυνάμεθα πλέον νὰ λάβωμεν σαφὴ εἰκόνα τῆς περὶ τῆς δουλείας νέας διδασκαλίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ ὁποία πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀληθὴς ἐπανάστασις κατὰ τῆς μαστιζούσης τὴν ἀνθρωπάτητα δουλείας³⁴². Τὰς αὐτὰς περὶ ἐργασίας ἀντιλήψεις ἔχουν καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν ὁποίων χωροῦμεν.

333. Φιλῆμ. 16.

334. Λεων. Ι. Φιλιππίδου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 274.

335. Πράξ. ιστ', 17.

336. Πράξ. κ, 19.

337. Ρωμ. ζ, 25.

338. Λουκ. β, 29.

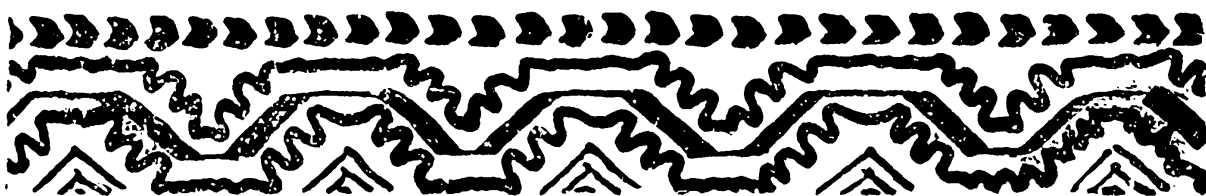
339. Ρωμ. α, 1.

340. Λεων. Ι. Φιλιππίδου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 274.

341. Φιλιπ. β, 7.

342. Λεων. Ι. Φιλιππίδου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 275.

ΠΑΤΛΟΥ Α. ΚΤΡΙΑΚΙΔΟΥ

Διδάκτορος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Tübingen

Έπιμελητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ*

(ΕΡΕΥΝΑ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Α'. Ἡ θρησκευτικὴ κατάστασις τῶν φοιτητῶν

α) Ἡ ἔρευνα αὕτη ὑπῆρξε δι' ἡμᾶς ἐν βῆμα πρὸς τὸ ἄγνωστον. Ἀναμφιδόλως ἡ ἐργασία παρουσιάζει πλεῖστα κενὰ καὶ πολλὰς ἐλλείψεις, ἐν τούτοις αἱ γνώσεις μας ἐπὶ τῆς θρησκευτικῆς καταστάσεως τῆς σπουδαζούσης νεολαίας εἰς τὴν νοτιο-ανατολικὴν αὐτὴν γωνίαν τῆς Εὐρώπης, ἡ ὁποία λέγεται Ἑλλάς, εἶναι περισσότεραι, εἴπερ ποτὲ ἄλλοτε. Ἦδη εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ κάμωμεν ὀρισμένας παρατηρήσεις καὶ νὰ προσφέρωμεν εἰς τὴν ἐπιστήμην ὀρισμένας πληροφορίες. Ἡ Κοινωνιολογία σήμερον ἔχει ἀναπτυχθῇ τόσο πολὺ, ὥστε εἰς κάθε ἐπιμέρους περιοχὴν ἀπασχολοῦνται εἰδικῶς ἐκπαιδευμένοι Κοινωνιολόγοι. Ἀρχικὸς σκοπὸς τῆς ἐργασίας αὐτῆς ἦτο νὰ διαπιστώσῃ τὴν ὑπάρχουσαν σχέσιν μεταξὺ Θρησκείας καὶ κοινωνίας εἰς τὴν Ἑλλάδα· ὅμως ἡμεῖς ἠδυνάμεθα μόνον ἐν τιμῇ τῆς τεραστίας αὐτῆς περιοχῆς νὰ ἐρευνήσωμεν, ἦτοι τὴν νεολαίαν καὶ μάλιστα τὴν σπουδάζουσαν. Ἡ διαπραγμάτευσις τοῦ κλάδου τούτου φέρει τὸν ἐρευνητὴν εἰς ἐπαφὴν καὶ μὲ ἄλλας περιοχὰς τοῦ ἐπιστητοῦ· τοῦτο πιστοποιεῖ τὴν ἀναγνώρισιν, ὅτι τὸ μέρος δύναται νὰ κατανοηθῇ μόνον διὰ τῆς συλλήψεως τῆς ἐννοίας τοῦ ὅλου¹. Πρέπει νὰ λεχθῇ ὅτι αἱ γνώσεις μας, καίτοι ἔχουν σχέσιν μὲ ἐν μικρὸν τιμῇ τῆς Κοινωνιολογίας, ἐν τούτοις φέρουν τὴν σφραγίδα τῆς ἀτελείας καὶ τῆς σχετικότητος, διότι ἡ κοινωνία εὐρίσκεται πάντοτε εἰς μίαν συνεχῆ ἀλλαγὴν καὶ αἱ ἐκάστοτε πληροφορίες εἶναι χρονικῶς περιορισμέναι· ὡς ἐκ τούτου ἡ ἐμπειρικὴ Κοινωνιολογία ἐρευνᾷ συχνάκις τὸ αὐτὸ θέμα κατὰ διαφόρους χρονικὰς περιόδους καὶ μὲ διαφόρους μεθόδους.

β) Οἱ τρεῖς θεσμοί, τῆς οἰκογενείας, τοῦ Κράτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἰδιαιτέρως σπουδαῖοι διὰ τὴν κοινωνικοποίησιν τῆς νεολαίας εἰς τὴν σύγχρονον Ἑλλάδα. Ἡ κοινωνία ἡ ὁποία εἶναι διηρθρωμένη κατὰ μέγα μέρος γεωργικῶς, δίδει εἰς τὴν οἰκογένειαν μίαν εὐκαιρίαν νὰ ἀσκήσῃ εἰς μεγάλον βαθμὸν τὴν ἐπιρροήν της εἰς τὴν κοινωνικοποίησιν τῶν νέων. Βεβαίως εἰς τὰς μεγάλας πόλεις αὕτη ἔχασε μέγα μέρος τῆς δυνάμεώς της, ὅμως ἡ ἀπώλεια τῆς λειτουργίας της αὐτῆς εἶναι πολὺ μι-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τόμου, σελ. 957.

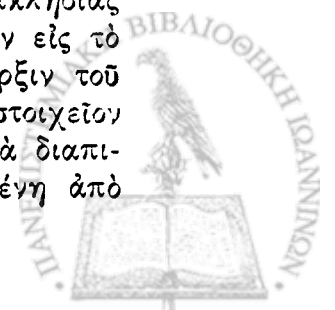
κροτέρα εκείνης των βιομηχανοποιημένων κρατών. Ο σεβασμός έναντι των γονέων φαίνεται ότι δεν έχει μεταβληθῇ ακόμη. Ὡς παράδειγμα αναφερόμεν δύο εκφράσεις των φοιτητῶν, οἱ ὅποιοι χάριν τῆς μητρὸς των πηγαίνουν νὰ μεταλάβουν (συνς 106, 113). Φοιτηταὶ οἱ ὅποιοι κατάγονται ἀπὸ εὐσεβεῖς γονεῖς δεικνύουν μίαν χαρακτηριστικῶς ἐντονωτέραν θρησκευτικὴν δραστηριότητα — ζῶν ἐν σχέσει μὲ τοὺς ἄλλους φοιτητάς, τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς ἐλαχίστην ἢ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν μὲ τὴν ἐκκλησίαν. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας αἱ προσπάθειαι τῶν γονέων νὰ ἐπαναφέρουν δι' ἀμέσου θίας τὰ τέκνα των εἰς τὴν Θρησκείαν ἐδημιούργησε τὴν ἀντίδρασιν τῶν φοιτητῶν ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας. Τόσον ἡ μεγάλη πτωχεία ὅσον καὶ ὁ πλοῦτος εἰς τὴν οἰκογένειαν ἔχουν πολλάκις ὡς ἐπακόλουθον τὴν αὐτὴν στάσιν ἐναντι τῆς Ἐκκλησίας, ἥτοι τὴν ἄρνησιν τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων.

γ) Ἡ ἰδέα τῶν δύο ἐξουσιῶν δηλ. Κράτους καὶ Ἐκκλησίας εἶναι καὶ παραμένει ζωντανή. Θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ ζωὴ συχνάκις δὲν δύνανται νὰ διαχωρισθοῦν. Ἐπειδὴ τὰ 97% τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος εἶναι μέλη τῆς αὐτῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, αἱ μεγάλοι ἐκκλησιαστικαὶ ἐορταὶ εἶναι κατωχυρωμένοι καὶ διὰ κρατικῆς νομοθεσίας ἥτοι εἶναι ἐορταὶ καὶ διὰ τὸ Κράτος. Ἐπειδὴ ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος τῆς Ἑλλάδος (1821) καὶ παλαιότερον εὐρίσκετο παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἔθνους, εἶναι ἀδύνατον νὰ διαχωρίσῃ κανεὶς τὴν Ὁρθόδοξον Χριστιανικὴν συνείδησιν ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν τοιαύτην. Οἱ φοιτηταὶ τάσσονται ὑπὲρ τῆς συνεργασίας Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, προτείνουν ὠρισμένας ἀλλαγὰς εἰς τὴν πρῶτην, ὅμως δὲν σκέπτονται δι' ἀλλαγὴν τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ἐκπαιδευτικὸν πρόγραμμα τοῦ Κράτους ἐγκρίνει τὴν θρησκευτικὴν ἀγωγὴν τῆς νεολαίας καὶ μάλιστα σχεδὸν ὅλοι οἱ πολιτικοὶ θέλουν τὴν συμβολὴν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ Κράτος. Ἐντὸς τοῦ χώρου αὐτοῦ διεξάγεται ἡ κοινωνικοποίησις τῆς νεολαίας.

δ) Εἰς χεῖρας μας εὐρίσκονται περὶ τὰς 12.700 ἀπαντήσεις ἐπὶ τῶν 90 ἐρωτήσεων. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ ὕλικόν μας. Δυνάμεθα ἐξ αὐτοῦ νὰ συνάγωμεν συμπεράσματα; ἀναμφιδόλως ναί, ὅμως τὰ δεδομένα αὐτὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν βαθμὸν τῆς ὑποκειμενικότητος - ἀντικειμενικότητος τῶν ἐρωτηθέντων καὶ οὐχὶ τοῦ ἐρευνητοῦ, ὡς ἐκ τούτου πρέπει τὰ ἀποτελέσματα νὰ παρατηρῶνται ὡς σχετικὰ παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ταῦτα δὲν ἀποκλίνουν πολὺ τῆς πραγματικότητος. Ὡς ἐλέχθη εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον, εἰς τὸν χώρον τῆς ἐρεῦνης αἱ ἔννοιαι Θρησκεία καὶ Ἐκκλησία εἶναι σχεδὸν ταυτόσημοι. Ἡγετικά πρόσωπα τοῦ θεσμοῦ Ἐκκλησία, εἶναι οἱ ἐπίσκοποι, οἱ ἱερεῖς, οἱ καθηγηταὶ τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἄλλοι λαϊκοί. Οἱ Ἐπίσκοποι - Μητροπολίται περιορίζονται συνήθως εἰς τὸν διοικητικὸν τῶν ρόλον. Αἱ κοινωνικαὶ συνθῆκαι συνετέλεσαν οὕτως ὥστε οὗτοι νὰ συγκεντρώσουν εἰς χεῖρας των ἄρκετὰ μεγάλην δύναμιν. Ἐκ τῶν ἐκφράσεων τῶν φοιτητῶν διαφαίνεται μία δυσἀρέσκεια ἐναντι τῆς ἀνωτέρας τάξεως τῶν κληρικῶν, ἥτοι τῶν ἐπισκόπων. Τὸ βιβλίον τὸ ὁποῖον δίδει τοὺς θεσμοὺς καὶ τὸν νόμον τῆς Ἐκκλησίας δηλ. ἡ Βίβλος παραμένει ἀμετάβλητον ὡς παρεδόθη διὰ μέσου τῶν αἰώνων· αἱ ἐνέργειαι καὶ ὁ τρόπος δράσεως τῶν συγχρόνων ἱερέων ὅμως ἐλαχίστην ὁμοιότητα παρουσιάζουν μὲ τοὺς εἰς τὴν Βίβλον παρουσιαζομένους θρησκευτικοὺς ἡγέτας καὶ μὲ τὸν ρόλον των, ἥτοι τὸ διδακτικὸν ἔργον. Ὁ ρόλος τοῦ ἱερέως σήμερον περιορίζεται κυρίως εἰς ἱεροτελεστίας. Οὕτω ἐμφανίζεται ἓνας τύπος ζωῆς ἱερέως μὲ μίαν εἰδικὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν, εἰδικὸν τρόπον ζωῆς μέχρι καὶ τῶν τελευταίων λεπτομερειῶν τῆς ἀτομικῆς ζωῆς (ἀπαγορεύεται νὰ ἔλθῃ ὁ ἱερεὺς εἰς δεῦτερον γάμον). Ἡ Κοινωνιολογία διδάσκει ὅτι ἕκαστον ἐπάγγελμα δίδει μίαν ἰδιαίτεραν μορφήν - σφραγίδα εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος τὸ ἀσκεῖ· τοῦτο ἰσχύει καὶ διὰ τὸν ἱερέα τοῦ ὁποῖου ὁ ἀπώτερος λειτουργικὸς σκοπὸς περιωρίσθη εἰς τὴν τέλεσιν διαφόρων μυστηρίων - τελετῶν. Ἀναμφιδόλως ὑπάρχουν καὶ ἱερεῖς μὲ τερα-

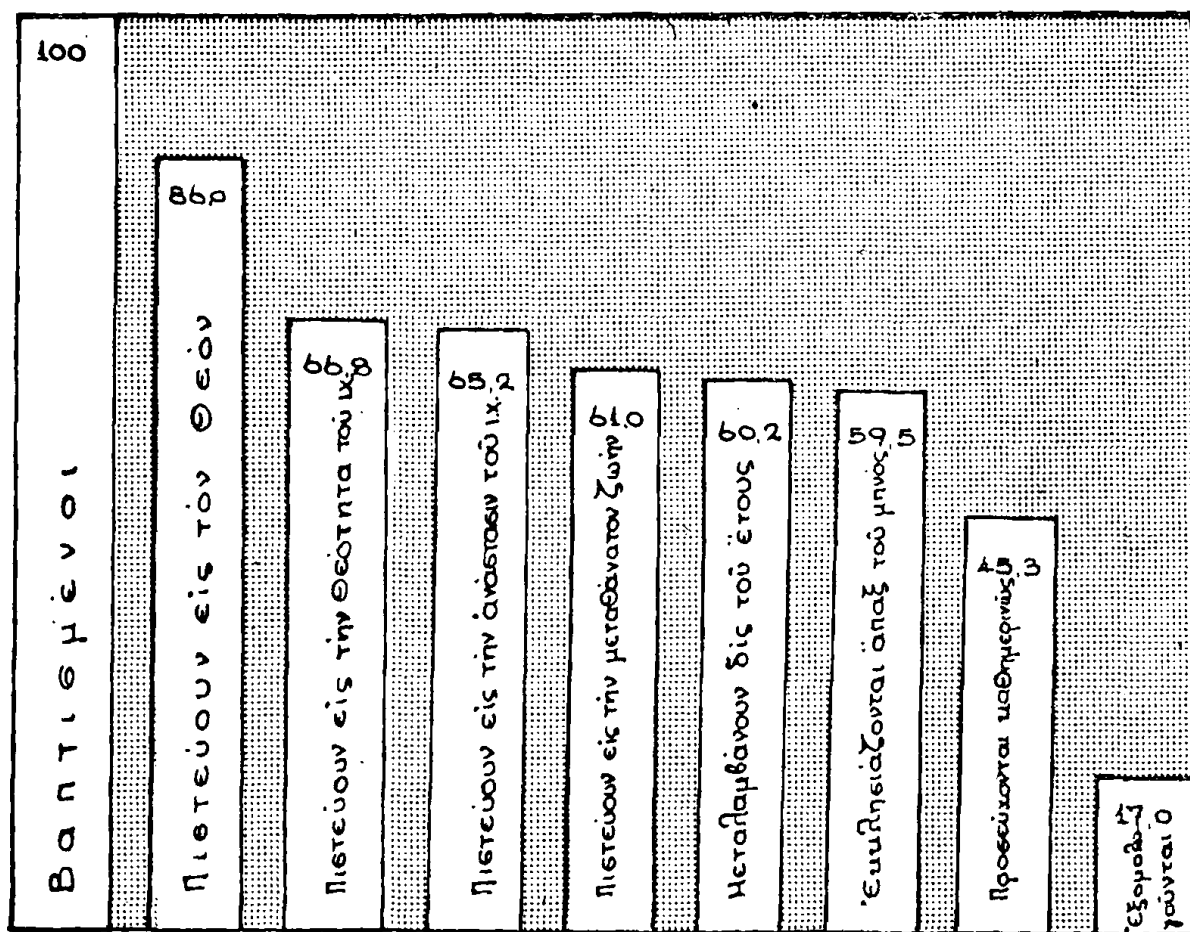
στίαν δρᾶσιν εἰς πολλὰς περιοχάς, οὗτοι ὁμῶς ἀποτελοῦν τὴν ἐξαιρετέαν μειονότητα. Εἰς πλείστας περιπτώσεις ἐμπλέκεται ἡ λειτουργία τοῦ ἱερέως ὡς κρατικοῦ ὑπαλλήλου καὶ ὡς ὀργάνου τῆς Ἐκκλησίας (π.χ. βάπτισις, στέψις). Οἱ θεολόγοι καθηγηταὶ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν μὲ τὸ τελετουργικὸν τῆς Ἐκκλησίας· τὸ ἐπάγγελμά των εἶναι ἡ διδασκαλία καὶ ἡ κατήχησις τῶν νέων εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ἡ στάσις τῶν φοιτητῶν ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν βαθμὸν ἐπιδράσεως τῆς προσωπικότητος τοῦ θεολόγου καθηγητοῦ καὶ μάλιστα ὅχι μόνον ἀπὸ τὰς μεθόδους τοῦ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ὅλην του προσωπικὴν στάσιν καὶ ζωὴν. Οἱ ἐρωτηθέντες ἀνέμενον ἀπὸ τὸν θεολόγον καθηγητὴν των καὶ ἀπὸ τὸ μάθημα ἀπαντήσεις εἰς τὰ φλέγοντα θέματα τῶν νέων καὶ τῆς κοινωνίας καὶ ὅχι μόνον τὴν ἐμμονὴν των εἰς τὴν ἐρμηνείαν ὠρισμένων κειμένων τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἢ τὴν ἐρμηνείαν τῆς τόσον ἀπομειμακρυσμένης ἀπὸ αὐτοὺς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας².

ε) Ἡ Ἐκκλησία εἶναι διὰ τὴν Κοινωνιολογίαν «ἓνας θεσμὸς μὲ ἰδικούς του νόμους καὶ κανόνας». Τὸ νὰ ἀνήκῃ τις εἰς μίαν ὁμάδα προϋποθέτει τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑπὸ τῆς ὁμάδος προδιαγραφόμενων ὁρων. Συμβαίνει ἄραγε τοῦτο καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀναφορικῶς μὲ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν κανόνων τῆς ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς; Τὰ ὅρια τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει μίαν μεταφυσικὴν θεμελίωσιν, ὅπως οὗτος θέλει νὰ πιστεύῃ, εἶναι ἐντελῶς ἀκαθόριστα καὶ ρευστά. Ὁ πρῶτος κανὼν διὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὸν ὀργανισμόν τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ βάπτισις. Εἰς τὸ σχεδιάγραμμα 14 βλέπομεν ὅτι 100% τῶν ἐρωτηθέντων ἔχουν ἐκπληρώσει τὸν πρῶτον κανόνα τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν ταυτότητά των εἶναι γραμμένο ὅτι οὗτοι τυγχάνουν Χριστιανοὶ Ὁρθόδοξοι. Πρὸς τὸ παρὸν δὲν μᾶς ἀπασχολοῦν ἐσωτερικὰ προβλήματα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ τοῦ θέματος π.χ. ἐὰν ἡ βάπτισις, ὅπως αὕτη σήμερον τελεῖται, ἔχει σχέσιν μὲ τὴν συνειδητὴν συμμετοχὴν τῶν βαπτιζομένων εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας ἢ ὅχι. Ἐν παραμένει γεγονός, ὅτι κάθε φοιτητὴς εἶναι μέλος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς τοιοῦτος ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τοῦ Κράτους. Διὰ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ κανόνος αὐτοῦ ἔχουν ἅπαντες τὴν δυνατότητα τῆς στέψεως καὶ τοῦ ἐνταφιασμοῦ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἀμφότερα ταῦτα ἀναγνωρίζονται τόσο ἀπὸ τὸ Κράτος ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν κοινωνίαν. Μία ἔστω τυπικὴ ἔξοδος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν εἶναι σχεδὸν ἀδιανόητος. Ἐὰν ἀκόμη ἤθελε κανεὶς νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν θὰ ἐπήγαιεν ἀπλῶς εἰς μίαν ἄλλην Ἐκκλησίαν μὴ ὀρθόδοξον, ὡς τὴν Καθολικὴν ἢ τὴν Εὐαγγελικὴν ἢ θὰ ἐγίνετο μέλος αἱρέσεως. (Συμφώνως μὲ τὰ ἰδικὰ μας εὐρήματα τὸ 40% τῶν φοιτητῶν τὸ ἐπεσκέφθησαν μάρτυρες τοῦ Ἰεχωῶ ἀνευ οὐδεμιᾶς ἐπιτυχίας ἐκ μέρους τῶν μαρτύρων τοῦ Ἰεχωῶ. Ἡ αἵρεσις αὕτη, ἡ ὁποία μόλις δύναται νὰ ὀνομασθῇ αἵρεσις, στρατολογεῖ κυρίως ἀμορφώτους ἀνθρώπους μὲ θρησκευτικὰ ἐνδιαφέροντα. Μέχρι τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου οἱ Χιλιασταὶ ἦσαν ἄγνωστοι εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οὗτοι ἐδραστηριοποιήθησαν μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον ἐνισχυόμενοι οἰκονομικῶς ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν. Ἡ διεύρυνσις τῆς δραστηριότητός των δὲν ἐξαρτᾶται τόσο ἀπὸ τὸ βάθος τῶν ἐσωτερικῶν δογμάτων, ὅσον ἀπὸ τὴν ἀδράνειαν τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας. Ἡ ἀλλαγὴ δόγματος δὲν ἔχει καμμίαν κρατικὴν ἐπίπτωσιν ἐπὶ τῶν ἀτόμων, δὲν δύναται ὁμῶς νὰ παραμένῃ ἀνευ ὠρισμένων κυρώσεων ἀπὸ μέρους τῆς κοινωνίας, ἢ ὅποιαν, ὡς ἤδη ἐλέχθη, κατὰ 97% εἶναι Ὁρθόδοξος. Εἶναι ἐνδιαφέρον τὸ γεγονός ὅτι οὐδεὶς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐκπληρώσῃ τοὺς θεσμοὺς καὶ τοὺς κανόνας τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἐλέγχεται. Διὰ τὴν νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς ἄλλην; Ἐνας ἄνθρωπος εἴτε συμφωνεῖ μὲ τοὺς θεσμοὺς τῆς Ἐκκλησίας εἴτε ὅχι, δύναται νὰ ὀνομάζεται Ὁρθόδοξος Χριστιανός. Ὡς ὁμῶς βλέπομεν εἰς τὸ σχεδιάγραμμα 14 ἐκ τῶν βαπτισθέντων ἀρνοῦνται ἢ ἀμφιβάλλουν τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ 14%, ἡ δὲ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ τὸ βασικώτερον στοιχεῖον διὰ τὸν θεσμόν τῆς Ἐκκλησίας. Θὰ ἔδει νὰ γίνῃ μία εἰδικὴ ἐρευνα διὰ νὰ διαπιστωθῇ ἐὰν ἡ ἄρνησις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ εἶναι περιοδική, ἐξαρτωμένη ἀπὸ

διαφόρους παράγοντας κατά εποχιακά χρονικά διαστήματα ή είναι μία όριστική απόφασις. Χαρακτηριστικὸν τῶν ἀρνούμενων τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ εἶναι ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνήκουν εἰς ἐξτρεμιστικὰς κοινωνικῶς καὶ οἰκονομικῶς τάξεις (μεγάλη πτωχεία, πολὺς πλοῦτος). Οἱ Νέοι οὗτοι εἶναι ριζοσπαστικοὶ καὶ εἰς ἄλλας ἐκδηλώσεις. Οὗτοι διέκοψαν πρὸ μικροῦ ἢ πρὸ πολλοῦ χρόνου πᾶσαν σχέσιν μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν τούτοις ἐκτιμοῦν πολὺ ὠρισμένα στοιχεῖα τοῦ Χριστιανισμοῦ (π.χ. τὴν ἀγάπην).

Σχεδιάγραμμα 14. Σύνοψις τῶν βασικῶν στοιχείων θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν φοιτητῶν.

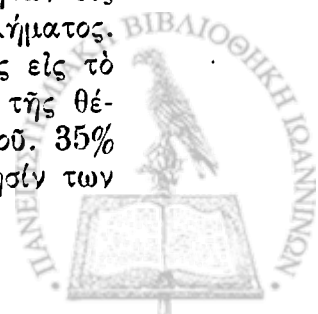
Σχεδὸν ἅπαντες οἱ ἀρνούμενοι τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ ἐγκρίνουν τὰς προγαμιαίας σεξουαλικὰς σχέσεις. Στόχοι καὶ ιδέαι τῆς ζωῆς των εἶναι κυρίως ἡ προσωπικὴ των εὐημερία καὶ σπανιώτατα ἕνας ἀνθρωπισμός. Οὗτοι δίδουν τὴν ἐντύπωσιν δραστηρίου ἀνθρώπου, ἐσωτερικῶς ὅμως εἶναι ἀνασφαλεῖς. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἔχουν μελετήσει ἀντιθρησκευτικὰ ἔργα. Ἡ ἄρνησις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ δὲν σημαίνει πάντοτε καὶ ἔχθραν ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θρησκείας ἢ ἕνα δραστήριον ἄθεον. Παρόμοια παρατηρεῖ κανεὶς καὶ εἰς τὴν γερμανικὴν Νεολαίαν³. Στόχος τῶν κατηγοριῶν των δὲν εἶναι συνήθως ὁ Χριστιανισμὸς ἀλλὰ ὁ κλῆρος. Οὗτοι βλέπουν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν πράξιν μίαν ἀπόκλισιν ἀπὸ τὰς ἀρχικὰς ἀπαιτήσεις τῆς πρώτης Ἐκκλησίας.

Ἐὰν ἐξετάσωμεν τώρα τὰ ἐπιμέρους δόγματα τῆς Ἐκκλησίας ἐν σχέσει μετὰ τὴν πίστιν τῶν φοιτητῶν εἰς αὐτά, παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς ἐνδιαφέροντα: Ὁ ἀριθμὸς τῶν

φοιτητῶν ἐκείνων οἱ ὅποιοι παραδέχονται ὠρισμένους θεσμούς καὶ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας μειοῦται. Δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τὰ δόγματα καὶ τὰς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας ὡς ὁμοκέντρους κύκλους συνεχῶς θαίνοντας ἐκ τοῦ μεγαλυτέρου πρὸς τὸν μικρότερον. Οἱ κύκλοι καθίστανται τόσον μικρότεροι ὅσον μεγαλύτεραι εἶναι αἱ ἀπαιτήσεις διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν θεσμῶν τῆς Ἐκκλησίας.

Θὰ ἡδύνατό τις νὰ ὀνομάσῃ πραγματικούς Χριστιανούς ἐκείνους τοὺς φοιτητάς, οἱ ὅποιοι παραδέχονται τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς ἓν πρόσωπον τῆς Ἀγίας Τριάδος. Οὗτοι ὅμως ἀποτελοῦν τὸ 66,3% ὧν αὐτῶν οἱ ὅποιοι ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ. Ἐὰν κανεῖς ἐρωτήσῃ διὰ τὴν συμμετοχὴν των εἰς τὴν θείαν Εὐχαριστίαν θὰ διαπιστώσῃ ὅτι 60% τῶν φοιτητῶν μεταλαμβάνουν κατὰ μικρὰ ἢ πολὺ μεγάλα χρονικά διαστήματα. Ἀκόμῃ καὶ οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ δὲν λέγουν τίποτε διὰ τὴν συνειδητὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν ἐν γένει ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐξ ὧν οἱ φοιτηταὶ ἀνέφερον προκύπτει ὅτι, οὗτοι ἐκ τῶν διδασκαλιῶν τῆς Ἐκκλησίας ἐκλέγουν μόνον ὅ,τι εἶναι δι' αὐτοὺς οὐσιῶδες. Ἡ ἔκφρασις «Χριστιανοὶ ἄνευ Ἐκκλησίας» δὲν ἔχει θέσιν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Ὁρθόδοξον χώρον. Ἐν τούτοις εἰς τὴν πρᾶξιν τὸ πρᾶγμα ἔχει ὡς ἑξῆς: Ἐνῷ οὐδεὶς εἶναι ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας, ἐλάχιστοι εἶναι μὲ τὸ μέρος της. Παραδέχεται κανεῖς τὴν ὑπαρξιν τῆς Ἐκκλησίας ὡς κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ μὲ παιδαγωγικὸν καὶ κοινωνικὸν σκοπὸν. Πλεῖστοι δίδουν μεγάλην σημασίαν εἰς τὸ νὰ εἶναι θρησκευόμενοι, χωρὶς νὰ συνδέωνται καὶ μὲ τὴν Ἐκκλησίαν⁴. Ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία, ἡ ὁποία πολλάκις δὲν συμφωνεῖ μὲ τοὺς κανόνας τῆς Ἐκκλησίας ἔχει τὸ προβάδισμα. Χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν παραδοσιακὴν στάσιν μερικῶν φοιτητῶν, εἶναι ὅτι οὗτοι ἐκπληροῦν ὠρισμένους θεσμούς τῆς Ἐκκλησίας κατὰ μὴ λογικὴν σειράν. Ἐνας φοιτητὴς ἐπισκέπτεται τὸν κινηματογράφον 7 φορές τὴν ἑβδομάδα, οὐδέποτε προσεύχεται, πηγαίνει εἰς τὴν ἐκκλησίαν μίαν φοράν τὸ ἔτος, καὶ τοῦτο μόνον διὰ νὰ μεταλάβῃ (συν. 73). Ἡ ἐκπλήρωσις τῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν φοιτητῶν τῆς Ἑλλάδος ἐν συγκρίσει μὲ φοιτητάς τῶν ἄλλων βιομηχανοποιημένων κρατῶν εἶναι πολὺ ὑψηλότερα. Οὐδεὶς ὅμως ἐπιτρέπεται νὰ λησμονῇ ὅτι ἡ διάρθρωσις τῆς κοινωνίας καὶ οἱ θεσμοί, καθὼς ἐπίσης καὶ αἱ ἀξίαι εἰς τὸν χώρον αὐτὸν εἶναι πολὺ διαφορετικώτερα, π.χ. οἱ σταθμοὶ τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (25 Μαρτίου, ὁ Εὐαγγελισμὸς), τὰ Χριστούγεννα, τὸ Πάσχα, ἡ Μεγάλη Ἑβδομάς, ἡ Ἀνάληψις κ.ἄ.) δὲν ἑορτάζεται μόνον ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὁλόκληρον τὸ Κράτος.

«Υπάρχουν διδασκαλίες τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖες δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθοῦν; Ἐὰν ναί, ποιές;» (ἐρώτησις 33). 1/3 τοῦ συνόλου τῶν ἐρωτηθέντων εἶναι τῆς γνώμης ὅτι ὅλαι αἱ διδασκαλαὶ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθοῦν, ἐὰν θελήσῃ ὁ ἄνθρωπος νὰ τὰς ἐφαρμόσῃ. Περίπου 5% δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ δώσουν μίαν ἀπάντησιν. Διὰ 24,8% τῶν ἐρωτηθέντων ἡ σπουδαιότερα τῶν ἐντολῶν, ἥτοι ἡ ἀγάπη διὰ τὸν συνάνθρωπον, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκπληρωθῇ ἢ τοῦλάχιστον εἶναι πολὺ δύσκολον. Εἰς τὴν ἀποφιν αὐτὴν συναντῶνται — γεγονὸς πολὺ σπάνιον — πιστὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας καὶ θρησκευτικῶς ἀδιάφοροι φοιτηταί. Ὡς ἤδη ἐλέγχθη εἰς τὸ Α' κεφάλαιον, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν ἐπιτρέπει τὰς πρὸ τοῦ γάμου σεξουαλικὰς σχέσεις. Τὴν τήρησιν τῆς ἐντολῆς αὐτῆς 6,4% τῶν ἐρωτηθέντων τὴν εὐρίσκουν τελείως ἀδύνατον νὰ πραγματοποιηθῇ. Οἱ ἄλλοι χαρακτηρίζουν ἄλλας διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας ὡς μὴ δυναμένας νὰ πραγματοποιηθοῦν σήμερον. Πρέπει νὰ ἀναλογισθῶμεν καὶ πάλιν τὴν σύγκρουσιν συνειδήσεως τῶν φοιτητῶν εἰς τὸ θέμα τῶν γενετησίων σχέσεων καὶ τὴν θέσιν τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ προβλήματος. Πολλάκις διακόπτεται ἡ ἐκπλήρωσις ὠρισμένων διδασκαλιῶν τῆς ἐκκλησίας εἰς τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο σημεῖον, κατὰ τὸ ὅποιον καθίσταται ὀξύτερα ἢ σύγκρουσις τῆς θέσεως τοῦ φοιτητοῦ μὲ τὴν θέσιν τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ προβλήματος αὐτοῦ. 35% ὧν τῶν ἐρωτηθέντων ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν των

ἐνεκα τοῦ προβλήματος αὐτοῦ. Ἡ συγκατάθεσις τῆς ὑπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς θρησκευτικῆς δραστηριότητος ἐκάστου μέλους. Οὗτοι δὲν ἄπτονται τῶν μεταφυσικῶν στοιχείων τῆς Ἐκκλησίας.

Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀπώλεσεν μέγα μέρος τῆς ἐπιρροῆς της εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον, οἱ πλείστοι τῶν ἐρωτηθέντων ἀπαιτοῦν μίαν διάδοσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς δραστηριότητος εἰς πολλὰς περιοχὰς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἰδιαίτερος ὅμως μεταξὺ τῆς νεότητος, τῆς δραστηριότητος αὐτῆς ἐκφραζομένης διὰ κατηχητικῶν, διαλέξεων δημοσιευμάτων, κοινωνικῆς βοηθείας, ὑποτροφιῶν, πολιτιστικῶν καὶ ἀθλητικῶν διοργανώσεων, προβολῶν κ.ἄ. Ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ μὴ εἶναι κάτι διὰ τὸν ἑαυτὸν της καὶ μόνον, ἀλλὰ νὰ λαμβάνη γνώσιν ὅλων τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων. Πολλάκις διαμαρτύρονται οἱ φοιτηταὶ ὅτι ἡ ἡγεσία τῆς Ἐκκλησίας ἀγνοεῖ τὰ πλέον καυτὰ προβλήματα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Πλείστοι φοιτηταὶ ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν· οὗτοι δὲν εἶναι οὔτε ἐναντίον της οὔτε ὑπὲρ αὐτῆς, κυρίως δὲν εἶναι ἀδιάφοροι⁵. Διὰ πολλοὺς ὅμως ἡ Ἐκκλησία ἢ ἡ θρησκευτικὴ των συνειδήσεις εἶναι τὸ μέτρον τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως. Ἡ πίστις εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἐκκλησίας ἐλέγχει ὅχι μόνον πολλὰς συνειδητὰς καὶ ὑποσυνειδήτους πράξεις των, ἀλλὰ δίδει νόημα καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπαρξίν των⁶⁻⁷.

Β'. Ἡ θέσις τῶν φοιτητῶν ἐναντι τῆς κοινωνίας

1. Κατεβλήθη ἡ προσπάθεια νὰ παρουσιασθῇ ἡ κοινωνικὴ καὶ θρησκευτικὴ κατάσταση τῆς συγχρόνου σπουδαζούσης νεολαίας μας· δὲν ὑπῆρχε πρόθεσις νὰ παρουσιασθῇ ἕνας τύπος φοιτητοῦ, ἀλλὰ νὰ γίνῃ σαφὴς ἡ θέσις τῶν φοιτητῶν μιᾶς χώρας, μιᾶς Θρησκείας, ἀκριδέστερον ἐνὸς δόγματος ἐντὸς ἐνὸς ὠρισμένου χρόνου. Ἡ συγκεκριμένη αὕτη νεολαία διαμορφοῦται ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Κράτους προβλεπομένων μέσων διδασκαλίας (σχολεῖον) ἐξαιρουμένης τῆς ἐπιστημονικῆς των ἐκλογῆς (Πανεπιστημιακὴ Σχολή). Ἐν τούτοις παράγοντες οἱ ὅποιοι εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ διακριθοῦν, ὡς ἡ οἰκογένεια, ἡ πολιτικὴ, ἡ οἰκονομία προσδίδουν εἰς τοὺς φοιτητὰς τὰς διαφόρους προϋποθέσεις διὰ νὰ λάβουν τὴν α ἢ β στάσιν ἐναντι τῶν προβλημάτων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Ἡ Ἑλλὰς ἴσταται γεωγραφικῶς μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ ὁ πολιτισμὸς της λαμβάνει τὴν μορφήν ἐνὸς κράματος πολιτισμοῦ μετ' Ἀνατολικὰ καὶ Δυτικὰ στοιχεῖα. Ὁ τρόπος σκέψεως ἔχει πλείστα χαρακτηριστικὰ τοῦ συναισθηματικοῦ κόσμου τῶν νοτιωτέρων Εὐρωπαϊκῶν λαῶν καὶ ὀλιγώτερα ὀρθολογιστικὰ στοιχεῖα τῶν Ἀγγλοσαξόνων. Αἱ σχέσεις τῆς χώρας καθίστανται καθημερινῶς στενότεραι μετὰ τὰς δυτικοευρωπαϊκὰς χώρας. Σπουδὴ εἰς τὴν Δ. Εὐρώπην πρὸ 20 ἐτῶν ἦτο προνόμιον τῶν ἐλαχίστων· ξένας γλώσσας μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐγνώριζον οἱ νέοι, οἱ ὅποιοι εἶχον οἰκονομικὴν δυνατότητα· ὡς ἐκ τούτου μία ἐπίδρασις τοῦ πολιτισμοῦ ἐκ Δυσμῶν ἦτο δυσχερής. Οἱ Ἕλληνες ὑποστηρίζουν ὅτι ἔχουν ἕνα ἰδιαίτερον ἰδικόν των πολιτισμόν. Ἡ Τουρκικὴ κυριαρχία ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ 400 συνεχῇ ἔτη ἦτο φυσικὸν νὰ ἀφήσῃ ἀρκετὰ κατάλοιπα εἰς τὸν τρόπον τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Παρὰ ταῦτα ἡ ἐντελὴς διαφορετικὴ Θρησκεία καὶ ἡ ἐθνικὴ συνειδήσις τοῦ Ἕλληνος διεμόρφωσαν αὐτόν, οὕτως ὥστε νὰ ἀναπτύξῃ ἕνα ἰδιαίτερον ἰδικόν του πολιτισμόν. Ὁ λαὸς ἔχει ἰδικὰ του σύμβολα καὶ μέτρα πολιτισμοῦ. Ἀξίαι τῆς Θρησκείας βασικαὶ ἀναμιγνύονται μετὰ κοινωνικὰς καὶ οὕτω τὰ ὅρια μεταξὺ θρησκευτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ γίνονται ἀσαφῆ. Κατὰ λογικὴν συνέπειαν ἡ ἀνάπτυξις τοῦ φοιτητοῦ ἐντὸς ἐνὸς τοιούτου πολιτιστικοῦ χώρου ἐπιδρᾷ εἰς τὸν τρόπον τῆς σκέψεώς του καὶ ζωῆς του.

Ἦδη ἀναφέρθημεν εἰς τὴν διαφορὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος, ὅταν ἐγένετο

λόγος διὰ τὴν προέλευσιν τῶν φοιτητῶν. Οἱ φοιτηταὶ οἱ ὅποιοι προέρχονται ἀπὸ μεγαλουπόλεις, ἔχουν ἰδέας αἱ ὅποια ὁμοιάζουν κατὰ πολὺ μὲ τὰς ἰδέας τῶν φοιτητῶν τῶν βιομηχανοποιημένων χωρῶν.

Τὸ νὰ εἶναι κανεὶς φοιτητὴς ἦτο παντοῦ καὶ πάντοτε ἐν ἰδιαίτερον προνόμιον, τὸ ὅποιον αἱ κοινωνικαὶ συνθῆκαι ἐξησφάλιζον μόνον δι' ἐν μέρος τῆς νεολαίας. Μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν διὰ τὰς οἰκογενείας τῶν μεσαίων τάξεων ἦτο πολὺ δύσκολον νὰ ἀφήσουν τὰ τέκνα των νὰ σπουδάσουν. Σήμερον δύνανται περισσότερα τέκνα τῆς τάξεως αὐτῆς νὰ ἐκλέξουν ἐπάγγελμα τὸ ὅποιον ἀπαιτεῖ πανεπιστημιακὸν τίτλον, ἀφ' ἐνὸς μὲν διότι τὰ ἔσοδα τῶν εὐρυτέρων μαζῶν ἀνῆλθον σημαντικῶς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ μέρους τῆς Πολιτείας ὑπάρχουν πολλαὶ διευκολύνσεις διὰ σπουδὰς (κατάργησις ἐγγραφῶν, διδάκτρων, ὑποτροφίαι κλπ.).

Ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτητῶν κατὰ τὰς τελευταίας 10ετίας εἶναι ἀρκετὰ ὑψηλός, ἐν τούτοις τὰ ὑπάρχοντα Πανεπιστήμια δὲν δύνανται νὰ καλύψουν τὰς ἀνάγκας τοῦ Κράτους. Τὴν ἀναλογίαν τῶν φοιτητριῶν εἰς τὰς σχολὰς δύνανται κανεὶς νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς ἱκανοποιητικὴν ἐν τούτοις μέγας ἀριθμὸς τῶν ἀποφοίτων τοῦ Γυμνασίου εὐρίσκειται μακρὰν τοῦ Πανεπιστημίου. Ἡ συμμετοχὴ τῶν θηλέων τῶν καταγομένων ἀπὸ μικρὰ χωρία εἰς τὴν Πανεπιστημιακὴν σταδιοδρομίαν αὐξάνει συνεχῶς διὰ τῆς βιομηχανοποιήσεως καὶ τῆς συνδέσεως τοῦ ἐπαρχιακοῦ χωρίου μὲ τὴν πόλιν.

Ὡς ἐλπιδοφόρον σημεῖον δύνανται τις νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ γεγονὸς τῆς ὑπάρξεως τῶν φοιτητῶν ἐξ ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ Πανεπιστημίου, καίτοι εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον εὐρίσκονται φοιτηταὶ ἀναλογικῶς περισσότεροι ἀπὸ τὰς οἰκονομικῶς εὐπορωτέρας τάξεις. Συνήθως, εἰς τὴν ἐκλογὴν μιᾶς σχολῆς ὑπὸ ἐνὸς φοιτητοῦ δὲν συντρέχει ἓνας μόνον παράγων, ἀλλὰ συγχρόνως περισσότεροι. Πολλοὶ φοιτηταὶ τῆς Νομικῆς, τῆς Ἰατρικῆς ὡς ἐπίσης καὶ τῶν καθηγητικῶν σχολῶν ἔχουν μίαν μεγαλυτέραν δόσιν ἀνθρωπιστικῆς - χριστιανικῆς σκέψεως, ἢ ὅποια ἴσως ἦτο ἡ αἰτία διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν κλάδων αὐτῶν· τοῦτο δεικνύει πόσον αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι ἐπιδροῦν ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς καὶ οὐχὶ σπανίως καθορίζουν ταύτην. Εἰς τὰς ἰδέας τῶν φοιτητῶν αὐτῶν αἱ θρησκευτικαὶ ἀξίαι καὶ τὰ θρησκευτικὰ μέτρα ἔχουν μεγαλυτέραν ἀξίαν παρὰ τὰ ὑλικά τοιαῦτα.

Ἡ ἐλληνικὴ οἰκογένεια εἶναι ὁ φορεὺς τῆς παραδόσεως, ὁ θεματοφύλαξ τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἐθίμων, τῆς πίστεως, τῆς ἠθικῆς· αὕτη εἶναι τὸ ἀσφαλὲς κέντρον τῆς κοινωνικῆς καὶ ἀτομικῆς συμπεριφορᾶς⁸. Ὡσαύτως, αὕτη εἶναι ὁ ἀποφασιστικὸς παράγων διὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ σημερινοῦ φοιτητοῦ ἐναντι πολλῶν προβλημάτων. Αἱ ἔννοιαι οἰκογένεια, ἐκκλησία καὶ ἔθνος εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμέναι. Ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχει μόνον μία στενὴ σύνδεσις, μία ἐνότης, ἀλλὰ μία σύμπτυξις θεσμῶν, ἰδεῶν περὶ οἰκογενείας, ἔθνους καὶ θρησκείας. Ὑπάρχει μία στενὴ σχέσις μεταξὺ ἐθνικῶν ἐπιδιώξεων καὶ ἐκπληρώσεως θρησκευτικῶν θεσμῶν. Τὸ καθήκον ἐναντι τοῦ ἔθνους γίνεται θρησκευτικὴ ἀπαίτησις (συν. 14). Τοῦτο εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ ἰδιαιτέρου χαρακτῆρος τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας. Οἱ Ἕλληνες αἰσθάνονται ὡς ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ τῶν Βυζαντινῶν.

Ἡ διαφοροποίησις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων κατὰ τὴν διάρκειαν τεσσάρων αἰώνων δουλείας ἦτο ἀποτέλεσμα ὅχι μόνον τῆς ἰδιαιτέρας γλώσσης τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ τῆς Θρησκείας. Ὁ Ἕλλην ὁ ὅποιος ἀπώλεσεν τὴν χριστιανικὴν του πίστιν, ἐξωμειώθη αὐτομάτως πρὸς τὸν κατακτητὴν, ἀπώλεσεν καὶ τὴν ἐθνικὴν του συνείδησιν καὶ μετεβλήθη εἰς ἄσπονδον ἐχθρὸν τῆς πατρίδος του καὶ τοῦ ἔθνους του*. Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα διὰ τὴν Ἑλληνικὴν - Χριστιανικὴν συνείδησιν

* Τοῦτο δὲν ἰσχύει διὰ πολλὰ μεμονωμένα χωρία ἐντὸς τῆς Μ. Ἀσίας εἰς τὰ ὅποια ἡ χριστιανικὴ συνείδησις διετήρησε τὴν ἐθνικὴν καίτοι οἱ ἄνθρωποι ὠμίουν τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν.

τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων εἶναι ἡ ἔκφρασις ἐνὸς φοιτητοῦ: «Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ καλυτέρα Θρησκεία· αὕτη ἀνέκαθεν ἀπετέλεσεν τὸν θεματοφύλακα τοῦ ἔθνους» (συν. 54).

Αἱ μητέρες τῶν ἐρωτηθέντων σπανίως εἶχον ἐν ἐπάγγελμα, συνήθως αὗται ἦσαν νοικοκυραί· ἡ ἐπίδρασις των ἐπὶ τῶν τέκνων των ἦτο σαφῶς μεγαλυτέρα τῆς τοῦ πατρὸς. Ἡ ἐπαγγελματικὴ καὶ οἰκονομικὴ κατάστασις τοῦ πατρὸς ἐπέδρα ἐφ' ὅλης τῆς προσωπικότητος τοῦ σπουδάζοντος τέκνου. Μικροτέραν ἐπίδρασιν εἶχον οἱ ἀδελφοί· αὕτη ὅμως ἦτο σημαντικὴ ὅπου ἐπρόκειτο διὰ μορφωμένους ἀδελφούς.

Ἀναμφιβόλως ὁ τόπος εἰς τὸν ὁποῖον ἐμεγάλωσεν ὁ φοιτητὴς δὲν ἔχει μικροτέραν σημασίαν. Ἰδιαιτέρως σαφὴς εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν φοιτητῶν τῶν καταγαμένων ἐκ τῶν μικρῶν χωρίων καὶ ἐκ μεγαλουπόλεων. Οἱ πρῶτοι εἶναι περισσότερον συντηρητικοί, οἱ δεῦτεροι περισσότερον φιλελεύθεροι. Μία ἐρμηνεία δύναται νὰ ἀποτελῇ τὸ ὅτι εἰς τὰς μεγαλουπόλεις ὕφίστανται πλεῖστοι ἄλλοι παράγοντες κοινωνικοποιήσεως πλὴν τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ σχολείου, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τοὺς κυρίους φορεῖς τῆς παραδόσεως καὶ καθορίζουν τὴν ἀγωγὴν.

Οὐδεὶς δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἡ Ἑλλάς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τοὺς Τούρκους εἶναι ὄντως ἐλευθέρα. Ἡ ἐπίδρασις τῶν λεγομένων «προστάτιδων δυνάμεων» ἦτο τόσο μεγάλη, ὥστε μία καθαρῶς ἐθνικὴ πολιτικὴ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ μόνο ὡς ἐξαιρέσις. Οἱ πλεῖστοι τῶν φιλελευθέρων φοιτητῶν προέρχονται ἀπὸ μεγαλουπόλεις. Τοῦτο πιστοποιεῖται καὶ ἀπὸ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀμερικανοῦ κοινωνιολόγου Martin Lipset, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἐκδιομηχάνησις ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἐκδημοκρατικοποίησιν². Εἰς τὴν συζήτησιν μὲ τοὺς φοιτητάς ἡδύνατό τις νὰ ἀποκαλύψῃ ἐν αἴτημα διὰ μίαν γνησίαν δημοκρατίαν. Ἡ θρησκευτικὴ των θέσις εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν ἐπαιζεν κανένα ρόλον. Ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα ἦσαν ἀπαίτησις τόσο τῶν πιστῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας ὅσων καὶ τῶν μὴ. Ἐξτρεμισταὶ ἦσαν ἐλάχιστοι. Ἡ νεολαία αὕτη ἡ ὁποία ἐδείκνυεν τόσο ὑψηλὴν πολιτικὴν ὀριμότητα ἦτο ἀπογοητευμένη ἀπὸ τοὺς πολιτικούς καὶ τοῦτο διότι οὔτε οἱ πολιτικοὶ οὔτε τὸ παλάτι ἡδύναντο νὰ ἀσκήσουσι μίαν ἀνεξάρτητον πολιτικὴν, ἀλλὰ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ὑπηρετοῦν βλέψεις ξένων δυνάμεων.

Τὰ ἰδεώδη καὶ οἱ στόχοι τῶν φοιτητῶν ἐν τῇ συνόλῳ των δὲν εἶναι οὔτε ἐξτρεμιστικά οὔτε οὕτοπιστικά. Ταῦτα ἐκπηδοῦν ἐκ τοῦ πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος καὶ ἀντανανκλοῦν τὰς περὶ ἀξιών ἰδέας ὁλοκλήρου τῆς κοινωνίας. Αἱ ἀνθρωπιστικαὶ ἰδέαι ἔχουν τὸ προβάδισμα εἰς τὴν σκέψιν των ἀνεξαρτήτως ἐὰν αὗται εἶναι θρησκευτικῆς ἢ πολιτικῆς προελεύσεως.

Παθητικότης, ἄνεσις καὶ ἀναζητήσεις εὐκόλων ἐπιτυχιῶν ἦσαν σπάνια. Ἐν πάθος τόσο δι' ἀτομικὴν ὅσον διὰ κοινωνικὴν πρόοδον διεκρίνετο εἰς τὴν σκέψιν των περισσότερων φοιτητῶν. Μεταξὺ τῶν ἀπόψεων τῶν φοιτητῶν περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς καὶ τῶν προσωπικῶν ἐπιδιώξεων ὑπῆρχε μία σχέσις.

Σημαντικὴ ἐν προκειμένῳ ἦτο ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις ἐνὸς ἐκάστου. Οἱ οἰκονομικῶς προνομιούχοι ἢ οἱ οἰκονομικῶς ὑστεροῦντες παρουσίαζον μίαν ἐξτρεμιστικὴν στάσιν ἔναντι σχεδὸν ὅλων τῶν θεμάτων. Οἱ πρῶτοι βλέπουν ἀποκλειστικῶς μόνον τὸ συμφέρον των χωρὶς νὰ λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν των τὴν κοινωνίαν καὶ τὰς ἐπικρατούσας ἀξίας, ἐνῶ οἱ δεῦτεροι τείνουν πρὸς μίαν ριζοσπαστικὴν ἀλλαγὴν ὁλοκλήρου τοῦ κατεστημένου. Οἱ φοιτηταὶ τῶν μεσαίων τάξεων εὐρίσκονται εἰς τὸ μέσον ὅσον ἀφορᾷ καὶ τὰ ἄλλα θέματα τῆς ζωῆς. Οὗτοι βλέπουν μὲ καθαρώτερον βλέμμα — ἀνεξαρτήτως ὀρισμένων ἀποκλινουσῶν περιπτώσεων — τὸν θεσμόν τῆς οἰκογενείας, τοῦ Κράτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἵστανται προσεκτικοὶ ἔναντι ὅλων τῶν ἀξιών καὶ τῶν ἐθνικῶν ἐπιδιώξεων.

Τὸ σεξουαλικὸν πρόβλημα εἶναι ἐν τῶν σπουδαιότερων τοῦ ὁποῖου ἡ λύσις εὐρίσκεται εἰς στενὴν σχέσιν μὲ ἄλλα δεδομένα τῶν φοιτητῶν. Ἡ πλειονότης τῶν ἀρ-

ρένων έρωτηθέντων εις τὸ θέμα αὐτὸ εὐρίσκεται εις ἀντίθεσιν μὲ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ οὐχὶ σπανίως αὐτὴ ἡ σύγκρουσις ὁδηγεῖ εἰς προσωρινὴν διακοπὴν τῶν δεσμιῶν τοῦ σπουδάζοντος μὲ τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτοι τὴν ἄρνησιν ἐκπληρώσεως ἀκόμῃ καὶ τῶν βασικῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τὸ ἥμισυ τῶν φοιτητῶν ὁ γάμος εἶναι ἡ νόμιμος λύσις διὰ τὸ γενετήσιον ἔνστικτον. Εἰς οὐδὲν ἄλλο πεδίον τῆς ζωῆς ἐτέθη ἐν ἀμφιβόλῳ ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας τόσο, ὅσον εἰς τὸ θέμα αὐτό. Πλείστοι φοιτηταὶ εἶναι τῆς ἀπόψεως ὅτι τὸ σεξουαλικὸν πρόβλημα δὲν εἶναι ὑπόθεσις τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ τοῦ ἀτόμου, καίτοι οὗτοι θεωροῦν τοὺς ὑπολοίπους κανόνας τῆς Ἐκκλησίας πολὺ σπουδαίους διὰ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν. Ὁ γάμος τῶν Ἑλλήνων μορφωμένων νέων σχετικῶς ἀργεῖ, αἰτία δὲ εἶναι ἡ καθυστέρησις τῆς οἰκονομικῆς τακτοποιήσεως καὶ ἡ ἀνασφάλεια τοῦ νέου ἀνδρός¹⁰. Εἰς τὸ περιθώριον τῆς ἐρεῦνης μας ἠρωτήθησαν οἱ φοιτηταὶ καὶ περὶ τῶν προϋποθέσεων δι' ἑναρξὴν γάμου. Ἐνταῦθα δὲν θὰ παραθέσωμεν κανένα παράρτημα περὶ κοινωνιολογίας τῆς οἰκογενείας, παρὰ ταῦτα δὲν εἶναι περιττὸν νὰ ἀναφερθοῦν αἱ γνώμαι τῶν φοιτητῶν καὶ ἐπὶ τοῦ θέματος.

Πολλάκις καὶ εἰς τὸ θέμα αὐτὸ χρησιμοποιοῦνται θρησκευτικὰ μέτρα. Ὁ Werner Sombart εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς οἰκογενείας βλέπει: 1) τὴν συγκράτησιν καὶ συνέχισιν τοῦ ἀνθρωπίνου εἵδους, 2) τὴν συγκράτησιν καὶ συνέχισιν τῆς πνευματικῆς παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου, ἥτοι τῆς παραδόσεως καὶ 3) τὴν μόρφωσιν τῆς ψυχοπνευματικῆς προσωπικότητος¹¹. Προγαμιαῖαι σχέσεις ὡς αἰτία συνάψεως γάμου εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν εἶναι ὀλίγαι, ἐνῶ εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὴν Δυτικὴν Γερμανίαν εἶναι οἱ πλέον συνήθεις¹². Μνηστευμένοι φοιτηταὶ ἦσαν σπάνιοι, ἔγγαμοι μόνον ἐλάχιστοι τῆς Νομικῆς. Οὗτοι ἦσαν ἤδη ἐπαγγελματικῶς ἀποκατεστημένοι καὶ ἤθελον μόνον νὰ συνεχίσουν τὰς σπουδὰς διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεώς των. Ἡ ἐρώτησις ἦτο: «Ποιὲς εἶναι κατὰ τὴν γνώμην σας οἱ τρεῖς σπουδαιότερες προϋποθέσεις γιὰ ἕνα ἐπιτυχημένο γάμο;» (ἐρώτ. 45). 84 φορές ἀνεφέρθη ἡ οἰκονομικὴ ἀσφάλεια εἰς τὴν πρώτην θέσιν, εἰς τὴν δευτέραν θέσιν ἡ πραγματικὴ ἀγάπη μὲ 44 φορές. «Ὅσον ἰσχυροτέρα εἶναι ἡ πνευματικὴ ἀγάπη» γράφει ὁ ψυχίατρος G. Rihard, «τόσον μεγαλυτέρα εἶναι καὶ ἡ σωματικὴ ἁρμονία»¹³. «Καθ' ἣν στιγμὴν παύει ἡ ἀγάπη, χάνει ὁ γάμος τὸ νόημά του» τονίζει ὁ R. Grim¹⁴. Ὁμοίως ὁ Blücher εὗρεν εἰς τὴν γερμανικὴν νεολαίαν¹⁵ ὅτι ὁ ποιοτικὸς χαρακτήρ εἶναι ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ζητοῦν οἱ μελλοντικοὶ σύζυγοι.

Ὡς τρίτη σπουδαιότατη προϋπόθεσις ἀνεφέρθη ἡ ταυτότης ἀντιλήψεων ἥτοι ἡ ὁμοιότης χαρακτῆρος τῶν συζύγων. Ἀλλαι προϋποθέσεις ἀνεφέρθησαν ἡ συνείδησις τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς, ἡ τεκνοποίησις¹⁶, τὸ ἥθος καὶ ἡ διαφορὰ ἡλικίας ἡ ὁμοία πολιτικὴ, θρησκευτικὴ τοποθέτησις κ.ἄ.

Δὲν θὰ ἐξετάσωμεν τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐλευθέρου χρόνου τῶν φοιτητῶν μειογνωμένως, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποτελέσῃ μίαν ἰδιαιτέραν ἐργασίαν. Ὁ ἰδεολογικὸς προσανατολισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εὐρίσκεται πάντοτε εἰς σχέσιν μὲ τὸν τρόπον διασκεδάσεως, τὸν ὁποῖον προσφέρει μία ὀρισμένη κοινωνία. Εἶναι ἀναμφισβήτητον τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἐλεύθερος χρόνος πολλάκις θέτει τὴν σφραγίδα τοῦ εἰς τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου· ὁ Schelsky λέγει πολὺ ἐπιτυχῶς ὅτι ὁ ἐλεύθερος χρόνος εἶναι ἕνας «συνεκπαιδευτής»¹⁷. Τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἕκαστος διέρχεται τὸν ἐλεύθερον χρόνον τοῦ διακρίνουν οἱ κοινωνιολόγοι ὡς ἐνεργητικὸν καὶ παθητικόν: Ἡ χαρτοπαιξία, ἡ συχνὴ ἐπίσκεψις εἰς τὸν κινηματογράφον, ἡ ἐπίσκεψις εἰς τὰ καφενεῖα χαρακτηρίζονται ὡς παθητικὸς ἐλεύθερος χρόνος¹⁸. Ὅσον περισσότερο ἀναπτύσσεται μία κοινωνία, τόσο ἐντονώτερον καθίσταται τὸ πρόβλημα αὐτό. Ἀναμφιβόλως αἱ διασκεδάσεις τῶν ἀνθρώπων διαφέρουν μεταξὺ χώρου, ἡλικίας,

μορφώσεως, φύλου και οικονομικής καταστάσεως. Ἡμεῖς περιοριζόμεθα εἰς τοὺς φοιτητὰς τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν των κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς δεδομένης πολιτικῆς καὶ πολιτιστικῆς καταστάσεως. Πολλοὶ φοιτηταὶ ἀνέφερον ὅτι οὗτοι εἶχον πολὺ ἐλάχιστον χρόνον ἐλεύθερον εἰς τὴν διάθεσίν των. Ὡς ἴδωμεν πῶς οὗτοι διάγουν ἔστω καὶ τὸν ἐλάχιστον χρόνον των. Οὕτως ἐξηκριδύθη ὅτι, οἱ φοιτηταὶ διέρχονται τὸν ἐλεύθερον χρόνον των κατὰ ποικίλους τρόπους. Μὲ μελέτην, μὲ ἀθλητισμόν, μὲ ἐργασίαν, εἰς τὴν κουζίαν, εἰς περίπατον, μὲ παρέας, ἀσχολούμενοι μὲ τὴν τέχνην, τὴν μουσικὴν, μὲ τὴν ἀκρόασιν ραδιοφώνου, μὲ ἐπισκέψεις εἰς φίλους καὶ γνωστούς, συμμετέχουν εἰς συλλόγους, εἰς θρησκευτικὰς ἀπασχολήσεις, πηγαίνουν εἰς τὸν κινηματογράφον, εἰς τὸν χορόν, εἰς τὸ θέατρον, εἰς τὰ καφενεῖα κ.ἄ.

Εἰς τὴν πρώτην θέσιν εὐρίσκεται ἡ ἀπασχόλησις τῶν φοιτητῶν μὲ τὸν ἀθλητισμόν - ποδόσφαιρον. 75% τῶν ἀρρένων καὶ 51,3% τῶν θηλέων ἐρωτηθέντων ἀνέφερον ὅτι ἐνεργητικῶς ἢ παθητικῶς εἶναι φίλοι τοῦ ἀθλητισμοῦ¹⁹⁻²⁰. Οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς φίλοι τοῦ ἀθλητισμοῦ καὶ ὁ ἀθλητισμὸς ἦτο τὸ πρῶτον μάθημα εἰς τὰ Ἀθήνας καὶ τὴν Σπάρτην. Οἰκονομικαὶ καὶ ὀργανωτικαὶ αἰτίαι δὲν δίδουν μεγάλην δυνατότητα ἀπασχολήσεως τῶν νέων μὲ τὸν ἀθλητισμόν (χρόνος ἐρεῦνης 1966). Ὁ Γερμανὸς Blücher ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἀπασχόλησις μὲ τὸν ἀθλητισμόν λαμβάνει χώραν εἰς τὴν ἡλικίαν τῶν 16 - 24 ἐτῶν, διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται ἡ μεγαλυτέρα ἀναλογία τῶν ἐνδιαφερομένων περὶ τὸν ἀθλητισμόν, ἐνῶ μὲ τὴν αὐξήσιν τῆς ἡλικίας μειοῦται τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ ἀθλητικά²¹.

Τὰ περισσότερα ἀναφερόμενα ἀθλήματα εἶναι τὸ ποδόσφαιρον, ἡ κολύμβησις, ὁ κλασσικὸς ἀθλητισμὸς, ἡ κωπηλασία καὶ τὸ κυνήγι, ἡ ὀρειβάσις καὶ ἡ αὐτοκινητοδρομία²²⁻²³.

Ἀρκετοὶ φοιτηταὶ συμμετεῖχον εἰς διαφόρους ὀργανώσεις²⁴. Εἰς τὰς ἀθλητικὰς ὀργανώσεις ὑπερεῖχεν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀρρένων, εἰς τὰς θρησκευτικὰς ὑπῆρχε μία μεγαλύτερα ἀναλογία θηλέων.

70% τῶν ἐρωτηθέντων ἀπήντησαν ὅτι πηγαίνουν εἰς τὸν κινηματογράφον. 7% πηγαίνουν περισσότερον ἀπὸ μίαν φορὰν τὴν ἐβδομάδα εἰς τὸν κινηματογράφον, οἱ ὑπόλοιποι μίαν φορὰν τὴν ἐβδομάδα ἢ ἐκάστην δευτέραν ἐβδομάδα.

1/4 τῶν ἐρωτηθέντων ἀπήντησαν ὅτι ἐπισκέπτονται συχνὰ τὸ κρατικὸν θέατρον μὲ τὴν ἀνάγνωσιν λογοτεχνικῶν βιβλίων καὶ περιοδικῶν περνοῦν τὸν ἐλεύθερον χρόνον των 30% τῶν ἐρωτηθέντων, 26% πηγαίνουν περίπατον, 17% περνοῦν τὸν ἐλεύθερον χρόνον των μὲ φίλους τοῦ αὐτοῦ ἢ τοῦ ἀντιθέτου φύλου. Εἰς τὸν χορόν πηγαίνουν 29% ὅπου χορεύουν παραδοσιακοὺς ἀλλὰ καὶ μοντέρνους χορούς. Ἐνταῦθα εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναφερθῇ ὅτι ὁ φοιτητὴς δὲν ἔχει ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἓνα εἶδος ἀπασχολήσεως.

Ἐκαστος δεύτερος ἐρωτηθεὶς (53,2%) ἔχει ἓνα ἢ περισσότερα χόμπυ. Τὰ περισσότερον συνήθη χόμπυ εἶναι: συλλογὴ γραμματοσήμων, φωτογραφία, μουσικὴ παντὸς εἶδους, κέντημα (βεβαίως μόνον αἱ γυναῖκες), ποίησις, διάβασμα, ἐργασία εἰς τὸν κήπον, ἐργασία εἰς τὴν κουζίνα κ.λ.π. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἀπασχόλησις κατὰ τὸν ἐλεύθερον χρόνον ἔχει στενὴν σχέσιν μὲ ἄλλας θέσεις τοῦ ἐρωτηθέντος ἀναφορικῶς μὲ τὴν Θρησκείαν. Οὕτω π.χ. δὲν εἶναι τυχαῖον ὅτι οἱ φοιτηταὶ οἱ ὁποῖοι τὸν ἐλεύθερον χρόνον των διέρχονται μὲ συναδέλφους των συνήθως τοῦ ἐτέρου φύλου, τείνουν περισσότερον εἰς τὴν σεξουαλικὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν καὶ ὑποστηρίζουν (71,4%)· τοῦναντίον μόνον 15,1% ἐνέκρινον τὰς σχέσεις αὐτὰς ἐξ ἐκείνων τῶν ἐρωτηθέντων οἱ ὁποῖοι διέρχονται τὸν ἐλεύθερον χρόνον των μὲ φίλους τοῦ αὐτοῦ φύλου.

Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραβλεφθῇ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἐκκλησιασμὸς τοῦ φοιτητοῦ καὶ ἡ συμμετοχὴ του εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἐκδηλώσεις ἀνήκουν εἰς τὸν ἐλεύθερον χρόνον του. Μερικοὶ φοιτηταὶ χρησιμοποιοῦν τὸν ἐλεύθερον χρόνον των διὰ τὴν ἐκ-

μάθησιν ξένων γλωσσών, διότι εις τὰ Γυμνάσια ἐκτὸς ἐλαχίστων περιπτώσεων δὲν διδάσκεται μίᾳ ξένη γλῶσσα. Ἦδη ἤρχισεν ἡ διδασκαλία τῆς Ἀγγλικῆς ἢ τῆς Γαλλικῆς εἰς πολλὰ Γυμνάσια.

Γονεῖς οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται εἰς καλὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν δύνανται νὰ στείλουν τὰ τέκνα των εἰς τὰ Ἰνστιτοῦτα διὰ τὴν ἐκμάθησιν μιᾶς ξένης γλώσσης. Παλαιότερον, πρὸ 20—50 ἐτῶν, ἡ Γαλλικὴ ἦτο ἡ γλῶσσα τοῦ σαλονιοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον ἡ Ἀγγλικὴ γλῶσσα παρουσίασε τὴν μεγαλύτεραν διάδοσιν, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς οἰκογενείας μὲ ὄχι μεγάλα ἔσοδα. Ἡ Γερμανικὴ γλῶσσα ἦτο κάτι τὸ σπάνιον ἀπὸ τοῦ 1960 ὅμως καταλαμβάνει καὶ αὕτῃ μεγαλύτερον ἔδαφος μεταξὺ τῶν ξένων γλωσσῶν. Ἡ παρουσία τῶν Ἑλλήνων ἐργατῶν εἰς τὴν Δυτικὴν Γερμανίαν καὶ αἱ στενότεραι σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο λαῶν, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ καλὴ ἐπιστημονικὴ φήμη τῆς ὁποίας χαίρει ἡ Δυτικὴ Γερμανία μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἐνίσχυσαν τὸ ἐνδιαφέρον πολλῶν φοιτητῶν διὰ τὴν ἐκμάθησιν τῆς γερμανικῆς γλώσσης, ὥστε σήμερον ἡ γερμανικὴ γλῶσσα θεωρεῖται ὡς δευτέρα μετὰ τὴν Ἀγγλικήν.

Οἱ φοιτηταὶ ἠρωτήθησαν ἐὰν σκέπτονται νὰ σπουδᾶσιν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μετὰ τὴν λήψιν τοῦ πτυχίου των. 14,8% τοῦ συνόλου δὲν ἐπιθυμεῖ οὐδόλως τὴν μετεκπαίδευσιν εἰς τὸ ἐξωτερικόν. 21,9% θέλει νὰ σπουδᾷ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἐνῶ 18,4% τῶν φοιτητῶν ἐπιθυμεῖ νὰ σπουδᾷ μεταπτυχιακῶς εἰς τὴν Δυτικὴν Γερμανίαν.

Ἡ ἐπιθυμία ἐπαφῆς καὶ συνεργασίας μὲ ἄλλας χώρας δι' ἓν καλύτερον μέλλον ἀνοίγει εἰς τοὺς φοιτητάς ἓνα νέον ὄριζοντα. Οἱ φοιτηταὶ οὗτοι θέλουν μίαν νέαν πατρίδα, ἓνα νέον κόσμον θεμελιωμένον ἐπὶ τῆς ἀγάπης εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ μίαν ἐπιστημονικῶς ὁργανωμένην κοινωνίαν.

Οὗτοι ἔχουν ἐνθουσιασθῇ ἀπὸ τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης καὶ εἶναι ἔτοιμοι νὰ προσφέρουν ὅ,τι δύνανται διὰ τὸ καλὸν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ νὰ συνεργασθοῦν, ἂν εἶναι δυνατόν, μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.

Παρηκολουθήσαμεν τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν καὶ εἶδομεν ταύτην ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις: Τὸ φύλον, τὴν τοπικὴν προέλευσιν, τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατρὸς, τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν, τὸ κοινωνικὸν στῶμα τῆς οἰκογενείας ἐκάστου, τὴν χρῆσιν τοῦ ἐλευθέρου χρόνου, τὸ τμήμα τῆς Σχολῆς εἰς τὸ ὅποιον ἕκαστος φοιτᾷ, τὸ ἔτος σπουδῶν· αὗται εἶναι διάφοροι μεταβληταὶ τὰς ὁποίας ἐλάβομεν ὑπ' ὄψιν μας²⁵ διὰ νὰ ἐξακριβώσωμεν τὴν σχέσιν τῆς θρησκευτικῆς πρὸς τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν. Ἡ ἐπίδρασις τῆς Θρησκείας ἐν σχέσει μὲ τὴν προσωπικὴν ζωὴν τῶν φοιτητῶν ἐδείχθη κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους. Ποικίλαι πολιτιστικαὶ δυνάμεις²⁶ εὐνοοῦν ἢ ἐμποδίζουσιν τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν εἰς τὰς διαφόρους ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς τοῦ καθενός. Ἡ ἐπίδρασις αὕτῃ εἰς μερικοὺς εἶναι εὐκόλως ἐμφανὴς καὶ ἐκφράζεται διὰ τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Εἰς ἄλλους ὅμως αὕτη δυσκόλως ἐρευνᾶται, καίτοι ὑπάρχει. Ἐκαστος φοιτητὴς ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐνσυνειδήτως ἢ ὑποσυνειδήτως· διὰ τὸν θετικὸν ρόλον τῆς Θρησκείας εἰς τὴν κοινωνίαν ὑπάρχει μίᾳ γενικῇ συμφωνία, ἀνεξαρτήτως ἂν οἱ θεοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐκπληροῦνται ἢ ὄχι, ἐὰν ἀναγνωρίζωνται ἢ ἀπωθοῦνται.

Τὰ ἰδικὰ μας στοιχεῖα ἀναφέρουν μερικὰ περὶ τῆς θρησκευτικότητος τῶν ἐρωτηθέντων προσώπων, δὲν εἶναι εἰς θέσιν ὅμως νὰ εἰσχωρήσουν εἰς τὴν βαθυτέραν σφαῖραν ἐνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν. Εἰς ἕκαστον ἄτομον συμβάλλουν πλεῖστοι ὅσαι δυνάμεις, εἰς τρόπον ὥστε ἡμεῖς νὰ δυνάμεθα νὰ ὁμιλῶμεν περὶ τῆς θρησκευτικότητος καὶ τῶν ἐκδηλώσεών της μόνον μεμονωμένως: «Κατὰ μέγα μέρος παραμένει ὁ κάθε ἄνθρωπος ἓνα αἰνίγμα, παρ' ὅλα τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν, τὰ ὁποῖα ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας»²⁷.

GREGOR MARANON

Μετάφραση από τα Ισπανικά
ΜΑΓΙΑΣ - ΜΑΡΙΑΣ ΡΟΥΣΣΟΥ

Ο ΓΚΡΕΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΤΟΛΕΔΟ

Ο γεωγραφικός παράγων

Αυτός ο σπιριτουαλισμός του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου δὲ θὰ εἶχε βρεθῇ στὸ κατάλληλο κλίμα ἂν πρῶτα ἡ Ἀναγέννηση δὲν εἶχε δώσει τόπο στὴ γόνιμη κρίση τῆς εὐρωπαϊκῆς θρησκευτικότητος, οὔτε ἐπίσης μισὸν αἰῶνα ἀργότερα, ὅταν τὸ πνεῦμα τοῦ πολιτισμένου ἀνθρώπου θὰ εἶχε βάλει πλῶρη γιὰ τὴν ὀρθολογιστικὴ ὁργάνωση τῆς ζωῆς τοῦ XVIII αἰῶνα. Γιὰ νὰ καρποφορήσῃ τὸ πνεῦμα του, ὅπως εἶπα, ἦταν ἀναγκαία ἐκτὸς ἀπὸ τὴν χρονολογικὴ συμφωνία νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἡ γεωγραφική. Στὴν Κρήτη δὲν ὑπῆρχε περιβάλλον δημιουργικόν. Στὴ Βενετία γνώρισε τὸν Τισιανόν, τὸν Τιντορέττο, τὸν Κορέτζιο. Οἱ κριτικοὶ ἔχουν καθορίσει ἀκριβῶς τί μπόρεσε νὰ διδαχτῇ ἀπ' αὐτούς, καὶ ἦταν πάρα πολλὰ αὐτὰ στὸν τεχνικὸ τομέα. Ἀλλὰ τὰ πνεῦμα του τὸ μυστικὸ τοῦ Ἑλλήνα, καὶ τοῦ ἀνατολίτη, δὲ μπορούσε νὰ ὀριμιάσῃ ἐκεῖ πλάϊ στὸν Τισιανόν ἢ τοὺς ἄλλους μεγάλους δασκάλους πλημμυρισμένους αἰσθησιακῇ λαμπρότητα. Ἀκόμα λιγότερο στὴ Ρώμη μὲ τοὺς μανιερίστες ποὺ εἶχαν ἀκολουθήσει τὸν Ραφαήλ καὶ τὸν Μιχαήλ Ἀγγελο καὶ μὲ τὴν ἐπίσημη θρησκευτικὴ καὶ τὴν προσαρμοστικὴ τοῦ Βατικανοῦ.

Ἡ ψυχὴ τοῦ περιπλανώμενου Ἑλλήνα εἶχε ἀνάγκη, γιὰ νὰ καρπίσῃ ἀπὸ πληρότητα, ὁ γύρω κόσμος του νὰ προσφέρῃ τὴν ἀποφασιστικὴ προϋπόθεση, τὸν γεωγραφικὸ παράγοντα. Μιὰ ζωὴ σ' ἓνα τόπο ποὺ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, δηλαδὴ ἡ ἐπίδραση τοῦ καιροῦ, νὰ μὴ δρᾷ σκόρπια καὶ τυχαῖα ἀλλὰ θυθισμένο σὲ μιὰ ἀνθρωπότητα πολυάριθμη καὶ συγκεντρωμένη. Αὐτὸ συνέβαινε μόνον στὴν Ἰσπανία. Γιαυτὸ τὸ λόγο ἡ Ἰσπανία ὑπῆρξε ὅχι ὁ τόπος τῆς «μεταστροφῆς» τοῦ Γκρέκο, ὅπως εἶπαν μερικοί, οὔτε ὁ τόπος τῆς «ἀναγέννησής του» ἀλλὰ ὁ τόπος τῆς εἰδικῆς ὀρίμανσης τῆς διάνοιάς του.

Ὁ Θεοτοκόπουλος λοιπὸν ξεκινώντας γιὰ τὴν Ἰσπανία, διάλεξε, χωρὶς νὰ τὸ ξέρῃ καὶ ὁ ἴδιος, τὸ σωστὸ δρόμο. Καὶ εἶναι περίεργο, ἂν προσέξουμε, πόσο συχνά, ἡ μεγαλοφυΐα ὁδηγεῖται ἐκεῖ ποὺ πρέπει, δίχως νὰ ξέρῃ γιατί, καὶ ὅμως δίχως νὰ λαθεύῃ, καθὼς τὰ πουλιά ποὺ ζοῦν ἐπίσης γιὰ νὰ πραγματοποιοῦν τὸ μεγάλο τους ἔργο, τὴ διαιώνισή τοῦ εἶδους.

Τὸ ἔνστικτο, ποὺ τὸν μηχανισμό του ἀρχίζουμε τώρα νὰ γνωρίζουμε καλὰ, εἶναι. ἐναντία σ' ὅτι θὰ μπορούσε νὰ πιστεῦν κανεὶς, ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ σοιτεῖα τῆς μεγαλοφυΐας. Στὴν ἱστορία ὅλων τῶν μεγάλων ἀνθρώπων, ὑπάρχουν ἐπεισόδια στὰ πρῶτα τοὺς χρόνους, ποὺ θεωρήθηκαν ἀσυναρτησίως στοὺς συγχρόνους τοὺς ἢ ἐρμηνεύτηκαν ὡς ἰδιορρυθμίες ἢ ἀνταρσίες, κλίση ἢ ἀπώθηση, δίχως λογικὴ ἐξηγήσῃ, σὲ πρόσωπα ἢ πράγματα, σὲ ποικίλους τρόπους ζωῆς. Κι ἀνάμεσα σ' ὅλα αὐτά, μετανάστευση σ' ἄλλα μέρη πολλὰς φορὲς μακρινά, ὅπου τοὺς ὁδηγεῖ ἡ μυστηριώδης πιξίδα τοῦ προορισμοῦ. Ἡ μετανάστευση τῆς μεγαλοφυΐας εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς βασικοὺς πα-

ράγοντες της ψυχολογίας της μεγαλοφυΐας. Πολλές φορές μπορεί να είναι κι αποφασιστική για τη μοίρα της όπως στην περίπτωση του Γκρέκο.

Ύστερα απόσα είπαμε, το ταξίδι του Θεοτοκόπουλου στην Ισπανία, πού έγινε όταν πια ήταν άνδρας αλλά ακόμη ανώριμος, πάνω από τριάντα και λιγότερο από σαράντα χρονών, γύρω στα 1574 ή 1575, λίγα έχουμε να προσθέσουμε. Χρειάζεται μόνο ακόμα λίγο να σκεφτούμε γιατί από ολόκληρη την Ισπανία, διάλεξε το Τολέδο για να αγκυροβολήσει οριστικά.

Ο μαγνήτης του Τολέδο

Έχουν γίνει μερικές λογικές υποθέσεις για να δώσουν κάπιο νόημα ανθρώπινης απερισκεψίας σ' αυτό που τον έσπρωξε να φτάσει ως την αυτοκρατορική πολιτεία. Ειπώθηκε, κι αυτό είναι αληθοφανές αλλά όχι αποδεδειγμένο, πως ήρθε στη Χερσόνησο μετά από πρόσκληση για να λάβει μέρος στο μεγάλο έργο του «Έλ Έσκοριάλ», με μεσολάβηση του ισπανού πρεσβευτή στη Ρώμη Δόν Λουίς ντε Θούνιγκα. Αυτή η υπόθεση δύσκολα γίνεται δεκτή, γιατί θα την γνωρίζαμε επίσημα όπως ξέρουμε για ένα πρεσβευτή παλαιότερο, τον Δόν Λουίς ντε Ρεκεζένς, που στρατολόγησε τους πρώτους ιταλούς ζωγράφους να βοηθήσουν στα έργα του Σάν Λορένσο στα 1567.

Άλλοι μιλούν για τις σχέσεις του στη Ρώμη, ίσως μέσα στο ίδιο το παλάτσο Φαρνέζε, όπου κατοικοούσε ή όπου τέλος πάντων θάπρεπε να βρίσκετε συνεχώς, με δύο ισπανούς που είχαν μεγάλη επιρροή στην Έκκλησία του Τολέδο και άλλο τόσο στην αὐλή της Ισπανίας. Αυτοί οι δύο Ισπανοί ήταν ο ένας ο Δόν Λουίς ντε Καστίγια, επίσκοπος της Κουένκα και αδελφός του Δόν Ντιέγκο ντε Καστίγια, αρχιεπισκόπου της Μητροπολιτικής Έκκλησίας του Τολέδο και ήταν αυτός με τον όποιον έπρεπε να κλείσει το συμβόλαιο για να ζωγραφίσει τη Μονή του Σάντο Ντομίνγκο έλ Αντίκουο στο Τολέδο, και ούτοι οι δύο ήταν κατ' ευθείαν απόγονοι και νόθοι γιοί του βασιλιά Δόν Πέδρο της Καστίλλης. Ο άλλος ήταν ο κανονικός¹¹ Δόν Γκαρθία ντε Λοΐσα, πολύ φίλος του Φούλβιο Όρσίνι του διβλιοθηκαρίου του Φαρνέζε που ήταν άλλος ένας από τους μεγάλους προστάτες του Γκρέκο και που με τον καιρό έφθασε να καταλάβει την Αρχιερατεία του Τολέδο. Αυτοί οι αξιωματούχοι της Εκκλησίας του Τολέδο, βρίσκονταν στη Ρώμη, προφανώς για να συναντηθούν με τον αρχιεπίσκοπο Καρράνσα που ήταν δέσμιος στο Βατικανό. Δεν πρέπει να ξεχνάμε αυτή τη σχέση ήδη από την Ιταλία, ανάμεσα στον Γκρέκο και τους φίλους του Καρράνσα που ήταν όλοι αντίθετοι προς την Ιερή Εξέταση και τον Φίλιππο ΙΙ ενώ ήταν φίλοι με τους νέους χριστιανούς και τους μυστικούς.

Τέλος, έχει ειπωθεί, πως αναγκάστηκε να φύγει από τη Ρώμη γιατί του έκανε δύσκολη την παραμονή του εκεί ή έχθρα των ζωγράφων που τους είχε έρεθίσει ή νηφαλιότητά του και οι περιφρονητικές του επικρίσεις για το είδωλο του Μιχαήλ Άγγελου¹². «Καλλίτερη ή φυγή» αναφωνεί για τη φυγή του, από τη Ρώμη ο Καμδόν Άσνάρ, και πραγματικά, μερικοί υποθέτουν πως τον είχαν άγρια απειλήσει.

Πάντως είτε τον προσκάλεσαν από το Έσκοριάλ, ή από το Τολέδο, είτε τον έσπρωξε από την Ιταλία ή μάλιστα των άλλων καλλιτεχνών, δεν παύει να είναι γεγο-

11. Λατινικά canonici: κληρικός της Δυτικής Έκκλησίας, μέλος του Επισκοπικού Συμβουλίου.

12. Είναι γνωστή ή αναφορά του G. C. Mancini: «Με την κατακραυγή όλων των ζωγράφων και των θαυμαστών της ζωγραφικής, αναγκάστηκε να φύγει για την Ισπανία». Επίσης υπάρχει ή μαρτυρία του Gianbattista Marino που το 1620 αφιέρωσε ένα ποίημα γεμάτο περιφρόνηση στην «pittura goffa del Greco».

νός πώς τὸ κύριο κίνητρο ὑπῆρξε τὸ κάλεσμα τοῦ ἐνστίκτου, ὁ κρυμμένος σπιριτουαλισμός: μὲ λίγα λόγια, ἡ ἀγάπη.

Σὲ ἄλλο χῶρο, ἔχω πει πὼς αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τὰ ἐξωτερικὰ ἦταν κάτι σὰν τὸ μαντήλι ποὺ φαίνεται σὰν νὰ καλῇ ἀπὸ τὴν ἀκτὴ τὸν ταξιδιώτη ποὺ πλησιάζει ἐνῶ στὴν πραγματικότητα ἀπλῶς χαιρετᾷ τὴν ἀφιξή του ποὺ ἔχει πρὸ καιροῦ ἀποφασιστεῖ.

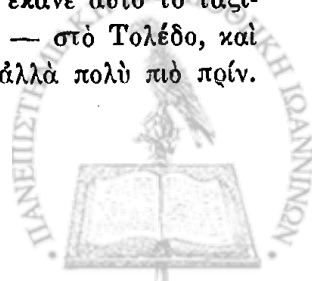
Μετὰ ἀπὸ ἓνα ἢ ἐνάμισυ χρόνο ποὺ ἔζησε στὴ Μαδρίτη, καὶ ποὺ ἀπ' αὐτὸ τὸ διάστημα τὸ χρονικὸ δὲν ἔμεινε κανένα ἔχνος, ἔφυγε γιὰ τὸ Τολέδο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνοίξη τοῦ 1577, γιὰ νὰ ζωγραφίσῃ τὰ λινὰ τοῦ εἰκονοστασίου τοῦ Σάντο Ντομίνγκο ἐλ 'Αντίγκουο ποὺ σήμερα βρίσκονται σκορπισμένα μὲ τρόπο ἄπρεπο καὶ τραγικὸ. Τὰ στοιχεῖα πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα εἶναι ἀμετάκλητα. Οἱ χρονολογίες στὰ ἀρχεῖα μᾶς κάνουν νὰ σκεφθοῦμε πὼς δὲν πῆγε στὸ Τολέδο παρὰ γιὰ νὰ τελειώσῃ αὐτὸ ποὺ τοῦ εἶχαν ἀναθέσει καὶ πὼς διαζόταν νὰ φύγῃ. Ὁ Δὸν Λουῖς ντὲ Καστίγια ποὺ πραγματοποιήσῃ τοῦτο τὸ συμβόλαιο, καὶ ποὺ γνώριζε καλὰ τὸ ζωγράφο ἀπὸ τὴ Ρώμη, ἀναγκάστηκε νὰ θάλλῃ κάποιους ὄρους δρακόντιους γιὰ νὰ τὸν ἐμποδίσῃ νὰ φύγῃ πρὶν τελειώσῃ τὰ ἔργα ἀφήνοντάς τα στὰ χέρια δευτερευόντων καλλιτεχνῶν. Πάντως, ὁ Γκρέκο δὲν ξανάφυγε ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ σύντομη ἐπιστροφή στὴ Μαδρίτη¹³ ἢ στὴν 'Ιγιέσκας λίγες λεῦγες μακριὰ ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ πολιτεία. Καὶ εἶναι βέβαιον πὼς δὲν πῆγε στὴ Σεβίλλη, ὅπως βεβαιώνει ὁ μεγάλος συγγραφέας καὶ ὄχι πολὺ ἀκριβὴς ἱστορικὸς Φρανθίσκο Μανουέλ ντὲ Μέλο. Καὶ ὅταν τὸ 1596 ἔπρεπε νὰ τοποθετήσῃ τὸ εἰκονοστάσι ποὺ εἶχε ζωγραφίσῃ γιὰ τὸ κολλέγιο τῆς Δόνια Μαρίας ντὲ 'Αραγκόν, στὴ Μαδρίτη, ἔστειλε τὸν ὑπηρέτη του Πρεμπόστε.

Ὁ νεαρὸς ταξιδιώτης ποὺ ἔφυγε ἀπὸ τὴν Κρήτη γιὰ τὴ Βενετία, αὐτὸς μὲ τοὺς ἀδέβαιους δρόμους τῆς Ἰταλίας, αὐτὸς ποὺ διέσχισε τὴ Μεσόγειο ξεγλιστρώντας ἀνάμεσα στοὺς κουρσάρους, ἔμεινε, ὅπως τόσοι ἄλλοι, αἰχμάλωτος τῆς μαγείας τοῦ Τολέδο «Τῇ δικῇ μου πολιτεία - δαιμόνιο, ποὺ ὑπῆρχε γι' αὐτὸν ὁ καημὸς τῶν ὀνείρων του». Σκληρὸ γήτεμα πολλὲς φορές σπαραχτικὸ, καὶ γι' αὐτὸ ἀνεξερευνήτο. Γιατὶ ἀπὸ τὴν ἀνοιχτὴ πεδιάδα τῆς εὐτυχίας εἶναι πολὺ πιὸ εὐκολο νὰ δραπετεύσῃ παρὰ ἀπὸ μιὰ περιοχὴ τριγυρισμένη ἀπὸ τεῖχη, τὰ τεῖχη τοῦ μυστηρίου, ποὺ εἶναι πιὸ ψηλὰ ἀπὸ τὰ πέτρινα ὅπως ἦταν καὶ εἶναι ἡ πολιτεία τοῦ Τάχο.

Ἐκεῖ ἔζησε πεισματικά, κι ἐκεῖ θέλησε νὰ τὸν θάψουν, κι ἐκεῖ φυλάγονται τὰ κόκκαλά του, ὄχι σὲ κανέναν τάφο ἀπ' ὅπου θὰ μπορούσαν νὰ τὰ θγάλουν, ἀλλὰ λειωμένα καὶ ἀνακατωμένα μὲ τὴ σκόνῃ τῆς Ἱστορίας τῶν αἰώνων.

Ἡ πορεία τῆς διάνοιας τοῦ Γκρέκο, κατέληξε στὸ Τολέδο γιατί ἐκεῖ ἔπρεπε νὰ καταλήξῃ. Εἶναι λοιπὸν σημαντικὸ νὰ μάθουμε πὼς ἦταν τὸ Τολέδο τοῦ Γκρέκο.

13. Στις 9 Αὐγούστου τοῦ 1577, σ' ἓνα ἀπὸ τὰ ἔγγραφα ποὺ ἀναφέρονται στοὺς πίνακες τοῦ στὸν Santo Domingo el Antiguo, ἔχοντας λάβει ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Φρανθίσκο ντὲ Οὔεрта, ἑναντι τῆς ἀμοιβῆς γιὰ τὸ σύνολο τῶν ἐργασιῶν του, 51.000 μαραβέδια, ποὺ ζήτησε, λέει: «ὅταν γύρισα στὴ Μαδρίτη» (F. San Roman: «Ντοκουμέντα τοῦ Γκρέκο σχετικὰ μὲ τοὺς πίνακες τοῦ Santo Domingo el Antiguo 1934»). Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνει ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ πὼς πῆγε στὴ Μαδρίτη, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, πὼς ὅταν ἔκανε αὐτὸ τὸ ταξίδι, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε ἤδη μείνει ἀρκετὲς ἐβδομάδες — τουλάχιστον — στὸ Τολέδο, καὶ ἐπομένως δὲ θὰ ἔφτασε τὸ καλοκαίρι, ὅπως ὑποστηρίζουν μερικοί, ἀλλὰ πολὺ πρὶν.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι Ι

ΤΟ ΤΟΛΕΔΟ ΤΟΥ ΓΚΡΕΚΟ: Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ, ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ, Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

Ἡ λαμπρότητα τοῦ Τολέδο τὴν ἐποχὴ τοῦ Γκρέκο

Πῶς ἦταν τὸ Τολέδο τοῦ Γκρέκο; Κατὰ τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα καὶ τὶς ἀρχές τοῦ τωρινοῦ, ὅταν ἄρχισε ξανά νὰ ἀνεβαίνει ἡ δόξα τοῦ Γκρέκο, ἓνας ἀπὸ κείνους πού ὁδηγοῦσαν τὴν καλλιτεχνικὴ σκέψη τῶν καλλιεργημένων ἀνθρώπων, στὴν Εὐρώπῃ καὶ στὴν Ἀμερικὴ, ἦταν ὁ Κάρλ Γιούστι. Κι αὐτὸς ἀποροῦσε πού ὁ Γκρέκο εἶχε ἐγκαταλείψει τὶς ἀπολαύσεις τῆς Ρώμης γιὰ νὰ βουλιάξῃ «μέσα στὸ κατεστραμμένο γοτθικὸ φρούριο, ὅπου μαζί μὲ τὴ μεταφορὰ τῆς αὐλῆς, εἶχε συγχρόνως ἀποσυρθῇ κάθε ζωὴ ἐνεργητικὴ, καὶ τὰ παλάτια μεταμορφώνονταν σὲ ἀκατοίκητα ἐρείπια». Κι ἐκεῖ, ἔγραφε, «καθὼς χάνουν τὴ σκονίτσα τους τὰ φτερά τῆς πεταλούδας, ἔτσι καὶ ἡ παλέτα τοῦ ἔχασε τὴ βενετσιάνικη ποικιλία τῶν χρωμάτων της, μέσα στὸ τραχὺ καὶ ξερὸ περιβάλλον τῶν καστιλιάνικων ὁρέων». "Οἱ οἱ κριτικοὶ διάστηχαν νὰ ἐπαναλάβουν τὸ περὶ πεταλούδας καὶ σκονίτσας, δίχως νὰ ἀντιλαμβάνονται πῶς ὁ περιπλανώμενος Ἕλληνας πῆγε στὸ Τολέδο γιὰ λόγους πού ὁ Γιούστι δὲν μποροῦσε νὰ νιώσῃ. Καὶ πῶς μὲ τὴ θέλησή του δὲν ξανάφυγε ἀπὸ κεῖ, καὶ πῶς ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἔζησε στὸ Τολέδο μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ξεπέρασε ὅλους τοὺς ἄλλους ζωγράφους τοῦ καιροῦ του. Ὁ Γκρέκο στὴν Ἰταλία ἦταν στὴν ἀκμὴ τῆς νιότης του καὶ στὴν ἀρχὴ μιᾶς βέβαιης δόξας. Ἀλλὰ γιὰ λόγους καθαρὰ πνευματικούς, ὅρηκε τὸ Τολέδο πρὶν πολὺ τῆς ἀρεσκείας του ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα μέρη πού γνῶριζε, παρ' ὅλο πού ἡ Ἰσπανία ἦταν μιὰ χώρα σκληρὴ ὅπου «τὰ παιδιὰ πετροβολοῦσαν τοὺς ξένους». "Οἷως εἶναι ἀνακρίβεια πῶς τὸ Τολέδο ἦταν ἐρειπωμένο ὅταν τὸ γνῶρισε ὁ Θεοτοκόπουλος. Αὐτὸ τὸ λάθος ἐπαναλαμβάνονταν μὲ μανίαν ἀπὸ τοὺς σύγχρονους μὲ τὸν Γιούστι συγγραφεῖς, κι ἀκόμα ἐξακολουθεῖ νὰ λέγεται. Ὁ ἴδιος ὁ Κορσίο, κάνει μιὰ σκιαγραφία, ἀναμφισβήτητα θαυμάσια, ἀλλὰ ὑπερβολικὰ θλιθερὴ, τῆς ἐγκατάλειψης καὶ τῆς παρακμῆς τῆς πόλης πού ἐναρμονίζεται ἀπόλυτα μὲ τὴν ἀντίληψιν τῆς ἐποχῆς του. "Οἷως οἱ σύγχρονες μαρτυρίες ὅπου στηρίζεται ἀναφέρονται στίς δύο ἐπόμενες βασιλεῖες τοῦ Φιλίππου τοῦ III καὶ IV. Ὁ Γκρέκο ἔζησε τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ μεγαλείου τοῦ Τολέδο. Τὰ τελευταῖα βέβαια, ὅμως ἐνὸς μεγαλείου ἀπόλυτου, ἴσως μεγαλύτερου ἀκόμη μετὰ τὴν μεταφορὰ τῆς αὐλῆς. Γιατὶ αὐτὴ πρόσθετε μιὰ λαμπρότητα μόνον ἐξωτερικὴ στὴν καθημερινὴ ζωὴ τῆς πόλης, καὶ ἀκόμη τὴν ἀναστάτωνε τὸ πλῆθος τῶν διεκδικητῶν, τυχοδιωκτῶν καὶ ἀκόλαστων, πού ἀκολουθοῦσαν τοὺς βασιλιάδες ἐκείνου τοῦ καιροῦ, κρατώντας τὴν σὲ συνεχῇ ἀναταραχὴ. Ἐπιπλέον, τὸ Τολέδο, δὲν ὑπῆρξε ἡ τακτικὴ αὐλὴ, ἡ σταθερὴ διαμονὴ τῶν μοναρχῶν, ἀλλὰ μόνον ἡ περιστασιακὴ. Τὴ ζωὴ του καὶ τὴν ἀξία του τὴν δημιουργοῦσε ἡ Μητρόπολη - παντοδύναμη καὶ οἱ κληρικοὶ πού ζοῦσαν στὴ σκιά της. Κι ἀκόμα οἱ ἄρχοντες, οἱ βιομηχανίες καὶ οἱ ἰσχυροὶ ἐπαγγελματίες μαζί μὲ τὸ ἐμπόριο, κι ἀκόμη ἡ πνευματικὴ ζωὴ πολὺ ἔντονη καὶ λαμπρὴ. Τίποτα ἀπ' αὐτὰ δὲν μετανάστευσε μαζί μὲ τὸ Φίλιππο II. Εἰδικὰ τὰ χρόνια πού ὁ Γκρέκο κατοικοῦσε στὸ Τολέδο, συνέβηκαν δύο γεγονότα πού ἂν καὶ ἀργότερα ἀπέτυχαν, ἐν τούτοις σημαδεύουν τὸ ἀποκορύφωμα τῆς ὕλικῆς ἀκμῆς τῆς πόλης. Τὸ ἓνα ἦταν ἡ λειτουργία τῆς συσκευῆς τοῦ Χουανέλο¹⁴ πού θὰ πρέπει ν' ἄρχισε τὸ 1566 καὶ κρὰ-

14. Συσκευή πού ἀνέβαζε τὰ νερά τοῦ ποταμοῦ Τάχο στὸ Τολέδο. Τὴν ἐντύπωση πού προκάλεσε αὐτὸ τὸ γεγονός μποροῦμε νὰ τὴν καταλάβουμε ἂν ξεφυλλίσουμε τὰ ἔργα σύγχρονων ποιητῶν ὅπως τοῦ Κέβεδο, τοῦ Γκόνγκορα, τοῦ Βαλντιβιέλσο κ.ἄ. Ὁ ἐφευρέτης

τησε ως το 1639. Διατηρήθηκε αρκετά ικανοποιητικά παρ' όλες τις ατέλειες και τις βλάβες (πού ήταν αρκετές εξ αιτίας της πολυπλοκότητας των εξαρτημάτων) χάρη στην ικανότητα του ίδιου του Χουανέλο, και όταν αυτός πέθανε το 1585, χάρη στους διαδόχους του. Ο Λεονάρδο Ντά Βίντσι υπήρξε στενός φίλος του διόσημου εφευρέτη. Τόν Γκρέκο πιθανώς, δέν τόν ένδιέφεραν τά «θαύματα» όπως ο κόσμος τ' αποκαλούσε του Πιεμοντέζου, γιατί ήταν απορροφημένος από άλλα θαύματα ούρανια. Δέν υπάρχει ή παραμικρή ένδειξη ότι σχετίζονταν. Ο Χουανέλο, Ιταλός ευθυμιοσ και αισθησιακός, ζούσε σ' ένα σπίτι κοντά στον Τάχο, πλάι στη γέφυρα της Άλκάνταρα, στο σημείο το πιο ίσκιερó της κοιλάδας του ποταμού, που σχεδόν όλο το χρόνο κυλούσε εκεί χειμαρρώδικα. Και ο ζωγράφος, ασθενικός και στοχαστικός, κατοικούσε ψηλά στο Τράνζιτο με θέα προς τά περιβόλια που σέ κάνουν νά όνειρεύεσαι τήν Άνατολή. Τους χώριζε ένας κόσμος.

Τό δεύτερο γεγονός ήταν ή χρησιμοποίηση του Τάχο σαν πλωτής όδοϋ μέχρι τήν Πορτογαλία. Βρισκόταν ο κρητικός στο Τολέδο όταν ο Άντονέλλι ξεμπαρκάρησε εκεί στις 19 Ιανουαρίου του 1582 από ένα πλεούμενο που με κουπιά και γεμάτα νερά καταχέιμωνα τό είχε φέρει από τή Λισαβόνα. Αυτό τό σχέδιο που τό προώθησε επίμονα ο Φίλιππος ΙΙ, αποτελούσε στην πραγματικότητα τήν απόδειξη πώς τό Τολέδο δέν έπαψε νά είναι πρωτεύουσα προσωρινά, όπως υποστηρίζει ο Σεντίγιο και άλλοι, αλλά όριστικά, αφού έπρόκειτο νά συνδεθούν με πλωτούς δρόμους, μέσω του ποταμού Τάχο, από τή Χάραμα και τό Μανσανάρες στη Λισαβόνα και τή Μαδρίτη. Άλλά είναι βέβαιο πώς τό Τολέδο τό εύνοούσε πάρα πολύ αυτή ή μεταρρύθμιση. Είναι, χωρίς άμφιβολία, ύπερβολή νά πούμε πώς «τό 1592 ή διακίνηση ήταν τόσο εύκολη άνάμεσα στο Τολέδο και τή Λισαβόνα και πώς πραγματοποιόνταν μέσω του ποταμού μια δραστήρια έμπορική κίνηση για τίς εισαγωγές και τίς άποστολές στις Ίνδίες». Πάντως τό έργο ολοκληρώθηκε λίγο πολύ σποραδικά δίνοντας τήν έντύπωση πώς ή πόλη θά έχη ένα μέλλον λαμπρό, που δέ συμφωνεί με τήν εικόνα του θλιβερού και ξεπεσμένου Τολέδο. Οι Τολεδάνοι έκτισαν γέφυρες και όργάνωσαν τά γνωστά τους σχέδια με τήν εύκαιρία της πλεύσης του ποταμού, αν και, κατά τή συγνήθειά τους, δέν άσχολήθηκαν με τήν περάτωση του σχεδίου παρά έκαναν ό,τι μπορούσαν για νά τό κάνουν νά ναυαγήσει. Προτιμούσαν τους ποιητές που έλεγαν πώς στον Τάχο υπήρχαν νύμφες και όλόκληρα βουνά χρυσάφι, δηλαδή χίμαιρες. Τό ίδιο θά έπρεπε νά συμβαίνει και στον Γκρέκο, που προτιμούσε νά σχετίζεται τους άλλους καλλιτέχνες, τους θεολόγους, τους γεμάτους παραισθήσεις και όχι τόν Άντονέλλι ή τόν Τουριάνο. Και τελικά ή Σεβίλλη, ζηλεύοντας τό Τολέδο, κι έχοντας μεγαλύτερη έπαφή με τήν πραγματικότητα, με δολοπλοκίες των Σεβιλιάνων κατάφερε νά έγκαταλειφθή τό σχέδιο του Τάχο. Γιατί ή Σεβίλλη άγαπούσε περισσότερο τό χειροπιαστό χρυσάφι που έφερναν οι γαλέρες από τήν Άμερική και όχι τό ποιητικό από του ποταμού τήν άιμο.

Άπό τά στοιχεία της έποχής δέν φαίνεται πώς οι Τολεδάνοι ένωσαν άπελπίσια για τήν άλλαγή της πρωτεύουσας. Ίσως πολλοί νά εύχαριστήθηκαν γι' αυτό, όπως μερικοί φαντασμένοι, και φυσικά ή Έκκλησία της όποίας ή έχθρότητα με τό θρόνο ήταν μια πληγή καθόλου καλά κλειστή άπ' τόν καιρό του πολέμου των Κοι-

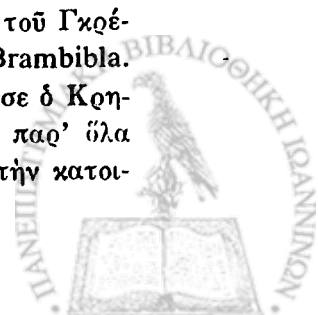
αυτής της συσκευής ήταν ο Χουανέλο Τουριάνο, Ιταλικής καταγωγής που έζησε και πέθανε στην Ίσπανία (1501—1575). Ο άνδριάντας του που φυλάγεται στο αρχαιολογικό μουσείο του Τολέδο φανερώνει άνθρωπο αισθησιακό και φιλήδονο και κατά τόν συγγραφέα αυτού του βιβλίου είναι ένα άξιοσημείωτο πρωτότυπο φυσιογνωμίας αντι-Γκρέκο.

νοτήτων¹⁵. Αργότερα ξανάνοιξε με την άδικη καταδίκη του αρχιεπισκόπου Καρράν-σα. Πάντα πίστευα πως μέσα στις αιτίες που έσπρωξαν τον Φίλιππο ΙΙ να πάρη την αύλη από το Τολέδο, το 1591, ήταν αυτή, δηλαδή οι προστριβές με την Αρχιεπισκοπή που ήταν μια από τις μεγαλύτερες της Ισπανίας. Ο Σεντίγιο και ο Καμόν διέλυσαν, πολύ σωστά, την πλάνη του να αποδοθῇ ἡ παρακμή στη μεταφορά της αὐλῆς. Λέγει ο πρώτος: «Πιστευόταν ὡς τώρα πως ἡ μεταφορά τῆς αὐλῆς ἔδωσε τὸ θανάσιμο χτύπημα στὸ Τολέδο, καθὼς τοῦ ἔπαιρνε μονομιᾶς ὅλα τὰ μέσα καὶ τὶς δυνατότητες ζωῆς. Ὅμως τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν ἀποδείχνουν τὸ ἀντίθετο. Φεύγει ἡ αὐλή, κι ἀντὶ τὸ νὰ ἐλαττωθῇ, ὁ πληθυσμὸς αὐξάνεται, κι ἀντὶ οἱ τολεδάνικες βιομηχανίες νὰ παρακμάσουν διατηροῦν τὴ σημασία τους γιὰ ὅλα τὰ μακρὰ χρόνια πὺ ἀπομένουν ἀκόμα στὴ ζωὴ τοῦ Φρόνιμου Βασιλιᾶ». Καὶ ὁ Καμόν: «Ὁ μεγάλος ζωγράφος ἔζησε στὴν ἐποχὴ τὴν πιὸ καλὴ τῆς πολιτείας, τὴν ἐποχὴ πὺ θρῖσκόταν στὴ μεγαλύτερη λαμπρότητά της». Ἀλλὰ θὰ μᾶς ἀρκοῦσε ἡ μαρτυρία τοῦ Θερβάντες πὺ στὸ ἔργο του *La ilustre fregoria*, πὺ γράφτηκε περίπου τὸ 1598 ἢ λίγο μετὰ, δηλαδὴ ἀκριβῶς τότε πὺ ζοῦσε ὁ Γκρέκο στὸ Τολέδο, μᾶς ἱστορεῖ πως ὅταν ὁ Ἀδεντάνιο λέει τὸν ἰδιοκτήτη τοῦ «Σπιτιοῦ τοῦ Σεβιλιάνου» πως τὸ Τολέδο «εἶναι ἡ καλλίτερη πόλη τῆς Ἰσπανίας», ἐκεῖνος τοῦ ἀπαντᾷ: «τοῦλάχιστον, εἶναι ἀπὸ τὶς καλλίτερες κι ἀπὸ τὶς πλουσιότερες πὺ ὑπάρχουν σ' αὐτήν». Καὶ θὰ μπορούσε νὰ προστεθῇ αὐτὸ τοῦ Λόπε ντέ Βέγκα πὺ ἀκόμη τὸ 1604 ἔγραφε στὸ δοῦκα τοῦ Σέσσα: «Τὸ Τολέδο εἶναι ἀκριβὸ ἀλλὰ φημισμένο, καὶ προχωρεῖ με δικούς καὶ ξένους με βῆμα σταθερό». Ὑπολογίζεται, ἀπὸ τοὺς πιὸ συντηρητικούς, πως ἡ πόλη εἶχε 80.000 κατοίκους. Διατείνομαι πως ἂν καὶ αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς εἶναι πολὺ μικρότερος ἀπὸ κείνον πὺ δίνουν ἄλλοι ὑπερβολικοὶ χρονικογράφοι, μὺ φαίνεται ἤδη πολὺ μεγάλος. Οἱ πιὸ παλιές γκραδοῦρες τῆς ἐποχῆς, ἀκόμη καὶ τὸ ἴδιο τὸ πλάνο τοῦ Γκρέκο¹⁶, ἀλλὰ κυρίως αὐτὸ πὺ δημοσιεύω ἐδῶ, δὲν δίνουν τὴν ἐντύπωση μιᾶς περιοχῆς πὺ πυκνοκατοικημένης καὶ πολυάνθρωπης ἀπὸ τὴν τωρινή, ἀλλὰ πολὺ λιγώτερο. Μὲ κάθε βεβαιότητα θὰ ἔλεγα πως τὸ τωρινὸ Τολέδο κατοικεῖται ἀπὸ ἐλάχιστα περισσότερους ἀνθρώπους ἀπ' ὅ,τι τὸν καιρὸ τοῦ Φιλίππου ΙΙ. Καὶ αὐτοὶ σήμερα εἶναι, σύμφωνα με τὴ στατιστικὴ τοῦ 1954, μόνο 42.342.

Παρακμή τοῦ Τολέδο

Στὴν πραγματικότητα ἡ παρακμή τοῦ Τολέδο εἶναι συνυφασμένη με τὴν παρακμή τῆς ἴδιας τῆς Ἰσπανίας. Ἡ μεγάλη κάμψη ἄρχισε, ὅταν ἀκόμη ζοῦσε ὁ Γκρέκο στὴν

15. Κίνημα πὺ ξέσπασε στὴν Ἰσπανία σὶς ἀρχὲς τῆς βασιλείας τοῦ Καρόλου Ι ἐξ αἰτίας τῆς κακῆς ἑξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ μονάρχη καὶ τῆς κατάληψης ὅλων τῶν σημαντικῶν δημοσίων θέσεων ἀπὸ ξένους. Ὁ στρατὸς τῶν ἐπαναστατῶν εὐκόλα νικήθηκε ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ βασιλιᾶ τὸ 1521 καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τους καταδικάστηκαν καὶ ἐκτελέστηκαν ἀμέσως ἐπὶ τόπον. Ὁ Σεντίγιο ἀναφέρει πως ἡ ἀντιπάθεια τῶν Τολεδάνων γιὰ τοὺς Αὐστριακοὺς ἦταν στὰ χρόνια τοῦ Φιλίππου ΙΙ ὑπόθεση «ἀρχαία». Στὸ βιβλίον μου ὅμως Antonio Perez (1947) ἀπέδειξε πως στὰ χρόνια τοῦ Φρόνιμου Βασιλιᾶ ἡ ἀντιπάθεια ἔβραζε. Γιατὶ ἓνας ἐμφύλιος πόλεμος χρειάζεται πάντα περισσότερο ἀπὸ ἓναν αἰῶνα γιὰ νὰ ξεχαστῇ.
16. Αὐτὸ τὸ σχέδιο πὺ εἶναι πολὺ σπάνιο — κι ἓνα ἀντίτυπο φυλάγεται στὸ «σπίτι τοῦ Γκρέκο» ἔγινε ἀπὸ τὸν Petri de Nobslibus καὶ ἐκτελέστηκε ἀπὸ τὸν Ambrosio Brambilla. Χρονολογημένο στὴ Ρώμη στὰ 1585, δηλαδὴ τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς πὺ μεσουρανοῦσε ὁ Κρητικός, σχεδὸν τὴ χρονιά πὺ ζωγράφησε τὴν ταφὴ τοῦ κόμητα τοῦ Ὁργκάθ, παρ' ὅλα τοῦ τὰ ἐλαττώματα, δίνει μιὰ συγκινητικὴ εἰκόνα τῆς πόλης ὅπως ἦταν ὅταν τὴν κατοικοῦσαν οἱ ἥρωες αὐτοῦ τοῦ βιβλίου.

πολιτεία του Τάχο, το 1588, με την καταστροφή της Αήττητης Αρμάδας, δεκαεφτά χρόνια μετά την αποκορύφωση της ισπανικής ισχύος που μπορεί να τοποθετηθώ στο Λεπάντο. Το Λεπάντο (1571) είναι το ανώτατο σημείο της ναυτικής μας δύναμης, και για τουτό και της εξωτερικής μας πολιτικής, που στην Ισπανία ήταν μοιραίο να συμβαδίζει με τη θαλάσσια δύναμή της. Η Αήττητη αντιπροσωπεύει το υπέρτατο λάθος αυτής της εξωτερικής πολιτικής, την άφρονα καταστροφή του Ναυτικού και τη θεία τιμωρία της υπερηφάνειας εκείνου που πίστευε πως αντιπροσώπευε το Θεό πάνω στη Γη. Μετά απ' αυτό όλα καταρρεύσανε και όχι μόνο το Τολέδο. Αλλά και αν ακόμη ο Γκρέκο είχε έρθει να κατοικήσει σ' ένα Τολέδο ερειπωμένο και παραλυμένο όπως το έβλεπαν οι ταξιδιώτες τρεις αιώνες αργότερα, θα ήταν το ίδιο. Αυτό που τον τραβούσε ήταν η μακρινή και πολυσχιδής ψυχή της πολιτείας, που εξακολουθούσε να θέλγη και να κυριεύει με πάθος τόσους και τόσους ταξιδευτές. Αυτή η ψυχή, ακόμη και στην περίοδο της μεγαλύτερης παρακμής της θα κάνη τον Κοσσίο ν' αναφωνήσει: στο Τολέδο σμίγουν τα είδωλα εκατό πολιτισμών μαζί, που τα υπολείμματά τους συγυάρχουν, φτιάχνοντας αμέτρητες εκκλησίες και μοναστήρια, κτίσματα γοτθικά, αραβικά¹⁷ και αναγεννησιακά, ατελείωτα συχνά καλντερίμια, ένας πίνακας πραγματικός, σχεδόν ζωντανός και σχεδόν ανέπαφος, με λίγα λόγια, ένας τόπος όπου κάθε πέτρα είναι μία φωνή που μιλά στο πνεύμα». Το σημαντικό είναι νάχης ακούσει αυτή τη φωνή. Και ο Γκρέκο την άκουσε πιό διαπεραστικά από κάθε άλλον. Και γι' αυτό δεν εγκατέλειψε ποτέ πιά «τον τραχύ δρόμο» που τυλίγει ο Τάχο, όποια κι αν ήταν η μιζέρια του ή ο πλούτος του.

Ο Γκρέκο έζησε σ' εκείνο το Τολέδο το πλούσιο σε ιστορία, και σε στιγμές ύψηλης τέχνης και πνευματικής λαύρας. Ίσως μάλιστα και να έναρμονιζόταν καλύτερα με το πνεύμα του της άγριας ανεξαρτησίας χάρις στην απουσία της αὐλῆς. Οί ίδιοι οί Τολεδάνοι, όπως είπα, δεν συζούσαν ευχάριστα με τις προσωπικότητες τις αὐλικές. Όποιος τους έχει γνωρίσει καλλίτερα από κάθε άλλον, ο κόμης ντέ Σεντίγιο, έγραφε πως «ο χαρακτήρας ο ανεξάρτητος του τολεδάνικου πληθυσμού δεν ταίριαζε καλά με τον αέρα υπεροφίας που είχαν οί παλατιανοί και της κατώτερης ακόμη κατηγορίας». Μεγαλύτερη αξία από τα έπίσημα γραφτά, έχουν, για να αποδείξουν τα παραπάνω, τα λαϊκά τραγούδια. Και οί στίχοι του Όρόσκο μάς λένε:

Χορτάσαμε πιά
ν' αγωνιζόμαστε σε τούτη την αὐλή,
και γὼ δὲ βλέπω ποιὸς θὰ μπορέσει
νὰ μᾶς μετρήσει, ὅπως πᾶμε,
δίχως καὶ κείνου ἢ ζωῇ νὰ τοῦ κοπῇ.

Ο ίδιος ο Λόπε ντέ Βέγκα, περιστασιακός Τολεδάνος, έγραφε κάποτε, το 1604: «Λένε πως σ' αυτή την πόλη — το Τολέδο — έρχεται ἡ αὐλή. Κοιτάξτε πὼ νὰ πάω νὰ μείνω στὴ Βαγιαδολίδ». Μεγαλύτερη αντιπάθεια απ' αυτήν που προξενούσε ἡ αὐλή στὸν κόσμο — πιό πολὺ στοὺς εὐγενεῖς τῆς ἐπαρχίας παρὰ στὰ χαμηλότερα στρώματα τοῦ λαοῦ, ἀντίθετα μ' ὅ,τι λένε οί ἐπίσημοι φίλοι τοῦ Φιλίππου — προξενούσε ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς, με κείνη τὴν ἀντιζηλία πὼ εἶχε με τὴν κε-

17. Ο συγγραφέας δὲν ἐννοεῖ ἐδῶ τὸν καθαρὰ ἀραβικὸ ρυθμό, ἀλλὰ αὐτὸν πὼ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸ συνταίριασμα τοῦ ἀνατολίτικου καὶ τοῦ δυτικοῦ καὶ πὼ τὴν ἀποθέωσή του βρῖσκουμε στὴν Κόρδοβα καὶ τὸ Τολέδο. Στὰ ἰσπανικά αὐτὸς ὁ ρυθμὸς ἐκφράζεται με μονολεκτικὸ ὄρο πὼ δὲν διαθέτουμε στὰ ἑλληνικά.

φαλή της Ἐκκλησίας, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε. Δὲν λυπήθηκαν λοιπὸν, οἱ Τολεδάνοι, γιὰ τὴν ἀπουσία καὶ τὴν ἀποχώρηση τῆς ἐξουσίας. Πολὺ περισσότερο γιὰτὶ σ' αὐτὴν δὲ δόθηκε ἐπίσημα ὀριστικὸς χαρακτήρας, ἂν καὶ στὴν πραγματικότητα ἦταν, καὶ οἱ μονάρχες ἐξακολούθησαν ὁμῶς ὅλο καὶ πιὸ ἀραιά, νὰ ἐπισκέπτονται τὴν αὐτοκρατορική πολιτεία. Ὦντας πιά ὁ Γκρέκο στὸ Τολέδο, ἤρθε ὁ Φίλιππος II τὸν Ἰούνιο τοῦ 1579, συνοδευόμενος ἀπὸ τὴν βασίλισσα Δόνια Ἀννα καὶ τὶς ἰνφάντες Ἰσαβέλα, Κλάρα, Εὐγενία καὶ Καταλίνα καὶ τὸν Ἀρχιδούκα Ἀλβέρτο, μελλοντικὸ σύζυγο τῆς Ἰσαβέλλας. Παραδρέθηκαν στὶς γιορτὲς τῆς Ἀγίας Δωρεᾶς. Καὶ ὁ Δὸν Φίλιππος τίμησε τότε «πολλὲς ἀπὸ τὶς συγκεντρώσεις καὶ τὰ συμβούλια, ὅπου προετοιμαζόταν ὁ πόλεμος τῆς Πορτογαλίας». Ξαναῆλθε τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1587 γιὰ τὶς γιορτὲς τῆς μετακομιδῆς τῶν λειψάνων τῆς Ἀγίας Λεοκαδίας, ποὺ ἔμειναν ὀνομαστές. Καὶ ἀργότερα, ἤλθε πάλι γιὰ τὴ Μεγάλῃ Ἑβδομάδα τοῦ 1591, καὶ τὸ Μάιο τοῦ 1596, ὅπου κατέλυσε σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς κατοικίες τοῦ μεγάλου παρεκκλήσιου τοῦ Καθεδρικοῦ ναοῦ μαζί μὲ τὴν Ἰσαβέλα, τὴν Κλάρα καὶ τὴν Εὐγενία. Καὶ αὐτὴ ὑπῆρξε ἡ στερνὴ του ἐπίσκεψις στὸ Τολέδο.

Ὅπωςδὴποτε ὁ Γκρέκο θὰ πρέπει νὰ εἶδε τὸν Δὸν Φίλιππο σ' αὐτὲς τὶς γιορτὲς ἂν καὶ κανένας ἀπὸ τοὺς δύο δὲν τὶς συμπαθοῦσε ἰδιαίτερα, ἴσως μάλιστα καὶ νὰ συναντήθηκαν. Φαίνεται πὼς εὐσταθεῖ μιὰ τέτοια εἰκασία, γιὰ κάποια σχέση μεταξύ τους μετὰ τὴν πρώτη αὐτὴ ἐπίσκεψις, εἴτε μὲ προσωπικὴ συνάντησις εἴτε δίχως, γιὰτὶ λίγο μετὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ ἐπόμενου χρόνου (1580) ὁ Δομίνικος ἀνέλαβε τὴν περιπόθητὴ παραγγελία — σύμφωνα μὲ πολλοὺς, πραγματικὸ σκοπὸ τοῦ ταξιδιοῦ του στὴν Ἰσπανία — νὰ ζωγραφίσῃ τὸν πίνακα τοῦ Ἀγίου Μαυρικίου γιὰ τὸ Ἑσχοριάλ.

Ὁ Γκρέκο καὶ οἱ γυναῖκες

Στὸν Γκρέκο ἴσως νὰ ἄρεσε ὁ τραχὺς χαρακτήρας τῶν Τολεδάνων ποὺ πολλὲς φορὲς συνδυάζεται μὲ τὴν εὐγένεια, τὸ πνεῦμα τους καὶ ἡ «καθαρὴ κουδέντα» τους ποὺ τὴν παίνεψε ὁ Ταμάγιο ντὲ Βάργκας καὶ τόσοι ἄλλοι: Ἡ καθαρὴ κουδέντα ποὺ ἔφτασε στὴν κορυφὴ μὲ τὸν Καρσιλάσο, ποὺ τοὺς στίχους του πολλοὶ ἤξεραν ἀπ' ἔξω, ἀφοῦ ἦταν ζωντανοὶ καὶ σὰν χτισμένοι μαζί μὲ τὶς πέτρες τῆς πόλης ἢ πλάϊ στίς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ τὸ δεῖλι.

Ἴσως ἐπίσης νὰ τὸν ἔθελγαν καὶ οἱ γυναῖκες τῆς πόλης ποὺ μὲ τὴν παράξενη χλωμάδα τους σὰν μορφὲς τῆς Παλιᾶς Διαθήκης, ξεσήκωναν πάθη σὲ πολλοὺς Ἰσπανοὺς καὶ μὴ. Ὁ Ἀντόνιο Πέρες διέδωσε στὸ ἐξωτερικὸ τούτῃ τῇ γοητεία τῶν Τολεδάνων γυναικῶν μὲ ἓνα του περίφημο γράμμα ὅπου λέει: «Ἐκεῖνη ἡ πόλη (τὸ Τολέδο) εἶναι ξακουστὴ περισσότερο ἀπ' ὅλες τὶς πόλεις τῆς Ἰσπανίας γιὰ τὴν ὁμορφιὰ τῶν γυναικῶν, τὸ σπάνιο πνεῦμα τους, ὅσο καὶ γιὰ τοὺς ἄνδρες της». «Γιὰτὶ εἶναι — προσθέτει μὲ τὴ συνηθισμένη λαθεμένη του γλώσσα — τέτοιες οἱ γυναῖκες ἐκεῖνης τῆς πόλης ποὺ δὲν ἔχουν οὔτε ἓνα μέρος πάνω τους ποὺ νὰ μὴ εἰσέλθῃ κοιμιάτι ἀπὸ ἓνα κοιμιάτι τῆς ψυχῆς τους». Καὶ ὁ Θερβάντες ἔγραψε: «Αὐτὴ ἡ πόλη κρατᾷ τὴ φήμην πὼς ἔχει τὶς πιὸ διακριτικὲς γυναῖκες τῆς Ἰσπανίας καὶ πὼς ἡ διακριτικότητά τους συναγωνίζεται τὴν ὁμορφιά τους». Ὁ Γκρέκο ζωγράφισε ἓναν τύπο γυναικῶν χλωμῶν, μὲ κεφάλι μικρὸ καὶ μύτη ἀνασηκωμένη καὶ λαϊμὸ παχὺ σὰ γούσα περιστεριοῦ σὲ πολλοὺς ἀπ' τοὺς ἀγγέλους του καὶ τὶς Παρθένους. Μοιάζουν ὅλες σὰν παραλλαγὲς τοῦ ἴδιου μοντέλου. Κι αὐτὸ δίχως ἀμφιβολία ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς κοπέλλες ποὺ κατοικοῦσαν στὴν Ἰουδαϊκὴ συνοικία, ὅπου ὁ ζωγράφος εἶχε τὸ σπίτι του καὶ τὸ ἐργαστήρι του. Ἴσως νὰ ἦταν ἡ ἴδια ἡ ὑπερήτρια του, ἡ Μαρία Γκόμες, ποὺ ὅταν πέθανε ὁ ζωγράφος ἦταν περισσότερο ἀπὸ εἰκοσι χρόνια στὴν ὑπερησία του.

Είναι απαραίτητο, μιὰ και μιλούμε γιὰ τὸν Γκρέκο καὶ τὸ Τολέδο, ν' ἀπλω-
θοῦμε μὲ ἀκόμα λίγα λόγια, ἐξετάζοντας τὴ συμπεριφορὰ τοῦ ζωγράφου ἀπέναντι
στὴ γυναίκα. Ἡ γυναίκα, εἶναι παγκόσμια γνωστὸ πὼς εἶναι ἡ αἰτία καὶ τὸ κίνη-
τρο γιὰ ὅλες τὶς πράξεις τῶν ἀνδρῶν. Ἀκόμα καὶ ἐκείνων ποὺ ἔζησαν χωρὶς ποτὲ
νὰ τοὺς ἀπασχολήσῃ τὸ θέμα «γυναίκα». Κι ἴσως πολὺ περισσότερο νὰ ὑπάρχῃ
σ' αὐτοὺς παρὰ στοὺς πολὺ γυναικάδες. Γιατὶ ἡ καταραμένη ἐρώτηση «ποιά εἶναι
αὐτή;» ποτὲ δὲν εἶναι τόσο καυτερὴ παρὰ ὅταν δὲν ὑπάρχει «αὐτή». Ἡ γυναίκα
ποὺ δὲν ὑπῆρξε ποτὲ στὴν πραγματικότητά μεταμορφώνεται σὲ ὄνειρο ἢ σὲ φαντα-
σία καὶ πολλαπλασιάζει τὴν τυραννικότητά της. Ὅμως ἀπ' ὅλες τὶς ἐπιδράσεις
ποὺ ἡ γυναίκα ἐξασκεῖ πάνω στὸν ἄνδρα καμιὰ δὲν εἶναι πιὸ δυνατὴ ἀπὸ ἐκείνην
ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν ἀποκαλέσουμε «τοπογραφική». Ἡ γυναίκα ζῇ
πολὺ περισσότερο σ' ἐπαφὴ μὲ τὸ περιβάλλον ἀπὸ τὸν ἄνδρα. Ἡ μητρικὴ της λει-
τουργία, ποὺ κυβερνάει ὁλόκληρὴ τὴν γυναικεῖα ψυχολογία, ἀκόμη καὶ στίς γυ-
ναῖκες χωρὶς παιδιά, τίς δένει μὲ τὴ φωλιά, ἐνῶ ὁ ἄνδρας πετάει ἐκεῖ ὅπου εἶναι
ἡ δουλειά του. Σχεδὸν στὸ σύνολό του τὸν πατριωτισμὸ τῶν ἀνδρῶν τὸν δημιουργεῖ
ἡ ἀγαπημένη, ἡ ὁποία ἀπὸ τὴν πλευρά της, παράδοξα, ἔχει μιὰ σύλληψιν πολὺ πιὸ
πλατιά τῆς ἐννοίας τῆς πατρίδας. Γιατὶ μὲ τὴν ἴδια λογικὴ τοῦ μητρικοῦ ἐνστίκτου,
κάνει πατρίδα τῆς τῆ γῆ τὴν πιὸ κατάλληλην καὶ ὄχι τὴν καθορισμένην ἀπὸ τὰ πο-
λιτικὰ τεχνάσματα, γιὰ τὰ ὁποῖα οἱ ἄνδρες εἴμαστε ἱκανοὶ νὰ θυσιάσουμε τὴ ζωὴ
μας. Αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ στίς μεταναστεύσεις. Ὁ ἄνδρας τρέφει πάντα τὴ νο-
σταλγία γιὰ τὴ μητρικὴ γῆ. Ἡ γυναίκα τὴ νιώθει μὲ πολὺ μικρότερη ἔνταση, καὶ
συμβιβάζεται ἀνάλογα: ἂν ἡ μητρικὴ ζωὴ ἢ ἡ πνευματικὴ εἶναι ἢ ὄχι εὐνοϊκὴ στὴ
νέα γῆ. Γι' αὐτὸ ὁ ἐπαναπατρισμὸς ἐξαρτᾶται σχεδὸν πάντα ἀπὸ τὸ ἂν ἡ γυναίκα
εἶναι εὐχαριστημένη ἢ ὄχι. Αὐτὴ γνωρίζει μ' ὀδυρόμενα ἂν θ' ἀντιταχθῇ ἢ σ' αὐτὸ
τὸ δογματισμὸ, τὸν εὐγενή, βιολογικὸ αὐτὸν ἐγωϊσμὸ, ἢ στίς τυχοδιωκτικὰ ἢ ρο-
μαντικὰ παρορμήσεις τοῦ ἄνδρα ποὺ θέλει νὰ παραμείνῃ στὴν ἐξορία ἢ ἀντίθετα,
στὴν ἀνυπομονησία του νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Ἑστία του.

Ἡ γυναίκα τοῦ Γκρέκο

Μ' αὐτὸ θέλω νὰ πῶ πὼς ὅταν ἐξετάζουμε τὴν μυστηριώδη καὶ ὀριστικὴ με-
τανάστευση τοῦ Γκρέκο ἀπὸ τὴ Ρώμη στὸ Τολέδο, εἶναι λογικὸ νὰ σκεφτοῦμε πὼς
παρεμβαίνει σ' αὐτὴν ἡ γυναίκα. Ξέρουμε ποιά ἦταν αὐτή: Ἦταν ἡ Δόνια Χερό-
νυμα ντὲ λὰς Κουέβας. Νόμιμη σύζυγός του ἢ ὄχι, εἶναι πιθανὸ νὰ τὴ γνώρισεν στὸ
Τολέδο, ἀπ' ὅπου θὰ πρέπει νὰ ἦταν, ἀφοῦ λίγους μῆνες μετὰ τὸν ἐρχομὸ του γεν-
νήθηκε ὁ γιὸς του Γιώργης - Ἐμμανουήλ, ὁ μοναδικὸς ποὺ ἀπέκτησε, στὰ 1578.
Λένε οἱ σοφοὶ πὼς τίποτα δὲν εἶναι γνωστὸ γι' αὐτὴ τὴν κυρία, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὄνο-
μά της. Ἀλλὰ κάτι εἶναι γνωστὸ καὶ μάλιστα κάτι πολὺ σημαντικὸ: ὅτι ὑπῆρξε

18. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ Δόνια Χερόνυμα ἦταν μαδριλένια, ποὺ διαδόθηκε πλατιά, δὲν ἔχει ἄλ-
λο κανένα στοιχεῖο ὑπὲρ αὐτῆς, παρὰ μόνον τὸ ὅτι μιὰ κυρία τόσο κομρὴ, ὅπως ἡ κυρία
μὲ τὴν Ἑρμίναν δὲν μπορούσε παρὰ νὰ εἶναι ἀπὸ τὴ Μαδρίτη. Ἀλλὰ τότε οἱ μεγάλες κυ-
ρίες ζοῦσαν στὸ Τολέδο καὶ ἡ Μαδρίτη δὲν ἦταν παρὰ σὰν ἓνα ἀπομακρυσμένο προά-
στιό του. Εἶναι γνωστὸ, πὼς στὸ Τολέδο ἐμφανίζονται στὰ ἔγγραφα κάποιον Κουέβας πο-
λὺ συνδεδεμένοι μὲ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Θεοτοκόπουλου, ἀσφαλῶς στενοὶ συγγενεῖς τῆς
Δόνιας Χερόνυμα. Ἐνας Κουάν ντὲ Κουέβας, νυμφευμένος μὲ τὴν Πετρονίλα ντὲ Μα-
δρίδ, τολεδάνοι, ἦταν γονεῖς τοῦ Μανουέλ ντὲ Κουέβας, τὸ γιὸ τοῦ ὁποῖου ὁ Γιώργης -
Ἐμμανουήλ κηδεμόνευε ὡς τὸ 1607 (F. San Roman: ὁ Γκρέκο στὸ Τολέδο ἢ νέες ἐρευνες
γύρω ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Δομήνικου Θεοτοκόπουλου Madrid 1910).

ή μοναδική γυναίκα που εμφανίζεται στην ιδιωτική ζωή του Γκρέκο. Και όταν αυτό συμβαίνει σ' έναν άνθρωπο τόσο πολύπλοκο και με τη δική του διάνοια, είναι βέβαιο πως κι αυτή θα ήταν επίσης μια γυναίκα εξαιρετική.

Μπορεί ο Θεοτοκόπουλος να είχε έρωτες έπεισοδιακούς που ούτε αφαιρούν ούτε προσθέτουν στο πνεύμα της μονογαμίας, γιατί αυτή δε στηρίζεται στο ένα, το αποκλειστικό κρεβάτι, αλλά την μια και μοναδική αγάπη. Αν ανακαλύπτονταν αποδείξεις πως ο ζωγράφος μας χάθηκε μερικές φορές στα στυγερόκοκα της απαγορευμένης αγάπης, αυτό δε θα κατέστρεφε τη βεβαιότητα του ότι το πνεύμα του ταυτίστηκε μόνο στο πνεύμα αυτής της γυναίκας, της μοναδικής, που από τη στιγμή που εκείνος έφθασε στο Τολέδο τη βλέπουμε ν' αναπαράγεται στην έκταση ολόκληρου του έργου του ζωγράφου με παραλλαγές που μάς αναστατώνουν και που δεν τις επιβάλλει με τόση επιμονή στο πέρας της ηλικίας και τα δράματα τίποτα άλλο παρά η μοναδική αγάπη.

Εγώ πιστεύω ακράδαντα πως η Δόνια Χερόνυμα ντέ λας Κουέβας πέθανε νωρίς, ποιος ξέρει αν όχι μετά τον μοναδικό τοκετό ή κατά τη διάρκειά του, γιατί τότε η διαδικασία της μητρότητας ήταν φοβερά φονική. Ο Σάντσεζ Καντόν στην κορυφαία μελέτη του για τις γυναίκες του ζωγράφου, πιστεύει πως έζησε πολλά χρόνια και μπορεί οι πίνακές του να είναι πορτραίτα δικά της στα ώριμα χρόνια της κι ακόμη στα γηρατειά της μερικά γυναικεία κεφάλια, όπως η μελαγχολική κυρία του Μουσείου της Φιλαδελφείας, ή της γυναίκας με τα γυαλιά στον πίνακα της συλλογής Pitcairn, ή διάφορες παραστάσεις της Αγίας Άννας ή της Αγίας Ισαβέλας. Σέβομαι πάντα τη γνώμη του μεγάλου αυτού συγγραφέα και κριτικού. Αλλά είναι παράξενο που πουθενά, σε κανένα έγγραφο, δεν αναφέρεται η Δόνια Χερόνυμα, παρά μόνο στην πράξη όπου ο Γκρέκο εξουσιοδοτεί το γιό του να συντάξει διαθήκη για λογαριασμό δικό του. Και σ' αυτό το νοκυμένο όχι μόνο δεν αναφέρεται πως εκείνη ζούσε, αλλά αν το διαβάσουμε προσεκτικά, μάς δημιουργείται ή βεβαιότητα πως ήταν πολλά, πολλά τα χρόνια που εκείνη έλειπε πια από το σπίτι¹⁹. Στα υπάρχοντα του σπιτιού του ζωγράφου που με μεγάλη ακριβολογία

19. Η πεποίθηση πως η Δόνια Χερόνυμα έζησε για πολλά χρόνια στο Τολέδο με τον Γκρέκο και πως ζούσε ακόμη το 1614 που πέθανε εκείνος, στηρίζεται, όπως είναι γνωστό σε μια έσφαλμένη έρμηνεία του μοναδικού εγγράφου στο οποίο και μνημονεύεται και είναι ή προειρημένη εξουσιοδότηση του Γκρέκο στον Γιώργη - Έμμανουήλ που τον ώριζε εκτελεστή της διαθήκης του. Δημοσιεύτηκε από τον F. San Roman και λέει: «...Εξ αιτίας της βαριάς αρρώστιας μου εγώ δεν μπορώ ούτε να συντάξω ούτε να υπαγορεύσω τη διαθήκη μου κατά πως θέλησε ο Θεός, ο Κύριός μας, και για τη σωτηρία της ψυχής μου και το ξαλάφρωμά της την έχω σκεφτή και συζητήσει με τον Γιώργη - Έμμανουήλ Θεοτοκόπουλο, γιό δικό μου και της Δόνιας Χερόνυμα ντέ λας Κουέβας, που είναι πρόσωπο εμπιστοσύνης και καλής συνείδησης και ό,τι σύμφωνα με αυτήν — τη διαθήκη — πρέπει να γίνει εξουσιοδοτώ και πραγματοποιώντας το συναινώ και γνωρίζω πως δίνω και παραχωρώ με όλες μου τις — διανοητικές — δυνάμεις αρκετά καλές, αυτό που από το νόμο απαιτείται και ακόμα μπορεί και πρέπει να είναι έγκυρο, στον προαναφερμένο Γιώργη Έμμανουήλ το γιό μου που είναι παρών...». Είναι φανερό, παρ' όλη την απουσία από κόμματα της πρωτοτύπου παραγράφου (βελτιωμένης από μένα) πως εξουσιοδοτεί τον Γιώργη - Έμμανουήλ, γιό δικό του και της Δόνιας Χερόνυμα — και είναι ο γιός του — και όχι η Δόνια Χερόνυμα — πρόσωπο εμπιστοσύνης και καλής συνείδησης. Παρά κάτω προσθέτει: «αφήνω και ορίζω σε όλα αυτά — τα υπάρχοντά μου — καθολικό κληρονόμο τον προαναφερμένο Γιώργη Έμμανουήλ γιό δικό μου και της προαναφερμένης Δόνιας Χερόνυμα ντέ λας Κουέβας ώστε να τα κληρονομήσει και να τα χαρή και να τα κάνει ό,τι

ἀναφέρονται στην ἀπογραφή, δὲν ὑπάρχει τίποτα ποὺ νὰ μαρτυρᾷ τὴν παρουσία μιᾶς γυναίκας, κι ἀκόμη λιγότερο μιᾶς γυναίκας ξεχωριστῆς ὅπως εἶναι ἡ κυρία μὲ τὴν ἐρμίνα. Δὲν ὑπάρχει πουθενὰ ἶχνος δικό της.

(Συνεχίζεται)

θέλει καὶ νὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ σὰν κτῆμα δικό του, μὲ τὴν εὐλογία τοῦ Θεοῦ καὶ τὴ δική μου». Ὡστε γιὰ δεύτερη φορὰ ἀναφέρει σὰν μοναδικὸ παρόντα τὸ γιό του καὶ ἐπαναλαμβάνει πὼς εἶναι γιὸς δικός του καὶ τῆς Δόνιας Χερώνυμα ντὲ λὰς Κονέβας δίχως νὰ κάνῃ τὸν παραμικρὸ ὑπαινιγμὸ πὼς αὐτὴ ὑπῆρχε τότε ἢ βρισκόταν μαζί τους, δίχως νὰ τὴν ἀποκαλέσῃ «σύζυγό μου» χωρὶς νὰ κάνῃ τὴν παραμικρὴ σύσταση, δωρεὰ ἢ τρυφερὸ ὑπαινιγμὸ, δίχως νὰ τὴν συμπεριλάβῃ στὴν εὐλογία τοῦ γιοῦ, ἀκριβῶς ὅπως ἂν αὐτὴ εἶχε πεθάνει ἀπὸ καιρὸ ἢ νὰ εἶχε ἐξαφανιστεῖ.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΜΥΣΤΙΚΟΣ ΥΜΝΟΣ

I

Πάλευε με την πέτρα,
πάλευε με τη θάλασσα,
πάλευε με τον άνεμο
και με το φῶς.

Εἶσαι κ' ἐσὺ μιὰ πέτρα,
εἶσαι κ' ἐσὺ μιὰ θάλασσα,
εἶς' ἄνεμος καὶ φῶς,
Τετράχορδη κιθάρα —
μουσική ψυχή.

Τρίκλωνε ἀνθέ, Λόγε, Βούληση, Πράξη!

Ἀντίλογη κι ἀντίφωνη:
φῶς καὶ σκοτάδι,
ἀνατολή καὶ δύση...

Μοναχικέ, νυχτερινὲ διαβάτη...

II

Στάλα τῆς ὠκεάνιας ψυχῆς τοῦ κόσμου,
τοῦ κόσμου ἡ ὄψη δείχνεται σ' ἐσένα.
Καθρέφτης του εἶσαι, — ἀλλοίμονο ἂν θολώσης.

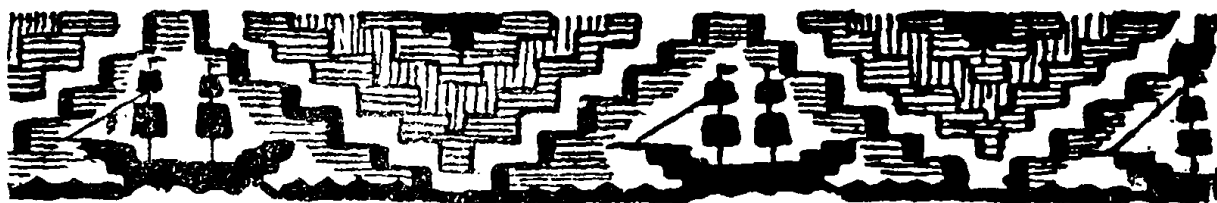
ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΝΗΜΟΣΥΝΟ

Θαλασσογάλανη ἡ βραδυνὴ πνοὴ
τὴν προσευχὴ ἀντάμωνε τῶν κλάρων
ψηλὰ στὸ ἀσπροκλήσι τῆς Ραφῆνας.
Ἦταν, Ρωξάνη, γλυκασμὸς ὁ λόγος
ὡς τῶν ὀνείρων ὁ κυματισμὸς
σὲ θεῖο φῶς ἀρμένιζε τὸν κόσμο.
Τώρα στὰ ἴδια βράχια τοῦ "Αἰ - Νικόλα
στολίζεις με χαμόγελο τὴν Παναγία
τῶν πικραμένων νὰ πραῖνει τὴν ὁδύνη.

ΝΙΚΟΣ Α. ΤΕΝΤΑΣ

ΓΕΡΟ ΤΟΛΣΤΟΪ

Ἔχω ἐργαστήρι λεπτουργημάτων γιὰ ἐκκλησιές.
Τὰ ἔργα μου μένουν ἀπούλητα
ἐπειδὴ στὰ δώδεκα κάγκελα τοῦ ἄμβωνα, δίπλα
στοὺς θεῖους Ἀπόστολους σμίλεψα μὲ πράσινο
καὶ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰούδα.

Λεπτούργησα τὸν Κάιν κι οὔτε μιὰ καρδιά
δὲν τὸν θέλησε.
Δὲν ὑπῆρξε ἵχνος ἐπιείκειας, σταγόνα δάκρυ
γιὰ τὸν καταδικασμένο.

Ἐκλείσα τὸ ἐργαστήρι κι ἔγραψα ἐπιστολές.
Ζήτησα τὴν καλωσύνη γιὰ τὸν ἄνθρωπο.
Οἱ ἐπιστολές γύρισαν ἀπαράδεχτες.
Βεβαίωσα πῶς ἡ καρδιά μου μοιράζει ἀγάπη
χιλιάδες οἱ ἀποδέχτες.

Πόσο δύσκολο νὰ θρυμματίσω τὴν ψυχὴ μου νὰ τὴν μοιράσω
ὅπως ἔκαμες ἐσύ, γέρο Τολστόι, ὅταν μοίραζες τὰ ὑπάρχοντά σου.

Ξέχασα μὲ τίς ἀσχολίες μου καὶ δὲν σὲ ρώτησα
ἂν ἔκανες κάποιον εὐτυχισμένο.

ΤΟΝ ΘΥΜΑΜΑΙ

Τὸν θυμᾶμαι μὲ τὸ στρατὸ τοῦ Μάο - τσέ - Τοῦνκ στὴ μεγάλη πορεία
ῥαίσιος καθῶς ἡ λιόλουστη Μεσόγειος καθῶς ὁ πολυκέφαλος Ταῦγετος.
Τὸν ἀπάντησα στὰ κάτεργα τοῦ Τσάν - κái - Σέκ στὴ Φορμόζα
μὲ μάτια κλειστὰ νὰ μὴ βλέπει τὰ στάχια ποὺ μεγαλώνουν
Τὰ παιδιὰ ποὺ πεινάνε.
Τὸν ξαναεῖδα αἰχμάλωτο τῶν Ἑγγλέζων στὴν Ἑλ - Ντάμπα.
Ἔσερνε στὶς ἀποσκευές του τὰ μαρτύρια
τῇ γαλήνῃ τοῦ δίκαιου. Κι ὅταν πορεύονταν στὸν Ἀχέροντα
φοροῦσε τὸ χακὶ δίκωχο τοῦ ἀντάρτη.

Κι ὁ ποταμὸς ὁ ματωμένος ἔκλαιγε:

«Πῶς μίσεψες τόσο νωρὶς κι ἄφησες τὸν ἀγῶνα
τοῦ Παπαφλέσα ξάδερφε καὶ σύντροφε τοῦ Ρήγα;»

ΩΣ ΠΟΤΕ;

Ἡ ἐποχή μ' ἔκαμε δικαστή.
Δὲν δικάζω τοὺς ἀνθρώπους μὲ νόμους.
Δικάζω τὸ ρίγος ποὺ διαπερνᾷ τὴ σάρκα
χωρὶς νὰ μ' ἀγγίζει.

Μελέτησα τοὺς νόμου.
Σκοτεινὰ ποτάμια
ἀργοσέρνονται στὴ νύχτα τῆς πορείας τους.

Τὰ προβλήματα τῆς συνείδησης
μοῦ εἶναι ξένα
λύνονται μὲ τὴ διαταγὴ τῆς ἀνάλγητης καρδιάς μου.
Οἱ ἰδέες γίνονται πυρακτωμένα καρφιά
ὅταν τὶς πιάνω στὰ χέρια μου.

Ἡ δικαιοσύνη μου
βγάζει τὰ συμπεράσματά της αὐθαίρετα
χαίρεται μὲ τὶς ταπεινώσεις καὶ τοὺς θανάτους.

Σκόρπισα στοὺς τέσσερις ἀνέμους τοὺς ἀμφισβητίες
κι ὅταν τοὺς συναντήσω τοὺς σκοτώνω.

Ὅσοι ξέρουν πὼς ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἀπλὴ λέξη
δὲν ξαφνιάζονται μὲ τὶς ἀποφάσεις μου
δὲν ὑψώνεται σὰν κύμα ἀφρισμένο
κυλάει ρυάκι σιγανὸ καὶ ἀνήμπορο...

Ὡς πότε;

Γ. Μ. ΠΟΛΥΤΑΡΧΗΣ

ΤΟ ΚΕΝΟ

Ὁ λόγος κόπηκε στὰ δυὸ καὶ βούλιαξε, ἔτσι, στὴ σιγή,
καθὼς βουλιάζουν καὶ σιωποῦν οἱ πέτρες στὰ πηγάδια.
Κι' ἀπόμεινε ἡ ψυχὴ βουβὴ μέσα στὸ ἡμίφως, νὰ ριγεῖ
πλάι στὴν καρδιά τὴν ἄδεια.
Φαρμακωμένες οἱ στιγμές, μὲ μάτια ἀνήμπορα, βαριά,
κοιτάζουν τὸν πικρὸ οὐρανὸ τοῦ ἀπόθραδου, ὅπως πέφτει
νὰ ἐξαφανίσει τοὺς καιροὺς, σὲ σύννεφα ποῦηταν ἀριά,
μὰ δέρνονται ὅλο ξέφτι.

Καὶ ὁδεύω δρόμο ποὺ κοντὰ θάβειναι τὸ τέλος του· κι' ἐνῶ
παραπατάω κατάφορτος μὲ πείρα καὶ μὲ ὀδύνη,
νοιώθω ἐλαφρύς, σὰν τίποτα, σὰν τίποτα, μ' ἓνα κενὸ
ποῦ οὔτ' ἔδωσε, οὔτε δίνει.

ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΑΒΕΡΩΦ - ΤΟΣΙΤΣΑ

ΑΠΟ ΤΙΣ ΡΙΖΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

(διήγημα)

(Ὁ Ζαχαρίας εἶναι πρόσωπο φανταστικό. Ὅσα ὅμως, σ' αὐτὸ τὸ διήγημα, ἔχουν σχέση μετὰ τὴ δράση τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τῶν ἄλλων ἐπώνυμων πολεμιστῶν τοῦ Εἰκοσιένα, ἀνταποκρίνονται στὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια. Ἐδῶ, εἶναι μόνο ἐλεύθερα ζωντανεμένα καὶ χρωματισμένα).

Ἀνάσταση

Μέσ' στὸ μούχρωμα... — σὲ ποιό μούχρωμα;... τοῦ ὕπνου ἢ τοῦ θανάτου;...

Δὲν ἤξερε νὰ πεῖ...

Ὅχι, δὲν ἤξερε νὰ πεῖ... Παράξενα ἐνοιῶθε...

Μέσα στὴ θολή σκέψη, σὰ ν' ἄκουσε δίπλα του, ἀριστερά του, χῶμα νὰ τρίβεται καὶ νὰ πέφτει χάμου.

Τ' ἄκουσε γιὰ λίγην ὥρα... Ἀλλόκοτος ἦχος... Ὑστερα ἀπὸ τόση σιγή.

Τόση στὴ διάρκειά της τόση στὴν ἀπολυτότητά της...

Ἀνοιξε τὰ μάτια του.

Ἀναγνώρισε τὴ σπηλιά. Ἀναγνώρισε τὴν κώχη τοῦ βάθους ὅπου εἶχε κουρνιασει. Εἶδε, χαμηλωμένο δίπλα του τὸ χῶμα πού... τὸ χῶμα πού...

(πότε;... πότε;... ἐδῶ καὶ πόσα χρόνια;...)

εἶδε τὸ χῶμα πὸ σὲ μιὰ μακριά, στενὴ σειρά, λὲς καὶ εἶχε βρέξει ἀπὸ ψηλά, εἶχε κάνει ἓνα λεπτὸ χωμάτινο τοῖχο, καὶ τὸν εἶχε ἀπομονώσει, τὸν εἶχε κλείσει μέσα σ' αὐτὴ τὴν κώχη.

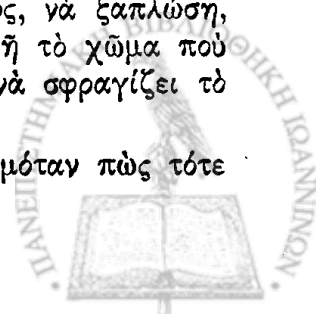
Κύτταξε, πέρ' ἀπὸ τὸ μικρὸ, στενὸ σωρὸ, πὸ εἶχε μάκρος ὅσο καὶ τὸ κορμὶ του, καὶ κεῖ στὸ βάθος, στὸ μεγάλο ἀνοιγμα τῆς σπηλιάς εἶδε φῶς! Λίγο ἦταν, δειλὸ ἦταν, μὰ ἦταν φῶς τῆς ἡμέρας! Ναι, φῶς τῆς ἡμέρας ἦταν! Τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν!

Μὰ πῶς;... Δὲν εἶχε πεθάνει;... Φαίνεται δὲν εἶχε!...

Ὁχι. Γιὰ στάσου...

Τότε πὸ ἐβγαίνει ἀπ' τὸ Κάστρο τῆς Ἀκρόπολης καὶ λαβώθηκε βαρειά... Τότε πὸ λαβωμένος τρύπωσε στὴ σπηλιά, τότε πὸ τὸ χῶμα τῆς σπηλιάς λάσπωσε ἀπὸ τὸ αἷμα του κι' ἔλεγε θὰ ξεφυγίσει, τότε... Ναι, ἔτσι ἦταν... σὰν ξαφνικὰ κάποιο θερμὸ, ζωηρὸ αἷμα νάτρεξε γοργὰ στὶς φλέβες του καὶ νὰ τοῦ δώσει καινούργια ζωή. Αὐτὸ τὸν ἔκανε ἄξιο νὰ συρθῇ ὡς τὸ βάθος, νὰ ξαπλώσῃ, νὰ στρώσῃ δίπλα του τὴν πάλαι του καὶ τὸ καριοφυλλὶ του, νὰ δῇ τὸ χῶμα πὸ ἀπὸ ψηλά, ἀριστερά, ἄρχισε ἀμέσως νὰ τρέχῃ στὸ πλάϊ του καὶ νὰ σφραγίζει τὸ γιγατάκι του.

Καὶ δὲν ἦταν μόνον αὐτό... θυμόταν καὶ τ' ἄλλα τώρα. Θυμόταν πῶς τότε εἶχε ψιθυρίσει:

— Θεέ μου, γιατί μ' αὐτὰ τὰ χόματα μὲ παραχώνεις ζωντανό; Μπορεῖ καὶ νὰ γιατρέψει ἡ λαθωματιά μου, μιὰ πού νοιώθω ἄλλο αἷμα νὰ μπαίνει στὴ θέση αὐτοῦ πού ἔχουσα. Ἄσε με ὅμως ν' ἀνασάνω. Θέλω νὰ γυρίσω στὸν Καπετάνιο μου. Δὲ θέλω νὰ πεθάνω.

Καὶ θυμόταν πὼς εἶχε ἀκούσει μιὰ φωνή. Μιὰ θαθειά, ἀπόκοσμη, γλυκειὰ φωνή πού τοῦ ψιθύρισε:

— Ὁ Καπετάνιος σου, ὁ γυιὸς τῆς Καλογρηᾶς, σκοτώθηκε, Ζαχαριά. Ἐσὺ δὲν θὰ πεθάνης, θὰ κοιμηθῇς. Ἐτσι ὀρίζω, θὰ κοιμηθῇς ὕπνο βαθύ, ὕπνο γλυκό, καὶ θὰ ξυπνήσης ὕστερ' ἀπὸ ἑκατονπενήντα χρόνια, χωρὶς μάλιστα νᾶχης καθόλου γεράση.

Κι' εἶχε κοιμηθῇ θαθειά, γλυκά, σίγουρος πὼς δὲ θὰ πέθαινε. Μὰ τώρα; Τώρα ξυπνοῦσε. Ξυπνοῦσε ἀλήθεια ὕστερ' ἀπὸ τόσα καὶ τόσα χρόνια;

Νά! Ὁ τόπος ἦταν ὁ ἴδιος. Τό κορμί του τὸ ἴδιο ἦταν, τῶνοιωθε. Ἡ πάλα του, τὸ καριοφύλλι του, ἡ διμούτσωνη πιστόλα του, ἡ φουστανέλλα του, τὰ τριμμένα τσαρούχια του, τὸ φέσι, ὄλα, ὄλα τὰ ἴδια.

Μπά!... Πὼς γινόταν;... Εὐπνιος ἦταν! Δὲν ὀνειρευόταν... Πὼς λοιπὸν γινόταν νὰ λήη πὼς εἶχε κοιμηθῇ ἑκατονπενήντα χρόνια; Τί μπαντλωσύνες ἦταν αὐτές;

Καλά!... Ζοῦσε!... Τῶνοιωθε!... Μὰ εἶχε τρελλαθεῖ;... Τί ἦταν αὐτὰ πού ἔλεγε τώρα; Εἶχε πεθάνει ἐδῶ καὶ πολλὰ - πολλὰ χρόνια, κι' ἀκόμα ζοῦσε;

Τί σοὶ τρέλλα ἦταν τούτη;

Ἔλα Χριστέ καὶ Παναγιά!...

Μὰ σὰν ἔτσι στήν τύχη ἀνάφερε τὸ Χριστὸ καὶ τὴν Παναγιά, ταράχτηκε. Ταράχτηκε ὡς τὰ τρίςαθα τῆς ψυχῆς του.

Βέβηλη κουδέντα εἶχε πεῖ! Ποιὸς ἦταν ἐκεῖνος γιὰ ν' ἀρνηθῇ τὴν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ!... Ἄν ἔτσι εἶχε ὀρίσει ὁ Κύριος, πὼς ἦταν δυνατό νὰ μὴ γίνη ἔτσι; Ὁ Κύριος πού ἔκανε τόσα θάματα καὶ πράγματα, ὁ Κύριος πού κρατοῦσε ξεκρέμαστα τὰ ἄστρα ψηλὰ στοὺς οὐρανοὺς, τὴ γῆ μέσ' στοὺς αἰθέρες, ὁ Κύριος δὲν μποροῦσε ἂν τὸ ἤθελε...

Πὼς τόλμησε ν' ἀμφιδάλλη; Τί βλάσφημη σκέψη εἶχε δάνει στὸ μυαλό του!

Ἐκανε μὲ κατάνυξη τὸ σταυρό του καὶ ψιθύρισε:

— Μέγας εἶσαι Κύριε, καὶ θαυμαστά τὰ ἔργα σου! Δὲν εἶχα πεθάνει. Εἶχα κοιμηθῇ ὕπνο χρόνων πολλῶν.. πάρα πολλῶν. Ἐτσι τὸ θέλησες! Ἐσὺ μ' ἐκρυφες πίσω ἀπ' τὸ χωμάτινο τοῖχο καὶ μὲ κοίμησες. Ἐσὺ γκρέμισες σήμερα τὸν τοῖχο καὶ μὲ ξύπνησες. Μέγας εἶσαι Κύριε!

Εἶπε τὸ «Πάτερ ἡμῶν» τονίζοντας ἰδιαίτερα τὶς λέξεις «γεννηθήτω τὸ θέλημά σου».

Κι' ἔκαμε πάλι τὸ σταυρό του. Τὸν ἔκαμε τρεῖς φορές.

Ξανάκουσε τὴ θαθειά, ἀπόκοσμη, γλυκειὰ φωνή.

— Τώρα μίλησες μ' εὐσέβεια, τέκνο μου. Τώρα μίλησες ὀρθά! Ξυπνάς!... Ἄν θές, πέσ' το ἄλλοιῶς: σέ ξαναφέρνω στὴ ζωή. Στῶχα ξαναπῇ, τότες... Πρὶν ἀπὸ πολλὰ - πολλὰ χρόνια γιὰ σένα, πρὶν ἀπὸ μιὰ στιγμή γιὰ μένα... Στὸ ξαναλέω σήμερα. Ὁ Καπετάνιος σου σκοτώθηκε τὴν ἴδια ἐκείνη μέρα πού χωρίσατε... Ἐσὺ, δὲν πέθανες... Κοιμήθηκες. Σήμερα, ὕστερα ἀπὸ ἀκριβῶς ἑκατονπενήντα ἀνθρώπινα χρόνια, ξυπνάς, ξανάρχεσαι στὴ ζωή. Στὸ ἴδιο μέρος. Στὸν ἴδιο κόσμο, στὸν ἴδιο μὰ ἀλλαγμένο. Ἐτσι ὀρισα ἐν τῇ παντοδυναμίᾳ μου. Ἐτσι ὀρισα, Ζαχαριά. Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος.

Δὲν ὀνειρευόταν. Εὐπνιος ἦταν. Τὴν εἶχε ἀκούσει τὴν ἀπόκοσμη φωνή. Ἦταν σίγουρος. Ἐκανε τὸ σταυρό του καὶ ψιθύρισε ξανά:

— Κύριε δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου! Γεννηθήτω τὸ θέλημά σου!

Καὶ μέσ' στὸ μούχρωμα... ποῖο μούχρωμα;... Δὲν εἶχε πιά σημασία... Ἄς ἔλεγε μέσ' στὸ μούχρωμα τοῦ μυαλοῦ του... Ναί! Μέσα σ' αὐτό, ἔμεινε ἀκίνητος, μὲ τὴ σκέψη μετέωρη, πότε νὰ ταξιδεύει στοὺς ἀτέλειωτους κι' ἄφαχτους κόσμους τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ, πότε νὰ θυμᾶται τοὺς τρομαχτικούς ἀγῶνες γιὰ τὴ λεφτεριά τοῦ Γένους.

Τὰ περασμένα: 1827

Τοῦ σφίχθηκε ἡ καρδιά ὅταν θυμήθηκε τὸ τελευταῖο βράδι, τότε πού ὁ Καπετάνιος του, — ὁ Θεός του — τὸν εἶχε φωνάξει στὸ τσαντήρι του.

Ἦταν οἱ 4 τοῦ Μάη. Ποιὰ χρονιά;... Ναί, τὸ θυμόταν: ἦταν τὸ 1827.

Ἐνα χρόνο πρὶν, σχεδὸν ὁδομάδα τὴ ὁδομάδα, εἶχαν πάθει τὴ μεγάλη συμφορά: Ἀπρίλη τοῦ 1826 εἶχε πέσει τὸ Μεσολόγγι. Κι' ἀπὸ τότε εἶχαν περπατήσει βουνὰ καὶ λόγγους, εἶχαν δώσει ἀμέτρητες μάχες, εἶχε χυθεῖ πολὺ αἷμα... Πάρα πολὺ... Ὀλοῦθε...

Γιὰ θυμήσου τότε πού ὁ Καραϊσκάκης εἶχε ξεκινήσει μὲ τρεῖς χιλιάδες νοματαίους, ἀπὸ τὴ Λεψίνα¹ γιὰ τὸν Παρνασσό, γιὰ νὰ προλάβῃ τὸ προσκύνημα πού ξάπλωνε ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριό.

Φαινόταν πὼς θὰ προσκυνοῦσε ὅλ' ἡ Ρούμελη! Γιὰ θυμήσου ὅμως πὼς ἄλλαζε ὁ ἀέρας ὅπου ἔφτανε ἡ φλογερὴ ἀνάσα τοῦ ἀρρωστημένου στήθους του! Παντοῦ ἀνάσταση, παντοῦ νίκες!

Καὶ γιὰ θυμήσου προπάντων τόσες, ἐκεῖνο τὸ λόφο, κοντὰ στὴν Ἀράχωβα, στὶς 24 τοῦ Νοέμβρη τοῦ 1826. Ὑστερ' ἀπὸ ὁλοήμερη φονικὴ ἀμάχη, ὁ μέγας καὶ πολὺς Μουστάμπεης, κι' ὁ Κεχαγιάμπεης, οἱ δυὸ καλλίτεροι καπεταναῖοι τοῦ τρανοῦ Κιουταχῆ, εἶχαν ἀναγκαστεῖ νὰ τραδηγοῦν ἐκεῖ, σ' ὁλόγυμνο μέρος πού δὲν εἶχε οὔτ' ἓνα σπίτι, οὔτ' ἓνα δέντρο.

Γιὰ κάμποσες ἡμέρες τοὺς εἶχαν κλείσει κάθε διάβα γύρω. Τοὺς θέριζε ἡ δίψα καὶ ἡ πείνα, καὶ στὰ στερνά, σὰ χάλασ' ὁ καιρός, τὸ χιόνι καὶ τὸ κρῦο.

Στὶς 24, τὴν αὐγὴ, ἔμαθε ὁ Καραϊσχος πὼς κάπου ἑφτακόσιοι γκέκηδες θάβγαιναν μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι καὶ πὼς τσακώνονταν γιὰτὶ ἄλλοι τόσοι δὲν τὸ θέλαν... Μόλις τῶμαθε δὲν περίμενε οὔτε στιγμή. Ὅρισε πὼς, κι' ἀπὸ ποῦ, θὰ γίνουν τὰ δικά μας τὰ γιουρούσια, ὅρισε πὼς ὅλοι, μέχρι τοῦ τελευταίου, θὰ ρίχνονταν ἀπάνω τους. Καὶ τὴν τελευταία ὥρα, σὰν εἶδε τοὺς ὀχτροὺς νὰ ἐτοιμάζονται, ἀνεδασμένος σὲ μιὰ κοτρώνα, ἔκραξε στὰ παλληκάρια του.

— Μιὰ μπαταριά, κ' ὕστερα τὰ καρυοφύλλια καταῆς. Κι' οἱ μπιστόλες, νὰ βοηθήσουν μόνο. Τὴ δουλειὰ θὰ τὴν κάνουν τὰ σπαθιά. Ἦρθε ἡ ὥρα, Ἑλληνάδες! Ἐδῶ παρακατούλια εἰν' οἱ Θερμοπῦλες. Οἱ Θερμοπῦλες, ὠρέ, πού οἱ Τρακόσιοι Σπαρτιάτες σταμάτησαν πρὶν Χριστοῦ ἓνα μιλιοῦνι Πέρσες καὶ θαμάζει ἀκόμα ὁ Ντουνιάς!... Ἐμεῖς, τώρα στὸ ποδᾶρι τους!... Ὅμπρὸς Ἑλληνες! Ἀπάνω τους!

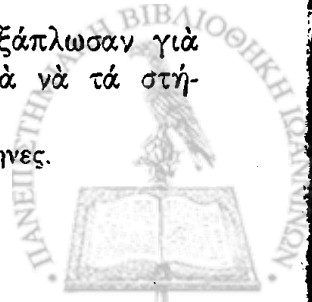
Καὶ πηδώντας ἀπὸ τὴν κοτρώνα, ὄρμησε πρῶτος.

Ἀστραφτε ὡς ἀνεβοκατέβαινε ἡ πάλαι του, — χτυποῦσε ὀμπρός, χτυποῦσε καὶ δεξόζερβα — ἔπεφταν γύρω του κορμιὰ.

Τὸ πάτησαν γρήγορα τὸ βουναλάκι.

Πόσο αἷμα χύθηκε: κοκκίνισε ὁ τόπος! Πόσα κορμιὰ ἀπίστων ξάπλωσαν γιὰ πάντα: ἀμέτρητα! Τρακόσια ἦταν μόνο τὰ κεφάλια πού ἔκοφαν γιὰ νὰ τὰ στή-

1) Στὴν ὁμιλία τους ἔτσι ἔλεγαν τότε τὴν Ἑλευσίνα οἱ περισσότεροι Ἑλληνες.

σουν πυραμίδα, και τάφτιασε ζωγραφιά ο Θανάσης 'Ιατρίδης, «πούγραφε με τὰ χρώματα», και πού συχνά ακολουθούσε τὸν Καραϊσκό.

Ἄμ' ἐκεῖνο τοῦ Μουστάμπεη, πού ἦταν ἀπ' τὰ πρῶτα ὀτζάκια τῆς Ἀρβανιτιάς... Τ' ἦταν ἐκεῖνο πάλι! Τὸ κεφάλι του τὸ ἡῦραν σὲ ντροβὰ πού βαστοῦσε ὁ ἀδελφός του ὁ Καρυοφύλλιμπεης. Καὶ τοῦτος, πρὶν τὸν καθαρίσουν, τοὺς μολόγισε πὼς εἶχε λαβωθῇ ὁ μέγας καπετάνιος και γιὰ νὰ μὴν πέση στὰ χέρια τῶν γκιοῦρηδων κι' ἀτιμαστῇ τὸ ὄνομά του, εἶχε βάλει τὸν ἀδερφό του νὰ τοῦ κόψη τὸ κεφάλι γιὰ νὰ τὸ πάη στὴν Ἀρβανιτιά...

Κι' ἀντίς, πήγαν στὴν Αἰγίνα και τῶν δυονῶνε τὰ κεφάλια...

Μὰ γιὰ θυμῆσου πὼς τὸ κόψιμο τῶν κεφαλιῶν και τὸ στήσιμο τοῦ τροπαίου, εἶχε κάνει ἕναν ἀμούστακο φιλέλληνα ν' ἀσχημομιλήση τοῦ Καραϊσκού.

Κι' ἐκεῖνου ἡ φωνὴ εἶχε βροντίζει τότες:

— Ὡρὲ ἀφήνω πὼς κι' ἐσεῖς, οἱ Φράγχοι, καιμιὰ φορὰ τὰ ἴδια κάν'τε. Ἐμαθα ὥρὲ πὼς σκυλέψαταν ὅλους τοὺς ἀποθαμμένους, στὸ Βατερλού τοῦ Ναπολέοντα. Μὰ ἀφήνω ἐσᾶς, βρὲ Φράγχοι. Τὰ τόσα κεφάλια ποῦστεῖλε στὸ Σουλτάνο ἀπ' τὸ Μεσολόγγι ὁ Κιουταχῆς, τ' ἀλησιμονᾶς; Τ' ἄλλα, πού, ὁ Κιουταχῆς, ὁλοῦθε αὐτὸς χορτάτος, παλουκῶνει, νὰ τρέμουμε μεῖς οἱ πεινασιμένοι, τὰ ξεχνᾶς; Κι' ἅμα ὁ παντοδύναμος Κιουταχῆς κάνει αὐτά, ἐγὼ θὰ πολεμῶ μετὰ τραντάφυλλο στ' ἀφτί;

Ὁ ξένος εἶχε βουδαθεῖ, εἶχαν ἀλλαλάξει τὰ παλληκάρια. Καὶ χαρὰ πού πήραν σὰν πρόσταξε ὁ Καραϊσκος νὰ βάλουν στοὺς ντροβάδες τὰ κεφάλια τοῦ Μουστάμπεη, τοῦ Κεχαγιάμπεη κι' ἄλλων τρανῶν ἀκόμα γιὰ νὰ τὰ στείλουν στὴν Κυβέρνηση στὴν Αἰγίνα!

Και τᾶχε στείλει μετὰ μιὰ γραφὴ. Τὴν εἶχε μάθει ὅλην ἀπ' ὄξω και τὴ μολογοῦσε στ' ἄλλα παλληκάρια. Ἀλήθεια πὼς πήγαινε ἡ γραφὴ;... Πὼς πήγαινε; Ἀρχίζε μετὰ τὸ «Εὐγενέστατοι ἀδελφοί, σᾶς ἀσπάζομαι». Ὑστερα; Ὑστερα; Τὴ θυμόταν κάπου ἀπὸ τὴ μέση και κάτω. Καὶ τὴ θυμόταν λέξη γιὰ λέξη. Νὰ πὼς πήγαινε:

«Εἰς τὰ 18 τοῦ παρόντος ἐφθάσαμεν ἐνταῦθα.

Ἐπολεμήσαμεν τὴν αὐτὴν ἡμέραν περίπου πέντε ὥρας, ἐφονεύσαμεν ἀρκετούς, τοὺς περιωρίσαμεν εἰς ἓν τοιγγάρι χωρὶς ψωμί, χωρὶς νερὸ και χωρὶς κανὲν φουσέκι.

Οὕτω λοιπὸν ἔμειναν πολιορκημένοι ἑπτὰ ἡμέρας και σήμερον πρὸς τὰς δέκα ὥρας τῆς ἡμέρας ἔκαμαν γιουρούσι. Ὅθεν ἀφοῦ ἐπιάσαμεν τὰς διωρισμένας θέσεις, και ἐφονεύσαμεν περίπου 1300, ἐφονεύσαμεν τὸν Κεχαγιάμπεην, τὸν Μουστάμπεην, τὸν Καρυοφίλμπεην, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Μπανούση Σέβλιανη, καθὼς κατόπι θέλω σᾶς στείλει τὰ κεφάλια των.

Ἐπιάσαμεν και μερικοὺς σημαντικούς ζωντανούς. Ἐθροαύρισαν ὅλοι ἐξ ἰσοῦ οἱ Ἕλληνες ἀπὸ λάφυρα, ἀσημένια ὅπλα, χρυσὰ φορέματα. Χαίρετε λοιπὸν, ἀδελφοί, ὅπου ἐλευθερώθη ἡ πατρίς μας Στερεὰ Ἑλλάς ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν και ἐν ἐνὶ λόγῳ ἐκάθη ὅλον τὸ ἄνθος τῆς Ἀρβανιτιάς. Στοχασθῆτε λοιπὸν, ἀδελφοί, ὅποια ἀνδραγαθήματα και ὅποια κατορθώματα ἐκάμαμεν εἰς αὐτὴν τὴν ἐκστρατείαν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος... καθὼς ἀπολαύσαμεν ἐκεῖνο ὅπου ἐπιθυμούσαμεν. Ἦτον ἀπαραδειγμάτιστος ἡ δραστηριότης τοῦ στρατηγοῦ Δήμου Τζέλιου, ὅστις ἐπίασε τὸν σημαντικώτατον ζωντανόν, ἐφόνευσε περίπου 15 μόνος του, και ἐπειδὴ ὁ σκωτομὸς τῶν

ἐχθρῶν εἶναι πολυάριθμος, ἀγνοῶ, ἴσως ἐφόνευσε καὶ περισσοτέρους. Τοῦτο μόνον σὰς λέγω, ὅτι εἰς κάθε ἐποχὴν δείχνει μεγάλην γενναιότητα.

Ἀδελφοί, χαρῆτε τώρα τὴν ἐλευθερίαν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν ἀπολαύσαμεν, καὶ ἐντὸς ὀλίγου θέλετε ἀκούσει καὶ σημαντικώτερα πράγματα. Ὑγιαίνετε.

Τῇ 25 Νοεμβρίου 1826 ἐκ τοῦ στρατοπέδου Ἀράχωθας.

Ὁ πατριώτης
ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ»

Θυμήθηκε πῶς μολογοῦσε τούτῃ τῇ γραφῇ σ' ὅσους δὲν τὴν ξέραν. Θυμήθηκε πῶς ἀπὸ τότες τ' ὄνομα τοῦ Καραϊσκάκη εἶχε γίνει σάλπιγγα, πῶς ὅλοι λέγαν πῶς αὐτὸς μονάχα ἔσωζε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ Ἰσθμὸ κι' ἀπάνω.

Μὰ τί ἀμάχες ἦταν αὐτές! Δὲ τίς χωροῦσε νοῦς ἀνθρώπου.

Πόσος κόπος, πόσος ἰδρωτὰς, πόση ἀγωνία, πόσο αἶμα!

Κι' ὅχι μόνο νὰ μὴ λήν νᾶρθῃ ἡ λεφτεριά, μὰ τὸ κακὸ νὰ ἐξακολουθᾷ, νὰ μὴ βλέπεις φῶς ἀπὸ πουθενά.

Καὶ τώρα;... Τώρα;...

Τώρα, θὲς ἀπ' τὴν ἀτιμία τοῦ Ἀγ. Σπυρίδωνα, στὸν Πειραιᾶ, θὲς ἀπ' τὸ πόσο τὴν πῆραν οἱ ξένοι γιὰ ἀσήκωτη ντροπὴ, ὁ Καπετάνιος εἶχε πέσει χάμου: τοῦ πονοῦσε τὸ κορμί, εἶχε θέρμη πολλή, παραμιλοῦσε.

Ἴσως νᾶφταιγε καὶ τ' ἄλλο. Ἦταν τρανοὶ καὶ ξακουσμένοι οἱ ξένοι, ὁ Κόχραν, ὁ Τζώρτζ, ὁ Ἀστιγξ, ἄλλοι ἀκόμα. Τιμοῦσαν πολὺ τὸν Καραῖσκο. Τὸν τιμοῦσαν πὶδ πολὺ ἀπ' ὅλους τοὺς καπεταναραίους. Μὰ δὲν τὸν ἄκουγαν.

— Ξέρουμε καλλίτερα ἡμεῖς ἀπὸ στρατοὺς κι ἀμάχες, τοῦλεγαν.

Καὶ δὲν τὸν ἄκουγαν!...

Τί θὰ γινόταν τώρα;

Ἴσως τὸ μάθαινε ὁ Ζαχαριάς.

Ὁ Καπετάνιος ἔνοιωθε καλλίτερα κι' εἶχε παραγγεῖλει πῶς ἤθελε νὰ τὸν δῇ στὴ σκηνή του. Νὰ πάῃ μονάχος. Θὰ μιλοῦσαν μόνοι πρόσωπο μὲ πρόσωπο.

Ὁ Γυιὸς τῆς Καλογρηᾶς

4 τοῦ Μάη. Ὁ ἥλιος ἦταν χρυσός, ζεστός, κι' εἶχε ἀνέβῃ μιὰ ὀργυιὰ στὸν οὐρανό. Ἐμπαινε καὶ μέσα στὴ σκηνή γιατί τὰ δυὸ θυρόφυλλά της ἦταν ὀλάνοιχτα, δεμένα στὶς πλαϊνὲς τριχιές.

Εἶδε τὸν Καπετάνιο, τὸ θεό του, ἀνακαθισμένο στὸ γιατάκι του!

Πάντα τοῦ ἦταν ἀδύνατος ὁ Καραῖσκος, μὰ τώρα φαινόταν νᾶχῃ λυώση. Τὸ βαθὺ μελαχροινὸ τοῦ δέρμα, λὲς κι' ἦταν κολλημένο στὰ κόκκαλα τῆς κεφαλῆς του.

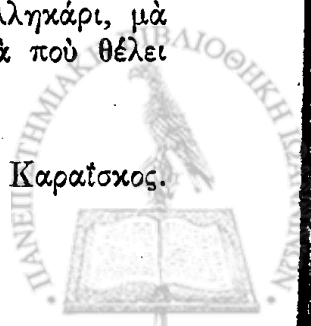
Μὰ ἦταν πάντα ὁχορφος! Ὅλο ἴσιες λεπτὲς γραμμὲς τὸ πρόσωπό του, ἀετήσια τὰ μαῦρα μάτια στὶς θαθουλωμένες κωγχές, μυτερές, μακρές, ὀλόϊσιες οἱ ἄκρες τῶν μουστακιῶν του.

Εἶχε μέρες νὰ τὸν δῇ ὁ Ζαχαριάς. Τοῦ φίλησε τὸ χέρι.

— Κάτσε, τοῦ εἶπε ὁ ἄλλος. Ξέρω πῶς δὲν εἶσαι μόνο τέλειο παλληκάρι, μὰ πῶς εἶσαι καὶ φτεροπόδαρος. Γι' αὐτὸ ἐσένα διάλεξα γιὰ μιὰ δουλειὰ ποὺ θέλει καρδιά, μυαλὸ καὶ πόδι.

— Στοὺς ὀρισμούς σου Καπετάνιε, ἀποκρίθηκε πρόθυμα.

— Ζαχαριά, δὲ θὰ πᾶν καλὰ τὰ πράγματα, συνέχισε σοβαρὰ ὁ Καραῖσκος.

Ἀπόρησε κείνος καὶ δειλὰ ψιθύρισε:

— Καπετάνιε μ' πῶς νὰ μὴν πᾶν καλὰ; Ποτὲς δὲν εἶχαμε τόσα μπαρουτό-βολα, τόσα ῥόδια, καὶ καράβι δίπλα μας μ' ἀτμὸ πού περπατάει καὶ σὲ στερητά. Κι' ἀπάνω ἀπ' ὅλα κάπου δέκα χιλιάδες νοματαίους ἀπὸ Λειψίνα μέχρι Φά-λαρα².

— Δὲ φτάνουν, εἶπε στοχαστικὰ ὁ γυιὸς τῆς Καλογρηᾶς. Τὰ πράγματα πού πιάνεις μὲ τὰ χέρια σου, εἶναι τίποτας ἄμα δὲν εἶναι τέλεια ἐκεῖνα πού πιάνεις μόνο μὲ τὸ νοῦ σου. Γιὰ τὴ μάχη, ἐκεῖνα πού πιάνεις, εἶναι αὐτὰ πού εἶπες. Ἐκεῖνα πού δὲν πιάνεις μὲ τὰ χέρια σου, εἶναι τὸ κουράγιο, ἡ μπέσα καὶ τὸ μυαλό. Κουράγιο ἔχουμε καὶ περισσεύει. Μπέσα, ἄλλοτε ἔχουμε, ἄλλοτε ὄχι. Μυαλό δὲν ἔχουμε.

Τώρα μίλησε ζωηρὰ τὸ νέο παλληκάρι.

— Κανένας δὲ σοῦ παραβγαίνει καὶ σ' αὐτό Καπετάνιε.

— Ναὶ μὰ δὲ μ' ἀκοῦνε. Εἶναι στραβὲς οἱ προσταγὲς τῶν ξένων καπετανα-ραίων. Ἐπίθεση λέν. Ἐπίθεση ὀλοῦθε, ὅλοι μαζί νὰ χτυπήσουμε τὸν Κιουταχὴ πασά, νὰ τὸν χαλάσουμε μιὰ καὶ καλή. Μπρός! "Ὅλο μπρός! "Ἐτσι λέν, πολε-μᾶν οἱ στρατοὶ τῆς Φραγκιᾶς. Μὰ ξεχνᾶνε πῶς ὁ Κιουταχὴς εἶναι τρανὸς πολέ-μαρχος, πῶς ἔχει πιὸ πολὺ κόσμο ἀπὸ μᾶς καὶ πῶς ἔχει ἀμέτρητη καβαλλαρία. Πῶς ἐδῶ εἶναι κάμπος. Πῶς ὅπου θὰ χτυπᾶμε καὶ δὲ θᾶναι ταμπουρωμένος, θὰ φέγει καὶ θὰ στέλνει ἀπ' ἄλλου, ἀπ' ὅπου θέλει, τὴν καβαλλαρία του νὰ μᾶς πε-τσοκόβει, νὰ μᾶς κλείνει τοὺς δρόμους.

"Ὅσο μιλοῦσε τόσο ζώηρευε ὁ Καραϊσκος. Σὰ νὰ τὸν ἐπνιγε τὸ δίκαιο καὶ νᾶθελε νὰ ξεθυμάνει.

— Ἐπρεπε, συνέχισε πιὸ φλογερὸς, νὰ τοὺς πολεμήσουμε Ἑλληνικά, ὄχι φράγκικα. Μῆνες ὀρμηγεύω: νυχτοπερπατώντας, δίχως νὰ μᾶς καταλάβουν, νὰ πιάσουμε πρῶτα τίς διάβες τοῦ Ὁρωποῦ, καὶ τὰ διάσελα τῆς Κάζας καὶ τῆς Μαλακάσας, νὰ τοῦ κόψουμε τὰ ρόδια. Νὰ ταμπουρωθοῦμε ἐκεῖ γερὰ, νὰ μὴ φοβόμαστε τὸ ἱππικό. Κι' ὕστερα δῶ, στὸν κάμπου νὰ κάνουμε σάλτα. "Ὅχι μπρός, ὅλο μπρός. Σάλτο καὶ γρήγορα νὰ χτίζουμε γερὸ ταμπούρι, νὰ μὴ μᾶς πετσοκό-βουν οἱ σουφαρίδες³ τοῦ Κιουταχῆ. Κι' ὕστερα ἄλλο σάλτο, κι' ἄλλο. Ἐκεῖνος θ' ἀποσταίνει, θὰ ματώνει, τὰ ρόδια θὰ τοῦναι λειψά, θὰ φύγει. "Ἐτσι θὰ φτά-σουμε στὴν Ἀκρόπολη πού τὴ σφίγγουν ἀπὸ παντοῦ καὶ δὲν πρέπει νὰ πέση. "Ὅπως τὰ πᾶμε ὁμως, καὶ τὴν Ἀκρόπολη δὲ θὰ λεφτερώσουμε καὶ μεῖς θὰ πᾶμε χαμένοι.

"Ἐπese μιὰ θαρεῖα σιγή. Τὴν ἔκοψε ὁ Ζαχαριάς.

— Εἶναι χρυσάφι τὰ λόγια σου, Καπετάνιε, ψιθύρισε. Γιατί δὲν ἀκοῦνε τὴν ὀρμήνια σου;

Στοχάστηκε λίγο ὁ γυιὸς τῆς Καλογρηᾶς, πῆρε μιὰν ἄλλη ἔκφραση καὶ εἶπε:

— Ἐγὼ Ζαχαριά, τραγούδια δὲν ἔχω φτιάσει. Ἐνα μονάχα ἔχω πλέξει, γιὰ μέναν τὸν ἴδιο. Καὶ μᾶς καὶ ἀτί μου λέει πῶς θὰ μὲ φάει τὸ βόλι καὶ σὺ εἶσαι νηὸς, θὰ στὸ πῶ νὰ τὸ μολογᾷς. "Ἀκου το πῶς πᾶει:

2) Τόσοι περίπου Ἕλληνες καὶ Φιλέλληνες εἶχαν μαζευτεῖ ἐκεῖ γιὰ νὰ δώσουν τὴ «μάχη τῶν Ἀθηνῶν». Κι' ἀλήθεια, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς δικούς μας πίστευαν ὅτι ἡ φρεγάδα «Ἐλ-λὰς» μπορούσε νὰ βγῇ καὶ στὴ στεριά, καὶ σ' ἀνώμαλα μέρη ἀκόμα: εἶχε μόλις ἔρθει ἀ-πὸ τὴν Ἀμερική καὶ ἦταν τὸ πρῶτο καράβι μὲ ἀτμὸ πού ἄκουγαν πῶς ἀποκτοῦσε τὸ ἐ-παναστατημένο Γένος.

3) Ἱππεῖς.

«Δὲ μὲ προσμέναν σπάργανα καὶ στολισμένες κούνιες.
Σπόρος ἄπτοῦ μ' ἐφύτρεψε σ' ἀπαρνημένα σπλάχνα
καὶ σὲ σπηλιὰ γεννήθηκα ὅπως γεννιέτ' ὁ λύκος»⁴.

— Ἐ!... Αὐτοὶ θγαίνουν ἀπ' τὶς στολισμένες κούνιες, ἔχουν ἔτοιμο τὸ κο-
πτερό, τὸ πλουμιστό, τὸ χρυσοκέντητο σπαθί, καὶ πολεμᾶν μὲ τὸ τραντάφυλλο στ'
ἄφτί. Ἐμεῖς θγαίνουμε ἀπ' τὴ σπηλιά, καὶ πρὶν προφτάσουμε νὰ πιάσουμε μιὰ πᾶ-
λα καὶ νὰ τὴν ἀκονίσουμε, πρέπει νὰ βροῦμε τρόπο νὰ μὴ μᾶς φάει ὁ λύκος. Αὕτη
εἶναι ἡ διαφορά μας.

— Ἄν εἶν' ἔτσι, Καπετάνιε, εἶπε δειλὰ τὸ εἰκοσάχρονο παλληκάρι, κι' ἂν
ἀπ' αὐτὸ εἶναι νὰ μὴ λεφτερωθῇ ἡ Ἀκρόπολη, καὶ μεῖς νὰ χαλαστοῦμε... τότες...

— Τί τότες;

— Νὰ μὴν τοὺς ἀκούσης! Σουλιῶτες καὶ Τζουμερκιῶτες, Ρουμελιῶτες κι'
Ἀσπροποταμίτες, ἐσέν' ἀκολουθᾶνε. Κάνε τοῦ κεφαλιοῦ σου. Ἦ πᾶμε ἄλλου. Πᾶμε
νὰ χτυπήσουμε ἄλλου. Πόσες φορές δὲν παράκουσες καὶ μᾶς βγῆκε σὲ καλὸ;

Σοβαρεύτηκε τώρα ὁ Καπετάνιος, ἡ φωνὴ του ἔγινε βαρειά, κοφτὴ.

— Δὲ γίνεται, Ζαχαριά. Δὲ γίνονται πιά αὐτά. Ἄλλοτε εἴμασταν κλεφτου-
ριά, κάναμε πᾶτα⁵ μὲ τὸν ἀγαρινό, ὕστερα τὸν χτυπούσαμε, πολεμούσαμε γι' ἄρμα-
τωλίκια. Τουρκιὰ δλοῦθε!... Κατὰ Βορρᾶ — κατὰ Νοτιᾶ, σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση,
σὲ θάλασσα καὶ σὲ στερεά. Κι' ἂν πεῖς καὶ χρονικίς... Τετρακόσια χρόνια...
ἀπ' τὸν καιρὸ πού μαγαρίστηκε ἡ Ἀγιά Σοφιά καὶ μαρμάρωσε ὁ Βασιλιάς... Δὲ
φαινόταν πουθενὰ Πατρίδα, δὲ φαινόταν πουθενὰ Ἑλλάδα. Τώρα γινήκαμε Στρα-
τός. Πολεμᾶμε νὰ φτιάσουμε Πατρίδα. Γι' αὐτὸ καὶ μᾶς βοηθᾶνε ὅλα τὰ μεγάλα
Κράτη. Καὶ τώρα πού πλάκωσε ἀπὸ τὸ Μισίρι⁶ ὁ Μπραήμης, μόνο τὰ ξένα Κράτη
μποροῦν νὰ διαφεντέφουν πιὸ γερά τὶς θάλασσες καὶ νὰ τὸν κόφουν ἀπὸ τὰ πλούτη
τοῦ Μωχάμετ - Ἄλη, τοῦ πατέρα του. Κι' ὅ,τι φόδια ἔχουμε τώρα ἐδῶ, αὐτοὶ μᾶς
τᾶχουν στείλει... Τί θὰ ποῦν λοιπὸν ὅλοι αὐτοί; Θὰ ποῦνε πὼς ἐμεῖς δὲ θέλουμε
νὰ κάνουμε Στρατό, πὼς δὲν πᾶμε γιὰ Πατρίδα, μά, ὅπως τὰ περασμένα χρόνια,
γιὰ διχόνοια καὶ γιὰ πλιάτσικο.

Ἀγρίεψε τώρα. Φώναξε!

— Σὰ στὸ Μοναστήρι τοῦ Ἀη Σπυριδῶνα, στὸν Πειραιᾶ, θὰ πράξουμε, ὦρὲ;
Εἶδες τί ἔγινε τότες... Ὁ Κόχραν φώναζε στὴ ναυαρχίδα του, μπροστὰ σ' ὅλους
τοὺς ξένους, πὼς δὲν πρέπει λεφτεριά στοὺς Ἕλληνες γιατί εἶναι ἀγριάνθρωποι.
Ὁ Τζώρτζ, ἔστειλε στὴν Αἴγινα παραίτηση. Ὁ Γόρδωνας, συνταγματάρχης τῆς
Ἱγκλιτέρας, φίλος γκαρδιακὸς καὶ παλληκάρι ἀπὸ τὰ πρῶτα, ἦρθε στὴ σκηνή μου
κι' εἶπε μιὰ λέξη μόνο: «Φέγω». Κι' ἔφυγε... Ὁχι... Ὁχι... Μῆτε σύ, μῆτε
κανένας ἄλλος μὴν τὸ ξαναπῇ. Θὰ τὸν σκοτώσω μὲ τοῦτα τὰ χέρια. Δὲν εἴμαστε
ραγιάδες πιά! Ἕλληνες εἴμαστε. Δὲν εἴμαστε κλεφτουριά: Εἴμαστε Στρατός. Ἑλ-
λάδα χτίζουμε. Ἑλλάδα! Τὴν παλιά. Τὴ δοξασμένη! Κι' ἀφοῦ ἡ Κυβέρνηση εἶπε

4) Ὅπως εἶναι γνωστὸ ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης ἦταν γιὸς μιᾶς καλογεῖρας, πού ἀνῆκε
σὲ σημαντικὴ οἰκογένεια τοῦ χωριοῦ Σκουληκαριᾶ, τῆς Ἀρτας. Τὸν γέννησε τὴν ἁ-
νοῖξη τοῦ 1782 σὲ μιὰ ἀνώνυμη σπηλιά, (τὴ λένε τώρα «σπηλιὰ τοῦ Καραϊσκάκη») κον-
τὰ στὸ Μαυρομάτι, τῆς Καρδίτσας. Δὲν εἶναι βέβαιον ποῖός ἦταν ὁ πατέρας του. Τὸ πι-
θανότερον ὅμως εἶναι πὼς ἦταν ὁ κλεφταρματολὸς Ἰσκος. Αὐτὸ φαίνεται νὰ πιστεῦε καὶ
ὁ ἴδιος: μιὰ σφραγίδα του τοῦ 1816 ἔχει τὸ ὄνομα Καραϊσκος. Δηλ. «Μαῦρος Ἰσκος».
Τὸ παραπάνω τρίστιχο δὲν εἶναι ἀπὸ λαϊκὸ τραγούδι. Γράφτηκε γιὰ τοῦτο τὸ διήγημα.

5) Παραφθορὰ γαλλικῆς λέξης: ἔτσι λέγαν τότες οἱ πολεμιστές, τὶς «συμφωνίες» πού συ-
χνὰ ἦταν συμβιβασμοὶ μὲ τὸν ἐχθρό.

πώς Ἀρχιστράτηγος εἶναι ὁ Τζώρτζ, κι' Ἀρχιστόλαρχος ὁ Κόχραν, ὅ,τι ποῦν αὐτοὶ θὰ γίνῃ. Μ' ἀκοῦς; "Ὅ,τι ποῦν αὐτοί. Κατάλαβες;

— Κατάλαβα Καπετάνιε μ'. Κατάλαβα πὼς μεγάλες κουδέντες εἶπες. Κι' ὕστερα... τί μ' ἀρωτᾷς. "Ὅπως ἐσὺ ὀρίζεις. Γιὰ ζωὴ καὶ γιὰ θάνατο. Ἀλλὰ μ' ἐκραξες εἶπες, γιὰ μιὰ δουλειὰ πὺ θέλει ἄντρα φτεροπόδαρο.

Ἡ Ἀποστολὴ

"Ἀλλάξε πάλι ἡ ἐκφραση τοῦ Καπετάνιου. "Ἐμεινε σοβαρὴ μὰ ἔγινε ἥρεμη, ἀποφασιστικὴ.

— Εἶπα πὼς θέλει ἄντρα μὲ κουράγιο, μὲ μυαλὸ καὶ μὲ ποδάρι. Τὸ ποδάρι μόνου τοῦ δὲ φελάει. Γιατὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ κινήσῃς τούτη τὴν ὥρα, καὶ νύχτα νὰ μπῆς μέσα στὴν Ἀκρόπολη.

— Στὴν Ἀκρόπολη; ἀπόρησε ὁ Ζαχαριάς.

— Ξέρω πὼς εἶναι δύσκολο, τοῦ ἀποκρίθηκε κοφτὰ. Μὰ πρέπει νὰ πᾶς, καὶ νὰ φτάσεις. Νὰ μπῆς μέσα.

— Νὰ πάω Καπετάνιε, ἴσια κινᾶω. Καὶ θὰ μπῶ, μετὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ.

— Θὰ μπῆς, θ' ἀνταμώσῃς τὸ Μακρυγιάννη, τὸν Κριεζώτη, τὸ Φαβιέρο, κι' ἄλλους καὶ θὰ τοὺς πῆς τοῦτα τὰ λόγια ἀπὸ μένα. Τὸ Σεπτέμβρη, ἀπάνω στὰ τοίχια, χάθηκε τὸ πιὸ φρόνιμο παλληκάρι τῆς Ἑλλάδας, ἡ πρώτη κολώνα τῆς Ἀκρόπολης, ὁ Γκούρας. Τώρα, ξένοι κι' Ἕλληνες, αὐτοὺς τοὺς τρεῖς βλέπουμε κολῶνες τοῦ πρώτου Κάστρου μας.

Σκυθρωπίασε τὸ πρόσωπο τοῦ Καραϊσκού, κοντοστάθηκε λίγο, καὶ χαμηλῶνοντας τὴ φωνή, εἶπε:

— Ξέρω πὼς καμπόσα παλληκάρια τους, τὰ σφάζει τὸ ντέρτι ἅμα θωροῦνε τὰ κεφάλια τῶν ἀδερφιῶν τους πὺ πιάνει ὁ Κιουταχῆς, νὰ στέκουν γιὰ μέρες παλουκωμένα σὲ σοῦβλες, μπροστὰ στὰ τειχιά. Κι' ἅμα τὰ γνωρίζουν, βουβαίνονται. "Ἐνα ὄνομα ἀκοῦς, κι' ὕστερα, ἀναστεναγμούς. "Ἀλλὰ λόγια δὲν ἀκοῦς. "Ἄμα δὲν γνωρίζουν τὰ παλουκωμένα κεφάλια, κουβεντιάζουν ὥρα νὰ βροῦν πιά μίαν θὰ μοιρολογήσῃ. Τὰ ξέρω αὐτὰ καὶ μὲ πιάνει καὶ μένα ὁ πόνος.

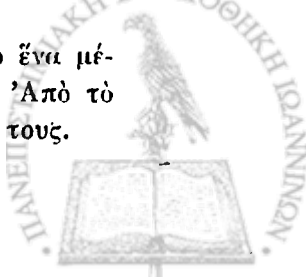
Ξανάγινε κοφτὴ ἡ φωνή του.

— Μὰ ξέρω ἀκόμα, εἶπε, πὼς ἀπὸ κουράγιο κανένας δὲν τοὺς φτάνει. Ξέρω πὼς ὕστερ' ἀπ' τὸ πρόφτασμα πὺ τοὺς ἔκανε ὁ Φαβιέρος⁷ ἔχουν μπαρούτι μπόλιχο. Ἀλεύρι δὲ θὰ τοὺς λείψῃ, κι' ἀπὸ προσφάϊ καὶ νερό, κάπως θὰ τὰ βολέψουν. Ἀπ' τὰ λαγούμια τοῦ Μεμέτη δὲν κινδυνεύουν ὅπως εἶδαμε, γιατί ἔχουν τὸν Κωστάκη, πὺ τέτοιον λαγουμιτζῆ δὲν ματάβγαλε ὁ Κόσμος⁸. Ἀνάγκη πᾶσα τὸ λοιπὸν νὰ κρατήσουν. Μ' ἀκοῦς; "Ὅ,τι κι' ἂν γίνῃ νὰ κρατήσουν. Ἐδῶ, στὸν Ἐλαιῶνα, κι' ἂν χάσουμε μεθαύριο τὴ μεγάλη μάχη, τὴν ἀλαφράγκα, πάλι λίγο λιανοντούφεκο θὰ τὸ κρατήσουμε. Ἀλλο, σίγουρα θὰ κρατήσῃ ἡ Ρούμελη, κι' ἡ Ἡπειρος. Ἡ κλεφτουριά, ὀλότελα, ποτὲ δὲ σβήνει. Μ' αὐτὴν, καὶ προπάντων μὲ τὴν Ἀκρόπολη ἄπαρτη, ὁ Κιουταχῆς δὲ γίνεται νὰ παρατήσῃ τὸν Ἐλαιῶνα τῆς Ἀττικῆς. Θὰ

6) Μισίρι: Αἴγυπτος.

7) Μὲ μιὰ τολμηρὴ καταδρομὴ, πέντε μῆνες πρίν, ὁ Φαβιέρος ἐπὶ κεφαλῆς 500 Ἑλλήνων καὶ 40 Φιλελλήνων, χάνοντας 8 νεκροὺς καὶ 20 τραυματίες, εἶχε διασπάσει τὸν-κλοιὸ καὶ εἶχε φέρει στοὺς πολιορκημένους κάπου 4.000 ὀκάδες (5.000 κιλά) μπαρούτι.

8) Ὁ Κωστάκης αὐτός, ἦταν ἓνας δαιμόνιος «ὑπονομοποιός» (πηγαδιάς). Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος κατόρθωνε νὰ ἐξουδετερῶναι τὰ τολμηρότερα λαγούμια τῶν πολιορκητῶν. Ἀπὸ τὸ ἄλλο ἔκανε λαγούμια πρὸς τὰ ἔξω καὶ τοὺς ἀνατίναζε τὶς κρισιμώτερες θέσεις τους.

φοβάται μὴν κάνουν έξοδο καὶ τοῦ κόφουν τὶς διαβάδες. "Αν ὅμως πέση ἡ Ἀκρόπολη, θὰ παρατήσῃ τούτῃ τὴ στερεὰ καὶ θὰ τραβήξῃ γιὰ τὸ Μωρηά. Κι' ἀπ' τὴν ὥρα ποῦ θὰ σμίξουν τὰ φουσάτα τοῦ Κιουταχῆ με τοὺς ἀραπάδες τοῦ Μπράημη, πάει ὁ Μωρηάς, πάει ἡ Ρούμελη, πάει τὸ Γένος.

Βγῆκαν τὰ μάτια τοῦ Ζαχαριᾶ, ἀπ' τὶς κῶχες τους.

— Τὸ Γένος! Φώναξε. "Υστερ' ἀπὸ τόσες ἀμάχες, τόσες νίκες! Γίνεται νὰ χαθῇ τὸ Γένος, Καπετάνιε;

— Γίνεται, Ζαχαριά, ἀποκρίθηκε θαρρὺς ὁ Καραϊσκος. Γιατὶ ἄλλον τέτοιον σηκωμὸ δὲν τότε μπορεῖ τὸ Γένος. "Εξῆ χρόνια τώρα, ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας, τὸν ἔναν στοὺς δυό, τοὺς ἔφαγε τὸ σκοτάδι. Ἀπ' τὰ χωριά μας, στὰ πέντε, μόνο τὸ ἕνα ἔμεινε ὀρθιο. Τὰ ζωντανά μας, τὰ φάγαμε ὅλα ἢ μᾶς τᾶφαγαν. Ἀλέτρι, τὴ γῆ δὲν τὴν ὀργώνει. Σπαρμουδιὰ δὲν πέφτει σ' ὀργώματα, ἢ κι' ἂν τύχῃ κάπου νὰ πέσῃ, σπάνια προφταίνει νὰ καρπίσῃ. Πῶς θὰ ξαναγίγῃ μεγάλος σηκωμός; Πότε;... "Αντε πὲς σ' ἄλλα τετρακόσια χρόνια. Καὶ πῶς θὰ ζήσῃ τὸ Γένος αὐτὰ τὰ καινούρια 400 χρόνια; Πόσα παιδιὰ θὰ γίνουν γιαννιτσάροι, πόσα κορίτσια θὰ σκυλέψουν μέσα ἢ κι' ἔξω ἀπ' τὰ χαρέμια; Καὶ πόσοι γιὰ νὰ ζήσουν θ' ἀπαρνηθοῦν θεληματικὰ τὴ Ρωμιοσύνη; "Η λευτερονόμαστε τώρα, ἢ πάει σοῦ λέω τὸ Γένος. "Εζήσε τρεῖς χιλιάδες χρόνια, τρεῖς χιλιάδες μωρέ... ὅσο κανένα ἄλλο... καὶ τώρα πάει... τώρα, στίς μέρες τὶς δικές μας...

Ζωήρεψε τώρα ὁ Καπετάνιος.

— Ἀνάγκη πᾶσα, εἶπε ἄγρια, νὰ πολεμᾷ γερὰ ὁ Μωρηάς, καὶ νὰ ξέρουν οἱ ξένοι κι' ἡ Τουρκιὰ πῶς Μπράημης - ξεΜπράημης, ὁ Μωρηάς κρατᾷ. Αὐτὰ τὰ λόγια τὸ λοιπὸν νὰ τοὺς τὰ πῆς, καὶ νὰ τοὺς κράξῃ: εὐχὴ καὶ κατάρρα σᾶς στέλνει ὁ Καραϊσκος. Καὶ δέκα νομάτοι νὰ μείνετε, δὲν πρέπει νὰ πέσῃ ἡ Ἀκρόπολη.

Συλλογίστηκε ἕνα λεπτὸ καὶ πρόσθεσε, μὲ μία καινούργια λάμψη στὰ μάτια του.

— Καὶ γιὰ ἄλλο λόγο δὲν πρέπει νὰ πέσῃ. Γιὰ ὅλον τὸ Ντουινά, ἡ Ἀκρόπολη εἶναι ἡ κορώνα τῆς Ἑλλάδας. Κορώνα φτιαγμένη στὰ παραμυθένια χρόνια. Γιὰ νὰ στέκει ψηλὰ καὶ λέφτερη ἡ κορώνα, θὰ πῆ πῶς τὸ κορμὶ καὶ τὸ κεφάλι, στέκουν ὀρθια. Τοὺς ὀρθίους, κι' ἄς εἶναι καὶ λαθωμένοι, τοὺς καμαρώνει ὁ Ντουινάς καὶ τοὺς βοηθάει. Τοὺς γονατισμένους, κι' ἀλάδωτοι νὰ εἶναι, τοὺς λυπᾶται γιὰ λίγο, κι' ὕστερα τοὺς ξεχνάει. Εὐχὴ καὶ κατάρρα, θὰ τοὺς πῆς. "Ο,τι καὶ νὰ γίγῃ, ἡ Ἀκρόπολη πρέπει νὰ κρατήσῃ. Κατάλαβες, Ζαχαριά;

Ἄντι διπλὸς ἀποχωρισμός: τότε καὶ σήμερα

Σηκώθηκε τὸ παλληκάρι. Στέρωσε στὸ ζωνάρι του τὴν διμούτσουνη πιστόλα του, ἄδραξε τὴν πάλαι του μετὰ τὸ δεξιὸ χέρι, τὸ καρυοφύλλι του μετὰ τ' ἀριστερό.

— Κατάλαβα, Καπετάνιε, εἶπε. Κινάω ἴσια. Καὶ θὰ φτάσω. Μείνε ἡσυχος. Μαλάκωσε τώρα τὸ βλέμμα τοῦ Καραϊσκάκη. Τὸν κύτταξε γλυκά.

— Ψωμὶ ἔχεις; τὸν ρώτησε.

— Ἔχω.

— Προσφάϊ;

— Μὴ νοιάζεσαι, Καπετάνιε. Κάπου θὰ βρῶ κάνα κρομύδι.

Χαμογέλασε πικρὰ ὁ Καπετάνιος.

— Ποῦ θάν' τὸ βρῆς, ὦρέ; Ἐρήμωσε ὁ τόπος. Κόκορας δὲν λαλάει πουθενά.

— Ἔχουμε Μᾶη, Ἀφέντη, καὶ τὰ λουλούδια τοῦ Θεοῦ δὲ γίνεται νὰ τὰ κάψῃ ὁ Κιουταχῆς. Πολλὰ λουλούδια βγαίνουν ἀπὸ κρομύδια. Τ' ἀστόησες;⁹

9) Τὸ ξέχασες;

— Δὲν τ' ἀστόησα, μὰ τέτοιες ὥρες δὲν θέλω νὰ στηριχτῶ στὴν τύχη.

Τοῦδειξε ὁ Καραϊσκος ἓνα μικρὸ δέμα. Ἦταν ἓνα λερὸ μαντήλι πὺ κάτι χοντρὸ ἐκλεινε μέσα του. Εἶχε ἀπὸ πάνω του, σταυρωτὰ δεμένες, μὲ κόμπους, τὶς τέσσερες ἄκρῃς του.

— Πάρε, τοῦ εἶπε. Εἶν' ἐλῆές.

Φάνηκε ἀπορημένος ὁ Ζαχαριάς.

— Ἐλῆές; ψιθύρισε.

— Πάρε, τοῦ ξανάπε ὁ ἄλλος.

Ἄνοιξε μίᾳ δίπλα τοῦ μαντηλιοῦ τὸ παλληκάρι, πῆρε λιγοστὲς καὶ τὶς ἔβαλε σὲ τσέπες τῆς φουστανέλλας του.

Γέλασε ὁ γυιὸς τῆς Καλογρηᾶς.

— Τὶς μέτρησες, ὡρέ; Γιατί τοιγκουνεύτηκες; Πόσες πῆρες;

Τῶριξε στὸ παιχνίδισμα ὁ Ζαχαριάς.

— Πῆρα μιὰ παραπάν' ἀπ' ὅσες μοῦδιν' ἢ μάνα μ', σὰν κινοῦσα τὴν αὐγὴ, δύο ὥρες δρόμο, γιὰ τὸ κρυφὸ σχολειό. Πῆρα τρεῖς, Καπετάνιε μ'. Τρεῖς ἐλῆές, δώδεκα μπουκιές¹⁰.

Χαμογέλασε πάλι.

— Καὶ τὶς τρῶω μεγάλες τὶς μπουκιὲς ἐγώ, ξέρεις. Ἐχω δρόμο μπροστά μου, δὲν κάνει νὰ φάω πιὸ πολὺ.

— Ἐχω μπόλικες, ὡρέ. Πάρε μιὰ χούφτα. Ἡ πορεία κι' ὁ κίνδυνος, θέλουν δύναμη. Θὰ τρῶς μὲ κάθε μπουκιὰ δυό, μακάρι μου καὶ τρεῖς ἐλῆές.

Γέλασε ἀπορημένος τῶρα ὁ Ζαχαριάς.

— Τρεῖς; εἶπε. Μ' αὐτὸ δὲ θᾶναι προσφάϊ. Αὐτὸ θᾶναι φαί μπένη, ἢ καὶ γιὰ πασιὰ ἀκόμα.

— Ἀς εἶναι. Πάρε μιὰ καλὴ χούφτα. Τὸ προστάζω. Κάπου ἐκεῖ, ἀπὸ κάτω, ἔχει καὶ ψωμί. Πάρε καμπόσο. Πάρε δυό - τρεῖς χορτασιές. Τὸ δικό σου, λέω, θᾶναι κανένα ξεροκόμματο.

Σὰ θαμπωμένος ἀπ' τὴν τύχη του, πῆρ' ἓν' ἀπλόχερο ἐλῆές ὁ Ζαχαριάς, ἔσπασε δύο κομμάτες ψωμί, τᾶχωσε ὅλα σὲ τσέπες του, ἀπ' ὅπου εἶχε μόλις βγάλει δυὸ μικρὰ ξερά, πολὺ ξερά κομμάτια μπομπότας¹¹.

Τὰ κράτησε γιὰ λίγο ἀμήχανα. Τὰ φίλησε, τ' ἀκούμπησε καὶ στὸ μέτωπο, καὶ εἶπε:

— Νὰ στ' ἀφήσω γιὰ τὸ ἄτι;

— Νὰ τ' ἀφήσεις. Ἀμαρτία νὰ τὰ πετάξεις. Καὶ καλὰ ἔκανες καὶ τὰ φίλησες.

Μὲ μιὰ ρέμβη στὰ μάτια, συνέχισε:

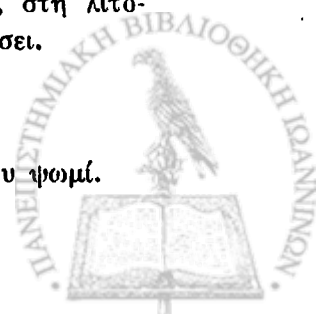
— Σὰν ἤμουνα παιδὶ καὶ μοῦπεφτε καταῆς ψωμί, ἢ μανιὰ¹² πὺ μ' ἀνάθρεψε, ἔτσι μ' ἔβαζε νὰ τὸ τιμῶ — μὲ τὰ χεῖλια γι' ἀγάπη, μὲ τὸ μέτωπο γιὰ προσκύνημα. Καὶ μ' ἔβαζε νὰ λέω «ψωμί - ψωμάκι»¹³.

10) Γιὰ τοὺς σημερινοὺς Ἕλληνες σημειώνω πὺς μέχρι τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ αἵωνα μας, στὰ βουνά μας, αὐτὴ ἦταν περίπου ἡ ἀναλογία: μιὰ μπουκιὰ ψωμί - μιὰ δαγκασιά στὴ μὴν ἄκρη τῆς ἐλῆας, μιὰ δεύτερη - μιὰ δαγκασιά στὴν ἄλλη ἄκρη, μιὰ τρίτη - μὲ τὴν πιὸ πολλὴ σάρκα τῆς μέσης, καὶ μιὰ τέταρτη μ' ὅ,τι ἀπόμεινε καὶ μὲ τὸ γλύψιμο τοῦ κουκουτσιοῦ. Ἀπίστευτο σήμερα, στὸν εὐδαιμονισμό μας, ἀλήθεια προχθές, στὴ λιτότητα ἐκείνων πὺ μᾶς ἔφτιαξαν. Βεβαιώνω πὺς δὲν ὑπερβάλλω: τὸ ἔχω ζήσει.

11) Καλαμποκίσιο ψωμί, πολὺ συνηθισμένο μέχρι τὸ 1940.

12) Γιαγιά, γρηούλα.

13) Σχεδὸν ὅλα τὰ παιδιὰ τῆς γενηᾶς μου, ἔτσι κάναμε ὅταν μᾶς ἔπεφτε χάμου ψωμί.

Καὶ σοβαρά, σὲ τόνο ἐπίσημο, τελείωσε:

— Ἱερὸ πρᾶγμα τὸ φωμί, Ζαχαριά.

— Ἱερὸ. Ἡ ζωὴ μας. Καὶ τώρα φωμί ἔχω μπόλικο. Κ' εἶναι σταρένιο καλοζυμωμένο καὶ καλοψημένο. Μπορεῖ νάβαι κι' ἀπὸ γάστρα¹⁴. Ἀλλὰ χάνουμε ὦρα. Πρέπει σὰ νυχτώση νάβαι κοντὰ στὴν Ἀκρόπολη.

Τράβηξε κατὰ τὸ ἀνοιγμα τῆς σκηνῆς.

— Φέγω Καπετάνιε, εἶπε.

— Ἔλα νὰ σὲ φιλήσω, πρῶτα, τοῦ εἶπε γλυκὰ ὁ Καραῖσχος.

Γονάτισε δίπλα του καὶ φιλήθηκαν σταυρωτά.

Ἦταν ὑγρὰ τὰ μάτια τους.

Σηκώθηκε.

— Ἐκεῖ πού πᾶς, πᾶς γιὰ τὴ λεφτεριά τοῦ Γένους, Ζαχαριά. Ὡρα καλή.

— Καλὴν ἀντάμωση, Καπετάνιε, εἶπε ὁ Ζαχαριάς.

Κι' ἔφυγε τρέχοντας.

Ἐφυγε τρέχοντας ὄχι γιὰτὶ πῆγαινε γιὰ τὴ λεφτεριά τοῦ Γένους:

Ἕνας κόμπος ἔδενε τὸ λαιμό του, δάκρυά γέμιζαν τὰ μάτια του. Καὶ δὲν ἤθελε νὰ τὸν δῇ κλαίμενον ὁ Καπετάνιος, ὁ Θεὸς του...

Τοῦ ὑγραίνονταν καὶ τώρα τὰ μάτια... Δὲ θὰ τὸν ξανάβλεπε... Γι' αὐτὸ βούρκωσαν τὰ μάτια... Ἡ φωνή, ἐκεῖνη ἢ ἀπόκοσμη φωνή πού τὸν εἶχε κοιμήσει καὶ τώρα τὸν εἶχε ξυπνήσει, ἐκεῖνη ἢ ἀλάθευτη γιὰ τὰ μεγάλα φωνή, τοῦ εἶχε πεῖ:

— Ὁ Καπετάνιος σου σκοτιώθηκε τὴν ἴδια ἐκεῖνη μέρα πού χωρίσατε.

Ποιὸς ξέρεῖ πῶς καὶ ποῦ;... Μὰ καὶ νάξερε... Τί ἄλλαζε;... Δὲ θὰ τὸν ξανάβλεπε...

— Τί ἀντρας ἦσουν, Καραῖσχο! Ἀητός! Ἀπὸ κορφή σὲ κορφή! Κάθε τόσο, αἷμα ἔφτυναν τ' ἀρρωστημένα πλεμόνια σου, πότε σ' ἔκαιγε ὁ πυρετός, πότε κυνηγημένος ἀπὸ Μειμέτηδες ἢ ἀπὸ δικούς μας, κατέβαινες γιὰ νὰ γλυτώσης τίς πιὸ ἄγριες σάρκες, δεξόζερβα πιασμένος στοὺς ὠμους τῶν παλληκαριῶν σου. Πότε κλέφτης - πότε ἀρματολός, μὰ παντοῦ καὶ πάντα ἄπιαστος. Ἀητός! Καὶ πίσω του ὅλα τ' ἀητόπουλα, πιστά, χαρούμενα γιὰτὶ πατοῦσαν τίς πατημασιές σου. Ὡς πού ἦρθε ἡ ὦρα κι' ἀπὸ Πασιάς τοῦ σαϊτάν - ἀσκέρ¹⁵... Γιῶργο σὲ λέγαν... ἔγινες Ἀη Γιῶργης Καβαλλάρης! Μὲ τὴ ρομφαία στὸ χέρι, σκότωνες τὸ Δράκο νὰ λεφτερώσης τοὺς ραγιάδες... Ἀλήθεια... Δὲν τῶχα σκεφτεῖ!... Ἀη Γιῶργης Καβαλλάρης ἔγινες!...

Ἐκεῖνη τὴ μέρα, στὸ Μοναστήρι τ' Ἀη Σπυρίδωνα, στὸν Πειραιᾶ, τ' ἦταν ἐκεῖνο ποῦκανες; Ὅταν οἱ πολιορκημένοι Γκέκηδες δώσαν πίστη στὸ δικό σου λόγο...

— Μπέσα γιὰ μπέσα, τοὺς φώναξες. Ἐγὼ ἐγγυητής...

Ὅταν θγῆκαν ἀπ' τὸ Μοναστήρι, γιὰ νὰ τοὺς ἀσφαλίσης, πῆρες κι' ἄλλους καπεταναίους καὶ πῆγες καὶ στάθηκες ἀνάμεσὸ τους. Καὶ θγήκαταν μαζί. Καὶ σὰ ρίχτηκαν ἀπάνω τους οἱ δικοί μας, τοὺς χτυποῦσες, δῶθε, τοὺς χτυποῦσες κεῖθε, ἔσωζες ὅσους γκέγκηδες τύχαινε δίπλα σου νὰ βρεθοῦν. Κι' ὅταν πιά τοὺς εἶδες

14) Ὁ φορητὸς φοῦρνος πού χρησιμοποιοῦν οἱ σκηνίτες. Εἶναι ἓνα μεταλλικὸ κύλο πού τὸ σκεπάζουν μὲ ἀναμμένα ξυλοκάρβουνα καὶ στάχτη. Τὸ ταψί, μὲ τὸ φωμί ἢ τὸ φαί, τοποθετεῖται ἀπὸ κάτω, κατὰ προτίμηση σὲ ἀβαθὲς σκάμα ὅπου πρὶν ἔκαψε φωτιά. Θεωρεῖται — καὶ νομίζω εἶναι — τὸ νοστιμώτερο ψῆσιμο, ἄγνωστο βέβαια στὴ σημερινή γενιὰ γιὰ τὴν ὁποία ὅλα εἶναι εἴκοιλα ἀλλὰ καὶ λιγώτερο νόστιμα.

15) Σαϊτάν: διάβολος. Ἀσκέρ: στρατιωτικὴ ὁμάδα.

ὄλους σκοτωμένους κ' εἶδες τὰ τσοῦρμα νὰ τοὺς σκυλεύουν, νὰ τοὺς ξεμπλετσώνουν, ἔπεσες ἀποκαμωμένος μέσα στοὺς ἀποθαμένους... Σηκωτὸ σὲ πήραμε... Μέρεις ἔμεινες κατατῆς, θερμασιμένος, παραμιλώντας... Ἄη Γιώργης Καβαλλάρης εἶχες γίνεи πρὶν σκοτωθεῖς Καπετάνιε!... Ἄγιος, Ἀρχάγγελος θάσαι καὶ τώρα!...

Κάτι ἄλλο ὁμῶς σκέφτηκε ὁ Ζαχαριάς. Ταράχτηκε, ἀναρρίγησε, κάτι θαθὺ σάλεψε μέσα του.

— Ἡ μὲ τῇ δύναμει τοῦ Θεοῦ, σκέφτηκε, ἔγινε κάτι ἄλλο; Σὰν τούρκεψε ἡ Πόλη, τὸν Κωνσταντῖνο τὸν Παλαιολόγο, κανέναν δὲν τὸν ἤρε. Μαρμάρωσε γιὰ ν' ἀναστηθῇ ὅταν «πάλι μὲ χρόνους μὲ καιροὺς πάλι δικὰ μας θᾶναι». Μὴ μαρμάρωσες καὶ σύ, Καπετάνιε;... Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, Ἄγιο σὲ εἶχε κάνει... Μὴ τώρα σὲ μαρμάρωσε καὶ σένα, γιὰ νὰ ξυπνήσης ἀντάμα μὲ τὸ Βασιλιά, ἢ σὲ ἄλλη πρεπούμενη ὥρα;

Ἐκανε πάλι τὸ σταυρὸ του.

Κι' ἔνοιωσε μιὰ μεγάλη ἡσυχία. Μέσα στὴ στενὴ κώχη του, μέσα στὴ στενὰ-χωρὴ σπηλιά, ἔνοιωσε νὰ πλαταίνει ἡ ψυχὴ του, ν' ἀπλώνεται ἡρεμὰ καὶ μαλακά, νὰ ἀπλώνεται πολὺ... Δὲν τὴν ἐμπόδιζαν τὰ θράχια γύρω... Ψυχὴ ἦταν, ἀπιαστο πρᾶγμα ἦταν, καὶ μπορούσε ν' ἀπλωθῇ, πέρα ἀπὸ τὰ πιανούμενα, ὅσο γερὰ κι' ἂν ἦταν τὰ πιανούμενα...

Ἡ ἐπαφὴ μὲ τὸ σήμερον

Ὅλα φαίνεται θὰ ἦταν μαγικὰ ἐκείνη τὴν ἡμέρα, σ' αὐτὸ τὸ ξύπνημα...

Γιατὶ σὰ γιὰ ν' ἀπαντήσῃ σὲ τοῦτο τὸ παράξενο ἀπλωμα τῆς ψυχῆς του, ἀκούστηκε μέσα στὴ σπηλιά ἓνα γλυκὸ τραγούδι.

Τραγουδοῦσε ἀπαλὰ μιὰ ἀντρικὴ φωνή. Σύμφωνα μὲ τὸ τραγούδι, χαμηλά, βαροῦσε κι' ἓνα ὄργανο. Παράξενο ὄργανο ἦταν. Δὲν τῶχε ματαχούσει. Οὔτε κλαρίνο, οὔτε πίπιζα, οὔτε βιολὶ ἦταν. Μὲ λαγοῦτο¹⁶ ἔμοιαζε, μὰ λαγοῦτο δὲν ἦταν. Πότε βαροῦσε πολλοὺς ἤχους ἀντάμα, πότε ἓναν-ἓναν χωριστά.

Καὶ τὸ τραγούδι ἦταν ἀλλοιώτικο ἀπὸ κεῖνα ποὺ τραγουδοῦσαν μὲ τ' ἄλλα παλληκάρια. Δὲν εἶχε τὴ μακρόσυρτη φωνὴ τῶν δικῶν τους τραγουδιῶν, δὲ συγγένευε μὲ τὸ φάλσιμο τῶν παπάδων. Δὲν ἔφερνε θαθὺ παράπονο καὶ πόνο, δὲ σ' ἐτοίμαζε γιὰ νὰ ξεσπάσῃ σὲ κάποιον θαρὺ ἀναστεναγμὸ, σὲ μιὰ φοβερὴ κραυγὴ. Ἐφερνε γλύκα, ἔφερνε βάλσαμο καὶ μαλάκωμα στὴν ψυχὴ.

Καὶ τὰ λόγια του, κι' αὐτὰ δὲ μιλοῦσαν γιὰ τὸν Τοῦρκο καὶ τὸ γιανίτσαρο, γιὰ θράχια, λαγκάδια καὶ ταμπούρια, γιὰ σφαγές κι' ἀμάχες, γιὰ μάνες ποὺ κλαῖν', γιὰ μοιρολόγια. Τοῦτο τὸ τραγούδι μιλοῦσε γι' ἀγάπη, γιὰ χάδια, γιὰ φιλιὰ, γιὰ καλωσύνη καὶ εἰρήνη.

Σταμάτησε τὸ τραγούδι, ἀκούστηκε ἓνας ἀναστεναγμὸς, κι' ἡ φωνὴ ποὺ τραγουδοῦσε, μιὰ φωνὴ νέου ἄντρα, εἶπε:

— Πάει τέλειωσε. Προδοθήκαμε. Ξεκινήσαμε μὲ ὄνειρα, γιὰ ἀληθινὴ, ὁμορφὴ ἐπανάσταση καὶ καταντήσαμε καταφρόνια καὶ βαρεμάρα, πείνα κι' ἀπλησιά.

Ἀναταράχτηκε στὴν κώχη τοῦ ὁ Ζαχαριάς.

Γιὰ ὁμορφο ξεκίνημα, γιὰ προδομένη ἐπανάσταση, γιὰ βρώμικο τέλος μιλοῦσε ὁ νέος...

Ἀνασηκώθηκε!... Τὰ ἴδια!... Ἡ κατάρρα τοῦ Γένους!... Ἡ διχόνοια... τὰ ἄλλα...

Ἀλλά... Ἀλλά... Ὅχι! Δὲν ἦταν αὐτό. Ἐδῶ ἦταν κάτι πολὺ χειρότερο.

16) Ἡ κιθάρα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἐκεῖνο τὸ βράδυ ὁ Καπετάνιος τοῦ εἶχε ἐξηγήσει γιατί δὲν ἔδβαινε πέρα ἄλλος σηκωμὸς ὕστερ' ἀπὸ τέτοια ἐξάχρονη χαλασιά... Ἐδῶ, τώρα, εἶχαν περάσει ἑκατονπενήντα χρόνια... Μὰ θάχε πιά δλότελα ρημαχτεῖ ὁ Τόπος, ὁ κατακαυμένος, ὁ ἔρμος Τόπος.

Ὑστερ' ἀπὸ μιὰ σιγή, ἄκουσε μιὰ γλυκεῖα, πολὺ γλυκεῖα, γυναικεῖα φωνὴ νὰ λέη:

— Οἱ δρόμοι τῆς ζωῆς εἶναι ἀσημάδευτοι. Φοδᾶμαι πὼς πήραμε λάθος δρόμο.

Ἀνασηκώθηκε τώρα ὁ Ζαχαρίας.

Λάθος δρόμο; Μὴ δὲν εἶχαν κάνει καλὰ ν' ἀρχίσουν τὸ Μεγάλο Σηκωμὸ; Μὴ δὲν εἶχαν κάνει καλὰ ν' ἀκούσουν τοὺς Δεσποτάδες τοὺς Καπεταναίους, τὸν Πετρόμπεη, τοὺς ἄλλους;

Τίναξε τὸ κεφάλι του σὰ θυμωμένο λιοντάρι.

Πάλι θλάσφημο λόγο εἶχε πεῖ! Πὼς μπορεῖ νάχαν ἄδικο ὅλοι αὐτοί;

Κι' ὁ δικὸς του ὁ Θεός, ὁ Καραϊσκος, ὁ πρῶτος Καπετάνιος! Ἐκεῖνος ἄλλοτε εἶλεγε ναί, ἄλλοτε οὐκ. Παληὰ μὲ τὸν Ἀλῆ Πασιὰ καὶ τὸν Ὁμέρ Βρυώνει, στερνὰ παρέα μὲ τοὺς δικούς μας, μὰ καὶ μὲ τὸν Ντερβέν - Ἀγὰ Σούλτζα Γκορτζά. Μὰ στερνὰ κι' ἀπόστερνα, σὰν ἡ ἀγουρίδα νάχε ξάφνου γίνεῖ γλυκὸ, μεστὸ σταφύλι, εἶχε δυνατὰ φωνάζει:

«Μπέσα γιὰ μπέσα ἀδελφια! Φωτιά καὶ τσεκούρι λέει ὁ Γέρος στὸ Μωρηά. Φωτιά στὰ τόπια σὰς κράζω κι' ἐγὼ στὴ Ρούμελη. Φωτιά στὰ Βιλαέτια! Ὅμπρὸς γιὰ Πατρίδα τιμημένη! Ἐλευθερία ἢ Θάνατος!»

Πὼς ἦταν δυνατό νὰ εἶχαν κάνει ὅλοι λάθος; Αὐτοὶ ποὺ ἦταν μεγάλοι;...

Ναί! Μὰ νά! ὄντας εἶχαν ὀρκιστεῖ στὸ Ἱερὸ Εὐαγγέλιο, στὴ Μονὴ τοῦ Ὁσίου Λουκά, εἶχαν πεῖ ὅλοι μαζί «Ἐλευθερία ἢ Θάνατος»! Δὲν εἶχαν πεῖ «οὐτ' Ἐλευθερία, οὐτε θάνατος», δὲν εἶχαν πεῖ «Ἀτέλειωτη Σκλαβιά».

Σὰ γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τοὺς φόβους του, μιὰ ἄλλη ἀντρίκια φωνή, τραχεῖα αὐτῇ, εἶπε:

— Ὅπως κι' ἂν εἶναι Γιούλα, μιὰ καὶ μοναδικὴ εἶναι ἡ λύση μας. Νὰ συνειδητοποιήσουμε ἀπόλυτα πὼς εἴμαστε ζῶα. Τότε δὲ θάχουμε προβλήματα. Ἡ μάλλον θάχουμε μόνο τὰ ἀπλὰ προβλήματα ποὺ ἔχουν ὅλα τὰ ζῶα. Τότε δὲ θὰ μπορεῖ νὰ μᾶς καταπιέξῃ τὸ Κατεστημένο.

— Τὸ Κατεστημένο, Κώστα, ἀποκρίθηκε ἡρεμα ἡ πρώτη ἀντρίκια φωνή, θὰ μᾶς καταπιέξῃ πάντοτε γιατί ἔχει τὰ ὅπλα καὶ τὸ χρῆμα. Κι' αὐτὰ τὰ πολεμήσαμε τόσα χρόνια καὶ δὲν κάναμε τίποτα. Τώρα μάλιστα ποὺ ξεστρατήσαμε, ποὺ τρωγόμαστε μεταξύ μας, ποὺ δὲν εἴμαστε πιά κίνημα μὰ ὀμάδες...

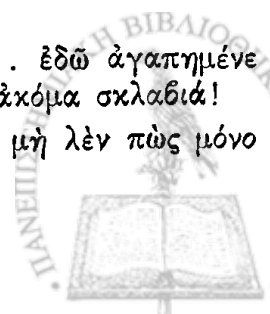
— Νὰ μ' αὐτὰ ποὺ λές, Γιῶργο, ἐνισχύεις τὰ δικά μου λόγια, ἐπέμεινε ἡ τραχεῖα φωνή. Ἀφοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ νικήσουμε τὰ ὅπλα καὶ τὸ χρῆμα, τί λέω ἐγώ;... Ἄν αἰσθανθοῦμε νέτα - σκέτα, δλότελα ζῶα, ἀδιάφορο θὰ μᾶς εἶναι τί θὰ κάνει τὸ Κατεστημένο.

Πόνος ψυχῆς θαθὺς τὸν ἔπιασε τώρα τὸν Ζαχαρία. Ἦταν βέβαιο πιά. Ἐκατὸν πενήντα χρόνια εἶχαν περάσει, κι' ἀκόμα σκλαβωμένο ἦταν τὸ Γένος!

Πῶ - πῶ κατάρρα!... Ἐξῆ χρόνια πόλεμο, ὅσο ζοῦσε τὴν ἄλλη, τὴν πρώτη του ζωή, ἔξῆ χρόνια πείνα, μαύρη πείνα καὶ λαγοκοίμισμα, ἀπλησιὰ καὶ αἵματα, ἔξῆ χρόνια θαρὺ θανατικό, καὶ δὲν εἶχαν φτάσει. Καὶ τώρα, τὸν καιρὸ τοῦ ὕπνου του, δὲν εἶχε φτάσει ἐνάμισυ αἰῶνας καὶ βάλε...

Ἀχ ἄτιμε Μπραῖμη! Ἐσὺ ἔσωσες τὴν Τουρκιά. Κι' ἐδῶ... ἐδῶ ἀγαπημένε Τόπε, ὅπου δὲν προφταίνουν νὰ ξεραθοῦν ποτέ τὰ αἵματα, ἐδῶ ἀκόμα σκλαβιά!

Πὼς νὰ μὴ μιλᾶν ἔτσι τὰ δόλια τὰ Ἑλληνόπουλα. Πὼς νὰ μὴ λέν πὼς μόνο ζώντας σὰν τὰ ζῶα δὲ θὰ ὑποφέρουν ἀπ' τὴ σκλαβιά τοῦ...

Τοῦ;... Τοῦ;... δὲν εἶχαν πεῖ: τοῦ Τούρκου, ἢ τοῦ Μωχαμέτη, ἢ τοῦ Μπραήμη... Πῶς τὴ λέγαν τώρα τὴν Τουρκιά!

Τέντωσε τ' ἀφτί του κι' ἄρπαξε τὸ καινούργιο ὄνομα τῆς Μεγάλης Αὐτοκρατορίας τῶν Μεμέτηδων. Μπά!... παράξενο ὄνομα!

Σὰ μάλιστα νὰ μὴν ἦταν ὄνομα...

"Ακουσε νὰ γίνεται πάλι λόγος γιὰ τὸν τύραννο καὶ προσπάθησε ν' ἀκούσῃ τί λέγαν. Τώρα μιλοῦσε πάλι ἡ γλυκεῖα γυναικεῖα φωνή, ἡ κάπως ἀδύνατη φωνή.

— Εἴμαστε δέβαιοι πῶς ὑπάρχει Κατεστημένο; ρωτοῦσε.

— Καὶ δέβαιοι εἴμαστε, ἀπάντησε ἡ τραχειά, ἡ πρώτη ἀντρικὴ φωνή. Γιατί, ἐσὺ Γιούλα, δὲν εἶσαι;

— Δὲν εἶμαι πιά, Κώστα, εἶπε διστακτικὰ ἡ κοπέλλα. Τὸν τελευταῖο καιρὸ ἀρχίζω νάχω ἀμφιβολίες. "Αν ὑπάρχει Κατεστημένο ποὺ κατέχει ὅλα τὰ κλειδιά, ποὺ μὲ τὰ ὅπλα καὶ τὸ χρήμα στέκεται ἐνάντια στὸ Λαὸ καὶ στὴν πρόοδο, τότε, πῶς προοδεύει ὅλο καὶ περισσότερος κόσμος;

Ἀποπῆρε τὴν κοπέλλα ὁ Κώστας, ἡ φωνή του ἔγινε ἀπειλητικὴ. Τὴ ρώτησε τί σήμαιναν αὐτὰ ποὺ ἔλεγε.

— Τί νὰ σὰς πῶ, εἶπε πάλι μαλακά, ἡ κοπέλλα, ἡ Γιούλα. Ἀπὸ καιρὸ σκέφτηκα πολὺ. Πρῶτα - πρῶτα τί σοῖ Καταστημένο εἶν' αὐτὸ ποὺ ὅποιος ἀπὸ μᾶς δουλεύει, ζεῖ καλοῦται. Καλοῦται ἢ καὶ καλά. "Οχι μόνο μὲ φαί, ροῦχα καὶ στέγη. Μὰ καὶ μὲ βολέματα. Ἀκόμα καὶ μ' αὐτοκινητάκι. Κι' ὅποιος δουλεύει, ἂν προκόψει, ἀμέσως γίνεται κι' αὐτὸς κατεστημένο. "Επειτα ἂν βγάλεις ἑκατὸ - διακόσια, πεντακόσια ἔστω, παιδάκια τοῦ μπαμπάκα τους, ὅλοι οἱ ἄλλοι τοῦ Κατεστημένου σκοτώνονται στὴ δουλειά.

Τώρα δὲν καταλάβαινε τίποτα ὁ Ζαχαρίας. Οἱ "Ελληνες εἶχαν γίνοι ἓνα μὲ τοὺς Μεμέτηδες; Εἶχαν ἀδερφώσει μαζί τους; Εἶχαν οἱ πιὸ πολλοὶ τὴ βολή τους; "Ἡ μὴ μιλοῦσαν τώρα ἄλλη γλῶσσα οἱ "Ελληνες καὶ δὲν ἔμπαινε στὸ νόημα τῶν ὁσων ἔλεγαν;

Τέντωσε πιὸ πολὺ τὴν προσοχή του.

— "Ο,τι θέλεις λές, κυρία Γιούλα, γιατί κυρία πρέπει πλέον νὰ σέ λέω, εἶπε ἔντονα ἡ ἀντρικὴ φωνή. Κατεστημένο ὑπάρχει ἀπ' τὴν πρώτη μέρα ποὺ ἐλευθερώθηκε ἡ Ἑλλάδα, ἐδῶ καὶ ἑκατονπενήντα χρόνια. Στὴν ἀρχὴ ἦταν τὸ Κατεστημένο τοῦ Μαυρομιχάλη, τοῦ Κολοκοτρώνη, τῶν Κουντουριώτιδων καὶ τῶν ἄλλων κουμπουράδων. Ἡ ἀριστοκρατία τῆς σπάθας. "Υστερα προστέθηκε κι' ἐκεῖνο τοῦ Καποδίστρια ποὺ ἦρθε ἀπὸ τὰ ξένα νὰ κυβερνήσῃ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἀριστοκρατία τοῦ μορφωμένου σνομπισμοῦ. "Οταν πιά ἀνακηρύχθηκε ἡ Ἑλλάδα βασίλειο, τὸ Κατεστημένο πλάτυνε μ' ὅσους ἔφερναν μαζί τους ἢ εὐνοοῦσαν οἱ Βασιλεῖδες μας. Ἡ ἀριστοκρατία τοῦ αἵματος. Καὶ τέλος, ὕστερα, ὅταν ἡ Ἑλλάδα δυνάμωσε, ἔχτισε ἐργοστάσια, πολυκατοικίες, ἐμπορικὸς στόλους, ξενοδοχεῖα καὶ τὰ ρέστα, τότε τὸ Κατεστημένο δυνάμωσε πολὺ γιατί πλάτυνε μὲ τὴν ἀριστοκρατία τοῦ χρήματος.

Ἀνακάθησε τώρα γιὰ καλὰ στὴν κόγχη του ὁ Ζαχαρίας. Ἐλαμψε τὸ μάτι του, χάραξε στὰ χεῖλιά του χαρὰς χαμόγελο, φούσκωσαν τὰ στάθια του. Ἀνάσανε ἀπληστα, θαθεῖα, ἔκανε τὸ σταυρὸ του.

— Κύριε τῶν Δυνάμεων ψιθύρισε, δοξασμένο τ' ὀνομά σου καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου. "Ωστε λευτερώθηκε τὸ Γένος τῶν Ἑλλήνων! "Ωστε ἀποκτήσαμε Πατρίδα. Δικὴ μας, ἐλεύθερη Πατρίδα! "Ωστε ἐξὸν ἀπ' τοὺς καπεταναίους, ἦρθε στὴν Πατρίδα κι' ὁ μεγάλος "Ελληνας Μινίστρος ἀπ' τὸ Μόσχοβο, κι' ὕστερα ἦρθε ὁ Βασιλεῖας. Προσκυνῶ σέ Κύριε τῶν Δυνάμεων. Μεγάλο τ' ὀνομά σου. Δὲν πῆγαν χαμένα τὰ τόσα αἵματα. Θεμέλιωσαν καὶ στέριωσαν Πατρίδα. Θέ μου!... δοξασμένο, τρεῖς φορές δοξασμένο τ' ὀνομά σου!... Ἐργοστάσια εἶπαν πῶς χτίστηκαν,

σπίτια... ὅχι πῶς τὸ εἶπαν... πολυκατοικίες, ἄλλα πράγματα καὶ θάματα. Κι' αὐτά, εἶχε πεῖ ἡ κοπέλλα, τ' ἀπολάβαινε ὁ πᾶσα ἕνας, ὅποιος δούλευε, κι' ἀκόμα πιὸ πολὺ ὅποιος πρόκοβε. Ὡρε ἔτσι εἶχε γίνει ἡ φωροκώσταινα, ἡ ψηροῦ καὶ πεινασμένη, ὅπου τὰ σπίτια ἦταν μετρημένα κι' οἱ καλύβες πλῆθος; Δὲν πῆγαν χαμένοι οἱ κόποι, οἱ θυσίες καὶ τὰ αἵματα! Εὐχαριστῶ σὲ Κύριε! Προσκυνῶ σε Κύριε!...

Ὡρε τί λέγαν τοῦτα τὰ Ἑλληνόπουλα!

«Ποῦναι ὁ Ἐλαιῶνας;»

Ἐπιασε τὸ καριοφύλλι του, πετάχτηκε ὀρθιος, τίναξε τὴν φουστανέλλα του. Τί θάμα ἦταν τοῦτο!... Οὔτε λαδωματιά ἐνοιωθε, οὔτε κούραση. Τὴν παληὰ του λεβεντιά ἐνοιωθε καὶ μάλιστα φτερωμένη, δίχως τὸ θάρος τῆς ἀγωνίας καὶ τῆς σκλαδιᾶς.

Μὲ δυὸ βήματα, μὲ δυὸ ζαρκαδίσια πηδήματα, βρέθηκε δίπλα στοὺς καθισμένους νέους.

Δύο ζευγάρια ἦταν.

— Καλῶς τὰ παλληκάρια, εἶπε.

— Ποῦ ἦσουν; Ποιὸς εἶσαι; ἀπόρησαν.

— Τοῦτος εἶναι χίπης, χίπαρος, εἶπε ὁ ἀντρας μὲ τὴν τραχειὰ φωνή, ὁ Κώστας.

— Τί εἶμαι ἐγώ, τοὺς εἶπε, δύσκολα θὰ σᾶς τὸ ἐξηγήσω καὶ δύσκολα θὰ τὸ καταλάβετε.

Προχώρησε κατὰ τὸ ἀνοιγμα τῆς σπηλιάς.

— Μὰ πρὶν σᾶς ρωτήσω ποιοὶ εἴσατε καὶ γιατί φορᾶτε ὅλοι φράγκικα, συνέχισε, νὰ μὲ συμπαθᾶτε, μὰ θέλω πρῶτα νὰ ξαναδῶ, νὰ χορτάσω τὸν Ἐλαιῶνα.

Κυττάχτηκαν οἱ νέοι, δὲν καταλάβαιναν τί ἔλεγε ὁ ξένος, χαμογέλασαν.

Στὸ ἀναμεταξὺ ὁ Ζαχαριάς, εἶχε σταθεῖ στὸ μικρὸ πλάτωμα μπρὸς στὴ σπηλιά.

Εἶχαν ἀνοίξει ὀρθάνοιχτα τὰ μάτια του.

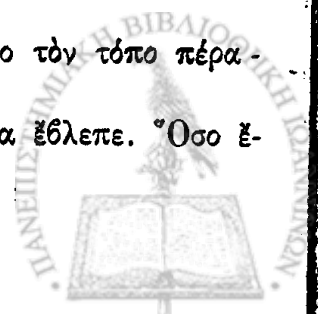
Τί ἦταν αὐτὸ ποὺ ἔδλεπε; Δὲν τὸ χωροῦσε νοῦς ἀνθρώπου!... Χάος!... χάος!

Ἐκεῖ ποὺ σ' ἔπαιρνε ἄλλοτε ἡ χαρά, ἐκεῖ ποὺ ἄλλοτε ἦταν χιλιάδες οἱ φουντωτὲς ἐλῆες, οἱ σειρὲς ἀπὸ μαῦρες λόγχες κυπαρισσιῶν, ἐκεῖ ποὺ ἦταν ἄλλα δένδρα, ἄλλες πρασινάδες... τώρα... ὀλοῦθε... ὀλοῦθε ντουδάρια... μεγάλα, ψηλὰ ντουδάρια, σὰ θεόρατα κουτιά...

Θᾶταν οἱ πολυκατοικίες ποῦχαν πεῖ πρῶτα τὰ Ἑλληνόπουλα... Δηλαδή... πολλὲς κατοικίες μαζὶ... Ὅχι... Δὲν ἦταν δυνατό!... Αὐτὰ τὰ μεγακούτια μοιάζαν φυλακές, ψηλές, θεόρατες, γιὰ νὰ μὴ μπορεῖ νὰ φύγει ὁ φυλακισμένος, γιὰ νὰ μὴν μποροῦν νὰ τοὺς λεφτερώσουν οἱ ἀπ' ὄξω. Σπίτια δὲν ἦταν... Τὰ σπίτια χτίζονταν ἔτσι ποὺ ἀπὸ τὰ παραθύρια νὰ μπαίνει ἡ μυρωμένη ἀνάσα τοῦ ἀνθοῦ τῆς λεμονιάς καὶ τῶν λουλουδιῶν, ἀκόμα κι' ἐκεῖνη τοῦ χαμομηλιοῦ. Δὲ χτίζονταν γιὰ νὰ πνίγουν ὅτι ὁμορφιά εἶχε φτιάσει ὁ Θεός. Χτίζονταν στὰ μέτρα σου, σ' ἐκεῖνα τῆς ἀνάσας σου, τοῦ κορμιοῦ σου, καὶ τῆς ψυχῆς σου... Τοῦτο δὲν ἦταν πολιτεία. Μία χαλασιά ἦταν, δίχως περιβόλια, δίχως πουλιά.

Τὸν πῆρε μιὰ ἐλπίδα πῶς αὐτὴ ἡ χαλασιά δὲν ἔπιανε ὅλο τὸν τόπο πέρα-πέρα.

Κύτταξε μπρὸς του, κύτταξε δεξιὰ, ἀριστερά, ὀλοῦθε τὰ ἴδια ἔδλεπε. Ὅσο ἔπαιρνε τὸ μάτι του...

Ἐσθῆσε ἡ ἐλπίδα.

Ὡρὲ τ' ἦταν ἐτοῦτο τὸ κακό!... Τί σοὶ ἄνθρωποι τὸ ἀντέχαν! Ἐδῶ λὲς κι' ὁ Σατανὰς εἶχε νικήσει τὸ Θεό. Λὲς κι' εἶχε περάσει ἓνα ἀπόκοσμο μαχαίρι, σύριζα στὸ χῶμα, εἶχε θγάλει ὅ,τι ἐκεῖ εἶχε φυτρώσει καὶ καρπίσει μὲ τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ; κι' ὕστερα ὁ Σατανὰς εἶχε ξεφορτώσει ἐκεῖ χιλιάδες καὶ χιλιάδες φορτώματα πέτρες... Πῶς ἀνάσαινε ὁ ἄνθρωπος;... Τὸ καλοκαίρι μὲ τὸ λιοπύρι, δταν θ' ἀναβαν ὅλες αὐτὲς οἱ πέτρες, τί ἰδρῶτες ἔχυνε; Τὶς νύχτες πῶς κοιμόταν; Τὶς μέρες, τί ἔβλεπε νὰ χαίρεται τὸ μάτι του;

Ὡρὲ, ἀπόκοσμος τόπος!... Ὡρὲ, χαλασιά!...

Κύτταξε πελαγωμένος τὴ μικρὴ συντροφιά.

— Ποῦν' ὁ Ἐλαιώνας; ψιθύρισε.

— Ποῖος Ἐλαιώνας;

— Τῆς Ἀττικῆς, ἀποκρίθηκε.

— Τί λὲς ρέ φίλε; Ποῖος Ἐλαιώνας τῆς Ἀττικῆς;

— Ἐνας ἀπὸ τοὺς δύο - τρεῖς πιδ μεγάλους τῆς Ἑλλάδας ποὺ τοὺς ἔχω δλους περπατήσει, ἐπέμεινε ὁ Ζαχαριάς. Τοῦτος ἀρχίζει ἀπὸ τὰ Μέγαρα καὶ τὴ Λεφίνα, πᾶει στὰ Φάλαρα, σὰ κάτω ἔχη σύνορο τὴ θάλασσα, σὰ πάνου τὴν Πάρνηθα καὶ τὴν Πεντέλη. Λίγ' ἀμπέλια, λίγα κήπια καὶ λίγα χωράφια τὸν κόβουν μόνο. Ποῦν'τος;

Ἡ Γιούλα κυττοῦσε ἀπορημένη. Οἱ ἄλλοι τρεῖς γελοῦσαν.

— Τί παριστάνεις βρὲ φουστανελλά; τοῦ χαχάνισε ὁ Κώστας. Μπάσ' καὶ σ' ἔστειλε κάνας μπαμπᾶς νὰ μᾶς κάνεις μάθημα, καὶ μᾶς τ' ἀρχίζεις μὲ θέατρο καὶ κούφια ξεπερασμένα παρελθοντολογία;

— Ὡρὲ τί μάθημα νὰ κάνω; εἶπε ὁ Ζαχαριάς. Ἐγὼ εἶμαι ποὺ θέλω μάθημα, πολλὰ μαθήματα. Ἀμὰν γιὰ τὸ Θεό. Ἀποκριθῆτε μου σ' ὅτι σᾶς ρωτάω. Ποῖο χρονο, ποῖα μέρα ἔχουμε;

— Τέσσερεις τοῦ Μάη τοῦ 1977.

Τοῦ σφίχτηκε ἡ καρδιά! Τέσσερεις τοῦ Μάη... Καραῖσκο... Ἄη Γιώργη μου... σὰ σήμερα...

Λογάριασε γρήγορα μέσ' στὸ μυαλό του: ἑκατὸν πενήντα χρόνια!...

Ἐκανε μιὰ προσπάθεια, νίκησε τὴ σύγχισή του.

— Στὴν Ἀθήνα εἶμαστε;

— Στὴν Ἀθήνα, τοῦ ἀποκρίθηκαν. Στῆς Ἀκρόπολης τὴ σπηλιά.

Ἐρριξε ἓνα πλατὺ βλέμμα ἔξω.

— Τότε ποῦν' ὁ Ἐλαιώνας; εἶπε μ' ἀγωνία.

— Ἄν βγῆς ψηλὰ στὴν Ἀκρόπολη, τοῦ γέλασε ὁ Κώστας, θὰ δῆς ὅ,τι βλέπεις ἐδῶ μπροστά σου.

— Δηλαδή ντουβάρια; Ψηλὰ ἢ χαμηλὰ ντουβάρια;

— Σπίτια, πολυκατοικίες.

— Πέστε τα ὅπως θέλ'τε. Μ' ἀφοῦ χαλάσατε τὸν Ἐλαιώνα, ποῦ βρίσκει ὁ κόσμος λάδι γιὰ νὰ τρώη;

Κυττάχτηκαν οἱ νέοι.

— Τοῦτος δὲ θᾶναι σὰ καλὰ του, εἶπε ὁ Γιώργος.

— Συμπαθᾶτε με παιδιὰ, συμπαθᾶτε με, εἶπε ἀπελπισμένος ὁ Ζαχαριάς. Μὴ δίνετε σημασία ποὺ δὲν καταλαβαίνω... Θὰ σᾶς ξηγήσω ἀργότερα... Τρελλὸς δὲν εἶμαι... Μὰ θὰ τρελλαθῶ τώρα... Δὲν καταλαβαίνω... Πέστε μου. Ἀφοῦ χάλασαν τοὺς ἐλαιῶνες ποῦ βρίσκουν λάδι νὰ τρῶν οἱ Ἕλληνες;

— Δὲν ξέρομε. Βρίσκουν!... Τρῶνε σπορέλαια.

— Ἄμα δὲν ἔχουν πολλὲς ἐλῆες νὰ κλαδεύουν, μὲ τί ξύλα μαγειρεύουν, μὲ

τί ζεσταίνονται τὸ χειμῶνα;

Τώρα γέλασαν πλατειὰ οἱ νέοι.

— Καὶ ποῖος μαγειρεύει μὲ ξύλα, βρέ... Πῶς σὲ λέν ἀλήθεια;

— Ζαχαριά.

— Λοιπὸν Ζαχαριά, μὲ ξύλα μπορεῖ νὰ μαγειρεύουν καὶ νὰ ζεσταίνονται οἱ λιγοστοὶ ποὺ μένουν στὰ βουνά.

«Μπαστάρδεψε τὸ Γένος»

Γλύστρησε στὸ βράχο ποὺ ἀκουμποῦσε ὁ Ζαχαριάς, ἔκατσε χάμω σαστισμένος.

— Στὴν Ἡπειρο καὶ στὴ Ρούμελη, στὰ Τζουμέρκα, στ' Ἀγραφα, στὰ Χάσια, στὸν Παρνασσό, τοῦ Μωρηᾶ τὰ βουνά, μένουν λιγοστοὶ εἶπατε; Ἰσαμε πόσοι;

— Λιγοστοὶ παντοῦ, τοῦ ἀποκρίθηκαν. Δὲν ξέρουμε πόσοι. Ἀκοῦμε πῶς πολλὰ χωριά ἐρήμωσαν ἐντελῶς, πῶς ἄλλα ἔχουν δέκα μὲ εἴκοσι κατοίκους.

— Πάει μπαστάρδεψε, χάθηκε τὸ Γένος, εἶπε συλλογισμένος ὁ ἀγωνιστής. Ἀλλὰ καλὰ... στὶς πολιτείες, πῶς μαγειρεύουν, πῶς ζεσταίνονται;

— Μὲ πετρέλαιο, τοῦ ἀποκρίθηκαν. Εἶτε κατ' εὐθείαν μὲ πετρέλαιο, εἶτε ἀφοῦ γίνοι ἠλεκτρισμός. Αὐτὸ ἀντικατέστησε καὶ τ' ἄλογα.

— Τ' ἄλογα! ξαφνιάστηκε ὁ Ζαχαριάς. Τὰ ἄτια, τίς φοράδες; Μὴ δὲ λέμε τὸ ἴδιο πρᾶμμα;

— Τὸ ἴδιο λέμε, φουστανελλά. Μουλὰρι ἔχουμε χρόνια νὰ δοῦμε. Ἄλογα, σπάνια καὶ ποῦ βλέπουμε. Πῆραν τὴ θέση τους οἱ μηχανές ποὺ καὶν πετρέλαιο. Αὐτὸ τὰ κάνει ὅλα τώρα.

Ζωήρεψε τὸ μάτι τοῦ Ζαχαριᾶ.

— Τὸ καὶν οἱ μηχανές καὶ φτιάνουν τὸ νερὸ ἀτμό; ρώτησε. Σὰν τὸ καινούριο τὸ παπόρο μας νὰ ποῦμε;

— Κάπως ἔτσι, τοῦ ἀποκρίθηκαν.

Θάυμασε ὁ Ζαχαριάς.

— Μὰ τότες, εἶπε, τοῦτο τὸ καινούργιο τί φλογιστικὸ γιὰ νὰ περισσεύει ἀπ' τίς πυροστιές καὶ νὰ τὸ καὶν στὶς μηχανές, θὰ κλαδεύεται ἀπὸ μυλιούνια θηρία, θηρία δέντρα. Τί σοὶ δέντρα εἶναι καὶ ποῦ τανᾶναι;

Δὲν περίμενε τὴν ἀπόκριση καὶ ἄκουσε.

— Δὲν κλαδεύεται ἀπὸ πουθενά, τὸ πετρέλαιο, τοῦ εἶπαν γελώντας. Δὲ θγαίνει πάνω στὴ γῆ. Εἶν' ἓνα μαῦρο λάδι ποὺ βρίσκεται δῶ καὶ κεῖ, πολὺ βαθειὰ στὴ γῆ.

Τώρα ἔπεσε σὲ βαθειὰ συλλογὴ ὁ ἀπορημένος ἀγωνιστής.

— Τελώνιο τῆς Χαλιμᾶς, ψιθύρισε. Μὰ καλὰ... αὐτὸ τὸ καινούριο τελώνιο δὲ σώνεται ποτέ;

— Σώνεται στὸ ἓνα μέρος, μὰ ὅλο καὶ βρίσκεται στὸ ἄλλο. Τώρα λέν πῶς ὅπου νᾶναι, σὲ δέκα, σὲ εἴκοσι χρόνια, θὰ σωθῇ παντοῦ.

— Λένε πῶς ὅπου νᾶναι θὰ σωθῇ.

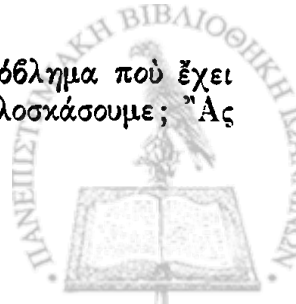
— Καὶ τότες τί θὰ κάν'τε; Πῶς θὰ μαγειρέψτε, πῶς θὰ ζεσταθῆτε;

Συνέχισε ζωηρότερα:

— Μωρὲ πῶς χωρὶς ἄλογα θὰ ὀργῶστε τὰ χωράφια νὰ θγάλτε στάρι, νὰ φᾶτε ψωμί - ψωμάκι; Ὡρὲ σεῖς τρελλαθήκατε ὅλοι! Τί θὰ κάν'τε μωρὲ σὰ σωθῇ τὸ τελώνιο;

Κυττάχτηκαν γιὰ λίγο οἱ νέοι καὶ μίλησε πάλι ὁ Κώστας.

— Σκοτούρα ποὺ τὴν ἔχουμε. Στὸ κάτω - κάτω αὐτὸ εἶναι πρόβλημα ποὺ ἔχει ὁ κόσμος ὅλος, ἡ Εὐρώπη, ἡ Ἀμερικὴ. Κάτι θὰ βρεθῇ. Ἐμεῖς θὰ χολοσκάσουμε; Ἄς χολοσκάσῃ τὸ Κατεστημένο.

Τὸ Κατεστημένο... Νὰ το πού ξανάμπαινε στή μέση... Δὲν καταλάβαινε...

— Τ' ἀναφέρατε καὶ πρὶν τὸ Κατεστημένο, ρέ παιδόπουλα. Δὲν τῶχ'ω ματα-
κούσει. Τί εἶναι;

Κυττάχτηκαν οἱ νέοι. Σὰ νὰ μὴν ἤξεραν τί ν' ἀποκριθοῦν. Ἀπορημένος ὁ Ζα-
χαριάς, κυττοῦσε πότε τὸν ἕνα, καὶ πότε τὸν ἄλλον.

— Ὁ ὀρισμὸς τοῦ Κατεστημένου, εἶπε διστακτικὰ ὁ Γιώργος κυττάζοντας τὸν
Κώστα, δὲ θγαίνει μὲ λίγα λόγια, ἔτσι ἀπροετοίμαστα.

— Κατεστημένο λέγεται, ἔκοψε ὁ Κώστας, τὸ σύνολο αὐτῶν πού ἔχουν μόνιμα
ἐγκατασταθῇ στὰ πλαίσια μιᾶς κοινωνίας. Ἐκείνων πού ἔχουν τὰ ἐργαστάσια, τὰ
ἐμπορικά, τὰ βιοτεχνικά ἐργαστήρια, τὰ σπίτια, τὰ πλοῖα, ἐκείνων πού ἔχουν τίς
θέσεις στὴ διοίκηση τοῦ Κράτους, στὸ Στρατό, ἐκείνων πού εἶναι δικηγόροι, για-
τροί, καθηγητές, σὲ Πανεπιστήμια καὶ σὲ Σχολεῖα.

— Καὶ δὲν μπορεῖ ὁ πᾶσα ἕνας, ἅμα τοῦ κατεβάξει ἡ κούτρα του, νᾶχει ἐμπο-
ρικὸ ἢ τέτοια θέση;

— Μπορεῖ, ἀπάντησε ἡ Γιούλα.

— Καὶ πότε γίνεσαι κατεστημένο; Ἄμα σὲ γράφουν στὰ κατάστοιχά τους;
Ξαναμίλησε ἡ Γιούλα.

— Δὲν ὑπάρχουν κατάστοιχα καὶ περιορισμοί, εἶπε.

— Σὰ νὰ λέμε, ρέ παιδόπουλα, παρατήρησε ὁ Ζαχαριάς, κατεστημένο εἶναι ὁ-
σοι Ἕλληνες πρόκοψαν. Οἱ μισοὶ νὰ ποῦμε ἢ καὶ τρεῖς στοὺς τέσσερες.

— Ναί, μὰ ὅσοι πρόκοψαν, παρατήρησε σκληρὰ ὁ Κώστας, ἐπειδὴ ἐγκαταστά-
θηκαν, δὲν τοὺς συμφέρεي ἡ ἀλλαγὴ. Κι' ἐμεῖς ἡ νεολαία, θέλουμε ἀλλαγὴ.

— Τί ἀλλαγὴ; ρώτησε ὁ Ζαχαριάς.

— Μιὰν ἀλλαγὴ. Ὅποια νᾶναι. Φτάνει βαθεῖα ἀλλαγὴ καὶ νᾶχει περισσότερη
ἐλευθερία, περισσότερη ἀγάπη.

— Κι' ἐκεῖνοι τοῦ Κατεστημένου, δὲ θέλουν περισσότερη ἀγάπη; Τί τοὺς πει-
ράζει;

— Τοὺς πειράζει. Αὐτοὶ θέλουν πρὶν ἀπ' ὅλα τάξη καὶ δουλειά, νὰ μὴν πειρα-
χθοῦν οἱ θέσεις τους καὶ τὰ κέρδη τους.

Ἔμεινε γιὰ λίγο συλλογισμένος ὁ Ζαχαριάς. Τὸ Κατεστημένο ἦταν οἱ πολλοί,
οἱ πιὸ πολλοί, καὶ θέλαν τάξη... Μὰ πῶς θὰ γινόταν δίχως τάξη; Κι' ἡ περισσότερη
ἀγάπη, δὲ θρικόταν εὐκολώτερα ἅμα ὑπῆρχε τάξη; Κι' ἡ περισσότερη ἀγάπη
δὲν ἔφερνε περισσότερη τάξη, πού αὐτή, λέγαν σύμφερνε στὸ Κατεστημένο;

Ἄλλο θὰ ἐννοοῦσαν... Αὐτὸς δὲν καταλάβαινε... Ἔτσι ἦταν...

Τοῦτα τὰ Ἑλληνόπουλα φαινόταν καλὰ παιδιά. Βρώμικα ἦταν κι' ἀσουλούπω-
τα, μὰ τὰ πρόσωπά τους ἦταν τίμια καὶ γλυκά. Ἄλλο θὰ ἐννοοῦσαν... Ἐκεῖνος δὲν
καταλάβαινε.

— Παιδόπουλα, εἶπε, δὲ νογάω τί λέτε. Ἄν θέτε, κι' ἂν μὲ πιστέψετε, θὰ
σᾶς πῶ ἀργότερα ποιὸς εἰμαι. Μὰ τώρα... Φαίνεστε καλὰ παιδιά... γιὰ ξηγάτε
μου... Πέσ'τε πῶς ἦρθα ἀπὸ βουνὸ ὅπου γιὰ ἑκατὸν πενήντα χρόνια δὲν πάτησε
πόδι ἀνθρώπου... Πέσ'τε, ἔτσι χατήρι κάν'τε μου, πέσ'τε πῶς ξέρω μόνο πῶς ζοῦσε
τότες ὁ κόσμος. Πῶς δὲν ξέρω τίποτας, μὰ τίποτας, γιὰ ὅσα ἄλλαξαν ἀπὸ τότες...
Καὶ νὰ μὲ συμπαθᾶτε... Παρακαλῶ σας! Γιὰ ξηγάτε μου πῶς πορεύεται σήμερα
ὁ κόσμος.

Προθυμοποιήθηκαν οἱ νέοι, τὸ γλέντησαν κι' ὅλας, τοὺς ἄρεσαν οἱ ἀπλοῖκὲς
ἐρωτήσεις του.

Ρωτοῦσε τὸ ἕνα ὁ Ζαχαριάς, ρωτοῦσε τὸ ἄλλο, ἀπαντοῦσαν ἐκεῖνοι.

Σὰν κόντευε νὰ μεσημεριάσῃ, ὁ Ζαχαριάς εἶχε καταλάβει — ὅσο μπορούσε νὰ
καταλάβῃ — τί ἦταν ἡ Ἑλλάδα, καὶ πῶς, ὥστερ' ἀπὸ ἑκατὸν - πενήντα χρόνια, ζοῦ-
σαν οἱ Ἕλληνες.

Με καλωσύνη με ἀπλᾶ λόγια, εἶχαν ἀπαντήσει τὰ παιδιὰ σὲ ὅλες τὶς ἀπορίες.

Ἀπὸ ὅσα εἶχαν πεῖ, πολλὰ τοῦ εἶχαν ἀνοίξει τὴν καρδιά: οἱ πόλεμοι τοῦ 12—13, ἡ Λεφτεριά πὺ ἀγκάλιαζε πῶ πολλοὺς Ἕλληνας. Ὁ πόλεμος τοῦ 40—41, πάλι σὰν τὸ 21, λίγοι κι' ἀδύναμοι ἐνάντια στοὺς πολλοὺς καὶ δυνατοὺς. Ἀνοίξαν ἀκόμα τὴν καρδιά του τὰ γράμματα πὺ μάθαιναν ὅλα τὰ Ἑλληνόπουλα, ἄλλα πράγματα ἀκόμα.

Πολλὰ πάλι, τοῦ εἶχαν φέρεῖ θλίψη μεγάλη: τὸ Μέγα Δράμα, τὸ ξερρίζωμα τῆς μαύρης προσφυγιάς, ἡ σκληριὰ στὴν Κύπρο, οἱ ἀμέτρητες διχόνοιες κι' οἱ ἔχθρες ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνας, ἀνάμεσα στ' ἀδελφία. Πάντα τὰ ἴδια...

Ἄλλα, τέλος, ποῦχαν νὰ κάνουν μετὰ πὺ σκεφτόνταν καὶ ζοῦσαν οἱ Ἕλληνας, αὐτὰ δὲν τὰ καταλάβαινε. Ὅχι! Ὅσο κι' ἂν ρωτοῦσε, ὅσο κι' ἂν τυραννοῦσε τὸ μυαλό του, δὲν τὰ καταλάβαινε.

Μὰ ἦρθε ἡ ὥρα νὰ μὴν καταλάβουν κι' οἱ νέοι. Γιατὶ ρώτησαν καὶ κεῖνοι: Ποιὸς ἦταν; Ποῦθε ἐρχόταν; Πὺς εἶχε βρεθεῖ αὐγὴ μέσ' στὴ σπηλιά, ἀφοῦ ἐκεῖνοι, ὅταν εἶχαν ἔρθει ἀπὸ βραδύς, τὴν εἶχαν εὔρει ἄδεια;

Σὲ κάθε ἐρώτηση, δίσταζε ν' ἀπαντήσει ὁ Ζαχαριάς. Μὰ στὸ τέλος μίλησε. Διηγῆθηκε τὴν ἱστορία του.

Μετὰ τὰ πρῶτα λόγια κυττάχτηκαν οἱ νέοι, χαμογέλασαν.

— Ὅταν εἴμαστε στὴν ἀνεκδιήγητη Ἱατρικὴ Σχολή, ψιθύρισε ὁ Γιώργος στὸ ἄλλο κορίτσι, νομίζω πὺς αὐτὸ θὰ τῶλεγαν διχασμένη προσωπικότητα. — Ἔτσι δὲν εἶναι Μάρα;

Ἡ Μάρα, ἕνα σοβαρό, λιγομίλητο κορίτσι, ἀποκρίθηκε:

— Μᾶλλον. Ἀλλὰ σὲ συνδυασμὸ μετὰ μιὰ βαρειά ἀμνησία.

Καὶ σὲ λίγο, λυπημένη, πρόσθεσε:

— Σκέφτηκες πὺς ἂν εἶχαμε συνεχίσει, τώρα θὰ κοντεύαμε νὰ γίνουμε γιατροί;

Δὲν ἀκούστηκε ἡ ἀπάντηση τοῦ Γιώργου γιατί μίλησε ὁ Ζαχαριάς.

— Σᾶς εἶπα πὺς δὲ θὰ με πιστεύατε, δικαιολογήθηκε. Μὰ δὲν πειράζει. Κι' ἐγὼ ἀπ' ὅσα μοῦπατε, κάμποσα δὲν τὰ πιστεύω. Πολλὰ δὲν τὰ χωράει ἡ κεφάλαι μου, δὲν τὰ νογᾶω. Δὲ σμίγουν τὰ μυαλά μας. Μπορεῖ ἐσεῖς νᾶσαστε ἡ ἀλλαγὴ ὅπως μολογήσατε, κι' ἐγὼ ἡ συνέχεια.

— Δὲν πειράζει Ζαχαριά, τοῦπε ἡ Γιούλα, μιὰ φορὰ κάναμε καλὴ παρέα.

— Καὶ λὲς νόστιμα πράγματα, συνέχισε ὁ Κώστας. Ἔ, πὺς ἔχεις μιὰ πετρηά, πὺς κάποιο ὄνειρο πὺς εἶδες τὸ πῆρες γιὰ πραγματικότητα γιατί πιστεύει πὺς ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρὼν καὶ παντοδύναμος, ἔ, αὐτὸ δὲν πειράζει. Μιὰ φορὰ νὰ τὸ ξέρεις, ἐμεῖς σ' ἀγαπήσαμε.

— Κι' ἐγὼ! Κι' ἐγὼ! εἶπε ζωηρὰ ὁ ἀναστημένος πολεμιστής.

— Κι' ὅπως σοῦ ξομολογήθηκα, εἶπε ὁ Κώστας, μέσ' στὰ παράξενά σου εἶπες καὶ πολλὰ νόστιμα καὶ σωστά πράγματα. Γι' αὐτὸ γιὰ πὺς μας τώρα πὺς εἶπαμε κι' ἀποεῖπαμε: Τί συμπέρασμα θγάξεις; Γιατὶ ξεστρατήσαμε; Γιατὶ οἱ πῶ πολλοὶ ἄνθρωποι εἴμαστε δυστυχισμένοι; Ἡ ἄς τὸ πῶ πῶ μαλακά: γιατί δὲν εἴμαστε εὐτυχημένοι;... Εὐχαριστημένοι ἔστω;

Φταίει τὸ Κατεστημένο

Ἐπεσε μιὰ σιγή. Ἐμοιαζε νὰ στοχάζεται ὁ Ζαχαριάς. Στὸ τέλος εἶπε:

— Φταίει τὸ Παλὸ Κατεστημένο.

Θριαμβολόγησε ὁ Κώστας.

— Τὰ βλέπετε! Τὰ βλέπετε! Φώναξε. Νά! Ἐνας ἄγνός καὶ ἴσιος ἄνθρωπος, μόλις ἄκουσε πὺς ζοῦμε, βρῆκε ἀμέσως τὴν αἰτία: φταίει τὸ Κατεστημένο.

— Ναί, μὰ ὅχι ὅπως τὸ λὲς ἐσύ, ἀντιμίλησε ὁ Ζαχαριάς. Φταίει τὸ παλὴδ Κατεστημένο γιατί δὲν κατάλαβε πὼς σιγά - σιγά, ἄφησε, ἢ κι' ἐσπρωξε ὅλους τοὺς Ἑλληνας νὰ πάρουν λάθος δρόμο.

— Μὰ σοῦ εἶπαμε, πὼς σὲ μικρὲς διαφορὲς, ὅμοια ζοῦνε ὅλοι οἱ πολιτισμένοι λαοί.

— Ἔ!... Τότε φταίνει ὅλα τὰ Κατεστημένα, ἐπέμεινε ὁ Ζαχαριάς. Μὰ πιὸ πολὺ ἀπ' ὅλα λέω νὰ φταίει τὸ Ἑλληνικὸ Κατεστημένο.

— Γιατί φταίει πιὸ πολὺ αὐτό; ρώτησε ἡ Γιούλα.

Συλλογίστηκε λίγο ὁ Ζαχαριάς, κι' ἀποκρίθηκε:

— Δὲν ξέρω γιατί, μὰ ἔτσι λέω. Μπορεῖ γιατί αὐτὸ ἔβλαψε τὸ σπίτι μου, κι' αὐτὸ μὲ καίει πρῶτα. Μπορεῖ... Ὅχι μπορεῖ... ἔτσι εἶναι... γιατί ἐδῶ καὶ λίγες γενιές, μᾶς παράλαβε γυμνοὺς καὶ διαγουμεισμένους, παρθένοὺς ἀπ' αὐτὰ τὰ σακατλίκια ποὺ μοῦ μολογήσατε... Καὶ βγήκε ἀπ' τὰ σπλάχνα μας, τὸ δικό μας τὸ Κατεστημένο! Ἀπὸ χωριάτες καὶ τσομπαναραίους, ἀπὸ ναῦτες καὶ λιγοστοὺς πραιματευτάδες. Σῶμα κι' αἷμα εἴμασταν ὅλοι. Ἐπρεπε νὰ καταλάβει πὼς σωστὸ ἦταν, ὅταν ἐπὶ τέλους πήραμε τὴ λεφτεριά μας, πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ μᾶς κρατήσῃ Ἑλληνες. Ὅχι νὰ μᾶς κάνει μαϊμουδες, νὰ δοξάζουμε ὅ,τι καλὸ ἢ στραβὸ δοξάζει ἡ Φραγκιά.

Ἀνέδθηκε τῶρα ὁ τόνος τῆς φωνῆς του.

— Ὡρὲ μοῦπαταν πρὶν, εἶπε, πὼς ἡ Φραγκιά, σκότωσε τὸ Θεό. Κι' ἀφοῦ τὸν σκότωσε κείνη, θὰ πεῖ πὼς πέθανε ὁ Θεός!... Εἶναι κουβέντα αὐτὴ, ὥρὲ Ἑλληνόπουλα; Ἐγὼ κολιβογράμματα ἔμαθα ἀπὸ παπαδάσκαλο σὲ κρυφὸ σχολειό, δέκα κουβέντες ἄκουσα ἀπὸ καπεταναίους, καὶ πολλὰ στοχάστηκα κάτω ἀπ' τὸν ἴσκιο τοῦ πλατάνου. Καὶ λέω πὼς ἐδῶ καὶ χιλιάδες χρόνια, ὄντας ἐμεῖς εἴχαμε θεοὺς στὸν Ἑλιμπο κι' ἡμίθεους στίς πολιτεῖες, οἱ Φράγκοι προσκυνοῦσαν ξόανα ἀπὸ πέτρα, κι' ἄλλο δὲν κάναν παρὰ νὰ βγάζουν ρίζες στοὺς λόγγους νὰ τίς τρῶνε.

Ὁ τόνος τῆς φωνῆς τοῦ Ζαχαριᾶ, ἀνέδθηκε ἀκόμα πιὸ πολὺ καὶ συνέχισε μὲ πάθος.

— Καὶ τῶρα θὰ μοῦ πῆτε πὼς ἐπειδὴς αὐτοὶ λὲν ὅτι βρῆκαν τὸν ἄπιαστο, τὸν ἀπέραντο, τὸν πανταχοῦ παρόντα, καὶ τὸν σκότωσαν, πρέπει νὰ τὸ παραδεχτοῦμε κι' ἐμεῖς;

Καὶ νὰ σᾶς ἔβγαζε πουθενὰ τοῦτο τὸ βλάστημο μὰ κι' ἀδύνατο φονικό, νὰ πῶ στὸ κομμάτι. Μὰ ποῦ σᾶς ἔβγαλε, παιδόπουλα; Λέτε κανένα δὲν εἶναι φτυχισμένος ἢ τουλάχιστο φχαριστημένος. Γιατί; Τί λέτε;

— Μὴ κυτᾶς τί λέμε μεῖς, ἀποκρίθηκε ὁ Κώστας. Ἐμεῖς εἴμαστε οἱ λίγοι ἰδεολογόγοι τῆς ἀγάπης, τῆς ἀλλαγῆς, καὶ τῆς ὑποκατανάλωσης. Ἐμεῖς εἴμαστ' ἄλλο παραμῦθι, μικρὸ καὶ μᾶς λὲν τρελλὸ παραμῦθι. Κύττα τί λὲν οἱ ἄλλοι ποὺ εἶναι οἱ πολλοὶ καὶ γνωστικοί. Αὐτοὶ λὲν πὼς δὲν τοὺς φτάνουν αὐτὰ ποὺ ἔχουν.

Τοὺς κύτταξε μ' ἀπορία ὁ Ζαχαριάς.

— Ἐμεῖς εἶπε, εἴχαμε ἑκατὸ φορές λιγότερα ἀπ' ὅ,τι μοῦπατε πὼς ἔχετε σεῖς καὶ εἴμασταν φχαριστημένοι. Καὶ λέγαμε δόξα τῷ Θεῷ ποὺ μᾶς τὰ δίνει. Ἐσεῖς τί νὰ πῆτε; Δόξα τῷ Κανένα ἢ Κατάρρα τῷ Κανένα ποὺ μᾶς δίνει τόσα πολλὰ;

— Δοξάζουν ἢ καὶ καταριένται τὸν ἑαυτὸ τους καὶ τὸ Κατεστημένο. Μὰ ὅποιοι νᾶναι, θέλουν ὅλοι πιὸ πολλὰ, ἀκόμη καὶ πιὸ πολλὰ, ὅλο καὶ πιὸ πολλὰ.

— Αὐτὰ ὅμως τὰ ὅλο καὶ πιὸ πολλὰ, ἀντιμίλησε ὁ Ζαχαριάς, ποῦθε θὰ βγοῦν ὥρὲ παιδόπουλα;

Κυττάχτηκαν οἱ νέοι.

— Δὲν ξέμουμε, εἶπαν.

— Θὰ τὰ βγάλουν οἱ μηχανές, παρατήρησε ὁ Κώστας.

— "Αμα ένα καλοδουλεμένο χωράφι θγάζει πέντε λιτσέκια¹⁷ στάρι τὸ στρέμμα, εἶπε ὁ Ζαχαριάς, ὅτι καὶ νὰ τοῦ κάνης θὰ θγάλη ἐφτά, θὰ θγάλη ὀχτώ, αἶντε θὰ θγάλη πιὸ πολλά, αἶντε νὰ γίνη τὸ θάμα καὶ νὰ θγάλη εἴκοσι. Ἐκατὸ δὲ γίνεται νὰ θγάλη. Μὰ ἐσεῖς λέτε, πὼς ὀλοῦθε πληθαίνει πολὺ ὁ κόσμος, πὼς μαζεύεται στίς πολιτεῖες καὶ πὼς ζητάει πιὸ πολλά, ἀπ' ὅλα, πάντοτες, κι' ἀκόμα πιὸ πολλά. "Ε, ποῦθε καὶ πὼς θὰ θγοῦν αὐτὰ τὰ τόσο πιὸ πολλά;

— Δὲν ξέρουμε.

— Μὴν ξέρει τὸ Κατεστημένο;

— Αὐτὸ δὲν ξέρει ποὺ πᾶν τὰ τέσσερα, εἶπε ὁ Κώστας. "Οταν ἐμεῖς οἱ λίγοι φωνάζουμε «ἀγάπη, ἀλλαγὴ, λιγώτερη κατανάλωση», τὸ Κατεστημένο φωνάζει πρέπει ν' αὐξήσῃ ἢ κατανάλωση, νὰ μεγαλώσῃ ὁ τζίρος, νὰ κερδίζει ὁ κόσμος πιὸ πολλά!»

Φαινόταν νὰ στοχάζονται οἱ νέοι, στοχάζοταν κι' ὁ Ζαχαριάς. Στὸ τέλος εἶπε:

— "Αν εἶναι ὅπως μοῦ τὰ μολογήσατε, δὲ θγαίνει πέρα τὸ πράμμα. "Ολο καὶ πιὸ πολλοὶ ἄνθρωποι, κι' ὅλο καὶ πιὸ πολλά γιὰ τὸν πάσα ἓνα, δὲ θγαίνει πέρα τὸ πράμμα. Ἀπὸ ποῦ; "Ο τόπος εἶναι μετρημένος. Δὲν ἀθγαταίνει. Κι' αὐτὸν ποῦ ἔχετε, τὸ Κατεστημένο βοηθαίνει νὰ τὸν παρατάτε. Κι' ἔτσι μοῦ φαίνεται σὰ νὰ λέει τοῦ "Ελληνα: «Πᾶρε παιδάκι μ' τοῦτο τὸ παιχνιδάκι. Πᾶρε μαναράκι μ' καὶ τ' ἄλλο, πᾶρε κι' αὐτὲς τίς χάντρες καὶ τοῦτο τὸ γκιورتάνι. "Αμα θᾶχεις αὐτά, θᾶσαι σὰν τοὺς Φράγκους. Θᾶσαι καλλίτερα μ' αὐτὰ μέσα στὸ σταχτὴ ντουβαρότοπο, παρὰ δίχως αὐτὰ μέσα στὸν πράσινο παράδεισο». "Ωρὲ σὰ νᾶναι ἀλήθεια μπὶτ κατὰ μπὶτ μπάνταλο τὸ Καταστημένο σας.

— "Ε, τὰ παραλές Ζαχαριά, τοῦ γέλασε ἡ Γιούλα. Τὰ παραλές!

— Τίς λές κορίτσι μ', ἐπέμεινε ὁ Ζαχαριάς. Σωστά τὰ λέω ἀφοῦ παρατάει λειβάδια καὶ κήπια στὰ θουνὰ ποὺ ἐμᾶς μᾶς ἔζησαν μιὰ χαρὰ ἀπὸ πάπου πρὸς πάπου, ἀφοῦ κάνει τόσα παλαβά, κι' ἀφοῦ ἔδιωξε κι' ἀπὸ κοντὰ του τοὺς δυὸ πιὸ πιστοὺς συντρόφους τοῦ ἀνθρώπου, τ' ἄλογα καὶ τὰ σκυλιά.

— Γιατὶ εἶναι οἱ πιὸ πιστοὶ σύντροφοι; ρώτησε τὸ κορίτσι.

— Γιατὶ ὅλα τὰ ζωντανά, κι' ὁ ἄνθρωπος ἀκόμα, γίνεται νὰ σὲ προδώσῃ. Τὰ μόνα ποὺ δὲ σὲ προδίδουνε ποτές ἅμα εἶναι δικὰ σου, εἶναι τ' ἄλογο καὶ τὸ σκυλί.

— Σκυλιὰ ὑπάρχουν ἀκόμα.

— Πάλι καλά, εἶπε κάπως ἀνακουφισμένος ὁ Ζαχαριάς. Γαυγίζουν λοιπὸν ἀκόμα τὴ νύχτα τὰ σκυλιά;

Καὶ κυττώντας μπροστά του, μ' ἓνα βλέμμα βαθύ, μακρινό, σὰ νᾶδλεπε παλιές ἡμέρες, συνέχισε:

— Ἀρχίζει βαρὺ, μακρόσυρτο, τὸ πρῶτο, μπρὸς στὸ καλύδι ἐνὸς ξωμάχου, ἀποκρένεται τὸ ἄλλο παρὰ - πάνω, κι' ὕστερα τ' ἄλλα παρὰ πέρα, ὡς ποὺ τὸ γάβου - γάβου - γάβου ξαπλώνει σ' ὅλον τὸ λόγγο, καὶ σκιάζονται καὶ κρύβονται τὰ ζ'λάπια.

Γέλασαν οἱ δύο νέοι.

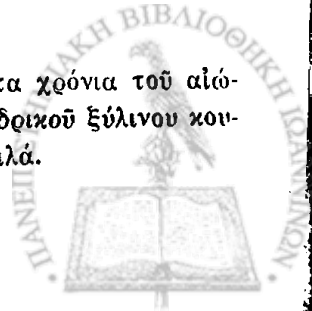
— "Α ὄχι! εἶπαν. Γαυγίζουν καὶ τώρα τὰ σκυλιὰ μὰ δὲν ἀκούγονται.

— Πὼς δὲν ἀκούγονται; ἀπόρησε ὁ πολεμιστής.

— Γαυγίζουν μόνον ἅμα θέλουν νὰ θγοῦν πρὸς νεροῦ τους.

— "Ωρὲ τί μπανταλά μοῦ λέτε, ρὲ παιδόπουλα, γέλασε ὁ Ζαχαριάς. Γαυγίζουν ποτέ τὰ σκυλιὰ γιὰ νὰ πᾶνε πρὸς νεροῦ τους; Τραβᾶν στὸ πρῶτο δέντρο ποῦναι κοντά τους, κι' ἐν τῇ τάμα καὶ τὸ θάμα.

17) Σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ἡ σοδειὰ τῶν σιτηρῶν, μέχρι τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ αἰῶνα μας, μετροῦνταν μὲ τὸν ὄγκο τους. Μετροῦνταν μ' ἓνα εἶδος κυλινδρικοῦ ξύλινου κουβά. Τὸ βάρος ποὺ ἔπαιρνε ἦταν περίπου 43 ὀκάδες σιτάρι, δηλ. 56 κιλά.

— Ναί, μὰ τώρα Ζαχαριά, τὰ σκυλιά εἶναι μικρά, σαπουνισμένα, καλομαθημένα, τᾶχουν μονάχα οἱ κυρίες στίς κάμαρές τους. Καὶ κεὶ δὲν ὑπάρχουν δέντρα.

— Μιλᾶτε σωστά, ὦρὲ παιδιὰ! Μὴν κάν'τε χάξι μὲ μένα!

— Σωστά μιλάμε, τοῦ ἀποκρίθηκαν σοβαρά. Ὅρκιζόμαστε στὸ φῶς μας πῶς σοῦ λέμε τὴν ἀλήθεια. Μεγάλα σκυλιά, μαντρόσκυλα, ὅπως τᾶλεγαν, ἐμεῖς τουλάχιστον, δὲν ἔχουμε δεῖ. Ἀκουστὰ τὰ ἔχουμε μονάχα.

Τοὺς κύτταξε δύσπιστος ὁ Ζαχαριάς, εἶδε πῶς μιλοῦσαν σοβαρά, κι' ἔπεσε σὲ βαθεῖα συλλογὴ. Κούνησε τὸ κεφάλι του καὶ εἶπε:

— "Ἄν ἀλήθεια χάθ'καν τὰ σκυλιά ποὺ παλεύαν μὲ τοὺς λύκους, κι' ἂν φύγαν κι' οἱ ἀνθρώποι ἀπ' τὰ χωριά, τότες κάποια νύχτα θὰ κατέβουν τὰ ζ'λάπια ἀπ' τὰ βουνὰ νὰ σᾶς ξεσχίσουν.

— Δὲ σᾶς πιστεύω ρέ, συνέχισε σὰν ὀργισμένος. Δὲ γίνεται νὰ μπαστάρδεψαν ὡς καὶ τὰ ζωντανά σας. Δὲ μοῦ μιλάτε ἀλήθεια.

— Ἀλήθεια σοῦ μιλάμε, εἶπαν οἱ δύο νέοι.

— Κι' ἴσως γι' αὐτὸ εἴμαστε δυστυχισμένοι, ψιθύρισε ἡ Γιούλα.

Ἐπεσε μιὰ βαρεὶά σιγή. Καθένας, δύσθυμος, φαινόταν νὰ στοχάζεται. Καθένας ἄλλο πρᾶμμα.

Σὲ λίγο μίλησε ὁ Ζαχαριάς.

— Ἐδῶ καὶ χρόνους πολλοὺς, εἶπε, εἶχε σκλαδωθεῖ ὁ Τόπος. Εἶχαν πάρει μιὰ πικρίλα ὅλα τὰ καλά του... Μὰ ἡ πάλαι καὶ τὸ καρυσόφυλλι, ὁ ἰδρῶς καὶ τὸ αἷμα ποὺ ποτάμια τῶχυσαν οἱ πατεράδες μας, σᾶς τᾶδωσε πάλι λέφτερα καὶ τιμημένα. Καὶ τὸ παλὴ ὀκατεστημένο σας τὰ περιφρόνησε, τὰ παράτησε. Θέλησε νὰ πάρει κατὰ πόδι τὴ Φραγκιά.

Ἡ Ρόδα δὲ γυρίζει πίσω

— Μὰ ἡ πρόδος Ζαχαριά, παρατήρησε ἡ Γιούλα, ἡ Ἐπιστήμη; Αὐτὰ ἤθελες νὰ τ' ἀγνοήσουμε, νὰ μείνουμε πίσω ἀπὸ τ' ἄλλα Ἕθνη;

Κοντοστάθηκε λίγο ὁ Ζαχαριάς.

— Αὐτὰ δὲν τὰ ξέρω, εἶπε στοχαστικά. Κι' ἂν εἶναι τέτοια ποὺ μοῦ τὰ μολογήσατε, προπάντων γιὰ τοὺς πόνους καὶ τίς ἀρρώστιες, ἔπρεπε βέβαια ἀπ' αὐτὰ νὰ πάρουμε κι' ἐμεῖς, ὅ,τι ἦταν πρεπούμενο. Μὰ ἐγὼ δὲ μιλάω γι' αὐτά. Μιλάω γιὰ τοῦ Θεοῦ τὰ πλούσια δῶρα, τ' ἀληθινά. Ἐκεῖνα ποὺ ποτές δὲ χάνονται. "Ε!... αὐτά... Ὅρὲ δὲν ξέρω τί κάναν τὰ ξένα ὀκατεστημένα, μὰ τὸ δικό μας στάθηκε μπάνταλο. Μπάνταλο γιὰ δέσιμο. Ἐβγαλε τοὺς Ἕλληνες ἀπ' τὸν παράδεισο ποὺ τὸν εἶχαν τζάμπα, καὶ τοὺς ἔβαλε νὰ δουλεύουν γιὰ ν' ἀγοράζουμε τὴν κόλαση.

— Ζαχαριά, κι' ἔτσι νᾶναι, τοῦπε γελώντας ὁ Κώστας, τὸ πρᾶμμα ἔγινε. Ἡ ρόδα πῆρε φόρα καὶ δὲ γυρίζει πίσω.

Κούνησε τὸ κεφάλι ὁ Ζαχαριάς.

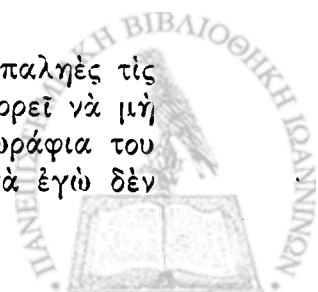
— Μπορεῖ νᾶν' ἔτσι, εἶπε. Μὰ ἐγὼ τὴ δική μου τὴ ρόδα, δὲ θὰ τὴν ἀφήσω νὰ πάρη φόρα. Ἐχω νὰ σᾶς ζητήσω μιὰ τελευταία χάρη.

— Ὅ,τι θέλει ὁ Ζαχαριάς, φώναξε ἡ μικρὴ συντροφιά.

— Νὰ μ' ὀρμηνέψ'τε πῶς, δίχως νὰ χαθῶ, θὰ βγῶ ἀπὸ τοῦτον τὸν τερλλὸ τὸν ντουβαρότοπο, πῶς θὰ φτάσω πάλι στὴν Πάρνηθα.

— Καὶ τί θὰ κάνεις στὴν Πάρνηθα;

— Ἀπὸ κεὶ ξέρω ὅλα τὰ μονοπάτια. Σὰν τὸ λαγωνικό, θὰ βρῶ τίς παληές τίς πατουλιές μου, καὶ θὰ φτάσω στὸ χωριό μου. Κατὰ τὰ πῶς τὰ λέτε, μπορεῖ νὰ μὴ βρῶ χωριανοὺς ἢ ὄρθια σπίτια. Μὰ λέφτερο θὰ τῶδρω τὸ χωριό. Τὰ χωράφια του καὶ τὰ κήπια του ἐκεῖ θὰ εἶναι, καὶ οἱ βρύσες του δὲ θὰ στέρεψαν. Αὐτὰ ἐγὼ δὲν

μπορῶ νὰ τὰ φτιάξω, μόνο ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ τὰ φτιάσει. Τ' ἄλλα ὅλα, γιὰ νὰ χτίσω τὸν κόσμον ποὺ ἤξερα, τὸ σωστὸ τὸν κόσμον, τὰ φτιάνω ἴδιος μου.

— Τὰ φτιάχνεις, τὸ πιστεύω, τοῦ εἶπε ὁ Κώστας. Καὶ πιστεύω πὼς δίπλα σου θὰ σταθῇ καὶ κανένα πιστὸ μαντρόσκυλο. Μὰ ὕστερα τί; ὁ κόσμος δὲν ἀλλάζει. Ἕνας κοῦκος δὲν φέρνει τὴν ἀνοιξή.

— Ὡρὲ ἅμα λαλήσει ἓνας κοῦκος, λαλᾶνε κι' ἄλλοι, πολλοί, χαλνάει ὁ ντου-νιάς, ἀποκρίθηκε ζωηρὰ ὁ Ζαχαριάς. Τουλάχιστον καμπόσοι ἀπὸ μᾶς, νὰ μὴν ἀνα-σαίνουν ὁ ἓνας τὰ χνώτα τοῦ ἀλλουνοῦ. Τουλάχιστον νὰ ζωντανέψουν τὰ κήπια, τ' ἀμ-πέλια καὶ οἱ τριφυλλότοποι στὰ βουνά, τουλάχιστο νὰ ὑπάρχουν καμπόσοι στὰ βουνὰ νὰ σᾶς φυλᾶν ἀπ' τὰ ζ'λάπια καὶ ν'ἀρχονται καμιά φορά στὶς πολιτεῖες νὰ σᾶς κυτ-τᾶν στὰ μάτια, νὰ σᾶς θυμᾶν πὼς εἶσασ' Ἑλληνάδες. Καὶ νὰ σ' πῶ καὶ κάτι ἄλλο, ὠρὲ Κώστα; Κι' ἂν δὲ λαλήσουν πολλοὶ ἄλλοι κοῦκοι, ἐγὼ μιὰ φορά θᾶχω ματαμπῇ τζάμπα στὸν παράδεισο. Ὅποιονοῦ θὰ τοῦρχεται καλλίτερα ν' ἀγοράζῃ τὴν κόλαση, ἂς κάθεται νὰ τὴν ἀγοράζῃ.

Σηκώθηκε ὁ Ζαχαριάς, σηκώθηκαν καὶ οἱ ἄλλοι.

— Πᾶμε, εἶπε κεφᾶτος. Πᾶμε νὰ θρῶ τὸ δρόμο τοῦ Θεοῦ, πᾶμε νὰ θγῶ σὲ βουνό, νᾶμαι πιὸ κοντὰ στὸ Θεό.

Τὸν κράτησε ὁ Γιώργος καὶ τοῦ παρατήρησε:

— Νὰ σὲ πᾶμε Ζαχαριά, ὡς ὅπου ἐσύ θέλεις. Γιατὶ μπορεῖ νᾶσαι λίγο τρελλά-ρας ἀπὸ μία πλευρὰ — ἀπὸ κείνη τῆς... ἂς τὴν ποῦμε, τῆς γέννησής σου — μὰ ἀπὸ κείνη τῆς φτιασιᾶς σου, εἰς' ἓνας ντόμπρος, ἀπλὸς κι' ἐξυπνος ἄντρας. Γιὰ πές μου ὅμως: γιὰ ποῦ ξεκινᾶς, τὸ ξέρεις. Ἀλλὰ ἔχεις σκεφτεῖ πὼς διάβολο θὰ φτάσεις ἐκεῖ ποῦ θές νὰ πᾶς;

Ἀπόρησε ὁ Ζαχαριάς.

— Μὲ τὰ ποδάρια μου, εἶπε. Ξέρεις τί πορεία βαστοῦν τοῦτα τὰ ποδάρια καὶ πόσο γρήγορα τὴν κάνουν;

— Δὲν ἐννοῶ αὐτό, ἀντιμίλησε πάλι ὁ Γιώργος. Λεφτὰ δὲν ἔχεις. Φαί, δὲν ἔχουν πιά οἱ τσέπες σου. Πῶς θὰ φτάσεις ἴσαμε τὸ χωριό σου;

Τώρα γέλασε ὁ Ζαχαριάς.

— Δὲν ἔχω μόνο τὰ ποδάρια, εἶπε. Ἐχῶ καὶ τὰ χέρια μου. Ἐσεῖς μοῦ μολο-γήσατε, πὼς χιλιάδες καὶ χιλιάδες Ἑλληνες ἔφυγαν καὶ πῆγαν νὰ δουλέψουν στὴ Φραγκιὰ καὶ σ' ἄλλους τόπους... Ἀκόμα πιὸ πολλοὶ εἶπατε, παράτησαν τὰ χωριά καὶ κατέβηκαν στὶς πολιτεῖες. Τί νὰ τὰ κάνω λοιπὸν τὰ γρόσια¹⁸ καὶ φωμί; Ἐτσι ποῦ μοῦ τᾶπατε, στὸ δρόμο μου, ὅπου θὰ θέλω θὰ βρίσκω δουλειά. Ἀλλοῦ νὰ τσα-πίσω κήπια καὶ νὰ τὰ ποτίσω, ἄλλοῦ νὰ βοσκίσω πρόβατα καὶ νὰ τ' ἀρμέξω. Ὅχι χορτάτος θὰ φτάσω στὸ χωριό μου, μὰ θᾶχω καὶ μιὰ τσέπη γεμάτη μετζίτια καὶ μπορεῖ καὶ νὰ σελαγίζω μπρὸς μου καὶ καμμιὰ δεκαριά μανάρια.

— Πᾶμε! Πᾶμε! τοὺς σύστησε ἡ Γιούλα. Μὴν τοῦ ἀντιμιλᾶτε. Ὅ,τι τοῦ πεῖτε σᾶς ἀποστομώνει.

Ξεκίνησαν μὰ τοὺς σταμάτησε σὲ λίγο ὁ Ζαχαριάς.

— Πρὶν πᾶμε ὅμως κατὰ τὸ βουνό, εἶπε, θᾶθελα νὰ μὲ πᾶτε στὸν τάφο τοῦ Κα-ραῖσκου. Ἐτσι ποῦ τὸν λάτρεψα ζωντανόν, πρέπει νεκρὸν νὰ τὸν προσκυνήσω.

Κυττάχτηκαν οἱ νέοι.

18) Ἐκατὸ «παράδες» κάναν, ἐπὶ Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἓνα γρόσι. Τέσσερα γρόσια ἓνα μετζίτι, πέντε μετζίτια, μὰ χρυσὴ λίρα Τουρκίας.

Ποιόν τάφο; είπαν. Δέν υπάρχει¹⁹.

Ἀγρίεψε ὁ Ζαχαριάς. Ἀγρίεψε στ' ἀλήθεια.

— Μιλᾶτε ἀλήθεια, μωρὲ ζαγάρια; ἀπάντησε. Ἡ μὴ δέν ξέρετε;

— Ὅχι! Ξέρουμε, ἀποκρίθηκαν οἱ ἄλλοι. Δέν υπάρχει τάφος τοῦ Καραϊσκού ὅπως τὸν λές ἐσύ, τοῦ Καραϊσκάκη ὅπως τὸν λέμε μεῖς.

— Ὡρὲ ζάει ὁ ἄνθρωπος δίχως τάφους; φώναξε.

Γέλασε καλόκαρδα, πλατειὰ ὁ Κώστας.

— Βρὲ Ζαχαριά, εἶπε, δίχως νὰ τὸ καταλάβεις μοναχὸς σου τ' ὁμολόγησες: Ὅχι οἱ ζωντανοί! Οἱ πεθαμένοι ζοῦν στοὺς τάφους.

— Ἐσὺ τῶπες μωρέ. Ἐσύ! Ζᾶν οἱ πεθαμένοι, εἶπες. Κι' ἀλήθεια ζᾶνε οἱ ζωντανοὶ στὰ σπίτια, οἱ πεθαμένοι στοὺς τάφους. Ἀλλὰ ζᾶνε ὁ ἓνας συνέχεια τοῦ ἄλλου, ὁ ἓνας θρεμμένος ἀπ' τὸν ἄλλον. Θαρρεῖς πὼς ἐγὼ θᾶχα σήμερα φωτιά καὶ λαῦρα στὴν ψυχὴ μου ἂν δέν ἔπινα δροσιὰ ἀπ' τοῦ Καραϊσκού τὴ ρίζα; Μὰ ἂν οἱ τάφοι χορταριάσουν καὶ πιάσουν γαϊδουράγκαθα, σαπίζουν οἱ ρίζες ἀπὸ χτές, καὶ τὸ λουλούδι σήμερ' ἀπορρίχνει, δὲ γίνεται καρπός. Οὐτ' αὐτὰ δὲ χώρεσε ἡ κούτρα σας, μωρέ;

Κούνησε τὸ κεφάλι, ὁ Ζαχαριάς. Τὸ πρόσωπό του ἦταν γεμᾶτο πίκρα, τὸ βλέμμα του εἶχε θολώσει. . . Ἀπ' τὸ ἀγρίεμα εἶχε περάσει ξαφνικὰ στὴ θλίψη.

Κάλλιο νὰ μὴ μιλήσω ἄλλο, εἶπε. Σωστά, τὸ εἶπα πρὶν. . . Πάει! μπαστάρδεψε τὸ Γένος, χάθηκε.

Δὲ μίλησαν καὶ οἱ νέοι. Τὸν κυττοῦσαν μὲ συμπόνια. Πιδ πολὺ ἀπ' ὅλους, ταραχτήκε ἡ Γιούλα. Κατάλαβε πὼς τὸν ἔδερνε σπαραγμός.

— Τάφος τοῦ Καραϊσκάκη, δέν υπάρχει, εἶπε, μὰ τοῦχουμε κάνει ἓνα ἄγαλμα. Ἐνα μεγάλο ἄγαλμα πού τὸν παριστάνει καθάλλα.

Μπροστὰ στ' Ἀπίστευτα καὶ στὶς Ἑλπίδες

Φωτίστηκε τὸ πρόσωπο τοῦ Ζαχαριᾶ.

— Ἀγαλμα σὰν τὰ ἀρχαῖα; ρώτησε.

— Σὰν τὰ ἀρχαῖα μὰ ὄχι ἀπὸ μάρμαρο. Ἀπὸ μπρούντζο. Ἐκεῖ νὰ σὲ πᾶμε.

— Εἶναι καὶ στὸ δρόμο μας, πρόσθεσε ὁ Γιωργός. Καὶ λίγο πάρα πέρα, εἶναι κι' ἄλλο ἄγαλμα, ἐνὸς ἄλλου πού σοῦ ἀναφέραμε! Τοῦ Βενιζέλου. Θὰ σὲ περάσουμε κι' ἀπὸ κεῖ.

— Πᾶμε! Πᾶμε! φώναξε ὁ Ζαχαριάς. Μὴ χάνουμε ὥρα.

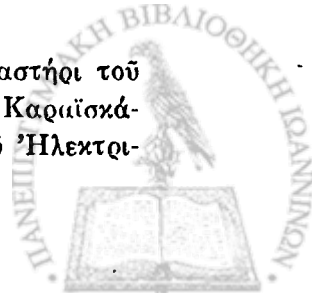
Ὅταν κατέβηκαν ὅμως ἀπὸ τὴ σπηλιά, ὅταν ἔφτασαν στὸ θέατρο τοῦ Διονύσου, ἦταν γραπτὸ νὰ χάσουν ὥρα.

Σταμάτησε ὁ Ζαχαριάς. Σταμάτησε ξαφνιασμένος.

Εἶδε ν' ἀνηφορίζει ἓνα ἀνθρώπινο κοπάδι.

Οἱ πιδ πολλοὶ ἄντρες - γυναῖκες ἦταν μισόγυμνοι. Φοροῦσαν κοντά, πολὺ κοντά. . . πὼς νὰ τᾶλεγαν. . . σώβρακα δέν ἦταν. . . οὔτε φαρδιά γυναικεῖα βρακιά ἦταν. . . ἄς τᾶλεγαν σακουλίτσες. . . φοροῦσαν τὸ λοιπὸν ἀντὶ βρακιά πολὺ κοντὲς σακουλίτσες, ὅμοιες γιὰ τοὺς ἄντρες, ὅμοιες γιὰ τὶς γυναῖκες. . . Πολλοὶ ἄντρες εἶχαν τὰ στήθια τους γυμνά, ἄλλοι καθὼς καὶ οἱ γυναῖκες, τὰ εἶχαν μισόγυμνα. Μόλις

19. Εἶναι σχεδὸν βέβαιο πὼς τάφος ὑπάρχει. Τὰ πρῶτα χρόνια ὑπῆρχε στὸ Μοναστήρι τοῦ Ἀγ. Δημητρίου, στὴ Σαλαμίνα. Ἀπὸ τὸ 1847, ἐκεῖ ὅπου σήμερα τὸ Στάδιο Καραϊσκάκη. Ἀπ' τὸν καιρὸ πού ἔγινε τὸ Στάδιο, στὸ Φάληρο, κοντὰ στὸ Σταθμὸ τοῦ Ἡλεκτρικοῦ. Ἡ τελευταία μεταφορὰ ἔγινε ἐπὶ δικτατορίας.

καὶ κρύβονταν οἱ σαρκερὲς στρογγυλάδες ποὺ ὁ Ζαχαριάς ἤξερε πῶς ἄλλοτε ἀν-
τρες - γυναῖκες τίς ἐκρυβαν μὲ προσοχή. Ὅλοι τοὺς σχεδὸν ἦταν ξανθοί, μὲ γαλά-
ζια μάτια, καὶ τὸ δέρμα τοὺς ἦταν κόκκινο, ξαναμμένο.

Τὸ μισόγυμνο, ξανθό, ἀνθρώπινο κοπάδι, τὸ ὀδηγοῦσε — σὰ τσομπάνος —
ἓνας μελαχροινός, νταβραντισμένος ἄντρας. Αὐτὸς εἶχε κάπως πιὸ σκεπασμένη τὴ
γύμνια του.

— Τ' εἶναι τοῦτοι; ρώτησε.

— Ξένοι.

— Οἱ σημερινοὶ Φιλέλληνες; ξαναρώτησε.

— Μπορεῖ νᾶναι καὶ φιλέλληνες, τοῦ ἀποκρίθηκαν. Μὰ πρὶν ἀπ' ὅλα ἔρχον-
ται γιὰ τουρισμό. Εἶναι τουρίστες.

Τοῦ ἐξήγησαν τί θὰ πῇ τουρίστας, τοῦ εἶπαν πῶς κάθε καλοκαίρι ἔρχονται στὴν
Ἑλλάδα πολλὲς ἑκατοντάδες χιλιάδες.

Κοῦνησε τὸ κεφάλι ὁ Ζαχαριάς. Φαινόταν πάλι λυπημένος.

— Ὁρὲ εἶναι μπιτ κατὰ μπιτ μπανταλό, τὸ Κατεστημένο, εἶπε. Γιὰ νὰ μὴ σᾶς
πῶ ἄλλα ποὺ ντρέπομαι καὶ μ' ἀναγουλιάζουν, τοῦτο - ιὰ νὰ σᾶς πῶ μονάχα. Τὸ
Κατεστημένο, στέλνει, εἶπατε μπουλούκια τοὺς Ἕλληνες νὰ δουλέψουν στὴ Φραγ-
κιὰ. Στέλνει ὅξω, αὐτοὺς ποὺ σπέρνουν καὶ θερίζουν, ποὺ ἀρμέγουν καὶ πῆζουν τὸ
τυρί, αὐτοὺς δηλαδή ποὺ θγάζουν ἀπὸ τὴ γῆς ὅ,τι τρώει ὁ ἄνθρωπος. Καὶ τὴν ἴδια
ᾠρα φέρνει μέσα στὸν τόπο πιὸ πολλοὺς ξένους, ποὺ αὐτοὶ δὲ θγάζουν τίποτε ἀπὸ
τὴ γῆς, μὰ πρέπει νὰ θροῦν ἔτοιμο φαῖ νὰ φᾶνε...

— Βρὲ παιδιὰ σὰ νᾶχη δίκαιο, παρατήρησε ὁ Κώστας. Ἐκεῖνος ὁ κόπανος
ὁ καθηγητὴς μας τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, θάλεγε: «Κύριοι, ἐξάγουν παραγω-
γοὺς καὶ εἰσάγουν καταναλωτές». Καὶ προπάντων τὸ πρῶτο εἶναι φοβερό: φεύγουν
οἱ ἄνθρωποι ποὺ παράγουν τὰ τρόφιμά μας. Τὸ θρῆκα!... Γι' αὐτὸ πεινᾶμε! Γι'
αὐτὸ πεινᾶνε τόσοι ἄλλοι.

— Βέβαια, τοῦ γέλασε θλιμμένα ἡ Γιούλα. Γι' αὐτὸ κι' ὄχι γιατί ἐμεῖς μόνο
τρῶμε, δίχως νὰ παράγουμε.

Ὁ Κώστας πειράχτηκε.

— Ἐσύ, τελευταῖα, τῆς εἶπε, πεισματικά, παίρνεις τὸν ἑαυτό σου γιὰ πολὺ
ἔξυπνο.

— Τελευταῖα, ἀποκρίθηκε τὸ κορίτσι, δὲν παίρνω πιὰ τὸν ἑαυτό μου γιὰ πιὸ
ἔξυπνο ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους.

Μπῆκε ὁμως στὴ μέση ὁ Ζαχαριάς.

— Μὴν τσακώνεστε τώρα, εἶπε, ἐπειδὴς ἐγὼ δὲν καταλαβαίνω πῶς περπατάει
τοῦτος ὁ τόπος, πῶς πορεύεται τὸ Κατεστημένο. Δὲν καταλαβαίνω: Τί νὰ γίνη; Ἄς
πᾶμε λοιπὸν μὴ καὶ κοντὰ στὸ μπανταλό τὸ Κατεστημένο σας, παλαδώσω κι' ἐγὼ μὲ
τοῦτα τ' ἀκαταλαβίστικα.

Στὸ δρόμο ποὺ πηγαῖναν, ὁ Ζαχαριάς τᾶχε χαμένα.

Γελοῦσαν οἱ νέοι.

Ἐκεῖνος δὲ ρωτοῦσε πιά. Ἄλλοτε τρόμαζε, καμμιὰ φορὰ καὶ φυλαγόταν, συχνὰ
φώναζε:

— Ὡι μανοῦλα μ'! Ὡι μανοῦλα μ'!

Ἡ,

— Βοήθα Παναγιά μ'!

Ἄλλοτε πάλι ἔμενε μὲ τὸ στόμα ἀνοιχτό, θαύμαζε κι' ἔλεγε:

— Τ' εἶν' ἐτοῦτο ὥρὲ παιδιὰ;

Ἡ,

Ὁρὲ Ἕλληνας τῷφτιαξε αὐτό;

Ἡ πάλι,

— “Ελληνας τὸ κουμανταίρνει τοῦτο τὸ μυστήριον;

Καί προχωροῦσαν...

Ὁ κόσμος δὲν τοὺς ἔδινε σημασία.

Τὸ πολὺ κάποιοι ρίχναν μιὰ ματιὰ στὸ Ζαχαριὰ πού τὸν ἔπαιρναν γιὰ ἓναν πιὸ ιδιόρρυθμο χίπη. Μὰ ἔβλεπαν τόσα τὰ μάτια τῶν Ἀθηναίων, ἔβλεπαν ἄντρες πού φαίνονταν γυναῖκες, ἔβλεπαν γυναῖκες πού δυσκολευόσουν νὰ καταλάβεις πῶς δὲν ἦταν ἄντρες, ἔβλεπαν τόσο λογιῶν μακριμάλληδες καὶ κουρελῆδες, πού ἓνας ἀκούρευτος κι' ἀξύριστος, ντυμένος ἀγωνιστῆς τοῦ 21, δὲν τοὺς ἔκανε ιδιαίτερη ἐντύπωση.

Ὅταν ἡ μικρὴ συντροφιά διέσχισε τὸ Ζάππειο καὶ βρέθηκε μπροστὰ στὸ ἄγαλμα τοῦ Καραϊσκάκη, ἔμεινε ἀναυδὸς ὁ Ζαχαριάς.

Στάθηκε ἀκίνητος. Κυττοῦσε μ' ὀρθάνοιχτα τὰ μάτια, μ' ἀνοιχτὸ τὸ στόμα, μὲ κοιμμένη τὴν ἀνάσα. Ἀργά - ἀργά, ἔφερε βόλτα τ' ἄγαλμα, κι' ὕστερα στάθηκε μπροστὰ του.

Μὲ φωνή πού ἔτρεμε ψιθύρισε:

— Ὡρὲ εἶν' ὁ Καραϊσκος. Ὁ ἴδιος εἶναι! Μαρμιάρωσε ὁ Βασιληάς, μαρμιάρωσε κι' ὁ Καπετάνιος! Μαρμιάρωσε τὴν ὥρα πού καθάλα στ' ἄτι του κινουσε γιὰ τὴ μάχη! Σταυροκοπήθηκε.

— Δοξασιμένο τ' ὄνομά σου, Κύριε.

Ἄφησε χάμου τὸ καριοφύλλι του καὶ γονάτισε. Ἐκανε τρεῖς μετάνοιες, ἀκουμπώντας καὶ τὸ μέτωπο στὶς πλάκες, χάμω.

Καθὼς σηκώνονταν, ἤρθε δίπλα του κάποιος ἡλικιωμένος, μ' ἄσπρο παχὺ μουστάκι. Τὸν κυττοῦσε. Ὑψος καπετάνιου εἶχε κι' αὐτός. Ὀλοῖσος, ἀλύγιστος ἔστεκε. Καὶ τοῦ μίλησε ὁ ἡλικιωμένος.

— Νὰ διακωμωδῆτε τοὺς ἑαυτοὺς σας, εἶπε, εἶναι θεαίως δικαίωμά σας. Ἀλλὰ νὰ διακωμωδῆτε τοὺς μεγάλους ἥρωας πού μὲ τὰ κατορθώματά τους καὶ τὸ αἷμα τους δημιούργησαν τὴν Ἑλλάδα μας, αὐτὸ δὲν εἶναι δικαίωμά σας. Ντροπὴ σας! Αἰσχος!

Βούρκωσαν τὰ μάτια τοῦ Ζαχαριὰ! Πελάγωσε. Κάτι θέλησε νὰ κάνει. Δὲν ἤξερε τί. Δὲν μπορούσε νὰ σκεφτεῖ. Ἐσκυψε ξαφνικά, ἔπιασε τὸ χέρι τοῦ ἡλικιωμένου ἄντρα, τὸ φίλησε, κι' ὕστερα, ἀδράχνοντας τὸ καριοφύλλι ἀπὸ χάμου, τῶθαλε στὰ πόδια.

Ἐτρεξε ἀπὸ κοντὰ ἡ μικρὴ συντροφιά του.

— Πᾶμε! Πᾶμε! τοὺς εἶπε μὲ φωνή πού ἔτρεμε. Φοδᾶμαι, θὰ κλάψω. Δὲν ξέρω γιατί, μὰ φοδᾶμαι πῶς θὰ κλάψω. Μπορεῖ νὰ μπαστάρδεψε τὸ Γένος, μὰ δὲν ἔσθυσε. Μαρμαρωμένο ἢ ζωντανό, ὑπάρχει ἀκόμα. Πᾶμε νὰ δοῦμε καὶ τὸ Μπενιζέλο πού εἶπαταν καὶ νὰ φύγω γιὰ τὸν Παράδεισο.

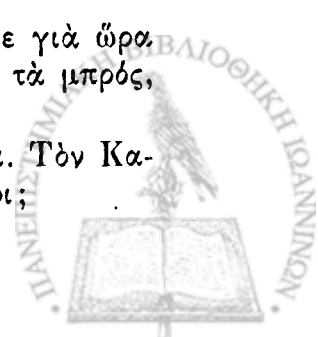
Μπρὸς τὸ ἄγαλμα τοῦ μεγάλου Κρητικοῦ, δὲν τὸν κυρίεψε συγκίνηση. Θαύμαζε ὅμως. Θαύμαζε.

— Τί τὸν κυττᾷ ἔτσι; ρώτησε ἡ μικρὴ παρέα. Εἶναι κι' αὐτὸς ἴδιος;

— Πῶς νὰ πῶ τέτοιον πράμμα; ἀποκρίθηκε συλογισμένος ὁ Ζαχαριάς. Τοῦτον δὲν τὸν ἤξερα. Μὰ τὸν κυττᾷ ἔτσι γιατί τοῦτος θὰ περπατήσει, μ' ἓνα περπάτημα ἀνάλαφρο, θαρρῶ θὰ μιλήσῃ. Ὡρὲ, μὰ τὸ Θεό, ὅπου νᾶναι θὰ περπατήσει καὶ θὰ μιλήσῃ...

Ἀφοῦ κύτταξε τὶς ἀπαλὲς πράσινες πλαγιὲς γύρω, ἀφοῦ ξανακύτταξε γιὰ ὥρα τὸ ἄγαλμα σὰ νὰ τὸ περίμενε ν' ἀνοίξῃ τὸ στόμα του, ἢ νὰ κινήσῃ πρὸς τὰ μπρὸς, γύρισε πρὸς τοὺς φίλους του.

— Γιὰ πέστε μου ὥρὲ παιδόπουλα, εἶπε. Μὰ πέστε μου τὴν ἀλήθεια. Τὸν Καραϊσκο πέρα κεῖ, τὸν Μπενιζέλο ἐδῶ, Ἐλληνες τοὺς ἔφτιαξαν ἢ Φράγχοι;

- "Ελληνες τοῦ ἀποκρίθηκαν ὅλοι μὲ μιὰ φωνή.
- Ἀλήθεια, ὦρέ, ἢ μὲ κοροϊδεύετε ἐπειδὴς ἐγὼ δὲν ξέρω;
- Ἀλήθεια Ζαχαριά. Ἀλήθεια.
- Κι' ἔχουν φτιάσει κι' ἄλλα, ὁμορφα καὶ σὰ ζωντανά; ρώτησε χαρωπά.
- Ἔχουν! Πολλά, πάρα πολλά. Κι' ὄχι μονάχα μὲ τὸ καλέμι, μὰ καὶ μὲ τὴν πέννα γράφοντας ἢ μὲ τὸ πινέλλο, ζωγραφίζοντας.

Πρὸς τὰ Ψηλὰ Βουνὰ καὶ τὸν Καινούργιο Κόσμο

- Συλλογίστηκε ὁ Ζαχαριάς, ἔλαμψε τὸ μάτι του.
- Ὁρὲ πλησιάσαταν τὸ Θεό, εἶπε. Γιατὶ ὁ Θεὸς φτιάνει τὰ ζωντάνεια καὶ τὴν ὁμορφιά.
  - Καὶ φτιάνουν κι' ἄλλα πολλά, οἱ Ἕλληνες, τοῦ εἶπε ἡ Γιοῦλα, πάρα πολλὰ καὶ κάθε λογῆς. Φτιάνουν ὠραῖα ὑφάσματα, φτιάνουν σίδερα καὶ μηχανές... φτιάνουν γιοφύρια...
  - Φτιάσαν πολλά; Δὲν κόβεται πιά ὁ κόσμος τὸ χειμῶνα;
  - Δὲν κόβεται πιά πουθενά, ἢ ὅς ποῦμε πουθενά. Καὶ τὰ πιὸ ἄγρια ποτάμια ἀκόμα δέθηκαν μὲ μεγάλα γιοφύρια.
  - Εἶναι μεγάλα, ὦρέ κορίτσι μ'; Σὰν τὸ πολυκόντυλο τῆς Ἀρτας ἢ σὰν τὸ μονοκόντυλο τῆς Πόρτα - Παναγιᾶς;
  - Μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι τόσο ὁμορφα, Ζαχαριά, μὰ εἶναι πολὺ μεγαλύτερα. Καὶ δὲν εἶναι μόνο αὐτὰ ποὺ ἔφτιασαν οἱ Ἕλληνες, ἔφτιαξαν καὶ δρόμους καὶ λιμάνια, καὶ σπίτια μεγάλα μὲ δέκα κι' εἴκοσι πατώματα...
  - Αὐτὰ τᾶειδα καὶ δὲ θάμαξα, τὴν ἔκοψε ὁ Ζαχαριάς. Ἀπ' αὐτὰ σκιάχτηκα. Σκιάχτηκα πολὺ. Μὰ τώρα ποῦειδα κι' ἄκουσα γιὰ τ' ἄλλα... Τώρα... τὸ Κατεστημένο... λέω δὲν εἶναι μπὶτ κατὰ μπὶτ μπανταλό! Ἀλοῦ λέω τὰ πιάνει τὰ πράγματα, κι' ἀλοῦ λέω τὰ μπερδεύει. Κρίμας!... Τὰ μπερδεύει στὰ εὐκολα, σ' αὐτὰ ποῦρχονται πρῶτα. Ὅχι σ' αὐτὰ ποὺ πλησιάζουν τὸ Θεό. Τὰ μπερδεύει σ' αὐτὰ ποῦναι κοντὰ, πολὺ κοντὰ στὸν ἄνθρωπο. Κι' ἐπειδὴς ἐγὼ εἶμαι ἄνθρωπος νέτος - σκέτος, πὲς «ξύλον ἀπελέκητον» ποῦλεγε ὁ παπαδάσκαλος στὸ κρυφὸ σχολεῖο... γι' αὐτό... γι' αὐτό... πᾶμε. Πᾶμε νὰ μὲ θγάλτε ἀπ' τὸ ντουβαρότοπο, νὰ δῶ τὴν Πάρνηθα. Ἀμα τὴ δῶ, θὰ θρῶ τὸ δρόμο μου.

Κάπως μετέωρη ἔμεινε ἡ μικρὴ συντροφιά. Τοὺς εἶχε κάνει ἐντύπωση ὁ Ζαχαριάς, τὸν εἶχαν ἀγαπήσει. Δὲν ἤθελαν νὰ τὸν ἀποχωρισθοῦν ἔτσι γρήγορα.

Ἐκεῖνος ὁμως ἐπέμεινε.

Καὶ ξεκίνησαν. Προχώρησαν.

Ὅταν ἀραίωσαν τὰ σπίτια, ὅταν περάσαν τὸ Ψυχικό, τοὺς εἶδε ποὺ εἶχαν κουρασθεῖ.

Κι' εἶχε πιά φανεῖ ἡ Πάρνηθα.

— Παιδόπουλα, εἶπε. Μὲ σκλαβώσαταν. Νὰ σὰς φιλήσω σταυρωτὰ καὶ νὰ χωρίσουμε.

Ἐπιασε μιὰ ἀμηχανία, μιὰ σιωπή.

Τὴν ἔκοψε ἡ Γιοῦλα. Ἔχαν' ἓνα βῆμα μπρός, σὰ γιὰ νὰ ξεχωρίσει ἀπὸ τοὺς ἄλλους, καὶ μίλησε μ' ἓναν τόνο ἀποφασιστικό.

— Πάρε με μαζί σου, Ζαχαριά εἶπε.

— Μαζί μου; Τί νὰ κάνης;

— Έμεις μιάν αλλαγή ζητάμε. Τὴ ζητάμε μὲ πάθος καὶ δὲν τὴ βρίσκουμε. Ἡ κι' ἂν τὴ βρίσκουμε εἶναι κάθε φορά καὶ χειρότερη. Ἡ δική σου φαίνεται πὼς θάναί μιὰ θαθεῖα καὶ καλὴ αλλαγή.

Ἡ συντροφιά σὺπαινε ἀπορημένη.

Ἀμύχανος ἔστεκε ὁ Ζαχαριάς. Ἦταν φανερό πὼς ἔφαχνε γιὰ ἀντίρρηση.

— Μὰ ἡ δική μου δὲν εἶναι αλλαγή, εἶπε. Εἶναι ἓνα συνεχούμενο ἀπ' τὰ παλιά.

— Γιὰ μένα θάναί μεγάλη αλλαγή, ἐπέμεινε ἡ Γιοῦλα. Καὶ θάναί καλλίτερα ἔτσι: ἐσύ θὰ κρατᾷς καὶ θὰ χαίρεσαι τὴ συνέχεια, ἐγὼ θὰ δοκιμάζω καὶ θὰ χαίρομαι τὴν αλλαγή. . . Τὴ μόνη πιά λογικὴ καὶ δυνατὴ αλλαγή. . .

Γυάλισε παράξενα τὸ μάτι τοῦ Ζαχαριά, κάποιο χαμόγελο πῆγε νὰ χαράξη στὰ χεῖλη του.

Ἀλλά, ξαφνικά, ἔγινε βαρὺς, κι' ἔκοψε τὴν προσδοκίᾳ τῆς κοπέλλας.

— Δὲ γίνεται, εἶπε. Ἐγὼ παίρνω τοὺς λόγγους ψάχνοντας γιὰ φαῖ ὥσάν τὸ λῦκο, καὶ κινᾶω νὰ μερέψω ὀρμάνια.

— Πολλὲς φορές, ἀποκρίθηκε κοφτὰ ἡ Γιοῦλα πού φαινόταν νὰ τῷ χη ἀποφασίσει, κινήσαμε γι' ἄγνωστους τόπους, μ' ἄγνωστες ἐλπίδες, καὶ ψάχνοντας γιὰ φαῖ στὸ δρόμο. Σὲ τοῦτο τὸ ξεκίνημα ὅλα μοῦ φαίνονται πιὸ ἀπλὰ καὶ πιὸ σίγουρα.

— Δὲ γίνεται, τὴν ἔκοψε πεισματικὰ ὁ Ζαχαριάς. Κι' ἔπειτα. . . στοὺς δρόμους. . . μ' ἄντρα νέο. . . ἐσύ κορίτσι πρᾶμμα. . . κορίτσι κι' ἄντρας μοναχός. . . δὲ γίνεται.

Τὸν κύτταξε σταθερὰ στὰ μάτια ἡ Γιοῦλα, καὶ γιὰ πρώτη φορά ἡ ἔκφρασή της εἶχε κάτι τὸ σκληρό. Φάνηκε νὰ διστάζῃ, μὰ μὲ σταθερὴ φωνὴ τοῦ εἶπε:

— Θέλω νὰρθω στοὺς δρόμους σου καὶ στὰ ὀρμάνια σου. Καὶ κορίτσια ἔτσι πού ἐσύ καταλαβαίνεις τὴ λέξη, λίγα ὑπάρχουν πιά στὴν Ἀθήνα.

Ἀπ' τὴν ἀρχή, ἀπ' τὴν ὥρα ποῦχε ξυπνήσει, ποτὲ δὲ φάνηκε τόσο ξαφνιασμένος ὁ Ζαχαριάς.

— Τί εἶπες μωρή; ρώτησε ἀγριεμένος. Μιλᾷει ἀλήθεια; ρώτησε γυρίζοντας πρὸς τοὺς ἄλλους.

Γέλασαν οἱ ἄλλοι καθέννας μὲ τὸ δικό του τρόπο.

— Ἄν λέγοντας «κορίτσια» ἐννοεῖς παρθένες, σίγουρα ἀλήθεια μιλάει, τοῦ ἀποκρίθηκαν.

— Ποῦ καὶ ποῦ θὰ βρῆς, Ζαχαριά.

Ἡ Γιοῦλα δὲ γελοῦσε. Μὲ σταθερὸ βλέμμα, μὲ σφιγμένο πρόσωπο, φαινόταν σὰ νὰ θέλῃ νὰ ξεκαθαρίσῃ κάτι πολὺ σοβαρό.

— Θέλω νὰρθω, εἶπε. Κι' ἀπὸ καιρό, οὔτε ἐγὼ εἶμαι κορίτσι.

Τὴν πλησίασε τώρα ὁ Ζαχαριάς κι' ἀπὸ πολὺ κοντὰ τῆς μίλησε.

— Τότες, ἓνας παραπάνω λόγος γιὰ νὰ μὴν ἔρθῃς. Ἐγὼ στὰ ὀρμάνια μου, μόλις ριζώσω, θὰ φτιάσω σπίτι. Θὰ φτιάσω παιδιὰ. Καὶ θαρρεῖς πὼς θὰ τὰ φτιάσω μὲ γυναῖκα πού δὲν ἦταν κορίτσι σὰν πρωτοξάπλωσε στὸ γιατάκι μου;

Λὲς κι' ἀστραπὴ χτύπησε ξαφνικά τὴ νέα κοπέλλα. Χλώμιασε γιὰ λίγο τὸ πρόσωπό της, κοκάλωσε ὀλόκληρη, κι' ὕστερα τὴν ἔκαψε μιὰ ἀστραπή. "Ὁχι μιὰ ἀπὸ κείνες πού σὲ καὶν ἀπ' ὄξω. Μιὰ ἀπὸ κείνες πού σὲ καὶνε ἀπὸ μέσα. Ἐνας λυγμὸς ἀνέβηκε ἀπ' τὸ στήθος της, ἓνας δεῦτερος, ἓνας τρίτος, τὴν ἔπιασε ἓνα κλάμα μ' ἀναφυλλητά, κι' ἔπεσε στὴ γῆς πού τὴν πρασίνιζε ὁ Μᾶης τῆς Ἀθήνας.

Ἡ μικρὴ συντροφιά πλησίασε κοντὰ της, ἡ ἄλλη κοπέλλα γονάτισε στὸ πλευρό της καὶ τῆς κρυφομίλησε. Δὲν ἀκουγες καλὰ τί ἔλεγαν. Λίγα λόγια ξεχώριζαν μόνο.

— Μὴν κάνεις ἔτσι Γιούλα, μὴν κάνεις ἔτσι. Μιὰ χαζομάρα ἦταν.

— Μιὰ χαζομάρα εἶμαστε μεῖς, ἀκουγες μέσ' ἀπ' τ' ἀναφυλλητά.

— Σὲ παρακαλῶ. Ἡσύχασε. Ταραγμένη εἶσαι.

— Πήραμε λάθος τὴ ζωὴ. Τὴν πήραμε μεγάλο λάθος.

Καὶ σὲ λίγο.

— Γράψε τὴ διεύθυνση σ' ἓνα χαρτί.

Ὁ Ζαχαριάς δημάτιζε νευρικά. Τᾶχε ἀγαπήσει τὰ παιδιά. Καὶ τοῦχαν φερθεῖ τόσο καλά, τόσο γλυκά... Προπάντων ἡ Γιούλα. Πῶς ἔκανε καὶ τὴ στενοχώρησε τόσο!...

Σὲ λίγο πλησίασε τὰ παιδιά καὶ εἶπε:

— Ἀκούστε ρε παιδόπουλα καὶ συμπαθᾶτε με. Ἑσεῖς μὲ σκλαδῶσατε, μοῦ μάθατε τόσα πράγματα, μ' ἀνοίξατε τὰ μάτια. Δίχως ἑσᾶς θάχα βρεθεῖ καρυδότσουφλο στὸ πέλαγο, θάχα χαθεῖ. Δὲν κάνει νὰ σᾶς πικραίνω. Δὲν τὸ θέλει ὁ Θεὸς νὰ χαλάμε ἔτσι τὴ ζαχαρένια μας! Ἐλᾶτε νὰ φιληθοῦμε καὶ νὰ χωρίσουμε ἀγαπημένοι. Νά την, ἡ Πάρνηθα! Αὐτὴ, ἡ ἴδια μένει πάντα. Δὲ θὰ τὴ δρασκελίσω. Ἀπὸ κεῖνο τὸ διάσελο δεξιὰ θὰ περάσω, κι' ἀπὸ κεῖ, μὲ μιὰ μέρα δρόμο, θὰ πέσω στὰ ριζὰ τοῦ Παρνασσοῦ. Ἐλᾶτε. Χρυσὰ παιδιά εἶσατε καὶ τὰ τέσσερα. Ἐλᾶτε νὰ φιληθοῦμε.

Φιλήθηκαν μὲ ἀγάπη.

Εἶχε κάπως ἡρεμήσει καὶ ἡ Γιούλα. Πρὶν φιληθοῦν τοῦδωσε ἓνα χαρτί.

— Ἄν ἀλλάξεις γνώμη, τοῦ εἶπε, γράψε μου σὲ τούτη τὴ διεύθυνση, νὰ μοῦ πῆς σὲ ποιο χωριὸ εἶσαι. Θᾶρθω ἀμέσως.

Φιλήθηκε καὶ μὲ τὴ Γιούλα ὁ Ζαχαριάς κι' ἔκανε νὰ κινήση. Λίγα δῆματα πρὶν πέρα σταμάτησε καὶ τοὺς φώναξε.

— Παιδιά! Παιδόπουλα! Ἑλληνόπουλα! Μπαστάρδεφε κάπως τὸ Γένος. Καὶ τὸ Κατεστημένο του εἶναι καὶ μπάνταλο καὶ γνωστικὸ ἀντάμα. Μὰ πολλές ἀπ' τίς ρίζες κι' ἀπ' τὰ λουλούδια τοῦ Γένους, ὅμοια μένουν. Ὅμοια κι' ἀπαράλλαχτα. Ἀκούστε με μένα πού σᾶς τὸ λέω. Ὅμοια μένουν. Γειά σας καὶ χαρά σας Ἑλληνόπουλα.

Καὶ μὲ δῆματα μεγάλα, χαρωπά, τράβηξε ὁ Ζαχαριάς γιὰ τὰ ψηλὰ βουνά, νὰ ξαναβρῇ τὸν παλῆό του κόσμο, πού ἦταν καὶ καινούριος γιὰτὶ ἦταν αἰώνιος...

ΙΕΡΗ ΜΟΝΑΞΙΑ

Βάρβαροι ρυθμοί μιᾶς έξωφρενικῆς
τῆς, στὴν ἀντίπερα ὄχθη μὲ πᾶτε...
Ἐντρομη καταφεύγω καὶ πάλι σ' αὐτή,
ὅπου οἱ ρυθμοὶ κ' οἱ ἦχοι,
ἀναντικατάστατα ὑπάρχουνε,
γιὰ τὴν αἰώνια τέρψη...

2

Τίποτα δὲν εἶδα στὸ σύντομο
πέρασμά σου...
Περιγέλασα τὰ μικρά, τ' ἄδηλα
σχεδὸν καμώματά σου...
Καὶ τώρα ποὺ ρίχνω προβολέα
σὲ κεῖνο ποὺ μνήμη ἔγινε,
ἀνιχνεύοντας μὲ δικαιοσύνη
καὶ καθαρότητα ὄρασης
τὴν ἀλήθεια, βλέπω σωστὰ
καὶ μὲ κριτὴν ἀλάθευτο
τὴν φυγὴν μου καὶ μόνο θεατὴ...
Ὅδοιπóρος διψασμένος γι' ἄνθρωπο
ἦσουνά...

3

Ποιά μόρια σ' ἔχουν συνθέσει ψυχὴ μου;
Διαβρωτικὴ ἢ ὁμορφιά, στὴν οὐσία σου
σαλπίζει τίς ἀφθαστες μελωδίες...
Καὶ τότε μονάχα ἐλευθερώνεσαι,
τότε δρασκελίζεις τὸ σύμπαν!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΡΑΤΣΟΣ

ΣΥΝΘΕΣΗ

Ἦσυχο τ' ἀκρογιάλι, γαλανὸ
βαθύσκωτο πέρα στὸ ψῆλωμα τὰ πεῦκα
καὶ ἡ ἀνασαιμιὰ τῆς θάλασσας, σὰ χᾶδι
ἀπαλὸ
στὴν ὥρ' αὐτὴ τοῦ δειλinoῦ τῇ μυστικῇ!
Καμμιά τοῦ ἄγριου ἀνθρώπου παρούσα!
Κι' ἔτσι καρδιά μου πικραμένη
ἀπ' τὴν πολλὴ ἀσχήμια καὶ τὴ ροὴ
τοῦ μίσους στὸ χωριό, στὴν πολιτεία
μπορεῖς νὰ δροσιστεῖς καὶ ξαλαφρώσεις.
Κι' ἂς ἔρθει τότες ὅποια ταιριάζει
ἀνάμνηση νὰ σὲ λικνίσει...
Καὶ ψάλλοντας τὸν ὕμνο πρὸς τὸν Πλάστη
μπορεῖς πρὸς τὴ γαλήνη τοῦ ἀπείρου
νὰ πετάξεις
στοῦ γλάρου ἐπάνω τὰ δλόασπρα φτερά...

ΑΝΤΙΓΟΝΗ ΓΑΛΑΝΑΚΗ — ΒΟΥΡΛΕΚΗ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΜΑΝΘ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΤΟ ΠΑΙΔΙ

(Διήγημα)

Τὸ παιδί στάθηκε.

Ἐκείνος ἦταν κατάχαμα. Κι εἶχε τὰ μάτια τοῦ πάνω στὴ θάλασσα. Κι ἀχόρ-
ταγα κοιτοῦσε. Σάμπως νὰ ἔθελε μαζί του τὴν αὐγή, κάτι πουλιά κάτασπρα, κάτι
πουλιά στὸν ὕπνο του —τὸ φῶς, τὸ φῶς ποῦ δὲν τέλειωνε πουθενά, ποῦ ἦταν
ὄνειρο παράξενο, ποῦ ἦταν μουσικὴ καὶ πάθος. Μὰ ἓνα ποτάμι πίκρας σῶπαινε
καὶ πάγωνε στὰ χεῖλη του. Τίποτα δὲν κρατοῦσε στὰ χέρια του. Μόνος του ἔφυγε.
Καὶ τὸ αἷμα ἦταν ἄσπρο, πολὺ ἄσπρο.

Ταράχτηκε ἀμέσως τὸ παιδί. Πῆγε νὰ μιλήσει. Μίλησε — μὰ δὲν ἀπόσωσε.
Μπήκε θιαστικά στὴ μέση ὁ ἄλλος. Αὐτὸς μὲ τὸ κομμένο χέρι, ποῦ φάνηκε ξα-
φνικά στὴν πολεμίστρα: Ὁ ἀνάπηρος.

— Κρατήσου! φώναξε. Αὐτὸς πάει, κοιμήθηκε γιὰ καλὰ. Ὅσο κι ἂν κλάψεις,
δὲν πρόκειται νὰ σ' ἀκούσει.

Ἐριξε ἀμέσως ἓνα σκέπασμα στὸ νεκρό, κοίταξε πίσω τὸ παιδί.

— Πῶς δρέθηκες ἐδῶ; ρώτησε ἥσυχά τώρα.

Τὸ παιδί γύρισε τὰ μάτια του.

— Σκοτώσανε τὴ μητέρα μου. Ἀποκρίθηκε σιγά. Κάψανε καὶ τὸ σπίτι.

— Κι ὁ πατέρας σου;

— Ἐχει πεθάνει ἀπὸ χρόνια. Τὸν σκοτώσανε στὸν προηγούμενο πόλεμο.

— Δηλαδή, μόνος.

— Ναί, μόνος, ἔκανε τὸ παιδί.

— Καὶ τώρα γιὰ ποῦ πηγαίνεις; ξαναρώτησε σὲ λίγο ὁ ἀνάπηρος.

— Δὲν ξέρω. Ἔτρεχα μόνο.

— Ἔτσι, χωρὶς σκοπό;

— Πῆρα τὸ μονοπάτι ποῦ βρῆκα μπροστά μου. Μοῦ εἶχαν πεί, πῶς ἡ πολι-
τεία εἶναι κοντά.

— Ἐχεις γνωστοὺς ἐκεῖ;

— Ὁχι.

— Τότε, ἔτρεχες χωρὶς σκοπό.

Τὸ παιδί ἀνασέκωσε τὴν πλάτη του.

— Πεινοῦσα, κύριε, εἶπε σιγά.

Ὁ ἀνάπηρος κοίταξε γύρω του, στὸ ξύλινο τραπέζι στάθηκε. Ἐνα κομμάτι
ψωμί ἦταν στὴν ἄκρη του.

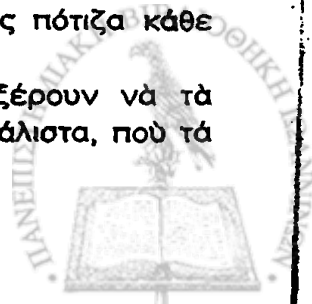
— Πάρ' το, εἶπε στ' ὄπαιδί, ποῦ τὸν παρακολουθοῦσε πάντα. Δικό σου.

Τὸ παιδί ἄπλωσε γρήγορα τὸ χέρι του, ἄρχισε νὰ τρώει ἄπληστα.

— Τί δουλιές ξέρεις νὰ κάνεις; μίλησε πάλι ὁ ἀνάπηρος.

— Ξέρω νὰ σπέρνω καλαμπόκι, ἀποκρίθηκε μὲ τὸ στόμα γεμάτο τὸ παιδί.
Ξέρω κι ἄλλα. Τὶς ντοματιές στὸν κῆπο τοῦ σπιτιοῦ μου, ἐγὼ τὶς πότιζα κάθε
πρωί.

Αὐτὰ δὲν εἶναι δουλιές, ἀναστέναξε ὁ ἀνάπηρος. Ὅλοι ξέρουν νὰ τὰ
κάνουν. Εἶσαι χαμένος, τὸ δίχως ἄλλο, στὴν πολιτεία. Καὶ τώρα, μάλιστα, ποῦ τὰ
ἔκαψε ὅλα ὁ πόλεμος.

Τὸ παιδί δὲ μίλησε, μήτε καὶ σπάραξε. Ἡ σιωπὴ ἔπεσε γρήγορα, σκέπασε ὁλότελα τὸ πρόσωπό του. Καὶ πέρασε ὥρα πολλή. Κι ἀπόγινε τότε φανερό. Δὲν ἤξερε τί νὰ πεῖ. Καὶ πονοῦσε.

— Τί πρέπει νὰ κάνω; κατάφερε τέλος νὰ ρωτήσῃ. Ἔτσι, ἄχρωμα κι ἀδέξια.

— Νὰ ῥθεις μαζί μου, ἀποκρίθηκε ὁ ἀνάπηρος, χωρὶς νὰ σκεφτεῖ καὶ πολύ. Κάτι θὰ βροῦμε καὶ γιὰ σένα ἐκεῖ κάτω.

Τὸ παιδί τὸν κοίταξε στὰ μάτια. Ἐκεῖνος χαμογέλασε.

— Ἐχω πολλὰ χωράφια, συνέχισε ἀμέσως. Θὰ μὲ βοηθᾷς στὴ σπορά. Λοιπόν;

Τὸ παιδί κούνησε καταφατικὰ τὸ κεφάλι του.

— Θὰ ῥθω, εἶπε σιγά. Δὲν ἔχω ποῦ νὰ πάω.

— Ὅλα θὰ πᾶνε καλά, χάρηκε ὁ ἀνάπηρος. Κι ἀμέσως βάλθηκε νὰ ἐτοιμάζει τὰ πράγματά του.

Ξαφνικὰ στάθηκε, γύρισε στὸ παιδί.

— Καθὼς ἐρχόσουν, εἶδες ἄλλον ἐδῶ γύρω ζωντανό; ρώτησε.

— Δὲν ὑπάρχει κανεὶς, ἀποκρίθηκε σίγουρα τὸ παιδί. Μονάχα οἱ σκοτωμένοι.

— Τόσο τὸ καλύτερο, μουρμούρισε ὁ ἀνάπηρος. Θὰ φύγουμε μὲ τὴν ἡσυχία μας.

Τὸ παιδί τὸν κοίταξε μὲ ἀπορία. Ὁ ἀνάπηρος δὲν ἔδωσε σημασία. Ἔδειξε μὲ τὸ χέρι του τὸ σακίδιο.

— Δῶσ' μου ἐκεῖνο, εἶπε. Ὁ δρόμος εἶναι ἀτέλειωτος. Θὰ χρειαστοῦμε τροφή.

Τὸ παιδί ὑπάκουσε.

— Πάρε καὶ τ' ὄπλο ἀπ' τὸ πράσινο κιβώτιο, ξανάπε ὁ ἀνάπηρος, χώνοντας βιαστικὰ μιὰ κονσόρβα στὸ σακίδιο. Ἔτσι, θὰ ῥμαστε πιὸ σίγουροι. Τὸ παιδί δὲν κουνήθηκε. Τὸ ξάφνιασε πολὺ τούτη ἡ προσταγὴ. Ἀμέσως τὰ μάτια του πέσανε στὸ νεκρό. Ἐκεῖνος, δὲν εἶχε σπαράξει καθόλου. Ἦταν πάντα ἐκεῖ κάτω ἀπ' τὸ σκέπασμα. Σιωπηλός. Ἀπόμακρος. Μοναχός του. Στὴν ἐρημιὰ του. Καὶ τὸ παιδί, ἀπόμεινε κοιτάζοντας. Σάμπως σὲ νάρκη παράξενη. Ὁ ἀνάπηρος ἀνυσύχνησε, ὤψωσε ἀμέσως τὸ κεφάλι του.

— Δὲν ἀκοῦς! φώναξε. Πάρε τ' ὄπλο. Νά, ἐκεῖ, μπροστά σου.

Δυνατὴ ἦταν ἡ ἐπανάληψη. Ἀναντίρρητο σημάδι ἐπιμονῆς. Τὸ παιδί συνῆρθε ἀπότομα, μὰ δὲν ἔκανε πάλι καμιὰ κίνηση. Ἦθελε, μὲ κάθε τρόπο, νὰ τ' ἀποφύγει αὐτό.

— Τί θὰ τὸ κάνουμε; ρώτησε ἀδιάφορα τάχα.

— Τί θὰ τὸ κάνουμε! Ξαφνιάστηκε ὁ ἀνάπηρος. Ἐχουμε πόλεμο, μικρέ μου. Καὶ στὸν πόλεμο, ὅλοι κρατοῦν ἀπὸ ἑνα ὄπλο. Εἶναι πιὸ ἀπαραίτητο κι ἀπ' τὸ ψωμί.

— Μὰ ὁ πόλεμος τέλειωσε, τόλμησε πίσω τὸ παιδί.

— Σκατά! ἔφτυσε τὴ λέξη ὁ ἀνάπηρος. Ὁ πόλεμος δὲν τελειώνει ποτέ. Εἶναι ὅπως ἡ καταιγίδα. Σταματᾷ ἐδῶ, γὰ νὰ ξεσπάσῃ κάπου ἄλλου. Πάρε, λοιπόν, τ' ὄπλο. Αὐτὸ μπόρεῖ νὰ μᾶς κρατήσῃ στὴ ζωὴ.

Τὸ παιδί ὑπάκουσε. Καὶ δὲν ξαναμίλησε ἄλλο. Βάλθηκε σιωπηλὰ νὰ βοηθᾷ τὸν ἀνάπηρο. Καὶ σὲ λίγο, ἦταν κι οἱ δυὸ στὴν ἐξώθυρα τῆς πολεμίστρας. Ἔτοιμοι, μὲ τὰ σακίδια στὴν πλάτη. Τριγύρω, δὲν ἀκουγόταν φωνή, μήτε καὶ φαινόταν κίνηση καμιὰ. Ψιχάλιζε μόνο. Καὶ τὸ νερό, εἶχε μιὰ θλίψη ὥχρη, μιὰ θλίψη ἀτέλειωτη, ποὺ ὅλο φούσκωνε ἀργὰ — κάτασπρο μαργαριτάρι — στὶς ἄκρες τῶν δέντρων. Κι ἔπεφτε ἀργά. Καὶ χάνονταν ἀργά. Μὰ ξεκινήσανε. Καὶ τὸ παιδί κρατοῦσε στὰ χέρια του τ' ὄπλο.

Κόντευε μεσημέρι. Δὲν ψιχάλιζε πιά. Ἔβρεχε τώρα. Κι ἔβρεχε δυνατὰ —

λάσπη ήταν τὸ χῶμα στὸ δρόμο. Καὶ στὶς πλαγιές, τὸ νερὸ κατέβαινε ὀρμητικὰ πᾶσιζε νὰ πνίξει τοὺς θάμνους. Μὰ ἐκεῖνοι προχωροῦσαν. Καὶ θὰ προχωροῦσαν ἀκόμα, ἂν δὲν ἔπαιρνε τὸ μάτι τους μιὰ ὑποπτη κίνηση, στὴν κορφή τοῦ δρόμου. Ἦταν ἓνας ἄντρας ψηλός, ποὺ θημάτιζε ἀργά, ἐπάνω σὲ γραμμὴ καθορισμένη. Χωρὶς παρεκτροπές. Καμιὰ φορὰ σταματοῦσε. Κοίταζε γύρω του μὲ προσοχή, ἀφουγκράζονταν καὶ συνέχιζε πίσω, μὲ τὸ δάχτυλο πάντα στὴ σκανδάλη τοῦ ὄπλου. Ἐτοιμος νὰ τὴν πιέσει στὴν πρώτη εὐκαιρία. Σταθήκανε κι οἱ δυὸ ἀνήσυχαι. Ἄλλο πέρασμα δὲν ὑπῆρχε τριγύρω. Ἐκλεινε ὁ δρόμος παντοῦ, ἔπεφτε σὲ βράχια κοφτερά, θουνὰ ἀπέραστα. Ἐπρεπε, λοιπόν, ἢ νὰ τὸν σκοτώσουν ἢ νὰ γυρῶν πίσω, κάνοντας, ἔτσι, στροφὴ μεγάλη. Κάπου δυὸ μέρες ἀπόσταση.

Ὁ ἀνάπηρος ἔσφιξε τὰ δόντια του.

— Ποῦ στὴν ὀργὴ ξεφύτρωσε τοῦτο τὸ γαῖδουρί! ἔπνιξε ταυτόχρονα σχεδὸν τίς λέξεις. Ἄντε τώρα νὰ θρεῖς ἄκρη. Χρειάζεται μεγάλη προσοχή. Αὐτὸς μπορεῖ νὰ ἴναι σκοπός.

Ἐκανε νόημα στὸ παιδί νὰ περιμένει, πλησίασε ἐκείνη τὴ μεγάλη ὀξυά. Κρύφτηκε πίσω της, ἔβγαλε τὸ κεφάλι του στὴν ἄκρη. Κοίταξε. Μιὰ πέτρινη καλύβα στὸ ξέφωτο. Καὶ πλάι της, ἓνας σθηστὸς προβολέας ὕψωνε τὸ κεφάλι του, δέσποζε στὴν κατηφορία. Ὁ ἀνάπηρος κατάλαβε ἀμέσως. Δὲ χωροῦσε, πιά, ἀμφιβολία. Εἶχαν πέσει ἐπάνω σὲ φυλάκιο. Κι αὐτὸς ὁ ἄντρας μὲ τ' ὄπλο ἦταν σκοπός.

«Μιὰ λύση μόνο ὑπάρχει», σκέφτηκε ὁ ἀνάπηρος. «Μόνο μιὰ λύση».

Γύρισε ἀθόρυβα πίσω, ἔβαλε τὸ χέρι του στὴν πλάτη τοῦ παιδιοῦ.

— Νά, λοιπόν, πόσο χρήσιμο εἶναι τ' ὄπλο, μικρὲ μου, εἶπε. Δῶρο ἀνεκτίμητο. Τὸ παιδί τὸν κοίταξε ἐρωτηματικά.

— Μὴν ἀπορεῖς, ξανάπε ἥσυχαι ὁ ἀνάπηρος. Θὰ τὸν σκοτώσουμε γιὰ νὰ περάσουμε.

Τὸ παιδί ἔνοιωσε κάψιμο. Πάλι ὁ θάνατος στὴ μέση. Πάλι ἔπρεπε ν' ἀγωνιστεῖ μαζί του. Μάτωσε τὰ χεῖλη του τὸ παιδί, στάθηκ' ἐπάνω στὰ μάτια τοῦ ἀνάπηρου.

— Νὰ γυρῶν πίσω, πρότεινε ὕστερα σιγά.

— Μακάρι νὰ μπορούσαμε, μουρμούρισε ὁ ἀνάπηρος. Εἶναι πολὺ δύσκολο. Θέλουμε κάπου δυὸ μέρες δρόμο, γιὰ νὰ θροῦμε μονοπάτι. Κι ἂν θροῦμε. Στὸ μεταξύ, θὰ λυσσάζουμε ἀπ' τὴν πείνα.

— Μὲ λίγη θέληση, θὰ τὰ καταφέρουμε, ἐπέμεινε τὸ παιδί.

Ὁ ἀνάπηρος σοβαρεύτηκε.

— Μὲ τέτοια θέληση, θὰ πεθάνουμε, μικρὲ, εἶπε σταθερά. Δυστυχῶς, δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος. Θὰ τὸν σκοτώσουμε. Μόνο ποὺ χρειάζεται προσοχή. Πρέπει, πρῶτα, νὰ βεβαιωθοῦμε, ἂν εἶναι μόνος του. Βέβαια, τὸ μαχαίρι κάνει ἀθόρυβα τὴ δουλιὰ του, ἀλλά, γιὰ περισσότερη σιγουριά, ἄς περιμένουμε λίγο. Ἐλπίζω νὰ ἴναι μακριὰ οἱ ἄλλοι.

Κρυφτήκανε πίσω ἀπ' τὰ δέντρα, βάλθηκαν νὰ παρακολουθοῦν τὸ σκοπό. Στὸ μεταξύ, ἡ θροχὴ ἄρχισε νὰ χαμπλώνει. Καὶ σὲ λίγο, ὁ ἄνεμος ὑψώθηκε, τὴν κυνήγησε. Καὶ τὴν ἔσθωσε σὲ μιὰ στιγμή. Κι ἓνας οὐρανὸς πλατύς, γαλάζιος — λιβάδι μὲ θειριεμένο χορτάρι, χορτάρι χαμογελαστὸ — φάνηκε ψηλά. Καὶ πέρασε κι ἄλλη ὥρα. Καὶ κανεὶς δὲν ἦρθε στὸ ξέφωτο. Μονάχα ἐκεῖνος, πάντα ἐκεῖνος μὲ τ' ὄπλο στὸ χέρι, πῆγαινε κι ἔρχονταν. Σταματοῦσε καὶ ξανάρχζε. Σὰ μιὰ παράξενη καταδίκη. Σὰ μιὰ θηλειὰ στὸ λαιμὸ χωρὶς σκοινί.

Ὁ ἀνάπηρος ἔκανε θῆμα δεξιά.

— Δε βλέπω καμιά κίνηση, μουρμούρισε ικανοποιημένος. Όπωςδήποτε, είναι μακριά οι άλλοι. Και θα 'ρχονται μόνο για την αλλαγή της σκοπιᾶς. Είναι, βλέπεις, οι νικητές, κι αυτό, τούς δίνει θάρρος και δὲν ποίρνουν πολλές προφυλάξεις.

“Εσφίξε με δύναμη τὰ δόντια του, κοίταξε τὸ παιδί στα μάτια.

— “Αντε, πήγαινε! πρόσταξε ξαφνικά.

— Πού; ξαφνιάστηκε τὸ παιδί.

— Να τὸν σκοτώσεις, ἀποκρίθηκε ἀπλὰ ὁ ἀνάπηρος. Δική σου δουλιὰ εἶναι. Ἐγώ, ὅπως βλέπεις, εἶμαι σακάτης.

Τὸ παιδί βουβάθηκε. Κεραυνὸς ἦταν τὰ λόγια τοῦ ἀνάπηρου.

— Ἐγώ! μπόρεσε νὰ ψιθυρίσει κομμένα. Νὰ τὸν σκοτώσω! Πῶς; Γιατί; Δὲν ξέρω!

Ὁ ἀνάπηρος χάδεψε τὸ κεφάλι τοῦ παιδιοῦ.

— Ξέρεις, μικρέ μου, εἶπε με καλωσύνη. Ὅλοι μας ξέρουμε νὰ σκοτώνουμε. Εἶναι τόσο εὐκολο, πού, στὸ τέλος, θὰ βάλεις καὶ τὰ γέλια. Νά, θὰ προχωρήσεις ἀθόρυβα ὅπως προχωράει ἡ γάτα, σὰν κυνηγάει τὸ ποντίκι. Θὰ τὸν πλησιάσεις, καί, καθὼς αὐτὸς θὰ χαζεύει, θὰ τοῦ καρφώσεις με δύναμι τὸ μαχαίρι στὸ λαιμὸ ἢ στὴν καρδιά. Ἀνάλογα με τὴ θέση ποῦ θὰ ἔχει. Ὑστερα, ὅλα θὰ τελειώσουν. Θὰ ἴμαστε λεύτεροι νὰ πᾶμε στὴ δουλιὰ μας.

Τὸ παιδί γύρισε ἀργὰ στὸ φρουρό. Ἐκεῖνος εἶχε σταθεῖ, κοιτοῦσε τὶς ὀξυές. Καί, ὅπως οἱ φυλλωσιές ἀναταράζονταν, ἔμοιαζε νὰ χάνεται ἀργά νὰ διαλύεται, ν' ἀπογίνεται φῶς καὶ σ' ἓν ἄλλο ὄνειρο ν' ἀνθίζει. Μονάχα τ' ὄπλο, στὴν ἄκρη, κρατοῦσε τὴν παγερὴ ἄρνησή του κι ἔδιωχνε τὴ λάμψη ἐκείνη τὴν παράξενη ἀνατολή, ποῦ σπαρταροῦς ἐπάνω στὸ μαχαίρι — ἅπειρα κομμάτια, ἅπειρες κραυγές, στὴ μέση ἀπ' τὸ τραγούδι.

Πνίγηκε τὸ παιδί, μισόκλεισε τὰ μάτια του.

Ἕνα χωνεμένο δάσος ταραχτήκε μέσα του.

Δὲν ἤξερε πολλά, μὰ τοῦτο τὸ νοιώσε τὴν ἴδια στιγμή. Δὲν μπορούσε νὰ τὸν χτυπήσει — ἦταν τὸ φῶς ἐπάνω του, ἦταν ἡ λάμψη, ἦταν ἡ μουσική ἦταν ἡ μητέρα του ἐκεῖ, στὴ μέση τῆς αὐλῆς, μ' ἓνα κόκκινο τριαντάφυλλο κατὰστηθα. Καὶ δὲ μιλοῦσε. Καὶ τὸν κοίταζε μονάχα. Ἀπ' τὴ θλίψη της. Ἀπ' τὴ μοναξιά καὶ τὴ σιωπὴ της.

— Δὲν μπορῶ! ψιθύρισε πολὺ σιγά, σὰ νὰ μὴν ἤθελε νὰ τὸν ἀκούσουν. Κοιτάζει τὶς ὀξυές.

— Ἕνας λόγος παραπάνω, θιάστηκε τότε ὁ ἀνάπηρος. Δὲν πρόκειται νὰ σὲ δεῖ.

— Δὲν μπορῶ. Χαμογελάει.

Ὁ ἀνάπηρος ἔμπηξε τὰ νύχια στὶς παλάμες του.

— Πήγανε, θρέ! Βλάκας εἶναι. Οἱ θλάκες γελοῦν μοναχοὶ τους.

— Δὲν μπορῶ. Δὲν μπορῶ.

Σώπασε. Ταξίδεψε πίσω στὶς ὀξυές — φωτίστηκε τὸ πρόσωπό του. Ἕνα πουλι φτερούγισε ἀνάμεσα στὰ φύλλα — χτύπησε ἡ καρδιά του.

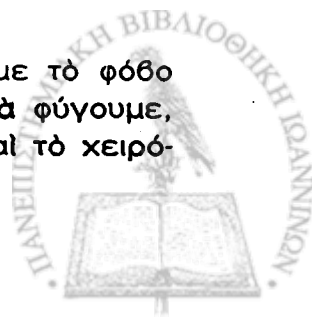
— Δὲν μπορῶ, ξανάπε σὲ λίγο. Αὐτὰ τὰ φύλλα. Οἱ ὀξυές. Δὲν μπορῶ. Πῶς νὰ τὸν σκοτώσω.

— Φοβάσαι! τόνισε ὁ ἀνάπηρος.

— Ναί, φοβᾶμαι, ξύπνησε τὸ παιδί.

Ὁ ἀνάπηρος ἔσκυψε πάνω του.

— Κι' ἐγώ φοβᾶμαι, μικρέ μου, εἶπε. Πρέπει, ὅμως, νὰ διώξουμε τὸ φόβο μας, νὰ ἴδουμε τὰ πράγματα σὰν ἄντρες. Ἐμεῖς, λοιπόν, πρέπει νὰ φύγουμε, νὰ πᾶμε στὴ δουλιὰ μας. Κι αὐτὸς ἐκεῖ πέρα, μᾶς εἶναι ἐμπόδιο. Καὶ τὸ χειρό-

τερο, κρατάει όπλο· πράγμα, δηλαδή, πολύ εϊκίνδυνο. Τί πρέπει νά γίνει;

— Νά τοῦ ζητήσουμε νά μᾶς ἀφήσει, ἔλαμψε τὸ παιδί.

Ὁ ἀνάπηρος χοροπήδησε στὸ ἴδιο σημεῖο.

— Βρὲ παιδάκι μου, ἔκανε νευρικά. Αὐτὸς ἐκεῖ κάτω εἶναι σκοπός· δηλαδή, κάτι προσέχει. Κοίταξε προσεχτικὰ στὰ μάτια τὸ παιδί.

— Ξέρεις ποῖο εἶναι αὐτὸ τὸ κάτι ποὺ προσέχει; ρώτησε ἀμέσως.

Τὸ παιδί δὲν ἀποκρίθηκε.

— Προσέχει, ἀκριβῶς, νά μὴν περάσει κανεὶς ἀπὸ 'κεῖ, ξανάπε ὁ ἀνάπηρος. Τέτοια διαταγὴ ἔχει. Πῶς, λοιπόν, θὰ τοῦ ζητήσουμ' ἐμεῖς νά μᾶς ἀφήσει; Μὲ τὴν πρώτη μας λέξη, θὰ μᾶς τινάξει τὰ μυαλὰ στὸν ἀέρα.

— Μὰ γιατί; ρώτησε τὸ παιδί, μὴν μπορώντας νά καταλάβει.

— Γιατὶ ἔτσι τὸν ἔχουνε μάθει. Περισσότερα μὴ ζητᾶς. Δὲν εἶναι ὥρα γιὰ μεγάλες ἐξηγήσεις. "Ἄντε, πάρε τ' όπλο καὶ τὸ μαχαίρι καὶ πῆγαινε. Θὰ πιάσει πίσω ἡ βροχή. Καὶ πρέπει νά 'μαστε, ὅσο πιὸ γρήγορα μπορούμε, στοὺς μύλους. Ἐκεῖ θὰ περάσουμε τὴ νύχτα.

"Υστερα ἔσκυψε, ἄρπαξε τ' όπλο καὶ τὸ πρότεινε. Τὸ παιδί τὸ πῆρε ἀνόρεχτα στὰ χέρια του.

— Κάρφωσε καὶ τὴν ξιφολόγχη στὴν ἄκρη, χάρηκε ἀμέσως ὁ ἀνάπηρος.

Τὸ παιδί ὑπάκουσε. Καὶ τὸ μαχαίρι ὑψώθηκε. Καὶ τὸ μαχαίρι πάγωσέ τὸ φῶς.

— Ὁραῖα! χαμογέλασε πολὺ εὐχαριστημένος ὁ ἀνάπηρος. Καὶ τώρα, δρόμο. Καὶ προσοχή! Τὰ μάτια σου τέσσερα. Ὅπως ἡ γάτα. Ἡ παραμικρὴ χαζὴ κίνηση, θὰ 'ναι ὁ θάνατός σου.

Τὸ παιδί κίνησε, μὰ τὴν ἴδια στιγμή, σχεδὸν δυὸ θήματα πιὸ κάτω, στάθηκε. Χαμήλωσε τ' όπλο, κοίταξε τὸν ἀνάπηρο.

— Σὲ παρακαλῶ! ἱκέτευσε. Δὲν μπορῶ. Δὲν ἔχω ξανασκοτώσει.

— Εὐκαιρία, λοιπόν, νά μάθεις. "Ἄντε, φεύγα. Θὰ σοῦ χρειαστεῖ πολὺ αὐτό. Νὰ μοῦ τὸ θυμᾶσαι.

Τὸ παιδί ἔκανε μερικὰ θήματα, μὰ στάθηκε ξανά. Χόρευε μέσα του ὁ δισταγμός. "Εσφιγγε. "Εκαιγε.

— Γιατὶ νά τὸν σκοτώσουμε! εἶπε σὲ μιὰ στιγμή. Ἄφοῦ... ἀφοῦ μιὰ μέρα θὰ πεθάνει μόνος του.

— Γιὰ νά ζήσουμε μωρέ! ξέσπασε τώρα ὁ ἀνάπηρος. "Ἡ ἐμεῖς ἢ αὐτός. Διάλεξε. Καὶ γρήγορα, γιατί περνᾶ ἡ ὥρα. "Οπου νά 'ναι, θὰ 'ρθουν οἱ ἄλλοι.

— "Οχι! Δὲν μπορῶ! εἶπε σίγουρα τώρα τὸ παιδί. Θὰ πάω νά τοῦ μιλήσω.

— Θὰ σὲ σκοτώσει τὴν ἴδια στιγμή.

— "Οχι! θὰ τοῦ δείξω τὴ φανέλλα μου. Εἴμαστε κι οἱ δυὸ θρεγμένοι ἀπ' τὴ βροχή.

Καὶ κίνησε γρήγορα, χωρὶς καμιά προφύλαξη.

Ὁ ἀνάπηρος πετάχτηκε ἀμέσως ἐπάνω.

— Πρόσεξε! φώναξε κουνώντας ζωηρὰ τὸ χέρι του. Γύρνα πίσω!

"Ἦταν ἀργά. Τὸ παιδί εἶχε φτάσει στὰ μισὰ τοῦ δρόμου. Κι ἐκεῖ, τὰ θήματά του σπᾶσανε τὰ κλαδιά, σμίξανε μὲ τίς φωνές τοῦ ἀνάπηρου. Κι ἐγίνε θόρυβος μεγάλος. Γύρισε ἀμέσως ὁ σκοπός, εἶδε τὸ παιδί μὲ τ' όπλο στὰ χέρια. Καὶ φοβήθηκε, τραβήχτηκε δεξιά. Ὑψωσε τ' όπλο του, σημάδεψε, πίεσε τὴ σκανδάλη. Ὁρμησε ἡ σφαῖρα, ἔτρεξε λαχανιασμένα. Χώθηκε διαστικὰ στὸ μέτωπο τοῦ παιδιοῦ. Πήδησε τὸ αἷμα ζεστό. Χαμήλωσε γοργά, σκέπασε τὰ μάτια. Κύκλωσε τὰ χεῖλη, πέτρωσε στὸ λαιμό. Λέξη δὲν εἶπε τὸ παιδί, θογγητὸ μονάχα ἔβγαλε. Παράπονο πικρό. Ἀναλαμπὴ ἀπορίας. Καὶ σαλεύοντας, λίγο, τ' ἄδολα χέρια του, ἡούχας' ἐπάνω στὰ μουσκεμένα φύλλα τῆς ὀξυᾶς. Τὸ φῶς, ἓνα στεφάνι ἄσπρα κρίνα ἐγίνε στὸ πρόσωπό του.

ΚΥΚΛΩΜΑ ΕΠΟΧΩΝ

Πρῶτ' ἀπολαύσαμε τὴν ὀμορφιὰ τῆς γέννησης:
εἶτανε ἀνοιξη.

Κατόπιν τὰ γεννήματα μεγάλωσαν:

ἤρθε τὸ καλοκαίρι.

Δὲν ἄντεξε πολὺ τ' ἀποκορύφωμα·

πῆραν τὸν κύκλο τῆς φθορᾶς τὰ δημιουργήματα:

εἶχαμε φθινόπωρο.

Κατόπιν ἓνα - ἓνα χάθηκαν:

μπήκε χειμώνας.

Κι ἤρθε πάλι ἡ ἀνάσταση,

μέσ' ἀπὸ τὸν θάνατο καὶ τὴν ἀλλοίωση.

Ἄλλοι πρόλαβαν τὸ νέο κύκλωμα,

ἄλλους τοὺς πρόλαβε ἡ ἀποσύνθεση.

Τότε ξανάρχισ' ἡ γέννηση

κι ὅλοι μέ μιᾶς διαπίστωσαν

πὼς ἦταν καλὸ πὺ χάθηκαν λίγοι.

Ἔτσι χάρηκαν καινούργιες ζωές

καὶ τοῦτες θρῆκαν μέρος νὰ ζήσουν.

Συνεχίστηκε ἔτσι τὸ κύκλωμα.

Καὶ πάντα ὑπῆρχαν κέρδη κι' ἀπώλειες...

ΠΗΝΕΛΟΠΗ Π. ΜΑΡΝΕΛΗ

ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ

Πίστεφες στὸν γέρο

ποὺ μέ τὴν σμίλη σμίλεψε τὸ μῦθο.

Ἡ Ἰφιγένεια κάθε μέρα βάζει τὸ κεφάλι

κάτω ἀπ' τὸ μαχαίρι,

ὁ ἄνεμος ἀνοίγει τὰ πανιὰ

καὶ τὰ καράβια πᾶνε πρὸς τὴν Τροία.

Οἱ Μανάδες

πάλι αἷμα φέρνουν

στοὺς ἀμφορεῖς.

ΙΚΑΡΟΣ

Ὅταν ἀνοιξε τὰ μάτια του

κι' ἐνίωσε νὰ ὠριμάζει σ' αὐτὰ τὸ φῶς

ἔβγαλε μιὰ κραυγὴ γηοτείας

κι' ἔπεσε στὴν Ἰκαρία του.

ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟΝ ΚΑΘΡΕΦΤΗ

Ὑπάρχει κάτι ἀπ' τὸ ἀλάνθαστο σχῆμα τῆς σιωπῆς.

Κοιτάζει σὰν τὴν λυπημένην στὸ δρόμο,

τὰ σχέδια ἐγώνει πληθαίνοντας τὸ βάρος

καὶ πάντα βλέπει στὰ μάτια αἷμα.

Ὑπάρχει κάτι ἀπ' τὸν θάνατο.

Ἐπιθεβαιώνει τὸν πόνο μέ ὑπομονή,

σπάζει τὸν καθρέφτη,

μετὰ γονατίζει,

καὶ πάλι τὸν στοιχειοθετεῖ σὲ σχῆμα προσώπου.

ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΓΙΑΝΝΗ Α. ΣΑΚΕΛΛΙΩΝΑ

ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

«... Στο μισόν και πλέον αιώνα πού μᾶς χωρίζει ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ Παπαδιαμάντη, τ' ἀντιστύλια τοῦ οἰκοδομήματός του ἔπεσαν ἓνα πρὸς ἓνα. Ἡ ἀγροτική φάση πέρασε στὴ βιομηχανική, τὸ χωριὸ στὴν πολιτεία, ὁ χριστιανὸς στὸν ἄπιστο· κοινοτοπίες πού ἂν εἶχαν τὴ σημασία τοῦ ἀναπότρεπτου γιὰ τὸ πνεῦμα ὅση ἔχουν γιὰ τὴν καθημερινή μας ζωή, θὰ ἔπρεπε ἡ μορφή τοῦ Σκιαθίτη πεζογράφου μας νὰ εἶχε γίνει ἀγέρας. Δὲν ἔγινε. Μιὰ μέρα τὸ παρελθὸν θὰ μᾶς αἰφνιδιάσει μὲ τὴ δύναμη τῆς ἐπικαιρότητάς του. Δὲ θᾶχει ἀλλάξει ἐκεῖνο ἀλλὰ τὸ μυαλό μας...»

Ὁ δ υ σ σ έ α ς Ἑ λ ύ τ η ς!

Κάθε φορὰ πού, οἱ μέρες μας, θὰ χρειαστεῖ ν' ἀναφερθοῦμε σ' ὅ,τι μᾶς ἔρχεται ἀπ' τὸ παρελθὸν εἶναι ἀνάγκη νὰ κάνουμε μιὰ σειρὰ ἀπὸ διευκρινίσεις. Νὰ φροντίσουμε γιὰ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ξεκαθαρίσματα. Ν' ἀγωνιστοῦμε γιὰ ἓνα σύνολο ἀπὸ ἀποκαταστάσεις. Ἡ νεοελληνικὴ πνευματικὴ παράδοση ἔχει τόσο διαβρωθεῖ τὰ τελευταῖα 155 χρόνια στὸν τόπο μας, ἔχει συνδεθεῖ μὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἀντιδραστικὲς θεωρήσεις τοῦ δημόσιου βίου μας, ἔχει συνδυασθεῖ μὲ τὸν κόσμον τοῦ σκοταδισμοῦ, ὥστε, συχνά, ὅταν ἀναφερόμαστε σ' αὐτήν, κινδυνεύομε τὴν παρεξήγηση, ὅτι δὲν ἀνήκομε στὴν κατηγορία τῶν ἀνθρώπων πού στοχάζονται καὶ ἐπιδιώκουν τὴν πρόοδο, μὰ ἔχουν παραμείνει στὸ στάδιο τοῦ νάνου, πού δὲ λέει (καὶ πού δὲ θέλει) νὰ πάρει τὸ κανονικὸ τοῦ ὕψος. Ἀκόμα ὁ ἴδιος ὁ ὅρος «παράδοση» ἔχει παρερμηνευτεῖ (γιατὶ θεωρεῖται σὰν κάτι πού πέρασε χωρὶς ἐπιστροφή) καὶ νομίζεται σὰν ἓνα μουσειακὸ εἶδος, πού μόλις τὰ τελευταῖα χρόνια ἀρχίσαμε νὰ τὸ ἀποδεχόμαστε. Καὶ μάλιστα ὅχι ὡς κάτι πού μπορεῖ σήμερα νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πρόοδο τοῦ Τόπου, μὰ ὡς ἀντικείμενο, πού εἶχε ἀξία μεγαλύτερη στὸν καιρὸ του. Παλιότερα αὐτὴ ἡ παρεξήγηση ἔφτασε στὰ ὅρια τῆς καταστροφικῆς μανίας, σὰν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ κάτι πού ντρόπιαζε τὴν ἐποχὴ μας, ἀλλὰ κι ἐμᾶς τοὺς ἴδιους (ἀφοῦ ἀκόμα καὶ σήμερα τὴ μεγάλη παράδοση τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Τουρκοκρατίας — πού γι' αὐτὲς ἀκριβῶς πρόκειται — ποτὲς δὲν τὶς ἀποδεχθήκαμε ὡς ἀξία λόγου πολιτιστικὰ φαινέματα) καὶ γιὰ τοῦτο ἐπιδιοθήκαμε — ἰδίως τὶς τελευταῖες δεκαετίες — στὴν ὀριστικὴ τους ἐξαφάνιση, κρατώντας ἀπ' αὐτὲς ὀρισμένα μνημεῖα, πού τὰ θεωροῦμε ὡς τουριστικῶς ἐμπορεύσιμα.

Μὲ τὸν Παπαδιαμάντη (γέννημα καὶ θρέμμα αὐτῶν τῶν παραδόσεων) ἡ σειρὰ τῶν διευκρινίσεων, τῶν ἀποκαταστάσεων καὶ τῶν ξεκαθαρισμάτων, πρέπει νὰ εἶναι ἀτέλειωτη. Καὶ τοῦτο γιατί, ὅσο κι ἂν εἶναι «δοξασμένος», ἄλλο τόσο ἀνήκει στοὺς πιδὲ παρανοημένους συγγραφεῖς μας. Κι εἶναι παρα-

νοημένος τόσο απ' τούς «ὀπαδούς» του, ὅσο κι απ' τούς «ἀντιπάλους» του. Κι ἐδῶ χρειάζεται μιὰ ἐπεξήγηση: Ἕνας Τόπος σὰν τὸ δικό μας, χωρὶς ἀφετηρία πολιτιστική (καὶ πολιτική), ὅπως θὰ ἴδουμε πιὸ κάτω, καὶ — κατὰ συνέπεια — χωρὶς παράδοση δική του, κι ἕνας κόσμος πού, χωρὶς νὰ μελετᾷ, προσδέχεται ὅ,τι τοῦ σερβίρουν, δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἔχει ξεκαθαρισμένες ἀντιλήψεις γιὰ τὰ προβλήματα πού τὸν ἀφοροῦν. Γιὰ τοῦτο συχνὰ παρατηρεῖται τὸ φαινόμενο ν' ἀποδεχόμεστε ἢ νὰ ἐγκωμιάζουμε ἀκόμα πρόσωπα καὶ καταστάσεις, πού σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόψεις καὶ τὴ βιοθεωρία μας θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχαμε καταδικάσει. Καὶ ἀντίθετα ἀποδοκιμάζουμε, ἢ καταστρέφουμε ἀκόμα, πολλὰ ἀπὸ ἐκεῖνα, πού ἔπρεπε νὰ εἶχαμε ἀποδεχτεῖ καὶ διατηρήσει.

Τὸν Παπαδιαμάντη τὸν ἀποδέχτηκαν πολὺ στὸν Τόπο μας οἱ «θρησκευόμενοι». Ἄν ὅμως ἕνα μεγάλο μέρος απ' αὐτοὺς τὸν εἶχε μελετήσῃ σωστά, εἶναι βέβαιο πὼς θὰ τὸν εἶχε ἀπορρίψει. Δὲν ἀνήκει σ' ὅλους τοὺς «θρησκευόμενους» γιὰτὶ ἐθρήσκευε ἀλλιῶτικα. Δηλαδή δὲν ἐδεχόταν τὴ συνεχὴ ἀλλοίωση τῆς Ὁρθοδοξίας, πού εἶχε (καὶ ἔχει) ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις ὑποταχτεῖ στὸ δυτικὸ εὐσεβισμό, κάτι πού ἀπόρριπτε ἡ δική του Ὁρθόδοξη εὐλάβεια². Καὶ τοῦτον τὸ δυτικὸ τρόπο σκέψης καὶ ἀναφορᾶς τὸν ἀπόρριπτε καὶ στὸν κοινωνικό μας βίο. Γιὰτὶ ἤθελε νὰ εἶναι γνήσιος. Καὶ κάτι περισσότερο. Ἐπίστευε ὅτι ἐτοῦτος ὁ Τόπος εἶχε (καὶ δυστυχῶς ἔχει ἀκόμα) ἀνάγκη ἀπὸ μιὰν ἀφετηρία. Πολιτιστικὴ καὶ συνεπῶς πολιτική. Καὶ τούτῃ ἡ ἀφετηρία εἶναι ἡ ἴδια ἡ γῆ μας. Μὲ τὸ δικό της πρόσωπο, τὶς δικές της δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ τὶς ἀδυναμίες της. Ἀκόμα καὶ τὶς ἰδιορρυθμίες της. Τῇ θρησκευτικῇ ποίησιν, τὰ ἦθη, τὴ φύση της.

Μερικοὶ απ' τοὺς κριτές του (οἱ «προοδευτικοί») θέλησαν νὰ τὸν τοποθετήσουν σὲ κάποια (πολιτικὴ ἢ κοινωνικὴ) παράταξη. Καὶ μάλιστα μὲ φράγκικα κριτήρια. Ἀναρωπιέται ὁ Γ. Βαλέτας, ἂν ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι προοδευτικὸς ἢ συντηρητικὸς. Καὶ μόνο ν' ἀναρωτηθοῦμε γι' αὐτό, βρισκόμαστε ἔξω απ' τὸ κλίμα του. Τὸ κλίμα τῆς Ὁρθόδοξης πίστεως τοῦ πού δὲ δέ-

2. Οἱ ρίζες τοῦ εὐσεβισμοῦ καὶ τῆς ἠθικολογίας στὸ Βυζάντιο βρίσκονται στὸ κίνημα τῆς Εἰκονομαχίας (8ος αἰώνας μ.Χ.). Στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας διάφορες ὀργανωσιακὲς προσπάθειες ἐπιχείρησαν νὰ διορθώσουν τὰ (ἀληθινὰ) ἄθλια ἐκκλησιαστικά μας πράγματα μὲ τὴν ἴδιαν ἀποτυχημένη μέθοδο τῆς ἠθικολογίας καὶ μακρυνὰ απ' τὴν Ἐκκλησία. Καὶ γι' αὐτοὺς ἰσχύει ὁ λόγος τοῦ Παπαδιαμάντη στοὺς «Χυλαιοσχώρηδες»: «... Ἡ ἠθικὴ δὲν εἶναι ἐπάγγελμα καὶ ὅστις ὡς ἐπάγγελμα θέλει νὰ τὴν μετέλθῃ πλανᾶται οἰκτρῶς...». Πιὸ κατηγορηματικὸς γιὰ τὸ ἐπάγγελμα τῆς ἠθικολογίας καὶ τὶς ξενόφερτες ὀργανωσιακὲς προσπάθειες, πού ἀλλοίωναν κι αὐτὲς τὸ πνεῦμα τῆς Ὁρθοδοξίας, εἶναι ὁ Παπαδιαμάντης στὸ διήγημά του, πού ἔχει τὸν τίτλο ὁ «Διδάχος» (βλ. Ἀλ. Παπαδιαμάντη ὅπ. π.π. τόμος 1ος σελ. 383): «Ἀνάμεσα εἰς τὰ τόσα νεοπλάσματα τῶν ποιητικῶν συλλόγων, κοντὰ εἰς διαφόρους Ἀναστάσεις, Ἀναμορφώσεις, Ἀναγεννήσεις, Ἀναζυμώσεις καὶ Ἀναπλάσεις, τὰς ἐπαγγελλομένους τὴν διόρθωσιν — ἐπειδὴ μεταξὺ ὧν τῶν ἐπαγγελμάτων, εἰς ὅλον τὸ Γένος, περνᾷ ἐξόχως τὸ ἐπάγγελμα τῆς θρησκείας, καθὼς καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ — ἐδοκίμασε καὶ ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Θεόδωρος Χρυσοβουλίδης, νὰ συστήσῃ καὶ αὐτὸς ἕνα σύλλογον. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐχηρμάτισε πρὸς καιρὸν μέλος εἰς ὅλους τοὺς ὡς ἄνω ρηθέντας συλλόγους καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους ἀκόμη, πλὴν δὲν ἠδδοκίμησεν. Ἡ «μπογιά του δὲν περνοῦσε», καθὼς εἶπεν ἀδιάκριτος φίλος του...».

χεται τέτοιες μάταιες διακρίσεις. Ὁ Παπαδιαμάντης δὲν ἀνήκει οὔτε στοὺς προοδευτικούς, πού τὸν κατὰταξε ὁ Βαλέτας, οὔτε στοὺς συντηρητικούς ἢ τοὺς ἀντιδραστικούς, πού τὸν κατὰταξαν ἄλλοι. «Εἶναι, ὅπως ὀρθὰ παρατηρεῖ ὁ Θ. Ἀθανασιάδης—Νόβας, μεταβυζαντινός, ἀπόγονος τοῦ 21, νεοχριστιανός καὶ νεοελληνας...»³ Κι αὐτὸ τὰ λέει ὅλα. Δηλαδή οἱ προοδευτικοὶ δὲν ἐκτάλαβαν ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι μιὰ προσωπικότητα σφαιρική, πού μπορεῖ νὰ γίνει κατανοητὴ μόνο μέσα σὲ μιὰ «κοινωνία προσώπων».

Ἄλλοι κριτές του τὸν παρανόησαν καὶ τότε κατηγόρησαν γι' ἀντιδραστικό, γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἦταν θρησκευόμενος (ἔστω κι ἂν αὐτοὶ ἦταν μαρξιστές, κι ἔστω ἂν καὶ κατὰ τὸ μαρξισμό τὸ νὰ εἶναι κανεὶς θρησκευόμενος δὲν σημαίνει ἀναγκαῖα πὼς εἶναι καὶ ἀντιδραστικός)⁴. Γράφει γιὰ τοῦτο ὁ Θ. Ἀθανασιάδης—Νόβας, ἕνας ἀπ' τοὺς λίγους πού τὸν κατανόησαν οὐσιαστικά: «... Σήμερα ὑπάρχουν δυὸ κόσμοι στὸν κόσμο μας. Ἡ Θρησκεία καὶ ὁ μαρξισμός. Ὁ Παπαδιαμάντης ἦταν μὲ τὴ θρησκεία. Καὶ ἐναντίον τοῦ μαρξισμοῦ; Ἴσως οὔτε τὸν ἤξερε. Πάντως τὸν ἀγνόησε. Στὴν ἐποχὴ του δὲν ὑπῆρχε ἐδῶ οὔτε ὡς ἀπλὸς ὄρος. Καὶ ὅμως ἐπιστήμονες ἄνθρωποι κρίνοντας εὐκόλα ἐκ τῶν ὑστέρων, τοῦ ἀρνοῦνται πνευματικὸ μεγαλεῖο ἀκριβῶς γιὰτὶ δὲν ἦταν μαρξιστής. Μαρξιστής avant la lettre; αὐτὸ εἶναι ἕνας ἱστορικὸς παραλογισμός...»⁵. Καὶ παρακάτω συνεχίζει: «... Ἀλλὰ πέρα ἀπ' τὴν ἀνιστόρητη τύφλα τῶν κριτῶν τοῦ ἐγὼ θ' ἀπαντοῦσα ὡς ἐξῆς: Γιὰτὶ δὲν εἶναι μαρξιστής ὁ Παπαδιαμάντης; — Ἔτσι ἤθελε. Φανταστεῖτε νὰ δικαιοῦνται νὰ εἶναι μαρξιστές οἱ ἀνώνυμοι κι οἱ ἀσήμαντοι καὶ νὰ μὴ δικαιοῦται νὰ μὴν εἶναι μαρξιστής ἕνας Παπαδιαμάντης! Ἀλλὰ ἦταν ἀνάγκη νὰ εἶναι κάτι ὑπὲρ ἢ κατὰ; Ἦταν Παπαδιαμάντης καὶ φτάνει...»⁶.

Ὁ ἴδιος θὰ μᾶς μιλήσει γιὰ τοῦτο ἀπερίφραστα, ἔστω κι ἂν θὰ βρισκόταν κάποιος (καὶ βρέθηκε ὁ Βαλέτας), νὰ τὸν κατηγορήσει, ὅτι εἶχε μεγάλη ἰδέα γιὰ τὸν ἑαυτό του⁷. Κάποτε ὁ Καμπούρογλου, ἀφοῦ ἔγραψε ὅτι ἦταν «λεπτολόγος παρατηρητής, βαθὺς ἐρευνητής καὶ ιδιόρρυθμος στὴ γλώσσα», τὸν παρόμοιασε μὲ τὸν Πόε καὶ τὸν Ντίκενς. Ὁ Παπαδιαμάντης ξεσπάθωσε καὶ δείχνοντας ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν ἀνάγκη μιᾶς ἀληθινῆς αὐτογνωσίας καὶ μιᾶς γνήσιας ἐθνικῆς φυσιογνωμίας (πού ἔλειπε στὸν καιρὸ του καὶ μᾶς λείπει πότερο σήμερα) ἔγραψε: «... Ἀλλὰ ἐγὼ σοὶ λέγω, ὅτι δὲν ὁμοιάζω οὔτε μὲ τὸν Πόε οὔτε μὲ τὸν Δίκενς, οὔτε μὲ τὸ Σαίκσπηρ, οὔτε μὲ τὸν Βερανζέ. Ὅμοιάζω μὲ τὸν ἐ α υ τ ὅ ν μ ο υ. Τοῦτο δὲν ἀρκεῖ;»⁸. Ὁ Βαλέτας δὲν ἐπρόσεξε, ἴσως, πόσο ἐβασάνιζαν τὸν Παπαδιαμάντη οἱ συνεχεῖς ἀλλοιώσεις τοῦ προσώπου τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ.

Εἶπαν πολλοὶ ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι ἐθνικός μας πεζογράφος. Ἀλλά, ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ ὄρος «ἐθνικός» ἔχει τόσο παρεξηγηθεῖ στὸν Τόπο μας, ὥστε γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα στὴ νεώτερη ἱστορία μας, νὰ ἐννοοῦμε μ' αὐτὸν (καὶ σήμερα ἀκόμη) μιὰν ὀρισμένη (κοινωνική) τάξη καὶ μιὰ συγ-

3. Βλ. Θέμον Ἀθανασιάδης - Νόβα «ΗΡΩΕΣ» - Ἀθήνα 1969, σελ. 51.

4. Βλ. παρακάτω.

5. Βλ. Θ. Ἀθανασιάδης - Νόβα ὅπ. π.π. σελ. 58.

6. Βλ. Θ. Ἀθανασιάδης - Νόβα ὅπ. π.π. σελ. 58.

7. Βλ. Ἀλ. Παπαδιαμάντη ΑΠΑΝΤΑ - ἐπιμέλεια Γ. Βαλέτα, τόμος 1ος, σελ. μ' εἰσαγωγῆς.

8. Βλ. Ἀλ. Παπαδιαμάντη ὅπ. π.π. τόμος 1ος, σελ. μ' εἰσαγωγῆς καὶ τόμος 5ος, σελ. 208.

κεκριμένη (κομματική) παράταξη. "Αν ὅμως αὐτοὶ ποὺ ἀνήκουν στὴν ὀρισμένη (κοινωνική) τάξη καὶ στὴ συγκεκριμένη (κομματική) παράταξη ἔκαμαν τὸν κόπο νὰ τὸν μελετήσουν, θὰ τὸν ἀποκήρυσσαν. Θὰ τὸν ἀποκήρυσσαν, ἂν, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, ἐδιάβαζαν νὰ τοὺς πετάει κατὰμουτρα τὸν πύραυλό του: «... Ὁ Χριστὸς εἶπε: Οὐ δύνασθε Θεῷ λατρεύειν καὶ Μαμωνᾶ. Διὰτί, συνεχίζει, δὲν ἔλαβεν ὡς ὅρον ἀντιθέσεως ἄλλο τι βαρβαρικὸ εἶδωλον; Διὰτί δὲν εἶπε Θεῷ καὶ Μολῶχ, Θεῷ καὶ Ἀσταρῶθ ἢ Θεῷ καὶ Βάαλ; Διότι ὁ Μαμωνᾶς εἶναι ὁ ἰσχυρὸς, ὁ κραταιότερος, ὅστις ὑποτάσσει καὶ τὸν Μολῶχ καὶ τὸν Ἀσταρῶθ καὶ τὸν Βάαλ. Ἡ πλουτοκρατία ἦτο, εἶναι καὶ θὰ εἶναι ὁ μόνιμος ἄρχων τοῦ κόσμου, ὁ διαρκὲς Ἀντίχριστος. Αὐτὴ γεννᾷ τὴν ἀδικίαν, αὐτὴ τρέφει τὴν κακουργίαν, αὐτὴ φθείρει τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχὰς. Αὐτὴ προάγει τὴν κοινωνικὴν σηπεδόνα. Αὐτὴ καταστρέφει κοινωνίας νεοπαγεῖς...»⁹.

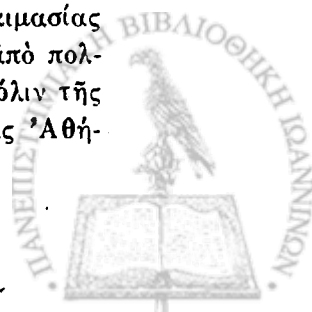
Θὰ τὸν ἀποκήρυσσαν ἀκόμα διαβάζοντας καὶ τὸ διήγημά του τὰ «Βενέτικα», ποὺ τὸ διαπερνάει ἡ λεπτὴ εἰρωνία καὶ ὁ σαρκασμὸς του γιὰ τὴν περίφημη στὸν καιρὸ του «μεγάλῃ ἰδέα». Καὶ τοῦτο ὄχι γιὰτί δὲν ἤθελε, ἢ δὲν ἐπίστευε, τὴν ἐθνικὴ μας ἀποκατάσταση, μὰ ἀντίθετα γιὰτί τὴν ἤθελε πρὸ οὐσιαστικῆ, τὴν ἐγύρευε ὡσὺν ἀποτέλεσμα ἀληθινῆς ὠριμότητος γιὰ τὴν ὀρ-

9. Βλ. Ἀλ. Παπαδιαμάντη ὅπ. π.π. τόμος 2ος σελ. 54, στὸ διήγημα «Οἱ Χαλασοχώρηδες». Ἡ κριτικὴ στάση τοῦ Παπαδιαμάντη ἀπέναντι στὰ προβλήματα τοῦ καιροῦ του φανερώνεται ἐδῶ σ' ὅλο της τὸ βάθος. Ἔχομε στὸ κείμενο αὐτὸ τὴ μεταφυσικὴ καὶ στὴ συνέχεια τὴν κοινωνικὴ καταδίκη τῆς πλουτοκρατίας. Καὶ τούτῃ ἡ καταδίκη εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς χριστιανικῆς (σωστώτερα τῆς Ὁρθόδοξης) πίστεως του, ὅπου σ' αὐτὴν γίνεται ἡ σύζευξη τῆς ἱστορίας καὶ τῆς αἰωνιότητος, τῆς φύσης καὶ τῆς μεταφυσικῆς. Ὅμως ἐδῶ ἔχομε καὶ μιὰν εἰδικώτερη θεώρηση τοῦ προβλήματος τῆς ἐποχῆς του. Ὁ Παπαδιαμάντης ἐκατάλαβε, ὅσο λίγοι στὸν καιρὸ του, ποίος ἦταν ὁ ρόλος τῆς (μεγαλο)ἀστικῆς τάξης. Ἐκατάλαβε ὅτι αὐτὴ μὲ τὸν πιθηκισμό της (ὅπως καὶ μὲ τὸν πλοῦτο της) ὀδήγησε τὴ χώρα στὴν ὀριστικὴ πολιτιστικὴ καὶ πολιτικὴ ἀλλοτριώση. Μετὰ τὸν δικὸ της ἐκμαυλισμὸ ἐπροχωρήσαμε στὸν ἐκμαυλισμὸ καὶ ἄλλων κοινωνικῶν στρωμάτων.

Μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ «διαρκὲς Ἀντίχριστος» ἔχω τὴ γνώμη, ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης κάνει ἓνα σχῆμα λόγου (σχῆμα ὑπερβολῆς) γιὰ νὰ τονίσῃ ἰδιαίτερα τὸν κίνδυνο, ἀλλὰ καὶ τὴ διάρκεια ποὺ πρέπει νᾶχει ἡ ἀγρύπνια τῶν συνειδήσεων.

Βλ. γιὰ τὸ θέμα ἐτοῦτο καὶ Κ. Μπαστιᾶ «Παπαδιαμάντης» - Ἀθήνα 1974 καὶ ἰδίως στὸ κεφάλαιο ἡ «Μεταφυσικὴ τῆς πενίας», σελ. 100—123. Ταυτισμένος μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Παπαδιαμάντη ὁ Μπαστιᾶς μᾶς δίνει τὴν κατάφαση τῆς φτώχειας μ' ἓνα τρόπο ἐντελῶς ἀντίθετο μ' ἐκεῖνον ποὺ ἐκφράζονται οἱ «προοδευτικοί». Ὑπάρχει, διδάσκει ὁ Μπαστιᾶς, ἓνας μυστικὸς δεσμὸς μεταξὺ φτώχειας καὶ λευτεριᾶς. Ἀλλὰ ποιᾶς φτώχειας; Ὁχι ὅπωςδὴποτε ἐκείνης ποὺ ζητᾷ νὰ πλουτίσῃ. Ἀντίθετα, συνεχίζει, οἱ «προοδευτικοί» καταφρονήσανε τὸ φτωχό, γιὰτί τὸν εἶδαν σὰν ὑπόσταση ποσοτικῆ. Μὲ ποσοτικὰ κριτήρια ὁ φτωχὸς διαγράφτηκε σὰν προσωπικότητα καὶ ἔγινε μᾶζα ἀγωνιστικὴ, ἀνώνυμη, ἀπρόσωπη, πλημμυρίδα κατὰστροφικὴ καὶ ἰσοπεδωτικὴ.

Ἔτσι ὅπως εἶχε ἀρχίσει νὰ μεταβάλλεται καὶ ὁ νεοέλληνας πρῶτα τῆς Ἀθήνας (καὶ πολὺ ἀργότερα καὶ τῆς Σκιάθου), ποὺ μᾶς τὸν δίνει σὲ μιὰν αἰχμὴ τοῦ διηγήματος «Νεκρὰνθεμα εἰς τὴν μνήμην των» (βλ. Ἀλ. Παπαδιαμάντη ὅπ. π.π. τόμος 1ος σελ. 457: «... Φεῦ! τίς μοι δώσει ὕδωρ καὶ δάκρυα; Ἀπὸ τὸν τόπον ἐκεῖνον τῆς δοκιμασίας καὶ τὸν τόπον τῆς μικρᾶς ἀναψυχῆς, ἦλθα εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης — ὅπου ἀπὸ πολλοῦ σύρω τὸν σταυρόν μου, μὴ ἔχων πλέον δυνάμεις νὰ τὸν βαστάζω — εἰς τὴν πόλιν τῆς δουλοπαροικίας καὶ τῶν πλουτοκρατῶν. Ἐφθασα εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν 28 Ὀκτωβρίου...»).

γάνωση τῶν θεσμῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξή τους, τὴν ἀποζητοῦσε στὴν ὀριστικὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Τόπου μας, πού, καὶ κατὰ τὴν ἀποψή του, δὲν εἶχε τουλάχιστον ὡς τις μέρες του — συντελεστεῖ. Θὰ γράψει ἀνάμεσα στ' ἄλλα: Εἰς οἰωνὸς ἄριστος. Ἀλλὰ τίς ἔβαλεν εἰς πρᾶξιν τὸν λόγον τοῦ θειοτάτου ποιητοῦ; Ἐκ τῆς παρούσης ἡμῶν γενεᾶς τίς ἡμύνθη περὶ πατρὸς; Ἡμύνθησαν περὶ πατρὸς οἱ ἄστοργοι πολιτικοί, οἱ ἐκ περιτροπῆς μητρυιοὶ τοῦ ταλαιπώρου καὶ ὠρφανισμένου Γένους; τοῦ «στειρεύοντος πρὶν καὶ ἡτεκνωμένου δεινῶς σήμερον»; Ἀμυνα περὶ πατρὸς δὲν εἶναι αἱ σπασμωδικαί, κακομελέτητοι καὶ κακοσύντακτοι ἐπιστρατεῖαι, οὐδὲ τὰ σκωριασμένης ἐπιδεικτικότητος θωρηκτά. Ἀμυνα περὶ πατρὸς θὰ ἦτο ἡ εὐσυνείδητος λειτουργία τῶν θεσμῶν, ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή, ἡ χρηστὴ διοίκησις, ἡ καταπολέμησις τοῦ ξένου ὕλισμοῦ καὶ πιθηκισμοῦ, τοῦ διαφθείροντος τὸ φρόνημα καὶ ἐκφυλίσαντος σήμερον τὸ ἔθνος καὶ ἡ πρόληψις τῆς χρεωκοπίας. Τίς ἡμύνθη περὶ πατρὸς καὶ τί πταίει ἡ γλαυξ ἡ θρηνοῦσα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων; πταίουν οἱ πλάσαντες τὰ ἐρείπια καὶ τὰ ἐρείπια τὰ ἔπλασαν οἱ ἀνίκανοι κυβερνῆται τῆς Ἑλλάδος...»¹¹.

Μήπως ἄραγε ἐτοῦτες οἱ διαπιστώσεις τοῦ Παπαδιαμάντη γιὰ τὴ λειτουργία τῶν θεσμῶν, τίς ξένες ἐπιδράσεις, τὴ (μόνιμη σχεδὸν) πολιτικὴ κρίση τοῦ Τόπου μας καὶ (προπαντὸς) τὸν πιθηκισμό μας, πὺδ σημαίνει ἐθελοντικὴ προσχώρηση στὸν ἐχθρὸ καὶ ἐθελοντικὴ ἐπίσης ἀλλοτριώσις, δὲν εἶναι πραγματικότητες, πὺδ ἰσχύουν (καὶ μᾶς ταλαιπωροῦν) περισσότερο σήμερα (παρὰ τίς στιγμιαίες ἐξάρσεις μας) κι ἔτσι μὲ τὸ λόγο του γίνεται ὁδηγητὴς ὄχι μονάχα τῆς δικῆς του ἐποχῆς, ἔστω κι ἂν οὔτε ἡ δική του, οὔτε οἱ ἐπόμενες γενιὲς τὸν κατανόησαν ὅσο ἄξιζε (δηλαδὴ δὲν ἐκατανόησαν τίς προειδοποιήσεις του) ἢ (σωστότερα) ὅσο ὁ Τόπος εἶχε ἀνάγκη;

Μόνον ἔτσι ὁ Παπαδιαμάντης γίνεται ἐθνικὸς μὲ τὴν πιδ πλατεῖα ἔννοια τοῦ ὄρου.

Ἕνας ἀπ' αὐτοὺς πὺδ τοῦ ἀρνιοῦνταν τὴν πρωτοπορεία (τὴν πνευματικὴ καὶ τὴν ἐθνικὴ, εἶναι καὶ ὁ ἱστορικὸς Γιάννης Κορδάτος. Στὸ βιβλίον του «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας» διαβάζομε κοντὰ στ' ἄλλα: «...Ὅπως εἶπαμε ὁ Παπαδιαμάντης εἶχε ταλέντο. Ἄν ὅμως δούλευε τὰ γραφτά του, τὸ ἔργο του θὰ εἶχε μεγαλύτερη λογοτεχνικὴ ἀξία. Ὡστόσο ὁ Παπαδιαμάντης δὲν εἶχε ἀγωνιστικὸ παλμό. Δὲν ἦταν πρωτοπόρος ἀλλὰ οὐραγός. Παρ' ὅλο τὸ ταλέντο του ἡ αἰσθητικὴ του προσφορά εἶναι ἀρνητικὴ καὶ ὄχι θετικὴ, γιὰ τὴ νοσταλγοῦσε τὸ παρελθόν καὶ μάλιστα τὸ παρελθόν πὺδ μύριζε λιβάνι. Δὲν ἔβλεπε τὰ προβλήματα. Δὲν εἶδε τὸ νέο φῶς, πὺδ ἔλαμψε στὴν Ἑλλάδα εἴτε σὰν ἐπιστήμη, εἴτε σὰν βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη, εἴτε σὰν γλωσσικὸ ζήτημα, εἴτε σὰν ἀγροτικὰ ἢ ἐργατικὰ κινήματα. Σ' ὅλη του τὴ ζωὴ ἔβλεπε τὴν πραγματικότητά μὲ θαμπὰ γυαλιά, γιὰ τὴ ἦταν μυστικιστὴς καὶ θρησκοκόληπτος...»¹².

Ὁ Κορδάτος, ὅπως καὶ ἄλλοι ἀπ' τοὺς μαρξιστὲς τῆς γενιᾶς τοῦ¹³, εἶδε

10. Βλ. Ἀλ. Παπαδιαμάντη ὅπ. π.π. τόμος 1ος, σελ. 487.

11. Βλ. Ἀλ. Παπαδιαμάντη ὅπ. π.π. τόμος 5ος, σελ. 216 τὸ ἄρθρον του «Εἰς οἰωνός».

12. Βλ. Γιάννη Κορδάτου «Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας», Ἀθήνα 1962, τόμος 1ος, σελ. 337.

13. Ἡ γενιά τοῦ Κορδάτου ἀποτελεῖ τὴν πρωτοπορίαν τῆς μαρξιστικῆς σχέσης στὴν Ἑλλάδα. Εἶναι λοιπὸν φυσικὸ νὰ ἔχει — κοντὰ στ' ἄλλα — κι ἓνα ἀκόμη ἐλάττωμα. Τὴ νοστορπία τοῦ νεοφώτιστου. Καὶ συνεπῶς τὸ φανατισμὸ καὶ τὸ δογματισμὸ του. Θαρρῶ ὅτι πολλὰς ἀπ' τίς μάταιες συχνὰ περιπέτειες τῆς Ἑλληνικῆς ἀριστερᾶς (ἀλλὰ καὶ τοῦ Τό-

τόσο κοντόφθαλμα όχι μόνο τὸ πρόβλημα «Παπαδιαμάντης» ὅσο τὸ νεοελληνικὸ πρόβλημα. Καὶ — κατὰ συνέπεια — εἶδε ἀνάποδα καὶ τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἀντὶ νὰ ἐπιχειρήσει τὴν ἐρμηνεία καὶ τὴν ἀνάλυση τῶν ἐθνικῶν καὶ κοινωνικῶν προβλημάτων μὲ βάση τὶς θεωρίες του, ἀνάλωσε τὶς προσπάθειές του, νὰ προσαρμόσει τὰ γεγονότα στὴ θεωρία, πνιγμένος (θεληματικά ἢ ἀθέλητα) σὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ σχήματα δῆθεν προοδευτικά, ὑποταγμένος σ' ἕναν φορμαλισμό, ποὺ δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὸν Τόπο ἐτοῦτο, τὶς ἀνάγκες του, τὶς ἐλπίδες του, τὶς ἀπογοητεύσεις του. Εἶδε τὰ προβλήματα μ' ἕναν τρόπο, ποὺ ἐμπόδιζε (κι ἐμποδίζει σήμερα γιὰ περισσότερους λόγους) τὸ ὄραμα μιᾶς ἀλλαγῆς καὶ μιᾶς ἀνανέωσης μέσα ἀπ' τὰ ρωμέϊκα πρότυπα βίου καὶ ζωῆς. Καὶ γιὰ τὸ λόγο ἐτοῦτο — γράφοντας καὶ γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη — ἀλλοίωσε τὰ γεγονότα¹⁴. Καὶ εἶδε, ὅπως ἦταν φυσικό, τὴν ὅλη πορεία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ σκοπιὰ ἀντιδραστική. Δὲν μπόρεσε νὰ δεῖ τὴ σημασία ποὺ εἶχε γιὰ τὸν Τόπο ἡ πολιτιστικὴ του ἀλλοτρίωση. Δὲν κατάφερε νὰ ἰδεῖ αὐτὴν τὴν πολιτιστικὴ ἀλλοτρίωση ἔστω καὶ σὰν προέκταση τῆς οἰκονομικῆς, θεωρώντας φῶς ὅ,τι ἐτύφλωνε (κυριολεκτικὰ καὶ μεταφορικὰ) τὸ νεαρὸ ἐλληνικὸ κρατίδιο: Τὸ πνεῦμα τῆς ἐθελοντικῆς του ὑποταγῆς, ποὺ ξεκινοῦσε ἀπ' τὴν πολιτική, τὴν οἰκονομικὴ καὶ τὴν πνευματικὴ ἡγεσία τοῦ Τόπου, γιὰ νὰ διαβρώσει μὲ τὸν καιρὸ τὴν βάση τῆς κοινωνίας μας. Ὅλα αὐτὰ ποὺ ἐδιαβάσαμε ἀπ' τὸ βιβλίον του γιὰ τὴ «βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη», τὴν «ἐπιστήμη», τὸ «γλωσσικὸ ζήτημα» τὰ «κινήματα» τοῦ τόπου μας, καὶ ποὺ δὲν τὰ εἶδε — λέει — ὁ Παπαδιαμάντης, ἀποτελοῦσαν, ὅπως σωστὰ παρατηρήθηκε ἀπὸ μεταγενέστερους συγγραφεῖς¹⁵, τὴ συνέχιση τῆς πορείας μας πρὸς τὴν ὁλοκληρωτικὴ ἀλλοτρίωση, ποὺ σημαίνει — στὴν περίπτωσή μας — ὅχι μιὰ ζωὴ προσφορᾶς συνέπεια τῆς ἀγάπης μας γιὰ τὸν ἄλλον, μὰ παραχώρηση πρὸς τὰ πράγματα καὶ τὰ γεγονότα δηλαδὴ ὑποταγῇ. Κι αὐτὴ ἡ ἀλλοτρίωση ἀρχίζει ἀπὸ παλαιά, παίρνει ὅμως ἕνα συγκεκριμένο πρόσωπο ἀπ' τὸν καιρὸ τοῦ Καποδίστρια καὶ πρὸς πολλὸ ἀπ' τὸν καιρὸ τῆς Βαυαροκρατίας. Τόσο μάλιστα ποὺ ἕνας σύγχρονος θεολόγος¹⁶ νὰ θεωρεῖ τὴ Βαυαροκρατία ὡς μιὰ ἀπ' τὶς τρεῖς μεγάλες συμφορὲς

που), γιὰ τὶς ὁποῖες μιλοῦν σήμερα καὶ οἱ λεγόμενοι «ἀναθεωρητές», εἶναι ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ δογματικοῦ καὶ σχηματικοῦ τρόπου ἀντιμετώπισης τῶν προβλημάτων τοῦ Τόπου. Κι αὐτὲς οἱ μάταιες συχνὰ περιπέτειες — ἀποτέλεσμα ἔλλειψης φωτισμοῦ καὶ (κυρίως) ἐθνικῆς ἀφετηρίας — ἦσαν γενικότερα καὶ περιπέτειες τοῦ νεώτερου Ἑλληνισμοῦ, ποὺ ἀποδέχτηκε σιγά - σιγά ἀδιαμαρτύρητα καὶ πολλὰς φορὲς θεληματικά, ἀναζητώντας μιὰ ψεύτικη προοδευτικότητα (ξεκινώντας ἀπ' τὴν ἡγεσία καὶ καταλήγοντας στὴ βάση), τὴν πολιτιστικὴ του ἀλλοτρίωση. Τοῦτα βέβαια δὲ σημαίνουν, ὅτι ἡ ἐλληνικὴ ἀριστερὰ δὲν εὐτύχησε, νὰ ἔχει τὸν ἴδιο καιρὸ ἀξιόλογους θεωρητικούς. Ὅμως αὐτοὶ δὲν ἀπέτελεσαν καὶ τότε καὶ δὲν ἀποτελοῦν καὶ σήμερα τὰ «ἱερά της τέρας».

14. Κοινὴ διαπίστωση, γράφει ὁ Δ. Ἀγραφιῶτης, εἶναι πῶς μὲ τὰ νέα δεδομένα ἡ ἐργασία τοῦ Γιάννη Κορδάτου «Ἱστορία τῆς ἐπαρχίας Βόλου καὶ Ἀγιάς» - Ἀθήνα 1960 δὲν ἀνταποκρίνεται πιά στὴν ἀλήθεια. Ὁ Κορδάτος συγκέντρωσε ἕναν ἀρκετὰ μεγάλον ἀριθμὸ στοιχείων δημοσιευμένων, μὰ μὲ τὴ μεροληπτικὴ του τοποθέτηση ἀλέναντι σὲ καταστάσεις καὶ πρόσωπα καὶ ἀκόμα μὲ τὶς ὅχι λίγες ἱστορικὲς ἀνακρίβειες σχετικὰ μὲ τὴν περιοχὴ Ἀγιάς, ἔδωσε μιὰ, λίγο - πολύ, ἄδικη εἰκόνα γιὰ τὸ ἱστορικὸ τῆς πρόσωπο». Βλ. Δ. Ἀγραφιῶτη «Ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Ἀγιάς» - Ἀνάτυπο ἀπ' τὸ περιοδικὸ «Θεσσαλικὴ Ἑστία» - Λάρισα 1977.

15. Βλ. στὰ ἔργα τῶν Φ. Κόντογλου, Χρ. Γιανναρᾶ, Philip Sherrand κ.ἄ.

16. Ὁ Χρ. Γιανναρᾶς. Βλ. «Τίμιοι μὲ τὴν Ὁρθοδοξία» - Ἀθήνα 1968 σελ. 37. Στὸ βιβλίον

πού βρήκαν τὸν Τόπο μας (μαζὺ μὲ τὴν Ἀλωση καὶ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφή). Οὔτε ἡ κεφαλαιοκρατία τῆς ἐποχῆς τοῦ Παπαδιαμάντη (μεταπρατική στὸ σύνολό της καὶ ἀντιπατριωτικὴ στὸ μεγαλύτερο μέρος της, ἔτοιμη ἀπὸ τότε νὰ πιθηκίσει), οὔτε ἡ ἐπιστήμη, ἀνύπαρκτη καὶ σὲς μέρες μας ἀκόμη, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουν προϋποθέσεις γιὰ ἔρευνα, οὔτε τὰ διάφορα κινήματα τῆς ἐποχῆς ἀποτελοῦν ἐστίες φωτός, πού ἔλαμψε δῆθεν στὸν Τόπο μας στὰ χρόνια τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἀντίθετα ὅλα ἐτοῦτα ἀποτέλεσαν τὲς δυνάμεις ἐκεῖνες, πού τὸν ὁδήγησαν ὀριστικὰ στὸ ἄρμα τῶν «προστατίδων δυνάμεων»¹⁷. Θὰ ὑπενθυμίσω στὸν ἀναγνώστη τὴν ἐξέλιξη τῶν ἀγροτικῶν μας κινήματων, πού στὰ ἀμέσως μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Παπαδιαμάντη χρόνια εἶχαν μιὰ δραματικὴ γιὰ τὸν Τόπο μας ἐξέλιξη καὶ συνέχεια. Ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν κολλήγων — ὅχι ἀπλὰ δικαιολογημένος μὰ ἀναγκαῖος γιὰ τὴν ἀνανέωση τῆς ἑλληνικῆς γεωργίας — ὁδήγησε στὴ νόθα καὶ ἀπαράδεκτη λύση τῆς διάλυσης τοῦ τοιφλικιοῦ. Τοῦτο εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ μετατόπιση τῆς δουλείας τους: πέφτουν στὰ χέρια τοῦ τοκογλύφου καθὼς λυτρώνονται ἀπ' τὴ δουλειὰ τοῦ γαιοκτήμονα, ἐνῶ ἡ ἀγροτικὴ μας ἀνάπτυξη καθυστερεῖ τουλάχιστον ἐξήντα χρόνια. Σ' αὐτὴν τὴν περίοδο τῶν κινήματων ἐπάλεψαν δυὸ τάσεις. Οἱ ἑλληνοκεντρικοὶ καὶ οἱ φραγκοσπουδαγμένοι. Οἱ πρῶτοι μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Κώστα Καραβίδα¹⁸ καὶ τὸ Δημοσθένη Δανιηλίδη¹⁹, ἐγύρεψαν νὰ μὴ διαλυθεῖ τὸ τοιφλίκι, μὰ ν' ἀποτελέσει θεσμὸ συλλογικῆς καλλιέργειας, πού, μὲ ταυτόχρονη καὶ παράλληλη δημιουργία θεσμῶν μὲ σκοπὸ τὴν ἐξασφάλιση τοπικῶν πόρων, θὰ ἐβοηθοῦσε ἀποτελεσματικὰ τὴν οἰκονομικὴ, τὴν κοινωνικὴ καὶ τὴν πολιτιστικὴ πρόοδο τῆς ἑλληνικῆς ἐπαρχίας. Αὐτὴ ἡ ἄποψη βρίσκει τὴ θεμελίωσή της στὴν ἀνάγκη ἀνανέωσης παλιῶν θεσμῶν στοὺς ὁποίους, ὅπως θὰ ἴδουμε στὴ συνέχεια, ἀναφερόταν κι ὁ Παπαδιαμάντης, πού εἶχε κα-

αὐτὸ διατυπώνονται πολλὲς καὶ ἐνδιαφέρουσες ἀπόψεις σχετικὲς μὲ τὴν ἀλλοίωση τοῦ θρησκευτικοῦ φρονήματος τοῦ λαοῦ μας, τόσο πού ὁ συγγραφέας νὰ διαπιστώνει, ὅτι «ὁ Θεὸς τῆς ἐθνικῆς μας παράδοσης εἶναι νεκρός».

17. Ἐκεῖνο πού δὲν ἐτονίστηκε ὅσο χρειάστηκε κι ἀπ' αὐτοὺς ἀκόμα πού παραδέχονται τὴν πραγματικότητά της πολιτικῆς μας ὑποταγῆς, εἶναι ὅτι γιὰ νὰ τὴν ἀντιμετωπίσουμε, ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ μιὰ νέα προσπάθεια γιὰ τὴ δημιουργία αὐτόνομης ἐθνικῆς ζωῆς, πού θὰ ἦταν δυνατό νὰ δώσει ἕνα σύγχρονο νόημα στὴν παράδοσή μας. Ὁ Παπαδιαμάντης ἔδειξε ἕναν ἀληθινὸ ρεαλισμὸ ἐπιχειρώντας σὰν λογοτέχνης μιὰ διερεύνηση στὸ χῶρο τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας, τῆς μόνης διδασκαλίας πού μπορεῖ, σὰν ἀσυμβίβαστη πού εἶναι, νὰ ὁδηγήσει τὸν τόπο σὲ μιὰ μορφὴ γνήσιας ἀνεξαρτησίας. Μάλιστα εἶναι πρωτόπορος, γιὰ τούτῃ τὴ διερεύνηση τὴν ἔκαμε σὲ μιὰ ἐποχὴ, πού ἡ Ἐπίσημη ἐκκλησία εἶχε ἀρχίσει ἤδη νὰ ὑποφέρει ἀπ' τὴν «κρίση τῆς προφητείας». Τὸ κακὸ εἶναι ὅτι ὅλες αὐτὲς οἱ ποιότητες ζωῆς ἔχουν τόσο παραχαραχτεῖ στὸν τόπο μας, ὥστε νὰ εἶναι τρομερὰ δύσκολο, ἂν ὅχι ἀδύνατο, νὰ κατανοήσουμε τούτῃ τὴν ἐθνικὴ μας γλώσσα.
18. Κώστας Καραβίδας (1890—1973) ποιητής, πεζογράφος, λαογράφος, κοινωνιολόγος καὶ κοινοτιστής, ἐκδότης παλιότερα τοῦ περιοδικοῦ ΚΟΙΝΟΤΗΣ. Γιὰ τὸ ἔργο του βλ. καὶ Γιάννη Ἀ. Σακελλίωνα «Κώστας Καραβίδας - ὁ γενάρχης τῆς παραδοσιακῆς κοινωνιολογίας» στὸ περιοδικὸ ΘΕΣΣΑΛΙΚΗ ΕΣΤΙΑ τεῦχος 5)1974, σελ. 557—559, ὅπου ὁ ἀναγνώστης θὰ βρεῖ κι ἕναν κατάλογο μὲ τὰ κυριώτερα ἔργα του.
19. Δημοσθένης Δανιηλίδης (1889—1972) κοινωνιολόγος, συγγραφέας πολλῶν ἔργων, πού ἀναφέρονται στὰ νεοελληνικὰ προβλήματα. Βλ. Δ. Δανιηλίδη «Ἡ Κύπρος εἶναι Ἑλληνική» - Εἰσαγωγή - σχόλια - ἐπιμέλεια Ἀντῶνη Μυστακίδη (Μεσεμβρινοῦ) - Λευκωσία 1975, ὅπου ὁ ἀναγνώστης θὰ βρεῖ τὲς σχετικὲς μὲ τὸ βίο καὶ τὸ ἔργο του ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες.

τανοήσει απόλυτα την αξία και τη σημασία τους. Δυστυχώς οί «γραικύλοι» για να χρησιμοποιήσω έναν προσφιλή σ' αυτόν όρο, ή οί «φραγκοσπουδαγμένοι» ἐνίκησαν²⁰. Καί ἔγινε αὐτὸ πὺ ἔγινε. Τὸ «φιάσκο» τῆς διάλυσης τῶν τοιφλικῶν μὲ νικημένο τὴν ἑλληνικὴ γεωργία καὶ τὴν παραπέρα πρόοδο τοῦ Τόπου.

Ἄν ὅλο αὐτὸ τὸ παρελθὸν εἶχε πράγματι λιβάνι (καὶ εἶχε ἀφοῦ ἀνήκει στὸν δυναμικὸ κόσμον τῆς Ὁρθόδοξης παράδοσης τοῦ Τόπου) τότε δὲν εἶναι σωστὸ νὰ λέμε, ὅτι μυρίζει λιβάνι, μὰ ὅτι μοσκοβολᾷ. Κι εἶναι μιὰ μοσκοβολιά, πὺ δὲν μπόρεσαν (καὶ δὲν μποροῦν μέχρι σήμερα) νὰ τὴν αἰσθανθοῦν οἱ ἀντιδραστικὲς δυνάμεις τῆς ὑποταγῆς, οὔτε νὰ τὴ χαροῦν οἱ θεωρητικοὶ τῆς ἀντίδρασης²¹.

Τὴν ἀπάντηση στὸν Κορδάτο (σχετικὰ μὲ τὸν Παπαδιαμάντη) — ἔμμεση βέβαια — τὴ δίνει, ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους κι ἓνας μαρξιστής. Ὁ ποιητὴς Κώστας Βάρναλης: «... Ὁ Παπαδιαμάντης, γράφει, εἶναι ἡ μεγαλύτερη δόξα τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας. Κι ὅσο περνοῦν τὰ χρόνια, τόσο ἡ δόξα αὐτὴ θὰ στερεώνεται περισσότερο. Κάποτε ρωτήσανε τὸν ἀριστοτέχνη τοῦ στίχου Μαλακάση: — Ποιὸς εἶναι ὁ μεγαλύτερος ποιητὴς τῆς Ἑλλάδας; — Ὁ Παπαδιαμάντης, ἀπάντησε δίχως δισταγμό. Ἄλλὰ δὲν εἶναι μόνο ὁ μεγαλύτερος ποιητής. Εἶναι καὶ ὁ περισσότερο ἑλληνικός. Ἡ ψυχὴ του κι ἡ ψυχὴ τῶν ἡρώων του, εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ στὴν πιὸ ἐξευγενισμένη τῆς ὑπόστασι. Δὲ χωρίσε τὸν ἑαυτὸ του ἀπ' τὸ πλῆθος κι ἔμεινε ἀπλὸς σ' ὅλη του τὴ ζωὴ. Μέσα στὸ ἔργο του δὲν ὑπάρχει ξενικὴ ἐπίδραση οὔτε ἐκζήτηση θέματος...»²². Κι ἄλλοῦ: «Χωρὶς δισταγμό, χωρὶς παραδοξολογία ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι ὁ μεγαλύτερος νεοέλληνας συγγραφέας κι ὁ μόνος, πὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ τόνε διαβάσει καὶ νὰ τόνε βρίσκει πάντα νέο κι ἀναπάντεχο...»²³.

Τὸ ἴδιο μὲ τὸν Κορδάτο συμβαίνει καὶ μ' ἓναν ἄλλο ἀρνητὴ τοῦ Παπαδιαμάντη, τὸν Μ. Μ. Παπαϊωάννου²⁴, πὺ ἐνῶ δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὴ θρησκεία — καὶ μάλιστα μὲ τὴν Ὁρθοδοξία — βάλθηκε νὰ μᾶς μιλήσει γιὰ τὴ θρησκευτικὴ τοῦ Παπαδιαμάντη. Καὶ τὸν κατηγορεῖ καὶ τοῦτος ὅχι μόνο ὡς θρησκευόμενο μὰ ὡς ἀντιδραστικὸ καὶ θρησκοκόληπτο, διότι — ἀνάμεσα στ'

20. Μὲ τὸν ὅρο «γραικύλοι» δὲν ἐννοοῦμε ὅλους τοὺς φραγκοσπουδαγμένους. Εἶναι γνωστὸ ἄλλωστε πόσοι φραγκοσπουδαγμένοι παρέμειναν περισσότερο ρωμοὶ ἀπὸ πολλοὺς πὺ δὲν ἐσπούδασαν στὴν Ἑσπερία.

21. Μπορεῖ ν' ἀναζητήσει κανεὶς καὶ νὰ βρεῖ μιὰ δικαιολογία γιὰ τοῦτο τὸ φαινόμενο. Κι αὐτὴ εἶναι ὅτι ἡ μοσκοβολιά ἔπαψε νὰ εἶναι λόγος ζωῆς μὰ θέαμα καὶ ἀκρόαμα.

22. Βλ. Κώστα Βάρναλη ΑΙΣΘΗΤΙΚΑ — ΚΡΙΤΙΚΑ, τόμος Β', σελ. 165.

23) Βλ. Κώστα Βάρναλη ΑΙΣΘΗΤΙΚΑ — ΚΡΙΤΙΚΑ τόμος Β', σελ. 165.

24. Βλ. Τὸ βιβλίο τοῦ Μ. Μ. Παπαϊωάννου «Ἡ Θρησκευτικὴ τοῦ Παπαδιαμάντη», Ἀθήνα 1948.

Ἀντίθετα στὸ βιβλίο τοῦ Π. Β. Πάσχου «Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης, ὁ ποιητής, ὁ μοναχός, ὁ ὑμνογράφος», Ἀθήνα 1976, ὅπου διαβάζουμε καὶ τὰ ἑξῆς: «... Αὐτῶν λοιπὸν τῶν Κολλυβάδων, γιὰ τοὺς ὁποίους οἱ ἱεροὶ καὶ λειτουργικοὶ τύποι, τὸ Τυπικὸν τῆς Ὁρθοδοξίας, κρύβει πνευματικὴ οὐσία ἀξεχώριστη, ἦταν φίλοι, ὁπαδοί, μαθηταί, συνεργάτες καὶ διάδοχοι οἱ δυὸ Ἀλέξανδροι. Κι αὐτὸ ἔπαιξε σοβαρώτατο ρόλο στὸ ἔργο τους' αὐτὸ τὸ ἔργο, πὺ μπορεῖ, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Καραντώνη, ν' ἀποπνέει «τὴν ἱερὴ εὐωδία τῶν καμένων κεριῶν καὶ τῶν ξερολούλουδων», ἀλλὰ πὺ ἔβαλε ὥστόσο τὴ μεταφυσικὴ ὑποψία στὰ Νεοελληνικά μας γράμματα, περνώντας τὴν ἀπ' τὸν περίβολο καὶ τὴ θύρα τῆς Ὁρθοδοξίας μας καὶ ὅχι ἀπ' τὶς μὸδες τῶν ξένων ταχυδρομείων, ὅπως συνηθίσαμε δὰ νὰ βλέπουμε πολὺ συχνὰ καὶ στὸν πνευματικὸ γῶργο τὸν ἑλληνικό...».

άλλα — ήτανε, λέει, καὶ κολλυβάς²⁵, ἕνας ἀπ' τοὺς τελευταίους κολλυβάδες μαζὺ μὲ τὸν ἄλλον Ἀλέξανδρο²⁶.

Δὲν εἶναι σήμερα γνωστὸ τὸ κίνημα τῶν κολλυβάδων, ποὺ ὅμως μέσα σ' αὐτὸ καταλέγονται μορφές ὡσὰν τὸν Ἀθανάσιο τὸν Πάριο²⁷, ἀπ' τοὺς διαπρεπεῖς δασκάλους τοῦ Γένους, τὸν Νικόδημο τὸν Ἀγιορείτη, λόγιο καὶ συγγραφέα²⁸, τὸ Μακάριο τὸ Νοταρᾶ²⁹ καὶ ἄλλους. Ἡ σὲ βάρος τους παρεξήγηση δὲν προέρχεται μόνον ἀπ' τὴν ἀφορμὴ τοῦ κινήματός τους, ποὺ ἦταν ἡ μέρα τῆς τέλεσης τῶν μνημοσύνων, ἀλλὰ κυρίως ἀπ' τὶς προεκτάσεις του, ποὺ ἦταν ἡ κοινωνικὴ (ἐκτὸς βέβαια ἀπ' τὴ μεταφυσικὴ) διάσταση τῆς Ὁρθοδοξίας κι ὁ ἀσταμάτητος ἀγώνας τους ἐναντίον τοῦ ἐπιχειρούμενου καὶ στὶς μέρες τους ἐκλατινισμοῦ³⁰. Ἀπ' τὴν ἀποψη αὐτὴ οἱ κολλυβάδες ἀποτελοῦν τὴ συνέχεια ἐνὸς παλιότερου κινήματος στοὺς κόλπους τῆς Ὁρθοδοξίας. Τοῦ κινήματος τῶν Ὁσίων (ἢ τῶν λαϊκῶν διδασκῶν), ποὺ εἶναι τόσο μεγάλο ὅσο καὶ ἀγνωστο μέσα στὴ συνεχιζόμενη παραχάραξη ἢ (καὶ) ἀποσιώπηση τῆς νεώτερης ἱστορίας μας³¹. Αὐτὸ τὸ κίνημα στάθηκε ἡ πρωτοπορεία τῆς ρωμεικῆς ἀναγέννησης τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰῶνα, ποὺ ἐκδηλώθηκε σ' ὅλο τὸ χῶρο τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῇ Μ. Ἀσίᾳ, καὶ μὲ προεκτάσεις στὴ Ρωσία, τὴ Δ. Εὐρώπη, τὴ Β. Ἀφρικὴ καὶ τὴν Ἑγγὺς Ἀνατολή.

Οἱ ρίζες αὐτῶν τῶν κινήματων βρίσκονται στὶς θεολογικὲς ἔριδες τοῦ Βυζαντίου. Κι ἐκεῖ ὑπάρχουν ἀνάλογα κινήματα (ὅπως τῶν «Ἡσυχαστῶν» τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ μὲ περισσότερο μεταφυσικὲς καὶ λιγότερο κοινωνικὲς προεκτάσεις³² καὶ τὸ — θεωρούμενο ἀντίθετό του — κίνημα τῶν «Ζηλωτῶν», περισσότερο κοινωνικὸ, ποὺ φτάνει στὸ τέλος νὰ γίνεи καὶ πολιτικὸ καί, μέσα στὴ δεύτερη πρωτεύουσα τῆς Αὐτοκρατορίας, μιὰ δημοκρατικὴ ἐξουσία παράλ-

25. Κολλυβάδες, κίνημα πνευματικὸ μέσα στοὺς κόλπους τῆς Ὁρθοδοξίας (18ος - 19ος αἰῶνας). Γιὰ τὸ κίνημα αὐτὸ βλ. Κ. Παπουλίδη «Τὸ κίνημα τῶν κολλυβάδων» - Ἐκκλησιαστικαὶ ἐκδόσεις ἐθνικῆς 150ετηρίδος - Ἀθῆναι 1974, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ μὲ τὸ θέμα βιβλιογραφία.

26. Τὸ Μωραϊτίδη.

27. Ἀθανάσιος Πάριος (1722 - 1813 ἢ 1823) διαπρεπὴς κολλυβάς καὶ ἀπ' τοὺς πιὸ σημαντικοὺς διδασκάλους τοῦ Γένους. Βλ. Ἀθηνᾶς Καραμπέτσου «Ἀθανάσιος ὁ Πάριος» - Ἐκκλησιαστικαὶ ἐκδόσεις ἐθνικῆς 150ετηρίδος - Ἀθῆναι 1974, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ μὲ τὸ θέμα βιβλιογραφία.

28. Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (1749—1809) μεγάλη νεοπατερικὴ μορφή, συγγραφέας πολλῶν θεολογικῶν πραγματειῶν, ποὺ θαυμάζονται σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση.

29. Ἅγιος Μακάριος Νοταρᾶς (1731 - 1805) ἀπ' τοὺς ἡγέτες καὶ αὐτὸς τοῦ κινήματος τῶν κολλυβάδων, διαπρεπὴς λόγιος καὶ συγγραφέας πολλῶν ἔργων. Βλ. Κ. Παπουλίδη «Μακάριος Νοταρᾶς» (1731 - 1805) - Ἀρχιεπίσκοπος πρώην Κορινθίας» - Ἐκκλησιαστικαὶ ἐκδόσεις ἐθνικῆς 150ετηρίδος - Ἀθῆναι 1974, ὅπου ὁ ἀναγνώστης θὰ βρεῖ τὶς σχετικὲς μὲ τὸ βίο καὶ τὸ ἔργο του πληροφορίες καὶ τὴ χρήσιμη βιβλιογραφία.

30. Ἀντίθετες ἀπόψεις γιὰ τοὺς κολλυβάδες βλ. Χαρ. Τζώγα «Ἡ περὶ τῶν μνημοσύνων ἔρις ἐν Ἀγ. Ὁρὶ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα», Θεσσαλονίκη 1969.

31. Νύξεις γιὰ τὸ κίνημα αὐτὸ βλ. Θ. Χατζημιχάλη «Ὁ Ὁσιος Συμεών, ὁ ἀνυπόδητος καὶ μονοχίτων» - Εἰσαγωγή - σχόλια - ἐπιμέλεια Γιάννη Α. Σακελλίωνος. Ἐκκλησιαστικαὶ ἐκδόσεις ἐθνικῆς 150ετηρίδος - Ἀθῆναι Α' ἔκδοσις 1974, Β' ἔκδοσις 1977.

32. Γιὰ τὶς κοινωνικὲς ἰδέες τοῦ Γρ. Παλαμᾶ βλ. στὴν ἔκδοσι «Χαριστήρια εἰς τιμὴν τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος» - Θεσ/νίκη 1977 τὴν ἐργασία τοῦ Θ. Ζήση «Ἡ Κοινωνικὴ διδασκαλία τοῦ Ἀγ. Γρηγορίου Παλαμᾶ», σελ. 273—285.

ληλη μ' ἐκείνη — καὶ ὁ ὀρισμένη περίοδο ἰσχυρότερη ἀπὸ κείνη — τοῦ Αὐτοκράτορα³³.

Ἴσως ἡ πνευματικὴ σχέση τοῦ Παπαδιαμάντη μὲ τοὺς κολλυβάδες, καθὼς καὶ τὸ γεγονός ὅτι αὐτοὶ ἀποτελοῦν μιὰ ἔντονη πνευματικὴ παρουσία στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, νὰ ἐβοήθησε τὸ στοχασμό-του νὰ δουλέψει διαλεκτικὰ καὶ κάνοντας ἕνα ἄλμα πρὸς τὰ πίσω — ἕναν ἢ δύο αἰῶνες — ν' ἀναζητήσει τὴ «θέση» του σὲ τοῦτον τὸν κόσμο τῆς δημιουργίας, τῆς μαστορίας καὶ τῆς ἀνανέωσης. Καὶ θὰ συμπλήρωνα καὶ τῆς ποιότητας, γιὰ νὰ θυμηθῶ ὅτι γράφει ὁ Ὀδυσσεὺς Ἐλύτης σχετικὰ μὲ τὸν κόσμο τῶν ἐμπνεύσεων τοῦ Παπαδιαμάντη:

«...Αὐτὴ ἡ σταματημένη ζωὴ, ὅπως τὴν ἀποκαλοῦμε σήμερα ὑποτιμητικά, ὑπερκελιζόντας κάθε αἴσθημα ἀστάθειας, βοηθοῦσε τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀντιλαμβάνονται τὴν πρόοδο μὲ ποιοτικὰ καὶ ὄχι μὲ ποσοτικὰ μέτρα πὺ σημαίνει ὅτι ἡ διάρκεια σὰν ἕνα χρυσὸ νῆμα σ' ἕνα κέντημα, ἔδενε περασμένα καὶ τωρινά, εὐτελεῖ καὶ πολύτιμα, φυσικὰ καὶ ὑπερφυσικά, μ' ἕναν τρόπο πὺ δὲ γίνεται νὰ ξαναγνωρίσουμε ποτέ...»³⁴. Ἐκτὸς βέβαια ἀν μᾶς ἀνάγκαζαν οἱ περιστάσεις, νὰ πετάξουμε ὅλες τὶς ποσότητες ἀπ' τὸ ἔρμα τοῦ ἤδη χιλιότρυπημένου ἀεροστάτου μας.

Ὅμως τὶς ἀλήθειες αὐτὲς τοῦ Παπαδιαμάντη, τὶς διακηρυγμένες τόσο ἀπλὰ καὶ (φορὲς) τόσο ἀπλοϊκὰ, δηλαδὴ τόσο σοφά, ἦταν ἀδύνατο νὰ τὶς κατανοήσουν, ἀλλὰ καὶ νὰ τὶς ὑποψιαστοῦν ἀκόμα οἱ ἀρνητές του, πὺ ἀναλῶθηκαν μέσα στὰ σχήματα μιᾶς ἀσφυκτικῆς προοδευτικότητας, ὥστε ἔφτασαν νὰ τοῦ ἀρνηθοῦν ἀκόμα καὶ τὴ θρησκευτικότητά του (καὶ τὸν τίτλο τοῦ ἁγίου τῶν γραμμάτων μας), καθὼς τὴ συγχέουν μὲ τὴ γραφικότητα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν³⁵. Σωστότερα καθὼς δὲν μποροῦν νὰ κατανοήσουν

33. Πρωθύτερα καὶ ἄκριτα καὶ ἐδῶ ὁ Κορδάτος μιλάει γιὰ κομμούνα τῆς Θεσσαλονίκης ἐνῶ δὲν πρόκειται παρὰ γιὰ τὶς κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς ιδέες τῆς Ὁρθοδοξίας. Σὲ μερικοὺς «ὀρθόδοξους» μαρξιστὲς εἶναι — φαίνεται — ἀπαράδεκτη ἡ προϋπαρξὴ ἄλλων μορφῶν «αὐτοδιαχείρισης» ἔξω ἀπ' τὰ δικά τους πολιτικὰ σχήματα. Ἴσως θὰ ἦταν πολὺ νὰ ζητούσαμε ἀπ' αὐτοὺς νὰ παραδεχτοῦν, ὅτι ἡ χρονικὴ (ἀλλὰ καὶ ἡ αὐσιαστικὴ) πρωτοπορία αὐτῶν τῶν κοινωνικῶν κατακτήσεων ἀνήκει σὲ μιὰ μεταφυσικὴ διδασκαλία (βλ. Γιάνη Κορδάτου «Ἡ κομμούνα τῆς Θεσσαλονίκης 1342 - 1349» - Ἀθήνα 1928 καὶ 1950.

Ἐξήγηση γιὰ τὶς «ἀστοχίες» αὐτὲς τοῦ Κορδάτου μᾶς δίνει ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου προλογίζοντας τὴν ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου του «Ἱστορία τῶν ἀγροτικῶν κινήσεων στὴν Ἑλλάδα» - Ἀθήνα 1973 σελ. 19—20, ὅπου ἀνάμεσα στ' ἄλλα διαβάζομε καὶ τοῦτα τὰ καταληκτικά:

«...Ἡ πολυγραφία τοῦ Κορδάτου μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ μὲ τὸ σκοπὸ, πὺ εἶχε θέσει στὸν ἑαυτό του. Κάθε κοινωνικὴ τάξη, ὅταν διεκδικεῖ τὴν κυριαρχία νοιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ σκορπίσει στὸν πλατὺ κόσμο πὺ θέλει νὰ τὸν κερδίσει, τὰ δικά της φῶτα, τὴ δικὴ της παιδεία, τὴ δικὴ της ἰδεολογία. Κάθε νέα κοινωνικὴ τάξη δίνει τὸ δικό της φωτισμὸ στὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς, βλέπει τὸν κόσμο μὲ τὸ δικό της διαφορετικὸ μάτι...» κ.λ. κ.λ. Συνεχίζεται τὸ τροπάρει καὶ τὸ παραμῦθι ὅτι κάθε τάξη μπορεῖ (καὶ προπαντὸς νομιμοποιεῖται) νὰ διδάξει τὴ δικὴ της ἱστορία (φυσικὰ ἀκόμα καὶ παραχαράζοντας τὶς ἀλήθειες ἢ ἀποσιωπώντας τὰ γεγονότα κατὰ τὰ συμφέροντα ἢ τὶς ἐπιδιώξεις της) ἐνῶ παράλληλα «δικαιολογεῖται» ἢ πολυπραγμοσύνη του.

34. Βλ. Ὀδυσσεὺς Ἐλύτης ὕμ. π.π. σελ. 17.

35. Βλ. Μ.Μ. Παπαϊωάννου ὕμ. π.π. σελ. 11 ὅπου διαβάζομε: «...Γύρω ἀπ' τὴ θρησκευτικὴ τοῦ Παπαδιαμάντη ἔχει δημιουργηθεῖ μιὰ φιλολογία ὀλόκληρη. Ἡ προσήλωσή του στοὺς τύπους τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας, ἡ θητεία του στὶς ἀγρύπνιες τοῦ Ἀγίου Ἐλι-

τῇ σχέσῃ θρησκευτικότητας καὶ ποίησης. Κι ἀκόμα καθὼς δὲν μποροῦν ν' ἀντιληφθοῦν, ὅτι ὅλα ἐτοῦτα δὲν εἶναι ἔκφραση μὰ στάση ζωῆς³⁶.

σαίου, ἡ θρησκευτικὴ του ἡθογραφία στὶς ἐφημερίδες, ἀλλὰ καὶ τὰ γιορταστικά του διηγήματα καὶ πολλὰ ἄλλα ἀπ' τὰ διηγήματά του μὲ τοὺς καλόγερους, τὶς θρησκόληπτες γριὲς καὶ γέρους, εἶναι ὅ,τι κινεῖ τὴ φιλολογία αὐτῇ, πού ἀμιλᾶται σὲ γραφικότητα τὰ προϊόντα τοῦ Σκιαθίτη πεζογράφου, καὶ ἔφτασε ὡς τὸ σημεῖο νὰ τὸν ὀνομάσει ἅγιος τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων. Καμμιά εὐθύνη κριτικῆς δὲν μπορεῖ νὰ βαρύνει τὴ φιλολογία αὐτῇ καθὼς φέρνει τὰ στοιχεῖα τῆς ἐπικαιρότητας καὶ τῆς δημοσιογραφικῆς προχειρότητας, πολὺ περισσότερο ὅταν διαπιστώσει κανεὶς πὼς ποτὲ δὲν εἶχε ὑπ' ὄψῃ τῆς τ' ἀπαράιτητα στοιχεῖα γιὰ τὴ θρησκευτικότητα τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ στηρίχτηκε σὲ ὕλικό προπαντὸς ἀταξινόμητο ἴσαμε πρὶν ἀπ' τὸ 1940...». Σύμφωνα — ἀπὸ ἄλλη βέβαια σκοπιὰ — στὸ κατηγορητήριο γιὰ τὸν τίτλο τοῦ ἁγίου τῶν γραμμάτων μας ὁ καθηγητὴς Ν. Τωμαδάκης (βλ. στὸ ἄρθρο του γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη στὴν Ἑθικὴ καὶ Θρησκευτικὴ Ἑγκυκλοπαίδεια καὶ στὴν ἔκδοση ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ τὴ μελέτη του «Ὁ ὁμαρτωλὸς Παπαδιαμάντης» - Βόλος 1973) τοῦ ἀρνίεται τὸ μοναδικὸ τίτλο, πού εἶναι ἀποτέλεσμα καθολικῆς ἀναγνώρισης τῆς προσωπικότητας καὶ τοῦ ἔργου του.

Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ τόπος τῆς ἀναίρεσης τῶν ἀπόψεων τῶν δυὸ παραπάνω κριτῶν τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ τοῦ ἔργου του. Ὅμως εἶναι ὁ τόπος γιὰ νὰ τονιστεῖ ὅτι, ὕστερα ἀπὸ τὴν ταξινόμηση τοῦ ὕλικου, τὴν παρουσίαση τῶν ἀπαραίτητων στοιχείων, τὶς συνεχεῖς ἐκδόσεις τῶν ἔργων του (πού ἀνάμεσά τους πρώτη θέση κατέχει ἡ ἔκδοση τῶν ΑΠΑΝΤΩΝ του ἀπ' τὸ Γ. Βαλέτα, ἀνεξάρτητα ἀπ' τὶς ἐπισημαινόμενες ἐδῶ — ἢ κι ἄλλου ἴσως — παραλείψεις ἢ παρανοήσεις), ὅσο καὶ τῶν συνεχῶν ἐπίσης ἐργασιῶν πού τὸ καταξιώνουν, οἱ πρῶτες ἀπόψεις γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη ἀποδεικνύεται, ὅτι δὲν ἦσαν οὔτε ἐπικαιρικῆς, οὔτε πρόχειρες. Ἐπίσης πρέπει νὰ τονιστεῖ, ὅτι ὁ κόσμος τοῦ Παπαδιαμάντη — κόσμος φτώχειας, ποιότητας καὶ πίστης — ἦταν μὰ πραγματικότητα, πού δὲ μποροῦσε νὰ μὴ μᾶς τὴ δώσει ἓνας συγγραφέας τοῦ δικοῦ του ἀναστήματος, τουλάχιστον σὰν ἀφορμὴ αὐτογνωσίας.

Ὅσο γιὰ τὶς ἀπόψεις «περὶ ὁμαρτωλοῦ Παπαδιαμάντη», ὅπου δὲν τοῦ ἀρنيοῦνται μόνο τὸ μοναδικὸ τίτλο ἀναγνώρισης τοῦ ἔργου του, ἀλλὰ καὶ προσβάλλουν τὴ μνήμη του μὲ ἀφελεῖς συχνὰ καὶ ἀνόητες ἀναφορὲς (ὅπως τὰ οὐδετεροποιημένα ὀνόματα τῶν γυναικῶν στὰ Σκιαθίτικα διηγήματά του) ἰσχύει ἓνα κείμενο πού τὸ διαβάσαμε στὸ βιβλίο τοῦ Π. Β. Πάσχου καὶ πού ἔχει τὸν τίτλο «Ἀλ. Μωραϊτίδης, ὁ ποιητὴς, ὁ μοναχός, ὁ ὕμνογράφος» - Ἀθήνα 1976 (βλ. σελ. ζ' καὶ η' παρ. 1):

«...Φυσικὰ ἐδῶ ἡ λέξη ἁ γ ι ο ς δὲν ἔχει τὴν ἴδιαν ἔννοια μὲ τὴν ὁποία τὴ βρῖσκομε στ' ἀγιολογικὰ κείμενα καὶ στὰ συναξάρια τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι σὲ ὅλους γνωστό λ.χ. τί ἐννοοῦμε καὶ γιατί ὀνομάζουμε συχνὰ τὸν Παπαδιαμάντη «ἅγιος τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας» χωρὶς νὰ ζητᾶμε νὰ τοῦ ψάλουμε ἀκολουθία ἢ ἀγρούπνια — πρᾶγμα πού θὰ ἦταν ἀντίθετο μὲ τὴν αἰώνια τάξη τῶν πραγμάτων τῆς Ὁρθοδοξίας. Ὁ Παπαδιαμάντης παραδεχόταν — κι ἔκανε ἅγια — πὼς ἦταν ὁμαρτωλός, ὅπως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι. Καὶ κομίζουν γλαύκα εἰς Ἀθήνας, ὅσοι ἀπὸ ἀφελεῖς δημοσιογραφικῆς συνήθειες ἢ ἄσκοπες σκανδαλοθηρικῆς κενότητες, ἐπιχειροῦν νά... ἀνακαλύψουν τὸν «Ἀμαρτωλὸ Παπαδιαμάντη». Εἶναι βέβαια φυσικό, ἐνίοτε, νὰ προβάλλουμε στοὺς ἄλλους ὅ,τι ἐμεῖς ἔχουμε σὰν προσωπικὸ φορτίο μέσα μας· ἀλλὰ προχωρώντας πέρα ἀπὸ ἓνα ὀρισμένο σημεῖο ἀγγίζουμε τὰ ὅρια τοῦ γελοίου, ἔστω κι ἂν ἄλλοι δὲν τολμοῦν (ἐπειδὴ διευθύνουμε κάμποσα περιοδικὰ) ἢ δὲν θέλουν νὰ κατεβοῦν ἀπ' αὐτὰ τὰ θέματα σὲ προσωπικῆς διαμάχης. Ὁ νοῶν νοεῖτω».

36. Γράφει ὁ Χρ. Γιανναρᾶς (ὅπ. π.π. σελ. 28 - 29): «...Ἡ εἰκόνα πού ἔχουν σήμερα οἱ μάζες γιὰ τὸ Χριστιανισμό εἶναι μὴ εἰκόνα ἠθικῆς. Νὰ γιατί ἡ ἠθικὴ φτάνει νὰ εἶναι προδοσία τοῦ Χριστιανισμοῦ. Στερεῖ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴ δυνατότητα νὰ προσεγγί-

“Όσο γιὰ τὴ γλῶσσα ποὺ χρησιμοποιεῖ καὶ τοῦ τὴν καταλογίζουν ἀρνητικὰ (ἐκτὸς ἀπ’ τὸν Κορδάτο καὶ ἄλλοι ἀπ’ τοὺς κριτές του), καιρὸς εἶναι νὰ δεχτοῦμε, ὅτι δὲν εἶναι μόνον ἡ γλῶσσα, ποὺ δίνει ἀξία σ’ ἓνα λογοτεχνικὸ κείμενο, ὅσο τὸ ὕφος καὶ τὸ περιεχόμενο. Καὶ πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε, ὅτι πολλὰ κείμενα γνήσια προοδευτικὰ ἔχουν γραφεῖ στὴν καθαρεύουσα καὶ ἀντίθετα ἀρκετὰ ἀντιδραστικὰ στὴ δημοτικὴ³⁷. Ἀλλωστε ὁ λόγος τοῦ Παπαδιαμάντη (ιδίως ὅταν μπαίνει στὴν περιοχὴ τῆς ἠθογραφίας) ἔχει πολλὰ στοιχεῖα ἀπ’ τὴ δημοτικὴ (τὴ γνώση τῆς ὁποίας κανεῖς δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ ἀρνηθεῖ) δημιουργώντας ἔτσι μ’ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα μιὰ χαρακτηριστικὴ ἰδιορρυθμία, ποὺ στὸν καιρὸ του τὴ βρίσκομε στὸ Βιζυηνὸ καθὼς καὶ στὸ λόγο κατοπινὸ του Κοδυλάκη³⁸. Βεβαίως ὅπως παρατηρήθηκε ἤδη «ὁ ρεαλισμὸς ὁ-

σὺν τὴν οὐσία του. Ὁ Χριστιανισμὸς βρίσκεται πέρα ἀπ’ τὴν ἠθική, πραγματικὰ πέρα ἀπ’ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ. Τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ εἶναι κατηγορίες τῆς σκέψης, ἡ σωτηρία καὶ ὁ ἀγιασμὸς εἶναι κατηγορίες τῆς ὑπαρξης. Ἡ ἀρετὴ στὸ Χριστιανισμὸ δὲν εἶναι αὐτοσκοπός, ὑπάρχει μόνον ὡς ἐφαρμογὴ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπιδιώκεται ἀπὸ ἀγάπῃ σ’ Αὐτόν. Πρέπει νὰ δοθῇ καὶ πάλι ἡ προτεραιότητα στὴ λειτουργικὴ πράξη. Στὸ λειτουργικὸ χῶρο καὶ χρόνον πραγματοποιεῖται ἡ ὑπόσταση τῆς Ἐκκλησίας, «ἡ συναγωγὴ εἰς ἓν τῶν πρὶν διασκορπισμένων τέκνων τοῦ Θεοῦ (Ἰωάν. 11—52) ἡ πραγματικότης τοῦ μυστικοῦ σώματος, ποὺ ἔχει κεφαλὴ τὸ Χριστὸ καὶ μέλη τοὺς πιστοὺς...». Ἔτσι ἀντιλαμβανόταν κι ὁ Παπαδιαμάντης τὴ λειτουργικὴ πράξη τῆς Ἐκκλησίας.

37. Ἀξιοσημείωτο, γράφει ὁ Κ. Μητσάκης σὲ πρόσφατη ἐργασία του, εἶναι ὅτι ἀπ’ τοὺς πεζογράφους τῆς γενιᾶς αὐτῆς οἱ πιὸ σημαντικοί, αὐτοὶ ποὺ συνήθως ἀποκαλοῦνται πατέρες τοῦ νεοελληνικοῦ διηγήματος, ὁ Γ. Βιζυηνὸς (1849—1896), ὁ Ἀ. Παπαδιαμάντης (1851—1911) καὶ ὁ Α. Καρκαβίτσας (1865—1922), εἶναι καὶ οἱ τρεῖς τοὺς καθαρευουσιάνοι. Ὁ Παπαδιαμάντης ἔμεινε πιστὸς στὴν καθαρεύουσα σ’ ὅλη του τὴ ζωὴ. Ἄλλο ζήτημα ἂν ἡ καθαρεύουσα τοῦ Παπαδιαμάντη ἔχει μιὰ στίλβη, ποὺ τὸ ψυχρὸ γλωσσικὸ ὕλικό μετουσιώνεται τελικὰ σὲ ὑψηλὴ ποίηση. Ἡ περίπτωσις τοῦ Παπαδιαμάντη μᾶς βάζει ὅμως σὲ πολλὰς σκέψεις. Ὅ,τι γράφτηκε στὴν καθαρεύουσα δὲν εἶναι πάντοτε γιὰ πέταμα, ὅπως ὅ,τι γράφτηκε στὴ δημοτικὴ, ιδίως στὴν περίπτωσις τοῦ Νουμᾶ, δὲν εἶναι γι’ αὐτὸ ἀναμφισβήτητης λογοτεχνικῆς ποιότητος. Καιρὸς εἶναι νὰ γίνῃ κάποτε καὶ ὁ ἀπολογισμὸς τῆς καθαρεύουσας ἀπ’ τὴν ἀποψη αὐτῇ. Συμπέρασμα: Ὁ προικισμένος λογοτέχνης, ὁ σφραγισμένος, ἂν θέλετε, ἀπ’ τὴ μοῖρα, κι ἀπ’ τὸ πιὸ ἀκατάλληλο γλωσσικὸ ὕλικό, ὅπως ἡ καθαρεύουσα, θὰ φτιάξει τὸ προσωπικὸ του ὄργανο γιὰ νὰ ἐκφραστεῖ...». Βλ. Καρ. Μητσάκη «Ἀναδρομὴ στὶς ρίζες - Γεώργιος Βιζυηνὸς» - Ἀθήνα 1977.

38. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Παπαδιαμάντη γιὰ τὸν Ψυχάρη καὶ τὸ δημοτικισμὸ του. Ἀς τὴ διαβάσουμε, ὅπως μᾶς τὴ μεταφέρει ὁ Κ. Χατζόπουλος (βλ. Ἀλ. Παπαδιαμάντη ὅπ. π.π. τόμος 5ος σελ. 496): «...Τὸν Ψυχάρη, γράφει ὁ Χατζόπουλος, τὸν θεωρεῖ ὡς ποιητὴν καλόν, ὡς γλωσσολόγον ὅμως καὶ ἐπιβλητὴν τῆς δημώδους γλώσσης Λεβαντίνου, ψευδοῦ, τεχνητόν. Προσθέτει μάλιστα ὅτι ἡ μονομανία του αὐτῇ, τοῦ ν’ ἀποκτήσῃ ὄνομα εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατέστη δι’ αὐτὸν ψύχωσης, τὴν ὁποίαν δυστυχῶς δὲν ἀπέφυγον παρ’ ἡμῖν πλεῖστοι καλοὶ ποιηταὶ καὶ λογογράφοι, οἵτινες διακαίόμενοι ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς ρεχλάμας τοῦ ὀνόματός των εἰς τὴν Εὐρώπην ὑπὸ τοῦ ἱεροφάντου Ψυχάρη, προσεκολλήθησαν στερεῶς καὶ τυφλότατα εἰς αὐτόν. Ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ θὰ παρέλθουν ταχέως καὶ ἡ ψυχάρειος δόξα θὰ ἐξατμισθῇ ὡς πομφόλυξ, αὐτὴ ἥτις παίρνει καὶ δίνει εἰς τὴν ὁδὸν Κλωδίου εἰς τὰ Παρίσια! Τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν ποὺ τὴν εἶδε, ποὺ τὴν ἔμαθε, ποὺ τὴν ἐσπούδασεν ὁ Ψυχάρης; Αὐτὸς εἶναι Χῖος, σχεδὸν ξένος, ἀριστοκράτης Φαναριώτης, ἐπιχειρῶν μὲ ἓν στρεβλωτικὸν ἰδίωμα νὰ ἐπιβληθῇ ὡς δημιουργὸς καὶ δι-

δηγοῦσε στὴ δημοτικὴ μόνον ποὺ ἄλλοι πεζογράφοι ἀκολούθησαν εὐκολότερα (ὅπως ὁ Καρκαβίτσας), ἄλλοι δὲ (ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ ὁ Παπαδιαμάντης) ἔφεραν τὴν ἀντίστασή τους προβάλλοντας ἰδεολογικὰ καὶ ψυχολογικὰ ἐμπόδια...»³⁹.

Παρὰ ταῦτα (δηλ. μὲ τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα ποὺ χρησιμοποιεῖ) τὸ ὕφος του εἶναι πραγματικὰ *μ ο ν α δ ι κ ὸ* καὶ ἀληθινὰ *ἀ ν ε π α ν ἄ λ η π τ ο*. Γι' αὐτὸ τὸ ὕφος θὰ διαβάσουμε τὶς γνῶμες τέσσερων ἀπ' τοὺς κριτές του. Ἀρχίζω ἀπ' τὸν Σπῦρο Μελά, ποὺ προλογίζει τὴν ἔκδοση τῶν ΑΠΙΑΝΤΩΝ του: «... Σήμερα, γράφει, ὅταν βάζω στὸν ἑαυτό του τὴν ἐρώτηση: τί εἶναι ὁ Παπαδιαμάντης, ἄλλη ἀπάντηση δὲν ἔχω ἀπ' αὐτήν. Μιὰ μεγάλη μουσικὴ φύση... Ἡ μουσικὴ του εἶναι ὁλότελα ἐσωτερικὴ, διαχύνεται στὸ ἔργο του καὶ ὑπάρχει πέρα καὶ πάνω ἀπ' τὰ σημεῖα τῆς γραφῆς του...»⁴⁰.

Συνεχίζω μὲ τὸν Θέμο Ἀθανασιάδη—Νόβα: «... Ἦθελα ἀκόμη, γράφει, νὰ βάλω στὴν πάνω μεριὰ τοῦ τάφου του μιὰν ἡμικύκλια πλάκα, ὅπου οἱ πνευματικοὶ ἀδελφοί του — εἴτε γραφιάδες εἶναι αὐτοὶ εἴτε ἀναγνώστες του — νὰ μποροῦν νὰ χαράξουν, ὡς εἶδος ἀνάθημα, ὁ καθένας κατὰ τὴν ἐκλογή του ἀπὸ ἓνα ἐπίγραμμα ἀπὸ τ' ἄπειρα ποὺ διαστίζουν τὸ ἔργο του καὶ ποὺ γι'

δάσκαλος ὁλοκλήρου ἔθνους. Ὁχι! αἱ γλώσσαι δὲν ἐπιβάλλονται οὕτω ἀπὸ τῶν ἀτόμων εἰς τοὺς λαούς!»

Ἐκεῖνο ποὺ θὰ χρειαζόταν, ἴσως, νὰ συμπληρωθεῖ εἶναι ὅτι, ἂν δὲν ἐδικαιώθηκεν ἀπόλυτα ὁ Παπαδιαμάντης γιὰ τὸ γλωσσικὸ, ἐν τούτοις ἡ γλωσσικὴ ἀναρχία, ποὺ συνεχίζεται ὡς τὶς μέρες μας, μὲ τὴν ἀσταμάτητη καὶ μέσα σὲ ὑπερβολὲς διαμάχη δυὸ γλωσσικῶν ἰδιωμάτων, ποὺ δὲν ἔχουν πάντα σχέση μὲ τὴ γλωσσικὴ μας παράδοση (καὶ παρὰ τὴν «ἐπικράτηση» — τελευταία — τῆς δημοτικῆς ἢ νεοελληνικῆς), σημαίνει ὅτι προχωροῦμε πρὸς τὴν παραδοχὴ τῆς ὁρθότητος τῶν ἀπόψεων τοῦ Παπαδιαμάντη. Γιατὶ ὁ Παπαδιαμάντης (κι ἂς ἔγραφε στὴν «καθαρεύουσα») ἤξερε τὴ δημοτικὴ, ἴσως καλύτερά κι ἀπ' τὸν Ψυχάκη, ἀφοῦ τὴν ἐσπούδασε μέσα στὸ λαὸ μας (τὸ γλωσσοπλάστη αὐτὸν μ' ὅλες τὶς ἀρμοδιότητες) κι ὅχι στ' ἀργαστήρια τῆς ὁδοῦ Κλωδίου. Ἀλλωστε, πιστεύω, ὅτι στὶς ἀπόψεις τοῦ Παπαδιαμάντη θὰ κατασταλάξουμε τελικὰ, ὅταν θὰ κατανοήσουμε (κι αὐτὸ τὸ εἶχε κατανοήσει πρῶτος ὁ Παπαδιαμάντης), ὅτι ἡ δημοτικὴ γλώσσα δὲν εἶναι ἓνα γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν καιρῶν μας (ὅπως πολλοὶ τὸ νομίζουν παραχαράζοντας τὶς ἀπόψεις καὶ αὐτοῦ τοῦ Ψυχάκη), μὰ ἀνανέωση μᾶς αἰωνόβιας παράδοσης ἀπ' τὴν ὁποία πρέπει ν' ἀρδεύεται συνεχῶς.

Στὸ ἄρθρο του «Γλῶσσα καὶ κοινωνία» (ὅπ. π.π. τόμος 5ος σελ. 235—238) διαβάσαμε: «... Ἀορίστους χρόνους ὅπως τὸ *μ ε τ έ φ ε ρ ο ν* (ἀνείγγελον, διένειμον) μεταχειρίζονται καθημερινῶς εἰς διαφόρους ἐφημερίδας πολλοὶ ρεπόρτερς. Ἀλλὰ διατί δὲν προτιμῶσι τὰ ὀρθὰ ἀνήγγειλαν, διένειμαν; διότι αὐτὰ τοὺς φαίνονται *κ ο ι ν ἄ* σχεδὸν *χ υ δ α ῖ α*...». Καὶ παρακάτω: «... Ὁ Λαὸς εἶπε *κ ι ν ῖ ν ο* τὴν *κ ι ν ῖ ν η ν* τῶν ἱατρῶν (φαντασθεῖτε τρία «ι» καὶ δύο «gn» ἄλλεπάλληλα!). Ὁ Λαὸς εἶναι δημιουργὸς καὶ κυρίαρχος, καὶ ἀφοῦ ὁ Λαὸς, ἐν τῷ δικαίωμάτι του, εἶπε *φ α ν έ λ λ α* καὶ *μ ο δ ί σ τ ρ α*, δὲν πρέπει κανεὶς νὰ *τ ο λ μ ᾱ* νὰ λέγῃ καὶ νὰ γράφῃ *φ λ α ν έ λ α* καὶ *μ ο δ ί σ τ α*. Ἀλλὰ τοιαῦτα ἐπεξεργάζονται μόνον ἐκφυλλισμένοι ἀνθρωπίσκοι...».

Μαζὺ μ' ὅλα ἐτοῦτα κι ἓνα ἐρώτημα γιὰ τοὺς «προοδευτικούς»: Τί γνώμη ἔχουν γιὰ τὴν καθαρεύουσα τοῦ Κοραΐ, φτιαχτὴν κι αὐτὴ σὲ κάποιον ἐργαστήρι τοῦ Παρισίου; Κι ἀκόμα πόσοι δέχονται τὴν προοδευτικότητα τοῦ καθαρευουσιάνου Κοραΐ; Καὶ τέλος ποῖος τολμάει νὰ ὀνοματίζει «συντηρητικὸ» ἢ «ἀντιδραστικὸ» ἓναν Κάλβο;

39. Μάριο Βίττι «Ἡ ἰδεολογικὴ λειτουργία τῆς Ἑλληνικῆς Ἠθογραφίας» - Ἀθήνα 1974, σελ. 13.

40. Βλ. Ἀλ. Παπαδιαμάντη ὅπ. π.π. τόμος 1ος, σελ. ζ' προλόγου.

αὐτὸ ὁ Νιρβάνας τὸ ὀνομάζει ἀδαμαντοκόλλητο. Ἔτσι θὰ εἶχε συντεθεῖ μιὰ ἀνθολογία σοφίας καὶ ποίησης...»⁴¹.

Κι ὁ Κ. Παλαμᾶς λίγες μέρες ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ Παπαδιαμάντη: «...Μὰ πάντα ἔσταζε μέλι ἀπ' τὰ χεῖλη του καὶ τὸ κοντύλι του. Ἔτσι, ἄνετα, ἀπρόσεχτα, μᾶς ἔδινε στὸ χαρτὶ ἀξέχαστα σκίτσα, ποὺ τὸ στόμα τους ἤθελε φιλὶ καὶ τὰ μάτια τους γύρευαν ἀγάπη. Καὶ μᾶς τραβοῦσεν ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς πάνω στὰ γραμμένα του καὶ μᾶς ἀντάμωνε ἀδελφώνοντάς μας μὲ τὴ συμπάθεια. Μακαρισμένε κι ἀξέχαστε ἕνας δικός σου στίχος νά! ξεφυτρώνει τώρα ἀπὸ τὰ χεῖλη μου στίχος λυπητερός καὶ ὅμως ἀνοιξιάτικος καὶ μὲ ὅλο τὸ χειμῶνα ποὺ μὲ ζώνει:

Τ' ἀηδόνια αὐτὰ ποὺ κελαηδοῦν μοῦ φαίνονται πῶς κλαῖνε...»⁴²

Τέλος ὁ Π. Σπανδωνίδης θὰ γράψει: «...Εἶναι ἕνας ἐξαίσιος λυρικός πεζογράφος καταστάσεων καὶ εἰκόνων, ἕνας ἀμίμητος ἐμπρεσιονιστὴς συγκινήσεων, τὶς ὁποῖες δίνει ἢ φτωχὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων τοῦ κόσμου του, ποὺ στὸ βάθος δὲν εἶναι διαφορετικὲς ἀπ' τὶς συγκινήσεις τῆς προσωπικῆς του ψυχῆς, Συχνὰ τρυπᾷ τὸ φλοιὸ τῶν πραγμάτων καὶ εἰσέρχεται στὴν οὐσίαν τους, καὶ αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ ἔργου του εἶναι τὸ σοβαρώτερο. Τὸ φῶς μὲ τὸ ὁποῖο φωτίζει τὶς συνειδήσεις, δὲν εἶναι πάντοτε νέο καὶ πρωτότυπο, ἀν' ἐξαιρέσουμε τὴ «Φόνισσα». Γλωσσικὰ εἶναι ἕνας ἀμελὴς ὑπήκοος τῆς παράδοσης, ἀλλὰ τὸ ὕφος του, καὶ ἀμελημένο ἂν εἶναι, μένει πάντα ζωηρὸ καὶ ἐντυπωσιακό: κανένας πεζογράφος μας δὲν κατόρθωσε νὰ φτάσει τὸ μετέωρο λυρισμὸ του, ποὺ δονεῖται ἀνάερα καὶ βάζει σὲ ἀνάλογη συγκίνηση τὸν ψυχικὸ μας κόσμον...»⁴³.

Σ υ ν ε χ ί ζ ε τ α ι

41. Βλ. Θ. Ἀθανασιάδης - Νόβα ὅπ. π.π. σελ. 69—70. Στὸ ἄρθρο τοῦ Π. Νιρβάνα «Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης» (ὅπ. π.π. τόμος 5ος σελ. 575) διαβάζομε καὶ τὰ παρακάτω: «...Καὶ ἄλλοτε πάλιν ὑπάρχουν κομμάτια ζωῆς, πεταμένα ἔτσι τυχαίως χωρὶς ἀρχὴν καὶ τέλος ἐπεισόδια ἀπλὰ χωρὶς καμμίαν ἀπαίτησιν, ζωγραφίαι ἀνθρώπων, πραγμάτων καὶ τόπων, ἕνα εἶδος φιλολογικοῦ - ζωγραφικοῦ genre, ποὺ δὲν ἠξεύρει κανεὶς ἂν εἶναι διηγήματα, περιγραφαί, ἐντυπώσεις, ἢ ἀποσπάσματα ἐνὸς μεγάλου ἔργου. Δὲν εἶναι τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτά. Εἶναι προβολαὶ ψυχικαί, ποὺ δίνουν μίαν ἐντύπωσιν αἰσθητικὴν δι' ὅποιον εἶναι ἱκανὸς νὰ τὴν συλλάβῃ εἰς τέλος, διότι ὁ Παπαδιαμάντης ἔχει τὸ προνόμιον ὅλων τῶν μεγάλων συγγραφέων εἰς κάθε σελίδα του νὰ δεσμεύῃ μὲ μίαν ὥραιότητα, ὁμοιάζουσαν μ' ἐκπληξιν, μὲ πολλὰς μικρὰς λάμψεις, διασκορπισμένας εἰς ὅλον του τὸ ἔργον. Ὑπάρχουν ἔτσι ἔργα συγγραφέων, ποὺ θὰ ἤμποροῦσε κανένας νὰ τὰ ὀνομάσῃ ἀδαμαντοκόλλητα...». Καὶ παρακάτω: «...Ὅταν μίαν ἡμέραν τὸ ἔργον τοῦ Παπαδιαμάντη περισυλλεγόμενον ἀπ' ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου, ὅπου ἐσκορπίσθη ἀφθονον καὶ ἐπέρασε σχεδὸν ἀπαράτητον, ἀνυψωθῇ εἰς μνημεῖον, ἡ ἐξαιρετικὴ αὐτὴ ἑλληνικὴ ψυχὴ θὰ σταματήσῃ τὰ τέκνα μας καὶ τὰ τέκνα τῶν τέκνων μας, διότι ἀπέμεινε ψυχὴ ποιητοῦ, ἀγνὴ καὶ ἀθῶα ἀπὸ κάθε ἐπιτήδευσιν — «Ἀθῶοι καὶ ἀγνοὶ νὰ εἰσθε» ἐσυμβούλευε τοῖς μαθητάς του ὁ ἄλλος μέγας διδάσκαλος, ὁ Γύζης — εἰς τὴν ἐποχὴν ὅπου οἱ ξηροὶ γραμματάνθρωποι ἐνόθευσαν τὴν τέχνην μὲ τὰς πονηρίας τῆς μαγειρικῆς...».

Καὶ τώρα ποὺ στήθηκε τὸ μνημεῖο, καὶ τοῦτο εἶναι ὁ μόχθος τοῦ Γ. Βαλέτα, βλέπομε πραγματικὰ πόσο δίκιο εἶχε ὁ Νιρβάνας νὰ τ' ὀνομάσῃ ἀδαμαντοκόλλητο, ἀλλὰ κυρίως πόσο ἀληθινὸς βγῆκε σ' ἀντίθεση μὲ τὸν Μ. Μ. Παπαϊωάννου (βλ. παραπάνω ὑποσ. 33) ἔστω κι ἂν ἡ ἀλλοτριώσῃ μας ἐμποδίζει ἀκόμα μιὰ πρὸ οὐσιαστικῆς κατανόηση καὶ προσέγγιση.

42. Βλ. Κ. Παλαμᾶ ΑΠΑΝΤΑ, τόμος 10ος, σελ. 322—323.

43. Βλ. Π. Σπανδωνίδης «ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ, ὁ θεατὴς τῆς γῆς» στὸ περ. «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ», τεῦχος 101, Σεπτέμβριος 1960, σελ. 772.

ΡΟΥΜΑΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΚΟΡΝΕΛΙΟΥ ΣΕΡΜΠΑΝ*

(Μετάφραση από τὰ ρουμανικά: ΛΑΜΠΡΟΥ ΖΙΩΓΑ)

ΗΣΥΧΙΑ ΜΟΥ

Ήσυχία μου —
Περιτριγύρισμα τοῦ ἡλίου,
Ήσυχία μου —
Μορμουριτὸ τῆς νύχτας,
Ήσυχία μου —
Λησμονιὰ τοῦ Χαμογέλου,
Ήσυχία μου —
Φλοίβασμα τῶν κυμάτων,
Ήσυχία μου —
Αἰώνια ἀνησυχία,
Ήσυχία μου —
Ἡ ἡσυχία σας ἀνθρώποι μου!

ΘΑΛΑΣΣΑ

Θάλασσα,
Ἔρχομαι
Καὶ φεύγω
Μὲ κάθε σου κύμα.
Φεύγω
Κι' ἔρχομαι
Μὲ κάθε σου ἀκτὴ.
Πάνω καὶ κάτω μου
Δίπλα καὶ μέσα μου
Ἐσὺ ἐνδομάχη.

ΒΟΥΒΗ ΚΑΤΑΠΛΗΞΗ

Γεννιέμαι
Ἀπὸ μιὰ καύση.
Αἰσθάνομαι τὸ φούρνο μου.
Μὲ χτίζουν
Μὲ τραγουδημένα τοῦβλα,
Πονῶ, ἀναστατώνομαι,
Ἀναπηδῶ μὲ λύπη
Συνέρχομαι μὲ τ' ὄνειρο
Ψάχνω κάποια ἡσυχία.
Μιὰ μέρα ἀθόρυβα
Θὰ παγώσει τὸ αἷμα μου.
Κι' ἀπὸ μιὰ βουβὴ κατάπληξη
Ὅλοκληρη ἡ σελίδα θ' ἀσπρίσει.

ΠΡΟΠΟΣΗ

Τρέχει τὸ φῶς μὲς τὶς κοῦπες
Φίλοι μου χαρεῖτε! Πιέστε!
ρουφηξτε τὸ ἡδύποτο
τῆς παντοδύναμης νιότης.
Τραγουδηστε!
Μὲς τὶς χαρὲς τοῦ κόσμου
ποὺ μαζί μας χαίρονται τῇ γιορτῇ τους.
Μὲ τὴν ψυχὴ σας τσιρῆχτε!
Στὴν ὑγείᾳ τῆς γῆς, πιέστε!

ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΝΥΧΤΕΣ

Εἶναι οἱ νύχτες τῆς ἀγάπης
Ποὺ σὲ κάνουν νὰ νοιώθεις
Ὅτι τ' ἀστέρια εἶναι ψυχές.
Εἶναι οἱ νύχτες τῆς μοναξιᾶς
Ποὺ σὲ κάνουν νὰ νοιώθεις
Ὅτι οἱ ἀνθρώποι εἶναι ἀκυρίεφτοι
γαλαξίες.
Εἶναι οἱ ἀτέλειωτες νύχτες ποὺ σὲ
κάνουν νὰ νοιώθεις
Ὅτι ὅλα τὰ προβλήματα τοῦ σύμ-
παντος
Εἶναι τόσο ἀπλά, ἀπλά, ἀπλά.

* Ὁ Κορνέλιου Σερμπάν ἂν καὶ εἶναι πολὺ νέος (γεννήθηκε τὸ 1937) ἔχει γράψει πολλὰ ποιήματα. Ἔχει ἐκδόσει πολλοὺς τόμους ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους εἶναι καὶ οἱ παρακάτω: «Λόγια γιὰ τὸ μέλλον», «Ποιήματα», «Ἕνας ἄνθρωπος τραγουδᾷ γιὰ τοὺς συνανθρώπους του», «Τὰ τετράδια τῆς Ἀγκας», «Τὸ μαῦρο χρυσό», κλπ. Ἡ ποίηση τοῦ Κορνέλιου Σερμπάν διακρίνεται ἀπὸ μιὰ πλούσια εὐαισθησία. Ὁ στίχος ἔχει τὴ ζεστασιά τῆς ἀγάπης στὸν ἄνθρωπο, τὴν εὐαισθητικὴν καθὼς καὶ τὴν ἐσωτερικὴ μουσικότητα.

ΝΙΝΑΣ ΚΟΚΚΑΛΙΔΟΥ - ΝΑΧΜΙΑ

ΠΑΡΓΑ (Ὅδοιπορικὸ)

Δὲν μπορεῖ νὰ μὴν καταλάβῃς τοῦτα τὰ λόγια ἐσὺ πού γιὰ πρώτη φορὰ ἔβρε-
ξες τὰ πόδια σου στὸ Ἴόνιο, ὅταν ἔκανες τὴν γνωριμία τοῦ κόσμου πλαῖι στὸ νερό.
Εἶσαι ἀπὸ τὸ Ἴόνιο κι' ἐσύ. Εἶσαι ποιητής, εἴτε τὸ θέλεις εἴτε δὲν τὸ θέλεις, δὲν
μπορεῖς ν' ἀφήσης σ' ἄλλους καιροὺς τὸ ἐπιφώνημα «Θεέ μου, Θεέ μου, σ' εὐχαρι-
στῶ γιὰ τὴ ζωή». Κι' αὐτὸ τὸ λές σὰν βλέπεις τὴν Πάργα, σὰ νὰ τὴν κρατᾷς στὴν
ἀγκυλιά σου, σὰν ἓνα ματσάκι κυκλάμινα πού τὰ μάζεψες μοναχός σου ἀπὸ τὰ
θράχια της, ἢ σὰν τὴ μυρουδιά τῆς ἀγράμπελης καὶ τὴ μυρουδιά τῆς ἀνθισμένης
λειμονιάς πού ποτίζει τὴν ἰδρωμένη σου σάρκα. Δὲν θυμᾷσαι ἂν ὁ τόπος παράγει λε-
μόνια, ἱστορία καὶ ὁμορφιά. Οὔτε ἂν ἔχει 1800 κατοίκους, ἓνα γυμνάσιο — κι αὐ-
τὸ κληροδότημα ὁμογενοῦς ἀπ' τὸν Καναδᾶ, — ἓνα Δημοτικὸ ἑξατάξιο, νηπιотρο-
φεῖο, οἰκοκυρικὴ σχολή κλπ. Δὲν θέλεις νὰ τὰ θυμᾷσαι ἐσὺ πού πῆγες γιὰ λίγο,
ὅλ' αὐτὰ τὰ πεζὰ θέματα πού καίνε τοὺς κατοίκους. «Πεντάρια δὲ δίνει τὸ Ὑπουρ-
γεῖο, πεντάρια δὲν ἔχει ὁ Δῆμος». Ποῖός μιλάει γιὰ λεφτὰ τέτοιες στιγμὲς... Ὑφη-
σέ με νὰ σοῦ πῶ ἓνα ποίημα. Γελᾷς καὶ προσπαθεῖς νὰ καταπιῇς τὸ ποίημα πού
λέει γιὰ τὴ γυναῖκα τῆς Θεσπρωτίας, τὴν Ἑπειρώτισσα μὲ τὴ ρόκα, κάτω ἀπὸ
τὸν Πλάτανο, μὲ τὸ ἄσπρο μαλλί, νὰ ποτίζει καὶ τὰ δυὸ κανελιὰ ἄλογα. Ὑνα θέα-
μα πού χρόνια εἶχε νὰ τὸ πιάσῃ τὸ μάτι. Πού θυμίζει Πελοπόννησο, πού εἶναι Ὑλ-
λάδα δίχως γραμμὴ ἀνάμεσα σὲ Ὑπειρο καὶ Πελοπόννησο. Σταμάτα τοὺς αἰσθη-
ματισμούς, γιὰ τὸ Θεό, εἴμαστε στὴν ἐποχὴ τοῦ φόρου πάνω σὲ κάθε εἶδος, ἀπὸ
Ριφιφι ἔγκλημα καὶ σέξ... μόνο... νὰ πού δὲν «ἔχουμε» πεντάρια λέγαμε.

Καὶ ξαφνικὰ μπαίνει στὸ λιμανάκι τὸ κόττερο μὲ τὶς ὁμορφες Γαλλίδες. Εἶ-
ναι μιὰ σκηνὴ τοῦ κινηματογράφου γιὰ τοὺς λαίμαργους θεατές. «Κι αὐτές,» ρω-
τᾷς. Βέβαια, ὁ τουρισμός... δὲ θαριέσαι, δὲν ξέρουμε νὰ τὸν ἐκμεταλλευόμαστε σω-
στά. Κλάμπ Μεντιτερανέ, λέει, στὴν ὠραιότερη πλαζ τοῦ Βάλτου. Τὸ παραλιακὸ
καφενεῖο ἔχει καὶ τὴ μουσικὴ του, εὐτυχῶς διακριτικὴ, μουσικὴ πού λέει γιὰ τὴ
γῆ τὴ δική μας καὶ τὴ δική τους. Τώρα αὐτὸ τὸ «τους» γιὰ ποιούς εἶναι τὸ ξέρουν
ὅλοι. Οἱ ξένοι ἄραγε τὸ ξέρουν; Ὑμεῖς, ὅταν γινόμαστε «ξένοι» τὸ ξέρουμε πολὺ
καλά...

Ὑταν πᾶς στὸ Κάστρο, τὸ μεγαλύτερο τῆς περιοχῆς, βλέπεις πρῶτα πρῶτα
τὸ Ὑνετικὸ λιοντάρι στὴν πύλη του. Καὶ καταλαβαίνεις. Βεβαίως δὲν μπορεῖς νὰ
κάνῃς πολλὲς ἀναγνωριστικὲς ἐπισκέψεις μέσα στὸ κάστρο, γιὰτὶ ὑπάρχουν κάτι
φίδια, κάτι ὑπηρεσίες, κάτι ἀφροντιστές κι' ἔτσι τὸ κυτᾷς καὶ κατηφορίζεις τὸ
καλντερίμι ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά. Πρῶτη γέννηση. Ὑ ἀπέραντη ἀμμουδιά. Ψυχὴ
ἐκείνη τὴν ὥρα, ἐκτὸς ἀπ' τὴν ψυχὴ τῆς ἴδιας τῆς Πάργας. Πολλὰ τὰ ὀνόματα γιὰ
τὰ χρώματα τῆς ἑλληνικῆς θάλασσας. Γιὰ τοῦτα τὰ χρώματα καὶ τὶς μυρουδιές
μόνο σιωπὴ θὰ ταίριαζε. Σκοῖνα, ἐλιές, εὐκάλυπτοι, πλατάνια, πεῦκα, ἀνθισμένες
λειμονιές καὶ μυρτιές. Ὑλα γερμένα πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα. Καταστόλιστα τὰ κυ-
παρίσσια ἀπ' τ' ἀναρριχώμενα. Μεγάλα σὰ μαργαριτάρια τὰ μπουμπούκια τῆς μυρ-

τιᾶς. Πάνω στὰ μυρτόφυλλα, ἔτοιμα θαρρεῖς νὰ κυλήσουν στίς χούφτες σου, σὰν τὰ δάκρυα τῆς ὁμορφιάς πού δὲν σοῦ ἐπιτρέπεται ν' ἀγγίξης. Θυμᾶσαι καὶ κάτι ποιήματα τῆς νιότης καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ρομαντισμοῦ — βλέπεις καὶ τὰ συναισθήματα ἔχουν τίς ἐποχές τους, τίς καταγραφές τους καὶ τὴν κριτικὴ τους — κάποιους στίχους τοῦ Παλαμᾶ πού δὲν τοῦ συγχωρεῖ ἡ σήμερον τὸ ὅτι εἶπε τόσα...πολλά.

«...κι' ἀγράμπελλες ἐσεῖς μυριανθισμένες
τῆς μυρτιᾶς καὶ τῆς δάφνης μοσκανάσασμα...»

Ὅπου καὶ νὰ στραφῆς εὐλογεῖς τὸ φῶς σου. Σκαλώνεις στὸ κάστρο πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ συλλογιέσαι πικρὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, πού ὕψωσε τὸ ἀνάστημά του γιὰ νὰ χωρέσῃ σὲ μιὰ τρίπατη οἰκοδομή, πλάϊ πλάϊ μὲ τὸ κάστρο, ἔτσι γιὰ τὸ πείσμα του θαρρεῖς. Θέλεις νὰ λύσης ἐκεῖνο τὸν κόμπα τῆς κακογουστιᾶς πού πάει νὰ δέσῃ μισαλλόδοξα, θάρβαρα, τὸ 1300 μὲ τὸ 1975. Τὸ λιοντάρι τῆς πύλης τοῦ κάστρου ὅμως δὲν ὁρμάει νὰ κατασπαράξῃ τὸ Θυρεὸ τοῦ ἀντιπάλου του πού λέγεται «οἰκοδομή». Στρέφεις ἄλλου, στὰ ἐρείπια τοῦ μοναστηριοῦ τῶν Βλαχερνῶν. Περνᾷς τίς καλύβες μὲ τίς τρυφερότητες τῶν ξένων, σκαλωμένες στίς πλαγιές, κάτω ἀπὸ τὰ δέντρα μέσα στὰ λουλούδια. Προσπερνᾷς τοῦτο τὸν ἔρωτα τῶν ψιθύρων καὶ μπήγεις τὸ κερί σου στὸ πιάτο μὲ τὴν ἄμμο πού εἶναι μέσα στὸ ξέσκεπο ἐκκλησάκι τοῦ μοναστηριοῦ. Πολλὰ ξέσκεπα ξωκκλήσια, μὲ μιὰ γυμνὴ εἰκόνα, λίγη ἄμμος, ἓνα κερί, ὁ ἀέρας καὶ ὁ ἥλιος, καθημερινοὶ συντρόφοι καὶ τὸ αἰώνιο ἀλληλοῦτα τοῦ Ἰόνιου.

Τὸ δειλινὸ φωτίζονται οἱ βράχοι ἀπέναντι στὴν ἄλλη παραλία τοῦ λιμανιοῦ. Οἱ μικρὲς ἀμμουδιές τους μὲ τὰ ξωκκλήσια πάνωθὲ τους, τὸ μικρὸ νησάκι τῶν Παργιανῶν μὲ τὴν Παναγία καὶ τὸν Ἅγιο Προκόπη. Αὐτὲς οἱ φωτογραφίες πού κρεμοῦν στὰ περίπτερα καὶ πού δίνουν μιὰ ἰδέα γιὰ τὴν Πάργα τὴν πανέμορφη. Μόνο ἡ σπηλιὰ τοῦ Ἁλῆ Πασᾶ μένει αἰνιγματικὴ, αὐτὴ πού χρησίμευε σὰν ἔξοδος κινδύνου πρὸς τὴ θάλασσα, ξεκινώντας πάνω ἀπὸ τὸ κάστρο. Κι' ἀντίκρυ οἱ ἐκβολές τοῦ Ἀχέροντα. Ἐκεῖ θυμόμαστε τὸ «πέρασμά» μας κι' ἐκεῖνα πού μένουν γιὰ ἄλλα μάτια πού θάρθουν τὸ κατόπι μας. Θυμόμαστε καὶ τοὺς Παριανοὺς τοὺς παλιούς, ποῦφυγαν διωγμένοι ἀπ' τοὺς κατακτητές, πωλημένοι ἀπ' τοὺς Ἀγγλους. Πῆραν μαζί καὶ τὰ κόκκαλα τῶν προγόνων τους καὶ τὰ ἱερά τους κειμήλια. Τὸ 1819 γύρισαν πίσω λιγοστοί, σὰν ξένοι στὴ γῆ καὶ τὰ σπίτια τους καὶ τὸ 1913, λεύτερη πιά ἡ Πάργα, δέχτηκε τὰ ἱερά της κειμήλια, πού μετέφερε τ' ἀντιτορπιλικὸ «Ἑλλη» ἀπ' τὰ Ἐφτάνησα, καὶ τὰ ἐναπόθεσε στὴν ἐκκλησιὰ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. Μπορεῖς νὰ τὰ ἰδῆς καὶ νὰ θυμηθῆς τόσες καὶ τόσες ἄλλες προσφυγίες. Τοῦτα εἶναι ἡ πληρωμή, ὁ φόρος στὴν ὁμορφιά τοῦ τόπου. Στὴ φύση καὶ θέσῃ κατὰ κυριολεξία. Σ' ὅλη τὴ γῆ μας. Κάποτε μπορεῖ νὰ λάχῃ νὰ διαβάσῃς καὶ τὴν ἐφημερίδα τῆς «Ἡ Φωνὴ τῆς Πάργας» θὰ μάθῃς πολλὰ γιὰ τὰ σημερινά της. Θὰ ξέρεις πὼς ἀπὸ κεῖνα τὰ νερὰ βγήκε κι' ὁ Κανάρης κι' ἐγκαταστάθηκε στὰ Ψαρά. Πολλὰ ἀπ' τὰ παιδιὰ της σκορπίστηκαν ἐδῶ κι' ἐκεῖ καὶ δόξασαν ἄλλα χρώματα κι' ἄλλα νερὰ, κάτω ὅμως ἀπὸ τὸν ἴδιο οὐρανό. Τὴν ἀγάπη γιὰ τὸν τόπο.

ΙΤΑΛΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

FRANCO FORTINI*

(Μετάφραση: ΦΟΙΒΟΥ ΔΕΛΦΗ)

ΕΚΕΙΝΟ ΗΤΑΝ ΤΟ ΒΟΥΝΟ

Ἐκεῖνο ἦταν τὸ βουνὸ
ποὺ ἔβλεπα ἀπ' τὸ παράθυρο
κι' αὐτὸ ἦταν τὸ μονοπάτι
ποὺ γύριζα τὸ βράδυ.

Ἐκεῖνος εἶναι ὁ καιρὸς
κι' ἐκείνη ἡ πηγὴ
ἡ πέτρινη ποὺ πάγωνε
σὰν ἔρχονταν τὸ χιόνι.
Ἦταν ὁ καιρὸς ποὺ
στέκονταν μαζί μας χωρὶς γνώση.

* Διάσημος Ἰταλὸς κριτικός, ποιητὴς καὶ καθηγητὴς Πανεπιστημίου. Πρώτη-φορὰ μεταφράζεται στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα.

PRIMO CONTI*

ΣΑΝ ΜΙΝΙΑΤΟ ΑΛ ΜΟΝΤΕ

Τὸ σημεῖο σὲ σταυρὸ
ἢ μουσικὴ τοῦ Μπάχ

Κι' ὁ οὐρανὸς σὰν ἓνα μεγάλο κουρασμένο μάτι
κρασπεδωμένο μὲ κόκκινο

Κάποτε, ἀπὸ εἰκόνες ποὺ ἀπόκρουσαν τὴν ἀγάπὴ κι' ὀκνηρές,
ἔρχεται ἡ μεγάλη ποίηση.

ΔΙΑΚΟΣΙΟΣΤΟ ΚΥΝΙΚΟ ΚΑΥΜΑ

Παρδαλοὶ γιὰ λαϊκὲς διανομὲς
μὲ μακρυὲς κάλτσες γκρίζες χωρὶς καλτσοδέτες
οἱ ἐφηλιδῶδεις φασιανοὶ
πυρπολοῦν τὸ σωρὸ σκίρρων τῶν ἀμπελιῶν.

* Διάσημος Ἰταλὸς ζωγράφος, φοντουριστής, φίλος τοῦ Μαρινέττι. Γλύπτης καὶ ποιητής. Πρώτη φορὰ μεταφράζεται στὴ γλῶσσα μας.

ROLANDO CERTA*

ΣΤΟΝ ΗΛΙΑ

Στοὺς Δελφοὺς γνώρισα τὸν Ἥλια Πέτρου,
 ζωγραφίζει ψάρια καὶ πουλιά,
 τραγουδάει τὴ φύση καὶ τοὺς μύθους τῆς Ἑλλάδας.
 Μὰ ὁ ἥλιος εἶναι μέσ' στὶς φλέβες,
 μέσ' στὴν καρδιά τὸ πράσινο τῶν δασῶν.

Ὁ Ἥλιος εἶναι ἓνας αὐθόρμητος Ἕλληνας
 μέσ' στὶς ζωγραφιές του πάνω στὸ μετάξι
 ἀναπνέουν οἱ μουσικὲς τοῦ Ἀπόλλωνα
 οἱ χωρικοὶ φαίνονται ἅγιοι
 ἀρχαῖα χέρια κρούουν τὴ λύρα,
 τὸ φλάουτο μετράει μυστηριώδεις ἦχους
 μιὰ ἀρχαία ἰέρεια προσεύχεται.
 Μὲ τὸ βλέμμα προτεταμένο στὸν κόσμο
 ἴσως ἐπικαλεῖται τὴν καλωσύνη τοῦ Θεοῦ.

Ἥλια, Κώστα, Πάνο, φίλους ποὺ ξαναβρῆκα,
 ἐσεῖς ἀρχαῖα καὶ νέα διάσταση
 τῆς ζωῆς, τὸ ἑλληνικὸ ἀλάτι
 ποὺ ζυμώνει ψωμί κι' ἀγάπη.

* Καθηγητὴς, ποιητὴς καὶ κριτικὸς. Ἐκδίδει τὸ περιοδικὸ IMPEGNO 70. Πρώτη φορὰ παρουσιάζεται.

1) Πλαγίανλος = Φλάουτο.

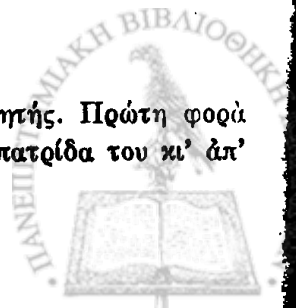
GABRIELLE — ALDO BERTOZZI*

ΤΟ ΓΕΦΥΡΙ

Ἐνῶ γύριζε πρὸς τὸ γεφύρι τὰ μάτια
 ἐγὼ ἀκολουθώντας ἀπὸ μαγεία τὸ παράδειγμα
 τοῦ ποταμοῦ ἀπομακρυνόμενα.

Γεύση ἀπὸ νέα λόγια
 σὲ κάθε βουλεβάρτο πηγὴ ἢ τυφώνας
 σὲ κάθε πρόθεση γι' ἀποχαιρετισμὸ
 πάνω στὸν προμηθεϊκὸ βράχο
 ὅπου ἡ φωτιά εἶναι σκεπτικὴ
 κι' ἡ λευτεριά πληρωμένη.

* Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης, ἐπιφανὴς κριτικὸς καὶ ποιητὴς. Πρώτη φορὰ παρουσιάζεται στὴν Ἑλλάδα, ποὺ ἐπισκέπτεται κι' ἀγαπᾷ σὰν δεύτερη πατρίδα του κι' ἀπ' ὅπου ἔχει ἐμπνευστεῖ ἀρκετὰ ποιήματα.

GABRIELE ALDO BERTOZZI*

Η ΣΚΑΛΑ ΚΑΙ ΤΟ ΥΨΟΣ

Θὰ ἐνωθοῦμε ὅπως ὁ ἄνεμος καὶ τὸ βράδυ
ὅπως ὁ ARTHUR RIMBAUD καὶ ἡ ἐλευθερία
ὅπως ὁ LEV DAVIDONIC καὶ ἡ ἐπανάσταση
ὅπως ἡ σκάλα καὶ τὸ ὕψος.

Δὲν ὑπάρχει σινδόνι νὰ μὲ κρατήσει
οὔτε γενιὰ νὰ μᾶς χωρίσει
εἶσαι τὸ ἴδιο μου σπαθὶ καὶ τὸ ρολόγι
ὁ ζυγὸς μου καὶ τὸ καπέλλο μου
ἡ εἰρήνη μου καὶ ἡ ἰσχνανση.

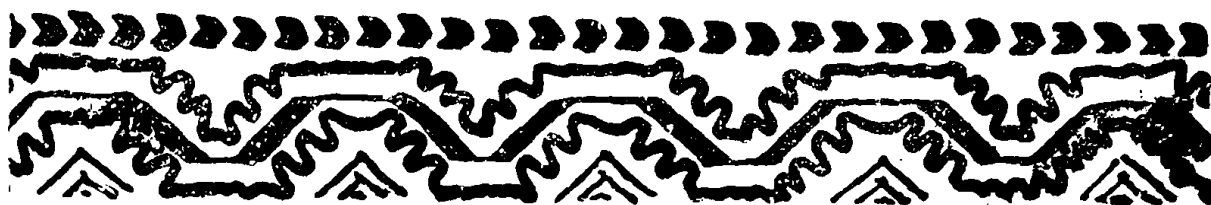
Ἡ ἀγάπη μου εἶναι ἄνεμος
μὲ χαλίκια ποὺ καίει σὲ κάθε
Μητρόπολη καὶ σὲ κάθε δάσος
γιά Χριστοὺς καὶ παρτιζάνους
καὶ σὲ κάθε πλατεία μὲ ταραχή.

ΤΟ ΛΟΥΛΟΥΔΙ

Ἔκοψες τὸ εὐωδιαστὸ λουλούδι
ἀπὸ κεῖ ποὺ τοῦπρεπε νὰ εἶναι,
σ' ἓνα κρυστάλλινο, τῶβαζες βάζο
σπάνιο μὰ καὶ περίτεχνο.
Τῇ γωνιᾷ θέλησες τοῦ σπιτιοῦ σου
μὲ τὸ λουλούδι νὰ στολίσεις
ξεχνώντας πὼς αὐτὴ του ἦ ὁμορφιά
πολὺ λίγο θὲ νὰ κρατήσει.
Γιατὶ ὅταν τ' ἄρωμά του θὰ χαθεῖ
ἡ ὁμορφιά του θὲ νὰ φύγει
σὺ ποὺ τὸ λουλούδι σου καμάρωνες
θ' ἀπαρνηθεῖς πετώντας το.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΠΕΤΣΩΝΗΣ

ΚΩΣΤΑ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ

Ἀφορμὴ σὲ τοῦτο τὸ σημείωμα, μᾶς δίνει ἡ εἶδηση πὺν διαβάσαμε στὶς Ἀθηναϊκὲς ἑφημερίδες, γιὰ τὴ διεθνὴ συνάντηση πὺν πραγματοποιήθηκε στὴ Μαζάρα Ντέλ Βάλλο τῆς Σικελίας πρὸς τιμὴ τῆς Νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Ὅπως γράφουν οἱ ἑφημερίδες, πρόκειται γιὰ τὴ μεγαλύτερη μέχρι σήμερα ἐκδήλωση πὺν γίνεται στὸ ἐξωτερικὸ γιὰ τὴν προβολὴ τῆς λογοτεχνίας μας. Ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα πῆγαν ἐκπρόσωποι τῶν Γραμμάτων μας καὶ ἀντιπροσωπεῖα Ἑλλήνων φοιτητῶν τῶν Πανεπιστημίων τῆς Ἰταλίας. Ἀπὸ Ἰταλικῆς πλευρᾶς ἔλαβαν μέρος καθηγητὲς Πανεπιστημίων, γερονσιαστὲς, βουλευτὲς, ἀκαδημαϊκοί, ἐκπρόσωποι τῆς Ἰταλικῆς Κυβέρνησης καὶ τῆς ἐπαρχίας τῆς Σικελίας.

Κατὰ τὴ συνάντηση αὐτὴ, ἔγιναν ἐνδιαφέρουσες ὁμιλίες ἀπὸ Ἕλληνες καὶ Ἰταλοὺς καθηγητὲς καὶ λογοτέχνες. Ἀπαγγέλθηκαν ποιήματα, διαβάστηκαν διηγήματα Ἑλλήνων συγγραφέων, ἔγιναν ἀπαγγελίες ἀποσπασμάτων ἀπὸ ἔργα τοῦ Σοφοκλῆ καὶ τοῦ Εὐριπίδη. Τέλος τὴν ἐκδήλωση ἔκλεισαν τοπικοὶ χοροὶ τῆς Σικελίας καὶ ἐπισκέψεις σὲ ἀρχαιολογικὰ μνημεῖα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ ἀποικισμού.

Μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν νεοελληνιστῶν πὺν μετεῖχαν στὶς γιορτὲς αὐτὲς ἦταν καὶ οἱ φίλοι καὶ συνεργάτες τῆς «Ἑπειρωτικῆς Ἑστίας» κ. Κριστίνο Σαντζιλιο καὶ Μ. Καταουντέλλα. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ πὺν γίνεται λόγος γιὰ τὴ μεγάλη προσφορὰ τους, γιὰ νὰ γνωριστεῖ ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία στὴν πατρίδα τους.

Μὲ τὴν εὐκαιρία πὺν μᾶς δίνουν οἱ γιορτὲς αὐτὲς, ἄς παρουσιάσουμε καὶ πάλι τὴ νέα πολύτιμη καὶ πλούσια μεταφραστικὴ δουλειὰ τοῦ κ. Κριστίνο Σαντζιλιο πὺν ἀποτελεῖται καὶ τούτῃ τὴ φορὰ ἀπὸ ἑλληνικὴ ποίηση πὺν ξεκινάει ἀπὸ τὴν Καβάφη γιὰ νὰ φτάσει ὥς τοὺς πιὸ νέους ποιητὲς μας.

Καὶ πρῶτα ἡ θαυμάσια ἀνθολογία του μὲ τὸν τίτλο «Ἕλληνες ποιητὲς τῆς Ἑλευθερίας» καὶ ἀκολουθεῖ ὁ ὑπότιτλος 22 ποιητὲς τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας ἀπὸ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο καὶ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν συνταγματαρχῶν».

Καὶ πιὸ κάτω χρωματιστὸ σκίτσο ἀπὸ τὴν ἀντίσταση κατὰ τῆς δικτατορίας ἓνα χέρι πὺν σπάει τὶς ἀλυσίδες μὲ τὸ ἑλληνικὰ γράμματα «ΑΝΤΙΣΤΑΘΗΤΕ», ἔκδοση Savelli τῆς Ρώμης 1976. Γιὰ τοὺς ἀναγνώστες τῆς «Ἑπειρωτικῆς Ἑστίας» μεταφράζουμε τὸ σημείωμα τοῦ ἐκδότη ἀπὸ τὴν τελευταία σελίδα τοῦ ἐξώφυλλου:

«Ἡ ἑλληνικὴ κουλτούρα τῶν τελευταίων σκοτεινῶν χρόνων, ἐπάλεψε ἐνάντια στὴ δικτατορία μὲ μεγάλο θάρρος καὶ ἀξιοπρέπεια ἀποδείχνοντας — κάποτε καὶ μὲ τὴν ἴδια τὴ σιωπὴ — τὴ νέκρα καὶ τὸν παραλογισμό πὺν βασιλεύουν σὲ μιὰ κοινωνία πὺν βασίζεται στὴν καταπίεση, στὴν αὐταρχικότητα καὶ στὸν κονφορμισμό».

Συγκεκριμένα ἀνθολογοῦνται σὲ τοῦτο τὸν τόμο, μερικὰ ποιήματα - ἀνέκδοτα τῶν σπουδαιότερων Ἑλλήνων συγγραφέων ποιητῶν. Ὁ χρόνος πὺν γράφτηκαν αὐτά, ἀρχίζει ἀπὸ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο καὶ φτάνει μέχρι τὶς μέρες τοῦ ἀγῶνα ἐνάντια στοὺς συνταγματάρχες. Τὰ κείμενα εἶναι: Ἀλεξάνδρου, Ἀναγνωστάκη, Ἀποστολίδη, Αὐγέρη, Μπεκατώρου, Χριστοδούλου, Λωριάδη, Α. Φωκᾶ, Ν. Φωκᾶ, Κακναβάτου, Κάσδαγλη, Κατσαροῦ, Κουλουφάκου, Λειβαδίτη, Νεγρεπόντη, Πατρίκιου, Πούλιου, Ρίτσου, Τ. Σινόπουλου, Τερτίπη, Βάρναλη καὶ Βασιλικοῦ.

Σε προηγούμενα σημειώματά μας έχουμε κάνει λόγο για την προσφορά του Σαντζίλιο στα Έλληνικά γράμματα, ιδιαίτερα στη σύγχρονη ελληνική ποίηση.

Σε προηγούμενα σημειώματά μας έχουμε κάνει λόγο για την προσφορά του Σαντζίλιο στα ελληνικά γράμματα, ιδιαίτερα στη σύγχρονη ελληνική ποίηση.

Ο Κριστίνο Σαντζίλιο γνωρίζει άριστα τη γλώσσα μας. Είναι βαθύς μελετητής, ένας καλλιεργημένος Ευρωπαίος στοχαστής, ευαίσθητος δέκτης της νέας ποίησης. Η ελληνική λογοτεχνία του οφείλει πολλά. Και να σκεφτεί κανείς πόσος κόπος χρειάζεται να μεταγλωτισθεί ένα σύγχρονο ποιητικό κείμενο, έρμητικό από το είδος του. Άπλησiasτο, έννοιοχογικά και γλωσσικά. Και ο μεταφραστής έχει διπλό αγώνα να κάνει;

Από τη μια να το αντιμετωπίσει νοηματικά, όσο είναι δυνατό για να βρει την κατάλληλη λέξη μεταφοράς στην ξένη γλώσσα και από την άλλη να το πλησιάσει συναισθηματικά για να μεταφέρει κάτι από την περιρέουσα ευαισθησία του. Και ο κ. Κρ. Σαντζίλιο βγαίνει όσο είναι δυνατό, νικητής στη μάχη αυτή.

Θα αναφέρουμε ακόμα μια σειρά συνεργασίες του εκλεκτού φίλου μας νεοελληνιστή στα μεγαλύτερα ιταλικά περιοδικά της τέχνης:

1) Στο δίμηνο περιοδικό της Ρώμης «OMPRESSE» ειδική έκδοση για τους νέους, μεταφράσεις ποιημάτων του Ρίτσου και του Άναγνωστάκη.

2) Στο περιοδικό της Ραβέννας «Ο Άναγνώστης της Επαρχίας», διαβάζουμε το άρθρο του «Ελληνική ποίηση της Διαφωνίας», αφιερωμένο σε όσους Έλληνες πολέμωσαν τη δικτατορία στην πατρίδα τους και με μια σειρά ποιήματά τους. Είναι σχεδόν οι ίδιοι ποιητές που παρουσιάζονται στην ανθολογία του.

3) Στο περιοδικό «Ίδέα» της Ρώμης, δημοσιεύεται το άρθρο του «Τρεις Έλληνες ποιητές της Διαφωνίας, Γιάννης Ρίτσος, Τάσος Λειβαδίτης, Τίτος Πατρίκιος». Προτάσσεται λεπτομερειακό κατατοπιστικό σημείωμα με βιογραφικά και βιβλιογραφικά στοιχεία και ακολουθούν κρίσεις του μεταφραστή για τους αγώνες των Ελλήνων ποιητών κατά της δικτατορίας και δίνεται μια σειρά από τα καλύτερα αντιστασιακά τους ποιήματα.

4) Τέλος στο περιοδικό της Ρώμης «Η Φωτιά» ο κ. Κρ. Σαντζίλιο αφιερώνει ολόκληρο άρθρο στην Ελληνίδα Μαρία Καραγιάννη, ζωγράφο και ποιήτρια από τη Βέροια της Μακεδονίας και μεταφράζει ποιήματά της.

ΠΟΛΩΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

(Μετάφραση: ΝΙΚΟΥ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ)

WISLAWA SZYMBORSKA

(Βισλάβα Σιμπόρσκα)

Βιετνάμ

Γυναίκα, πώς σε λένε; — Δεν ξέρω.

Πότε γεννήθηκες, από ποῦ είσαι; — Δεν ξέρω.

Γιατί άνοιξες στὴ γῆ λάκκο; — Δεν ξέρω.

Πόσον καιρὸ κρύβεσαι σ' αὐτόν; — Δεν ξέρω.

Γιατί με δάγκασες στὸ καρδιακὸ δάχτυλο; — Δεν ξέρω.

Ξέρεις ὅτι δὲν θὰ σε κάνουμε κακό; — Δεν ξέρω.

Μὲ ποιὸς είσαι; — Δεν ξέρω.

Τώρα είναι πόλεμος, πρέπει νὰ διαλέξεις. — Δεν ξέρω.

Τὸ χωριό σου καταστράφηκε; — Δεν ξέρω.

Αὐτὰ τὰ παιδιά δικὰ σου είναι; — Ναί.

ZBIGNIEW HERBERT

(Ζμίσγκνιεβ Χέρμπερτ)

Τοίχος

Στεκόμαστε μπροστά στον τοίχο. Μας πήρανε τη νιότη
 όπως τὸ πουκάμισο τοῦ κατάδικου. Περιμένουμε. Πριν
 ἡ παχιά σφαίρα καθήσει στὸ λαιμό, περνάει δέκα,
 εἴκοσι χρόνια. Ὁ τοίχος εἶναι ψηλὸς καὶ σταθερός.
 Πίσω ἀπ' τὸν τοίχο εἶναι ἓνα δέντρο καὶ ἓνα ἀστέρι.
 Τὸ δέντρο ὑποσκάπτει τὸν τοίχο μὲ τίς ρίζες του. Τὸ ἀστέρι
 σὰν τὸ ποντίκι δαγκάνει τὴν πέτρα. Μετὰ ἀπὸ ἑκατό,
 διακόσια χρόνια θὰ γίνεῖ ἓνα μικρὸ παραθυράκι.

JULIAN PRZYBOS

(Γιούλιαμ Πσίμπος)

Ὡσπου Ζοῦμε

Ὁ κρότος τῶν κανονιῶν στὸ ὕψος τῆς λάμψης
 ἀνέβηκε,
 ὁ οὐρανὸς γκρεμίζεται μὲ πάταγο.
 Ἄοπλος, καρφωμένος μὲ ὀδίδες στὴ γῆ,
 ζητῶ ὅπλο ὅπως ὁ κατάδικος τὴν εὐνοία
 καὶ μόνον φωνάζω — ἄσκοπα,
 τραυματίας καὶ νεκρὸς ἀνασταίνω.
 Τὸ βλέμμα μου μὲ τὴ χαρακιὰ τῆς ὀδίδας πέφτει
 στὰ ἐρείπια τῆς Βαρσοβίας.
 Ὡσπου ἔσπασε σὲ δυὸ ἡ ἀκοή
 τὸ ἀνδρικό κλάμα ἔπεσε — καὶ ἡ σιγή του σὰν σφαίρα.
 Αὐτὴ τὴ στιγμή σκοτώθηκε ὁ ἀδερφός μου.
 Σὰς ἀποχαιρετῶ ἔσας, ποὺ σηκώνετε τὸ κεφάλι στὸ ἐξωτερικό,
 ποὺ φεύετε στὰ ὅπλα,
 ἐγὼ ἐδῶ, στὸ γκρεμισμένο καταφύγιο,
 ἀπ' τοὺς ἀκόμα ζῶντες τελευταίους ἀναπνοῆς
 θὰ ἀναδημιουργήσω τὸν ἐθνικό μας ὕμνο.

EWA NAIJWER

(Εὔα Νάϊνερ)

Μεγάλος ἄντρας

Μεγάλος ἄντρας σκότωσε τὸ μεγάλο γουρουνί
 Μεγάλος ἄντρας σέρνει τὴ χαρά του
 στὸ μεγάλο σπίτι ἀπ' τὸ μεγάλο δάσος
 στέκει στὴν πόρτα καὶ φωνάζει μὲ μεγάλη φωνή.
 Ἡ γυναῖκα πλησιάζει πατώντας στὰ δάχτυλα
 σιγανὰ λέει ὅτι τὸ παιδί κοιμάται
 καὶ τὸν ἀφήνει νὰ μπεῖ μέσα
 τὸν ἥσυχο καὶ μικρὸ ἄντρα
 ποὺ κρατάει τὸ κουνέλι ἀπ' τ' αὐτιά.

GEORGES BARTHOUL*

ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑ

Δέν είδες τούς υπερφορτωμένους χώρους με μνήμη.

Κοιμώσουν.

Ό ύπνος είναι έμπιστοσύνη, ειρήνη και συμφιλίωση.

Και σ' αυτήν τήν πανάρχαια χώρα,

νέα στήν αιωνιότητα

ίσως ήταν έτσι πού έπρεπε νά δράσεις άπέναντί της.

Κοιμώσουν, κι' αυτό ήθελε νά πει

πώς αναζητούσε τόν ρυθμό τής ίδιας της ζωής

πώς αναζητούσε τήν ίδια τή ζωή.

Κοιμώσουν όπως ένας αναρρωνύων.

Κι' ό κόσμος κατρακυλούσε στήν περηφάνεια του χωρίς νά τήν βλέπεις,

άλλά χαμογελούσε νά σέ βλέπει εγκαταλείποντας τόν ξεσηκωμό σου,

καλύτερα ίσως νά λέγεται πώς μπορούσε νά κατοικήσει

ξαναβρίσκοντας όνειρα με τή δύναμη τής πραότητας.

Αυτά τά γεύματα στους ήσυχους κήπους πού τραγουδούν

τριγυρισμένοι από λουλούδια και καθαρούς λόγους,

έκει πού τά φαγητά τά πιό άπλά ξαναβρίσκουν μιá καθαρή γεύση,

έκει πού τό κρασί τέρπει με τήν έλαφρά μέθη,

τά έρείπια του ξεχασμένου χρόνου —

ένός άθάνατου χρόνου.

Μά δέν είναι παρά μιá όψη του άθάνατου κρύσταλλου

αυτά τά έρείπια χωρίς λύπη και χωρίς άσχήμια,

άθικτα μέσ' στή ζωή τών φυτών, τών αϊγών και τών ανθρώπων.

Αυτά τά βουνά με τήν καρδιά πού χτυπά,

αυτά τά νερά με τό τρυφερό φύσημα,

αυτές οι μόνιμες ύπάρξεις

μέσα στο άκαθόριστο πρίσμα και τό παράξενο μέτρο τους.

Καθώς γι' αυτά τά πρώτα γεύματα με σένα πάνω στή θεϊκή γή,

ξανάβρισκα από κει πέρ' άπ' τίς μέρες και τά χρόνια

τήν αιώνια μου ουσία σ' αυτόν τόν κόσμο πού μου φεύγει.

Έκει πού καίγομαι για ν' άγκυροβολήσω τήν βάρκα τής

λευκασμένης και ράθυμης ζωής μου

μετά τό δύσκολο διάβα μου

και σημειώνω τήν θέση μου στήν πανδαισία του παρθένου άγέρα

και τών άθώων έποχών,

κρατώντας σε από τό χέρι σου παρουσιάζω τό Βασίλειό μας

έμεις κύριοι του πνεύματος και τής σωματικής συμφωνίας.

Μετάφραση: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΚΚΙΝΟΣ

* Σύγχρονος Γάλλος ποιητής, κριτικός και ζωγράφος, νεοελληνιστής και καθηγητής του Πανεπιστημίου της AVIGNON.

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΤΑ ΒΡΑΒΕΙΑ ΟΙ ΧΟΡΗΓΙΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΤΑΞΕΙΣ

Ἡ «Ἡπειρωτική Ἑστία», πού ἀγωνίστηκε κι' αὐτή γιά τίς λίγες κατακτήσεις στόν χῶρο τῶν γραμμάτων, ἀσχολήθηκε εἰδικά μέ τὸ θέμα τῶν βραβείων, τῶν χορηγιῶν καί τῆς ἀγορᾶς βιβλίων. Μάλιστα, πολλές ἀπ' τίς ἀπόψεις της, πιστεύουμε, βοήθησαν ἀποφασιστικά γιά τὴν διαμόρφωση γνώμης στοὺς ἀρμόδιους παράγοντες. Ἐν τούτοις, ὅμως, τὰ ζητήματα αὐτὰ ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ἀνοιχτά, βρίσκονται πάντα στὴν πρώτη γραμμή, ἐνῶ τὸ ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, ὅπως φαίνεται, δὲν κατόρθωσε νὰ δώσει κάποια συγκεκριμένη μορφή, μιὰ χάραξη πολιτικῆς πάνω σ' ἓνα ἐπίπεδο εὐρύτερης προοπτικῆς. Ἔτσι, τὸ μεγάλο τοῦτο θέμα, πού τόσο σημασία ἔχει γιά τὴν πνευματικὴ μας ὑπόσταση ἀναμέσον τῶν συγχρόνων λαῶν (ἰδίως τώρα πού ὁ συγκρητισμὸς στὴν καινούργια ὑπερεθνικὴ κοινότητα, ὅπου ὁδηγοῦν οἱ μεγάλες κοινωνικοπολιτικὲς ἐνότητες), παραμένει στὸ στάδιο τῶν συζητήσεων — πολλές φορὲς ἀνεύθυνων καί πρόχειρων, ἂν ὄχι καί νοθευμένων ἀπὸ διάθεση κακόπιστης κριτικῆς —, χωρὶς καμμιά οὐσιαστικὴ πρόοδο. Γι' αὐτό, παρ' ὅλο πού κινδυνεύουμε νὰ ἐπαναλάβουμε προηγούμενες προτάσεις μας, θεωροῦμε πὼς εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ἐκθέσουμε καί τώρα τίς ἀπόψεις μας, πάντα ἀπ' τὴν ἴδια καλοπροαίρετη ἀφετηρία καί, πρὸ παντός, δίχως κανένα δογματισμὸ γιά τὸ ἀλάνθαστο ἢ γιά τὴν ἀνελαστικότητα μιᾶς τέτοιας δημόσιας συζήτησης.

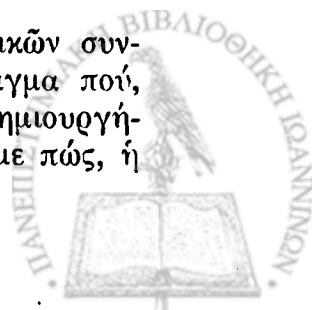
Β ρ α β ε ῖ α: Ὁ θεσμὸς τῶν Κρατικῶν Βραβείων, ναμίζουμε, εἶναι μιὰ σημαντικὴ κατάκτηση, πού δὲν θὰ πρέπει, μέ κανέναν τρόπο, νὰ χαθεῖ. Ἀντίθετα, ἐκεῖνο πού, κατὰ τὴν γνώμη μας, ἐπιβάλλεται νὰ γίνεи, εἶναι ἡ διεύρυνσή τους (καί χρηματικά καί ἀριθμητικά) καί ἡ καλύτερη ὁργάνωση τῆς ἀναγκαίας διαδικασίας γιά τὴν ἀπονομή τους, πάνω σὲ πλατύτερες βάσεις πού νὰ δίνουν στὰ ὅργανα ἀξιολόγησης (ἐπιτροπές), ὄχι μονάχα τὸν ἀπαραίτητο χρόνο γὰ τὴν ἀνετη μελέτη τῶν βιβλίων, ἀλλὰ καί τὴν ἀντικειμενικὴ δυνατότητα νὰ ἀντεπεξέλθουν στὸ βαρὺ καί προσωπικὰ ὑπεύθυνο καθήκον πού ἀναλαμβάνουν.

Τώρα, γιά τὸν τρόπο τῆς ἀνάθεσης καί τὴν εὐθύνη τῆς ἐκλογῆς, ἀπ' τοὺς ἴδιους τοὺς λογοτέχνες, τῶν ἐπιτροπῶν, εἶναι περισσότερο θέμα εἰδικῆς μελέτης πού μπορεῖ νὰ γίνη χωρὶς ἀνυπέρβλητες δυσκολίες. Τὸ μόνο πού θὰ εἴχαμεν ἐδῶ νὰ προτείνουμε — σχεδὸν κατηγορηματικά — εἶναι ἡ ἀνάγκη τῆς συμμετοχῆς τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων τῆς ἐπαρχίας. Μάλιστα, στὸ σημεῖο τοῦτο, γιά νὰ ἔχουμε τὴν εὐρύτερη δυνατὴ ἀντιπροσώπηση καί τὴν οὐσιαστικὴ δυνατότητα ἐπαφῆς μέ τίς πνευματικὲς δραστηριότητες καί τοὺς λογοτέχνες στὸν χῶρο τῆς ἐπαρχίας, δὲν θὰ ἦταν ἄστοχο νὰ ὀρίζονταν καί μιὰ ἀναλογία, μέ βάση τόσο τὸν πληθυσμὸ της, ὅσο καί τοὺς λόγους τῆς ἀνάγκης γιά τὴν ἀποκέντρωση γενικώτερα. Ἐπίσης, θὰ εἴχαμε νὰ συμφωνήσουμε καί μέ τίς προτάσεις πού διατυπώθηκαν νὰ μὴν δίνεται γιά δεύτερη φορὰ κρατικὸ βραβεῖο στὸ ἴδιο πρόσωπο (τουλάχιστον γιά τὸ ἴδιο βραβεῖο) καί νὰ μὴν ὑπάρχει διαβάθμιση στὴν διάκριση (Α, Β, Γ βραβεῖο) καί, ἀκόμα, νὰ καθιερωθεῖ ὁ ἔπαινος (π.χ. τρία βραβεῖα καί τρεῖς ἔπαινοι), χωρὶς διάκριση, γιά τὸ κάθε εἶδος. Ἔτσι, νομίζουμε, θὰ δίνονταν ἡ δυνατότητα γιά μιὰν ἀναγνώριση καί γιά μιὰ ἀξιολόγηση, σὲ ἱκανοποιητικὴ κλίμακα, τοῦ καλοῦ βιβλίου, πράγμα πού

Θὰ εἶχε, φυσικά, εὐεργετικὲς ἐπιπτώσεις στὴν ἀνάπτυξη τῶν συγχρόνων γραμμάτων μας.

Χορηγίες : Τὴν ἀνάγκη γιὰ τὶς χορηγίες, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀξία τους, ὡς ἐνίσχυση τῶν λογοτεχνῶν καὶ ὡς μέριμνα τῆς κρατικῆς ἀντίληψης γιὰ τὴν ἀξιοποίησίν τους κατὰ τὴν περίοδο τῆς μεγαλύτερης δυνατῆς ἀπόδοσής τους, εἶμαστε οἱ πρῶτοι ἰδεοδότες, τὸ 1966, στὸ Α' πανελλήνιο λογοτεχνικὸ συνέδριο ποὺ ἐγίνε στὴν Λάρισα, μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ Συνδέσμου τῆς Σέγης καὶ Γραμμάτων Θεσσαλίας. Πάνω στὸ θέμα τοῦτο, θὰ θέλαμε νὰ ἐπανέλθουμε, ἐκθέτοντας τώρα καὶ τὶς νεώτερες ἀπόψεις μας πού, ἀπ' τὶς συζητήσεις καὶ τὴν κατάργησή τους, δυνηθῆκαμε στὸ μεταξύ, νὰ διαμορφώσουμε. Καί, πρῶτα - πρῶτα, τονίζουμε πὼς θεωροῦμε ἀπώλεια κατακτημένου ἐδάφους τὴν κατάργησή τους. Γιατί, ἀντὶ νὰ προσεχθεῖ ἰδιαίτερα, ὁ θεσμὸς τῶν χορηγιῶν, ἐγκαταλείφθηκε (ὡς πολυτέλεια ἢ ὡς... ἐπιβάρυνση τοῦ προϋπολογισμοῦ;) καὶ σχεδὸν ἀφαιρέθηκε ἀπ' τὰ ἐλάχιστα — ἄλλωστε — μέτρα τῆς πολιτείας γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἀναλώνονται στὴν δημιουργία τοῦ ἔθνικοῦ μας πολιτισμοῦ. Μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε, μάλιστα, πὼς οἱ χορηγίες αὐτὲς ἀποτελοῦν ἴσως τὴν πιὸ γόνιμη ἐπένδυση στὸν τομέα τῆς πάλης πού κάνουν οἱ περισσότεροι λογοτέχνες μας νὰ περισωθοῦν οἰκονομικά, ἐφ' ὅσον δὲν τοὺς παρέχεται καμμιά διευκόλυνση γιὰ νὰ καλύψουν τὶς δαπάνες ἑνὸς βιβλίου ἢ μιᾶς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας ποὺ ἀντιστρατεύεται τὴν ἐμπορεύσιμη ποιότητα. Γι' αὐτό, τὸ ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, θὰ πρέπει νὰ ἐπαναφέρει τὸν θεσμὸ τῶν χορηγιῶν, ἀφοῦ μελετήσῃ καλύτερα τὴν ἀνασύστασή του πάνω σὲ νέες βάσεις καὶ μὲ προοπτική πού ν' ἀνταποκρίνεται στὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας. Καί, σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση, ἡ ἐπαρχία θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπιστεῖ μὲ μεγαλύτερη ἀκόμα εὐαισθησία, τόσο στὴν ἐπιτροπὴ χορηγιῶν, ὅσο καὶ στὰ κριτήρια γιὰ τὴν ἀξιολόγηση τῆς προσφορᾶς τοῦ κάθε πνευματικοῦ ἀνθρώπου στὸν χῶρο τῆς περιοχῆς του. Μάλιστα, ἐπειδὴ ἐδῶ θὰ εἶναι ὅπωςδήποτε δύσκολο γιὰ τὴν πρωτεύουσα νὰ γνωρίζει αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, θὰ ἦταν ἀναγκαῖο νὰ συσταθεῖ μιὰ εἰδικὴ εἰσηγητικὴ πρωτοβάθμια ἐπιτροπὴ γιὰ τοὺς ὑποψήφιους τῆς ἐπαρχίας ἀπὸ λογοτέχνες καὶ καλλιτέχνες ποὺ ζοῦν καὶ ἐργάζονται σ' αὐτήν. Γιατὶ δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε πὼς, οἱ λογοτέχνες, οἱ καλλιτέχνες καί, γενικώτερα, οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι στὴν ἐλληνικὴ ἐπαρχία — αὐτοὶ ποὺ ἀπομένουν νὰ εἶναι ἀσκητὲς καὶ μαχητὲς μαζί — δὲν ἔχουν τὶς διευκολύνσεις, οὔτε γιὰ τὴν προβολὴ τοῦ ἔργου τους, οὔτε γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῆς προσφορᾶς τους, καὶ δὲν μποροῦν νὰ βελτιώσουν παρεπαγγελματικά τὴν οἰκονομικὴ τους κατάσταση. Καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ κάνει τοὺς πιὸ πολλοὺς νὰ σκέπτονται μὲ πικρία πὼς μένουν ἀγνοημένοι, ἔξω ἀπ' τὶς εὐκαιρίες ποὺ δικαιοῦνται νὰ ἔχουν στὴν σημερινὴ ἐποχῇ, γιὰ τὴν ἀξιοποίησιν καὶ γιὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς προσφορᾶς τους. Γι' αὐτό, ἀπ' τὰ βασικά αἰτήματά τους, στὴν προκειμένη περίπτωση πιστεύουμε πὼς πρέπει νὰ εἶναι ἡ συμμετοχὴ τους παντοῦ στὶς καίριες ἐκεῖνες θέσεις ποὺ συμβάλλουν στὴν διαμόρφωση τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς κίνησης, σ' ἕναν βαθμὸ μάλιστα πού νὰ δικαιολογεῖ τὸ βάρος τους ὡς πνευματικὴ ἔκφραση τῶν τριῶν τετάρτων τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πατρίδας μας. Ἐπὶ πλέον, νομίζουμε πὼς, ἀφοῦ ἡ χορηγία συνιστᾷ πέρ' ἀπ' τὴν ἠθικὴ ἀμοιβή, καὶ τὴν οὐσιαστικὴν οἰκονομικὴ βοήθεια πρὶν ἀπ' τὴν σύνταξιν (δηλ. προτοῦ νὰ γίνουν ἀπόμαχοι, πράγμα ποὺ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴν ἀξιοποίησιν τῶν δυνάμεών τους), ἡ ἐπαρχία θὰ πρέπει νὰ προσεχθεῖ μὲ εἰδικὰ κριτήρια.

Συντάξεις : Θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε λυθεῖ, τὸ ζήτημα τῶν λογοτεχνικῶν συντάξεων, ἀντὶ νὰ μένει χρόνια σκαλωμένο στὶς νομικὲς διατυπώσεις, πράγμα ποὺ, ἐκτὸς ἀπ' τὴν ἀντινομία ἀνάμεσα στὴν πρόθεση καὶ στὴν πράξη, ἔχει δημιουργήσει κι' ἕνα καθεστὼς περιέργης γραφειοκρατικῆς διελκυστίνδας. Θεωροῦμε πὼς, ἡ

δυσχέρεια νὰ πάρουν αὐτὴν τὴν σύνταξη ἀπ' τὸ κράτος, ἐκεῖνοι οἱ λογοτέχνες ποὺ ἔχουν μιὰν ἄλλη, στὶς περισσότερες φορές τόσο χαμηλὴ ποὺ δὲν τοὺς ἐπιτρέπει νὰ ἐκδόσουν οὔτε ἓνα βιβλίο ἢ νὰ κρατήσουν μιὰ στοιχειώδη ἐπαφὴ μὲ τὴν πνευματικὴ κίνηση ἀκόμα καὶ στὸ στενὸ τους περιβάλλον — πολὺ περισσότερο νὰ ἀξιοποιήσουν τὶς δοκιμασμένες ἱκανότητες, τὴν πείρα καὶ τὸν μόχθο μιᾶς ὁλόκληρης γενιᾶς — θὰ μπορούσε νὰ εἶχε ὑπερπηδηθεῖ, ἀπ' τὴν ἀρχή. Δὲν εἶναι, παρὰ ζήτημα νομικῆς διαδικασίας (θὰ εἶναι δυνατόν, π.χ., νὰ τὴν καθορίσουν ἀντὶ γιὰ σύνταξη — ἐφ' ὅσον αὐτὸ ἀντίκειται στὴν συνταγματικὴ ἐπιταγὴ —, νὰ δίνεται ὡς ἰσόβια τιμητικὴ χορηγία ἀπὸ ἓναν εἰδικὸ φορέα, ποὺ νὰ δημιουργηθεῖ γι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ καὶ ποὺ νὰ ἐπεκτείνεται καὶ κληρονομικά, στὸν ἴδιο βαθμὸ καὶ στὸ ἴδιο μέτρο πρόνοιας, ποὺ ἰσχύουν οἱ ἄλλες συντάξεις. Στὸ σημεῖο τοῦτο, πρέπει νὰ τονιστεῖ πὼς ὁ χαρακτηρισμὸς καὶ ἡ διάκριση σὲ κατηγορίες τῶν τιμητικῶν αὐτῶν συντάξεων (ὅπως ἔγινε γιὰ «σημαντικὲς» καὶ γιὰ «ἐξαιρετικὰ σημαντικὲς» προσφορὲς) εἶναι ἄστοχος, καί, γι' αὐτό, ἐπιβάλλετα νὰ καταργηθεῖ. Οἱ συντάξεις δὲν μπορεῖ νὰ ἐνέχουν διαβάθμιση καὶ διαφορὰ μεταξὺ τους.

Αὐτά, ἐν συνόψει, σχετικὰ μὲ τὰ τρία τοῦτα βασικὰ ζητήματα, ποὺ εἶναι ἀνάγκη νὰ διευθετηθοῦν, τὸ δυνατόν συντομώτερο, ἂν θέλουμε νὰ δώσουμε κάποιον ἔδαφος γιὰ τὴν προώθηση τῆς κρατικῆς μέριμνας πρὸς τὰ γράμματα, τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς καλλιτέχνες μας.

Τώρα, ἐπειδὴ ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις λίγων λογοτεχνῶν καὶ καλλιτεχνῶν ποὺ νὰ μὴν ἔχουν τὴν ἀνάγκη τῶν κρατικῶν χορηγιῶν καὶ συντάξεων, θὰ εἶχαμε νὰ ἐπαναλάβουμε, γι' αὐτὲς ἀκριβῶς τῆς ἐξαιρέσεις, τὶς ἀπόψεις μας ποὺ ἀναπτύξαμε, καὶ ἄλλη φορὰ, ἀπ' τὶς ἴδιες τοῦτες σελίδες. Γιὰ νὰ καλύψουν, δηλαδή, οὐσιαστικὲς ἀνάγκες, αὐτὲς οἱ παροχές, θὰ πρέπει νὰ ξεκαθαριστεῖ, κατὰ τρόπο ποὺ νὰ μὴν ἀφήνει περιθώρια γιὰ ὁποιαδήποτε περερμηνεῖα, ὁ σκοπὸς γιὰ τὸν ὁποῖον δίνονται (δηλ. γιὰ ἐνίσχυση λόγῳ ἀπορίας ἢ γιὰ ἀποζημίωση λόγῳ τῆς προσφορᾶς τους στὸν ἐθνικὸ μας πολιτισμὸ). Λιότι, ἄλλο περιεχόμενο ἔχει ἡ χορηγία γιὰ ἓναν φτωχὸ λογοτέχνη ἢ καλλιτέχνη καὶ ἄλλο γιὰ ἓναν πού, ὅπωςδήποτε, δὲν τὴν ἔχει ἀνάγκη. Πάντως, γιὰ νὰ ἔχουμε κι' ἐδῶ ἓνα καλὸ καὶ πρακτικὸ ἀποτέλεσμα, νομίζουμε πὼς οἱ χορηγίες αὐτὲς πρέπει νὰ δίνονται, κατὰ κύριο λόγο, σ' ἐκείνους ποὺ τὶς ἔχουν ἀνάγκη (ποὺ ἐνῶ εἶναι καθ' ὅλα ἀξιόλογοι, δὲν συγκεντρώνουν ἓνα τέτοιο εἰσόδημα ποὺ νὰ τοὺς ἐπιτρέπει νὰ καλύπτουν τὶς δαπάνες γιὰ τὰ βιβλία τους, γιὰ ταξίδια, γιὰ τὴ βιβλιοθήκη τους καὶ γιὰ τὶς ἐκδόσεις τῶν ἔργων τους), ἐνῶ, γιὰ ἐκείνους ποὺ δὲν θὰ τὶς ἔχουν ἀνάγκη, θὰ εἶταν δυνατόν νὰ τοὺς δοθεῖ, ἡ ἀναγνώριση αὐτῇ, μὲ τὴν μορφή ἐνὸς εἰδικοῦ μεταλλίου ἢ μιᾶς ἄλλης τιμητικῆς διακρίσεως, καὶ τὴν ἐπιλογὴ τούτη νὰ τὴν κάνουν οἱ ἴδιοι, προαιρετικά, χωρὶς καμμιά νομοθετικὴ δέσμευση.

Ξεκινώντας ἀπ' τὶς παραπάνω σκέψεις, νομίζουμε πὼς, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, καὶ τὰ χρήματα θὰ πιάσουν ἓναν γόνιμο τόπο (ὅχι ἐκεῖ ποὺ δὲν εἶναι ἀναγκαῖα) καὶ πολλοὶ ἀπ' τοὺς πνευματικούς μας ἀνθρώπους, ἰδιαίτερα τῆς ἐπαρχίας, θὰ δυνηθοῦν νὰ κρατηθοῦν καλύτερα καὶ νὰ διαθέσουν τὸν χρόνον τους γιὰ τὸ καλὸ τοῦ τόπου.

Τέλος, θὰ εἶχαμε ἀκόμα νὰ προσθέσουμε πὼς, γιὰ νὰ τεθοῦν τὰ πράγματα πάνω σὲ κάποια εὐρύτερη βάση, θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ συνταχθεῖ πρῶτα ἓνας κατάλογος, μὲ τὴν γνώμη καὶ τῶν πνευματικῶν ἐστιῶν καὶ τῶν μεμονωμένων λογοτεχνῶν καὶ καλλιτεχνῶν τῆς ἐπαρχίας, ἀπ' τὸν ὁποῖον, κατόπιν, βάσει αὐστηρῶν ἀξιολογικῶν κριτηρίων, νὰ γίνῃ ἡ πρώτη ἀρχή. Μὲ αὐτὴν τὴν εὐρύτερη δυνατὴ συγκατάθεση καὶ ἀνάληψη εὐθύνης ἀπ' τοὺς ἴδιους τοὺς ἐνδιαφερόμενους, θὰ εἶχαμε τὰ καλύτερα ἀποτελέσματα. Τὸ ὑπουργεῖον Πολιτισμοῦ, ἂν θεωρεῖ πὼς, ἀπ' τὴν σκοπιὰ τούτῃ τῆς ἐπαρχίας, προσφέρουμε μιὰ γνώμη καὶ κάποιες προτάσεις ποὺ θὰ τὸ

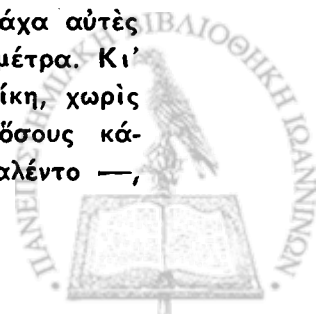
βοηθήσουν ν' ανταποκριθῇ καλύτερα στο θέμα τῆς ἐνίσχυσης τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης, ἃς τὶς λάβει ὑπ' ὄψη του. Πάντως, στὸν αἰῶνα τοῦτον μὲ τοὺς ἐλεύθερους ὀρίζοντες, γιὰ νὰ ἐπιβιώσουμε, ὥς σύγχρονος λαός, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχουμε ἔντονη τὴν ἔθνικὴ μας πνευματικὴ φυσιογνωμία.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΚΑΙ ΗΘΟΣ

Εἶναι λυπηρὸ πού, στὰ τελευταῖα χρόνια, παρουσιάζονται, στὰ περιοδικὰ καί, γενικώτερα, στὸν τύπο (ἀκόμα καὶ στὰ βιβλία), οἱ ἀντιδικίες καὶ οἱ διαφορὲς μεταξὺ πνευματικῶν ἀνθρώπων σ' ἓνα ἐπίπεδο πού χαμηλώνει, δυστυχῶς, τὴν ἠθικὴ στάθμη τῆς συζήτησης. Βέβαια, ὁ διάλογος, ἡ κριτικὴ, οἱ ἀντίθετες ἀφετηρίες καί, μάλιστα, ἡ διαφορετικὴ τοποθέτηση εἶναι στοιχεῖα πού ὑπάρχουν — ἀλλοίμονο ἂν δὲν θὰ ὑπῆρχαν — στὸν χῶρο τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Γιατί, οἱ διανοούμενοι, οἱ λογοτέχνες καὶ οἱ καλλιτέχνες, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀνιχνεύουν, μὲ δική του ὁ καθένας ὄραση. Ἔχουν ἔντονα αἰσθήματα καὶ ἐπαναστατικὴ σκέψη κι' αὐτὴ ἡ προίκη τοὺς δίνει καὶ τὸ βαρὺ καθήκον νὰ εἶναι πάντα οἱ φωτεινοὶ σκαπανεῖς γιὰ τὴν ἀνήσυχη συνείδηση καὶ γιὰ τὴν ἠθικὴ ὑπόσταση τῆς ἀνθρώπινης ὄντοτητας, πράγμα πού, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, προϋποθέτει ἀνωτερότητα ἥθους καὶ ἀδιάβλητη ἀρετὴ. Γι' αὐτό, πρωταρχικὴ ἀξία, γιὰ ἓναν πνευματικὸ ἄνθρωπο, εἶναι ἡ ἔλλειψη τῆς ἐμπάθειας καὶ τῆς νοσηρῆς ἀντικοινωνικότητας, πού κατεβάζει τὸ ἐπίπεδο τῆς συζήτησης ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχουν οἱ ἐγγυήσεις γιὰ ἓναν διάλογο χωρὶς τὴν ὑποστάθμιση καὶ τὴν νόθευση τῆς διάθεσης ἀπ' τὶς ἀναθυμιάσεις τῆς κακότητος. Καὶ ἡ ζημία εἶναι, δυστυχῶς, γενικώτερη (δὲν περιορίζεται μονάχα στοὺς ἄρρωστους), γιατί, ἀντὶ νὰ δένουμε τὸ ζῶο πού ἔχουμε μέσα μας, τὸ ἀφήνουμε ἐλεύθερο. Κι' ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος, πού, ἀπ' τὴν ἴδια του τὴν ἀποστολή, εἶναι πρῶτα δάσκαλος μὲ τὴν ζωὴ του ἀνάμεσα στὸ λαό, ἂν δὲν μπορεῖ νὰ κρατηθεῖ πάνω στὸ κοινὸ μέτρο ἠθικῆς ἀντίληψης καὶ ἂν δὲν τοῦ φράζει, ἡ κοινωνικὴ του συνείδηση, τὸν δρόμο γιὰ τὸν γκρεμό, τότε, γίνεται ἀρνητικὴ μονάδα, πού βλάπτει τοὺς συνανθρώπους του. Ἐδῶ, νομίζουμε, σταματάει πιά καὶ ὁ ρόλος του ὡς ἡγέτη καὶ ἀρχίζει ἓνα ἄλλο στάδιο, πού δὲν εἶναι γιὰ τὴν ἀποστολή πού τοῦ ἔταξε ἡ Δωρεά. Κι' ὅταν φτάσει σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, δὲν ἀπομένει, παρὰ ὁ πιὸ θλιβερός ἀπολογισμὸς γιὰ τὴν ἀσώτευση καὶ τὴν προδοσίαν τῆς εὐθύνης τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου.

Πρόσφατα, στὸν τύπο καὶ στὰ περιοδικὰ, ἐπισημάνθηκε αὐτὸς ὁ κίνδυνος καί, ἀπὸ πολλοὺς ἀξιόλογους ποιητές, διανοουμένους καὶ ἄλλους, ζητήθηκε νὰ ἀντιδράσουμε σ' αὐτὰ τὰ φαινόμενα. Πράγματι, νομίζουμε πῶς, μέσα στὸ πνεῦμα αὐτῆς τῆς ἴδιας ἀποστολῆς τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων, εἶναι κι' αὐτὸ μιὰ ὑποχρέωση. Διότι, ἡ ἀνοχή, πέρ' ἀπ' τὸ σημεῖο ἐκεῖνο πού τὴν καταξιώνει ἡ ψυχικὴ εὐγένεια, ἡ ἀλληλεγγύη καὶ ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη, ἀποθρασύνει τοὺς ἀδίσταχτους καὶ ἀφήνει ἀνυπεράσπιστο τὸν ζωτικὸ μας χῶρο. Γι' αὐτό, πιστεύουμε πῶς καλῶς κρούεται ὁ κῶδωνας γιὰ τὴν διαφύλαξη τῆς ἡμερότητας καὶ τοῦ ἥθους ἀνάμεσα σὲ ἀνθρώπους πού ὀφείλουν νὰ εἶναι ὑπόδειγμα γιὰ τὸν λαὸ καὶ φύλακες τῶν ἀξιών τῆς πνευματικῆς του φυσιογνωμίας. Ὁ καθένας πρέπει ν' ἀναλάβει τὶς εὐθύνες του καὶ νὰ ἀνταποκριθῇ στὶς προσδοκίες καὶ στὴν ἐμπιστοσύνη πού τοῦ ἔχουν οἱ ἄλλοι. Φτάνει ἡ σύγχυση καὶ ἡ ἀλλοτρίωση, στοὺς ἄλλους τομεῖς τοῦ κοινωνικοῦ βίου, πού ἔφερε ἡ καταναλωτικὴ κοινωνία. Ἀκόμα, νομίζουμε, δὲν ἀρκοῦν μονάχα αὐτὲς οἱ θεωρίες καὶ οἱ λεκτικοὶ ἀφορισμοί. Χρειάζονται, δυστυχῶς, καὶ πρακτικὰ μέτρα. Κι' ἓνα ἀπ' τὰ πιὸ δραστηκὰ, ἀπ' αὐτὰ τὰ μέτρα, θὰ εἶναι ἡ ὀνομαστικὴ καταδίκη, χωρὶς ἐπιζήμιες παραχωρήσεις, ἀπ' ὅλους τοὺς τίμιους συναδέλφους τους, γιὰ ὅσους κάνουν κατάχρηση τοῦ ταλέντου τους — ἔαν ὑπάρχει, σὲ τέτοιους ἀνθρώπους, ταλέντο —,

για να αδικήσουν και να δυσφημίσουν την πνευματική μας οικογένεια. Μπορεί, βέβαια, αυτό να είναι σκληρό, αλλά είναι αποδεδειγμένο το αληθές του ρητού: «όπου δεν πείθει λόγος, πείθει ράβδος».

ΜΙΑ ΔΙΑΛΕΞΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΓΕΡΒΑΣΙΟ

Με την ευκαιρία της 21ης Φεβρουαρίου (65η επέτειο απ' την απελευθέρωση των Ίωαννίων), η Ήπειρωτική Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών οργάνωσε, στην αίθουσα τελετών της Νομαρχίας Ίωαννίνων, μια πολύ ενδιαφέρουσα διάλεξη με θέμα τον Ίεράρχη Γερβάσιο και όμιλητή τον λόγιο κ. Κ. Κοντοσάκο. Ο Γερβάσιος, που ήταν Μητροπολίτης Ίωαννίνων κατά την περίοδο της απελευθέρωσής τους και που είχε διαδραματίσει έναν απ' τους πρωτεύοντες ρόλους στα γεγονότα εκείνης της εποχής, είναι μια σημαντική ιστορική προσωπικότητα, την οποία ο κ. Κ. Κοντοσάκος παρουσίασε σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο αναφοράς. Έτσι, ξεφεύγοντας απ' την πεπατημένη, μās έδωσε ένα χώρο ιστορικής έρευνας, που με τα πολλά στοιχεία, τις τεκμηριώσεις και την θέρμη ενός γλαφυρού λόγου του όμιλητή, ο ιεράρχης Γερβάσιος παίρνει καινούργιες διαστάσεις που προσφέρουν περιθώρια για μια ειδική μονογραφία.

Δ.Κ.

ΚΩΣΤΑΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Μιλούμε συνεχώς για έργα· κρίνουμε έργα· ερχόμαστε σέ αντιδικία για έργα· και απωθούμε προς τα περιθώρια τον εργάτη.

Και έντοúτοις πνευματικοί εργάτες σαν τον Κώστα Λαζαρίδη είναι κάτι το πολύτιμο στον χώρο της γραμματολογίας μας γιατί έκτός απò το έργο τους προσφέρουν στον αναγνώστη και ένα ανώτερο ήθος ανθρώπου. Ένòς ανθρώπου που σκύβει πάντα με γνήσια αγάπη επάνω στο θέμα που τον κινεί και το πλουτίζει με την κρυστάλλινη συγκίνηση, που δονεί την ίδια του την καρδιά.

Ο Λαζαρίδης, μέσα στον χώρο που τον απασχολεί ολόκληρες δεκαετηρίδες, από την εποχή δηλαδή που έπιασε την πέννα στο χέρι για να δώσει την περιοχή του, κοιτάζει πάντα με ζεστή καρδιά και ανθρώπους και οίκισμους και φύση, άντλεί από αυτά μια μάζα συγκίνησης και αυτή τη συγκίνηση προσφέρει στους αναγνώστες του. Από τον οίκισμό ως τον κάτοικο, από το ζώο ως το φυτό, από την ιστορική ροή ως το άρωμα του λουλουδιού, κοιτάζει τα πάντα με το μάτι της συμπάθειας μέσα στον στενό χώρο που τον απασχολεί και δίνει με έναν λόγο λιτό και άπεριττο άδρες μὰ συγκινητικές φυσιογνωμίες, οίκισμών και τοπίων και ανθρώπων που περνούν μέσα στη ροή του χρόνου. Ο Λαζαρίδης δέν είναι έσωστραφής. Δέν μās προσφέρει ό,τι έμαθε για τον ίδιο τον έαυτό του με ποιητικές ψυχαναλύσεις του ίδιου του εγώ. Και όχι μόνον δέν νεωτερίζει στα έκφραστικά του μέσα, αλλά, αντίθετα, γράφει με ήβελημένη απλότητα. Δέν πασκίζει δηλαδή να συγκινήσει με το έντεχνο ύφος και με κείνο που ο Ροΐδης όνόμαζε «παρά προσδοκίαν γράφειν», τύπο που έγινε μόδα στην εποχή μας. Και αυτό γιατί ξέρει ότι ή μέσω του αίσθήματος έπαφή του ανθρώπου με τους άλλους ανθρώπους και τη φύση είναι μια πλούσια πηγή συγκίνησης, ένα φώς πλούσιο σαν εκείνο που γεννιέται ξαφνικά μέσα στους πόλους του ηλεκτρικού τόξου.

Εγώ για να αξιολογήσω το έργο του Λαζαρίδη σαν άνθρωπος, άσχετα δηλαδή από το τί θα γράψω γι' αυτόν, ενδιαφέρθηκα να μάθω με ποιά ψυχή ατενίζει τον κόσμο. Γιατί μια πορεία μακρόχρονη μέσα στον χώρο των Γραμμάτων με έπεισε απόλυτα, ότι ποτέ το έργο δέν είναι στερεό με όσες φανφάρες κι αν συνοδεύεται, με όση κομπαστική περι-
αυτολογία, με όσα λιθανίσματα της κριτικής που είναι συχνά ποσò εύθές ανάλογο με την οικονομική έμβέλεια, την κοινωνική θέση και την ούσιαστική δύναμη του συγγρα-

μέσα μέσα στον εθνικό χώρο, όταν ο φορέας του έργου δηλαδή ο άνθρωπος συγγραφέας είναι ένας φουσκωμένος έγωπαθής, δηλαδή ένας ήθικα ανάπηρος άνθρωπος.

Και έπειδή το μέλλον θα πάψει πια να ξέρει τον άνθρωπο και θα ξέρει μονάχα το έργο του, δεν θα μπορεί το έργο αυτό να το κρίνει κατ' άξίαν. Γι' αυτό έμεις οί σύγχρονοι έχουμε σαν βασική μας ύποχρέωση να βοηθήσουμε το μέλλον στο να κρίνει σωστά παραδίνοντάς του μαζί με τις γραμμένες σελίδες και μιιά δίκαια ψυχογραφία του συγγραφέα που την αφήνει πίσω του.

Αυτές τις σκέψεις μου γέννησε ή έπαφή με το έργο του Λαζαρίδη και ή στενή γνωριμία με τον άνθρωπο που μάς το προσφέρει. Και είμαι βέβαιος ότι το έργο αυτό, παρὰ την στενότητα του χώρου που το έθρεψε, παρὰ την σεμνότητα, ασφαλώς, των άξιώσεών του, θα άπασχολήσει περισσότερο το μέλλον της περιοχής μας, στον κύκλο φυσικά των πνευματικών διαφερόντων της, από πλήθος μεγαλόστομων πνευματικών κατασκευασμάτων που τὰ γέννησε ή στείρα οίηση και τὰ έθρεψε ή νοσηρή έγωπάθεια και ή θλιδερή άνεκτικότητα της έποχής μας.

Α.Γ.

50 ΧΡΟΝΙΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ (Τριαντ. Θεοδωρίδης)

Μιά ειδική περίπτωση πνευματικής δραστηριότητας, που καλύπτει πάνω από μισόν αιώνα στην έπαρχία του βορειοελλαδικού χώρου, άποτελεί ο γνωστός συγγραφέας και διευθυντής του θαυμάσιου περιοδικού «Σερραϊκά Χρονικά» Τριαντάφυλλος Θεοδωρίδης. Η παρουσία του, τόσο ως συγγραφέα όσο και ως δυναμικού πολιτιστικού παράγοντα, που συνδέθηκε με κάθε πρωτοβουλία και που άγωνίσθηκε, σ' αυτόν τον χώρο και, στην συνέχεια στην Άθήνα, είναι άξιόλογη και δικαιωμένη στην γενικότερη πνευματική μας κίνηση. Πρωτοστάτησε πάντα στις εκδόσεις περιοδικών, στην συγκέντρωση και την άξιοποίηση του ιστορικού υλικού και σε κάθε προσπάθεια για την διαφύλαξη της εθνικής μας φυσιογνωμίας. Έκτός απ' τὰ δικά του συγγράμματα, έλληνικά και ξενόγλωσσα, και την επιμέλεια ειδικών τόμων (όπως τὰ Σερραϊκά Χρονικά, που φροντίζει από κοινού με τον Πέτρο Πέννα), έδω και έξη χρόνια εκδίδει και το μεγάλο και έγκυρο περιοδικό «Έλληνοβελγική Έπιθεώρηση». Και, με αυτά όλα, έχει δημιουργήσει μιιά σημαντική προσφορά πού, κοντά στ' άλλα, συνιστά και μιιά γέφυρα πολιτισμού, σκέψης και έπιστημονικής άνταλλαγής με την ευρωπαϊκή κουλτούρα, που τόσο πολύτιμη είναι στην ταραγμένη τούτη έποχή μας. Γι' αυτό, ή 'Ιστορική και Λαογραφική Έταιρία Σερρών — Μελενίκου (έπαινος Άκαδημίας Άθηνών), αφιέρωσεν ένα ειδικό τεύχος, με πρόλογο του Δημ. Σιατόπουλου, για την προσωπικότητα και το έργο του Τριαντάφυλλου Θεοδωρίδη. Είναι μιιά δίκαιη επιβράβευση, που καταξιώνει τον μόχθο και το πάθος του πνευματικού ανθρώπου και του πατριώτη, που άνάλυσε ολόκληρο βίο στην ιδέα και στο όραμα της πατρίδας του. Έτσι, τὰ «Σερραϊκά Χρονικά» με την προσεγμένη άποθησαύριση των ιστορικών και λαογραφικών μελετών, καθώς και με την «Έλληνοβελγική Έπιθεώρηση», όπου άντικατοπτρίζεται ή πνευματική μας ζωή σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο προβολής, άποτελούν ένα λαμπρό κεφάλαιο, που τιμάει ξεχωριστά τον παλαίμαχο διαλεχτό συγγραφέα και δημοσιογράφο Τρ. Θεοδωρίδη, που πρόθυμα και άνυστερόβουλα αυτοδαπανάται για τους πνευματικούς ανθρώπους και για το καλό της πατρίδας μας.

Δ.Κ.

Η ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ ΑΠΕΝΕΙΜΕ

(Πανηγυρική συνεδρία 29.12.77)

ΒΡΑΒΕΙΟ ΣΤΗΝ «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ»

Χαιρετίζουμε, με ιδιαίτερη ίκανοποίηση, την βράβευση της 'Ηπειρωτικής Έταιρείας απ' την Άκαδημία Άθηνών, που έγινε στις 20.12.77, κατὰ την πανηγυρική συνεδρία της

Ἀκαδημίας. Ἡ δίκαιη αὐτὴ στέψη, μὲ τὴν ἀνώτατη διάκριση τιμῆς, καταξιώνει τοὺς δραματισμοὺς, τὸν μόχθο καὶ τὴν πολυδιάστατη πνευματικὴ προσφορά, πού, πάνω ἀπὸ σαράντα χρόνια, ξεχώρισε τὴν Ἡπειρωτικὴ Ἑταιρία ὡς ἓνα ἀπ' τὰ λαμπρότερα πνευματικὰ σωματεία. Ὅπως εἶναι γνωστόν, ἡ «Η.Ε.», πού ιδρύθηκε ἀπὸ Ἡπειρώτες μὲ ἀναντίρρητη ὄντοτητα στὰ Γράμματα, στὴν Ἐπιστήμη, στὶς Τέχνες, στὸν Κλῆρο, στὸν Στρατό, στὴν Βιομηχανία, στὸ Ἐμπόριο, στὴν Δημοσιοῦπαλληλία, ἀποτέλεσε πάντα μιὰ σοβαρὴ καὶ φωτεινὴ ἔπαλξη τῆς Ἡπειρωτικῆς Παροικίας. Συγκέντρωσε στοὺς κόλπους τῆς σεβαστὰ ὀνόματα μὲ εὐρύτερη ἀκτινοβολία στὸν πανελλήνιο χῶρο, ἐνῶ ὀργάνωσε δεκάδες πνευματικὲς ἐκδηλώσεις (διαλέξεις, ἐκδόσεις, συσκέψεις γιὰ τὰ ἡπειρωτικὰ ζητήματα καὶ ἑντόνη προβολή τους). Ἔτσι, ἔγινεν ἓνα πολύτιμο κεφάλαιο πού βοήθησε οὐσιαστικὰ στὴν διατήρηση τῆς ἡπειρωτικῆς συνείδησης καὶ πού ἀξιοποίησε τὶς μεγάλες δυνάμεις τῆς παροικίας γιὰ τὸ καλὸ καὶ γιὰ τὴν προκοπὴ τῆς Ἡπείρου. Καί, τώρα, ἡ «Η.Ε.», μὲ πρόεδρο τὸν ἀκάματο καὶ διαλεχτὸν συγγραφέα κ. Ἀλέξ. Μαμμόπουλο, πού τόσα ἔχει προσφέρει γιὰ τὴν ἀποθησαύριση τῶν ἀξιών τῆς Βορείου Ἡπείρου, συνεχίζει τὴν φωτεινὴ τῆς παράδοση καὶ μεγαλώνει τὸ εὖρος τῆς δραστηριότητάς της σ' ἓνα ἐπίπεδο ὑψηλῆς πνευματικῆς στάθμης. Γι' αὐτό, ἡ τόσο ἄξια βράβευσή της ἀπ' τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν συνιστᾷ, μαζὶ μὲ τὴν δικαίωση, καὶ τίτλον ξεχωριστῆς τιμῆς γιὰ τὴν Ἡπειρο καὶ γιὰ τὸ Διοικ. Συμβούλιο. Ἡ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», ἀπὸ παράλληλη σκοπιὰ πορείας, θεωρεῖ τὸ γεγονὸς αὐτὸ ὡς ἡπειρωτικὸν τίτλον. Καὶ συγχαίρει θερμότατα.

ΑΡΓΥΡΟΥΝ ΜΕΤΑΛΛΙΟΝ ΣΤΟΝ ΦΙΛ. ΔΡΑΓΟΥΜΗ

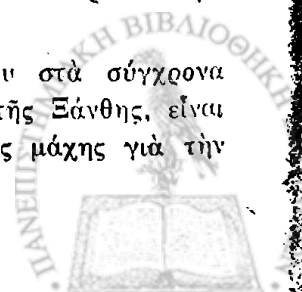
Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀπόνειμε τὸ Ἀργυροῦν Μετάλλιον στὸν Ἡπειρώτη κ. Φίλιππον Δραγούμη, γιὰ τὶς ὑπηρεσίες πού προσέφερε στὴν πατρίδα καὶ στὸν ἐθνικὸ μας πολιτισμό. Ἡ ἀνώτατη αὐτὴ τιμητικὴ διάκριση, πού τοῦ δόθηκε, εἶναι ἡ καλύτερη δυνατὴ στέψη γιὰ ἓναν διακεκριμένον ἄνδρα πού κράτησε ψηλὰ τὸ ὄνομα τῆς πατρίδας του καὶ πού ἐθήτευσε μὲ συνέπειαν καὶ συνείδηση εὐθύνης, πάνω ἀπὸ μισὸν αἰῶνα, στὸν δημόσιο βίον τοῦ ἔθνους. Γι' αὐτό, ἡ πράξη αὐτὴ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἱκανοποίησε ἰδιαίτερα τὴν Ἡπειρο, ἐνῶ ἔδωσε τὴν καταξίωση καὶ τὸν ὑψιστον ἔπαινον, ὡς κότινον καὶ ὡς δικαίωση, στὸν τιμηθέντα.

ΕΠΑΙΝΟ ΣΤΟΝ ΣΤΕΦ. ΙΩΑΝΝΙΔΗ

Μὲ ξεχωριστὴ ὑπερηφάνεια καὶ μεγάλη χαρὰ, χαιρετίζουμε τὴν ἄξια βράβευσή, μὲ τὸν Ἐπαινο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, στὸν διαλεχτὸ λογοτέχνη καὶ δραστήριο πνευματικὸ ἄνθρωπο τῆς ἐπαρχίας Στέφανον Ἰωαννίδη, φίλο καὶ συνεργάτη τῆς «Η.Ε.». Τὸ γεγονὸς αὐτό, πού τιμᾷ ἰδιαίτερα τὴν Ξάνθη, τὸ θεωροῦμε ὡς κατάκτηση τῆς πνευματικῆς ἐπαρχίας καὶ εἰδικώτερα τῆς οἰκογένειας τῶν λογοτεχνῶν, πού ἀγωνίζονται, ἐρημίτες καὶ ἀβοήθητοι, νὰ κρατήσουν ἀναμμένες τὶς ἐστίες καὶ ἀπαρτεῖς τὶς ἐπάλξεις της. Μάλιστα, στὴν ἐποχὴ τούτη, πού ὁ χῶρος τῆς ἐλληνικῆς ἐπαρχίας γίνεται ἀχλὺν καὶ ἀραιώνονται ἐπικίνδυνα οἱ δυνάμεις της, οἱ διανοούμενοι, οἱ καλλιτέχνες καί, γενικώτερα, κάθε προοδευτικὸς καὶ στοχαζόμενος ἄνθρωπος, ἀποτελοῦν πολύτιμο ἐγγενὲς κεφάλαιο, πού ἀξίζει νὰ τὸν περιβάλλουμε μὲ ἀγάπη καὶ φροντίδα.

Κι' ὁ Στέφανος Ἰωαννίδης, ἐκτὸς ἀπ' τὴν μεγάλη προσφορά του στὰ σύγχρονα γράμματα καὶ τὴν πνευματικὴ δραστηριότητά του στὴν ἀκριτικὴ περιοχὴ τῆς Ξάνθης, εἶναι κι' ἓνα μαχητικὸ στέλεχος, πού βρίσκεται πάντα στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς μάχης γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς πνευματικῆς ἐπαρχίας.

Γι' αυτό, ή «'Ηπειρωτική 'Εστία», πού ό Στ. 'Ιωαννίδης είναι άπ' τούς στενούς φίλους καί τούς παλιούς συνεργάτες της, εκφράζει τά θερμά της συγχαρητήρια καί αναγράφει τόν έπαινο ός τίτλον τής έλληνικής επαρχίας.

ΒΡΑΒΕΙΟ ΣΤΟ ΒΙΒΛΙΟ «ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ»

Καί τò βραβείο τής 'Ακαδημίας 'Αθηνών, πού δόθηκε (συλλογικά) στο σύγγραμμα «'Αθηναγόρας ό Α'» καί πού τò εξέδωσε ή 'Εταιρία 'Ηπειρωτικών Μελετών, τιμάει επίσης τήν πνευματική παράδοση τής 'Ηπείρου. Γιατί, έκτός άπ' τήν συλλογική εισφορά τών συγγραφέων του, ή έκδοση καί ή φροντίδα γι' αυτό άνήκει στην δραστηριότητα τής Η.Ε.Μ., πράγμα πού είναι στο ενεργητικό τών 'Ιωαννίνων.

ΑΛΛΕΣ ΒΡΑΒΕΥΣΕΙΣ

'Η «'Ηπειρωτική 'Εστία», ακόμα, σημειώνει, με ικανοποίηση καί τίς βραβεύσεις τών ξεχωριστών λογοτεχνών μας άπ' τήν 'Ακαδημία 'Αθηνών Βασ. Μοσχόβη καί Θ. Φραγκόπουλου, πού τιμήθηκαν με τò μεγάλο Βραβείο Ουράνη (ό πρώτος γιά τήν πεζογραφία καί ό δεύτερος γιά τò δοκίμιο), καθώς καί τού ποιητή Τάκη Βαρβιτσιώτη γιά τήν προσφορά του στην ποίηση. Καί τούς συγχαίρει θερμότατα.

ΚΡΑΤΙΚΑ ΒΡΑΒΕΙΑ

'Απ' τὰ Κρατικά Βραβεία γιά τò 1977 (δηλ. γιά τὰ βιβλία του 1976) έλαβαν οί φίλοι καί συνεργάτες τής «Η.Ε.» Γ. Βαλέτας καί Λευτέρης Πλατής (γιά τò δοκίμιο), οί Τηλ. 'Αλαβέρας καί Μανώλης Πράτσικας (γιά τò διήγημα), ή Ρίτα Μπούμη - Παπα καί Τάσος Λειβαδίτης (γιά τήν ποίηση), ή 'Ιουλία 'Ιατρίδη (γιά τήν μυθιστορηματική βιογραφία) καί γιά τήν πεζογραφία (ταξιδιωτική λογοτεχνία καί μυθιστόρημα) οί Ζερμαίν Μαμαλάκη καί 'Ηρώ Λαμπίρη - Γεωργιάδη.

Ειδικώτερα, τήν βράβευση τού Μανώλη Πράτσικα τήν χαιρετίζουμε καί ως κατάκτηση τής πνευματικής επαρχίας πού εύρύνει, ακόμα περισσότερο, τόν χώρο τής παρουσίας της στην πανελλήνια ζωή.

'Η «Η.Ε.», πού συνδέεται με τούς βραβευθέντες καί πού, ακόμα, αξιολόγησε πολλά άπ' αυτά τὰ βιβλία πού τιμήθηκαν με τò Κρατικό Βραβείο, σημειώνει τò γεγονός καί τούς συγχαίρει γιά τήν δίκαιη διάκρισή τους.

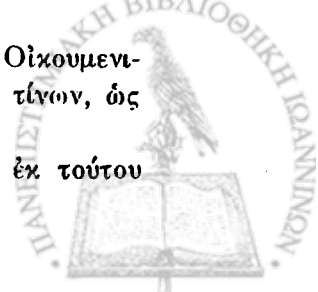
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΤΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΔΑΔΑΝΗ

'Υπό τού κ. Σπύρου Μουσελίμη άπεστάλη καί έδημοσιεύθη, εις τήν περισπούδαστον επιθεώρησιν 'Υμνών «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ» (Τεύχος 301-302) υπόμνημα, εύρεθέν, έν τοις αρχείοις τού γέροντος έξ 'Αγίου Βλασίου Βασιλείου Δαδάνη.

Τούτο ήτο σχέδιον άνυπόγραφον καί άνευ χρονολογίας, άπηυθύνετο, εις τόν Οικουμενικόν Πατριάρχην 'Ιωακείμ τόν Γ', τυγχάνει δέ άγνωστον, άν υπεγράφη καί παρά τίνων, ός καί άν υπεβλήθη καί άν έδόθη άπάντησις καί ποία ήτο αύτη.

'Ανεξαρτήτως τής τύχης του, έπειδή είδε τò φώς τής δημοσιότητας καί ός έκ τούτου

δημιουργούνται δυσμενείς έντυπώσεις και προσβάλλεται ή μνήμη τεθνεώτων, πρὸς ἀποκατάστασιν, παρακαλῶ, ὅπως δημοσιεύσετε τὴν παροῦσαν.

Ἀποκαλεῖ τοὺς Καστριώτας «ἀγαίους, ἀκτήμονας καὶ ἀεὶ εἰλωτεύοντας».

Ἐπ' αὐτοῦ ἀπαντῶ: Ὅταν τὸ κῦμα τοῦ ἐξισλαμισμοῦ ἠπείλῃ νὰ κατακλύσῃ ὄχι μόνον τὸν Θεσπρωτικὸν χῶρον, ἀλλὰ ὁλόκληρον τὸν Ἑλληνισμόν, ὠρισμένοι κάτοικοι τῶν πέριξ χωρίων, ἔχοντες ἐρριζωμένον τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, ἐγκατέλειψαν τὰ ἀλλαξοπιστήσαντα τοιαῦτα καὶ ἦλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν, εἰς τὴν σημερινὴν τοποθεσίαν τοῦ Καστροῦ.

Οὗτοι ἐπιθυμοῦντες διακαῶς τὴν βελτίωσιν τῆς οἰκονομικῆς των θέσεως, ἐρρίφθησαν εἰς τὴν ἐκχέρσωσιν τῆς εἰσέτι παρθένου γῆς, ἐφύτευσαν ἀμπέλους, ἐδημιούργησαν ἀγρούς, προέβησαν εἰς τὴν ἐξημέρωσιν ἀγριελαιῶν καὶ εἰς σύντομον χρονικὸν διάστημα, ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεώς των, ἐγένοντο κτηματῖαι καὶ νοικοκυραῖοι.

Πρῶτον τότε μέλημα ὑπῆρξεν ἡ ἀνέγερσις ναοῦ, ἐντὸς τῆς γῆς, (κατακόμβης) ὅστις σώζεται καὶ σήμερον, καὶ ὅστις μετετράπη εἰς «κρυφὸ σχολεῖο». Εἰς αὐτὸ μετέβαινον νύκτωρ, ὄχι μόνον οἱ νέοι ἀλλὰ καὶ ὑπερήλικες, ἵνα διαδχθῶσι τὰ κατορθώματα τῷ προγόνων καὶ λάβωσι τὰς στοιχειώδεις γραμματικὰς γνώσεις τῆς γραφῆς, τῆς ἀναγνώσεως καὶ ἐκμάθωσι τὰς τέσσαρας πράξεις τῆς ἀριθμητικῆς.

Φιλοπρόδοι, εὐσεβεῖς, ἐργατικοὶ καὶ μὲ σχετικὴν μόρφωσιν, ἔτυχον τῆς συμπαθείας τοῦ Μητροπολίτου Παραμυθίας καὶ ἐγένοντο Ἑγουμεοσύμβουλοι τῆς Μονῆς Ραγίου, ἥς τὰ πρωτεῖα εἶχον προηγουμένως οἱ Ἀγιοβλασίται, ὡς προγενέστεροι. Τοῦτο ὁμολογεῖ καὶ ὁ συντάξας, εἰς στιγμὰς παραφορᾶς τὸ ἐν λόγῳ ὑπόμνημα, μνημονεύων τοὺς Καστριώτας Ἑγουμενοσυμβούλους Ἰωάννην Νάσσην, Θανάσην Δήμαν, Νῖνο Κονόμην καὶ Νῖνο Γκέργκη. Ἐδῶ εὐρίσκετο ἡ Ἀχίλλειος πτέρνα, ἵνα συνταχθῇ τὸ πλήρες μίσους καὶ πάθους ὑπόμνημα. Ὁ παραμερισμός του.

Κ α ἰ γ ρ ᾶ φ ε ι ε ἰ ς τ ο ὕ τ ο : «Τὸ δὲ 1825 αὐξηθείσης τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου Σουλιασίας καὶ τοῦ Χατζῆ Ἀλῆ κωλύοντος τὴν ἀνάρτησιν κώδωνος, ἀγορασθέντος εἰς Πάργαν, ὁ ἐπίτροπος Βασίλειος Κάτζης ἐχάρισεν αὐτὸν εἰς τὴν δωρηθεῖσαν εἰς τοὺς Καστριώτας ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου».

Ἐκ τῆς παραγράφου ταύτης προκύπτει ὅτι ἠδύναντο ἀφόβως οἱ Καστριῶται νὰ κρούωσι τὸν κώδωνα οἱ ἥχοι τοῦ ὁποίου ἔφθانون καὶ εἰς τὸν Ἅγιον Βλάσιον, ἀφοῦ τὰ χωρία εἶναι συνεχόμενα μὲ τὰ ὅρια τοῦ διαχωρισμοῦ δυσδιάκριτα.

Ἐ τ έ ρ α π α ρ ᾶ γ ρ α φ ο ς ἐ ν τ ῶ ὑ π ο μ ν ῆ μ α τ ι : «Εἰς Καστριώτης, ἐρρέθη, ὁ Τασιούρης, ἔκλεψε τὰ παπούτσια τοῦ Ἀγίου Κοσμᾶ».

Δὲν ἐξηγεῖ ὅμως εἰς ποῖον μέρος ἔλαβε χώραν ἡ κλοπὴ, ἀφοῦ ὁ ἴδιος γράφει ὅτι ὁ Πατροκοσμᾶς δὲν ἐπεσκέφθη τὰ χωρία μας. Ἀλλὰ γεννᾶται ἡ ἀπορία. Κινητὸν ὑποδηματοποιεῖον μετέφερεν εἰς τοὺς ὧμους του ὁ Ἅγιος, διότι λέγεται ὅτι καὶ εἰς ἄλλα χωρία τοῦ ἐγένετο κλοπὴ ὑποδημάτων.

Ε ἰ ς ἔ τ ε ρ ο ν σ η μ ε ἰ ο ν : «Οἱ Καστριῶται ἔκλεπτον τὰς σταφυλὰς τῆς Μονῆς». Καὶ προσθέτει «ὅτι ἀντίχριστος θὰ ἦτο ἐκεῖνος, ὅστις θὰ ἔλεγε, διὰ πράγματα δυσκόλως ἀποδεικνύμενα».

Τοῦτέστι προσάπτει μίαν κατηγορίαν, χωρὶς στοιχεῖα διὰ νὰ δύναται νὰ ἀποδείξῃ ταύτην. Ἀλλὰ μόνον οἱ Καστριῶται ἦσαν οἱ κλέπται σταφυλῶν; Ἀποκλείει νὰ ἦσαν καὶ ἐκ τῆς ἰδικῆς του Σουλιασίας καὶ ἄλλων χωρίων; Ἀλλὰ διατὶ ἔφερεν εἰς περιορῆν τὸ θέμα τοῦτο; Μήπως καὶ σήμερον πανταχοῦ, ἰδιαιτέρως εἰς τὰ χωρία τῆς Ἀττικῆς δὲν γίνονται κλοπαὶ σῦκων καὶ σταφυλῶν; Θεωρῶ τὴν κατηγορίαν ἀσήμαντον καὶ ἀστήρικτον.

Ἄ λ λ η π α ρ ᾶ γ ρ α φ ο ς : «Ἡ θιγάτηρ τοῦ Λιῶλη Ζεμπανῆ ἐδραπέτευσε, ἵνα Τουρκέσῃ. Οἱ Καστριῶτες διηγείρον τὸν ἡγούμενον Ἰλαρίωνα εἰς ἡρωισμόν. Αὐτὸς τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῇς Καστριωτῶν νύκτωρ ἐξεστράτευσεν, ἵνα τὴν καταλάβῃ».

Ἐνταῦθα δὲν ἐξηγεῖ πόθεν ἦτο ἡ καταγωγή της, τὸ ὅτι ὁμοῦς ἐξεστράτευσαν οἱ Καστριῶται, διὰ τὴν σύλληψιν καὶ τὴν παραδειγματικὴν τιμωρίαν της, περιποιεῖ τιμὴν εἰς αὐτούς.

Κ α ἰ σ υ ν ε χ ῖ ε ι: «Ἡ πίσις ἡ καθ' ἡμέραν αὐξανομένη, ἔφερε κτηματίας τε καὶ μὴ εἰς τελείαν ἀπόγνωσιν, ὥστε πᾶς Χριστιανὸς ἐτίθετο, ὑπὸ τὴν προστασίαν ἐνὸς ἰσχυροῦ Ἀγᾶ».

Ὅταν λοιπὸν ἀναγνωρίζει ὅτι πᾶς Χριστιανὸς ἐτίθετο ὑπὸ τὴν προστασίαν ἐνὸς Ἀγᾶ, διατὶ ἀποκλείει ταύτης τοὺς Καστριώτας, οἱ ὅποιοι ἐζήτησαν τότε τὴν προστασίαν ἰσχυρῶν Ἀγάδων καὶ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, καὶ ἐπέτυχον νὰ λάβῃ οὗτος, ὑπὸ τὴν προστασίαν τὴν Μονὴν Ραγίου καὶ ἀπὸ τότε ν' ἀπαλλαγῇ αἷτη ἐκ τῶν λεηλασιῶν καὶ διαρπαγῶν, ὡς ἐγένετο πρότερον; Πάντα ταῦτα ἀναφέρονται, εἰς τὸ εἰκονογραφημένον Ἑπειρωτικὸν Ἡμερολόγιον «Δωδώνη» τὸ 1899 τῆς ἐφημερίδος «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου». Τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ μπουγιουρντί, διὰ τὴν Μονὴν ἐδημοσιεύθη, ὑπὸ τοῦ γράφοντος εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. 1674) 13.10.73 φύλλου τῆς ἐφημερίδος «ΘΕΣΠΡΩΤΙΚΗ».

Ἀλλὰ εὐλόγως γεννᾶται ἡ ἀπορία. Ἐφ' ὅσον οἱ Καστριῶται ἦσαν οἱ τοὺς χαρακτηρίζει, πῶς κατεδέχθη ὁ Βασίλειος Δαδάνης νὰ ὑπανδρεύσῃ τὴν θυγατέρα του Φωτεινὴν μὲ τὸν Καστριώτην Εὐάγγελον Κυρίτσιν, καθὼς καὶ τόσοι ἄλλοι ἐξ ἀρίστων οἰκογενειῶν ποὺ ἔπραξαν τὸ ἴδιον; Τοῖς πᾶσι γνωστὸν τυγχάνει ὅτι ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας καὶ μέχρι σήμερον, οἱ γάμοι μεταξὺ τῶν δύο χωρίων εἶναι ἀναριθμητοί. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ὑπῆρχε μῖσος μεταξὺ τῶν κατοίκων, ἀλλὰ εὐρίσκετο τοῦτο μόνον εἰς τὴν γραφίδα τοῦ γέροντος, ἡ ὁποία «έσταζε φαρμάκι» κατὰ λίαν ἐπιτυχῇ ἔκφρασιν τοῦ Σπύρου Μουσελίμη.

Ὁ Σπῦρος Μουσελίμης, μὲ τὸ ἄρθρον του «Καστρί - Σούβλαση» ποὺ ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1562) 8.5.73 φύλλον τῆς ἐφημερίδος «ΘΕΣΠΡΩΤΙΚΗ» ἀναγνωρίζει τὴν ὑπαρξιν, ἐν τῷ ἀναφερομένῳ ὑπομνήματι «ἐμπαθῶν φράσεων». Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ δημοσιευθέντος, ἐν τῇ «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ» ὑπομνήματος, θεωρεῖ τοῦτο «νερομᾶνα θολωμένη, ποὺ ποτίζει κάθε εἶδους φυτοῦ, ἀπ' τὰ εὐγενέστερα, ὡς τὸ βρωμόχορτο». Παραδέχεται ἐπίσης ἱστορικὰς ἀνακριβείας ἐκλαμβάνων τὸν ποταμὸν Καλαμᾶν, ὡς τὸν Ἀχέροντα καὶ τὸν Βάλτον Ραγίου, ὡς τὴν Ἀχερουσίαν λίμνην!

Ἐπίσης εἰς σημειώσιν του, διὰ τὸ γράμμα τοῦ Σαδέρ Ἀζέμ Ρεσίτ Πασσᾶ «δὲν βρίσκει κατὶ τὸ ἐπιλήψιμο, γιὰ νὰ δικαιολογεῖται ἡ κατάφωρη ἐπίθεση τοῦ συντάχτη τοῦ ὑπομνήματος, κατὰ τῶν Καστριωτῶν».

Ἐκθέτω ὡς ἄνω, ἄνευ ἐμπαθείας καὶ πάθους, ἀπλῶς, ἵνα διαλάβῃ ἡ ἀλήθεια, παρακάμψας ἐπιμελῶς σκοπέλους, οἵτινες ἠδύναντο νὰ διαταράξωσι τὰς σχέσεις τῶν κατοίκων.

Περαιῶν γνωρίζω ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας τὸ Καστρί ἀπετέλει τὸ φόβητρον τῶν ἀλλοθρήσκων, πολλοὶ τῶν ὁποίων εὗρον τραγικὸν θάνατον, ἀψευδὴς δὲ μάρτυς εἶναι σήμερον τὰ ἐρείπια πυρποληθεισῶν ὑπ' αὐτῶν οἰκιῶν, δι' ἐκδίκησιν. Ἀπετέλει τὸ κέντρον ὁλοκλήρου τῆς περιφερείας, δεδομένου ὅτι ἡ Ἡγουμενίτσα ἦτο τότε ἀνύπαρκτος.

Εὐχαριστῶν, διὰ τὴν φιλοξενίαν

Διατελῶ, μετὰ τιμῆς

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΕΣΚΟΣ

Ἐπίτιμος Διευθυντὴς Κέντρου Παιδικῆς Μερίμνης

Ἑργασίου Κοινωνικῶν Ὑπηρεσιῶν

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

GEORGE BARTHOUIL: «L'AMOUR COMME UN SOLEIL». AIXEN PROUENCE, 1977..

Δὲν εἶδες τοὺς ὑπερφορτωμένους χώ-
(ρους με μνήμη
κοιμώσουν.

...σ' αὐτὴν τὴν πανάρχαια χώρα
νέα στὴν αἰωνιότητα...

.....
Ὁ κ. G. BARTHOUIL, καθηγητὴς στὸ πανεπιστήμιο τῆς AVIGNON, εἶναι ἓνας σύγχρονος ποιητῆς, ἀπὸ τοὺς πλέον δυναμικοὺς τῆς μοντέρνας γραφῆς. Ἡ ποίησή του κινεῖται ἀπὸ ψυχικὴ δόνηση, σ' ἓναν ἡχώρο ὑπαρξιακῆς ἀγωνίας καὶ μεταφυσικῆς διάθλασης, ποὺ δίνει διαστάσεις νέας ὄρασης ἀπὸ ἓναν ἐνανθρωπισμένο κόσμο. Ἡ λυρική κράση καὶ ἡ λιτότητα ἀπ' τὴν ἀπογύμνωση τῶν σκηنيκῶν, μαζὶ με τὴν ἐνδοστρέφεια τῆς διάθεσης, δίνουν στοὺς στίχους τοῦ τὴν αἴσθηση ἑνὸς τόξου προσέγγισης ψυχισμοῦ καὶ φιλοσοφικῆς μετάβασης, ποὺ μεταξιώνει τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ. Ἔτσι, οἱ ἀντανακλάσεις καὶ ὁ ἰριδισμός, ποὺ διαφθέγγονται μέσ' ἀπ' τὶς φορετισμένες λέξεις — γιατί ὁ ποιητῆς διαλέγει με αὐστηρότητα τὴν ὑγρασία καὶ τὸ βάρος τους —, κρατοῦν ἓναν ἡχώρο μοναχικῆς πορείας καὶ ἔχουν ἀκόμα τὴν εὐρύτητα ἀπ' τὴν ποιητικὴν ἢ τὴν καλλιτεχνικὴν ὑπέρβαση (Ὁ κ. G.B. εἶναι καὶ ζωγράφος).

Στὸ παραπάνω βιβλίο τοῦ ὁ Γάλλος ποιητῆς δίνει μιὰ ποιητικὴ ὁδοιπορία στὸν ἐλληνικὸ ἡχώρο (Ἡγουμενίτσα, Μεσολόγγι, Ναύπακτο, Πελοπόννησο, Ἀθήνα, Σούνιο, Πειραιῆς, Θερμοπύλες, Τέμπη, Ὀλυμπία, Θεσσαλονίκη, Ἀρετσού, Ἐδεσσα, Θάσος), καθὼς καὶ λίγα ἀπ' τὴν Ἰταλία, Ρουμανία, Ζυρίχη, Πόλη καὶ ἄλλου. Τὰ ποιήματά του εἶναι δεμένα με τὸ κλίμα, με τὴν ἰδιαίτερη φυσιογνωμία τοῦ κάθε τόπου καὶ χρωτισμένα με τὴν ὑποβολή τῆς ἱστορικῆς τους ὑπόστασης, σ' ἓναν ἐλλειπτικὸ μουσικὸ τόνο, τῆς προσωπικῆς του κλίμακας. Ἀκόμα, διατηροῦν μιὰν ἀκαθόριστη βυζαντινὴ μνήμη καὶ κάποια ὄνειρικὴ θέλξη, ποὺ ἀγγίζουν ἓναν ἰδιόρρυθμο ὀρίζοντα καὶ ἀναδεύουν,

στὴν μαγεία ἀπὸ μακρινὲς ὀντότητες, τὴν ζωὴ καὶ τὴν κίνηση.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΒΡΕΤΤΑΚΟΥ:
«ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΟ ΗΛΙΟΤΡΟΠΙΟ»
(ποιήματα), Ἀθήνα, 1976

Ὁ ἔξοχος αὐτὸς ποιητῆς, με τὴν πυκνότητα τῆς λυρικῆς δόνησης καὶ τὴν πνευματικὴ μεταξίωση τῆς τραυματισμένης κοινωνικῆς συνείδησης, στὰ ποιήματα τοῦτα τυλίγεται με τὴν ἀκαθόριστη ἐκείνη γοητεία τῆς πικρῆς ἀσκητείας. Καὶ κρατεῖ κρυσταλλωμένη τὴν τέφρα μαζὶ με τ' ὄνειρο, ποὺ ἀπόμειναν ἀπ' τὴν ἔκσταση τῆς μεγάλης πορείας κάτω ἀπ' τὸν ἥλιο τῆς ἐλληνίδας γῆς, νοτισμένης ἀπ' τὸν ἰδρώτα καὶ τὰ ὄνειρα, ποὺ ὁ Νικηφόρος Βρεττάκος ἔδωσε γιὰ τοὺς ἀδερφοὺς. Ἔτσι, ἀγγίζει τὴν ἀθέατη ὄψη τῆς ποιητικῆς ἀγωνίας, σ' ἓναν ἡχώρο ὑπαρξιακῆς κατάδυσης, γιὰ τὴν ψαύση τῆς ρευστότητας ἑνὸς ἐνανθρωπισμένου τοπίου με ἀλόη καὶ μοναχικὴ ὁμορφιά. Εἶναι πράγματι μιὰ ἀπόσταση καὶ ἓνας ὁροθεσιακὸς σταθμός, ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς τὸν ἀναμμένο πυρήνα τῆς ἀρχικῆς καταβολῆς. Καί, γι' αὐτό, ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ μουσικὴ τῶν λέξεων εἶναι χωρὶς ἡχηρότητα, ἀλλὰ με τὴν ὑποβολή καὶ τὴν θερμὴ ἀπ' τὴν ἀκτινοβολία αὐτῆς τῆς πατρίδας με τὰ ὄνειρα, τοὺς ἀκριβοὺς ἀδερφοὺς καὶ τὴν σιωπηλὴ καταβάσιν τῆς λιτῆς φωνῆς ποὺ κρατᾷ τὴν κατάφαση τῆς συνομιλίας καθ' ἑαυτόν. Ἐνας ποιητῆς τῆς ἀδικαίωτης γενεᾶς ποὺ πολὺ ὀνειρεύτηκε, ποὺ πολὺ διαψεύσθηκε καὶ ποὺ ζητᾷ νὰ μείνει μόνος αὐτὴν τὴν ὥρα τῆς φιλοσοφικῆς ἀναφοράς.

Ρέει πρὸς τὰ ἔξω ἡ ψυχὴ μου, νερό

.....
ἀκολουθώντας με ἀκρίβεια τὸ χρονόμετρο
τοῦ Κυρίου, ἐξαντλώντας τὸ σῶμα της.

.....

Ἡ λ ί α Σ ι μ ό π ο υ λ ο υ : «ΕΝΑ-ΓΩΝΙΑ» (ποιήματα), Ἀθήνα, 1974

Ὁ Ἡλίας Σιμόπουλος, θητεύοντας στὶς προχωρημένες ἐπάλξεις τῆς σύγχρονης ποίησης, δίνει τὴν ἐσώτερη ὄραση μὲ τὸν πικρὸ μονόλογο καὶ τὴν ἀνθισμένη ἀλόη σ' ἓναν χῶρο ἀσκητικοῦ λυρισμοῦ. Πάντα λιτός, μὲ νύξεις ἀπὸ ἔντονη ἠλεκτρικὴ φόρτιση κι' ἔχοντας, στὴν ἔνδοθεν ἀφετηρία, τὴν ἀνθρώπινη εὐαισθησία ἀπέναντι στὴ φθορά, ἀνοίγεται κάτω ἀπὸ κάποιαν ἀτμόσφαιρα ἀκαθόριστης γοητείας ποὺ διαχνωτίζει ἓναν χῶρο ἐσωτερικῆς πορείας. Γι' αὐτό, οἱ στίχοι τοῦ κρατοῦν ἓνα διαφεύγον ἄλλος καὶ ἀναδίνουν μιὰ πνοὴ διαρρέουσας εὐωδίας ποὺ χρωματίζει τὸ βάθος μὲ τὸ εἶδωλο. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὴν ὀνομάσει ποίηση ἐσωτερικοῦ χῶρου, ὅπου ἀναδείχεται μὲ χαμηλόφωτα σκηνικὰ καὶ μὲ ὑποδειγματικὴ φειδῶ λόγου, ἡ αὐτονομία τῆς ψυχικῆς περιήγησης καὶ ἡ ἀνένδοτη φιλοσοφικὴ κατάφαση πίσω ἀπ' τὶς ὁδυνερὲς ψαύσεις. Ἔτσι, ὁ Η.Σ. ἔχει κάποια δική του ὁμορφιὰ δραματικῆς ἀντινομίας, ποὺ ταυτίζεται — ἄλλωστε — καὶ μὲ τὴν ἀποσχηματοποίηση τῆς ἀλήθειας, χωρὶς νὰ ζημιώνεται ἡ τρυφερότητα καὶ τὸ ἐαρινὸ χριστιανικὸ μήνυμα τῆς συμπόνοιας καὶ τῆς ἀλληλεγγύης.

Αὐτὸ τὸ σῶμα
ποὺ ἔγινε κατοικία μου
τὸ ἐμπιστεύομαι στὴ νύχτα
τὴν πὺ ἀνύπαρκτη.

.....

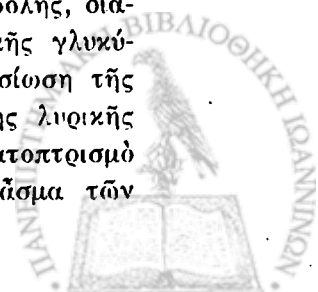

Χ ρ ή σ τ ο υ Κ ο υ λ ο ύ ρ η : «ΤΑ ΕΠΙΓΕΙΑ» (ποιήματα), Ἀθήνα, 1975
— «Η ΚΡΥΦΗ ΦΛΟΓΑ» (διηγήματα), Ἀθήνα, 1977

Ἡ παρουσία κι' ἡ προσφορά, στὸν χῶρο τῆς σύγχρονης πνευματικῆς μας ζωῆς, τοῦ Χρήστου Κουλούρη, εἶναι πολυεδρική καὶ πολυσήμαντη, σ' ἓνα εὖρος ποὺ περιλαμβάνει μεγάλη ἔκταση καὶ ξεχωριστὴ ποιότητα. Ἀκόμα, μὲ τὴν εὐκαιρία, νομίζω πὼς θὰ πρέπει ν' ἀναφερθεῖ, ταυτόχρονα,

κι' ἡ πνευματικὴ του δραστηριότητα, ποὺ διευρύνει αὐτὴν τὴν προσφορά, μέσα στὸν ἀσφυκτικὸ καὶ λεηλατημένο κλοιὸ τῆς ἀνθρώπινης αἰχμαλωσίας κάτω ἀπ' τὸν βαρὺν ἴσκιό τοῦ πάλαι ποτὲ κλεινοῦ ἄστεως. Γι' αὐτό, παρ' ὅλη τὴν πλημμυρίδα τῶν ἐκδοτικῶν ποταμῶν, τὰ βιβλία τοῦ Χρ. Κουλούρη, νομίζω, δίνουν ὄχι μονάχα τὴν ἀφόρμηση, ἀλλὰ καὶ τὸν λόγο ἐπαφῆς μὲ τὸ ὄνειρο καὶ τὸ ρῖγος, ποὺ τόσο ἔχουμε ἀνάγκη μέσα στὸν θολὸν ὀρίζοντα μὲ τὶς μεταλλικὲς κατασκευὲς τῶν λέξεων. Ἔτσι, μὲ ἀρκετὴ καθυστέρηση, ποὺ μᾶς ἐπιβάλλει ἡ ἀνελέητη πάλη γιὰ ν' ἀνταποκριθοῦμε στὶς ὑποχωρήσεις μας, κάνουμε μιὰ συναπτικὴ κριτικὴ ἀξιολόγηση στὴν ποίηση καὶ στὰ διηγήματά του, ἀφήνοντας, γιὰ μιὰν ἄλλη φορὰ τὸ τελευταῖο τοῦ βιβλίου («Ἡ ἄγνωστη μέρα»).

Ὁ Χ. Κουλούρης, μ' ἓναν εὐρύτερον ὑπαρξιακὸν ὀρίζοντα κι' ἓνα βαθύτατο λυρικό ὑπόστρωμα, ἀνοίγεται σ' ἓναν ἀναχωρητισμὸ κι' ἓναν μουσικὸ μονόλογο, ποὺ κρατᾷ τὸ παραμλητὸ ἀπ' τὸ ὄνειρο καὶ τὴν ἄκρατη εὐαισθησία γιὰ τὴν μοῖρα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ἔτσι, σὲ μιὰ ποίηση ποὺ διαφέγγεται ἀπ' τὶς διαθλάσεις τῆς ἡρεμῆς ὄρασης μὲ τοὺς ἴσκιους ἀπ' τὸν βαθύτατο νόστο καὶ τὴν αἰθερίωση τῆς αἴσθησης ἀπ' τὴν ἐλάχιστη ἀνθρώπινη ὄντοτητα μέσα στὴν μαγεία τοῦ σύμπαντος, ἀνάφτει τὸν σπινθήρα ἔνθοθεν, ἀπ' τὴν δική του μυθογονία καί, μὲ τὴν δική του ἀναπνοή, ἐνανθρωπίζει αὐτὴν τὴν ἀκαθόριστη μελαγχολία τῆς φιλοσοφικῆς ἐνατένισης καὶ τὴν δραματικὴ ὄψη τῆς ὠραιότητας ποὺ κυριαρχεῖ καὶ γιομίζει τὴν ἀφώτιστη καὶ ἀκριβὴ ποίηση τῆς καθημερινότητας. Καί, μὲ τὴν εὐαίσθητη κράση τοῦ ποιητῆ, ποὺ διαφύλαξε τὴν τραυματισμένη συνείδηση τῶν χρόνων μας, τὴν μεταξιώνει, μὲ τὴν ἐσώτατη ἁρμονία εἰκόνων καὶ πολυδιάστατων κυματισμῶν μιᾶς ἀποκαθαρμένης συγκίνησης ποὺ κρατοῦν οἱ λιτὲς καὶ ὑγρὲς λέξεις, σὲ ποιήματα καὶ συνθέσεις ἔντονης ὑποβολῆς, διαχυμένης εὐγένειας καὶ χριστιανικῆς γλυκύτητας. Κι' ὅλ' αὐτὴν τὴν μετουσίωση τῆς ψυχικῆς δόνησης καὶ τῆς ὠριμῆς λυρικῆς ἀναγωγῆς μέσ' ἀπ' τὸν ἀντικατοπτρισμὸ τῆς φιλοσοφικῆς ἀχλὺς μὲ τὸ ἄσμα τῶν

ἀηδόνων, ὁ Χ.Κ. μπορεῖ καὶ τὴν γρυσταλ-
λώνει ὡς γνήσιος καλλιτέχνης πάνω σὲ μιὰ
πλατύτερη προοπτικὴ ἐκφραστικῆς ἀρχι-
τεκτονικῆς. Οἱ συνάνθρωποι, ποὺ εἶναι κά-
τι πολὺ ἀπ' τὴν ἴδια τὴν ρευστὴ καὶ ἀξεχώ-
ριστη ὑπαρξή του, καὶ ὁ χρόνος ποὺ εἶναι
τὸ ἴδιο δεμένος μὲ τὸν τόπο καὶ τὰ γεγο-
νότα, ἔχουν ἓναν κοινὸ πυρήνα, ποὺ δὲν εἶ-
ναι ἔρημος, θάλασσα ἀκίνητη ἢ ἓνας πα-
γωμένος λειμώνας γιὰ τοὺς ἀκακούς ρω-
μαντικούς.

.....
Μίλα μου πὶὸ ἤρεμα ἀδερφέ μου

μὴ μοῦ κρατᾷς ἄλλο τὸ χέρι.

Πάψε νὰ μὲ κοιτάξεις

Πρόσεξε.

τὸ λόγο ἔτοιμο στὰ χεῖλια,

τὴν ἀγωνία τοῦ κυνηγημένου ζώου στὰ
μάτια.

.....
Εἶμαι ἓνα δέντρο γεμάτο πουλιά.

Μὰ τί νὰ σκεφτώ;

Στὴν πεζογραφία, ὁ Χ. Κουλούρης (εἰ-
δικώτερα ἐδῶ στὰ διηγήματα), χρωτίζει
τὴν βαθύτερη ὑγρασία τῶν λέξεων μ' ἐκεί-
νη τὴν εὐαίσθητη πνοή ποὺ διαπερνᾷ τὶς
συναισθηματικὲς ἀποχρώσεις ἀπὸ μὴν ἀ-
θέατη καθημερινότητα. Ἔτσι, ὁ ἀνθρώπι-
νος πόνος μεταξιώνεται σὲ κάποιαν ἀκαθό-
ριστη μελαγχολία μέσα σ' ἓνα φάσμα θερ-
μῆς ἔκλυσης ποὺ ἐνέχει τὴν ἀγάπη καὶ τὴν
ἀλληλέγγυη συμμετοχὴ στὸν ψυχικὸ χῶρο,
χωρὶς, ἐν τούτοις, νὰ χάνει τὴν συνοχή καὶ
τὴν ἰσορροπία στὴν πλαστικὴ ἀνάπτυξη τοῦ
μύθου. Ἡ ἀπλότητα τῆς ἀφήγησης, δίχως
τὴν ἐγγεφαλικὴ δυνάστευση, μὲ τὴν ἀναγω-
γὴ τῆς ἀποβολῆς τῶν φθαρτῶν στοιχείων,
φωτίζει τὸ βαθύτερο ὑπόστρωμα τῆς ὑπερ-
ξιακῆς ἐκφανσης σ' ἓναν πραγματικὸ (σχε-
δὸν ὑπαρκτὸ) κόσμο, δῶθε ἀπ' τὴν ἀμφί-
βολη ὑπερβατικότητα. Καί, ἀπὸ πολὺ κον-
τά, ἀναδύεται ἡ ζωὴ μὲ ὅλη τὴν ὁμορφιά
καὶ τὴν δραμικὴ τῆς ἀντινομία, ὅχι ὡς
ἓνα πλασματικὸ εἶδωλο πάνω ἀπὸν ἀδειο
καθρέφτη, ἀλλὰ ὡς ρέουσα ὄντοτητα ἀπ'
τὰ βιώματα, τὴν μνήμη καὶ τὴν τραυματι-
σμένη αἴσθηση τοῦ συγγραφέα, ποὺ, στὴν
προκειμένη περίπτωσι, ταυτίζεται μὲ τὸν ἀ-
ληθινὸν ἄνθρωπο. Γι' αὐτό, χωρὶς νὰ κατα-

φύγει στὴν ἀκροβασία τῆς λεκτικῆς θήρευ-
σης ἢ στὴν παρένθεση τῶν συμβόλων, ὁ Χ.
Κ. πετυχαίνει νὰ δώσει μιὰ φυσικὴ ἐμβά-
θυνση, ν' ἀποτυπώνει τὴν τρυφερότητα καὶ
τὴν ἡμερὴ συμπόνοια μαζί μὲ τὶς προεκτά-
σεις τους, στὰ πρόσωπα καὶ στὶς ποιητι-
κὲς περιγραφές του, κατὰ τρόπο φυσιολογι-
κὸ. Καὶ μένει, πότε μὲ τὴν πικρὴ γεύση τῆς
στάχτης, πότε μὲ τὴν εὐωδία τῆς ἀνοιξῆς καὶ
πάντα κάτω ἀπ' τὸν φωτεινὸν οὐρανὸ τῆς
πατρίδας. Γιατί, τὰ διηγήματά του εἶναι
καμωμένα, ὅχι μονάχα μέσα στὸν ἐλληνι-
κὸ χῶρο καὶ στὴν ἀνεπιτήδευτη φυσιογνω-
μία τοῦ δικοῦ μας λαοῦ, ἀλλὰ καὶ ποτισμέ-
να μὲ τὴν ἐλληνικὴ καρδιά, μὲ τὴν ἐλλη-
νικὴ ψυχικὴ καταβολή καὶ μὲ τὸ ἦθος καὶ
τὴν κρυμμένη συγκίνηση, ποὺ κρατᾷ τὴν
συνείδηση ἀπ' τὴν πατρίδα μὲ τὰ εἰκόνι-
σματα, τὶς ἀνθισμένους πορτοκαλιὲς καὶ τὰ
συνταρακτικὰ γεγονότα.

Πάνου Παναγιωτούνη: «ΤΟ
ΑΣΠΡΟ ΔΩΜΑΤΙΟ» (ποιήματα), Ἀ-
θήνα, 1976

Αἰθερίωση τῆς λυρικῆς αἴσθησης, διαχυ-
μένης σ' ἓναν χῶρο ὑπαρξιακῆς συνείδη-
σης καὶ μουσικῆς διάθλασης, ἡ ποίηση
τοῦ Πάνου Παναγιωτούνη, κρατεῖ τὴν ἐκ-
σταση καὶ τὸ φῶς ἀπ' τὴν ἐλληνικὴ πα-
τρίδα. Ἔτσι, μὲ τὴν θερμὴ ἀπ' τὴν ἐφέ-
στια πυρὰ καὶ μὲ τοὺς ἀνοιχτοὺς ὀρίζοντες
ἀπὸν ἰριδισμό ποὺ ἀντικατοπτρίζει τὴν
ἀνθρώπινη μοίρα στὴν αἰωνιότητα, παίρνει
τὶς διαστάσεις ποὺ ἔχουν τὰ στιχηρὰ κον-
τάκια καὶ τὸ νέφος τῶν χαιρετισμῶν καὶ
μ' ἐκείνη τὴν κλίμακα τοῦ Ρωμανοῦ με-
ταρσιώνεται ἡ ἐγκόσμια ζωὴ στὴν ἀν-
θρώπινη ὑπόστασή της. Εἶναι ἴσως ἀπ'
τὶς μεγαλύτερες κορυφώσεις τῆς λυρικῆς
ἀσκητικῆς ἐνὸς ἀναχωρητῆ Ἑλληνα ποι-
ητῆ ποὺ γεμίζει τὴν ἔρημο μὲ τὴν ποίηση
τῆς καθημερινότητας, χωρὶς νὰ κρατήσῃ
τὴν ἀμαρτία τοῦ πηλοῦ, ἐνῶ ἀγγίζει τὴν
μουσικὴ πάνω σ' ἓνα φύλλο ἀπ' τὴν γῆ
τῆς πατρίδας. Ἔτσι, αὐτὴ ἡ εὐαίσθητη
κράση μὲ τὶς συναισθηματικὲς ἀποχρώ-
σεις καὶ τὴν ἀγλαῖσμένη πλαστικὴ ἐκφαν-

ση τῆς μορφῆς στὰ σύμβολα καὶ στὶς διαρρέουσες φωτοσκιάσεις τῶν εἰκόνων, φέρνει ἓνα φέγγος ἀπ' τὴν ἀνίχνευση μέσα στὴν ἀχλὺ καὶ στὴν μέθη τῆς ποιητικῆς ὄρασης, ποὺ διαποτίζει τὴν ἄρθρωση τῆς ἔκστασης τῶν λέξεων. Καί, χάνοντας τὸ ὑλικὸ βάρος ἀπ' τὴν δυναστεία τῆς παρανοϊκῆς δέσμευσης, φτάνει ὡς τὴν πραγματικὴ λύτρωση, ποὺ ἀναδύεται ἀπ' τὶς στάχτες τῆς ματαιότητος ἢ ἀπ' τὴν ἀναθρώσκουσα πνοὴ τῆς ἀθέατης ἀνοιξης, ποὺ ὀρίζει τὴν ζωὴ καὶ τὸν θάνατο, πέρ' ἀπ' τὶς σχηματικὲς ἀποτιμήσεις. Τὸ «ἀσπρο δωμάτιο», εἶναι μιὰ ἀπόσταξη λυρικῆς εὐφορίας, ποὺ συμπυκνώνει τὴν δύναμη τῆς ἀνθρώπινης ἔκφρασης, χωρὶς ἀμφίβολους ἀκροβατισμούς καὶ ἀφυδατωμένες λεκτικὲς κατασκευές, ποὺ νομίζουμε πὼς ἐνέχει, βαθυτέρα, τὸ μήνυμα γιὰ τὴν καταξίωση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς πάνω στὴν δική μας γῆ, ποὺ τὴν ἀναζητοῦμε στὴν ὑπέρβαση τῆς ἐγκεφαλικῆς ἀποτύπωσης.

Νὰ ἐπιστρέψω στοὺς ἄμμου
τοῦ πάθους μου, μικρὸς κορυδαλλὸς
ἡχῶν τὰ ἐγκόσμια...

.....

Νίκου Μούλια: «ΣΥΛΛΟΓΗ —
ΑΝΕΜΟΣ '74» (ποιήματα καὶ πεζά),
Γιάννινα, 1977

Σ' ἓνα χώρο μοναχικῆς ἀνίχνευσης καὶ φιλοσοφικῆς ἐνδοσκόπησης, ἀνοίγεται ἡ ποίηση τοῦ Νίκου Μούλια, κάτω ἀπ' τὴν θέρμη μιᾶς λυρικῆς εὐαισθησίας καὶ ὑπαρξιακῆς ἀγωνίας. Καί, διαποτισμένη ἀπὸ ἀἰσθημα χνωτισμένο μὲ τὴν αἴσθηση μιᾶς διάχυτης ἀτμόσφαιρας ἀπὸ ἀνθρώπινο ὄνειρο, παίρνει τὴν μορφή ἑνὸς ἐσωτερικοῦ μονόλογου. Ἔτσι, ἐνανθρωπίζεται ὁ λόγος καὶ μεταξιώνονται οἱ εἰκόνες μὲ κάποια ὄραση μελαγχολικῆς διάθεσης, χωρὶς, ἐν τούτοις, ν' ἀφήνεται στὸν πεσιμισμό. Καί, παρὰ τὴν διάθεση τῆς πικρίας ποὺ χρωματίζει τοὺς κραδασμούς ἀπὸναν ἐρεθισμό τῆς φαντασίας, κρατάει ἀπείραχτη τὴν ὁμορφιὰ καὶ τὴν ὑπόσχεση. Ὁ ποιητής, ποὺ εἶναι νέος κι' ἔχει τὸ προνόμιο τῆς ἐαρινῆς ἡλικίας, δὲν πα-

ρασύρεται ἀπ' τὴν ἴδια του τὴ φωνή, ἀκόμα κι' ἐκεῖ ποὺ ἡ γνήσια συγκίνηση καὶ ἡ πρωΐμη ὀριμότητα τὸν σπρώχνουν γιὰ μιὰ διεύρυνση τῆς ἔκφρασης. Δαμάζει τὶς εἰκόνες μὲ τὴν ἀμεσότητα καὶ τὴν εὐθύνη τῆς πειθαρχημένης νύξης, δένεται μὲ τὴν διαρρέουσα καθημερινότητα καὶ συνομιλεῖ σ' ἓναν τόνο ἡμερῆς συναισθηματικῆς κλίμακας.

Στὰ πεζὰ κείμενά του, ἐπίσης ὁ Ν.Μ. τὸ ἴδιο ἰσορροπημένος, μοιράζεται ἀνάμεσα στὸ συναίσθημα καὶ στὴν κριτικὴ ἐνατένιση, κι' αὐτό, ποὺ συνιστᾷ ἓνα μεγάλο προσόν γιὰ τὴν ἔρευνα καὶ τὴν ἀνάπτυξη σ' εὐρύτερους ὀρίζοντες σκέψης, εἶναι μαζὶ καὶ μιὰ φυσικὴ γραμμὴ ἀσφαλείας, ποὺ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ προχωρεῖ στὴν στέρεη δομὴ καὶ ὁργάνωση τῆς λογοτεχνικῆς σκέψης, ἀπαλλαγμένης ἀπ' τὴν ἐκχέτηση καὶ τὴν ἀναζήτηση ἀδόκιμης φιλολογικῆς ἐπιβάρυνσης. Ἀκόμα, θὰ εἶχε νὰ παρατηρήσει κανεὶς πὼς, στὰ κείμενα τοῦ Ν.Μ. εἶναι ὁρατὸ τὸ ἀνθρωπιστικὸ ὑπόστρωμα καὶ ἡ βιωμένη χριστιανικὴ ἀγάπη, ιδίως στὴν ποίησή του.

Μετά 'πο μιὰν ἱκεσία καὶ παράκληση,
κάποια δοξολογία

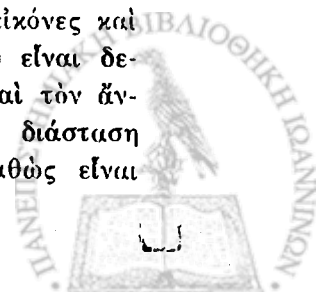
.....

ἐλπίζουμε γιὰ τὸ αὐριο ποὺ χάθηκε.

Ἐφης Κ. Αἰλιανοῦ: «ΚΑ-
ΤΟΠΤΡΙΣΜΟΙ» (ποιήματα), Ἀθήνα,
1976

Λυρικὴ ποίηση, ποὺ ἔχει ὑπαρξιακὸ ὑπόστρωμα καὶ χνωτίζεται ἀπ' τὴν ἔντονη αἴσθηση τῆς ἀσκητικῆς ἀναχώρησης, κρατοῦν οἱ στίχοι τῆς Ἐφης Αἰλιανοῦ. Ἔτσι, μ' ἓναν λόγο ἀπογυμνωμένο ἀπὸ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα, μπορεῖ καὶ δίνει τὴν ψυχικὴ ρευστότητα μέσα στὶς λέξεις, στὶς εἰκόνες καὶ στὴν ὑποβολὴ ἀπὸναν ὄνειρο ποὺ εἶναι δεμένο μὲ τὸν χρόνον, τὸν χώρον καὶ τὸν ἄνθρωπον. Ἀκόμα, ἡ φιλοσοφικὴ διάσταση καὶ τὰ ἀκαθόριστα σκηνικά, καθὼς εἶναι

διαρθρωμένα με κάποια αντανάκλαση εκ των ένδον, κάνουν δυνατή την καθ' έαυτον συνομιλία, σ' έναν χώρο με βιωμένες απορμήσεις. Μια ένδοσκόπηση που περιβάλλεται απ' το νέφος της συγκίνησης, και που φέρει στην επιφάνεια ένανθρωπισμένη την εμπειρία απ' την ίδια την ζωή της ποιήτριας. Καί, κοντά στην άκρη απ' την δική της ὄχθη, ή θεά απ' την παρουσία του κοινού ύπαρκτου κόσμου με την φθορά και την αφθαρεία. Γι' αυτό, ή Ε. Αίλιανου είναι ποιήτρια με διευρύνσεις και με ὄραση που φτάνει να καλύψει τις προεκτάσεις της, δίνοντας μαζί με την ποίηση και μιὰ διαχυτή μοναξιά που ἀγγίζεται μόνο με προσωπική θεώρηση. Καί, για τον ίδιο λόγο, υπάρχει στην στάση της και μόνιμη μελαγχολική ατμόσφαιρα κι' ένα αἶσθημα απόστασης απ' το εἶδωλο που μένει χωρίς καθαρά περιγράμματα.

Νὰ τὸ ξέρεις,
σύντροφε τῆς στέρησης καὶ τοῦ ὄνείρου:
τὸ τέρας
κοιμάται πάντα στὸ θυθό,
δὲν πέθανε...

.....

Γ. Ξ. Σ τ ο γ ι α ν ν ῖ δ η : «ΕΣΩ-
ΤΕΡΙΚΗ ΕΠΕΝΔΥΣΗ» (ποιήματα),
Θεσσαλονίκη, 1977

Με την αναχώρηση, σ' έναν χώρο υπαρξιακής κατάφασης και με την ασκητική λιτότητα ενός αποκαθαμένου λόγου, ὁ Γ. Στογιαννίδης, ἀνάγει την ποίηση σ' ἐκείνον τον μονόλογο τῆς ἐνδοθεν ὄρασης, ὅπου ή αἴσθηση κι' ή σκέψη παίρνουν κάποιες προσωπικές διαστάσεις. "Ετσι, ή ἔκφραση κρατάει ἕνα φῶς, σχεδὸν μετονευρικής διάθεσης, ἐνῶ τὰ αἰσθήματα καὶ ὁ ἀντικατοπτρισμὸς απ' την ἐσώτερη συνομιλία γίνεται χωρίς σκηνικά. Καὶ τὰ σχήματα, οἱ εἰκόνες καὶ τὰ σύμβολα περιορίζονται σχεδὸν στὸν προσωπικὸ τόνο, ἔχουν την βαρύτητα τῆς ὥριμης συνείδη-

σης ἀπόναν χρωματισμὸ βυζαντινῆς κλίμακας στὴν ἀφαίρεση. Πρόκειται γιὰ ποίηση, πὺ συνορεύει πολὺ με τὴν ἐμβάθυνση καὶ τὴν προσέγγιση σ' ἕνα πεδίο ψυχισμού, πὺ διαστρώνει καὶ τὴν ποίηση τοῦ Γ. Θέμελη. Γι' αὐτό, ή ἀπόσταξη απ' την φιλολογικὴ ἐπιβάρυνση, ἀντισταθμίζεται, στὸν Γ.Σ., με τὴν ἡρεμὴ δόνηση καὶ πολὺς φορές, με τὴν ἀπόσταξη καὶ τὴν γεύση απ' τὴν ἀθέατη καύση, πὺ μένει ἀπὸ κάποια φιλοσοφικὴ ρέμβη. Ποιήματα ἐσωτερικῆς καταβολῆς με διέυρυνση τῆς ζωῆς στὴν θεώρηση καὶ στὸ ἀγγιγμα τῆς μοναξιάς, πὺ διατηρεῖ τὴν προσωπικὴ αἴσθηση, σ' ἕναν ὀρίζοντα υπαρξιακῆς ἀγωνίας, μ' ἐκείνον τὸν ἀσκημένο λόγο καὶ μ' ἐκείνη τὴν στέρη δομῆ απ' τὴν καλλιτεχνικὴ ἐπεξεργασία τῶν στίχων, πὺ χαρακτηρίζουν — ἄλλωστε — τὴν ποίηση τοῦ Γ. Στογιαννίδη. Κι' αὐτὸ εἶναι τὸ εἰδικὸ βάρος καὶ ὁ στεγανὸς χώρος ἐνὸς εὐαίσθητου καὶ μοναχικοῦ ποιητῆ στὸν θόρυβο με τὶς ἀπρόοπτες προεκτάσεις τοῦ καιροῦ μας.

Εἶναι κάτι ἐρείπια μέσα μου

... ..
Λέω νὰ τὰ ξεχάσω κάποτε νὰ τ' ἀρνηθῶ

... ..
Μιὰ μικρὴ ἀσήμαντη λέξη

θὰ μοῦ ἔφτανε γιὰ νὰ εὐαγγελιστῶ.

Γ ι ἄ ν ν η Μ ο υ γ ο γ ι ἄ ν ν η :
«ΓΝΩΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟΠΟΥΣ» (ταξιδιωτικὸ), Ἀθήνα, 1977.

Ὁ Γιάννης Μουγογιάννης, πὺ τόσα προσφέρει στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς ἐπαρχίας καὶ πὺ, απ' τὴν πόλη τοῦ Βόλου, δίνει πάντα μιὰ παρουσία εὐρύτερης ἐπαφῆς με τὶς ἐστίες καὶ τὰ βιβλία, κοντὰ στ' ἄλλα, κυκλοφόρησε πρόσφατα κι' ἕνα ὁδοιπορικὸ μ' ἕνα πλατὺ φάσμα ἀπὸ χαρακτηριστικὰ τοπία στὸν ἐλληνικὸν χώρο (ἀπ' τὸ Πήλιο καὶ τὰ κοντινὰ νησιὰ ὡς τοὺς Δελφούς, τὴν Θεσσαλία, τὴν Ἠπειρο, τὴν Δωρίδα καὶ τὸν Ἑβρο) καὶ ὀρισμένες εὐρωπαϊκὲς πόλεις με ἀκτινοβολία (Ζυρίχη, Κον-

στάντζα, Βασιλεία, Γενεύη, Λουτσέρνη). Στην περιήγηση αυτή, ο Γ.Μ., δεν είναι ένας άδρανής συλλέκτης εντυπώσεων, χωρίς την προσωπική αίσθηση, που θηρεύει μονάχα εικόνες και πληροφορίες. Πρώ παντός, η προσπέλαση κατορθώνεται με ποιητική διάθεση και μέσα σ' ένα κλίμα θερμής έπαφής απ' την υποβολή της ιστορίας και της φυσιογνωμίας του κάθε τόπου. Γι' αυτό, η περιγραφή δεν βαρύνεται με την γνώση και την λεπτομέρεια, παρὰ αναπτύσσεται με τόν έρεθισμό και την δραση που εκλύεται απ' την ευαισθησία του συγγραφέα. Μάλιστα, θά είχε νά σημειώσει κανείς ξεχωριστά και την συνοπτική εικόνα, που δεν απλώνεται πέρ' απ' τ' ανθρώπινα μέτρα, δεν γίνεται δύσληπτη και δεν εκφεύγει απ' την απλότητα, που την κάνει οικεία και πολύ κοντινή. Μαζί με αυτά τὰ προσόντα, η κριτική ματιά με τόν έλευθερον όρίζοντα, που διαθέτει ο Γ.Μ., προσφέρει άκόμα την δυνατότητα και για κάποια ουσιαστικώτερη γνωριμία, όχι μονάχα με τὰ σχηματικά του τοπίου και της διάχυτης μνήμης που έξοικονομήθηκε ειδικά γι' αυτήν την περιήγηση, αλλά και με την ίδια την ζωή, την βιαστική καθημερινότητα. Κι' αυτό, εκτός απ' την δροσιά και την άνόθευτη συγκίνηση, δίνει στά όδοιπορικά τουτα μιá σφαιρικότητα θεώρησης, ένα επίπεδο προοπτικής και μιá συγκινητική παροχή, που αυξάνει την αξία του βιβλίου. Πρόκειται, πράγματι, για ένα ταξίδι, που μοιάζει νά γίνεται με εικόνες και διήγηση, σ' ένα σύντομο περπάτημα, που δεν φέρνει ούτε την κόπωση ούτε την σύγχυση απ' την απόσταση, γιατί πραγματοποιείται μέσα στά μέτρα της ανθρώπινης αντίληψης.

Τάσου 'Αναγνώστου: «ΕΝΑΣ ΙΣΚΙΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ» — «Ο ΚΑΘΡΕΦΤΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ»,
Αθήνα, 1972 και 1976

Ο Τάσος 'Αναγνώστου είναι ποιητής μ' ένα ευρύτερο λυρικό φάσμα, που κρατεί έν έργηγόρσει, μαζί με την ψυχική

του μέθεξη, και την συνείδηση της ανθρώπινης μοίρας. Έτσι, μέσα σ' ένα κλίμα διαποτισμένο απ' την άχλη της είκονας με την αίσθηση της όμορφιάς και της αλήθειας, διαχυμένης σ' έναν όρίζοντα καθαρής όρασης, αναζητάει την εξήμρωση της μυθογονίας απ' την ύπαρξιακή άγωνία. Καί, με την συγκίνηση που εκλύεται απ' τόν πλούσιο ψυχισμό που διαθλάται στους στίχους του και την θερμή απ' τὸ άγγιγμα ένός όνείρου που μαγνιτίζει τόν σύγχρονο άνθρωπο, μεταρσιώνεται σ' έναν χώρο έσωτερικής αναχώρησης για φιλίωση πρὸς τόν συνάνθρωπο. Γι' αυτό, η ποίηση του Τ.Α. ανταποκρίνεται σ' ένα βαθύτερο αίσθημα, ένανθρωπισμένο στις λέξεις και την δομή των εικόνων, που διαφθέγγεται ως μουσική άφύπνιση και μεταξιώνεται με την μορφή της συνομιλίας καθ' έαυτόν, χωρίς την παθητικότητα από εκείνη την ρομαντική ρέμβη, που βαρύνει, στις παρόμοιες περιπτώσεις, τὰ λεπταίσθητα ποιήματα, κι' είναι, άκόμα, ποίηση με μνήμη από έλληνικό τοπίο, όπου τὸ ρίγος και η γνησιότητα της αίσθησης απ' την ψυχή του λαού διατρέχει τις φλέβες της στο βαθύτερο υπόστρωμα των βιωμάτων του ποιητή, πράγμα που, για την εποχή τούτη, δίνει περισσότερη μέθη και πολυτιμώτερο βάρος.

... ..
Μόνο που η χλόη δεν τρέφει πουλιά
οί βρύσες έκλεισαν τὸ στόμα τους

... ..
Σὰς έπιστρέφω τὸ χῶμα και τὰ φτερά
...όπως τ' άηδόνια που βράχχαν
στο φῶς.

... ..
'Αλλά, και η πεζογραφία του Τάσου 'Αναγνώστου, έχει αποβάλει τὰ φθαρτά σχηματικά και την δυναστεία της λογικής άναφοράς, για νά πυκνωθεί ως την ποίηση, δίνοντας μιάν όνειρική διάσταση. Έτσι, στο βιβλίο τουτο, είναι περισσότερο μιá βαθύτερη άντανάκλαση μέσ' άπόναν πυρήνα έν τήξει, που άγγίζει τὸ παραμιλητό απ' την προσευχή ένός μονάζοντος ποιητή. Γι' αυτό, άλλωστε, άφήνεται σέ σύντομες εικόνες ψυχικής και πνευματικής σύνθεσης, που έχουν μιάν άόρατη και ό-

μως άδιαμφισβήτητη ένότητα, πού τις συμπλέκει με κοινότητα αίσθησης και διάθεσης, όπως μιιά μεγάλη πλευρά με τοιχογραφίες. Έδω, ο Τ.Α. είναι ένας ποιητής, πού συνομιλεί με την όρατήν όψη της καθημερινότητας, όδοιπόρος καθ' έαυτόν, πού χνωτίζει την πραγματικότητα με την μέθη άπ' την δική του την ψυχική βίωση, κάτω άπόνα φώς παρρησίας και προσωπικού στοχασμού.

Δ η μ ή τ ρ η Σ τ α μ έ λ ο υ : «ΤΟ ΛΙΟΝΤΑΡΙ ΤΗΣ ΚΛΕΦΤΟΥΡΙΑΣ»,
Αθήνα, 1977

Μιά μορφή άπ' τις πιο έπικές, πού δημιούργησαν μιιά καινούργια μυθογονία του Γένους στα χρόνια της δουλείας, είναι ο Άνδροῦτσο. Πέρασε στα δημοτικά μας τραγούδια, με όμηρικη φυσιογνωμία, και διάστρωσε την νεώτερη ήρωική εποχή, έτσι πού άπλώθηκε στις διαστάσεις του λαϊκού θρύλου, με όλα τα δραματικά στοιχεία πού έχουν οι ήρωες της μυθολογίας μας. Κι' έδω πρόκειται για τον Άνδροῦτσο, τον πατέρα του Όδυσσέα (του άλλου έπικού έπίσης ήρωα του '21), πού ο Δημ. Σταμέλος, ύστερ' άπ' τον έξοχο εκείνο Μακρυγιάννη, μās δίνει την μορφή και την άκτινοβολία του μεταξωμένες στην μυθιστορία. Είναι μιιά πολυσήμαντη προσφορά, πού έχει ιδιαίτερο βάρος για την εποχή τούτη με τις έντυπωσιακές έγκεφαλικές κατασκευές, πού χάνουμε την μνήμη και την αίσθηση της μεγάλης παράδοσης. Άλλωστε, οι μορφές αυτές, πού πίνουν τόσο χώρο στη νεώτερη έθνική μας ιστορία και πού κρατούν, μαζί με τα χρόνια και τα περιστατικά, την άτμόσφαιρα και τα όνειρα της φυλής, μονάχα στον χώρο της μυθιστορίας είναι δυνατόν να αναπλαστούν. Γιατί, δέν δίνονται με τις κούες ή τις ουδέτερες άναφορές της έπιστημονικής έρευνας, όσο πολύτιμη και αν είναι αυτή για την μαρτυρία και την αξιολόγηση. Χρειάζονται τον ποιητή, τον αναχωρητή και τον ευερέθιστο ψυχικό πομπό, τον άνθρωπο πού, με την θέρμη της πνοής του θα τήξει την

κρυσταλλωμένη λέξη της ιστορίας και πού θα κάμει δική του ζωή την διάχυτη ποίηση άπ' τον θρύλο, για να πλάσσει μιιά ζωντανή όντότητα. Άκόμα, είναι άνάγκη να κατανικηθεί και ή δεδομένη δέσμευση των ιστορικών ντοκουμέντων, χωρίς αυτή να γίνει αυθαίρετη, πράγμα δύσκολο και πράξη υπεύθυνη. Έτσι μονάχα γίνεται άφομοιώσιμη πραγματικότητα και παίρνει τις διαστάσεις πού καταξιώνουν τις μεγάλες φυσιογνωμίες. Κι' αυτό άκριβώς είναι ή έργασία του Δημ. Σταμέλου, πού μετουσιώνοντας την ιστορία, τα ύπαρκτα πρόσωπα και τα γεγονότα σ' έναν κόσμο κοντινό, χωρίς ουδέτερο περίγυρο και μέσα σ' ένα κλίμα πού διαστρώνει την ζωσα παράδοση, δημιουργεί τον Άνδροῦτσο άπ' την έκλυση της αλήθειας της διάσπαρτης ύλης, με μιιά καλλιτεχνική μεταστοιχείωση, πού ένσαρκώνει τον λόγο του στην έπική μορφή ενός ήρωα πού ξεφεύγει άπ' τα στενά όρια της γραπτής άναφοράς. Κι' είναι εύτυχημα πού το έγγχείρημα τούτο το έκαμε ο Δημ. Σταμέλος, γιατί, εκτός άπ' τις αναντίρρητες λογοτεχνικές και λαογραφικές ικανότητες πού διαθέτει, είναι έξοικειωμένος, όσο ελάχιστοι, με την ιστορία, την παράδοση και τα πρόσωπα πού δέθηκαν με τους χρόνους αυτούς, ενώ έχει, άπ' την ίδια του την πατρίδα, βιωμένη αυτήν την ίδια την θέρμη άπ' τις άπαιτήσεις του θρύλου. Τέλος, πρέπει να σημειώσουμε πως, μαζί με το ποιητικό στοιχείο και την στερεή δομή του λόγου, κρατήθηκε ο σεβασμός της ιστορικής μαρτυρίας, πού χωνεύτηκε μέσα στην μυθιστορηματική τούτη μονογραφία, έτσι πού, χωρίς να προδοθεί τίποτα άπ' τον Άνδροῦτσο και την ιστορία του, να γίνει λογοτεχνική όντότητα με την άρρενωπή γοητεία άπόνα έθνικό έπος.

Τ ί τ ο υ Π. Γ ι ο κ ά λ α : «ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ Ο ΣΚΕΝΤΕΡΜΠΕΗΣ», Αθήνα, 1975

Μιά σπάνια γενική έπισκόπηση, σ' όλο το φάσμα του βαλκανικού και του μεσογειακού χώρου και σ' ένα χρονικό εύρος

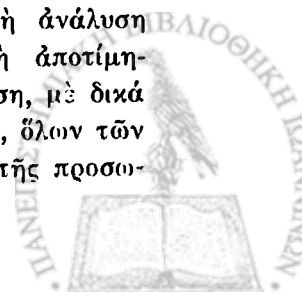
πέντε περίπου αιώνων, προσφέρει ή μοναδική τούτη μονογραφία του Τίτου Γιοχάλα για την ιστορική οντότητα και την ακτινοβολία του Σκεντέρμπεη. Είναι, πράγματι, μιὰ πολυσήμαντη εισφορά στην διεθνή βιβλιογραφία και στην ιστορική ακαδημαϊκή έρευνα, που καλύπτει, όχι μόνο τις σύγχρονες απαιτήσεις της έπιστημονικής αναφοράς και της διεύρυνσης των συσχετισμών πάνω σε μιὰ κλίμακα συγκριτικής διασάφησης, αλλά και την αξιοποίηση των δεδομένων μαρτυριών σ' όλον τον πνευματικό και έθνολογικό τομέα. Γιατί, ή μεγάλη μορφή του Σκεντέρμπεη, που αποτέλεσε άφετηρία για την συνέχιση της χριστιανικής αντίστασης μετά την "Άλωση, σ' έναν χώρο μέσα στην καρδιά σχεδόν της όθωμανικής αυτοκρατορίας, έδωσε προεκτάσεις — ιδιαίτερα για τὸ Γένος μας —, που έφτασαν ως τους Σουλῶτες και τὸ 1821. "Έτσι, ή μεγάλη αυτή μορφή, έγινε ένας ήρωας που ή ακτινοβολία του, μέσα σ' ολόκληρο τὸν δυτικό μεσογειακό χώρο, δημιούργησεν ένα στάδιο μυθογονίας, μεταξίωθηκε, όχι μονάχα στην ιστοριογραφία, αλλά και στην τέχνη (ποιήματα, θρύλος, οράτορια, θέατρο), κυρίως στους λαούς που συνάπτονται άμεσα με τις απαιτήσεις του και ιδιαίτερα με την πατρίδα μας, με την 'Αλβανία και την 'Ιταλία. Αύτην την παρουσία, ακριβώς, μᾶς δίνει ο Τίτος Γιοχάλας, σ' έναν χώρο αὐστηρής έπιστημονικής έρευνας, όπου αναπτύσσεται με πληθώρα στοιχείων, με τεκμηριώσεις και σπάνια πληρότητα αναφοράς, σε μιὰ έξαντλητική βιβλιογραφία. "Έτσι, ή μονογραφία τούτη, που έχει την ένταση από ένα δοκίμιο φιλολογικής θεώρησης και την αρτιότητα της ειδικής αξιολόγησης βάσει των έπιστημονικών δεδομένων, πιστεύουμε πως αποτελεί άληθινή προσφορά στην σχετική βιβλιογραφία μας, που έχει μιὰν ιδιόζουσα βαρύτητα, τόσο για την μεθοδική αρχιτεκτόνηση της αποθησαύρισης του υλικού, όσο και για την διάστρωση του στην γενικώτερη δομή της κριτικής θεώρησης του συγγραφέα. Καί, απ' αυτήν την άποψη, νομίζουμε πως θα έπρεπε νὰ είχε προσεχθεί περισσότερο, ή προσ-

φορά τούτη του νέου 'Ηπειρώτη έπιστήμονα, που τόσα πολλά δείχνει πως δύναται νὰ δώσει για την έθνική μας ιστορική πορεία στους άφώτιστους σχεδόν ακόμα χρόνους μετά την "Άλωση και την διασπορά των δυνάμεων του Γένους στις επάλξεις, που οργάνωσε ή φυλή μας στις δυτικές χώρες. Τὸ "Ίδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου του Αΐμου, που ανάλαβε την έκδοση της πραγματείας αυτής, πρόσθεσε αναντίρρητα, στην σύγχρονη έθνική και πνευματική μας αποταμίευση, ένα έργο άξιόλογο και μοναδικὸ στὸ είδος του.

Π. Α. Κυριακίδη : «Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ» — «Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΙΕΡΕΩΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ», Γιάννινα, 1977 και 1975

'Η θεώρηση της κοινωνικής οντότητας, σ' ένα επίπεδο έπιστημονικής έρευνας και ευρύτατης προοπτικής αξιολόγησης, των δυο αυτών πρωταρχικών παραγόντων της έθνικής μας ζωής (του δασκάλου και του ιερέως) αποτελεί, όχι μονάχα άθλο στην κοινωνιολογική ανάλυση, αλλά και πολύτιμη προσφορά για την ορθή εκτίμηση των δεδομένων της κοινωνικής δομής στον τόπο μας. Καί ο Π. Κυριακίδης, άνάγοντας την έρευνα και την έπεξεργασία των στοιχείων της στον χώρο της ακαδημαϊκής ψαύσης και της έπιστημονικής αξιοποίησης των βασικών εκείνων στοιχείων που καθορίζουν την φυσιογνωμίαν αυτής της εργασίας, είναι ίσως ο μοναδικός που δίνει στην σχετική μας βιβλιογραφία τις πραγματείες αυτές. Γιατί, δέν περιορίζεται στην συλλογή μαρτυριών ή στην άπαθησαύριση μονάχα του υλικού — πράγμα που θα έμεινε μόνο στο πεδίο της στατικής ένδειξης — αλλά προχωρεί στην αξιολογική ανάλυση των απαντήσεων, στην κριτική αποτίμηση και στην συνθετική ταξινόμηση, με δικά του κριτήρια και ήθική παρρησία, όλων των απόψεων, των συλλογισμών και της προσω-

πικῆς αἰσθησης πού ἔχουν, οἱ δάσκαλοι καί ἱερεῖς στήν ἐπαρχία γιά τήν θέση τους, γιά τὸ λειτούργημά τους καί γιά τήν εὐθύνη τους ἀνάμεσα στοὺς συνανθρώπους τους. Καί εἶναι, πράγματι, μιὰ νέα ὀπτική γωνία, πού ρίχνει ἔντονο φῶς καί πού δίνει τήν ἐσώτερην εἰκόνα τῆς κοινωνικῆς συνείδησης, μέσ' ἀπ' τὶς ἔγκυρες μαρτυρίες στοὺς τομεῖς ἐκείνους πού κρατοῦν τοὺς ἀρμούς καί τήν δυναμικὴ διάσπρωση τῆς κοινωνικῆς συγκρότησης στὸν αὐθεντικὸ χῶρο τῆς νεοελληνικῆς παράδοσης. Γι' αὐτό, ἡ ἔρευνα τούτη, πέρ' ἀπ' τήν καταγραφὴ καί τήν ἀποταμίευση τῶν ἀναγκαίων πληροφοριῶν, ἐνέχει τήν προσωπικὴ γνώμη πάνω στίς τεκμηριώσεις τῆς ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας καί τήν ἀνάπτυξη τῆς δοκιμακῆς θεώρησης μὲ συγκεκριμένες ἀφετηρίες, σ' ἓνα πλατύτερο ἐπίπεδο σκέψης. Ἔτσι, ὁ Π.Κ. φτάνει πέρ' ἀπ' τὶς ἀνιχνεύσεις καί κατορθώνει νὰ δίνει, μὲ πληρότητα καί σαφήνεια πού στηρίζονται πάνω σὲ δεδομένα μὲ πίνακες καί πρωτότυπους συσχετισμούς, μιὰ ὁλοκληρωμένη ἄποψη ἀπ' τήν θέση τῆς κοινωνιολογικῆς καί ἠθικῆς προσπάθειας. Κι' αὐτὸ τὸ ἐπίτευγμα, ὁ συγγραφέας τὸ κατορθώνει μὲ τήν εὐρύτητα ἐνὸς προβληματισμοῦ διανοουμένου καί εἰδικοῦ ἐπιστήμονα (διδάκτωρ κοινωνιολογίας τοῦ πανεπιστημίου τῆς Τιβύγγης καί ἐπιμελητῆς στὸ πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων), πού τοῦ παρέχει πρῶτα ἡ ἀτομικὴ του ἱκανότητα καί δεύτερον ὁ ἄρτιος ὀπλισμὸς μὲ τήν πολύχρονη θητεία του στήν σπουδὴ τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καί τοῦ χριστιανικοῦ θεολογικοῦ στοχασμοῦ, στὸν ταραγμένον τοῦτον αἰῶνα μὲ τὶς ἀναζητήσεις τῶν νέων προσανατολισμῶν.

FELICE MASTROJANNI: «ΑΝΟΙΞΗ» (ποιήματα), Ἀθήνα, 1977

Ὁ ποιητὴς αὐτός, μὲ τήν λυρική αἰθερίωση καί τήν μουσικὴ διάχυση σ' ἓναν χῶρο μὲ φῶς, ὁμορφιά καί μνήμη κάτω ἀπὸ ἑλληνικὸν οὐρανὸ καί ἰταλικὴν κουλτούρα, ἀποτελεῖ γιά τὰ γράμματά μας μιὰ ξεχωριστὴ φωνή, ἀπ' τὶς πιὸ εὐ-

αἰσθητες καί τὶς πιὸ φορτισμένες μὲ ὑποβολὴ καί ὄνειρο. Πρόκειται γιά ἓναν Ἰταλὸ μὲ αἷμα ἀπ' τὴν Ἑλλάδα, πού κρατεῖ στοὺς στίχους του τὴν καθαρὴ αἰσθησιὴ ἀπ' τοὺς ἰριδισμοὺς καί τὴν ἀντανάκλαση ἐνὸς ἐνανθρωπισμένου τοπίου μὲ διαθλάσεις καί χρώματα ἀπὸ κάποιαν ἐσώτερη ὄραση πού δίνει ὁ πυρετὸς καί τὸ παραλήρημα τῆς μέθης, καθὼς μετουσιώνεται ἡ ἀνθρώπινη εὐαισθησία καί ἡ ὑπαρξικὴ ὁμορφιά, χλωτισμένες ἀπ' τὴν ἀπέραντη ἀγάπη γιά τὸν χρόνον καί γιά τὸν ἄνθρωπον. Ἔτσι, ὁ F.M. ἀνοίγεται σ' ἓναν ὀρίζοντα πού καλύπτει τὶς δυὸ πατρίδες, πάνω ἀπ' τὴν ἡρεμὴ πεδιάδα ἢ τὴν φορτωμένη κληματαριά, γιά νὰ δώσει ὑπόσταση καί ὄντοτητα σ' ἓναν κόσμον γιομάτων ἀπ' τὴν μαγεία καί τὴν πληρότητα πού ἔχουν οἱ ἀπλοὶ ἄνθρωποι μὲ τὴν παράδοση καί τὴν ἀλήθεια. Ἡ ποίηση τούτη, πού εἶναι ἑλληνικὰ γραμμένη ἀπ' τὸν ἴδιον τὸν ποιητὴ, μὲ οὐσιαστικὸ πρόλογο τοῦ ποιητῆ Φοίβου Δέλφη καί μὲ ἀναφορά (ὡς ἀφιέρωμα) σὲ πολλοὺς ἀπ' τοὺς σύγχρονους ποιητὲς μας, ἔχει στίς λέξεις τῆς ἑνα θάρους ἀπὸ ἄτριφτες συγκινήσεις καί τὸ φῶς ἀπὸ μιὰ κρυστάλλινη διαύγεια, πού τὴν ταυτίζει μὲ τὶς εἰκόνες καί τὴν μουσικὴ ὠραιότητα τῶν κλασσικῶν καί τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν μας. Γιατί, χωρὶς τὸν περιττὸ φόρτο, χωρὶς τὴν λεκτικὴ ἐπιβάρυνση καί τὴν σχηματικὴν εἰκόνα, ἀποπνέει τὸ ἄρωμα μιᾶς σπάνιας ψυχικῆς εὐγένειας, πού εἶναι διαποτισμένη ἀπ' τὴν ἀρχαία μας μυθολογία καί ἀπὸνα βαθύ αἶσθημα νόστου, πού δίνουν μιὰ διάσταση ἀπ' τὴν μαγεία ὀνειρικοῦ φάσματος στήν ἀπτὴ καθημερινὴ συνάντηση. Εἰκόνες μὲ θέρμη καί διάρκεια, δεμένες μὲ τὴν ἀναπνοὴ καί τὸν κατοπτρισμό, σ' ἓναν εὐρύτερον κύκλο μὲ πολὺν ἀνθρώπινο πόνο καί χριστιανικὴν ὑπόσχεση, δένουν τὰ αἰσθήματα, τὶς σκέψεις καί τὸν ρεμβασμὸ μ' ἓναν ἑλλειπτικὸ καί ἀνάλαφρο λόγο, ὅπου, πολλὰς φορές, χλωτίζεται ἀπὸ κάποια μεταφυσικὴ — θὰ ἔλεγε κανεὶς — γοητεία. Ἡ συλλογὴ τούτη, εἶναι ἡ δεύτερη πού ὁ F.M. δίνει στὰ δυὸ τελευταῖα χρόνια (ἡ ἄλλη: «Τετράδιο ἐνὸς καλοκαιριοῦ, 1975) καί καθιερώνει, χωρὶς ἀντι-

ρήσεις, τὸν ἀδελφὸ ποιητὴ τῆς Ἰταλίας, στὴν σύγχρονη ἐλληνικὴ ποίηση, ὡς δικό της αἷμα καὶ δική της πνοή, ἀπ' τὶς πιὸ ἀκριβές, μάλιστα.

Οἱ γέροι ἀπὸ τὶς τόσες γενιές μας
κάθονταν κάτω ἀπὸ τοῦτα τὰ πλατάνια
κι' εἶχαν ἓνα φέρσιμο
ἀρχαίων σοφῶν.

.....
Ἦξεραν νὰ διαβάζουν τὸ μεγάλο βιβλίο
τῆς γῆς καὶ τ' οὐρανοῦ.
Χαμογέλασαν στὸ θαῦμα τῶν βλαστῶν
.....
στὸν ὄρθρο τοῦ κόσμου
ἐσὺ ἦσουν κίελας ἓνας ἀδερφός μας,
ὁ ἀπόμακρος, ὁ πρῶτος ἀδερφός τῶν
ποιητῶν.

.....
Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Τί ν. ο. υ. Ἀλ. σ. ἀ. κ. η.: «ΑΙΘΟΥΣΑ
ΩΔΙΝΩΝ» (ποιήματα), Λάρισα 1978.

Τὸ καλοκαίρι θὰ μὲ βρεῖ
φλεγόμενη βάτο
στὴν αὐλή σου.

Ἔνας ποιητὴς κυνηγημένος ἀπ' τὶς ρι-
πές τοῦ ρολογιοῦ του, δὲν θὰ μπορέσει
νὰ βρεῖ τὴ γαλήνη στὴ θαλπωρή. Γιατὶ ὅ-
σοι θὰ ξεδιψοῦν ἀπ' τὴ δρυσομάνα τῆς
καρδιάς του δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ ἀνε-
χτοῦν τοὺς κυνηγούς προστάτες τῶν που-
λιῶν. Ὁ λόγος του θὰ γίνεται ἀνατομικὸ
λεπίδι στὶς ἀνθρώπινες σχέσεις.

Ὁ Τ.Α., διαπερνᾷ τὸ προσωπικὸ του
ἄγχος, ἀπ' τὴν τόση καταφρόνια τῶν πολ-
λῶν, στὴν ἀνάσα τοῦ κόσμου, ποὺ τρέ-
χει σὲ ρυθμούς φωτός. Δὲν ἀφήνει, ὅμως,
τὴ σιωπὴ στὰ παγωμένα βλέμματα. Κραυ-
γάζει. Ὑπάρχει καὶ ἀγωνίζεται. Πόσοι θὰ
τὸν ἀκούσουν;

Φτιάξαμε πάμπολλα ἐργαστάσια
παρωγωγῆς καρκίνου.

Τώρα φροντίζουμε νὰ φτιάξουμε
νοσοκομεῖα καὶ νεκροταφεῖα.

Κορυφώνεται ἡ ἀγωνία καθὼς πληθαί-
νει τὸ δάκρυ καὶ ἀκριβαίνει τὸ γέλιο, χω-
ρὶς τὴν ἐλπίδα μιᾶς «ὑπηρεσίας ἀφυπνί-

σεως». Καί, ὅμως, φτάνει ἡ φωνὴ τοῦ
γενήσιου ποιητῆ, γιὰ νὰ μᾶς συγκινήσει.
Καὶ θὰ ὀνειρευτοῦμε τὸν λόγο του ἀνθο-
φορία μιᾶς πετρωμένης ἐποχῆς, γιατί ἔ-
χει ὅλη τὴν ἀναγεννητικὴ λευκότητα τῶν
κρίνων ποὺ σπέρνονται στοὺς μυστικούς
δρόμους τοῦ Θεοῦ.

Τά κ. η. Π. Γ. κ. ο. σ. ι. ό. π. ο. υ. λ. ο. υ. (Στέ-
φανου Χρυσοῦ): «ΣΥΓΚΙΝΗΣΕΙΣ
ΣΤΟ ΠΕΝΤΑΓΡΑΜΜΟ» (Μελοποιημέ-
να ποιήματα), Θεσσαλονίκη 1978.

Μιὰ ποίηση ἀνάλαφρη γίνεται τραγούδι
ἀπὸ ἄξιους δημιουργούς. Ἕνα παιχνίδισμα
τῆς ἐφηβικῆς ψυχῆς στὴ δόνηση τῆς γοη-
τείας. Μιὰ μελωδία ἐρωτικὴ καὶ ἡρωϊκὴ
ὄχι μόνο γιὰ τὴ Λεχοβίτισσα, ἀλλὰ καὶ γιὰ
τὸν ὅποιο, ὅπως ὁ ποιητὴς, γίνεται ὁλόκλη-
ρος παιχνίδι τῶν ποδιῶν τῆς ὁμορφιάς. Καὶ
σὺγκινεῖ μὲ τὶς κρυφές λαχτάρες καὶ τὴν
ζωντανεμένη ἀπ' τὸν παραδοσιακὸ ρυθμὸ
ἀνάμνηση.

Κ. ώ. σ. τ. α. Γ. Μ. ί. σ. σ. ι. ο. υ.: «ΠΟΡΕΙΑ
Β'» (ποιήματα), Αἰγάλεω 1977.

Ἡ «Πορεία Β'» περιλαμβάνει τὶς συλ-
λογές «Νυχτομαχία» καὶ «Ξεχασμένη» ποὺ
παρουσιάσαμε σὲ προηγούμενα τεύχη. Ἡ
νέα δουλειὰ τοῦ ποιητῆ τιτλοφορεῖται «Κα-
θημερινὰ '77». Καλύτερος θὰ ἦταν ὁ τί-
τλος ἀπλῶς «Καθημερινὰ» γιατί ὁ στίχος
τοῦ Κ.Μ., διαπερνᾷ τὸν χρόνο μὲ τὸ ἔργο
τῆς πρώτης ἀναλαμπῆς:

Εἶμαι μιὰ ὑποδειγματικὴ μετριότης

— Ἀκριβῶς

ὅπως ἐπιθυμοῦνε.

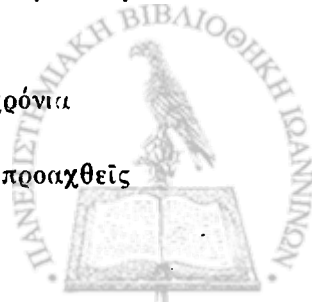
Φῶς στὸ κατεστημένο, τὴ μοναξιά, τὸ
ἄγχος τῆς ὑπεροχῆς, τὴν ἱεραρχία, μὲ τὴν
ἐμπειρία τοῦ μαχητῆ, μὲ τοῦ λόγου τὴ
μαρτυρία:

Πάρτο ἀπόφαση.

Καὶ στὰ ἐπόμενα εἰκοσιτρία χρόνια

ἀκόμα κι ὅταν — κάποτε —

«κατ' ἐκλογὴν» Διευθυντὴς θὰ προαχθεῖς

— κι ἂν ὅλα ρθοῦνε δεξιὰ
ἴσως καὶ Γενικὸς —
«Ἐντολή»
κάποιου ἄλλου θὰ ὑπογράφεις
— ὅπως καὶ τώρα.

Αὐτὴ ἡ εὐρηματικότητα «Ἐντολή» καλύπτει μιὰ πανεθνικὴ ἀλήθεια. Καὶ ἡ πραγματικὴ εὐθύνη ἀκούμπησε στὴ στέγη τῶν ποιητῶν. Ποὺ ἔχουν τὸ θάρρος νὰ τὴ σηκώνουν καὶ νὰ τὴν κάνουν λαϊκὸ τραγούδι. Μοιρολόγι γιὰ ἓνα ἀνθρώπινο ξεκίνημα.

Ἰφιγένειας Διδασκάλου:
«ΕΛΕΓΕΙΟ ΣΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ» (ποιήματα), Θεσσαλονίκη 1977.

Στ' ἄχρονο σύνορο
δὲ φτάνουν οἱ ζωντανοί.
Τὰ δεμένα σου χέρια
φράζουν τὸ δρόμο.

Ὅταν τὰ τρομαγμένα χέρια κρατοῦν τὴν ἄβυσσος τοῦ χωρισμοῦ, τότε ἓνας ἴσκιος ἰχνογραφεῖ τὸ χρονικὸ τῆς μοναξιᾶς. Εἶναι ἡ ὥρα πού ἡ γαλανὴ προσευχή, γίνεται πόνος καὶ θρήνος. Μοιρολόγι ἰσότονο στὴν ἀνάσα ἐκείνου πού φύσηξε τοὺς πρώτους φθόγγους στὴ δημιουργὸ ἑνὸς ἡμερου μέτρου. Καὶ κρατάει σὲ ὅλο τὸ ἐλεγεῖο γιὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα της ἡ Ι.Δ. ἓναν καημὸ καὶ μιὰν ἀναπόληση ἀχιτωμένη ἀπ' τὸ φέγγος τῆς πρώτης ἀγάπης:

Ἀπὸ τὰ εὐλογημένα σου χέρια
χάσαμε τὸ πιὸ ἀκριβό:
Τὸ χρῶμα τῆς χαρᾶς
πού ἔβαφε ρόδινη τὴν καρδιά μας...

Οἱ στίχοι μὲ ἀρμονικὸ κύλισμα τῶν καλοζυγισμένων λέξεων φτερώνουν τὴν ἔμπνευση γιὰ νὰ τὴν ὀρθώσουν βεβαιότητα τοῦ θανάτου.

Ἄννα Π. Τιγκάρκη: «ΝΙΚΟΣ ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ (ΣΙΡΑΧ)» (μελέτη), Ἀθήνα 1977.

Μιὰ μελέτη γιὰ τὴ δραστηριότητα ἑνὸς πνευματικοῦ ἀνθρώπου εἶναι εὐπρόσδεκτη

ὅταν μᾶς πλησιάζει μὲ τὸ ἦθος τοῦ δημιουργοῦ. Καὶ αὐτὸ τὸ κάνει ἡ Α. Τ., παρά, τὶς δικαιολογημένες ἴσως, ὑπερβολὲς στὴν ἀνίχνευση τῆς ἀλήθειας. Σὲ μᾶς μένει ἡ προσπέλαση στὴν ἀγνότητα τοῦ ποιητῆ μὲ τὴν πατριωτικὴ καὶ ἀνθρωπιστικὴ ὄραση, καὶ ἡ χαρὰ ἀπὸ μιὰ φροντισμένη ἔκδοση.

Δημ. Παναγιωτακόπουλου:
«ΑΝΘΙΣΜΕΝΕΣ ΧΑΡΑΥΓΕΣ» (ποιήματα), Πάτρα 1976.

Ἡ δίψα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς λευτεριᾶς ἀναβρύζουν δροσοσταλίδες ἀπ' τοὺς στίχους τοῦ Πατρινοῦ ποιητῆ. Ἀκόμη ἡ καθημερινότητα πού δὲν χάνεται στὴν προσδοκία μεγάλων στιγμῶν. Μιὰ στιγμή εἶναι ὁ λόγος του. Μιὰ στιγμή σιωπῆς. Γιὰ τὸν θνητὸ καὶ τὴ μοῖρα του.

Ὁδυσσεὺς Μπέτσου: «ΛΕΛΟΒΑ» (ἱστορικὴ πραγματεία), Πρέβεζα 1975.

Ἱστορία τῆς περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας, ἀπὸ ἐπίσημες ἔγγραφες πηγές, τοῦ σημερινοῦ Θεσπρωτικοῦ καὶ τῆς Κάτω Λάκκας Σούλι, εἶναι τὸ πόνημα τοῦ Ὁδυσσεᾶ Μπέτσου. Γιατὶ ὅπως ὁ ἴδιος προλέγει: «εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι οἱ ἀδήποτε ἱστορία, ἡ ὁποία ἤθελε στηριχθεῖ μόνον εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ καὶ εἰς τὰς περὶ τούτων προσωπικὰς ἐρμηνείας τοῦ συγγραφέως, ὡς καὶ εἰς τὰς τοιαύτας περὶ τῶν καταλοίπων ἀρχαιολογικῶν μνημείων καὶ ἱστορικῶν κειμηλίων τοῦ παρελθόντος, κατὰ ἓνα μέρος, μάλλον μέγα, εἶναι ἂν μὴ ἀνακριδής, τοῦλάχιστον ἀναξιόπιστος. Ἡ ἐπιστήμη τῆς Ἱστορίας δὲν θεωρεῖ τὰ τοιαῦτα ἔργα τέκνα γνήσια αὐτῆς».

Ὅλα τὰ ἐπὶ μέρους κεφάλαια γράφθηκαν μὲ ὑψηλὴ συνείδηση τοῦ χρέους ἑνὸς ἀντικειμενικοῦ ἐρευνητῆ. Ἐπισημαίνουμε ἰδιαίτερα τὸ καθεστῶς δουλείας τῶν Λε-

λόδων, τὴν πώληση τῶν τσιφλικίων καὶ τῶν χωριῶν τῆς Λάκκας καθὼς καὶ τὰ διεξοδικῶς ἀναφερόμενος στὴν Τοπικὴ Αὐτοδιοίκηση τῆς περιοχῆς.

Μὲ ἔγγραφα, χάρτες καὶ φωτογραφίες ἀποτυπώνει τὸ παρελθὸν καὶ ξεδιαλύνει παραδόσεις μὲ τὴν ἰχνηλασίαν τῆς ἱστορικῆς πράξης. Γιὰ νὰ ἐρμηνεύει ὁ ἀναγνώστης πολλὰς ἀπ' τὴν παραδοξότητα μιᾶς ἐλεύθερης ἐποχῆς.

Ὁ κ. Ὁδ. Μπέτσος μόχθησε γιὰ νὰ φτάσει τὴν ἀλήθεια, ἔτσι ὡς ἐργάζεται σὲ μιὰ ἐπαρχία, χωρὶς τὴν πολύτιμη βοήθεια εἰδικῶν βιβλιοθηκῶν. Καὶ ἀνάλωσε ὁλόκληρη ζωὴ στὸν πόνο τοῦ τόπου. Γιὰ νὰ γευτοῦμε ἓνα ἄρτιο ἔργο, ἔστω καὶ μὲ τὴν ἡχηρότητα τῆς καθαρεύουσας, ποὺ τελικὰ ζημιώνει. Γιατὶ τὸ ἔργο του, εἶναι προσφορὰ ὅχι μονάχα γιὰ τὸν ἀπαιτητικὸ εἰδικό, ἀλλὰ γιὰ ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς Θεσπρωτικοῦ Πρεδέξης.

Ἄννας Τιγκάρης: «ΥΜΝΟΣ ΣΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ» (ποιήματα), Ἀθήνα 1977.

Δὲν εἶναι ὄνειρο κυρά!
Εἶναι ἀλήθεια τόση
ποὺ νοὺς ἀνθρώπου δὲν χωρᾷ.

Ἐνα καλοβαλμένο προλογικὸ παρουσίαν τοῦ ποιητῆ Ν. Στασινόπουλου μᾶς εἰσάγει ἀπευθείας στὴν οὐσία τῆς τέχνης τῆς Α.Τ. Καὶ εἶναι πράγματι ἡ προσφορὰ τῆς λυρικοῦ ἀπόσταγμα νοῦ καὶ ψυχῆς. Χωρὶς νὰ ἀφήνει συγκλονιστικὰς ἐντυπώσεις, μεταδίδει ἓνα ἀβίαστο αἶσθημα θαλπωρῆς στὸν παραδοσιακὸ ἀννημένο στίχο, μακριὰ ἀπὸ κάθε παρδαλόχαρη ἀσυναρτησία.

Νίκου Α. Στασινόπουλου: «ΚΑΛΑΒΡΥΤΙΝΕΣ» (ποιήματα), Ἀθήνα 1977.

...φεγγόσταλη μᾶς φώτισε ἐλπίδα
πὼς σίμωσε τοῦ λιτρωμοῦ ἡ ὥρα.
Τραγοῦδια ἀπὸ μιὰ ἀγέραστη μνήμη

καὶ μνημόσυνο ἡρώικὸ γιὰ τὰ θύματα τῆς Καλαβρυτινῆς γῆς ἀπὸ τὸ χτῆνος τοῦ φυλετικοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ εἶναι ἡ κρινόμενη συλλογὴ. Στίχοι ἀρρενωποὶ στὸν ἀχὸ τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Καὶ λόγος αἱμάτινος ποὺ ντύνει μὲ πορφύρα τὶς δάφνες ἐνὸς γενναϊόψυχου λαοῦ.

Γιάννη Καραβίδα: «POESIE» (ποιήματα). Μετάφραση στὰ Ἱταλικά. Ἀθήνα 1977.

Ὁ Φελίτσε Μαστρογιάννη μεταφράζει στὰ Ἱταλικά δώδεκα ποιήματα τοῦ Γιάννη Καραβίδα, γιὰ νὰ φέρει σὲ ἀδερφοὺς κοινοῦ πολιτισμοῦ ἓνα ἀκόμη μήνυμα τῆς ἀνθρώπινης ἀλήθειας. Καὶ χαιρόμαστε αὐτὸ τὸ μπόλιασμα γιατί ἡ δεξιότης τοῦ μεταφραστῆ μεταφέρει πραγματικὰ τὴν ἀμεσότητα τῆς ποίησης τοῦ Γ.Κ., γιὰ τὴν ἐξύψωση τοῦ ἀτόμου, στὴν πιὸ κοντινὴ γιὰ μᾶς πύλη τῆς Εὐρώπης:

Δὲν ζητῶ νὰ μὲ κοιτοῦν.
Μοῦ φτάνουν τ' ἄστρα
ὁ ἥλιος ποὺ φωτίζει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους
καὶ τὰ στάχυα.

Στυλιανοῦ Κατσίκας: «ΛΑΓΓΕΡΟ», Θεσσαλονίκη 1976. «ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΛΟΓΟ», Ἀθήνα 1977 (ποιήματα).

Καὶ τὰ χελιδόνια ποῦφεραν τὴν αἰσιοδοξία
ἀπὸ τὰ βράχια τῆς ἀπέναντι ἡπείρου
μένουν μακριά!

Παρὰ τὶς ἀμφιθυμίες, ὁ στίχος τοῦ Σ. Κ., μὲ τὴν ἀκονισμένη παρατηρητικότητα καὶ τὴν ἀπροσχεδίαστη χάρη, δὲν κατορθώνει ἀκόμη νὰ γίνῃ «ὕψηλὴ τέχνη τῆς Ταφῆς». Πιστεύουμε ὅμως πὼς γρήγορα ὁ κάμπος θὰ γεμίσει κελαηδήματα ἀπ' τὸν προσωπικὸ του τόνο, γιατί δὲν πρόκειται νὰ σβῇ πρὶν χαθεῖ. Μὲ τὴν ὀξύτητα

της λαγαρής του οπτικότητας θα γίνει σίγουρα άσχημη της ήλιοφεγγής.

ΝΙΚΟΣ Α. ΤΕΝΤΑΣ

Πάνου Παναγιωτούνη: «ΟΙ ΛΥΚΟΙ ΚΑΙ ΝΟΥΦΑΡΑ» (ποιήματα), 1977.

Το νέο βιβλίο του Πάνου Ν. Παναγιωτούνη είναι έν' ακόμα δείγμα ποιότητας που δεν είμαστε συνηθισμένοι. Φέρνει την σφραγίδα του αθέτητου. Κι' είναι αρκετές οι ώς τώρα συλλογές του κι' ή έν γένει δραστηριότητά του και σ' άλλους τομείς, που τον καταξιώνουν ως ένα εκλεκτό ποιητή. Και το έκλεκτος σπάνια πρέπει να γράφεται και να ακούγεται. Για κάποιον άλλο θα λέγαμε πως είναι ένας καλός ποιητής, γιατί το καλός δεν έχει μέσα του την έννοια μέγεθος, άλλ' είναι απλός καλός ή κοινός, με τίποτα το ξεχωριστό γνώρισμα. "Οπως και στα προηγούμενα έργα του κι' εδώ κατορθώνει να μάς δώσει την λυρική πεμπουσία ή το απόσταγμα της ποίησής του. Ένα εύγενικό ανθρωπιστικό άρωμα αναδίνεται απ' τις σελίδες του ευαίσθητου ποιητή. Κατορθώνει επίσης να μάς δώσει και την έσωτερική μουσική και να μάς υποβάλει τα αίσθημά του.

Οί λύκοι και τα νούφαρα είμαστε εμείς, άγριοι ή ευαίσθητοι και καλοί. Πρόκειται για μια ωραιότατη σύνθεση που αποτελείται από μικρά ποιήματα, στοχαστικά, λυρικά, μελωδικά. Στη σελίδα 17 μάς αποκαλύπτει τους λύκους - άξιωματούς κι' υποκριτές. Διδακτική για όλους μας. "Ας έλπίσουμε πως οί λύκοι θάχουν το τέλος που προβλέπει ο ποιητής στο τελευταίο του ποίημα. 'Ιδού:

Άκολουθεί ή πραγματώση

οί άνθρωποι πλήττουν τους λύκους
έπαναστατούν οί κάλυκες των λουλου-

διών

ένος άλλου κόσμου. Στη σιωπηλή πάχνη του νέου αιώνα όταν οί λύκοι πετρώνουν θα αίωρούνται μόνο τ' άγάλματά τους...

ΦΟΙΒΟΣ ΔΕΛΦΗΣ

Δημοσθένη Κόκκινου: «ΗΡΩΙΚΑ» (ποιήματα), 1977.

Τα «Ηρωικά» του Δημοσθένη Κόκκινου, έρχονται να επιβεβαιώσουν άλλη μια φορά, μετά τη «Γή και το νερό», τη γνησιότητα της ποιητικής του φωνής. Κι' έρχονται με το σχηματισμό ταξιδιάρικων πουλιών, από το φορτωμένο μνήμες παρελθόν του, κρατώντας στα ράμφη τους, π' άγγίζουν την καρδιά μας με την αίχμη της οδύνης, τις ξεραμένες δάφνες της γενιάς με τον άκάνθινο στέφανο και την πελώρια λήκυθο». Έρχονται, τούτες οί άρτιες συνθέσεις, σαν τραγούδια «ήρωικά και πένθιμα» όπως θα 'λεγε ο Έλύτης, ν' αποτελέσουν τη «σπονδή στους νεκρούς της Άντίστασης» της κάθε Άντίστασης' εκείνης της γερμανικής κατοχής, της Κύπρου, του Πολυτεχνείου.

«Σε τούτο τον τόπο με την ήρεμία» ήρεμη κι ή φωνή του ποιητή' γλυκειά και μελαγχολική, όπως το γερασμένο πρόσωπο της μάνας, που δεν έπαψε ποτέ να καρτερεί, το σκοτωμένο παλληκάρι της, κάτω απ' τις κληματαριές του προχωρημένου φθινοπώρου π' όρφάνεψαν απ' τον καρπό τους. Είναι μια φωνή, κεντημένη στον καμβά του φυσικού περιγύρου, γεμάτη με τη μνήμη της πανίερης θυσίας των έφηβων:

«Λίγο απ' τη χρυσή του κόμη / ένα χνούδι στο πρόσωπο και στα καστανά του μάτια / Αυτά μονάχα πρόλαβα να κρατήσω / την ώρα της εκτέλεσης στον τοίχο / από κείνον τον έφηβο της Κιαισαριανής».

Τί άλλο να κρατήσει μέσα της μια ποίηση, αν όχι τα παρθενικά όνειρα ενός έφηβου, λίγο πριν εκτελεστεί; Μια ποίηση με τον αυθορμητισμό της αυτοσχέδιας προσευχής;

«Κύριε / εκείνη τη νύχτα με τους νεκρούς αντάρτες / να την κρατήσεις ανέγγιχτη / μέσα στην άχλὺ του έαρος».

Με τη νύχτα αυτή, θα δεθεί κι ή συνέχεια του σήμερα. Σ' αυτή, θα φτάσει, τρανός χαιρετισμός «μια ανθοδέσμη απ' τους φοιτητές / που στάθηκαν στα προπύλαια του Πολυτεχνείου».

Κι ο ποιητής, ανάμεσα στο παρελθόν και στο παρόν, που γεφυρώνει πάντα ή κοινή μοίρα των ήρώων, ένισχύει περισσότερο αυ-

τή τή γέφυρα. Ἀμβλύνει διχασμούς καὶ πά-
θη, ξέροντα νὰ σωρεύει θετικά, μνήμες ἀπὸ
στιγμώτυπα ἀδερφοσύνης:

«Δὲν ἄντεξεν ἐκεῖνος ὁ φράχτης / μὲ τὸ
συρματόπλεγμα ἀνάμεσά μας / ἀδερφε» θὰ
ψηθυρίσει στὶς καρδιές μας γιὰ κείνες τὶς
μέρες τὶς μεστὲς ἀπὸ δόξα καὶ θάνατο. Καὶ
ριζωμένος σ' αὐτές, ἀπλώνει τὰ κλαδιά του
ὡς τὸ σήμερα κι ὡς τὸ μέλλον, π' ὄνειρεύε-
ται πάντα φωτεινό, μέσ' ἀπ' τοὺς ἀσίγα-
στους ἀγῶνες τῆς φυλῆς. Νιώθει πάντα:

«Αὐτὸν τὸν κόμπο πὺν μᾶς πνίγει στὸν
ῥυθμό / νὰ φυλάει ἀκόμα τὸ πέρασμα τῶν
Γερμανῶν / ὥσπου νὰ ξημερώσει».

Καὶ θὰ ξημερώσει ὀριστικά, σ' αὐτὸ τὸν
τόπο, καὶ στὸν κόσμο ὁλόκληρο. Μόνο πού:

«Αὐτὴν τὴν θάλασσα μὲ τὸν ἥλιο / καὶ
μὲ τὸ χαμηλὸ κύμα / πρέπει νὰ τὴ φυλά-
ξουμε ἀκόμα / ὥσπου οἱ νεκροὶ ἔφηβοι τῆς
Κύπρου / νὰ κατεβοῦν ἀπ' τὶς ἀγγώνες /
καὶ ν' ἀποθέσουν τὰ ὅπλα».

Ὁ κόσμος, θ' ἀποχαιρετίζει τὰ ὅπλα, κα-
θὼς θᾶλεγε ὁ Χεμνγουαίη, ὅταν δικαιωθοῦν
οἱ νεκροὶ του. Κι ἡ ποίηση τοῦ Δημοσθένη
Κόκκινου, ξέρεي νὰ καλλιεργεῖ μέσα μας,
τὴν ἐλπίδα αὐτῆς τῆς δικαίωσης.

Λεῖα Χατζοπούλου — Κα-
ραβία: «ΤΟ ΛΑΒΑΡΟ ΚΑΙ ΤΟ
ΣΗΜΑΔΙ» (ποιήματα), 1977.

Στὸ «Λάβαρο καὶ τὸ σημάδι» τῆς Λεῖ-
ας Χατζοπούλου - Καραβία, ὁ νοῦς κι ἡ
καρδιά τῆς ποιήτριας, κορυφώνονται σ' ἓ-
να δίδυμο φῶς, πού, καθὼς περιστρέφεται
στὸν ἄξονά του, ἀναζητᾷ ἐναγώνια τὸν ἄν-
θρωπο. Κάποτε τὸν φωτίζει, ἔτσι, ὅπως
πλάστηκε νὰ ναι ἀλλὰ κι ὅπως ἔγινε, ἀπ'
τὶς ἄγριες συνθήκες τῶν καιρῶν μας:

«Τὰ λιγνὰ μακριὰ δάχτυλά του / κατὰ-
ληλα / νὰ δουλεύουν τὸ σμάλτο καὶ τὸ φίλ-
τισι / νὰ βγάζουν περιστέρια μὲς ἀπὸ κα-
πέλα / ν' ἀντιγράφουν πάπυρους σὲ μονα-
στήρια / νὰ κινοῦν τὴ μπακέτα / μπροστὰ
σὲ πλήθος μουσικῶν / Αὐτὸς ὅμως / προ-
τίμησε νὰ γίνεῖ / στραγγαλιστὴς που-
λιῶν».

Ἡ διαπίστωση, ὡστόσο, ὅτι ὁ ἄνθρω-
πος γεννήθηκε γιὰ τὰ ὠραῖα καὶ τὰ με-

γάλα, ὅπως δείχνει τουλάχιστο, τὸ σχῆμα
του, ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἐλπίδα πὺν ἐναντι-
ώνεται, στὴν ὅλη σκληρὴ πραγματικότητα.
Τὸ «σημάδι» τῆς ἀγαθότητος, ὑπάρχει σ'
αὐτὸν ἀπὸ γεννησιμιοῦ του. Καὶ πρὸς
αὐτό, ἀνεμίζει ἡ ποιήτρια, τὸ «λάβαρο»
τῆς ποίησής της. Μιάς ποίησης πὺν ὑπο-
γραμμίζει πῶς μετὰ ἀπ' τὴ δική της «μα-
γεία» ὅλα κινοῦνται καὶ ὑπάρχουν μέσα
στὸ φάσμα τοῦ τίποτα:

«Ὅταν χαθεῖ ἡ μαγεία / οἱ ὥρες ἀπο-
κτοῦν τὰ ἐξήντα τους λεπτὰ / οἱ λέξεις τὴν
ἀκριβή τους σημασία / κι ὁ θάνατος φυ-
τεύει πάσαλους / συσφίγγοντας τὸν ἀδυ-
σώπητο κλοιό».

Ἐναν κλοιὸ ἀπὸ φωτιά, πὺν δὲν ἔχει ἔ-
ξοδο, παρὰ μονάχα ἀπ' τὴ μεριά πὺν δεί-
χνει τὸ σινιάλο αὐτῆς τῆς ποίησης. Ἄν
δὲν θελήσουμε νὰ τὸ προσέξουμε, θὰ κα-
ταφύγουμε μοιραῖα, στὴ γνωστὴ λύση τοῦ
σκορπιοῦ.

Γιάννη Γ. Σφακιανάκη: «ΤΑ-
ΕΙΔΙΩΤΙΚΑ, ΙΣΠΑΝΙΑ - ΠΟΡΤΟΓΑ-
ΛΙΑ - ΤΟΥΡΚΙΑ», 1977.

Τὴν Ἰσπανία καὶ τὴν Πορτογαλία, δὲν
τὶς θέλεις εἰκόλα Εὐρώπη. Οὔτε τὴν Τουρ-
κία. Κι αὐτὸ πρὶν ἀπ' ὅλα κάνει αὐτὲς τὶς
χῶρες ν' ἀποτελοῦν ἓνα θέμα, στὸ ὁδοιπο-
ρικὸ τοῦ Γιάννη Σφακιανάκη. Κι ἐνῶ οἱ δυὸ
πρῶτες, εἶναι καὶ δὲν εἶναι Εὐρώπη, ἡ τρί-
τη, εἶναι σίγουρο σχεδὸν ὅτι δὲν εἶναι. Κι
εἶναι Εὐρώπη ἡ Ἰσπανία κι ἡ Πορτογαλία,
γιατί, «τὰ ἀπρόσιτα Ἰβηρικά ὄρη, οἱ Σιέ-
ρες καὶ οἱ παραφράδες τους δὲν ἀποτελοῦν
πλὴ ἀδιάβατο φραγμὸ στὸν Εὐρωπαῖο. Τὰ
περνάει ἀπὸ τὴ στεριά, τὴ θάλασσα καὶ τὸν
ἀέρα, μὲ μιὰ χειραγία, μ' ἓνα μειδίαμα» ὅ-
πως θὰ περνοῦσε κάθε χῶρο τῆς εὐρωπαϊ-
κῆς γῆς. Καὶ δὲν εἶναι Εὐρώπη, πάλι, γιατί
τὴν Ἰσπανία τὴν ἀναζητᾷ ἡ καρδιά σου
«τόσο φανταστικὴ πὺν νὰ εἶναι ἀληθινή».
Γιατί, «μπαίνοντας στὴν Ἰσπανία, πρέπει ν'
ἀφήσεις στὰ σύννορα κάθε ἔτοιμη ἰδέα».
Ἄν θέλεις νὰ γνωρίσεις τὴν Ἰβηρικὴ Χερ-
σόνησο σὲ βάθος, πρέπει ν' ἀναζητήσεις τὸ
μυστήριο τῆς ποιητικῆς ψυχῆς τοῦ Λόρκα

καὶ τοῦ Καμόενς. Μόνον οἱ ψυχῆς τῶν ποιητῶν αὐτῶν, θὰ σὲ ξεναγήσουν στὸ βαθιὰ ἀνθρώπινο. Στὴν Ἰθνηρικὴ χειρσόνησο πρέπει νὰ δεῖς τὸ «κάτι ἄλλο» ποὺ δὲν ὑπάρχει στὴν Εὐρώπη. Κι αὐτὸ εἶναι ποὺ μᾶς δίνει ὁ Γιάννης Σφακιανάκης πέφτοντας ἀπὸ ἐρέθισμα σὲ ἐρέθισμα, ὡς τὴν τελικὴ κατάρκτηση, ὡς τὸν ὄργασμὸ τῆς ταξιδιωτικῆς του ἐντύπωσης.

Κι ἡ Τουρκία; Σ' αὐτὴ, ὅλα, φαίνονται σχετικὰ, πὺ εἵκοι. Δὲν ἔχεις παρὰ νὰ βγάλεις τὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ σοῦ μείνει ἀτόφια ἡ Ἀσία.

Φτάνοντας ὥστόσο, στὸ τέλος τοῦ βιβλίου, μπορεῖ καὶ νὰ μὴν εἶσαι τόσο σίγουρος γι' αὐτὸ ποὺ εἶναι ἢ δὲν εἶναι Εὐρώπη. Ἀλλ' ὥστε, τὸ ὑποκειμενικὸ στοιχεῖο, εἶναι ἐλεύθερο νὰ σοῦ ὑπαγορεύει τὶς ἀλήθειες του. Εἶσαι ὅμως σίγουρος ἀπόλυτα, πῶς ἡ τόσο γοητευτικὴ, ἢ τόσο συναρπαστικὴ ἀφήγηση τοῦ συγγραφέα, «σ' ἔδωσε τ' ὠραῖο ταξίδι».

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ

Λευκῆς Σαράτση: «ΓΑΛΑΖΙΟ ΚΑΙ ΠΡΑΣΙΝΟ» (Ὀδοιπορικά), 1977.

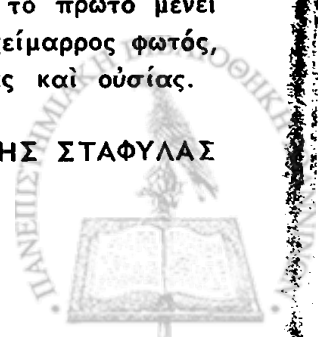
Καιρὸς ἦταν! Ἡ Λευκὴ Σαράτση, ἡ Βολιώτισσα μὲ τὴν τόσο πλούσια πνευματικὴ, κοινωνικὴ καὶ πολιτιστικὴ προσφορά, ἀποφάσισε νὰ τυπώσῃ ἓνα βιβλίο. Τ' ὄνομά της γνωστὸ ἀπὸ ποικίλα δημοσιεύματα, ποὺ φανερώνουν ἓναν πρωτότυπο τρόπο γραφῆς, μιὰ διεισδυτικὴ ματιὰ στὰ πρόσωπα καὶ στὰ πράγματα, μιὰ σύγχρονη προοδευτικὴ θεώρηση τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς. Κι ὕστερα ἀπ' ὅλα αὐτά, ποῖος ξέρει ὕστερα ἀπὸ πόσες παροτρύνσεις ἀποφάσισε νὰ τυπώσῃ ταξιδιωτικὰ της κείμενα σ' ἓνα βιβλίο μὲ τὸν τίτλο «Γαλάζιο καὶ Πράσινο». Ἡ ταξιδιωτικὴ λογοτεχνία εἶναι μιὰ δύσκολη ὑπόθεση γιὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀναγνωρισμένοι «ταξιδιωτικοὶ» συγγραφεῖς μας μετριοῦνται στὰ δάχτυλα. Δὲν εἶναι ἡ ἀπλὴ περιγραφή ποὺ μετράει στὰ ὀδοιπορικά, ἀλλὰ ἡ κοφτερὴ ματιὰ, ἡ ἔρευνα τοῦ βάθους, ἡ σύνδεση ἀνθρώπων

καὶ τόπων, ἡ παράδοση καὶ ὁμορφιὰ ἐκείνη ποὺ λίγα προικισμένα μάτια μποροῦν νὰ τὴ δοῦν. Ἄν θυμηθοῦμε τὸν Ζαχαρία Παπαντωνίου, δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ ξεχωρίσουμε «τὶς δέκα γίδες τοῦ Μπιλιώνα» καὶ νὰ σταθοῦμε σ' ἐκείνην ποὺ κοίταζε τὸν ἥλιο σὰν ἔσθηνε τὸ δειλινό. Πόσοι ποιητὲς δὲν εἶδαν κοπάδια γιδιῶν στὰ βουνά. Κανένας ὅμως δὲν στάθηκε στὴν ὁμορφιὰ αὐτοῦ τοῦ κροκάτου δειλινιοῦ ὅπου μέσα στὸ εἰδυλλιακὸ τοπίο τῆς Ρούμελης μιὰ γίδα ἔμεινε μετέωρη, ἀποχαυνωμένη, ἀφηρημένη θαρρεῖς, μέσα σ' ἐκείνην τὴν ἡλιοχαρὰ τῆς δύσης.

Νὰ γιατί καθὼς διαβάζω τὰ ὀδοιπορικὰ τῆς Λευκῆς Σαράτση ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο, τὸ Ἴόνιο, τὴ Θεσσαλία, τὴ Ρούμελη, τὸ Μωριά, τὴν Ἡπειρο καὶ τὴ Μακεδονία, ἔρχεται στὸ νοῦ μου ἐκείνη ἡ ματιὰ τοῦ Παπαντωνίου ποὺ, ἔβλεπε αὐτὸ ποὺ γιὰ τοὺς ἄλλους δὲν εἶχε καὶ μεγάλη σημασία. Γιατὶ ἡ Λευκὴ Σαράτση χαίρεται τὸ τοπίο, τὸ χρόνο, τὴν παράδοση, τὸν ἄνθρωπο, τὴ γαλήνη, τὸ τραγούδι — ἀκόμα καὶ τὸ μόχθο, τὸν ἀγῶνα, τὴν προσπάθεια — καὶ μόνο τοὺς ὑπότιτλους τῶν θεμάτων της νὰ θυμηθοῦμε, θὰ νιώσουμε τὴ ζεστή, λυρικὴ γραφή, τὴν κοφτερὴ ματιὰ, τὴν οὐσία καὶ τὸ πάθος: Σκύρος — ἓνα διαμάντι στὸ πέλαγος, Θάσος — τὸ σμαραγδένιο νησί, Μύκονος — ἓνα αἰγαιοπελαγίτικο ὄραμα, Δῆλος — τὸ νησί τῆς σιωπῆς, Καρπενήσι — μιὰ ποιμενικὴ ἐλάτινη βίγλα, Δωδώνη — ἓνας σθησμένος πυρσός.

Μέσα στὴ βιβλιοπλημμύρα τῶν ἡμερῶν, τὸ βιβλίο «Γαλάζιο καὶ Πράσινο» τῆς Λευκῆς Σαράτση στέκεται μιὰ παρηγοριὰ καὶ μιὰ ἐλπίδα. Ἡ παρηγοριὰ πῶς δὲν στέρεψαν οἱ θρύσες τοῦ τόπου μας — ποὺ δροσιζοῦν καὶ ἐμπνέουν ἀληθινὸς συγγραφεῖς καὶ μιὰ ἐλπίδα πῶς στὴν ἀντιπαράθεση τοῦ φυσικοῦ τοπίου καὶ τὸ «τεχνολογικὸ προκατασκευάσμα», τὸ πρῶτο μένει ἀκόμα πηγὴ ἔμπνευσης, χείμαρρος φωτός, καταυγαστήρας, ὁμορφιάς καὶ οὐσίας.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΣΤΑΦΥΛΑΣ

Δ η μ ή τ ρ η Γ ι ά κ ο υ : «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ», 'Αθήνα 1977.

Ἡ παιδική λογοτεχνία, εὐαίσθητη πλευρά τῶν Γραμμάτων μας, ἔχει μιὰ ἀξιόλογη θέση στὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ τοῦ τόπου μας. Αὐτὸ μαρτυρεῖ τὸ δόκιμο ἔργο πολλῶν λογοτεχνῶν, πὺν μοχθοῦν γόνιμα σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ. Κοντὰ στὸ ἐλληνικὸ, ὑψηλῆς στάθμης, παιδικὸ βιβλίο κυκλοφορεῖ σὲ μεταφράσεις καὶ τὸ ποικίλο ξένο. Διαθέτει βιβλία ποιότητος, ὅταν μεταγλωττίζονται ἀπὸ εἰδήμονες, μὲ στιλπνὴ πάντοτε λεξάντα τὰ μεγάλα ὀνόματα τῶν συγγραφέων τους.

Τὰ ἐλληνικὰ παιδικὰ βιβλία ἀπὸ πλεονεξίας ποιοτικῆς στάθμης, σαφῶς τὰ ἀξιόλογα, στέκονται περήφανα δίπλα ἀπ' τὰ καλύτερα ξένα. Εἶναι γραμμένα ἀπὸ δόκιμους λογοτέχνες. Διαθέτουν πλούσιο σκηνικὸ μὲ ὑποβλητικὰ χρώματα, ἐλληνικὰ χρώματα, χαρούμενο φῶς, πουλιά, ὄνειρα, δραστηριότητες, νοοτροπίες, συναισθήματα, τρόπους ζωῆς, γενικῶς γίνεσθαι ἀξιοπρεπές, ἐλληνικόν. Κι ὅλα αὐτὰ ξέμακρα ἀπ' τὸ στεῖρο διδασκαλισμὸ καὶ κοντὰ στὰ ψυχολογημένα βιώματα.

Τελευταῖα κυκλοφόρησε στὰ βιβλιοπωλεῖα μας ἀπὸ ὄντως «ἐπαίοντα» τὸ λαμπρὸ βιβλίο: «Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς παιδικῆς λογοτεχνίας». Ἀπὸ τὸν ΙΘ' αἰῶνα ἕως σήμερα. Βραβεῖο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Δημήτρης Γιάκος. Ἔκδοση: Βιβλιοπωλεῖο τῆς «Ἑστίας» Ι. Δ. Κολλάρου καὶ Σίας, Ἀθήνα 1977, σελ. 128.

Ὁ δόκιμος λογοτέχνης Δημήτρης Γιάκος, πὺν διευθίνει τὴν σύνταξη τῆς Ἑγκυκλοπαιδείας «Γιὰ σὰς παιδιά», μὲ αἴσθημα εὐθύνης ἔγραψε τὴν ἀνωτέρω μελέτη. Τὸ πολύπλευρο ἔργο του στὸ χῶρο τῆς λογοτεχνίας μας καὶ ἰδιαίτερα στὸν τομέα τῆς παιδικῆς, συνυφαίνουν τὰ ἀσφαλῆ ἀντικειμενικὰ κριτήρια τῆς διακεκριμένης θέσεώς του στὰ νεοελληνικὰ μας Γράμματα. Μὲ ἄλλη ἔκφραση διαθέτει ὁ Γιάκος τάλαντο λογοτεχνικόν, πλατιά καλλιέργεια καὶ πάθος γιὰ τὸ ἀνέβασμα τῆς πνευματικῆς θέσεως τοῦ λαοῦ μας.

Τὴν «Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς παιδικῆς λογοτεχνίας» κλιμακώνει ὁ Γιάκος βασικά

σὲ τέσσερα κεφάλαια. Στὸ πρῶτο ἀσχολεῖται μὲ τὴν «Ἑλληνικὴ παιδικὴ λογοτεχνία τοῦ ΙΘ' αἰῶνα πρωτότυπα ἔργα καὶ μεταφράσεις». Στὸ δεύτερο μὲ τὴν «Ἑλληνικὴ παιδικὴ λογοτεχνία τοῦ Κ' αἰῶνα πρωτότυπα ἔργα καὶ μεταφράσεις». Στὸ τρίτο μὲ τὰ «Ἑλληνικὰ παιδικὰ περιοδικὰ». Καὶ τέλος στὸ τέταρτο μὲ τὶς «μελοποιήσεις παιδικῶν ποιημάτων». Κάθε κεφάλαιο διαρθρώνεται μεθοδικὰ σὲ ἐπὶ μέρους ἐνότητες, ὅπου ὁ συγγραφέας διαμορφώνει μὲ ἄνεση τὴ μελέτη του. Τὸ βιβλίο κοσμοῦν εἰκόνες συγγραφέων.

Ἡ μελέτη κρίνεται ἀξιόλογη καὶ ἀποκαλυπτικὴ στὴ θέση ἢ καλύτερα στὴ θεμελίωση τοῦ ὅλου προβλήματος, πὺν ἀφορᾷ τὴν νεοελληνικὴ παιδικὴ λογοτεχνία. Ἡ φαινομενολογικὴ κριτικὴ θεώρηση τῆς δοσμένης δόκιμης παιδικῆς λογοτεχνίας τοῦ τόπου μας γίνεται μὲ κριτήρια ἀντικειμενικά, πὺν μαρτυροῦν εὐρωστο πνεῦμα. Ἔτσι ἔχουμε ἓνα ὄριμο καὶ οὐσιαστικὸ μελέτημα πάνω στὸ πάντα ἐπίκαιρο θέμα. Ὅλα αὐτὰ προσφέρονται μακριὰ ἀπὸ ἄσχετες πολυλογίες καὶ φλυαρίες, ἀκόμη καὶ μακρυνὰ ἀπὸ ἄρρωστα τράστ.

Ἡ «Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς παιδικῆς λογοτεχνίας» τοῦ Δημήτρη Γιάκου εἶναι τὸ πὺν ἀποκαλυπτικὸ βιβλίο, πὺν ἔχει γραφῇ μέχρι σήμερα πάνω στὸ θέμα ἀπὸ τὴν σύγχρονη διανόηση. Διαθέτει τὴν μεγάλη ἀρετὴ: γράφει ὁ κατάλληλος. Ἔτσι τοποθετεῖται ἡ ὅλη θεώρηση στὸ φυσικὸ τῆς βάθρο.

Π έ τ ρ ο υ Γ λ έ ζ ο υ : «ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΑ ΠΕΡΑΣΜΕΝΑ», Ἀθήναι, σελ. 152

Τὰ σύγχρονα ταξιδιωτικὰ κείμενα, σαφῶς τὰ ἀξιόλογα, διαβάζονται, ἔχουν ἀναγνώστες. Ἡ λογοτεχνία τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἔχει ἀφετηρία τὴν ἄμεση γνωριμία τοῦ λογοτέχνη μὲ τὸν τόπο, πὺν μᾶς γνωρίζει. Ἡ φυσικὴ καὶ ἡ πολιτιστικὴ παρουσία στέκονται ἀφορμὴ στὸ ξεκίνημα τῆς ἐσωτερικῆς διεργασίας γιὰ νὰ μᾶς δοθῇ ἡ προσωπικὴ ἔντεχνη μορφή τῆς πραγματικότητος.

Οί σελίδες τῆς ταξιδιωτικῆς πεζογραφίας, πού μορφοποίησε τὸ ἔνθεο «εἶναι» τοῦ λογοτέχνη, εἶναι οἱ τόποι καὶ οἱ ἄνθρωποι, πού ζοῦν σ' αὐτούς, τόσο σὰν ἐντυπωσιακές ἐπιφάνειες, ὅσο σὰν ψυχοπνευματικές ὀντότητες. Ἡ τέχνη τοῦ λόγου δὲν εἶναι φωτογραφικὴ μηχανή, ἀλλὰ χρωστήρας καλλιτέχνη. Ἔτσι ἔχουμε ἀραιές διακριτικές δεοντολογικὲς προεκτάσεις, ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικὲς ἀποκαλύψεις ἀθέατες στὰ κοινὰ μάτια. Γενικὰ ἔχουμε ἀπὸ τὴν ἀξιόλογη λογοτεχνία μιὰ σοβαρὴ γνωριμία μὲ τὴν ἀ ν θ ρ ω π ι ᾶ τοῦ καιροῦ μας.

Οἱ σκέψεις μου ἔχουν κίνητρο τὸ λαμπρὸ βιβλίο: «Ταξίδι στὰ περασμένα» τοῦ διηγηματογράφου Πέτρου Γλέζου. Ἔκδοση τοῦ ὑπευθύνου ἐκδοτικοῦ οἴκου «Ἀστήρ» Ἀλ. καὶ Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθήναι, σελ. 152.

Τὰ σύντομα ἐναργῆ κείμενα μᾶς γνωρίζουν ἐνδιαφέρουσες πτυχὲς τοῦ ἑλλαδικοῦ καὶ ἐξωελλαδικοῦ χώρου. Μὲ ἄνετο, προσωπικὸ καὶ γοητευτικὸ ἀφηγηματικὸ τρόπο μᾶς πλησιάζει ὁ συγγραφεὺς μὲ τὶς ὁμορφιὲς τῶν τύπων καὶ τοὺς ἀνθρώπους τους. Χαίρεσαι τὴν σωστὴ παρουσίαση τοῦ ὁμορφου κόσμου, πού ὑπάρχει καὶ μᾶς εἶναι τόσο ξένος, σχεδὸν ἄγνωστος. Ἡ ἀτμόσφαιρα ἐνὸς τόπου συνυφασμένη ἀγία μὲ τὴν ἱστορικὴ του διαδρομή, ἀποτέλεσμα τῶν θυσιῶν τῶν ἀνθρώπων του τέρπει καὶ διδάσκει.

Ὁ συγγραφεὺς μὲ μετριοφροσύνη μᾶς πληροφορεῖ καὶ τὰ ἐξῆς στὸν λιγόλογο πρόλογό του: «Οἱ ταξιδιωτικὲς αὐτὲς σελίδες δὲν φιλοδόξησαν νὰ περιγράψουν ἐκτεταμένα ἢ διδακτικὰ τὰ πρόσωπα ἢ τοὺς τόπους ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐμπνεύστηκαν ἢ καὶ νὰ ἀποτελέσουν ἕναν, ἔστω καὶ «λογοτεχνικὸν» τουριστικὸν ὁδηγόν. Εἶναι ἀπλὲς ἐντυπώσεις ἀπὸ διαφρὺς κυρίως τόπους «μιᾶς στιγμῆς», κάποτε ὅλως φευγαλέες, κάποτε ὅλως προσωπικὲς.

Τὸ «Ταξίδι στὰ περασμένα» τοῦ Πέτρου Γλέζου εἶναι ἀφηγηματικὲς σελίδες ποιότητος γιὰ τόπους καὶ ἀνθρώπους. Μὲ προσωπικὴ συγκίνηση, στοχαστικότητα σὲ λαγαρὰ καὶ λιτὰ πλαίσια, πού μαρτυροῦν καλλιεργημένη ἐσωτερικότητα, ὁ συγγρα-

φεὺς μᾶς ξεναγεῖ μὲ ἐνάργεια. Ἡ περιγραφικὴ ἀμεσότητα, προὶόν πολλῶν προϋποθέσεων, ὑποβάλλει.

Γενικὰ τὸ «Ταξίδι στὰ περασμένα» εἶναι ἕνα συναρπαστικὸ βιβλίο μιᾶς ἀφυπνισμένης συνειδήσεως τοῦ καιροῦ μας καὶ τοῦ τόπου μας, πού διαβάζεται μὲ δικαιολογημένο διαφέρον.

Πρέπει νὰ μὴν κλείσουμε τὸ κριτικὸ μας σημείωμα ἂν δὲν πούμε κάτι γιὰ τὴν ἄσφογη ἐμφάνιση τοῦ βιβλίου, ὑπόθεση εὐσυνειδησίας τῶν ἐκδοτῶν. Τὸ βιβλίο εἰκονογράφησε μὲ κέφι καὶ ἐπιτυχία ἡ Ρούλα Κανάκη. Τῆς ὀφείλονται πολλὰ.

Μ ο ν ο γ υ ι ο ὺ — Μ ο σ κ ο β ῆ —
Π ρ ε β ε λ ᾶ κ η — Φ υ λ α κ τ ὸ -
π ο υ λ ο υ : «ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΟ ΔΗ-
ΜΟΤΙΚΗΣ», Ἀθήνα 1976.

Ἐνα ἀκόμη βιβλίον στὴν βιβλιαγορὰ σημαίνει γιὰ τὰ Γράμματά μας ἢ ἕνα τίποτε ἢ κάτι μέτριο ἢ σὲ εὐτυχεῖς περιπτώσεις ὄντως προσφορὰ. Οἱ μέχρι σήμερα ἐκδόσεις τοῦ Κολλεγίου Ἀθηνῶν εἶναι σαφῶς θετικὲς προσφορὲς στὴν πνευματικὴ πορεία τοῦ τόπου μας. Αὐτὰ συμβαίνουν ὅταν συγγραφεῖς μὲ πραγματικὴ πίστη στίς ἀξίες καὶ μὲ οὐσιαστικὴ ἐπιστημονικὴ κατάρτιση ἐργάζονται ὑπεύθυνα.

Οἱ ἀριστες ἐκδόσεις τοῦ Κολλεγίου Ἀθηνῶν, ἀπὸ πλευρᾶς ἐμφάνισεως καὶ ἀπὸ πλευρᾶς οὐσίας πρέπει νὰ εἰσαχθοῦν καὶ στὰ Δημόσια Σχολεῖα, φυσικὰ σὲ παράλληλῃ ἰσάξια σὲ ἐμφάνιση ἐκδοση τῆς Πολιτείας. Ἀναντίρροπα θὰ προσφέρουν πολλὰ στὰ παιδιά μας.

Ἀφορμὴ στίς σκέψεις μου μοῦ ἔδωσε ἡ ἔξοχη ἐργασία: «Συντακτικὸ Δημοτικῆς» Μονογυιοῦ, Μοσκοβῆ, Πρεβελάκη, Φυλακτόπουλου, Ἀθήνα 1976, σελ. 164. Ἔκδοση Κολλεγίου Ἀθηνῶν.

Οἱ νεοέλληνες πού ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴ σωστὴ καὶ φυσικὴ σύνταξη τῆς ὁμιλουμένης, στίς σελίδες τοῦ ἀνωτέρω σχολικοῦ ἐγχειριδίου θὰ ἐνημερωθοῦν πλήρως μὲ ἐνάργεια καὶ μέθοδο. Στὰ κεφάλαιά του ὁ με-

λετητής βρίσκει επιστημονικές θέσεις συντάξεως της φυσικής μορφής του σύγχρονου ελληνικού λόγου. Πρέπει να γίνει συνείδηση του καθένα μας ότι δημοτική δεν σημαίνει «ξέφραγο ἀμπέλι» μ' άλλα λόγια γλωσσική ασυδοσία, αλλά καλλιευγημένη, φυσική, λαγαρή είδη του προφορικού και του γραπτού μας λόγου. Πάντοτε ξέμακρα από νοσηρές ἐμπάθειες και μακροχρόνια ἀπωθημένα. Ἀκόμη οφείλουμε να μὴ ξεχνᾶμε ὅτι ἡ γλώσσα μας εἶναι ΜΙΑ ἀπὸ τὰ παλιά χρόνια μέχρι σήμερα, φυσικά «ἐν ἐξελίξει», ζωντανή καὶ λειτουργική. Γιὰ νὰ καταπιαστέῃ καὶ ὁ εἰδήμων ὑπεύθυνος καὶ δημιουργικὰ μὲ ἓνα σοβαρὸ γλωσσικὸ θέμα τοῦ τόπου μας, οφείλει νὰ διαθέτει πνευματικὸ ἦθος, δηλαδή ἀνθρωπιά καὶ νὰ εἶναι χορτάτος ἀπὸ Ἑλληνικά. Κι ὅλα αὐτά, γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο, γιατί δὲν μπορεί νὰ γίνει δάσκαλος αὐτὸς ποὺ δὲν μπόρεσε νὰ δασκαλέψει τὸν ἑαυτό του.

Στὴν περίπτωσή μας οἱ συγγραφεῖς τοῦ βιβλίου «Συντακτικὸ Δημοτικῆς» διαθέτουν οὐσιαστικὰ πνευματικὰ προσόντα. Κατέχουν τὴν λειτουργικότητα τοῦ λόγου μας στοὺς μεγάλους φυσικοὺς ἐξελικτικοὺς σταθμούς του καὶ στὴ φυσικὴ ζωντανὴ γλωσσικὴ πραγματικότητα. Ἔτσι οἱ θέσεις τους κρίνονται ἀντικειμενικὰ καὶ ὁ σκοπὸς τους ἐπέτυχε. «Τὸ παιδί, μαθαίνοντας τότε τὴ σωστὴ χρῆση αὐτοῦ τοῦ ὄργανου θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκφράζει τὰ νοήματά του στὸν προφορικὸ καὶ τὸ γραπτὸ λόγο μὲ ἀμεσότητα καὶ ζωντάνια», ἀναφέρουν στὸν κατατοπιστικὸ τους πρόλογο.

Οἱ συγγραφεῖς τοῦ ἐγχειριδίου: «Συντακτικὸ Δημοτικῆς» μὲ μόχθο πρόσφεραν ἓνα μέσο γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ Λόγου μας. Ἀπομένει σὲ μᾶς ἀπ' τὴν ἔδρα νὰ τὸ ζωντανέψουμε στὰ παιδιά μας. Αὕτῃ εἶναι ἡ καλύτερη ἀναγνώριση τῆς προσφορᾶς. Ἡ ζεύξη τοῦ μόχθου μόνον θὰ φέρει καρπὸν.

Τριαντάφυλλου Ι. Δελή :
«Η ΟΔΥΣΣΕΙΑ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ», Ἀθήνα 1976.

Ὁ γενικὸς ἐπιθεωρητὴς Μ. Ε. κ. Τρι-

αντάφυλλος Ι. Δελῆς εἶναι γνωστὸς στὸ πανελλήνιο ἀπὸ τὴν πρόσφατη ὑπεύθυνη προσφορά του στὰ Γράμματα τοῦ τόπου μας: «Γραμματικὴ τέχνη». Τόμοι Α' καὶ Β'. Ἀμεση γνώση καὶ κρίση γιὰ τὴν ζωντανὴ παιδευτικὴ παρουσία του στὸν πολιτιστικὸ χῶρο τοῦ καιροῦ μας ἔχουν οἱ περιοχές, ὅπου ὑπηρέτησε, ὅπως ἡ δική μας.

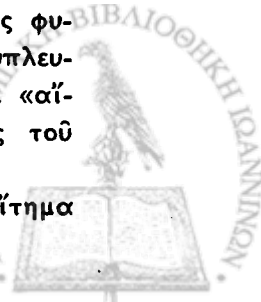
Καινούρια ἐργασία τοῦ προικισμένου συγγραφέα εἶναι: «Ἡ Ὀδύσσεια τοῦ Ὀμήρου». Κατατοπιστικὸ, μεθοδικό, ἐρμηνευτικὸ σχεδιάσμα. Παρέχει: νοηματικά, πολιτιστικά, αἰσθητικά, ψυχολογικά, ἠθικά, κριτικά στοιχεῖα. Ἀθήνα 1976. Ἐκδόσεις Gutenberg, σελ. 304.

Ὁ κ. Γενικὸς προορίζει τὸ χρήσιμο βιβλίο του γιὰ τοὺς Φιλολόγους. «Τοῦτο τὸ βιβλίο, ποὺ δὲν ζητᾷ τίποτε πρὸ πάντων παρὰ τὴν τιμὴ ἑνὸς ἀπλοῦ ἐρμηνευτικοῦ σχεδίου, ξεκίνησε ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία τοῦ συγγραφέα νὰ προσφέρει κάποια πρακτικὴ βοήθεια στὸ φιλόλογο τῆς ἔδρας, τώρα ποὺ κάνει τὰ πρῶτα βήματα στὸ χῶρο τῆς νέας ἐκπαιδευτικῆς πραγματικότητος». Αὐτὰ μᾶς ἀναφέρει ὁ ἴδιος στὸν κατατοπιστικὸ του πρόλογο.

Ἡ θεμελιωμένη ἐπιστημονικὰ καὶ μεθοδικὰ πορεία σὲ κάθε μάθημα (ἐνότητα) ἀκολουθεῖ βασικὰ τὴν διαδρομὴ: Στοιχεῖα συνδέσεως. Παρουσίαση τοῦ νέου κειμένου. Συζήτηση πρώτη: Προσέγγιση τοῦ μύθου. α) Νοηματικὲς συνάφειες, λέξεις καὶ πράγματα, ἀνασύνταξη περιεχομένου. Συζήτηση δεύτερη: Ἑρμηνευτικὴ ἐπεξεργασία. α) Ἀνάλυση περιεχομένου - οἰκονομία. Κοινωνικὰ στοιχεῖα, λαογραφικὰ στοιχεῖα, αἰσθητικὲς παρατηρήσεις, ἀσκήσεις. Κοντὰ στὶς ὁμηρικὲς μελέτες.

Τὸ ἀνωτέρω βασικὸ καὶ πολὺπλευρο σχεδιάσμα προσπελάσσεως τῶν ἐγγενῶν ἀντιξοοτήτων γιὰ τὸ οὐσιαστικὸ ζωντάνεμα τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους, ἔχει ἐλαφρὲς τροποποιήσεις στὶς διάφορες ἐνότητες. Ὡς γνωστὸν, κάθε ἐνότητα ἔχει δική της φυσιογνωμία. Ἡ συνισταμένη τῆς πολὺπλευρης ἐξετάσεως ἐπιτυγχάνει νὰ δώσει «αἶσθημα ζωῆς» στὸ πολιτιστικὸ χθὲς τοῦ Ἑθνους μας.

Τὸ βοήθημα γιὰ τὸν καθηγητὴ, αἶτημα

δεκαετιών στην περιοχή των δνείρων, αρχίζει νά γίνεται πραγματικότης με τὸ ἐλπιδοφόρο ξεκίνημα τοῦ κ. Δελή. Ἔτσι ὁ διδάσκων εἶναι πάνοπλος καὶ ὁ μαθητὴς θαυμάζει τὴν ποιότητα τοῦ πνεύματος, συγκινεῖται, ἔχει διώματα καὶ μορφώνεται ὄντως. Πάντοτε ἀπαραίτητη προϋπόθεση μένει ὁ ζωντανὸς φιλόλογος ποὺ εἶναι ἀναντικατάστατος.

Ἡ ὅλη ἐμφάνιση τοῦ βιβλίου εἶναι φροντισμένη. Τὸ βιβλίο ἔχει ὑπέροχη εἰκονογράφηση ἀπὸ ἀγγειογραφίες, ποὺ δημιουργεῖ τὴν ταιριαστὴ ἀτμόσφαιρα στὰ κείμενα. Ὅλα μαρτυροῦν πληρότητα καὶ εὐθύνη.

Βιβλία σὰν τὸ: «Ἡ Ὀδύσσεια τοῦ Ὁμήρου» τοῦ Τριαντάφυλλου Ι. Δελή προσφέρουν θεωρητικὲς καὶ πρακτικὲς προϋποθέσεις γιὰ ἓνα ὄντως γόνιμο μάθημα, ὅταν εἶναι ὑποβλητικὰ παρὼν ὁ παράγων ζωντανὸς φιλόλογος.

Ι. Μ. Χατζηφώτης: «ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ΝΕΩΤΕΡΗΣ (ΜΟΝΤΕΡΝΑΣ) ΠΟΙΗΣΕΩΣ» 1976.

Ὁ ἀπελπιστικὰ πρόχειρος αὐτοσχεδίασμός, ἔστω καὶ καλοπροαίρετος, στὰ κείμενα δοκίμων νεοελλήνων συγγραφέων εἶναι ἀναντίρρητα ὀλέθριος. Τὰ λογοτεχνικὰ κείμενα εἶναι μία παγία πολιτιστικὴ μορφή, ποὺ μοχθοῦμε πνευματικὰ νὰ τὰ πλησιάσουμε, νοηματικὰ καὶ βιωματικὰ, στὶς πραγματικὲς τοὺς διαστάσεις. Πονοῦμε νὰ χαροῦμε, τί λέει ὁ τάδε ποιητὴς ἢ πεζογράφος, κι ὅχι: «τί θέλει νὰ πῇ ὁ ποιητὴς ἢ ὁ πεζογράφος» ποὺ ἴσως συχνὰ συμβαίνει!!, ὁπότε ὁ στεῖρος ὑποκειμενισμὸς ὀργιάζει κι αὐθαιρετεῖ σὲ βάρος τῆς ἐλληνογνωσίας.

Θυμήθηκα τὶς ἀνωτέρω παλιές μου διαπιστώσεις εὐκαιριακὰ ἀπ' τὸ διάβασμα τοῦ νέου βιβλίου: «Ἀναλύσεις νεώτερης (μοντέρνας) ποιήσεως» τοῦ κριτικοῦ τῆς νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας Ι. Μ. Χατζηφώτη.

Ὁ συγγραφέας μετ' ὁ ἔργο του φιλοδοξεῖ «νὰ βοηθήσῃ νὰ εὐδοximῇ ἢ πολὺ σωστὴ προσπάθεια τοῦ Ἵπουργείου Παιδείας νὰ διδάσκεται ὁλοκληρωμένα τὸ μάθημα

τῶν Νέων Ἑλληνικῶν», ὅπως κοντὰ στὰ ἄλλα μᾶς γνωρίζει στὸν κατατοπιστικὸ πρόλογό του.

Παραθέτει ὁ Χατζηφώτης τὴν χρήσιμη εἰσαγωγὴ στὴν νεώτερη (μοντέρνα) ποίηση, ὅπου ὁ ἀναγνώστης μυεῖται στὸν σύγχρονο ποιητικὸ λόγο. Ἀκολουθεῖ μεθοδικὰ ἡ ἐργασία του στὰ ποιήματα τῶν: Καβάφη, Σικελιανοῦ, Φιλύρα, Καρυωτάκη, Σεφέρη, Ἑλύτη, Παπατσώνη, Καρέλη, Βάρναλη, Ρίτσου καὶ Βρεττάκου. Τὸ σκαρίφημα τῆς πορείας του εἶναι: Εἰσαγωγή, γενικὴ θεωρησι τοῦ ἔργου. Ἡ ζωὴ των, οὐσιαστικὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα. Ἐργογραφία, ἐκδόσεις ἔργων τῶν δημιουργῶν ποιητῶν. Ἐπιλογή βιβλιογραφίας, βιβλία ὁμοτέχνων, κριτικῶν κ.ἄ. γιὰ τοὺς δημιουργούς. Συνεχίζει μετ' ἀνεσι τὴν ἀνάλυσι τῶν ποιημάτων, ποὺ περιλαμβάνονται στὰ Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα τῶν ἀνωτέρων Γυμνασιακῶν τάξεων.

Στὶς ἀναλύσεις του ὁ Χατζηφώτης ἀκολουθεῖ τὴν ἐξῆς πορεία: νόημα, πηγές, πραγματικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ στοιχεῖα. Μετ' παρατηρητικότητα, ὀξυδέρκεια καὶ ὑποβολή, ξένη στὴ σπάταλη λεξιθηρία φτηνοῦ ἐντυπωσιασμοῦ, παρουσιάζει τὴν χρήσιμη δουλειά του. Κι ὅλα ὑπεύθυνα, μεθοδικὰ, ἐναργῇ, ἀκριβῇ κι εὐληπτα.

Ἔτσι ἔχουμε ἀπὸ ἓνα ἄξιο φιλόλογο, χορτάτο ἀπὸ Γράμματα, μετ' δοκιμασμένη κρίσι, τὰ πληροφοριακὰ στοιχεῖα πλαισίον, ποὺ μᾶς εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὴν γόνιμη προσπέλασι στὰ στερεὰ νοήματα καὶ τὶς σαφεῖς σκοπεύσεις τῶν ποιητῶν. Κι ὅλα αὐτὰ ξέμακτρα ἀπὸ ἀνούσιες λεπτομέρειες, ποὺ ἴσως θολώνουν τὰ νερά ὅλα ξεκάθαρα, λαγαρά, ἀντικειμενικὰ στὸν τομέα, ποὺ σαφῶς ἡ αὐθαιρεσία κάνει θαύματα!!

Μετ' τὴν ὑπερνίκησι τῶν ἐγγενῶν ἐμποδίων στὸν γνωστικὸ καὶ βιωματικὸ χῶρο τῆς ποιήσεως, στὸν τομέα τοῦ μορφωτικοῦ ἀγαθοῦ τῆς ἐλληνογνωσίας ἔχουμε σοβαρὲς προϋποθέσεις σοβαρῆς ἐργασίας γιὰ ὁλοκληρωμένη προσφορά.

Μένει ὁ παράγων μαθητὴς, ὁ δέκτης τοῦ μορφωτικοῦ ἀγαθοῦ, σὰν διαθρομένη ψυχοπνευματικὴ ὁλότης, στὸν ὁποῖον ἀπευθυνόμαστε.

Ἐρωτᾶται: ποῖο τὸ ψυχοπνευματικὸ καὶ

τὸ γνωστικὸ ἐπίπεδο τοῦ μαθητοῦ σὲ κάθε τάξι τοῦ Γυμνασίου; Ὑπάρχει ὀριακὴ διαφορὰ ἀπὸ τάξι σὲ τάξι. Ἀλλὰ μήπως ἡ διαφορὰ δὲν εἶναι σηµαδιακὴ καὶ στοὺς μαθητὰς τῆς αὐτῆς τάξεως διαφορῶν Γυμνασίων; Ἡ ἀκόµη δὲν ἔχουμε εὐκρινῆ διαφορὰ στοὺς μαθητὰς τῆς αὐτῆς τάξεως; Σαφέστατα, ναί. Τὴν διαφοροποιήσει αὐτὴ τοῦ δέκτου τοῦ μορφωτικοῦ ἀγαθοῦ, παγία ἐξ ἀντικειµένου, θὰ τὴν λάβουν ὑπ' ὄψιν οἱ «ἀναλύσεις», ποὺ ἀπευθύνονται, σὰν βοηθητικὸ βιβλίον καὶ στοὺς μαθητὰς, ἢ μένει τὸ βάρος γιὰ τὸν ἰκανὸ φιλόλογο τῆς τάξεως, ποῦ, πρέπει νὰ τὸ ποῦµε, εἶναι ἀναντικατάστατος; Εἶναι ἓνα ἐρώτηµα.

Γενικῶς ἡ προσφορὰ τοῦ Χατζηφώτη εἶναι ὄντως προσωπικὴ καὶ χρήσιµη. Τὸ νέο βιβλίον: «Ἀναλύσεις νεώτερης (μοντέρνας) ποιήσεως» ἀποτελεῖ συνισταµένη ἐπιστημονικῶν γνώσεων, κριτικῆς σκέψης, προσεγµένης μεθόδου, μόχθου καὶ πόνου καὶ ἀγάπης γιὰ τὸν τόπο µας καὶ τὴν προκοπὴν του. Καλύπτει τὸ θέµα ἀπὸ πλευρᾶς οὐσί-
ας.

Τώρα, ἂν ὁ ἴσως ἀµύητος, ὁ ἄγευστος ἀναγνώστης τῆς σύγχρονης ποιήσεως, προφανῶς τῆς ἀναγνωρισµένης, δὲν δυνηθῇ νὰ ἀποτιµήσῃ σωστὰ τὶς λαγαρᾶς θέσεις τοῦ Χατζηφώτη, εἶναι ἓνα ἄλλο πρόβληµα.

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

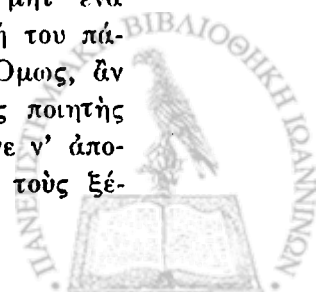

Ἀρσένη Γερωντικῶ: 1) «ΔΩΔΕΚΑ ΑΡΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ». 2) «ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ ΞΕΝΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ» (μεταφράσεις)

Κρατῶ στὰ χέρια µου δυὸ βιβλία µὲ μεταφράσεις στίχων ξένων ποιητῶν, δώδεκα στὸ πρῶτο καὶ δεκαπέντε στὸ δεύτερον ἀπ' τὸν γνωστὸ πᾶ ἀπὸ τόσα βιβλία του (κυρίως δοκίµια, μελέτες καὶ μεταφράσεις) καὶ ἀξιόλογο πνευματικὸ ἄνθρωπο ἀπ' τὸν κύκλο τῆς «Ἠπειρωτικῆς Ἑστίας», Ἀρσένην Γερωντικῶ. Διακόσιες μεγάλες σελίδες μόχθου καὶ ἀνυπολόγιστης προσφορᾶς. Μιὰ ζωὴ δόξα καὶ ὁ Ἀρσ. Γερωντικὸς παιδεύεται µὲ τὴν μελέτη ξένων ποιητικῶν κειµένων. Καὶ καταφέρνει πότε ἀπ' τὶς σελίδες

τοῦ γιαννιώτικου περιοδικοῦ, πότε µὲ χωριστὰ βιβλία του, νὰ µᾶς φέρνει σ' ἐπαφὴ µὲ τὴν ξένη ποίηση. Στὸ πρῶτο βιβλίον «Δώδεκα ἀριουργήµατα» φτάνει ν' ἀναφέρουμε µόνο τὰ ὀνόµατα τῶν ποιητῶν ποὺ καταπιάστηκε, γιὰ νὰ µᾶς κυριέψει ἀληθινὸ δέος: Δάντης, Λαφονταίν, Γκαίτε, Σίλλερ, Μπυργκέρ, Μπέρνς, Πόε, Ρεμπώ καὶ Μπωντλαίρ. Στὸν κάθε ποιητὴ ὁ μεταφραστὴς ἀφιερώνει καὶ ἀπόνια σηµεῖωµα, ποὺ διευκολύνει ἔτσι τὸν ἀναγνώστη στὴν κατανόηση τοῦ κειµένου. Καὶ μπορούµε νὰ ποῦµε πῶς τοῦτα τὰ εἰσαγωγικά σηµειώµατά του, ἀληθινὰ δοκίµια, εἶναι πολὺτιµα. Ὅσο γιὰ τὶς μεταφράσεις (ἀποδόσεις τὶς θέλει ὁ ἴδιος) εἶναι καµωµένες µὲ κείνη τὴν ὑπευθυνότητα καὶ κείνα τὰ προσόντα ποὺ ὁ ἴδιος ἀναφέρει στὸ σηµεῖωµά του γιὰ τὸ «Μεθυσµένο Καράβι» τοῦ Ρεμπώ (σελ. 83), ποὺ πρέπει νάχει ὁ μεταφραστὴς, µὰ πῶς πολὺ: «ἰερὴ τοῦ ὅµως ὑποχρέωση εἶναι νὰ φανεῖ πιστὸς στὴ γενικότερη προσδοκία τοῦ δημιουργοῦ τοῦ ἔργου, νὰ πλάσῃ τὸν ποιητικὸν ἀέρα ποὺ θέλησε ὁ ποιητὴς, καὶ κεῖ μέσα νὰ στήσῃ τὸ νέο πλάσµα, ποὺ πρέπει, ὅµως, νὰ εἶναι πιστὴ ἀνταύγεια καὶ ὄχι ἀντίγραφο τοῦ πρωτοτύπου, νὰ ἐπηρεάξῃ ψυχικὰ καὶ αἰσθητικὰ ὅπως αὐτό, καὶ νὰ δημιουργῇ τὸ ἴδιο συναισθηµατικὸ κλίµα». Ἔτσι δούλεψε ὁ Ἀρσ. Γερωντικὸς καὶ ἔτσι δουλεύει μιὰ ζωὴ δόξα καὶ πάνου στὰ ξένα κείμενα τῆς παγκόσµιας λογοτεχνίας καὶ µᾶς προσφέρει τὴν πολὺτιµη προσφορὰ του.

Στὸ δεύτερον βιβλίον «Ἀνθολόγιον ξένης ποιήσεως» ξαναρχόµαστε σ' ἐπαφὴ µὲ τοὺς Βιγιόν, Λαφονταίν, Γκαίτε, Σίλλερ, Οὐάλλντ, Χάινε, Βινύ, Οὐγκώ, Μπωντλαίρ, Λεχόντ ντε Λίλ, Φοντάνε, Ντ' Ἑρεντιὰ καὶ Ρεμπώ. Ἐνα βιβλίον µὲ μικρότερο βάρος, µιὰ καὶ προορίζεται γιὰ τοὺς μαθητὰς καὶ τοὺς διδάσκοντες στὰ Λύκειά µας. Μά, θὰ ξαναβροῦµε καὶ ἐδῶ τὴν ἴδιαν εὐσυνειδησία καὶ τὶς ἴδιες ἱκανότητες τοῦ μεταφραστῆ, ποὺ ἐνῶ ὁ ἴδιος δὲν ἔχει γράψῃ µητ' ἓνα δικό του ποίηµα, ἀνάλωσε τὴν ζωὴν του πάνου στὸν ξένον ποιητικὸν μόχθο. Ὅµως, ἂν ὁ μεταφραστὴς δὲν εἶταν ὁ ἴδιος ποιητὴς στὸ βάθος του, πῶς θὰ κατάφερνε ν' ἀποδόσῃ τόσο ἄψογα καὶ ἐκφραστικὰ τοὺς ξέ-

νους, πού πολλές φορές παρουσιάζουν ανυπόβλητες δυσκολίες; Κ' ή απόδοσή τους, γίνεται σὲ μιὰ πλούσια, καθάρια δημοτική, πού πλάθεται στὰ χέρια του ἀριστουργηματικά καὶ πετυχαίνεται ἔτσι ὁ ἄριστος ποιητικός του λόγος. Δὲ θὰ εἶταν ὑπερβολή, ἂν λέγαμε πὼς τοῦτες οἱ μεταφράσεις εἶναι ὑποδειγματικές καὶ τὰ ξένα κείμενα χάσανε τὸ μικρότερο ποσοστὸ πού μπορούσανε νὰ χάσουν κατὰ τὸ ἀναπλάσιμό τους στὴ γλώσσα μας ἀπ' τὴν ὁμορφιά τους καὶ τὴ γοητεία τους. Ὅλες οἱ μεταφράσεις συνοδεύονται κ' ἐδῶ ἀπὸ κατατοπιστικά σημειώματα γιὰ τὸ συγγραφέα καὶ τὸ ἔργο του.

Μίλιας Ροζίδη : «ΛΗΚΥΘΟΣ»
(ποιήματα)

Ἡ Μίλια Ροζίδη εἶναι μιὰ πολὺ καλλιεργημένη γυναίκα. Γιὰ κείνο πού πολὺ ἐχτιμῆται εἶναι οἱ θαυμάσιες μεταφράσεις της ἀπ' εὐθείας ἀπ' τὰ ρούσικα τοῦ Τσέχωφ («Ἡ μονομαχία») καὶ ἄλλων κλασικῶν. Κ' εἶναι τούτ' ἡ προσφορά της πολυτιμῆ, γιατί γίνεται μὲ πολλὴ ὑπευθυνότητα καὶ προπαντὸς συναίσθηση εὐθύνης. Μά, ἡ Μ. Ροζίδη ἐμφανίζεται καὶ μὲ προσωπική της προσφορά. Τὴν ποιητικὴ συλλογὴ της «Λήκυθος» πού πολὺ ἄργησα νὰ τὴν ἰδῶ. Τὴ χωρίζει σὲ τρία μέρη, τρεῖς ομάδες.

Στὶς «Χοές», ὑπάρχει ἓνα θλιμμένο ψυχικὸ ὑπόβαθρο, μιὰ μελαγχολία ἀνάλαφρη κ' ἐνδεικτική. Εἶν' ὁ χαμὸς τοῦ ἀδερφοῦ πού ρίχνει τὴ βαριὰ σκιά του. Ἡ ποιήτρια φέρνει χοές στὸ νωπὸ τάφο του: «λίγα τραγούδια / καὶ πολλὰ δάκρια / στὸ χῶμα / τῆς Ἀττικῆς». Κ' οἱ ἐπόμενες σελίδες της εἶναι γιομάτες ἀπὸ μιὰ μυρμιμένη θλίψη κι ἀρχοντικὴ φινέτσα πού συγκινοῦν. Ὡστόσο τοῦτο τὸ πρῶτο μέρος περιέχει καὶ ποιήματα ἐμπνευσμένα ἀπὸ διάφορες ἀφορμές («Πρωτομαγιά», «Ἄξενη γῆ»), μὰ τὸ κύριο γενεσιουργὸ στοιχεῖο εἶν' ὁ πόνος της γιὰ τὸ χαμὸ τοῦ ἀδερφοῦ («Κομμός», «Σπουδή»).

Στὴ «Νύχτα» θὰ βροῦμε ὁμορφους στίχους (καὶ θὰ θυμίσω ἐδῶ, πῶς στὴ συλ-

λογὴ τούτη ὑπάρχουν καὶ στίχοι αὐστηρὰ παραδοσιακοί), σμιλεμένους μὲ γνώση καὶ λεπτότητα. Μερικὰ ποιήματα εἶναι γραμμένα στὸ νοσοκομεῖο ΚΑΤ Κηφισιάς, σὲ κάποιο κρεβάτι ἀγωνίας καὶ πόνου. Κ' εἶν' ἀληθινὰ πονεμένα, μελαγχολικά: «Ἀργεὶ τὸ φῶς / πίσω ἀπ' τὰ κλειστὰ παράθυρα. / . . . . . / Πόσο ἀργεὶ τὸ πρωινὸ / φῶς...», θὰ τραγουδήσει. Τὸ «Γιατί;» εἶν' ἓνας σκέτος σπαραγμός. Ἐκφράζει τὴ βαθιὰ ὑπαρξιακὴ της ἀγωνία, κι ἀπ' τὴ συνείδηση πὼς ξαναγυρνᾶμε στὸ μηδὲν καὶ τὸ ἄπειρο: «Πῶς νὰ τὸν πιάσω τὸν καιρὸ / τὸν ἀναρχο», θὰ τραγουδήσει σπαραγμένη. Κι ὅμως βρίσκει τὴ λύτρωση στὴ «Γέφυρα» μὲ τούτους τοὺς στίχους: «... ὅλα τὰ ἔχουμε συμπυκνῶσει / θαρρεῖς / . . . . . / καὶ χτίζοντας τὴ χρυσή / γέφυρα / γιὰ νὰ ἐλκύσουμε / τὸ μηδὲν / μὲ τὸ ἄπειρο». Τὴν ξανασφίγγει ἡ θλίψη («Πωλοῦνται ὑλικά κατεδαφίσεως») καὶ θὰ βροῦμε ἓνα γοργό, χορευτικὸ ρυθμό, μουσικότητα κ' εὐαισθησία («Βροχή»).

Θὰ περάσω στὴν τελευταία ομάδα «Τὸ παράθυρο». Ἐδῶ ἡ ποίηση τῆς Μ. Ροζίδης ἀποχτάει ἓνα ψυχολογικὸ, συνειδησιακὸ βάθος. Ὡστόσο, θὰ ξαναβροῦμε τραγούδια ἐκφραστικότητας, μὲ πολὺ λυρισμό, αἴσθημα καὶ πολλὴ καρδιά («Κατακλυσμός»), λεπταίσθητα κ' εὐγενικά («Δειλινά»), ἀκόμα ὁμορφους παραδοσιακοὺς στίχους πού διατηροῦν καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξία («Σάμος», «Χειμῶνας»). Πολλὴ ζεστασιά κι ἀνθρωπιὰ κι ἀγάπη γιὰ τὸ συνάνθρωπο, καὶ μάλιστα γιὰ τὸ παιδί, βρήκα νὰ ξεχειλίζει «Τὰ εὐθυβόλα» καὶ τρυφερότητα τὴ «Δέηση». Τὸ «Ἐπὸνοδος» εἶν' ἀπ' τὰ καλύτερα ποιήματα τῆς συλλογῆς της.

Ἐλένης Δ. Κουτσοῦδη : «ΑΝΘΗ ΚΑΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ» (ποιήματα)

Πολλὰ χρόνια βρίσκεται στὰ χέρια μου ἡ συλλογὴ τῆς Ἐλ. Κουτσούδη «Ἄνθη καὶ στοχασμοί». Πλημμυρισμένος ἀπὸ βιβλία, τυχαίνει μερικὰ νὰ βρίσκονται ὅλο τελευταῖα. Πότε νὰ τὰ ἰδῶ... Μόνο ἡ καλὴ τύχη, ἡ καλὴ στιγμή τὰ ξαναφέρνει στὸ

φώς. Δεν υπάρχει πρόθεση αποσιώπησης. Μόνο αδυναμία να επαρκέσουμε για όλα.

Πρέπει για πρώτη φορά να εμφανίζεται η ποιήτρια με τούτη την αξιόλογη σε όγκο συλλογή (πάνου από 100 σελίδες). Δεν ξέρω μήτε αν μέχρι σήμερα ξαναεμφανίστηκε. Η ποιήτρια χρησιμοποιεί το μοντέρνο τρόπο έκφρασης. Την παράξενη εικόνα, την εξωλογική: «Πόσες απάλαχτες μέρες / ακολουθούν ή μιὰ την άλλη / καθώς οι φλέβες των δαχτύλων, / καθώς χωρίζουν οι σκέψεις / την ώρα του έσπερινού». Η άφηρημένη έκφραση της είναι πολύ αγαπητή. Όλα της τὰ ποιήματα διαπνέονται ωστόσο από μιὰ τρυφερότητα, αν κι ο στοχασμός βαραινεί το στιχοκαμιά φορά. Μά, ξέρει νὰν τὸν ἀλαφρώνει με πολὺ λυρισμὸ πὺ ἡ εἰκονοπλασία της δημιουργεί: «Ἀδειασαν τὰ χέρια, / καθώς οι νύχτες θυμήθηκαν / τις περασμένες μέρες τῆς γιορτῆς. / Τρία βήματα ἦταν τὸ γέλιο / καὶ γύριζε πίσω ἀκούγοντας / τὰ δάκρυα τῶν κυμάτων, / τις νύχτες δίχως ἥλιο, / τις μέρες δίχως φεγγάρι». Οἱ δυὸ τελευταῖοι στίχοι της δείχνουν τὴν προσπάθεια τῆς ποιήτριας νὰ ἐντυπωσιάζει, με τις ἀντιθέσεις πὺ χρησιμοποιεῖ, κι αὐτὸ δείχνει μιὰ μικρὴ ἀδυναμία, γιατί υπάρχουν πολλοί... φτιαχτοὶ στίχοι.

Τὰ λιγόστιχα ποιήματά της εἶναι πὺ σφιχτοδεμένα. Ὑπάρχουν ὅμως κι' ἀπ' τὰ πολὺστιχὰ της μερικὰ πὺ ξεχωρίζουν (σελ. 20, 24, 26, 91 κ.ἄ.) με τοὺς λιγούσυλλαβους στίχους τους, τὴν πρωτοτυπία τῆς εἰκόνας τους καὶ τὴν εὐαισθησία τῆς ἔμπνευσῆς τους. Ἡ Ἑλ. Κουτσούδη, ξέρει νὰ γράφει ἕνα καλὸ ποίημα ἢ νὰ δίνει στίχους πὺ γιομίζουν συγκίνηση τὸν ἀναγνώστη της. Μπορεῖ νὰ ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορά, μὰ τὰ δείγματά της εἶναι ἀξιόλογα. Γιατὶ δὲ δίνει πρωτόλειο στίχο ὁ ποιητῆς πὺ μπορεῖ νὰ γράφει τούτους τοὺς στίχους καὶ μ' αὐτὲς τις εἰκόνες: «Ἦσουν ὁ κόσμος / πὺ τραγούδησα / τὰ χρόνια / πὺ δὲ σ' ἤξερα» — Κι' ἄλλου: «ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ πίκρα, / ἦταν λόγος γλυκός, / στὶς ἄκρες τῶν βλεφάρων» — Κι' ἄλλου: «νερὸ στὶς χούφτες μου / χύνεται τὸ σκοτάδι / τῆς νύχτας» κλπ.

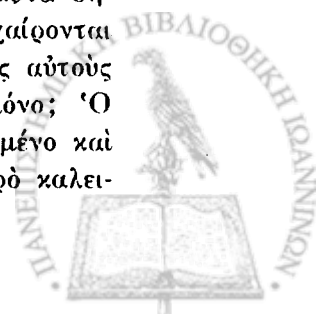
Στοὺς στίχους τῆς συλλογῆς «Ἄνθη καὶ στοχασμοί», θὰ βροῦμε πολλὴ «Λεπταισθησία», ἀνθρωπιά κι ἀνάλαφρη ὑπαρξιακὴ ἀγωνία: «Ἀναρωτιέσαι γιατί παίρνει ἡ στιγμή / ὅ,τι μᾶς ἄφισε ὁ χρόνος / ν' ἀγαπήσουμε».

Εὐαγ. Παπανικολάου (Ψινιώτη) : «ΚΑΤΟΧΗ» (διηγήματα)

Μιλῆσαμε γιὰ τὸ προηγούμενο βιβλίο τοῦ Ε. Παπανικολάου (Ψινιώτη) «Μορφές ζωῆς» στὸ 299—300 τεῦχος τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας». Ζωντανὲς ἀκόμα οἱ σελίδες του στὴ μνήμη. Σήμερα θὰ πῶμε λίγα λόγια γιὰ τὸ δεύτερο βιβλίο, τὴν «Κατοχή». Δυὸ-τρὶς φορὲς τὸ πῆρα στὰ χέρια μου καὶ τὸ παράτησα: «Εἰ δυνατόν παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο...» ψιθύριζα. Εἰμ' ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους πὺ ζήσανε κείνα πὺ διάβαζα. Τρόμαζα νὰ μὴν ξανανοῖξουν οἱ φρεσκοεπουλωμένες πληγές, πὺ πολλὲς φορὲς ἀρχίζουν νὰ αἰμορραγοῦν. Πῶς νὰ ξεχάσεις κείνα τὰ βιώματα: τὰ καψαλιασμένα χωριά, τοὺς τουφεκισμένους γι' ἀντίποινα ἀθώους, τοὺς πεινασμένους πὺ ξεψυχούσανε γιὰ μιὰ μπουνιά ψωμί, τοὺς βασανισμένους στὰ μπουντρούμια γιὰ νὰ ὁμολογήσουνε κλπ. κλπ. Ἀκόμα ζωντανὰ μέσα μας σκορπᾶνε τὴ φρίκη. Ἡ γενιά μας, ἐκτὸς πὺ δοκίμασε τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου, καταδικάστηκε νὰ ζεῖ με τις πὺ φοριχτὲς μνήμες. Τὶς ὁμότητες, τις ἀπανθρωπίες, πὺ ρίξανε τότες τὸν ἀνθρώπο πὺ χαμηλὰ κι ἀπ' τὸ χτῆνος.

Ξανάξησα ὅλα τ' ἀποθημένα διαβάζοντας τὴν «Κατοχή» τοῦ Παπανικολάου. Κι αὐτὸ φοδόμοι πρὶν ἀρχίσω τὸ βιβλίο. Μά, κάτι μοῦ ἔλεγε πῶς πρέπει νὰ ξαναβαπτιστῶ σὲ κείνη τὴν κολυμπήθρα τοῦ πόνου ὀλάκερης τῆς φυλῆς. Θέ μου, πῶς ἀντέξαμε τότες!... Βλέποντας τὰ ξέγνιαστα σήμερα παιδιά καὶ ἑγγόνια μας νὰ χαίρονται τὴ ζωὴ, ἀποροῦμε: μὰ ζήσαμε μεῖς αὐτοὺς τοὺς ἐφιάλτες ἢ ὄνειρευόμαστε μόνο; Ὁ συγγραφέας μ' ἕνα λόγο σφιχτοδεμένο καὶ μαστορικὸ ξετυλίγει σ' ἕνα τρομερὸ καλει-

δοσκόπιο σκηνές ανατριχιαστικές, πού δε θά θέλαμε μήτε νά θυμηθοῦμε. Ὅμως, ὅπως καί στήν ἀρχαία τραγωδία ἡ λύτρωση τοῦ θεατῆ πετυχαίνεται μέ τὸ δέος πού ξεσηκώνεται στήν ψυχὴ του, τὸ ἴδιο μέ τὰ διηγήματα τοῦ Παπανικολάου, ξανανιώθοντας ἐκείνη τὴ φόβη τῶν μικρῶν ἐκείνων χρόνων τῆς Κατοχῆς, νιώθουμε τὴν ψυχὴ μας νά ἰλαρώνει καὶ νά δέεται κατανυχτικά, θρηνολογώντας τὸ λόγο τοῦ Πόε: «Ποτέ πιά! Ποτέ πιά!» ὅς μὴ φτάσει σέ τόσον ἐξευτελισμὸ ἢ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅς μὴ μεταβληθεῖ σέ σαρκοβόρο θηρίο, ὅς μὴ λείψει ἡ Ἀνθρωπιά σέ τέτιο βαθμὸ ἀπ' τὴ ζωὴ του.

Συγκλονιστικὲς οἱ σελίδες τοῦ Παπανικολάου, μέ τέχνη δοσμένες, δηλ. μ' ἀπλότητα παραμυθιοῦ, μέ συγκορμίσανε μέ τὶς τραγικὲς ὥρες πού περιγράφουν ἀπὸ μιὰ σκοτεινὴ περίοδο τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς. Καὶ μ' ἀναστατώσανε. Γιατὶ ἡ εὐεργετικὴ λήθη εἶχε καλύψει μέ τὴν ἀχλὺ τοῦ ὄνειρου, ὅλες ἐκεῖνες τὶς φοβερὲς μέρες. Μὰ ἦρθε ὁ λόγος τοῦ Παπανικολάου, σὰν ἓνα κακὸ ἀγέρι, σήκωσε τούτη τὴν ἀχλὺ καὶ ξαναφώτισε μέ τὸν προβολέα του ὅλες ἐκεῖνες τὶς ντροπές, τὰ ἐγκλήματα, τὶς ἀτιμίες, τὶς ἀναξιοότητες. Δὲν ξέρω ἂν ἡ «Κατοχή» εἶναι μιὰ προσφορά γιὰ τὴν ἐθνικὴ συμφορὰ πού μᾶς εἶχε πλακώσει. Μά, ἡ πεζογραφία μας πλουτίστηκε μ' ἓναν τόμο μικρά, ἄρτια διηγήματα, γραμμένα μέ πολλὴ μαστοριά καὶ ζεστὴ καρδιά γιὰ τὸ συνάνθρωπο.

Β α σ ί λ . Μ ά ρ γ α ρ η : «ΠΟΙΗΜΑΤΑ»

Τὸ Β. Μάργαρη, τὸν ἔχουμε δυὸ - τρεῖς φορὲς συναντήσῃ ὡς σήμερα. Κ' ἔχουμε εὐνοϊκὰ μιλῆσει γιὰ τὴν ποιήσῃ του πού ἔχει βαθιὰ τὶς ρίζες τῆς στήν παράδοση. Τώρα ξανατυπώνει μερικὰ ποιήματά του ἀπ' τὶς τρεῖς ποιητικὲς του συλλογές («Σταυροδρόμι», «Περιγιάλι» καὶ «Ἐντύπωση») καὶ προσθέτει μερικὰ γραμμένα μετὰ τὸ 1972. Θά προτιμοῦσα νά ὄλεπα περισσότερη δουλειά του καινούργια καὶ νά

ἔλειπε ἡ παλιά. Τὰ τελευταῖα του λιγύσπυχα μοῦ φαίνονται γραμμένα μ' ἓνα καινούργιο στυλ. Ἡ «Στάση», τὸ «Ἀστεῖο», τὸ «Ἀριστούργημα» κλπ. εἶναι κάτι νέο γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Μάργαρη. Κ' εἶναι ἐκφραστικὰ καὶ γραμμένα μέ λαγαρὸ λόγο, μ' ἓνα μοντέρνο τρόπο.

Τὸ πρῶτο τοῦ ποίημα, ἡ «Ματαιοπονία» του, κλείνει μ' ἀπαισιόδοξη διάθεση. Ὁ τελευταῖος στίχος τῆς: «Ποτέ γιὰ σέ τὰ ἔβερεστ δὲν τελειώνουν, κλείνει μιὰ πίκρα ἀπέραντη καὶ μιὰ διάθεση ἀπαισιόδοξη. Ὅμως, ἔχει ξεχάσει πὼς ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη μοῖρα δὲν εἶναι νά τελειώσει ὁ ἀγώνας μέ τὴ ζωὴ. Κ' ἴσα - ἴσα, πού γι' αὐτὸ ἔχει μιὰ Προμηθεϊκὴ ἀξία, γιατί μοιάζουμε μέ τὸ Σίσυφο, πού πάντα θά σπρώχνουμε τὴν πέτρα μας στήν κορφή, πού θά κατρακυλάει ξανά στοὺς πρόποδες. Ἐδῶ εἶν' ἀκριβῶς τ' ἀνθρώπινο μεγαλεῖο: τοῦ ἀγῶνα, γιὰ τὸν ἀγῶνα. Κι ὅς μὴ φτάνουμε πουθενά, κι ὅς μὴ γευόμαστε τὸν καρπὸ τῆς γλυκιᾶς ἐπιτυχίας, κι ὅς μὴν ὑπάρχει ἀνταμοιβή κ' ἔπαθλο. Δὲν εἶναι μ' ἀπλή «Ματαιοπονία» ἡ καθημερινή μας πάλη. Ὁ ἀγώνας πού γίνεται αὐτοσκοπός. Νά, τί ξεχωρίζει τὸν ἄνθρωπο, τί τὸν καταξιώνει.

Ἐπειτα θάρθει μιὰ θλίψη εὐγενικὴ πού θ' ἀγγίζει τὴν ψυχὴ τοῦ ποιητῆ («Θλίψη στὴ λίμνη»). Εἶν' ἡ εὐαισθησία πού τὸν βασανίζει καὶ τὸν κινεῖ. Ἐδῶ, θά βροῦμε ἀκόμα κι ὁμοιοκαταληξία στοὺς στίχους. Τὸν ἔχει πλημμυρίσει ἡ αἰσθηματικότητα. Μά, μήπως κι αὐτὴ δὲν εἶναι μέσα στὴ ζωὴ; Πὼς θά μείνει ἀδιάφορος γι' αὐτὴν ἓνας ἀληθινὸς ποιητής; Λυρισμὸ κλείνει τὸ «Τραγούδι» του. Ὁ ποιητὴς τραγουδάει τὴν ὁμορφιά τῆς φύσης, ἐξαυλωμένος. Γίνεται ὁ λόγος του τρυφερός σὰν παιδιὰστικη καρδιά, τραγούδι ἀληθινό. Κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς ποίησης τοῦ Β. Μάργαρη εἶναι ὁ ἐπιγραμματικὸς τοῦ στίχος. Δυὸ ἢ τέσσερες στίχοι μᾶς δίνουν ὁλόκληρο ποίημα: «Μὲς στὴν πολὺβουη σιωπὴ / πὼς πέρασε κι ἡ μέρα αὐτὴ» («Πλήξη»). Κι ἄλλου: «Ἐλπίδα: εὐτυχία τῆς ζωῆς μου / ὦ, ἀναμονὴ τῶν μακρινῶν πραγμάτων» («Ἀτίτλο, σελ. 26) κ.ἄ. Περισσότερο μέ ἱκανοποίησαν τὰ τελευταῖα ποιήματα πού φαίνονται καὶ πιὸ νεώτερα.

Ἀγαθῆς Νοτίδου — Δρίτσου : «ΑΝ ΕΧΗΣ ΤΥΧΗ ΔΙΑΒΑΙΝΕ» (μυθιστόρημα)

Στὸ τεύχος 290—300/77 τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας» μιλήσαμε γιὰ ἓν ἀκόμα βιβλίο τῆς Ἡπειρώτισσας λογοτέχνιδας, γιὰ τὰ διηγήματά της «Πορεία στὴ σκαβωμένη γῆ». Σ' ἄλλα τεύχη τοῦ ἴδιου περιοδικοῦ μιλήσαμε γι' ἄλλα δυὸ βιβλία της. Στὸ λίγο χρόνο πὺν διαθέτουμε γιὰ νὰ σκύβουμε πάνου ἀπ' τὸν ξένο μόχθο, προσέξαμε μὲ πολλὴ συμπάθεια τὴν προσφορὰ τῆς Νοτίδου—Δρίτσου, γιὰτὶ ξέρουμε πὺς δίνεται αὐθόρμητα καὶ μ' ἓνα ἰδιαίτερο χαρακτηριστὶκὸ πὺν μπορούμε νὰ τ' ὀνομάσουμε κάτὶ σά... «λαϊκὴ τέχνη». Ἔτσι, θὰ βρούμε κ' ἐδῶ μιὰν ἀφήγηση ἀπλὴ κι ὅχι περίτεχνη, ὅπως θὰν τὴν ἔκανε ἓνας λαϊκὸς ἀφηγητὴς πὺν δὲν ἔχει ἰδέα ἀπ' τὰ πολλὰ ξόμπλια τοῦ ἔντεχνου λόγου, πηγαία, μ' ὅλη τὴ ζεστασιὰ τῆς καρδιάς. Δὲ μπορῶ νὰ πῶ τὸν πεζὸ λόγο τῆς Νοτίδου—Δρίτσου σημαντικὸ κι ἄρτιο, μὰ ἔχει τὴ φρεσκάδα τοῦ ἀγριο-λουδοῦ, ἢ πὺν παραστατικά, τοῦ ἀγριο-χόρταρου.

Δὲν ψάχνουμε νὰ βρούμε στὶς σελίδες της τὴ μεγάλη τέχνη, δὲν εἶναι ἢ πεζογραφία της ὁ λῶος ὁ οἰκοδομημένος μὲ τὰ προσόντα τοῦ μεγάλου πεζογράφου. Εἶναι, τὸ ξαναλέω, μὲ τὴν ἀπλότητα κι

ἀγνότητα τοῦ λαϊκοῦ τεχνίτη πὺν ἐργάζεται πὺν πολὺ μὲ τὸ αἶσθημα παρὰ μὲ τοὺς ...κανόνες τῆς τεχνικῆς. Χάρηκα, λοιπόν, τὸ ἀπλό της παραμῦθι, τὸ δέχτηκα σὰν τὴ γῆ τὴν ἀπαλὴ βροχή, καὶ δὲ μ' ἐνοιαξε ἂν δὲ διάβαζα ἓν' ἀριστούργημα. Θυμῆθηκα κείνα τὰ μυθιστορήματα τῆς Ντελλῶ, πὺν διαβάσαμε μαθητές. Μᾶς συγκινοῦσε ἢ ἀληθοφάνειά τους, οἱ περιπέτειες τῶν ἀνθρώπων τους καὶ δὲ συζητούσαμε ποτὲ γιὰ ὑψηλὴ Τέχνη.

Μὰ, ἢ Νοτίδου—Δρίτσου δίνει κάτὶ παραπάνω. Δίνει καταστάσεις ψυχικὲς ἐντονότερες, σκιαγραφεῖ ἀνθρωπινότερους χαρακτήρες, ψυχογραφεῖ βαθύτερα τοὺς ἀνθρώπους της. Ἡ μοίρα τῶν γυναικῶν τῆς γενιᾶς της ὅταν παντρευόντανε κ' ὕστερα (Καλλιόπη) δοσμένη ἀνάγλυφῃ, ἀναστατώνει τὴ συνείδησή μας. Κι ὅμως ὑπῆρξε ἐποχὴ, (λίγα χρόνια πρὶν τὸν Πόλεμο), πὺν ἢ γυναίκα ζοῦσε ὅπως μᾶς περιγράφει ἢ συγγραφέας. Καί, φοβᾶμαι, πὺς στὶς περιοχὲς ὅπως τοῦ Μεγαλοχωριοῦ, ὑπάρχουν ἀκόμα κατάλοιπα κείνου τοῦ καιροῦ πὺν ἢ γυναίκα δὲ λογιαζόταν ἀνθρώπος. Λίγες παρατηρήσεις θάειχα νὰ κάμω γιὰ τὴ γλώσσα τῆς Νοτίδου. Κάπου-κάπου, μᾶς πετάει μερικὲς καθαρευουσιάνικες φρασοῦλες. Μ' ἀφοῦ χαρακτηρίσαμε τὴν ἀφήγησή της σὰν «λαϊκὴ», παραβλέπουμε τὴν ἀδυναμία. Κι ὁ λαὸς μας στὶς ἀφηγήσεις του τὸ κάνει. Νομίζει πὺς δίνει ἔμφαση.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΖΑΔΕΣ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΠΕΝΘΗ

ΕΚΕΙΝΟΙ ΠΟΥ ΕΓΙΝΑΝ ΑΝΑΜΝΗΣΗ

Ἡ διεύθυνση τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας» μοῦ ἀνάθεσε νὰ ξαναγυρίσω πίσω καὶ νὰ θυμηθῶ τοὺς συνεδέλφους ποὺ δὲν θὰ ξαναγράψουν καὶ δὲν θὰ ξανασταθοῦν ἀνάμεσά μας. Δὲν ξέρω ἂν εἶμαι κατάλληλος γι' αὐτὴ τὴ δουλειά. Πίστευα καὶ πιστεύω πὺς ὁ πνευματικὸς ἐργάτης μοιάζει μὲ τὸ στρατιώτῃ ποὺ θὰ ἐκτελέσει τὴ διαταγὴ μπορεῖ δὲν μπορεῖ. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ διατηρεῖται μέσα μου ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς μου ὅπου ὁ ἀρχισυντάκτης μοῦ ἔδινε ἐντολή: «Σὲ μισὴ ὥρα πρέπει νὰ ἐτοιμάσεις ἄρθρο, διήγημα, μονόπρακτο» καὶ μοῦ δόθηκε πολλὲς φορὲς τέτοια ἐντολή. Κι ἐκτελέστηκε κατὰ γράμμα. Ἐκεῖνη ἡ εὐκολογραφία, ποὺ γέμισε τὶς ἐφημερίδες καὶ τὰ φυλλάδια μοῦ δίδαξε τὸν τρόπο τῆς ἐργασίας. Ἀκολουθώντας τὸν κανόνα συμμορφώθηκα μὲ τὴν ἐντολὴ τῆς διεύθυνσης τῆς «Η.Ε.» νὰ συγκεντρώσω τὴν ἀνάμνηση ἐκείνων ποὺ ἔφυγαν. Πολλοὶ οἱ νεκροὶ στὴν περίοδο ἀπὸ Ἰανουάριο 1976 — Σεπτέμβριο 1977. Μπορεῖ νὰ ξεχάστηκαν μερικοί. Ἴσως καὶ σημαντικοὶ μὲ τὴν τρέχουσα ἔννοια. Οἱ ἀναγνώστες μὲ τὴν πιὸ φρέσκια μνήμη ἂς συμπληρώσουν τὸν ἀπλὸ αὐτὸ κατάλογο, τὴν εὐθεία αὐτὴ στήλη ὅπου ἡ ἀναγραφή ἔργων, χρονολογιῶν καὶ ἐπαίνων δὲν ἔχουν ἄλλο σκοπὸ ἀπὸ τὸ νὰ μᾶς θυμίζει τὰ σεβαστὰ πρόσωπα ποὺ μόχθησαν γιὰ τὴ λογοτεχνία μας καὶ δημιούργησαν γιὰ τοὺς νέους τὴν παράδοση.

Λ Ο Γ Ο Τ Ε Χ Ν Ε Σ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΙΔΕΡΗΣ: Ἱστορικὸς συγγραφέας καὶ θεατρικός. Γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1898 καὶ σπούδασε φιλολογία στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν. Δίδαξε στὴ μέση ἐκπαίδευση ἀπὸ τὸ 1927 ὡς τὸ 1968 ὅπου συνταξιοδοτήθηκε. Ἐγράψε τὰ θεατρικὰ ἔργα «Κυρὰ Φροσύνη» ποὺ ἀνέβηκε τὸ 1930 ἀπὸ τὸ θίασο Ἀλίκης, «Στὴ μέση τοῦ δρόμου» τὸ 1931 ἀπὸ τὸ Λαϊκὸ Θέατρο, «Ἄγρια χρόνια» τὸ 1947 ἀπὸ τὴν Ἑταιρίαν Ἑλληνικοῦ Θεάτρου κ.ἄ. Τὴν ποιητικὴ συλλογὴ «Τραγουδώντας» (1927) καὶ ἐπεδόθηκε στὴν ἱστορία τοῦ θεάτρου. Ἔργο του αὐτοῦ τοῦ κύκλου «Τὸ κομειδύλλιο» (1933), «Ὁ Ν. Ι. Λάσκαρης καὶ τὸ ἔργο του» (1934), «Ἡ Χριστίνα, τραγωδία τοῦ Ι. Ζαμπέλιου» (1943), «Ἱστορία τοῦ νέου ἑλληνικοῦ θεάτρου» κ.ἄ. Μετάφρασε ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ὁ Σιδέρης ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γυμνάσιο δίδαξε καὶ σὲ πολλὰς δραματικὰς σχολὰς ἱστορία τοῦ Θεάτρου. Τὸ μεγάλο του ἔργο εἶναι ἡ ἱδρυση τοῦ Θεατρικοῦ Μουσείου τὸ 1938 καὶ ἀπὸ τότε ἦταν Ἐφορὸς του. Συνεργάτης ἑλληνικῶν καὶ ξένων περιοδικῶν, συνέγραψε κι ἓνα τόμο σχετικὸ μὲ τὸ θέατρο στὴ «Βασικὴ Βιβλιοθήκη».

ΜΑΡΙΑ ΠΕΡΙΚΛΗ ΡΑΛΛΗ: Ποιήτρια, μυθιστοριογράφος καὶ συγγραφέας περιηγητικῶν βιβλίων. Γενν. στὸν Πειραιᾶ. Ἡ πνευματικὴ τῆς δράση ὑπῆρξε μεγάλη. Ἔργα τῆς ποιητικά: «Γυναικεῖα λόγια» (1932), «Ἐξομολογήσεις» (1934), «Στίχοι» (1938), «Λόγια σὲ νεκρὸ» (1934). Μυθιστόρημα ἔγγραψε τὸ 1944 «Μιὰ γαλάζια γυναῖκα, «Ὁ καλύτερος ποὺ δὲν ἦταν» (1944), «Γιὰ μιὰ ζωγραφιὰ καὶ γιὰ ἓνα σκύλο» (1945). Τὸ 1964 τύπωσε τὴ συλλογὴ διηγημάτων «Ἀπὸ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο» διηγήματα οὐσίας καὶ πῆρε πρῶτο Κρατικὸ Βραβεῖο. «Ξεναγήσεις». Ἀξιόλογο εἶναι καὶ τὸ ταξιδιωτικὸ περιηγητικὸ ἔργο τῆς Μαρίας Ράλλη. Ἐγράψε τὰ βιβλία «Δρομολόγια καὶ καθυστερήσεις» (1956), «Περίπατος στὴ Γερμανία» (1957), «Περίπατος στὴ Ρουμανία καὶ τὴ Μόσχα» (1964), «Στὴν Κύπρο φέγγει», «Τῆς τέχνης καὶ τοῦ κόσμου». Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ βαθὺ βλέμμα τῆς καὶ τὴ γλαφυρότητα τοῦ λόγου τῆς ἡ πολυάσχολη καὶ εὐγενικὴ αὐτὴ γυναῖκα ποὺ πέθανε στὶς 3 Ἰανουαρίου 1977 ἐβοήθησε ὅσο μπορούσε τὸ λογοτεχνικὸ κόσμο, τόσο ἀπὸ τὴ θέση τῆς ὡς γενικοῦ γραμματέα τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑθνικῆς Λυρικῆς Σκηνῆς ὡς καὶ ὡς γενικοῦ γραμματέα τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρίας τῶν Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ἰδρυτικὸ μέλος. Γενναῖα ἔδρισκε πάντα καιρὸ γιὰ τὸ καλὸ. (Γεν. τὸ 1905).

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Σ ΠΤΡΙΑΑΚΗΣ: Γεννήθηκε στη Λευκωσία το 1903, ο ιστορικός της Κύπρου. Σπούδασε φιλολογία στο Πανεπιστήμιο 'Αθηνών και Βερολίνου. Έκτός από την κλασική φιλολογία ειδικεύθηκε στην 'Αρχαία ιστορία και φιλοσοφία. Δίδαξε στο Παγκύπριο Γυμνάσιο και από το 1934 αναγορεύθηκε διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Βερολίνου. Το 1954 έγινε αναπληρωτής του Γενικού 'Επιθεωρητού των Σχολών αλλοδαπής στην Κύπρο. Έγραψε πολλά βιβλία «Ευαγόρας Α'», «Ζήνων ο Κιτιεύς», «Συμβολή εις την 'Ιστορίαν του αρχαίου 'Ιδαίου 5ος π.Χ. αϊ.», «'Η αρχαία κυπριακή ποίηση», «Κοινόν Κυπρίων», «Νικοκρέων ο Σαλαμίνιος» και πολλά άλλα. Πρόεδρος πολλών πνευματικών ιδρυμάτων και υπουργός Παιδείας της Κυπριακής Δημοκρατίας, συνεργάσθηκε με πολλά περιοδικά ελληνικά και ξένα.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΣΙΓΟΝΗΣ: Συγγραφέας, εκδότης και δημοσιογράφος. Γεννήθηκε το 1892 στην 'Αλεξάνδρεια, κατάγονταν όμως από τις Σέρρες. Σπούδασε στη Μεγάλη του Γένους Σχολή και αργότερα νομικά στο Πανεπιστήμιο 'Αθηνών. Πρέπει να θεωρηθεί ένας από τους τελευταίους εκπροσώπους της λογοτεχνίας της 'Αλεξάνδρειας. Στην εκδοτική του δραστηριότητα οφείλονται τα 100 τεύχη του περιοδικού «'Ερευνα» (1927-1940) 'Η «'Ερευνα» δέν ήταν παρά την περιοδική του εμφάνιση καθαυτό περιοδικό. Ήταν τεύχη που το καθένα περιείχε ένα έργο. Σ' αυτά τα τεύχη έγραφαν εκτός από τον Κασιγόνη, ο Ξενοπούλος, ο Γρυπάρης, ο Παλαμής κ.ά. Έκτός από την «'Ερευνα» ο Κασιγόνης έδωσε την εφημερίδα «Αιγυπτιώτης 'Ελληνας» (1932-1938) και την έφημ. «'Ο 'Ελληνας» (1942-1944). Έργα του: «'Η επιτυχία στη ζωή» (1927), «'Η εύτυχία» (1928), «'Η άπλή ζωή» (1929), «Οί τύποι» (1930), «Τό αίσθημα» (1931), «'Η ζωή κι έμεις», (1959), «Γαλήνη» (1961), «Αίσθηματικότης» (1938), «'Αγάπη» (1939), «'Η χαρά της ζωής» (1963), «Διδασκαλία του Χριστού» (1937) και το «Νεοελληνικό 'Ορθογραφικό Λεξικό της Δημοτικής» (1963). 'Ανθρωπος αισιόδοξος ό,τι έγραφε ήταν δίωμά του που το διατηρούσε με θρησκευτική ευλάβεια.

ΛΠΟΣΤΟΛΟΣ Σ ΠΗΛΙΟΣ (ψευδώνυμο του 'Απόστολου Κολτσιδόπουλου): Δημοσιογράφος, ποιητής και μυθιστοριογράφος. Γεννήθηκε στη Λάρισα το 1909 και για λίγο εργάστηκε ως τραπεζιτικός υπάλληλος. 'Όστερα από την 'Απελευθέρωση εργάστηκε ως χρονογράφος της εφημερίδας «Ριζοσπάστης». Από το 1948-1964 έζησε στο εξωτερικό. Το 1964 γύρισε στην 'Ελλάδα και εργάστηκε ως χρονογράφος της εφημερίδας «Αύγή». 'Ο 'Απ. Σπήλιος έγραψε και με τα ψευδώνυμα 'Αστερίσχος (*), 'Αχολος, Δουναβίτης, Α., Α. 'Ισκρος, Έργα του: «Σφουριές» χρονογραφήματα. «Στου δρόμου τή στροφή» μυθιστόρημα. «Φροντιστήριο ξένων γλωσσών» σάτιρα. «Σατιρικοί και πολιτικοί στίχοι» κ.ά. Πολλά από τα βιβλία του ανατυπώθηκαν.

Γ. ΘΕΜΕΛΗΣ: Ποιητής, κριτικός, δοκιμογράφος. Γεννήθηκε στη Σάμο το 1900. Σπούδασε φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο 'Αθηνών. Έγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη και δίδαξε σέ Γυμνάσιο. Ποιήματά του δημοσιεύθηκαν σέ πολλά περιοδικά και ήταν μέλος της ομάδας που εξέδιδε το περιοδικό «Μακεδονικές 'Ημέρες» (1933—1938), και αργότερα μέλος της ομάδας του περιοδικού «Κοχλίας» (1945—1947). Έγραψε πολλά έργα. Δώδεκα ποιητικές συλλογές μεταξύ των οποίων «Τό Δίχτυ των Ψυχών», «'Εξοδος» κ.ά. 'Όστερα, κατά το 1969 και κατά το 1970 συγκέντρωσε τα ποιήματά του σέ δυό τόμους με τίτλο «Ποιήματα Ι» και «Ποιήματα ΙΙ», 11 δοκίμια: Βασικά «'Η διδασκαλία των νέων 'Ελληνικών», «'Η διδασκαλία των νέων 'Ελληνικών και τό πρόβλημα της έρμηνείας» Α' και «'Η διδασκαλία των νέων 'Ελληνικών, τό πρόβλημα έρμηνείας» Β' «'Η νεώτερη ποίησή μας». Σύνταξε και επιμελήθηκε τους τόμους 24 και 29 της Βασικής βιβλιοθήκης και μετάφρασε αρχαίους και ξένους συγγραφείς. 'Ο Γ. Θέμελης υπήρξε ένδιαφέρουσα μορφή των νεοελληνικών γραμμάτων, και ανήκει στην πρωτοπορία τους. Δίδαξε ακόμη δραματολογία, ιστορία, θέατρο και

λογοτεχνία στη δραματική σχολή του Κρατικού Θεάτρου Θεσσαλονίκης, τιμήθηκε με κρατικό βραβείο για την ποίησή του και βραβείο του Δήμου Θεσσαλονίκης. Πέθανε στις 17 'Απριλίου.

Τ. Κ. ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ: Ποιητής, πεζογράφος, δοκιμογράφος. Γεννήθηκε στην 'Αθήνα τὰ 1895 ἀλλὰ κατάγεται ἀπὸ τὴν Μεσσηνία. Σπούδασε νομικὰ καὶ οἰκονομικὰς ἐπιστῆμες στὰ Πανεπιστήμια 'Αθηνῶν καὶ Γενεύης. Ὑπηρετήσε στὸ Ὑπουργεῖο Οἰκονομικῶν καὶ ἔφτασε στὸ βαθμὸ τοῦ Γενικοῦ διευθυντῆ. Ὁ Τ. Παπατσῶνης διακρίθηκε σὲ πολλὰς κρατικὰς θέσεις καὶ ὑπηρεσίες καὶ πρόσφερε τὶς δυνάμεις του στὴ Διοίκηση τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου (1955—1964), στὴν Ἐθνικὴ Πινακοθήκη, στὴ Χ.Α.Ν. καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα πνευματικὰ σωματεῖα καὶ ὁργανισμοὺς. Ὁ Παπατσῶνης ἔγραψε σὲ ἐφημερίδες ποικίλη ὕλη καὶ μὲ τὸ ψευδώνυμο Nobilissimus, τύπωσε τὰ βιβλία: «Ἐκλογή Α'» (1934), «Urba Minor» (1944), «Ἐκλογή Β'» (1962), «Ἀσκήση στὸν Ἄθω» (1963) καὶ «Μολδοβλαχικὰ τοῦ Μύθου» (1968), «Δοκίμια: Τετραπέρατος κόσμος», «Ὅπου ἦν κῆπος», «Τετραπέρατος κόσμος Β'», «Ἐθνεγερεία Σολωμὸς Κάλβος» κ.ἄ. καὶ ἔκαμε πολλὰς μεταφράσεις. Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Παπατσῶνης πέθανε στίς 26 Ἰουλίου 1976. Ἀγάπησε τοὺς νέους καὶ γι' αὐτὸ ὅποιος φυλλομετρήσῃ τὰ περιοδικὰ τῆς ἐποχῆς του θὰ βρεῖ στὰ τεύχη τοὺς ποιήματά του.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ ΜΕΡΛΙΕ: Ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀγάπησε καὶ τίμησε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ὁ μεγάλος Γάλλος συγγραφέας, γεννήθηκε στὸ Ρουμπὰι τὸ 1897, ἀποφοίτησε ἀπὸ τὸ λύκειο Henri IV, κατατάχθηκε ἐθελοντὴς στὸ στρατὸ τὸ 1916 καὶ ἔλαβε μέρος σὲ σκληρὰς μάχες τοῦ Δυτικοῦ Μετώπου. Ἀπὸ τὸ 1919 παρακολούθησε στὴ Σορβὸν καὶ ἄλλου μαθήματα γλωσσολογίας καὶ κλασσικῶν γλωσσῶν καὶ φιλολογιῶν, γαλλικῆς γλώσσας καὶ φιλολογίας καὶ νέων ἑλληνικῶν. Τὸ 1925 ἦρθε στὴν Ἀθήνα νὰ διδάξῃ στὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτοῦτο. Μελέτησε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἑλληνικὴ λογοτεχνία. Τὸ 1930 μετὰφρασε Παλαμᾶ. Ὅταν πὰ τὸ γαλλικὸ Ἰνστιτοῦτο ἀνδρώνεται, ὁ Ὀκτάβιος Μερλιέ προγραμματίζει μεταφράσεις Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ἐκδίδει πολλὰ ἔργα. Τὸ γαλλικὸ Ἰνστιτοῦτο ἐκδίδει τὸ πληροφοριακὸ βιβλιογραφικὸ δελτίο.

ΝΙΚΟΣ ΓΡΥΠΑΡΗΣ: Ποιητής καὶ δημοσιογράφος. Γεννήθηκε στὴ Ζάκυνθο τὸ 1914 καὶ ἔμεινε ἐκεῖ ὡς τὸ 1970. Σπούδασε στὴν ἐπαγγελματικὴ σχολὴ ἐμποροναυτῶν. Ἀπὸ τὸ 1935 ἐξέδιδε τὴ λιγοήμερη ἐφημερίδα «Δημοκρατία» καὶ τὸ 1943 τὴν ἐφημερίδα «Ζακυνθινὰ νέα» καὶ ἀργότερα, τὸ 1958—1970 τὸν «Ταχυδρόμο τῆς Ζακύνθου», ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δοκίμια ποὺ δημοσίευσε στίς ἐφημερίδες του καὶ στὸ περιοδικό του «Ξεκίνημα» (1937), τύπωσε καὶ δυὸ ποιητικὰς συλλογὰς «Σκόρπια φύλλα» καὶ «Λυρικὰς Παραλλαγές». Ὁ Νίκος Γρυπάρης ἄφησε πολὺ ἀνέκδοτη ἐργασία (βλ. «Ν. Ἑστία» I. 1180, ἔτος Ν' τόμος 100, σημεῖωμα Θεόδωρου Ξύδη: Νίκος Γρυπάρης). Ὑπῆρξε κίολας συνεργάτης τῆς «Νέας Ἑστίας». Ἀπλὸς, συνετὸς καὶ καλὸς ἄνθρωπος, κοίμα νὰ φύγει τόσο γρήγορα ἀπὸ κοντὰ μας. Ἡ ποίησή του εἶχε κάτι βαθύριζα ἀνθρώπινο καὶ φιλελεύθερο.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΝΑΠΛΙΩΤΗΣ: Ἱστορικός, θεατρικὸς συγγραφέας καὶ δημοσιογράφος. Γεννήθηκε στὴν Καλαμάτα τὸ 1910. Πρωτοεμφανίσθηκε μὲ ποιήματα στὸ περιοδικὸ «Μπουκέτο» καὶ ἔγραψε δύο θεατρικὰ ἔργα, «Μοιραῖοι», ποὺ παίχθηκε μὲ ἐπιτυχία ἀπὸ τὸν θίασο Ρούσσου — Κουκούλη τὸ 1936 καὶ τυπώθηκε σὲ βιβλίον τὸ 1937 καὶ τὴν «Κρίσιμη Ὥρα» (1938). Ἱστορικά: «Ἡ Καλαμάτα καὶ ἡ Ἐπανάστασις τοῦ '21» (1938), «Στὰ χρόνια τῆς Κουγκέστας» (βραβεῖο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν — 1953), «Ἱρή, Ἀβία - Παλιοχώρα» (1953), «Τζανέτμπης Κουτῆφαρης» (1957), «Μιὰ ἄγνωστη ἀναφορὰ τοῦ Ζακνάτας Γαβριήλ πρὸς τὸν βασιλεὺς Ὁθωνα» (1957), «Ἐνα ἱστορικὸ ταξίδι 1715» (1957), «Βουλκάνο, τὸ ἱστορικὸ μοναστήρι τῆς Μεσσηνίας» (1959), «Ὁ Ἀληθινὸς Ζορμπᾶς καὶ ὁ Νίκος Καζαντζάκης» (1960), «Ἡ Καλαμάτα στὸ χορὸ τῆς Ἱστορίας» (1963), «Τὸ ἔπος τῆς Λευτεριάς ποὺ δὲν

γράφτηκε» (1963), «Ο Καποδίστριας χωρίς προσωπείο» και πολλά άλλα πού οί τίτλοι τους τ' άνεβάζουν σέ 30. Είχε μεγάλη δημοσιογραφική και κοινωνική δραστηριότητα και ήταν άξιόλογο τò κριτικό - σημειωματογραφικό έργο του.

ΝΙΚΟΛΑΣ ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ: Καθηγητής τής γλωσσολογίας τού πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Γεννήθηκε τò 1906 στήν Ίμβρο και σπούδασε στήν Άθήνα φιλολογία. Πολυσύνθετη προσωπικότητα, παρακολουθούσε τά πάντα ώς τόν θάνατό του, πού επήλθε ξαφνικά στίς 28 Σεπτεμβρίου 1976. Τò 1944 έγινε καθηγητής τού Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, σινεργάσθηκε προηγουμένως με τόν Μ. Τριανταφυλλίδη γιά τή συγγραφή τής κρατικής «Νεοελληνικής Γραμματικής» τής Δημοτικής. Συνεργάσθηκε ακόμη με τò Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, και δημοσίευσε σπουδαίες έργασίες γιά τή γλώσσα τών Έλλήνων τής Καπαδοκίας και τού Εύξεινου Πόντου. Δημοσίευε μελετήματα γιά τά γλωσσικά ιδιώματα τής Άντολικής και Δυτικής Θράκης και συγκέντρωσε ελληνικές λέξεις πού βρίσκονται δανεισμένες στή βουλγαρική, γιουγκοσλαβική, άραβική και τουρκική. Έγραψε πολλές έπιστημονικές έργασίες: «Κριτόβουλος ó Ίμβριος και τò ιστορικό έργο του» (1928), «Περί τού γλωσσικού ιδιώματος τής Ίμβρου» (1930), «Συμβολή είς τήν μελέτην τών ρηματικών επιθέτων τής νέας ελληνικής» (1933), «Συμβολή στή μορφολογία τών νεοελληνικών επωνύμων» (1948), «Έτυμολογικό λεξικό τής κοινής Νεοελληνικής» (1951) και πάρα πολλά άλλα, καθώς και στήν ιταλική και γερμανική.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΖΑΒΕΛΑΣ: Θεατρικός συγγραφέας και σκηνοθέτης. Γεννήθηκε στήν Άθήνα τò 1916. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Άθηνών. Πρωτοπαρουσιάστηκε τò 1936 με τήν όπερέττα «Ο κλέφτης τής καρδιάς μου». Ός σεναρίστας και σκηνοθέτης παρουσιάζει τò έργο «Τά χειροκροτήματα». Τò 1946 τò κινηματογραφικό «Πρόσωπα λησμονημένα» και τόν ίδιο χρόνο τò θεατρικό «Τò παραμύθι τού φεγγαριού». Τò 1948 με δικό του σενάριο και σκηνοθεσία γυρίζει τόν «Μαρίνο Κοντάρα» (θέμα παρμένο από τò διήγημα τού Άργύρη Έφταλιώτη). Παρουσίασε επιθεωρήσεις και πολλές άλλες ταινίες: «Κάλπικη λίρα», «Άγνή τού Λιμανιού», «Μεθύστακας». Πέθανε στίς 19 Όκτωβρίου 1976 και μ' αυτόν τόν θάνατο ó ελληνικός κινηματογράφος έχασε έναν από τούς πολύ σοβαρούς παράγοντες του.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΕΓΑΣ: Άκαδημαϊκός, όμότιμος καθηγητής τού Πανεπιστημίου και μέγας λαογράφος. Γεννήθηκε στή Μεσημβρία Α. Ρωμυλίας Εύξεινου τò 1893. Σπούδασε φιλολογία στο πανεπιστήμιο Άθηνών και δίδαξε στήν Άθήνα. Τò 1920 αποσπάσθηκε στο Λαογραφικό Άρχείο κι εργάσθηκε ώς τò 1927. Τò 1925 αναγορεύθηκε διδάκτωρ τής φιλοσοφικής σχολής τού Πανεπιστημίου Άθηνών. Από τò 1927—1930 σπούδασε με ύποτροφία, άρχαία ελληνική φιλολογία και λαογραφία στή Λειψία και τò Βερολίνο. Τò 1936 διορίσθηκε διευθυντής τού Λαογραφικού Άρχείου τής Άκαδημίας Άθηνών. Τò 1939 ίδρυσε τήν Έπετηρίδα τού Λαογραφικού Άρχείου. Τόν Άπρίλη τού 1947 διορίσθηκε έκτακτος καθηγητής τής έκτακτης αυτότελους έδρας τής Λαογραφίας στή φιλοσοφική σχολή τού Πανεπιστημίου Άθηνών και τò 1952 έγινε τακτικός καθηγητής. Τò 1961 αποχώρησε από τήν ύπηρεσία. Έργα του: «Παραμύθια» (1926), «Ζητήματα Έλληνικής Λαογραφίας» (1939—1945, πρόκειται γιά τέσσερα τεύχη), «Η θυσία τού Άβραάμ» (1943), «Άνατολική Ρωμυλία» (1945), «Θεσσαλικαί οικήσεις» (1946), «Έλληνικαί έορταί και έθιμα τής λαϊκής λατρείας» (1956), «Έλληνικά Παραμύθια» (δύο τόμοι 1962) και πολλά άλλα. Μεγάλη ήταν ή συμβολή του στήν προσπάθεια τού Άρχείου γιά τή συλλογή τού λαογραφικού ύλικού. Άκαδημαϊκός έγινε τò 1970 και πέθανε στίς 28 Όκτωβρίου 1976.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΑΡΚΕΤΟΥ: Πεζογράφος. Γεννήθηκε τò 1897 στο Άργοςτόλι και σπούδασε φιλολογία στο Πανεπιστήμιο τής Άθήνας. Τηρέτησε ως καθηγητρια. Άρχισε πολύ νέα νά δημοσιεύει και τò έργο της άναγνώρισε πρώτος ó Γρηγόριος Ξενόπουλος. Έ-

γραψε τὰ βιβλία: «Διηγήματα», «'Αγγελική», «Μικρά - Μικρά» καὶ «'Ελληνικά παραμύθια» κ.ά. Πολλὰ διηγήματά της μεταφράστηκαν στὴ Γερμανικὴ καὶ τὰ παιδαγωγικά της μελετήματα εἶχαν πάντα θέση γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς παιδείας μας. Πέθανε 28 Φεβρουαρίου 1977.

ΣΤΕΛΛΑ ΕΠΙΦΑΝΙΟΤ—ΠΕΤΡΑΚΗ: Πεζογράφος καὶ λαογράφος. Γεννήθηκε στὴ Σμύρνη τὸ 1908, μικρὴ ἦρθε στὴν Ἑλλάδα ὕστερα ἀπὸ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ καὶ ἀγάπησε πολὺ τὸν ἄνθρωπο, ἴσως ἐπειδὴ εἶδε μὲ τὰ μάτια της τὴν ταλαιπωρία τοῦ ἀπάνω στὴ γῆ ποὺ γεννήθηκε. Ἐξέδωσε πολλὰ βιβλία μεταξὺ τῶν ὁποίων: «Νησιώτικη ζωὴ» (1951), «'Ο Γυρισμὸς τοῦ ἄρχοντα» (1953), «Δύο ἐποχὲς Σμύρνης — Κρήτη» (1965), «Στρατὴς ὁ Ἀξαρχὴς» (1962), «Λαογραφικά τῆς Σμύρνης» (α' 1964, β' 1966, γ' 1967, δ' 1969, ε' 1970). Ἀπὸ τοὺς πέντε αὐτοὺς τόμους ὁ α' βραβεύθηκε ἀπὸ τὴν Ἑστία Νέας Σμύρνης καὶ ὁ γ' πῆρε βραβεῖο τῆς Ἑνώσεως Σμυρναίων. Τὸ τελευταῖο τῆς βιβλίου ἦταν ὁ «Δύσκολος Δρόμος». Σ' αὐτὸ περιγράφονταν ἡ πορεία τῶν αἰχμαλώτων στοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Σ' ὅλο τὸ πεζογραφικὸ ἔργο ἡ συγγραφέας τοποθετοῦσε, μὲ τέχνη, καὶ πλῆθος λαογραφικὰ στοιχεῖα, ἔθιμα, λόγο, ἐορτὲς κ.τ.λ. Ἐγραψε ἀκόμη τὸ βιβλίο «Γλῶσσα τῆς Σμύρνης» ποὺ βραβεύτηκε ἀπὸ τὴ Γλωσσικὴ Ἑταιρεία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἀξιοσημεῖωτα εἶναι τὰ μυθιστορήματά της «'Ανθρώπινη Μοῖρα», «'Αγωνίες καὶ Ἀγῶνες» καὶ ἡ συλλογὴ διηγημάτων «'Η πρώτη νύχτα τοῦ Γάμου». Πέθανε στὴν Ἀθήνα στίς 23 Φεβρουαρίου 1977.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΡΩΤΑΣ: Ποιητὴς, θεατρικὸς συγγραφέας καὶ μεταφραστὴς. Γεννήθηκε τὸ 1889 στοῦ Χιλιομόδι τῆς Κορίνθου. Μετὰ τὸ πέρασ τοῦ στρατιωτικοῦ τοῦ σταδίου ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴ διάρκειά του ἀσχολήθηκε μὲ τὸ θέατρο, ποὺ ὑπῆρξε καὶ ἡ μεγαλύτερή του ἀγάπη. Καθηγητὴς τῆς Ἑπαγγελματικῆς Σχολῆς Θεάτρου τοῦ Ἑθνικοῦ ἔγραψε τὸ περίφημο «Νὰ ξὶ τὸ Μεσολόγγι», παιδικὸ μονόπρακτο, καὶ ἀπὸ τότε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἴδρυσή τοῦ Λαϊκοῦ Θεάτρου (1930) ἔγραψε πολλὰ θεατρικὰ ἔργα μεταξὺ τῶν ὁποίων: «Ρήγας Βελεστινλῆς» (1937), «Γραμματιζόμενοι» (1943), «Κολοκοτρώνης» (1955) καὶ «Καραγκιόζικα» (1956). Ποιητικὲς συλλογές: «Τὸ τραγούδι τοῦ Καμπούρη» (1920), «Τὸ ἀνοιξιάτικο ἀγόρι» (1923), «Παιδιάτικα Τραγούδια» (1948), «Τρελλὴ πορεία» (1945), «Τραγούδια τῆς κατοχῆς» (1952), «Κιθάρα καὶ γαρούφαλλο» (1953). Ἀλλὰ ἡ μεγάλη του προσφορὰ εἶναι οἱ μεταφράσεις του ἔργων τοῦ Σαίξπηρ. Σ' αὐτὲς ἡ δροσιὰ τοῦ σαιξπηρικοῦ λόγου δὲν χάνει τίποτα. Μετάφρασε ἀκόμη: Σίλλερ καὶ Ἡσίοδο, διηγήματα: «Πολλὲς ἱστορίες» (1955), μεταφράσεις ξένων λυρικοῶν «Ξένα λυρικά» (1954) καὶ μελετήματα (2 τόμους 1951, 1952) μὲ τίτλο «Τεχνολογικά». Ἐξέδωσε τὸ περιοδικὸ «Λαϊκὸς λόγος». Ὁ Βασίλης Ρώτας ἦταν μαχητικὸς καὶ αἰσιόδοξος. Κράμα ἀνθρώπου ὅπου ἐπερίσχυαν πάντα τὸ μεγαλεῖο τοῦ χαρακτῆρα του. Πέθανε 30 Μαΐου 1977.

ΣΟΦΙΑ ΜΑΤΡΟΕΙΔΗ—ΠΑΠΑΔΑΚΗ: Ποιήτρια, πεζογράφος καὶ κριτικὸς. Γεννήθηκε στὴν Κρήτη (Φουρνὴ Μεραμβέλου) τὸ 1905. Τελείωσε τὸ διδασκαλεῖο Ἡρακλείου καὶ ὑπηρέτησε τρία χρόνια στὴ δημοτικὴ ἐκπαίδευση. Ἦρθε στὴν Ἀθήνα, σπούδασε γαλλικὰ στοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτοῦτο, μπῆκε στοῦ Πανεπιστήμιου καὶ τὸ 1930 πῆρε τὸ δίπλωμά της. Παράδειγμα ἐργατικότητος ἡ ποιήτρια ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ἦταν δασκάλα ἔγραφε στίχους καὶ τοὺς δημοσίευε στίς ἐφημερίδες τῆς Κρήτης, καθὼς καὶ χρονογραφήματα. Σ' ἓνα διαγωνισμό τῆς «Κυριακῆς τοῦ Ἐλευθέρου Βήματος» βραβεύτηκε ποίημά της. Στὴν Ἀθήνα πρωτοεμφανίζεται στὰ περιοδικὰ «Πνοὴ» καὶ «Λόγος», ὅπου δημοσίευε μεταφράσεις ποιημάτων καὶ πρωτότυπα. Ἐκτοτε συνεργάστηκε μὲ ὅλα τὰ περιοδικὰ. Τὰ τελευταῖα τῆς ποιήματα δημοσιεύθηκαν στοῦ περιοδικοῦ «Σταθμοί». Τὸ 1934 τύπωσε τὴν ποιητικὴ συλλογὴ «Ὁρὲς ἀγάπης». Γνώρισα τὴν ποιήτρια στὸν κύκλο τοῦ περιοδικοῦ «Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία» (1939—1940). Ἀξιαγάπητη, εἰλικρινὴς, τίμα καὶ θαυμαστὸς ἄνθρωπος. Τὸ 1946: «Τῆς Νιότης καὶ τῆς Λευτεριᾶς». Τὸ 1966 τὸ «Λουλούδι τῆς Τέφρας». Μετέφρασε μυθιστορήματα: «Ὁ

ιδιοκτήτης του Γκαλσγουόρθου», «Ρεβέκκα» της Δάφνης ντὺ Μωριέ, «Δύσκολα χρόνια» τοῦ Ντίκενς, «Οὐράνιες Βοσκές» τοῦ Σταϊνμπεκ, «Τὸ σπίτι τῆς Μαντάμ Τελλέ» κ. ἄ. Τρία διηγήματα μὲ τὸν τίτλο «Ἡδονή» τοῦ Γκὺ ντὲ Μωπασάν. Μετάφρασε τὰ «Πορτογαλικά σο-νέτα» τῆς Μπράουνιγκ. Ἐγγραψε πλῆθος παιδικὰ βιβλία καὶ ἄπειρα μελετήματα. Χαρακτηρι-στικὸ τῆς βασανισμένης πρώτης ζωῆς τῆς εἶναι τὸ ποίημα «Ἡ δασκάλα». Μερικοὶ στίχοι:

«Πόσες φορές ἀποτραβιέται
μονάχη, πέρα ἀπ' τὰ παιδιὰ
καὶ πικραμένη συλλογιέται
ὅσα τῆς σφίγγουν τὴν καρδιά.

ὦ τὰ χρυσὰ ποὺ ἔφυγαν νιάτα,
μ' ὄνειρα πόσα ἦταν γεμάτα!

.....
Ἔχει σβυστεῖ στὸ πρόσωπό της
κάθε τῆς νιότης ὁμορφιά.
Κι ὅσα διδάσκει στὸ σχολεῖό της
δὲν τὰ πιστεύει ἐκείνη πιά.
Κι ὅλο καὶ γίνεται ἡ δασκάλα
πὺ νευρική καὶ πὺ ἀσπρομάλλα.

.....
Κι ὅμως στὴν ἔδρα της ἐκείνη,
γιά λευτεριά, γιά δικαιοσύνη,
διδάσκει πάντα καὶ κηρύττει,
μὲ ραγισμένη τὴ φωνή,
π' ὅλο καὶ βγαίνει πὺ βραχνή
ἀπὸ τὸ χρόνιο φαρυγγίτη.

Πάντα στὶς ἐπάλξεις κοινωνικῆς, ἐκπαιδευτικῆς ἢ ποιήτρια μὲ τὴν τόσο μεγάλη ἀγάπη γιά τὸν ἄνθρωπο ἔκλεισε τὰ μάτια τῆς ἐβδομηνταπέντε χρονῶ (1977).

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΛΥΧΝΟΣ: Δημοσιογράφος. Ὑπῆρξε διευθυντὴς μεγάλων ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων. Μελετηρὸς, μορφωμένος καὶ ὁλοκληρωμένος ἄνθρωπος. Τὸ πέρασμά του ἀπὸ τὴν δημοσιογραφία θὰ μείνῃ ἀξέχαστο στὴ μνήμη ὅσων τὸν ἐγνώρισαν καὶ εἶδαν τὸν ἄν-θρωπο σὺν τῷ.

ΤΑΚΗΣ ΔΟΞΑΣ: Ποιητὴς, πεζογράφος, δοκιμογράφος. Γεννήθηκε τὸ 1913 στὸν Πύργο τῆς Ἡλείας. Ὑστερα ἀπὸ τὸ Γυμνάσιο παρακολούθησε μαθήματα στὴ Συνεταιρι-στικὴ Σχολή. Μπῆκε στὴ γραμματεία τῶν δικαστηρίων καὶ ὑπηρέτησε στὸ Πρωτοδικεῖο ὡς τὸ 1945 ὅποτε ἀνάλαβε διευθυντὴς τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πύργου Ἡλείας. Πῆρε ἀξιοζήλευτη θέση στὰ γράμματά μας κι ἔγγραψε πολλὰ βιβλία: «Οἱ ἴδιες πάντα ἱστορίες» (1932), «Ἡ ἀπολογία τοῦ Καμπούρη» (1936), «Μαρία Πολυδούρη» (1937), «Οἱ λευκοὶ δρόμοι» (1938), «Ἡ ἐσωτερικὴ Τέχνη» (1940), «Ἡ σονάτα τῶν ἰσκιῶν» (1949), «Πικρὴ ἐποχή» (1950), «Ταξίδι χωρὶς ἥλιο» (1953), «Οἱ ναυαγοὶ» (1955), «Ἡ Ροδοσταμνιά» (1957) καὶ «Μικρο-ζωές», «Φῶς τῆς Ὀλυμπίας» (1968), «Ἡλειακὴ Γραμματολογία» (1963), «Γιῶργος Σεφέ-ρης» (1964), «Τὸ χρονικὸ τοῦ Πύργου» (1965), «Ἐπιστροφὴ στὴν Ἑλλάδα» (1967), «Βα-λαωρίτης, ὁ ἐλευθερωτὴς κι ὁ ποιητὴς» (1967), «Στὴ χώρα τοῦ Αὐγεία» (1974). Διεύθυνε καὶ ἐξέδωσε περιοδικὰ καὶ ἔγγραψε κριτικὰ σημειώματα κι ἓνα βιβλίο γιά παιδιὰ. Ἦταν ἀπὸ τίς σημαντικῆς μορφῆς τῆς γενειᾶς τοῦ 1940, τὰ πεζογραφήματά του ἔχουν λυρισμὸ καὶ εἶναι ὅλα σχεδὸν ψυχογραφικὰ καὶ ἠθιγραφικὰ. Πέθανε 63 χρονῶ. Τὸ ὄνομά του: Παναγιώτης Λαμπρινόπουλος.

ΚΛΕΑΡΕΤΗ ΔΙΠΛΑ—ΜΑΛΑΜΟΥ: Ποιήτρια και πεζογράφος. Γεννήθηκε στην Πρέβεζα το 1897. Φοίτησε στη σχολή Καλών Τεχνών, αλλά επιδόθηκε στη λογοτεχνία και συνεργάστηκε στα περιοδικά «Παναθήναια», «Ο Νουμάς», «Νέα Έστια» κ.ά. Το τελευταίο πριν από το θάνατό της ποίημα το δημοσίευσε στο περιοδικό «Παναθήναια» που διεύθυνε ο Γ. Μ. Πολιτάρχης. Έργα της: «Στό διάβα μου» (1922), «Για λίγη αγάπη» (1929, Βραβείο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), «Γυναικείες ψυχές» (1936), «Ἱστορίες γιὰ μεγάλα παιδιά» (1938), «Μεγάλος ποταμός» (1952), «Οἱ δρόμοι τῆς Ζωῆς» (1955), «Μὲ χαμένη Πυξίδα» (1961). Μετάφρασε ξένους ποιητές, Γάλλους (Μπωντλαίρ: «Ἄνθη τοῦ κακοῦ») καὶ Ἰταλούς. Πολλὰ ἔργα της μεταφράστηκαν στὰ γερμανικά, σουηδικά, πολωνικά κι ἄλλοι. Ἡ Μαλάμου ὑπῆρθε κυρίως πεζογράφος. Οἱ στίχοι της παραδοσιακοὶ μὲ εὐαισθησία, ἔκαμαν ἐντύπωση ἀπὸ τὴν πρώτη ὥρα. Πέθανε στίς ἀρχὲς τοῦ 1977.

ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΠΑΣΙΩΠΗΣ: Διηγηματογράφος. Ἀνήκει στὸν ζωντανὸ πνευματικὸ κόσμο τῆς πρωτοπορίας τῆς Θεσσαλονίκης. Διηγήματά του δημοσιεύθηκαν στὸ περιοδικὸ «Νέα Πορεία» καὶ τὸ 1962 συγκέντρωσε τὴν ἐργασία του στὸν τόμο «Ἡ Αἶθουσα». Στὴ συλλογὴ αὐτὴ ὑπάρχουν διηγήματα ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ πλουτίσουν τὴν Ἀνθολογία τοῦ νεοελληνικοῦ πεζοῦ λόγου.

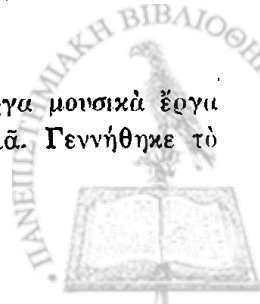
ΜΠΑΜΠΗΣ ΧΡΕΛΙΑΣ: Δημοσιογράφος καὶ ἡθοποιός. Γεννήθηκε τὸ 1900 στὸ χωριὸ Μπουρλούσια τοῦ Μεσολογγίου. Εἶναι ἐκδότης τῆς μηνιαίας φιλολογικῆς ἐπιθεώρησης «Βίγλα» ποὺ κυκλοφόρησε στὸ Μεσολόγγι ἀπὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1923 ὡς τὸν Δεκέμβριο τοῦ ἴδιου χρόνου. Ἀρχισυντάκτης τῆς ἦταν ὁ Γεράσιμος Δ. Κασόλας. Στὸ μικρὸ διάστημα τῆς ἐκδόσης ἔχουν δημοσιευθεῖ συνεργασίες τοῦ Παλαμᾶ, τοῦ Μαλακάση, τοῦ Χρ. Χριστοδασίλη, τοῦ Πορφύρα, τοῦ Σκίπη, τοῦ Κυριαζῆ, τοῦ Οὐράνη, τοῦ Παναγιωτόπουλου, τοῦ Ἀγρα, τοῦ Λαπαθιώτη, τοῦ Βουτυρά καὶ ἄλλων δόκιμων συγγραφέων. Ἀλλὰ καὶ οἱ νέοι τῆς ἐποχῆς εἶχαν τὴ θέση τους (Λιανός, Ζῶτος, Ζαρκιᾶς, Τσουκαλᾶς, Σιωμόπουλος, Σκουρῆς κ.ά.). Τὸ 1926 ὁ ἐκδότης τῆς «Βίγλας» μῆκε στὸ θέατρο καὶ ἔμεινε ὡς τὸ θάνατό του.

ΣΤΑΜΟΣ ΜΑΡΑΝΤΟΣ: Ποιητής, κριτικὸς καὶ δημοσιογράφος. Γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1918 καὶ ἀπὸ νωρὶς, ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια, δημοσίευε ποιήματά του στὴν «Διάπλαση τῶν Παιδίων», ἀργότερα μῆκε στὸ δημοσιογραφικὸ ἐπάγγελμα καὶ ἐργάστηκε σὲ σοβαρὲς ἐφημερίδες γράφοντας συγχρόνως καὶ κριτικὰ σημειώματα γιὰ τὰ λογοτεχνικὰ διβλία. Ἐργάστηκε ἀκόμη στὸ ραδιόφωνο καὶ στὴν τηλεόραση, παρουσιάζοντας καὶ ἀπὸ ἐκεῖ λογοτεχνικὰ ἔργα. Τὸ 1936 τύπωσε τὴν πρώτη του ποιητικὴ συλλογὴ μὲ τίτλο «Saint - Remi» κι ὕστερα τὶς συλλογὲς «Παραμύθια τοῦ Ὁφφμαν» (1939), «Ἀφιέρωση» (1941), «Ὅσα παίρνει ὁ ἄνεμος» (1942), «Χαμένος καιρὸς» (1949), «Ἀποχαιρετισμός» (1952), «Πυροτεχνήματα» (1958) καὶ «Ἐποχὴ Ἀγάπης» (1960). Ἐφῆσε ὅμως καὶ πολλὴ ἀνέκδοτη ἐργασία. Μαζὶ μὲ τὸ ποιητικὸ του ἔργο ὁ Μαραντὸς ἐργάστηκε γιὰ τὴν παιδικὴ λογοτεχνία καὶ ἔδωσε μεταφράσεις ἢ διασκευὲς κλασσικῶν ἔργων. Ἀπαλὸς καὶ τρυφερὸς ποιητὴς ὑπῆρξε ὁ φίλος ποὺ κακοτύχησε γιὰ νὰ εὐτυχῇ, κατὰ ἓναν τρόπο, στὰ τελευταῖα του χρόνια.

Κ Α Λ Λ Ι Τ Ε Χ Ν Ε Σ

Στὸν μακρὸ αὐτὸν κατάλογο τῶν συγγραφέων ποὺ ἄφησαν τὸν κόσμον καὶ σ' ἐκείνον ποὺ ἡ ἀγνωμοσύνη μας ἐλησμόνησε τὴν εὐγνωμοσύνη ποὺ ὀφείλουμε στοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἀνάλωσαν τὸν βίον τους γιὰ νὰ πλουτίσουν τὰ γράμματά μας, στὰ δυὸ χρόνια 1976 καὶ 1977 ὑπάρχουν καὶ ἀρκετοὶ καλλιτέχνες.

Ὁ καθηγητὴς καὶ μουσικοσυνθέτης Γ. ΣΚΛΑΒΟΣ, ποὺ ἔδωσε ἀξιόλογα μουσικὰ ἔργα καὶ μελοδράματα. Διευθυντὴς τῆς Λυρικῆς Σκηνῆς καὶ τοῦ Ὁδείου Πειραιᾶ. Γεννήθηκε τὸ 1888.

ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ: Τò ἔργο του (ζωγραφικò) ἀποτελεῖ σταθμὸ στὴν καλλιτεχνικὴ μας ζωὴ. Τò 1915 ἔγινε καθηγητὴς τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν. Τò 1927 τιμῆθηκε μὲ τὸ Ἀριστεῖο τῶν καλῶν τεχνῶν. Τò 1930 ἔγινε πρόεδρος μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τò 1945 τακτικò. Πέθανε σὲ βαθὺ γῆρας 97 χρονῶ. (Γεννήθηκε 1878 καὶ πέθανε 4 Ἰανουαρίου 1976).

ΤΖΙΝΑ ΜΠΑΧΑΟΥΤΕΡ: Πολὺ μεγάλη καλλιτέχνης τοῦ πιάνου. Πέθανε 23 Αὐγούστου 1976 καὶ μὲ τὸ θάνατό της ἡ Ἑλλάδα ἔχασε μιὰ καλλιτέχνηδα ποὺ ἦταν γνωστὴ σ' ὅλον τὸν κόσμον.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΣΤΥΨΟΜΟΣ: Ἀδελφὸς τοῦ ποιητῆ Λάμπρου Πορφύρα. Ξενητευμένος στὴν Ἰνδία καὶ στὴν Ἀφρική, δὲν ἄφηνε εὐκαιρία νὰ μὴ βοηθᾷ τὸν ἀδελφὸ του καὶ τò 1932 ποὺ πέθανε ὁ ποιητὴς τῶν Σκιῶν, ὁ Θεόδωρος ἦρθε στὸν Πειραιᾶ καὶ μὲ ἔξοδά του ἔγβαλε τὶς «Μουσικὲς Φωνές». Ἀπὸ τότε τιμοῦσε τὴ μνήμη τοῦ ἀδελφοῦ του. Ὁ Θεόδωρος Σύψωμος χάρισε στὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο Πειραιᾶ τὴ νομισματικὴ του σλλογή, καθὼς καὶ ὅσα ἀνέκδοτα εἶχε ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Πορφύρα. Βοήθησε καὶ τὴν ἔκδοση τῶν «Ἀπάντων» τοῦ ποιητῆ. Πέθανε 95 χρονῶ, τò 1976.

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΝΑΤΣΙΟΣ: Ὁ γλύπτης Νάτσιος ἀποφοίτησε ἀπὸ τὴν Ἀνωτάτη Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν καὶ ἀκολούθησε τὴν παραδοσιακὴ γλυπτικὴ. Πέθανε 73 χρονῶ.

ΚΩΣΤΑΣ ΜΟΥΣΟΤΡΗΣ: Ἀπώλεια γιὰ τὸ ἑλληνικὸ θέατρο ἦταν ὁ θάνατος τοῦ μεγάλου ἡθοποιοῦ. Γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα τò 1903. Ἀποφοίτησε ἀπὸ τὴ σχολὴ τῆς Ἑταιρίας Ἑλλήνων Θεατρικῶν Συγγραφέων καὶ ἀπὸ ἡλικίας δεκαπέντε χρονῶ παρουσιάστηκε στὸ θέατρο. Τò στάδιό του ἄρχισε ἀπὸ τò 1924 ὅταν μὲ συνεργασία καὶ ἄλλων νέων ἡθοποιῶν ἱδρύσει τὸν «Θίασο τῶν νέων». Ἐγγραψε καὶ δημοσίεψε ποιήματα.

ΕΥΓΕΝΙΑ ΖΕΛΙΩΤΑ: Πρόκειται γιὰ τὴν γυναῖκα τοῦ Στ. Πάργα.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΙΘΑΚΙΟΣ: Ζωγράφος. Γεννήθηκε στὴ Μυτιλήνη τò 1879. Παρακολούθησε μαθήματα ζωγραφικῆς στὴν Ἀθήνα καὶ στὴν Ἀμβέρσα. Ὡς τò 1922 ἦταν ἐγκατεστημένος στὴ Σμύρνη. Ὑστερα ἀπὸ τὴν μικρασιατικὴ καταστροφὴ ἐπεδόθη στὴν τοπιογραφία. Ἐκαμε πολλὰς ἐκθέσεις. Πέθανε στὶς 24 Μαΐου.

ΔΙΚΗ ΣΠΕΡΑΝΤΖΑ: Σύζυγος τοῦ ποιητῆ Στέλιου Σπεράντζα, ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ ὁποῦ ἀναμόχλευσε τὶς σπῆρες καὶ ἀναβε τὴ φλόγα τῆς σμνήμης τοῦ ἀξέχαστου ἱστορικοῦ καὶ ποιητῆ. Ὑπῆρξε καλλιτέχνης τῆς ἀπαγγελίας.

ΜΑΡΙΑ ΚΑΛΛΑΣ: Μεγάλῃ δόξῃ τῆς σύγχρονης Ἑλλάδος. Ὁ θάνατός της προξένησε λύπη σὲ ὅλον τὸν κόσμον. Ἡ δραματικὴ καὶ λυρικὴ ὑψίφωνος, γεννήθηκε στὴ Νέα Ὑόρκη τò 1924. Ἐνδεκα χρονῶ βραβεύτηκε ὡς σολίστ σὲ διαγωνισμό παιδικῶν φωνῶν ποὺ διοργάνωσε ὁ ραδιοφωνικὸς σταθμὸς τῆς Νέας Ὑόρκης W.O.R., καὶ ἀπὸ τότε ἡ ἐξέλιξί της ὑπῆρξε ραγδαία. Πέθανε νεώτατη, 53 χρονῶ.

Γ. ΓΟΥΝΑΡΟΠΟΥΛΟΣ: Ὁ κορυφαῖος ζωγράφος. Γεννήθηκε στὴν Σωζόπολη στὶς ἀκτὲς τοῦ Εὐξείνου Πόντου τò 1889. Δεκαπέντε χρονῶ ἦρθε στὴν Ἀθήνα. Τò 1907 μπῆκε στὴ Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν ὅπου καὶ ἀρίστευσε. Πῆγε γιὰ πλατύτερες σπουδὲς στὸ Παρίσι τò 1919. Στὴν Ἑλλάδα ξαναγύρισε τò 1924. Ὁ Γουνάρόπουλος δὲν ἀνῆκε σὲ καμμιά σχολή. Προσωπικὴ ἦταν ἡ γραμμὴ του καὶ ἀπλοποιημένο τὸ σχέδιό του. Ὁ ἴδιος χαρακτηρίζον- τας τὴν τέχνη του τὴν θεωρεῖ «προσπάθεια δημιουργίας νέου ζωγραφικοῦ χώρου».

Η. ΠΕΤΡΙΔΗΣ: Μουσικὸς καὶ ἀκαδημαϊκός. Γεννήθηκε τò 1892 στὴν Καππαδοκία. Μπῆκε στὴ δημοσιόγραφία χωρὶς ὅμως ν' ἀφήσει τὶς μουσικὲς συνθέσεις τὶς ὁποῖες ἄρχισε τò 1914, ὅταν παράτησε τὶς σπουδὲς του στὴ Νομικὴ. Ἐγγραψε πολλὰ μουσικὰ ἔργα γιὰ ὁ-

χήστρα ἐγγόρδων, πέντε συμφωνίες, καὶ πολλά ἄλλα γιὰ τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ εἶναι κανεῖς εἰδικὸς γιὰ νὰ μελετήσῃ. Πρόκειται γιὰ μουσικὴ φυσιογνωμία.

ΛΕΛΑ ΠΑΣΧΑΛΗ: Ἡ χαράκτρια καὶ ζωγράφος. Εἶχε κάνει ἀνώτερες σπουδὲς στὸ ἐξωτερικὸ καὶ ἔμεινε πολλὰ χρόνια στὸ Παρίσι. Λεπτὴ ἡ γραμμὴ της ἀλλὰ τολμηρὴ τὴν ἔφερε στὴν πρώτη σειρὰ τῶν ζωγράφων μας.

Ὅσοι ξεχάστηκαν δὲν θὰ διαμαρτυρηθοῦν. Δὲν ἀκοῦν, δὲν διαβάζουν, δὲν μιλοῦνε καὶ τὸ σπουδαιότερο δὲν θυμῶνουν οἱ πεθαμένοι.

Γ. Μ. ΠΟΛΙΤΑΡΧΗΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΠΑΡΑΦΕΝΤΙΔΟΥ

Στις 25 Ὀκτωβρίου ἔφυγε ἀπὸ τὴ ζωὴ μιὰ γυναίκα πνευματικὴ μορφή τῆς Θεσσαλονίκης καὶ γενικότερα τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, ἡ Ἀλεξάνδρα Παραφεντίδου, σὲ ἡλικία 64 χρόνων, ἡ ὁποία ἀνάλωσε τὴ ζωὴ της στὴ διακονία τῶν γραμμάτων καὶ στὴν ὑπηρεσία ὠραίων ἰδανικῶν. Πολύπλευρη ἡ δράση της σὲ πολλοὺς τομεῖς καὶ πλούσια ἡ προσφορά της. Παντοῦ ἔβαζε τὴν ψυχὴ της καὶ ἔδινε τὸν καλύτερο ἑαυτὸ της. Ἀκούραστη, δραστήρια, πολυεδρική.

Γεννήθηκε στὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ ἦρθε στὴ Θεσσαλονίκη μικρὴ, μετὰ τὸν ξεριζωμὸ ἀπὸ τίς χαμένες πατρίδες. Εἶχε πνευματικὴ οἰκογενειακὴ παράδοση. Κόρη τοῦ ἱατροῦ Παραφεντίδη καὶ τῆς λογίας Ζαπίδος, Ἑλένης Παραφεντίδου, πῆρε ἀνώτερη μόρφωση, πού σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ἔμφυτο ταλέντο της, τὴν ἀξιοποίησε γόνιμα καὶ ἀποδοτικά. Πεζογράφος, ποιήτρια, λαογράφος, ξεναγός, ἄφησε ἓνα ἔργο ἐκλεκτό, μιὰ θετικὴ καὶ οὐσιαστικὴ προσφορά, πού θὰ σημαδεύει τὸ φωτεινὸ πέρασμά της ἀπὸ τὴν ἐφήμερη ζωὴ. Σὲ βιβλία ἐξέδωσε: 1) «Οἱ Ἑλληνίδες στοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴ Λεντεριά», 1946, μελέτη. 2) «Ἐμεῖς καὶ ἡ μοῖρα μας», 1953, διηγήματα. 3) «Ἡλιοι τῆς νύχτας», 1958, ποιήματα. 4) «Δώρα Ντ' Ἰστρία», 1962, μελέτη. 5) «Φωτεινὰ Διαλείμματα», 1966, ποιήματα. 6) «Τρεῖς ποιητὲς τῆς Θεσσαλονίκης», 1968, μελέτη. 7) «Ἡ ποιήτρια Χ. Ζιτσαῖα», 1968, μελέτη. 8) «Ὁ λαϊκὸς μας πολιτισμὸς τεκμήριο τῆς ἐνότητος τοῦ ἔθνους», 1969, μελέτη. 9) «Ὁ ποιητὴς τοῦ μεγάλου διωγμοῦ Κάτσονελσον», 1975, μελέτη. 10) «Λαογραφικὲς ὁμοιότητες Βοῖου — Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ Ἡπείρου», 1976, μελέτη.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ βιβλία, ὑπάρχει καὶ ἓνα πλῆθος ἀπὸ ἐργασίες της — κυρίως λαογραφικὲς — σκόρπιες σὲ ἡμερολόγια, περιοδικὰ καὶ διάφορα ἔντυπα. Ἡ λαογραφικὴ ἔρευνα, ἡ παράδοση, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, ὁ λαϊκὸς μας πολιτισμὸς, ἦταν τὸ μεράκι της, καὶ ἡ καταγραφὴ τους γίνονταν μὲ σύστημα καὶ ἐπιστημονικὴ μεθόδευση. Πολλὰ νέα στοιχεῖα ἔφερε στὸ φῶς πού οἱ ρίζες τους βρίσκονται στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ μυθολογία, ἡ σὲ νεώτερα ἱστορικὰ γεγονότα, πού συνυφαίνονται μὲ τὸ μαγικὸ ὑφάδι τοῦ θρύλου καὶ φανερῶνουν τὴν ἀρραγὴ συνέχεια τῆς φυλῆς. Ἐπὶ σειρὰ ἐτῶν συνεργαζόταν μὲ τὸν Ραδιοφωνικὸ Σταθμὸ Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἐπὶ τὴν ὥρα τῆς Μακεδονικῆς Λαογραφίας. Ἐδωσε πολλὰ διαλέξεις στὴ Μακεδονία καὶ Θράκη, ἦταν δὲ καὶ συνεργάτης τοῦ περιοδικοῦ τοῦ ΕΜΟΤ «Μετεῶρα».

Οἱ ἀναρίθμητες ξεναγήσεις της, μὲ τὴν ἀπέραντη μνήμη πού διέθετε καὶ τὸν παλμὸ πού τὴ διέκρινε, ἦταν μοναδικές. Εἶχε μεγάλη κοινωνικὴ δράση. Ἦταν ἰδρυτικὸ μέλος τῆς Ἑταιρίας Λογοτεχνῶν Θεσσαλονίκης, τοῦ Λυκείου Ἑλληνίδων, τοῦ Συλλόγου Ξεναγῶν, τοῦ ὁποῖου ἦταν καὶ πρόεδρος. Διετέλεσε μέλος διοικητικῶν συμβουλίων διαφόρων γυναικείων ὁργανώσεων. Ἐθελόντρια ἀδελφὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, πρόσφερε τίς ὑπηρεσίες της μὲ ἀφοσίωση κατὰ τὸν πόλεμο τοῦ 1940.

ΧΡΗΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ

ΔΡΑΦΟΝΙΣΑΕ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΓΑΛΑΚΤΟΣ ΉΠΕΙΡΟΥ

ΕΜΜΕΝΤΑΛ

ΓΡΑΒΙΕΡΑ

ΚΕΦΑΛΟΓΡΑΒΙΕΓΡΑ

ΦΕΤΑ

ΦΟΝΤΙΝΑ

ΝΟΠΟΙ ΤΥΡΟΙ

“Η ΕΘΝΙΚΗ,”

Ἡ πρώτη καὶ μεγαλύτερη Ἑλληνικὴ
Ἀσφαλιστικὴ Ἑταιρία, ἰδρυθεῖσα τὸ 1891,

μὲ καταβεβλημένον κεφάλαιον
Δρχ. 345.600.000.

μὲ ἀποδεματικὰ Δρχ. 1.300.400.000

μὲ ἐπενδύσεις σὲ ἀκίνητα καὶ χρεώ-
γραφα Δρχ. 4.515.000.000

μὲ 160.000 πελάτες σὲ ὅλους τοὺς
Κλάδους Ἀσφαλίσεως,

μὲ πλήρες δίκτυον 269 Ὑποκαταστημά-
των καὶ Πρακτορείων σ’ ὅλες τὶς πόλεις
τῆς Ἑλλάδος,

**ἀσφαλίζει
κάθε κίνδυνον καὶ
προσφέρει πλήρη κάλυψιν.**

“Η ΕΘΝΙΚΗ,”

δημαίνει διγουριὰ

Διεύθυνσις : Καρὰ Γεώργη Σερβίας 8, Ἀθήναι (Τ.Τ. 125)

μεγαλύτερο

ΤΟΚΟ

**δίνει
ή Α.Τ.Ε.**

•Με καταθέσεις
στην **ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ**
κερδίζετε περισσότερα

•Απόλυτη εξασφάλιση
του μόχθου σας.
•Με την εγγύηση
του κράτους.

•Σιγουριά και κέρδος
για όλους.

τὰ φτερά τῆς Ὀλυμπιακῆς στὸν Ἀραβικὸ κόσμον

ΒΕΓΓΑΖΗ·ΚΑΪΡΟ·ΝΤΑΧΡΑΝ
ΚΟΥΒΕΪΤ·ΝΤΟΥΜΠΑΪ

Τὰ Ἑλληνικά φτερά συνδέουν
πέντε πόλεις-κλειδιά με τὴν Ἀθήνα
μέ συχνές πτήσεις τὴν ἐβδομάδα

Στὰ πολυτελῆ ΜΠΟΪΓΚ δά χαρῆτε τὴ
μοναδική ἐξυπηρέτηση, τὴν ἄνεση,
τὰ γευστικά φαγητά, καὶ φυσικά,
τὴν Ἑλληνικὴ φιλοξενία σὲ
διεθνές περιβάλλον.

Γιὰ δουλειές ἢ γιὰ τουρισμό
ἡ ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ προσφέρει πάντα
τὸ πιὸ εὐχάριστο ταξίδι.

ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ
ΑΕΡΟΠΟΡΙΑ

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

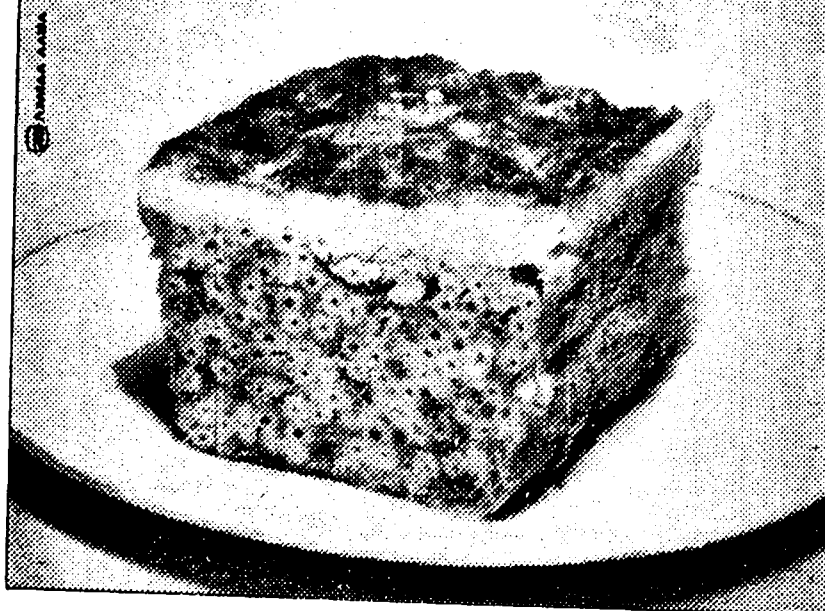
χρόνια πολλά

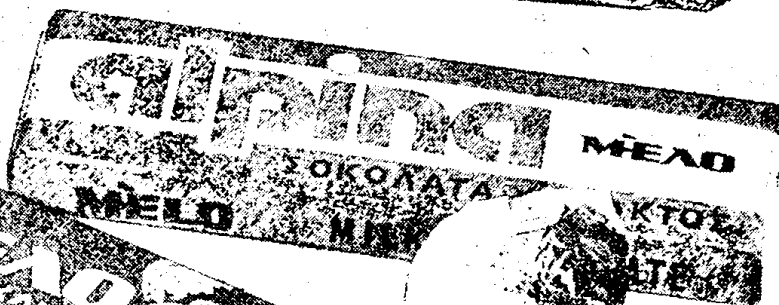

Για σπέσιαλ παστίτσιο
Μακαρόνια Νο 1
Μακαρόνια Νο 2
Πεννάκι

MISKO

Φτιάξτε το

προϊόντα ποιότητας
με το προβάδισμα
στην υπεροχή

ΜΕΛΟ

ΣΟΚΟΛΑΤΕΣ - ΚΑΚΑΟ - ΚΑΡΑΜΕΛΛΕΣ

